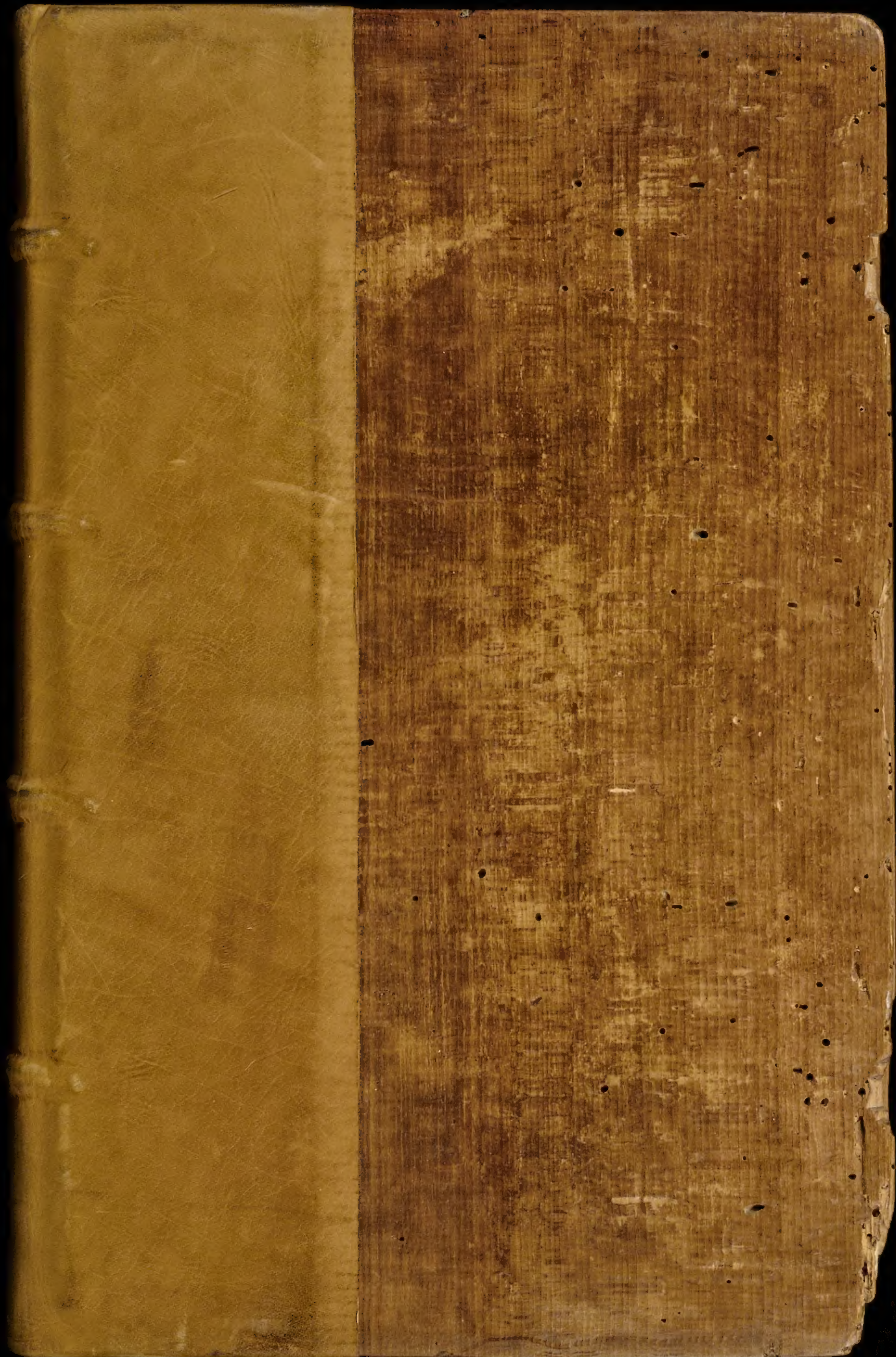

Caspar fert Myrrham, Thus Melchior, Balthazar Aurum.
Haec tria si scribas, optima nomina Regum.
Solvitur à morbo, Christi pietate, caduco.

Scribatur in schedulam, et in festo S. trium Regum supra dictam schedulam, legatur missa, deinde infirmi collo affigatur.

Cum gratia Dei. sanabitur.

D. ANDREAE AL-CIATI IVRECONS. CLARISS.

AD RESCRIPTA PRINCIPVM COMMENTARII.

DE SVMMA TRINITATE.
DE SACROSANCT. ECCLES.
DE AEDENDO.
DE IN IVS VOCANDO.
DE PACTIS.
DE TRANSACTIONIBVS.

Accessit item

De quinque pedum præscriptione, Lib. unus.
De magistratibus, ciuilibusque, & militaribus officijs, Lib. unus, partim Alciato, partim incerto authore.

ANNO M. D. XXXI.

AMPLISS. REVER. Q. PATRI. P. A CAESIS,

SS. RO. ECCL. CARDIN. DIGNISS. ANDR.
ALCIATVS IVRECONS. S. D. P.

VVM HOC anno, ampliſs. pater, ordinario profitendi munere Iuſtiniani Codicis primam partē aſſumpſiſſem, continuoq́ ductu quatuor integros ſecundi libri tractatus abſoluiſſem, & quibuſdā ex cauſis maturare æditionē cōpellerer, tu potiſſimū occurriſti, cui noſtras haſce lucubrationes dedicarē. Inſcribunt alij cōmentarios ſuos ſummis uiris, ſolum ut eorū gratiā fauoremq́ ſibi cōparent: ego uerò id, ex ueterū Iuriſconſultorum more, potius conſilij accipiendi, iudicijq́ ſubeundi cauſa faciundū duxi. Sic enim ex noſtris Sex. Pomponius ad Q. Mutium, itemq́ ad Sabinum ſcripſit: ſic ad Neratium Iulius Paulus, ad Ferocem Iulianus. Quòd ſi qua unq́ in iure ædita ſunt, quibus cōſilio, patrocinio, iudicio opus eſſet, hæc noſtra præſertim eiuſmodi uidentur: recedunt enim non modicum à communi noſtratium orbita, ueteremq́ methodum recentiorum incuria amiſſam, perditam, conquinatam, aliqua ex parte renouant, & in uſum reducunt: unde meritò ſuſpicari potui, pleroſq́ fore accuſatores, & eos quidem non uulgares uiros, à quibus me tueri abſq́ præſtantiſſimi alicuius uiri ope non poſſem: quam perſonā ut tu ſuſtineas, etiam atq́ etiam rogo: poteris enim, qua doctrina, eloquentia, prudentiaq́ polles, id facillime, ut qui legalem hanc ſcientiam domus tuæ alumnā habeas: quam tanta gloria præſtantiſſimus ille pater tuus Angelus olim pertractarit, ut ſui ſeculi eloquentia non contentus, ueteres illos fori togatos uel æquaret, uel uinceret: cuius ueſtigijs te inſiſtentē, eademq́ uadentem uia, ad Cardinalis dignitatis culmen euexit uirtus. Nam de fratre tuo Federico, Tudertium Antiſtite, quantum ſperandum ſit, qua pietate Deum colat, qua humanitate doctiſſimos quoſq́ excipiat, quo iudicio utriuſque iuris ſtudia pertractet, nō ſemel prædicaui. Ego certe ex tot auditoribus neminem hactenus habui, quo de magis gloriarer. Sed de his aliàs. Excipias igitur ſerena fronte, qualecūq́ id opus, & nominis tui authoritate defendas, tandemq́ in bibliotheca tua reponas: qua cultior, copioſior, boniſq́ authoribus inſtructior nulla alia eſt. Mittimus tenues operarij huius anni hoc ad te penſum, modica certe, id eſt pro opibus noſtris, munera: addidimus paucula, uelut auctarij uice, à nobis de ſumma Trinitate & ſacroſanctis eccleſijs priuatim cōpoſita, quo tempore in uniuerſum iuris corpus ſimilia gloſſemata meditabamur: à qua ſpe quum propter publicas temporum noſtrorum, tum propter proprias calamitates iam diu excidimus: ea, uel religionis nomine, gratiſſima amplitudini tuæ arbitror futura. Vale. Ex celeberrima Biturigum Gallorum Academia. Calen. Septembrib. M. D. XXX.

AD LECTOREM.

VIDEO Lector optime, aduersus M. Catonis præceptum in præsentia mihi agendum, & culpæ excusationem præpostere adducendam, quum si hasce lucrubationes suppreßissem, omni eius suspitione uacare potuerim. Nec enim me latet, eum qui aduersus receptam aliorum consuetudinẽ innouare aliquid uelit, ambitionis, aut temeritatis nota non carere: ut qui à maiorũ institutis se subducere, & longo usu iam explorata, pro incertis damnare ausit: soletq; plerunq; id genus hominibus hoc contingere, quod coruo albo accidisse in fabula traditum est, ut à congeneribus auibus, tanquàm dißimilis, uellicaretur: alijs aũt nihil ideo minus suspectus esset. Sic enim & mihi metuendum uideo, ne latine, breuiterq; de iure differendo, aliquorum nostri ordinis professorum offensionem incurram: nec idcirco tamen elegantiorum literarũ studiosis satisfaciam, qui sermonis puritatem alio in amœniore argumento percipere, quàm in tetrica hac, horrentiq; legum sylua conuersari malint. Sed certe non adeo mihi curæ est, quid hi de nostris studijs sentiant, qui à iuris disciplina abhorrẽt: abundeq; mihi satisfecero, si consilij mei rationem nostræ claßis hominibus probare poßim. Quum superiore anno accersitus in Butirigum academiam uenissem, tumq; tertius Pandectarum tomus pro lege gymnasij explicaretur, ego de uerborum obligationibus ea responsa interpretanda suscepi, quæ à Bartolo & recentioribus copiosius acutiusq;, ob materiæ subtilitatẽ, explanata fuerant: qualia sunt, quæ ad purgationẽ moræ, quæ ad pœnalis stipulationis commißionẽ, quæ ad fideicõmissorũ renũciationẽ attinent. Eò, ut fit, siue ob qualẽcunq; nominis nostri celebritatẽ, siue ob rei nouitatẽ, quæ curiosos omnes solet allicere, undiq; ex Gallia et Germania, nobilißimi, itemq; doctißimi auditores conuenerant: qui quum paucos menses docenti mihi semper præsto fuissent, tritaq; nostratibus doctoribus orbita incedentem, sectari utcunq; uiderent, his ducibus, qui inter eos erant maioris authoritatis, ferè seceßionem facere cœperunt, expostulantiq; causam, huiusmodi reddiderunt: Nos ad nominis tui famam huc ALCIATE conuolauimus, quòd nõ uulgaris te doctrinæ specimẽ dedisse, iam diu ex æditis à te operibus perspexeramus: nec enim nobis persuaderi poterat, te qui duodecimo ab hinc anno ius nostrum eleganter latineq; tradere institueras, huiusq; argumenti Paradoxa ædideras, non longe meliora, altioraq;, iam maturiore consilio, noua quaq; fœtura pariturum: ita enim iudicamus ea, quæ tunc ædidisti, si ad præsentem tum indicaturam æstimentur, nõ sanè plurimi facienda fuisse: si uero ex indole & futuri prouentus spe censeantur, utiq; esse preciosißima. Hosce nos uberes fructus in præsentia à te exspectabamus, hacq; fiducia ducti, tantum iter summis difficultatibus, maxima rei nostræ iactura emensi fueramus, quæ tamen spes nos hactenus (ut dicitur) decollauit: quod eò nobis iniquius ferendum est, quò id te sponte & dedita opera peccare oẽs scimus, qui quos in pectoris tui penu thesauros habes, ceu Plautinus ille Euclio supprimas, nec in apertum referre, expromereq; nobis uelis. Legimus apud Platonem eos, qui poëtas interpretantur, proximos calori poëtarũ accedere. Cur tu, qui ueteres Iurisconsultos nobis exponis, quàm simillimus illis esse non affectas? Quid absurdius, quàm eum, qui optima quæq; in manibus habeat, non ea ad imitandũ proponere? Non est igitur, quòd seceßionem hanc nostram accuses, sed teipsum potius, qui Chium illum negotiatorem imitaris, qui quũ optima, primæq; nobilitatis uina haberet, secũdaria, uappamq; bibebat: à quo seruus quum fugisset, sciscitareturq; quispiam, quid ita dominum dereliquisset? quia, inquit, quum bona ei plurima essent, mala tamen conquirebat. Nostrum non est rationem docendi præscribere, hacq; in re tibi præire (scis enim ipse melius quid nobis utilißimum futurum sit) Sed tamen uidemus aduersus legum scita, quæ ipse tractas, non te solum, sed & cæteros recentiores facere. Iußit Iustinianus, ut eius uerbo utamur, κατὰ πόδα interpretatiões fieri, ijsdemq; nos uestigijs quibus ueteres insistere: at quid magis semotum ab antiquorum consuetudine esse potuit, quàm toto anno decem leges explicare, uerbososq; cõmentarios conficere? Cœperunt quidem Pyleus, Accursius, Azo, & glossematici alij, quod in se fuit, leges ad literã declarare, nec infeliciter id eis succeßit negotiũ: subsequutus est Bartolus, quosq; didascalicos doctores recte dicemus, quales Castrensis, Alexander, Iason, qui certis doctrinarum limitibus, cancellisq; ius nostrum cõclusere, & hi non parua laude digni, & suo sceculo principes literarum habiti sunt. Quid nobis cum nouißima hac opiniosorum secta, à non multis annis cœpta, adeoq; in præsentiarum notabiliter aucta, ut ducibus quibusdam recentioribus, modum omnem excesserit? iamq; in perniciem studiorũ prorsus tendat? Cuius professores se subtiles prædicant, quum futiles potius esse appareat: ut qui proximitate uirtutis cõmendata uia, ad uitium ducant. Quid facilius, etiam uulgaris ingenij uiro, quàm nouas excogitare sententias? Id enim omnibus naturale, tralatitiumq; est: Vnde & Græci peculiari uerbo homines ab inuentione alphestas uocãt: apparetq; qui plurimum hac in re excedat, insanæ esse mentis, & eo uitio laborare, quam phantasiam Græci, Plinius sapientiæ morbum uocat. Est enim iudicij ipsius error, qui hoc modo, etiam ab imperitis, confestim deprænditur: quòd quæ unus tradit, alius confutat: nec unquàm satis concordes sunt. Videmus ex professo recentißimos quosq; fœtus uiperarũ more parentibus exitiosos esse, quiq; ætate posteriores sint, seniorum sententijs aduersari, omnemq; horam, quam doctrinæ impendere debuerant, contradicendo eximere: at istos rursus ab alijs conuelli. Quod ergo certius de eis iudicium feremus, quàm quod de Græcis historicis doctißimi Latinorum tulere? Nempe ut ubi cõueniunt, eis assen

tiamur

tiamur: at ubi simul altercantur, omnem abrogemus fidem, postquàm eos non eadem tradere uidemus: nec satis cō stat quibus potius accedendū sit. Quod multipliciter intelligitur, eius, inquit Boëthius, ueritas ignoratur. Meritò fa cetissimus poëta Aristophanes opiniosum id studiosorum genus plerūq; insectatur, ut quum eos esse ait τρῖμμα, κρόταλον, παιπάλην, crepitaculum seu cannam appellans, ab obstrepera uoce, qua suas inuentiones extollunt, alienas insectantur: trituram uero & pollinem, à subtilitate & minutijs, in quibus uersantur. Idem κυμινοπριστο-καρδαμογλύφους uocat, quasi aliquid ex cumino secto, & nasturtio exsculpentes: per cuminū tenuitatem signifi= cans, per nasturtium acumen. Alibi ματαιολέσχας eos dicit, quasi cognatores, metaphora à circumforaneis uendi toribus ducta, qui examinis lingulam trutináue non minus subtiliter obseruant, quàm hi de iuris apicibus omni in genij acumine sunt anxij. Didicimus quandoq; à te carmē illud, Campana æra sonāt, quicquid uir somniat amens. Atqui nos huiusmodi commentationes, seu chymeras potius, non pluris facimus, quàm Luciani illius subsannato= ris ἀληθοῦς ἱστορίας libros, sententiamq́; Aristonis Chij approbamus, qui id hominum genus simile araneis esse eleganter censebat: summo enim artis acumine & hos telam suam ordiri, sed nullo nobis fructu. Quum igitur corū methodum omnem, à te quoq; non sat probari pro comperto habeamus, id in primis petimus, ut in eo omnis potißi mum tua cura uersetur, ut hisce omißis opinationibus, quid communiter traditum sit, nos doceas, eiusq; receptioris sententiæ rationem subijcias: unde unico uerbo uiginti quandoq;, & hoc plura, eorum antilogia submoueri faci= le poßint. De Bartoli uerbis non admodum sis solicitus: fruatur ipse gloria sua apud alios, & ad literā ab his edi= scatur, qui adeò infantes sunt, ut diuersis eum uerbis referre non poßint: nobis satis erit, quid sentiat breuiter ad-moneri, clarioreq́; ordine, quàm ipse fecerit, non illius tantum, sed & cæterorum sententias edoceri. Illi in gymna-sium descendant, ut phantasiam suam integra lectione declarent, tu nobis singulis lectionibus XX. ut minimum, legum conclusiones explicato. Illi solido anno IIII. aut VI. leges interpretentur, tu centum: & quot illi constitutio nes, tu totidem integros cū suis titulis tractatus. Quid enim aliud hisce doctoribus, qui sola in rubrica (qualis de uer borum obligationibus) tres menses insudant, dicere possumus, quàm quod Samiorum legationi à Lacedæmonijs re sponsum est? Adeò uerbosa, ô Samij, uestra fuit oratio, ut prioris partis obliti simus: atq; ideo factum, ut nec poste riora quidem satis teneamus. Et hæc, quod ad sensum legum perscrutandum attinet, satis sint. Alius est articulus, quid à te circa Latini sermonis candorem desideremus? Noli arbitrari, quenquàm adeo bardum ineptumq́; esse, ut nō ei magis elegans sermo, quàm rusticus, Latinus, quàm barbarus placeat: Itali tui, qui uulgare suum idioma Lati no tam proximum habent, ut pleræq; uoces in eorum sermone occurrant, quas discernere non poßis ad uernaculā, an ad literatam linguam spectent, tolerabilius ipsi uulgato more profitentes, audire in iure nostro poterunt, id enim eis facilimum, quum ita ferè ab ipsis nutricum uberibus loqui didicerint. Nos qui gentilitia dialecto ab eis toto cœ= lo dißidemus, & quibus idem in eorum uulgari edicenda, qui in Latina labor esset, in eleganti ornatioreq; studiū impendere malumus. At inquies, non ita scripserunt cæteri, quos hactenus habuimus interpretes. Non dubitamus nos, si eorum tempestate tanta Latinorum authorū copia, tot egregij præceptores uixissent, quot nostra ætas tulit, quin ipsi quoq; didicissent: & sicut primas in iure partes occupant, in ornatu quoq; sermonis contemnendi non cen serentur: hanc præ se ferunt indolem, quæ extant Pylei, Placentini, Rogerijq; disputationes: hoc in Accursij monu mentis facile deprændimus, hoc in Bartoli tractatibus: quis credat tanto ingenio uiros, non plurimum ea quoq; in re promoturos fuisse? sed uitium illud ætatis, non hominum fuit. At hodie in tanta librorum, professorumq; copia, eum oportet egregie Bœotiū, crassoq; ingenio esse, qui hæc studia mediocriter non calleat: latet in leonis pelle per sonatus, qui elegantißima Iurisconsultorum responsa tractare illotis manibus ausit: quomodo illum nos credemus eruditum, qui rudimenta ipsa non tenet? Imponit ille plebeculæ, uenditatq; nescio quam ingenij acritudinem, quæ si sermone nō expoliatur, haud multo maiore laude digna est, quàm quæ im mœchanico quocunq; naturaliter adsit. Constat enim fabros quoq; ab Homero sapientes appellari. Quod si uidemus ætate nostra cæteras artes iam non paulo politiores esse, Græce, Latineq; disputare præstantes Theologos: Aristotelem, Platonem, Aphrodysæū, Plo tinum, Porphyrium, Hammonium eleganter loqui: Medicos, & in primis Dioscoridem, Galenum, & Aeginetam magna cura puriori sermoni redditos: quæ tandem inuidia est, ut non & nobis Iurisconsultis id concedatur? saltemq; postremi omnium resipiscamus? qui aliorum duces, si authores nostros imitaremur, esse debueramus. Dixerit ali quis, difficiliora hac ratione futura esse dictata, & talibus interpretationibus laborem auctum iri, quem publice in tererat studiosis potius diminui. Sed huic malo in te præsentaneum est remediū ALCIATE, qui facili stilo, sed tamen Latino, omnia effari poßis. Ea est authorum nostrorum conditio, ut non nisi inspectis legum, qui aduocan-tur, locis, intelligi poßint. Quis sumpto in manus Bartolo, eius uiginti uersus confestim intelligat, nisi legibus hisce perspectis, quas pro sua sententia adducit? At tu inductione paucorum uerborum adiecta, id incommodū facile eui-tabis, in uerbis enim uix ulla poterit subesse difficultas. Quis melius intelliget guerram, treugam, laudum, repræsa lias, & si qua similia, quòd barbara sint: quàm bellum, inducias, laudatiuum, clarigationem, quæ Latina sunt? Nō igitur ulla in uerbis ideo futura est obscuritas. Adde quod liberum tibi erit, dum uiua uoce doces, Rhetorumq; mo-re tonas & fulminas, quemcunq; stilum uolueris imitari: idq; potißimum effari, quod facilius intentionem tuam ex primere, etiam apud idiotas poßit: nobis satis erit, si dictata ipsa, quæ scribentibus suggeris, paulo ornatiora sint, maximoq; id nostris rationibus in lucro reputabimus. Debebunt hac causa tibi et cæteræ bonæ artes, quod tua ope

*ra ſerijs iſtis & grauioribus ſtudijs cõiunguntur: Sicq; ſuus Grãmaticis, ſuus Hiſtoricis, ſuus Rhetoribus honor ſal
uus ſit. Debebunt & Græci, quòd eorum literas ab hac profeßione nõ ſubmoueris. Sed nos maxime tibi perpetuo
addicti, obnoxijq; futuri ſumus, quorum precibus id à te ſumma cum noſtra utilitate conceſſum ſit. Et hæc qui-
dem tum illi: quibus quum morem gerendum eſſe iudicarem, ne temere id aggredi uiderer, omnium prius exploran
dam duxi ſententiam: uerebar enim, ne alij diſſentirent, copioſiusq; concluſiones omnes multis rationibus utrinq;
adductis, diſputari uellent: & quod in Oratore damnat Cæcilius, ipſi ad Iuriſconſultum quoq; pertinere arbitrarẽ
tur, dum præuaricationem eſſe ait, ea breuiter tranſire, quæ inculcanda, infigenda, repetenda ſunt: quòd ceu corpori
ferrum, ſic oratio animo non magis ictu, quàm mora imprimatur. Expertus quandoq; fueram, etiam quæ optima
ſunt, non omnibus placere: quòd indocti omnes corrupto ſint iudicio, ex doctis uero aliqui æmulatione, aliqui anti
ſophiſtarũ artibus, gratiaue ſeducti, maligne quandoq; pronuncient. Solent enim pleriq; homines, eas artes, qui-
bus ipſi pares eſſe non poſſunt, libenter inſectari: uerum exploratis cæterorum quoq; deſiderijs, quum animad-
uertiſſem, omnes uno ore idem ſentire, & didaſcalica phantaſticis, clara dubijs, munda lutulentis, Latina barbaris
præferre: neceſſariò dedi manus, & ad id docendi genus tranſij, quod ut meis ſtudijs hoc præſertim tempore accõ-
modatum eſt, quo paucis cum libris, & abſq; bibliotheca mea, foris ago, ita uulgari illo longe mihi laborioſius eſt:
quanto enim facilius eſſet, alicuius quæſtionis omnia argumenta, apud maiores noſtros diſperſa, colligere, quibuſ-
damq; additis, integram ea recitando ſic horam tranſigere, quàm ſtatim iugulum petere, ſoli ſcopo intendere, uni
cam rationem adducere, quæ aduerſantia omnia ſummoueat: quoties mihi uſu uenit, ut magna cum ſomni oleiq;
iactura, horum argutijs perlegendis incumberẽ, nihilq; dignum quod expromeretur, auditoribusue meis referre-
tur, inuenirem, & idcirco operam me id temporis luſiſſe fruſtra indoleſcerem? Cæterum quum ex lege à Gymnaſi-
archis mihi dicta, non ſolum libero uocis decurſu horam docendo dicere tenerer, ſed per alterã quoq; ſcribentibus
dictare, uideremq; non ſatis emendatas haſce lucubrationes circumferri, quod pleriq; male uerba mea ſubſequuti
eſſent, indeq; non modica nomini meo nota inuri poſſet, coactus qualeſcunq; illas ædendi conſilium cœpi: ad hæc
cæterorum auditorum quotidianis ferè conuitijs urgebar, qui quàmuis ipſi ſcribendo dictata excipere non potu
iſſent, æquum tamen arbitrabantur, harum ſibi traditionum copiam fieri: non potui itaq; diutius æditionem
premere, laxauiq; uela uentis, & populari auræ expoſui, quæ tutius ſupprimi fortè potuiſſent: niſi quod
ex animo meo lectoris cuiuſcunq; humanitatem metior, qui ſiquid hac in re erratum eſt, uel neceßitati,
uel nimiæ erga amicos meos facilitati imputabit. Ego certe qualiacunq; ſtudia mea ad communem
omnium utilitatem libens refero: & quum ſciam proximo anno pro Academiarum in Ita
lia more, hanc legalis Codicis partem explanatum iri, facile adductus ſum ut uix
appoſita operi ſuprema manu, ſinerem inuulgari: quo ſtudioſi omnes, &
hanc docendi rationem agnoſcerent, periculumq; eius facerent: ut
ex diui Pauli ſententia, nihil non experirentur: & quod fa-
ctu optimum tentando deprændiſſent, id po-
tißimum ſequerentur.*

VALE.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONSVLTI AD RESCRIPTA PRINCIPVM COMMENTARII INCIPIVNT.

RVBRICA.

DE SVMMA TRIN. &c.

ERITO à diuinis incipiẽdum fuit, nimirũ dignioribus. Qua ratione & se Theologi alijs professoribus præponunt. traditurq;, si de episcopo eligendo agatur, cæteris præferẽdum Theologum. Quod utiq; uerũ est, nisi hunc honorẽ sibi deferri ipse ambiret; ꝓfessio em̃ sua repugnaret desiderio, & euangelico præcepto teneret. Idẽ & nisi magis expediret Canonisten eligi, qđ in ea ciuitate plurimæ essent iudiciales controuersiæ extricandæ, ut Host. & Abb. dixerũt[a]: qbus non assẽtio, quũ principale episcopi munus non sit, ut lites dirimat, sed ut diuina doceat, quod Paulus ad Titũ scribit. Sed nunqd cuilibet Christiano professio hæc Theologiæ addiscẽda sit? Et de episcopis dubium non est, quum eorum muneris sit, alios docere: qua lege & cæteri animarũ curatores tenentur. In cæteris uero clericis non ita est: quippe ijs satis est, si simplicius credant, sicut & laicis, qui pertinaciter aliquid defendere non debent, sed ecclesiæ iudicio deferre, quod & communi consensu traditur. Ego cõuenire nõ arbitror Christiano, legem in qua uersatur ignorare: debẽtq; hi, qbus ingenij aliquid cõcessum est, euangelia cum ueterum interpretamentis addiscere, et uanas recentiorũ quæstiones omittere, quas ubiq; sancti illi primitiuæ ecclesiæ patres damnauerunt.

¶ FIDE. Fides est eorum, quæ sperantur, fundamentum, & quæ non uidentur, indiciũ. Hoc enim melius accedit sententiæ Pauli ad Hebræos, quàm uulgata habet translatio, ut mirum nõ sit, si Paulum non intelligentes recentiores Theologi[b], alijs ipsi modis definiuerunt.

¶ CATHOLICA. Id est, uniuersali. uel quia hæretici singularibus opinionibus innituntur, uel quia fides CHRISTI ab Apostolis per uniuersum orbẽ fuit diuulgata, iuxta illud: In oẽm terram exiuit sonus eorum &c. Dicet aliquis, at qui multæ sunt prouinciæ, ad quas nemo Apostolorum profectus est. nec enim uerisimile est, adiuisse eos Antipodas, uel regiones ab Hispanorum classe nuper repertas: sed uel hyperbolicõs loquutus est Psaltes: uel, quod uerius arbitror, intelligendus est, ante consummationem seculi fore, ut ibi quoque inualescat CHRISTI cultus.

...le consan.

...in rubr. ...od.

CODICIS IVSTINIANI IMP. AVG. LIBER PRIMVS.

RVBRICA.

DE SVMMA trinitate, & fide catholica: & ut nemo de ea publice contẽdere audeat.

Imppp. Gratianus, & Valentinianus, & Theodosius Auggg. ad pop. urbis Constantinop.

Vnctos populos[a], q̊s clementiæ nostræ regit imperium[b], in tali uolumus religione uer

CVNCTOS populos. Quũ diuersæ ĩ Christiano cultu hæreses essent, præsertĩq; Macedonij inualescerent, Theodosius Imperator Thessalonicæ iij. Kal. Martias, Gratiano quintũ se, & Valẽtiniano Augustis Cõsulib9, hãc legem ꝓmulgauit, qua subditis ostẽderet, quã quisq; deberet fidem amplecti, refertq; constitutionis huius uerba Sosomenus in Tripartita Cassiodori, libro nono cap. vij.

b ¶ QVOS clemẽtiæ nostræ regit imperium. Relatiuũ quos, indicat aliquas fuisse gentes, quæ non paruerint Rom. Imperatori: & tamen communi calculo aiunt Doctores, uniuersum orbem illi de iure subijci[c]: qua ratione relatiuum non coarctet præcedentia, sed declararet. Sed hæc ipse non probo: tum quia multæ sunt ꝓuinciæ, quæ non paruerunt Romanis, ut Scythia & Sarmatia et ultra Euphraten fluuium uniuersus Oriens: tum etiam, quia in cõstitutiõibus legitur, aliqua esse loca extra Romanum imperium, ut infra habetur, titulo de Eunuchis, & de commercijs: nec uerisimile est, ut ĩtelligamus de his, qui non subsunt de facto, quum ad ius, non ad factum uerba in dubio referãtur[d]. Et quàmuis quandoq; Imperatores orbis dominos se appellent, id uel per hyperbolen accipiendũ est, uel eorum dictis minime credendũ, quia in causa propria. Ex hoc igitur consequens est, ut relatiuum qui, seruet naturam suam, & restringat superiora, licet quandoq; ex præsumpta intentione loquentium, uel narrationis argumento aliter sit: ueluti quum dicimus, omnes homines, qui naturali ratione uiuunt, ratio enim naturalis communis est omnibus. item si dixero, uendo tibi fundum Sempronianum, qui illis finibus continetur; licet enim demonstratio sit falsa, ualet uenditio.

a l. deportatio. ad l. Rhodiã. de iactu.

d gl. in c. consultationi. in fin. de temp. ord.

sari[c], quã diuinũ Petrũ apostolũ tradidisse Romanis, religio usq; adhuc ab ipso ĩsinuata declarat, quãq; Pontificẽ Damasum seq claret[d], & Petrũ Alexãdriæ episcopũ, uirũ apostolicæ sanctitatis. Hoc est, ut secũdũ apostolicã disciplinã euangelicãq; doctrinam Patris & Filij et Spũs sancti unã deitatẽ, sub pari maiestate, & sub pia trinitate credamus. Hãc legẽ sequẽtes, Christianorũ catholicorũ nomen iubemus amplecti: reliqs uero demẽtes uesanosq; iudicãtes, hæretici dogmatis ĩfamiã[e] substinere, diuĩa primũ uindicta[f], post etiam motus animi nostri[g], quem ex cœlesti arbitrio sumpserimus, ultiõe plectendos.

uenditio. Idem ubi relatiuo præponitur copula, nam tũc non fit restrictio, & hæc omẽs ꝓbant.

c ¶ IN TALI uolumus religiõe uersari. Verbum uolo, de se indicat solã uoluntatis declarationẽ: quapropt̃ qui se dicit uelle eligere, non elidit: & qui se dicit uelle hæreditatẽ adire, nõ iccirco adit: sicut & q dicit, uelle Stychũ dare, non iccirco dat[e]: licet ex illis uerbis censeat̃ facta electio: nõ em̃ quisq; uult dare, nisi pri9 elegit: & hæc ꝓprietate uerbi defendunt̃, aliꝗ loqui mens ꝓferẽtis quãdoq; aliud suadet: ut si qs cũ aliq̃ deliberatiõe, puta à me interrogatus, respõderit, se adire uelle, credit̃ em̃ ex ea respõsiõe adijsse. Idẽ si cõuocatis amicis qsq; dixerit, se uelle Titiũ instituere: hæc em̃ testiũ aduocatio, maturũ testatoris consiliũ ostẽdit. Qua ratione, & si ꝓfitear me uelle fundũ centũ sestertijs emere, & uenditor respõdeat se uelle uendere, contractus pficitur: nõ solent em̃ similia uerba temere ꝓferri. In hac ergo cõstitutiõe uerbũ, uolumus, idẽ significat qđ mãdamus & præcipimus: qa quũ dependeat id à sola uoluntate principis, id uerbũ actus pfectionem inducit: sicut si dixerĩ, uolo te gerere negotia mea: mandatũ pficitur, qa quantũ ad me attinet, aliud ulterius p me faciundũ nõ est. Idẽ si dicã, uolo esse hæres: uerbũ em̃ esse, ostẽdit actũ essentiã suam iã habere, & ideo inducit̃ aditio, qđ nõ est in uerbo adire. Et hæc cõmunit̃ seruãtur, quæ et ipse in casu dubio satis admitterẽ. Cæterũ prudẽs iudex in primis aduertet, qua intentiõe huiusmodi uerba aliqs ꝓtulerit, quod & Ful. uidet̃. Quapropt̃ in criminali causa reus, q interrogatus etiã cũ iuramẽto respõdit, uolo cõfiteri, nõ habebit̃ ꝓ cõfesso, ut Bal. scripsit[f]. qa in dubijs interp̃tatiõibus ad mitiora potius deflectendũ est.

e l. Clodius. de acq. hæred.

f in l. 1. C. de confeß.

d ¶ QVAM'QVE pontificẽ Damasum sequi claret. Et sic in uniuersum orthodoxorũ fides approbat̃. Qua ratiõe dicendũ esset, etiã ciuili iure usurariũ fœnus reprobari, quũ Christiana pietate rejciat̃, ex euãgelico p̃cepto, Mutuũ dantes, nihil inde sperãtes. Sed quũ specialit̃ Iustinianus usuras pmiserit[g], p hanc gñalem constitutionẽ non uidet̃ specialibus derogasse: quo fit, ut melius sentiãt q aiũt, ciuilibus sanctiõibus usurarios nõ reprobari, tametsi huiusmõi cõstitutiões nullius sint momẽti, utpote diuinis iussiõibus repugnantes: qđ pleriq; oẽs attestant̃. Sed & quæ hic de usuris referũt recentiores, in suum tractatum digerentur.

g l. eos. de usur.

e ¶ HAERETICI dogmatis infamiã. Videtur ergo hæretici infamia notari, quapropter & à testimonio repellerentur. Quod nõ est uerũ[h]. Puto distinguendum, ut hæretici omnes ipso iure notentur infamia facti, non autem infamia iuris, nisi prius fuerint condemnati. In qua sententia seruabitur, quod in ea constitutiõe traditum est: & hæc iure ueteri. Cæterum noua Fœdirici Imp. lege ipso iure hæretici notantur etiam iuris ĩfamia[i]: quapropter non admittentur ad testimoniũ, nisi utraq; parte laudãte, uel quum rem à se gestam explicãt, adhibitis tormentis, uel quum testimonium perhibent in causis qbusdam grauioribus, puta hæreseos, symõiæ, sacrilegij, læsæ maiestatis, expilatæ annonæ, quibus casibus eis creditur, si uerisimilia dicant, uel sint plures numero. Qua ratione fit, ut ex unius attestatione, non putem posse quenquam quæstionibus subjci. Et hæc in his qui notantur à iure locum habent. Si quis uerò notetur de facto, ueluti quum de eo boni uiri male opinantur. is regulariter utcunq; admittendus est: prætorq; in causis grauiorib9, quales sunt ciuiles magni põderis: puta causa matrimonij, uel status, uel famæ: & quales sunt omnes causæ criminales: in his em̃ etiam plures non probarent, neq; indicarẽt ut reus torqueretur, nisi ageretur de crimine quod soleat clam fieri, nam in subsidium admitterent̃, & ꝓ iudice sufficerent[k]. Quapropt̃ in cõspiratiõibus, in stupris, in testiũ subornatione infamiũ de facto attestationes solent recipi.

h l. quor... de hæret...

i auth. C... de hæret...

k c. ult. d... cogn.

f ¶ DIVINA primum uindicta. Quidam interpretantur ecclesiasticã, qđ non quadrat legislatorum temporibus: nam in primitiua ecclesia hæretici solũ diuinæ ultiõi relinquebant̃. Imperatorũ uero cõstitutiõibus arbitraria erat uindicta, ut hĩc colligit̃ licet Manichæi ipsi, et Euthycetis Appollinarisq; dogmata docentes, ultimo supplicio, discipuli X. librarũ auri pœna afficerẽtur[a]. At pontificiũ Rom. cõstitutiõibus pœnitẽti pœna remittit̃[b]: si rursus in eã demẽtiam ꝓciderit, ꝓnunciat̃ hæreticus: quẽ cõdemnatũ, & si sacris initiatus est, exauthoratũ rerũ capitaliũ quæstores uiuũ cõburi curãt, ex euãgelico præcepto Ioãnis XV. Si qs in me nõ manserit, mittet̃ foras sicut palmes, & arescet, & colligẽt eum, et in ignẽ mittent, & ardebit: & ita sentit Aret.

a l. Ari... cunq;. de...

b c. sup... hæret. in...

g ¶ POST etiã motus animi nostri. Videt̃ hic eã sñiam ꝓbari, ut ex eodẽ delicto et ecclesiastica pœna, et seculari qq; iudicio uindicari in aliquẽ possit. Qđ ita intelligit̃, ut punitus in foro Can.

poss

poſſit plecti in ciuili, quatenus pœna eſt maior: ꝙ ſi utrinq; æqualis ultio imponať, locus erit præoccupationi: quod Abbas probauit[c]. Sed nobis uidetur unam cum alia nihil cõmune habere, nec ſe inuicem reſpicere[d]. Et propterea per alteram pœnã alterã non diminui. Quo circa & in uno iudicio abſolutus, in alio poterit condemnari: quod Felin. probat[e], cũ eiuſdẽ ſententiæ quàm plurimis. Cæterũ diffuſa hæc eſt quæſtio, quam latius alibi attingam.

¶EXPLICITIS his, quæ paraphraſticõs referre placuit, ſupereſt longus tractatus, quẽ in hunc locũ interpretes oẽs congeſſerunt. Præcipit hic legislator, ut cõſtitutio obſerueť ab omnibus, quos clementiæ ſuæ regit imperium. Illud uidelicet indicans, eos, qui ſibi nõ ſubderentur, haud quaquã huiuſce legis nexu obligari. Quo fit, ut generaliter inquirendũ ducamus, an peregrini & aduenæ, cæteri'q; nõ ſubditi, municipalibus decretis parere debeant? Sed & num huiuſmodi decreta ſuos ſubditos, qui in alieno ſunt territorio, comprændant? In priore quæſtione aduertendum ante omnia fuerit, quomodo legis uerba concipiantur. Si enim legislatores bona ipſa in agro ſuo exiſtentia in aliquã diſpoſitionẽ ſubijciant, tenebitur ea lege quiſquis fuerit eorꝝ dominus. Quapropter ſi lex uetet parietes domorꝝ altius tolli: nec extraneus poterit altius tollere. Et ſi lege caueatur, ut bona defuncti ad ſolum primogenitum pertineãt: ſolus primogenitus aliegenæ ſuccedet in fundis legi ſuppoſitis. Quòd ſi legislatores de ciuibus uel ſibi ſubditis ſolum diſponant, & hic caſus ex uerbis legis clarus redditur. exempli cauſa: lex dictat, ut ciuis Venetus poſſit teſtari quinq; tantũ teſtib. adhibitis: non cõprændetur aliegena, qui Venetijs teſtamentũ condat, nec eius conſtitutionis beneficio uti poterit. Idem eſt, ubi inhabilẽ perſonã lex alicui actui idoneã redderet, uel è conuerſo: uidetur enim id tantũmodo ſubiectis indulgere. Quapropter ſi lex concedat filijs fam. ut conſentiente patre poſſunt teſtari: nihil proderit aliegenæ, ſi ea lege teſtetur[f]. Dubia ergo tũc eſt quæſtio, quum lex ſimpliciter ſe ad ciues uel ſubiectos nõ coarctat. & in huiuſmodi caſu adhærendum eſt regulæ, ut ea conſtitutiõe non teneantur exteri, niſi ipſi expreſſe uel tacite iuriſdictionem prorogent. Videntur aũt ſe ſubijcere, quando in loco legi ſuppoſito contrahunt, uel quaſi cõtrahunt: ueluti ſi delatam hæreditatem adeant: & hoc tam reſpectu ſolenniũ, quæ in cõtractu requirũtur, q̃; eorum, quæ ex natura contractus deſcendũt[g]. Quapropter ſi Ferrariæ cõſtitutũ ſit, ut quilibet ibi contrahens aliquid pendat principi, compellentur duo exteri ibi cõtrahentes & ipſi ſoluere. hic enim lex rẽ ipſam, non contrahentium perſonas reſpicit. Eadem ratiõe, quum duo Galli ſe ad duellum Mediolani inuitaſſent, proditum eſt, debere eos cõſuetudinem Mediolani obſeruatã ſequi. Is quoq; uidetur ſe ſubijcere iuriſdictiõi, qui litigat ratione ſcilicet eorũ, quæ iudicij inſtructionem reſpiciũt. Vnde lex dans formam inſtruendo iudicio, eum tenebit[h]. Quamobrem ſi affinem uel uicinũ ſuum externus aliquis Mediolani in ius uocet, & is propter eius urbis cõſtitutionem, petat in arbitrum cõpromitti, ſeruanda erit lex, quia hæc exceptio iudicij primordia reſpicit. Idem eſt ſi externus litigaret. nunquid appellatiõi deferendũ eſſet? nam & hoc procedentem iudicem ſpectat. Et huius caſus ea eſt ratio, quia reſpectu proceſſus lex cauſam ipſam reſpicit, quæ foro ſubijciť, non perſonam. Cæterum & ille etiã iuriſdictiõi ſeipſum ſupponit, qui intra territoriũ delinquit. nam delinquẽs tacito cõſenſu obligatur[i]. Quapropter ſi aliquis alienigena in agro Florentino hominem occiderit, eorꝝ lege plectetur[k]. Quod tamen nõ procedit, quando ueriſimile eſt eum ignoraſſe id, quod per ſe geſtũ eſt, in ea ciuitate pro delicto haberi. Quid em̃ ſi quis ignorans extra territorium cõtra formam legis triticũ deuexerit? is quidem non punietur[l]. Eadem ratione & ſi externus in contractu ſolẽnia omiſerit, uel in litium præparatorijs formã legis nõ ſeruauerit, magnum'q; idcirco damnũ patiatur: æquiſſimũ eſt illi ex præſumpta ignorantia ſuccurri[m]. Et hæc locum ſibi uendicant, quũ lex municipalis etiã reluctantes obligat. Quod ſi uoluntariæ iurisdictiõis aliquid inducat, extero quoq; ſine dubio proderit. Qua propter ſi Venetijs ſtatutum ſit, ut teſtamẽta à duobus teſtibus ſubſignata ualeant: poterit aliquis aduena ſecũdum eam formam teſtari. & ubiq; gentiũ diſpoſitio ea efficax erit[n]. Et ita ſe habet cõmunis ſcriptorꝝ ſententia. Quo modo autẽ poſſit extraneus beneficijs cõſtitutionũ uti, declarabiť in epiſtola Inter claras. infra eo. tit.

In ſequenti quæſtione, Nunquid conſtitutiõis effectus ad agẽtes extra territoriũ ſubiectos protendatur, conſiderandum prius erit, an conſtitutionis uerba in rẽ concepta ſint: nam tũc procul dubio earum rerũ dominus teneretur, tam & ſi abſens eſſet. Quapropter (ut ſupra docui) ſi Anglorum ſanctionibus in eorũ agro bona exiſtentia ad primogenitũ pertinerẽt, nihil referret quiſquis fuerit ille, qui deceſſerit. Quòd ſi lex perſonas reſpicit, ex ſupradictis quæſtio poterit explicari. In quibus enim caſibus aduenas ſtatutis nõ ſubijci diximus, eorꝝ patriæ cõſtitutio obſeruabitur. Quapropter quum aduena ſtatutis exequutionem contractus reſpicientibus nõ ſubſit, conſequẽs eſt, ut lege patriæ arceatur. Cuius rei illa eſt ratio, quia cum eo cõtrahens uidetur contrahere tanq; cum aduena: & propterea ſi ſolutionem petat, ea debebitur ſecũdum conſtitutiões q̃bus ſubeſt reus. Quapropter & mulier, quæ peregrino nubat, dotem repetere debet ſecundũ leges, quæ in mariti domicilio ſeruantur[o]. tum ꝙ uidetur cũ eo tanq; cum aduena contraxiſſe, tum quòd in mariti forum uidetur deſtinata ſolutio: tum etiã quia quũ ipſa maritũ ſequi teneretur, uideť egiſſe ut leges domicilij, quod utriq; futurꝝ erat cõmune, in eo contractu obſeruarentur: quod & magis probo. At uero ſi de his caſibus agatur, in quibus aduenæ ſtatutis ſubijciuntur, ueluti in contractuum ſolẽnitatem, uel iudiciorum præparatoria reſpicientibus, tũc lex eorum patriæ extra territoriũ nullius erit effectus: Quapropter finge ſtatuto patriæ meæ caueri, ne teſtamẽta ualeãt, niſi tribus notarijs ſubſignata, potero Romæ teſtari ſeruata iuris cõmunis forma. ualebit'q; ubiq; huiuſmodi teſtamentum. Quod intellige, niſi expreſſim patriæ conſtitutione caueatur, ut abſentes ſubditi ea teneantur.

c. tuæ. de
...lids de ...n 6.
...de bis, de
...fi. de tuto. ...datis ab
...undus. ff.
...l clericis. ...comp.

i l. Imperatores de iure fiſci.
k l. ſaccularij. §. ſunt quædam de extraordi. criminib.
l l. fi. de decret. ab ord. fac.
m l. 1. ex qb. cau & Can. in rubri extra. de conſuet
n l. de emanci. libe. l. nagis. §. ne paßim de reb. eorum.
o l. exigere. de iud.

Quapropter si lex imponat pœnam sicario ubicunq; delinquat, & is in alieno territorio deliquerit: si comprændatur in patria, poterit ea lege damnari: quamuis extra patriam lex loci, in quo deliquit, obseruetur. Sed quid iuris esse affirmemus, quando municipalis lex aliquem cæteris in locis inhabilem, reddit idoneum? Et quum lex respiciat personam sibi subdicam, magis crediderim, ubicũq; extendi, et à persona eam qualitatẽ nõ diuelli. Quapropter Imperialis Notarius quacũq; tendat, erit Notarius, licet in terris ecclesiæ de instrumento rogari nequeat. Qualitas itaq; semp ei adhæret, licet impediatur facultas defectu potestatis ipsius cõcedentis. Ex hoc ergo sequitur, ut si lex admittat spuriũ ad successionem: nõ succedat, nisi eis ĩ locis, ĩ quibus lex illa uiget [p]. Et si quisq; intestabilis impetrata dispensatione testetᷓ: disponet solũ de bonis, quæ iurisdictioni dispẽsantis subijciunť. Qua ratione & Bergomensis tabellio potuit in alieno agro inter suos cõmunicipes instrumentum conficere, ualebit'q; si Bergomi agatur, nõ alibi, ut Pau. Castr. Fulg. & Cornæus responderunt [q]. Idem'q; prorsus iuris est è conuerso, quũ lex eum, qui de iure cõmuni alicui rei faciendæ esset idoneus, inhabilem reddit: ueluti si lex prohibeat, ne quis extra municipiũ cõmercia exerceat. nam effectus eius extra territoriũ trahitur, licet in territorio tantũ possit puniri. Quod etiã in alia specie demonstratur, ueluti quũ lex perduellionis reos insectatur. nam & is tenebitur, qui extra territoriũ aliquid aduersus rempublicam cõmiserit, ꝗuis in patria solũ plecti queat. Sed & finge statutũ prohibere, ne minor XXV. annis testetur. quòd si aliquis intra hanc ætatem alibi extra patriã testetur: nõ ualebit testamentum respectu bonorum, quæ in patria habuerit, in alijs secus [r]. licet Bart. & cæteri testamentũ ubiq; nullum esse malint: sicut dicimus in furioso, cui si fuerit bonis interdictũ, nec quidem extra territorium alienare poterit. Quæ ratio parũ nos mouerit, quũ furiosus post interdictionẽ in omni territorio prohibeatur cõtrahere, cõmuni omnium lege ita mandante. quod in proposito casu non est, quũ iure speciali minor XXV. annis solum in patria testari prohibeatur.

Nota

p l. de pupillo. ff. de tut. & cur. dat. ab his. l. cũ unus. §. is qui. de bon. author. iud. poss.

q Paul. l. fi. C. de temp. in integ. rest. Fulg. cons. 151. Corn. 64. in. 3.

r l. ex ea. de post. c. ut animarũ, de consti. in 6.

NVLLVS HAERETICIS. Prohibet hæc constitutio aliqua hæreticorum conuenticula fieri. Et quid in fide nostra sit obseruandum, ex Nicænæ synodi authoritate docet.

IIDEM AVGGG.
Eutropio Præf. Præt.

NVllus hæreticis mysteriorũ [a] locus, nulla ad exercẽdã animi [b] obstinatioris dementiam pateat occasio. Sciant omnes, etiã siquid speciali quolibet rescripto [c], per fraudem elicito [d], ab huiusmodi hominũ genere impetratum sit, non ualere. Arceantur cunctorum hæreticorũ ab illicitis congregationibus turbæ [e]. unius & summi dei nomẽ ubiq; celebretur. Nicænæ fidei, dudum à maioribus traditæ, & diuinæ religionis testimonio atq; assertiõe firmatæ, obseruantia semper mansura teneat. ☞ Is autẽ Nicænæ assertor fidei, & catholicæ religiõis uerus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum, & CHRISTVM filium Dei, uno nomine confitetur, Deũ de Deo, lumen ex lumine: qui spiritũ sanctum, quem ex

a ¶ MYSTERIORVM. Ita legendum, non ministeriorum. Mysteria ueteres sacra Cereris dicebant, quasi initia. Inde uox trahi cœpta ad q̃scunq; cultus. Mystæ dicuntur initiati, & Symmystæ cõsecranei Hieronymo. Et hinc colligitur argumentum, posse Rom. Pontificem dissoluere quascũq; cõgregatiões, si male de eis suspiceť.

b ¶ OBSTINATIORIS animi. Pertinacia est, quæ hæreticũ hominẽ facit. Quapropter omnium consensu, si quisq; in trinitate nõ recte sentiat, nisi admonitus persistat, hæreticus nõ est, quod in Rubrica supra annotauimus. Qua ratiõe, si addictus quisquam monasterio transfugerit, & uxorem duxerit: non est hæreticus, nisi id sibi licuisse pertinaciter defendat, ut Bald. scripsit [a].

a In l. seq.

c ¶ SPECIALI rescripto. Nõ mirum, quum hæreticus non possit impetrare rescriptũ, etiam si ad rem suam priuatam pertineret. tãto igitur minus admittetur, qui ausit impetrare, ut sibi liceat in hæc conuenticula coire. Nam quũ hæretici sint abominabiles & excommunicati [b]: non poterunt aliquid impetrare, uel ĩpetrato frui [c], nisi quod in sui damnum uergat.

b c. pen. hæret. c. c. 1. de in 6.

d ¶ PER FRAVDEM elicito. Quod præsumitur quotiescunq; lex resistit ĩpetrationi. aliàs fraus nõ præsumeretur, ut Albericus opinatur. Quapropter etiam si in rescripto esset derogatũ huic legi, nihil attenderetur, sed secũda iussio esset expectanda, Paul. Castr. Quod probo: quia huiusmodi clausulæ derogatoriæ nõ tollunt ea, quæ concilijs generalibus sunt constituta [d].

d l. ulti. tra ius pub. 1. l. 3.

e ¶ ILLICITIS congregationibus. Iudæis tamen licet synagogas habere [e]. Quippe illi nõ ita execrabiles, sicut hæretici, qui fidem, quam profitentur, uiolant.

e Infra l. 3.

Ex suma

summo rerū parente[f] speramus & accipimus, negando nō uiolat: apud quē intemerate fidei sensus uiget, incorruptæ trinitatis indiuisa substātia, quæ græco uocabulo ὁμούσιος[g] recte credētibus dicit̄, ꝓfecto uobis magis probanda ac uenerāda sunt. ☞ Qui uero non iisdem inseruiunt, desināt affectatis dolis alienum ueræ religionis nomē assumere, & suis apertis criminibus denotent̄[h], & ab omni summoti ecclesiarum limine penitus arceātur: quum omnes hæreticos illicitas agere ītra oppida[i] cōgregationes uetemus. At si quid eruptio factiosa tentauerit, ab ipsis etiā urbium mœnibus[k] exterminato furore propelli iubemus: ut cunctis orthodoxis episcopis, qui Nicænam fidem tenent, catholicæ ecclesiæ toto orbe reddantur[l].

IMPERATOR
Martianus Palladio Præf. Præt.

NEmo[a] clericus uel militaris[b], uel alterius cuiuslibet[c] conditionis, de fide Christiana publice[d], turbis coadunatis & audiētibus, tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus, uel ꝑfidiæ[e] occasionem requirens: nam & iniuriam facit[f] iudicio reuerendiss. synodi,

f ¶ EX SVMMO rerū parente. Ergo & à filio, qui à patre est īseperabilis, ut interp̄tant̄ Canonistæ, in prima huius tituli constitutione. in VI.
g ¶ GRAECO uerbo ὁμοούσιος. id est, cōsubstantialis. Quod negabat Arrius, traxitq; in eā dementiā magnā partē orientalis ecclesiæ, annitentibus præsertim pro eo quibusdam Imperatoribus, ut est in historia Cassiodori.
h ¶ ET SVIS apertis criminibus denotentur. Appellabant enim se Christianos, ut tegeretur hæreticum nomē, quod lex prohibet.
i ¶ INTRA oppida. Prohibetur quidem ubiq; hæretici cōgregari, sed intra oppida præsertim, ubi maius est periculum.
k ¶ AB IPSIS urbium mœnibus. Ne alios inficiant, & malo sint exēplo. Qua ratiōe lenones de urbibus pelluntur[f], & meretrices de uicinia pudicarū: sicut scholaris facinorosus de collegio, leprosus uel pestilēs de ciuitate[g].
l ¶ TOTO orbe reddātur. Quapropter dubium non est, quin ecclesiæ sint orthodoxorum episcoporum. Sed nūquid possint laici sacrā turrim munire ꝓ ciuitatis defensione? Et obtinuit posse, fauore publicæ utilitatis[h]: aliter non liceret.

b. de len.
in l. casus. e testa.
l. prouin ... infr. de

NEMO CLERICVS. a ¶ Neminem publice de fide catholica disputare hæc constitutio permittit. Quod tamen communi calculo declaratur, ut hac lege non teneantur clerici, qui contra hæreticos disputant, uel ut melius addiscant in utranq; partem argumentantur. Quod ex qualitate personæ coniectandum arbitrio iudicis relinquitur. Laicis uerò omnino prohibitum est publice uel priuatim de fide catholica disserere[i]. Sanè extat Gregorii Nazanzeni aduersus Arrianos liber hac inscriptione, quòd nō liceat semper & publice de deo contendere: in quo nec clericis quidem id concedit, sed his tantum, qui expertæ probitatis & innocentiæ sunt, quiq; ingenium & industriam suam in θεωρίᾳ, id est, speculatione atq; disciplinis exercuerint, quiq; amotis corporalibus, spiritalia sequuti sint. Quomodo enim, inquit, qui ipurus est, poterit purissima hæc mysteria attingere? Videnda igit̄ sunt, q̄ ad hāc legē facientia diffusius ille scripsit.

de hæret.

b ¶ CLERICVS uel militaris. Ex ordine scripturæ argumentant̄ hic aliqui, digniores esse clericos militibus: quod neutiq; negauerim, dum ipsi sciāt, sacerdotalem dignitatem in animi candore consistere, non in eo, ut primos ament accubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis: quod in euangelio Matthei Dn̄s prohibet.
c ¶ VEL alterius cuiuslibet conditionis. Nisi id esset additū, præcedens clausula non compræenderet maioris dignitatis antistites: quos alioqui uerisimile non fuisset tumultus aut perfidiæ causam quæsituros. Quapropter si Rom. Pontifex decimā clericis, cuiuslibet cōditiōis essent, in diceret, crederē dignissimos q̊q; regulariter cōtineri.
d ¶ PVBLICE. Quid si priuatim quis disputet, an teneatur pœna huius legis? Respondeo, non teneri, quia non ita delinquit, qui priuatim disputat, quum alios exemplo sui non trahat: sicut nec tantum delinquit fur, quantum latro. Publice enim delinquens malos suo exemplo concitat, cæteris est scandalo: tum & legem uidetur cōtemnere. Cæterū si id agat̄, quod sui natura delictū nō est, quum hæc ratio cesset, potius p̄sumet̄ aduersus eū, qui clā facit, q̄ qui palàm[k].
e ¶ VEL ꝑfidiæ. Quia posset eiusmodi ratiōibus disputando uti, quas deinde nesciret explicare[l], quæ res quibusdā ansam p̄staret à religiōe diuertendi. siquidē Christiana pietas fide, nō syllogismis cōsistit.
f ¶ NAM ET iniuriam facit. Accipitur hinc ar-

k l. ult. de ritu nup. l. non existimo. de adm. tut.
l. 4. dist. c. sit rector.

si quis semel iudicata ac recte disposita, reuoluere & publice disputare contenderit : quum ea, quæ nunc de Christiana fide à sacerdotibus, qui Chalcedonæ cō uenerūt, per nostra statuta p̄cepta sunt, iuxta apostolicas expositiones, & instituta sanctorum patrum trecentorum decem & octo, & centum & quinquaginta in hac regia urbe diffinita esse noscuntur: nam in contemptores huius legis pœna non deerit, quia non solum contra fidem uere expositam ueniunt, sed etiam Iudæis & paganis ex huiusmodi certamine prophanat ueneranda mysteria[g]. ◸ Igitur si clericus erit, qui publice tractare de religione ausus fuerit, à consortio clericorum[h] remouebitur: si uero militia sit præditus, cingulo spoliabitur : cæteri etiā huius criminis rei (si quidem liberi sunt) de hac sanctissima urbe repellātur: pro uigore etiam iudiciario, etiam competētibus supplicijs subiugandi : si uero serui, seuerissimis animaduersionibus plectentur[i].

GLORIOSISSIMO, *& Clementißimo filio Iustiniano, Ioannes episcopus urbis Romæ, Salutem dicit.*

INter claras sapiētiæ māsuetudinis nostræ laudes Christianissime principū puriore luce tāq̃ aliquod sydus irradiat, quòd amore fidei, ꝙ charitatis studio edocti ecclesiasticis disciplinis Romanæ sedis reuerentiam conseruatis, & ei cuncta subijcitis, & ad eius deducitis unitatem : ad cuius authorem, hoc est apostolorum primum, Domino loquente, præceptum est, pasce oues meas: quam esse omnium uere ecclesiarum caput[a], & patrum regulæ, & principū.

Et ea quæ sequūtur, omissa, ne tædio lectori sint, quæ q uolet, ab alijs exemplaribus accipiat.

gumentū, si sacrosancta synodus aliquid generaliter constituat, nō posse ad alios prouocari: à qua sententia non dissideo. Quum & si populus generaliter p legem municipalem quidq; ordinet, nō soleat appellatio concedi: quod & Bart. uidetur[m]. Si uero specialiter, puta aduersus Titiū cō stituatur, non erit deneganda appellatio: licet ī crimine hæreseos iure canonico nō posse appellari Iac. & Bal. existiment[n]. quia appellatione remota, inquisitoribus p̄mittitur, ut hæreticorū fautores compescāt. Sed ut inquit Ioā. Ana.[o] non sequitur, ut sicut impedientes eorum iurisdictionē confestim possint condemnare, ita etiā male audientes de hæresi, qui fortè se hæreticos negant. Alioqui & aduersus se cōgregatæ Synodi iudicium uti suspectū recusasse Ioannes Chrysost. tradit[p].

g ¶ PROPHANĀT uenerāda mysteria. Qua ratione hac lege teneretur, qui Ethnicum Christi fidē doceret, quē sciret non idcirco ad meliora se conuersurū : est em̄ quoddam perduellionis ecclesiasticæ crimē : sicut quum secreta Imperij hostibus aliquis detegit[q]. Et hinc argumentum sumitur aduersus decuriōes, qui gesta in consilio diuulgant, ut huiusmodi homines de consortio remouendi sint.

h ¶ A CONsortio clericorū. Quo casu priuilegijs priuaretur, sicut reiectus de collegio aduocatorum, eorum priuilegijs in dubio censeretur priuatus, Accursio, Baldo & cæteris.

i ¶ SEVERISSIMIS animaduersiōibus. Id est ultimo supplicio. Grauius ergo puniunt̄ serui q̃ liberi hoīes, & leuius plectunt̄ nobiles ignobilibus. Qua in quæstione solet cōmuniter id seruari, ut si delictum in officij, uel dignitatis dedecus tendat, q̄ quis est dignior, eò atrocius sit puniendus : alioqui pœna corporali pauperes, pecuniaria diuites grauius affligant̄: quod Bar. sensit[r]. Quod & ipse regulariter probauerim : nā & q̄nq; cernere est grauius mulctari mediocres nobilioribus[s].

INTER CLAras. In inscriptione mirantur aliqui, quur Imperatoris nomen Rom. Pōtifex suo p̄posuerit, quod & alibi quandoq; obseruatum uidemus[a]. Quibus ego rn̄derim, quò quisq; Christianus humilior est, animoq; demissiore, eò etiā gratiā apud Deū maiorem nācisci. Quapropter ut hac in re nemini cederēt antiqui pōtifices, se seruos seruorū Dei appellabāt[b]: quā ob causam, etiā in supplicationibus digniores se cæteris postponunt : licet quod ī signū demissæ mētis fuit ītroductū, uideamus in præsentiarū in cōtrariū uertisse: altercanturq; aliqui, uel potius certāt, ut posteriorē obtineāt locū. Sanè rn̄det hac epistola Ioan. huius nois Pōtifex secūdus Imp. Iustiniano, & eius fidē ap̄pbat, inseritq; in ea exēplū literarū, quas Imperator ad se miserat.

a ¶ OMNIVM ecclesiarum caput. Fuit olim magna

m In l. ult. de appel. reip.

n per c. ut officium. §. deniq. de hæret. in 6.

o Ioan. de ana. in c. ad abolendam. de hæret.

p 3. quæst. 5. in fin.

q l. 1. ad l. Iul. maiest.

r in l. quæ ... pœnis.

s l. 1. ut n... suum patr...

a c. licet c... de proba.

b c. quæst. ... tusc.

magna cõtrouersia, an Pontifex Roman. principatũ ecclesiarũ de iure diuino haberet: quòd si haberet, an ad eũ potius qui Romæ, q̃ qui Constantinopoli esset, quæ noua Roma est, pertineret: & Iustinianus hic ad Romanũ rẽ trahit, qđ & aliquo post tpe Phocas quoq; Imperator cõstituit, Cõstantinopolitanoq́; prætulit. Nũquid uerò id humanis sanctionibus potius q̃ iure diuino ꝓbetur, nodus esset haud sanè facilis, nisi ueteres & sancti illi primitiuæ ecclesiæ antistites nobis ꝓuidissent, & iuris diuini id esse demõstrassent. Quũ em̃ dixisset CHRISTVS Dñs noster Petro: Tu es Petrus, & sup hãc petrã ædificabo ecclesiã meã: apparet ꝑ hæc uerba ei uniuersalis ecclesiæ administrationẽ ꝓmissam: qđ aũt ab eo ꝓmissum est, fatuũ esset opinari, nõ & fuisse seruatũ: cõsensuq́; prudentiũ ꝓditur, tũc uere traditã, quũ post resurrectionem dixit, Pasce oues meas. Vt em̃ caput fidei ipse CHRISTVS est, qui gratiã q̃tidie ĩ ecclesiã suã inuisibiliter infundit, ita & loco sui Petrũ, eiusq́; successores in terris reliq̃t, qui ea, q̃bus ecclesia indiget, uisibiliter ipsi cõficerẽt: sic ab his sacramẽta exhibentᷓ, populi in fide instruuntᷓ, episcopi cõstituuntᷓ, cõcio fideliũ legibus, exẽplis, monitiõibus regitᷓ, mali abominatiõibus & pœnis corriguntᷓ: q̃ si CHRISTVS ipse sibi reseruasset, iã fidei merita ꝑderentur, certiq́; eius rei essemus, quã nostræ salutis interest, ut potius ex fide credamus. Sic ĩ euãgelio rogasse se asserit CHRISTVS, ne deficiat fides Petri: sic cõstituit, ne portæ ĩferi aduersus petrã, ĩ qua fundatᷓ ecclesia, ꝑualeant: sic ei mandatᷓ, ut cõfirmet fratres suos: sic ipe, tanq̃ os & caput apostolorũ dño nostro r̃ndet: sic semp ĩ fide ardentiorẽ se ꝓ̃stat: sic à generalitate aliorũ honoris gratia eximitur, quũ dicitᷓ (inquit) discipulis & Petro: sic ꝓ eo census soluitᷓ: quæ oĩa sancti antistites quũ optime animaduertissent, ꝓ exploratissimo habuerunt, primatũ ecclesiæ Petro, eiusq́; successoribus datũ. Sed quid ꝓfuit tot cõsilijs id sanctissimos patres statuisse, tot legibus Imperatores cauisse, ecclesiæ Doctores tã Græcos q̃ Latinos docuisse, si adhuc reperiuntᷓ, qui etiam editis uoluminibus id denegare ausint, nosq́; acephalos faciant? Vt libeat exclamare, quod uulgò dicunt: Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri. Quid em̃ unquã tã apertũ fuit, tã dilucidũ, ut dicendo inuerti nõ possit? Si singulis horũ rationibus r̃ndere operæ preciũ ducerẽ, & studiosos multa lectione inuoluerẽ, & nihil ꝓficerẽ. Qui em̃ hæc attentant, cancro illo, & hydra Platonica ptinaciores sunt. Pontificũq́; monitis minime resipiscentes, nouas q̃tidie & scandalo plenas cõclusiones cogitant, & in publicũ ꝓferunt: una in re solũ intenti, ut cõtradictiones cunctis orthodoxis adducãt: ut ubiq́; cõcordiam extinguant, nusq̃ pietatem adiuuent: quorũ sententiæ, si ueræ essent, ueteres oẽs, sanctosq́; Theologos abrogare oporteret, quorũcunq; principũ regna subuertere, qui à Pontifice Rom. primũ instituti sunt: & in primis Cæsar ipse exautorandus, quũ ex decreto Gregorij V. cõstituti Electores eũ designandi ius nullũ adepti fuerint: deturbandus Rex Francorũ, quũ à Chilperico in Pipinũ transferre dominationẽ sanctione sua Zacharias nequiuerit: dejciendi Siciliæ Reges, qui à sede apostolica sub fidelitatis iuramento regnum possident: Antistites omes, qui hactenus fuerunt: & pij & religiosi, ceu inuasores & pseudepiscopi explodendi, quũ à Rom. Pontifice instituti fuerint. Sed bene habet, noluit CHRISTVS fidem Petri deficere, tot colũnis, tot tibicinibus ea fulta est, ut labefactari aliquorũ syllogismis nequeat. Extant antiquorũ interpretũ cõmentarij, quibus oẽs hæreticorũ sententiæ cõfutantur: & ut Anacleti, Pelagij, Innocentij, Nicolai, Leonis [c] decretales epistolas omittamus, principatum ecclesiæ celeberrimus quisq; ueterum Petro ipsi datũ consentit: & ex Græcis Ioannes Chrysostomus homelia LV. in Matthæum, nunc Petrũ totius ecclesiæ pastorem constitutum, nunc eius pastorem & caput, nunc uniuerso orbi præpositum asserit. Et Homel. ult. in Ioan. Iacobum quidem Hierosolymorũ sedem accepisse, Petro uerò totius orbis curã demandatã affirmat. Theophilus principẽ apostolorũ ex eo factũ, Lucæ XXII. scripsit, quũ illi mandat, ut fratres cõfirmet. Rursus Ioan. cap. ulc. idcirco ei à CHRISTO dictũ, Sequere me, quonã dictorũ fideliũ ꝑlaturã ei cõcesserat. Cyrillus Alexandrinus libro thesaurorũ nos hortatur, ut maneamus ĩ ecclesia Petri, & ĩ capite nostro, nempe apostolico throno Rom. Pontificũ. Maximus epistola quadã oriẽtalibus populis suadet, ut uerã fidẽ approbantes, in ecclesiã Romanorũ tanq̃ in solẽ respiciant, & ex ipsa lumen catholicæ & apostolicæ fidei recipiant. Ignatius Cõstantinopolitanus potestatẽ apostolorũ principi Petro datã, nõ in eius ꝑsona circũscriptã, sed successoribus q̃q; senioris Romæ Pontificibus trãsmissam, author est. Ex Latinis Cyprianus sup uno Petro fundatam ecclesiam tradit, idq́; à CHRISTO institutũ, ut unitas eius ostẽderetᷓ. Idem lib. IIII. epist. ad Pupianũ, sup Petro ædificatã fuisse ecclesiã, aptissime fatetᷓ. Ambrosius nunc eũ ecclesiæ petrã appellat, nunc fidei firmamẽtũ [d]: idcircoq́; petrã esse, qm̃ primus in natiõibus fidei fundamẽta posuerit. Idẽ ser. XI. Hanc, inq̃t, solã ecclesiæ nauẽ ascendit Dñs, in q̃ Petrus magister est cõstitutus. Hieronymus in Matth. Petri nomẽ illi recte ab CHRISTO datum, qm̃ ꝑ metaphorã sup eũ ædificaturus erat ecclesiã suã [e]. Idẽ ad Damasum: Ego (inq̃t) beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri cõmuniõe cõsocior, & sup illã petrã ædificatã ecclesiã scio. Augustinus ad Paulinũ, epist. CVI. Innocẽtij literas cõmendat, q̃bus ad sedis suæ noticiã ptinere testabatᷓ, q̃cq̃d ubiq; ab cõcilijs de fide statuatᷓ, cuius iudicio uel stent, uel cadãt, q̃ tractata fuerint. Rursus in lib. aduersus epis. Donati, in Petro asserit tãq̃ in petra fundatã ecclesiã. Gregorius cũ uarijs in locis, tũ maxĩe epist. ad Mauritium Imp. eandẽ sententiã, adductis euãgeliorũ canonibus, clarissime defendit: & post eũ Bernardus eo sermõe, quẽ in ipsius apostoli uigilia habuit, diffusiusq́; ad Euge. Papã, li. II. de cõsideratiõe, Age (inq̃t) idagemus qs sis, quã geras ꝓ tpe ꝑsonã in ecclesia dei. Quis es? Sacerdos magnus, Summus Pontifex, tu princeps epõrũ, tu hæres apostolorũ, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraã, ordine Melchisedech, dignitate Aarõ, authoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, unitiõe CHRISTVS, tu es cui claues traditæ, & oues creditæ sunt. habent alij sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi uniuersi crediti, & quæ sequuntur.

c 21. distinct.

d 1. dist. c. fideliter.

e 24. q. 1. quonia.

Socrates epiſcopus in hiſtoria Caſſiodori, quū in uarijs locis principatū Rom. ſedi aſſerit, tum et lib. IIII. cap. IX. ubi eccleſiaſticis regulis mandari aſſerit, ne præter Rom. Pontificis ſententiam cōcilium celebret. Rurſusq́ lib. IX. cap. XIII. regulam prolatam author eſt, ut Conſtantinopolitanus epiſcopus haberet honoris priuilegia poſt Pontificem Romanum, hisq́ cōſenſum ſuum præſtitiſſe Imperatorē Theodoſium. quod & Conſtantinopolitano concilio cautum reperitur, in quo hæc ad uerbum legere eſt. Conſtantinopolitanus epiſcopus habeat honoris primatum poſt Romanū, ꝓpterea quòd urbs ipſa ſit iunior Roma. Sed & Amianus Marcellinus hiſtoriæ lib. XV. author eſt, Conſtantium Cæſarem ſentētiam, qua Athanaſium cōdemnabat, petijſſe à Liberio Rom. pōtifice, pro authoritate qua potiores ſunt æternæ urbis epiſcopi, confirmari: quod minime optinere potuit. Sed quid ego hac in re uerba ulterius faciam, & cōtra uetus prouerbium, rem actam rurſus agam? pluribus enim concilijs, & nouiſſime Conſtantienſi res hæc omnis deciſa eſt. quod & Iuſtinianus Imperator hac conſtitutione approbauit, ut ridicula ſit ea hæreticorū concluſio, qua id introductum ex frigidiſſimis decretis ſolum à CCC. annis citra aſſeuerāt. Sed certe nobis uidentur iſti non tam credere, quæ aſſerunt, quàm id agere, ut inuidiā aduerſus Pontificem & præſules colligant, & contra Chriſtianorū dogmatū ſynceritatem principibus populi ſui maledicāt. quum tamen CHRISTVS quoq; ipſe Pontificibus et ſacerdotibus libētiſſime detulerit: quod annotauit Cyprianus. Paulus quoq; in Actis apoſt. ca. XXIII. Neſciebā, inqt, fratres, qa princeps eſt.

b ¶ QVAM uera religio. Religio ab antiqs in malam partē accipiebatur, nimirum pro ſuperſtitione. Lucretius.

Humana ante oculos fœde quum uita iaceret
In terris oppreſſa graui ſub religione.

Deinde cœpta eſt uox in bonam partem accipi. et Religioſi proprie dicuntur, qui paupertatem, obedientiam, caſtitatem perpetuam Deo uouerunt. Sed & ampliore ſignificatu hi accipiūtur, qui aliquid ex illis uotis obſeruant, ut hoſpitalarij & templarij. per ſummū uero abuſum, quilibet Chriſtianus dicitur religioſus, & ita ſentiūt Canoniſtæ in rubr. de regularib.

c ¶ NVLLIS rugis. Id eſt ſciſſuris, & diuiſionibus. Sumptum eſt ex epiſtola Pauli ad Epheſios cap. V. Sanè damnat Procopius Iuſtinianū, qui intra palatij cubiculum recluſus cum ſacrificulis, omnes bonas horas cōſumeret in ſecernēdis articulorū fidei minutijs, omiſſa rei bellicæ cura, ut inde præſtiterit Totylæ occaſionem urbis Romæ per Gotthos incendendæ.

d ¶ COEPISCOPORVM interueniēte cōſenſu. Edictum ergo Iuſtiniani, quod cum conſenſu epiſcoporū promulgauit, Iuſtiniano non epiſcopis attribuit: quod recentiorū quorūdam ſententiā confirmat. qui ſi in cōcilio à Rom. Pontifice indicto edat̃ cōſtitutio hac inſcriptiōe, Romanus pontifex de cōſenſu cōcilij, cenſent pōtificiā, non ſynodalem exiſtimandā: nam nō ſolēt actus à cōſentientibus denominari, ſed à facientibus. licet Nicolaus Tudiſcus cōtra, in oratione quā in Baſileæ ſynodo habuit in Germania. Sed hæc à nobis latius diſſerūtur Paradoxorum lib. VI. cap. X.

e ¶ VICTOR Iuſtinianus etc. Simili titulo utit̃ Honorius in epiſtola ad Bonifaciū[f]. poſtponiturq́ hic Pōtificis nomē; qui ſtylus in præſentiarum in Rom. curia exoleuit, qua ꝓpter Guil. in Speculo de præſent. reſcripti. author eſt, falſum præſumi reſcriptū, in quo nō legat̃ ſummi pōtificis nomē ante cætera. Veteres certe ſimplicius egerunt, nec cū tanta ſcrupuloſitate credidere.

f ¶ NOBIS magnum ſtudium fuit unitatē. Et ſic ad Imperatorē pertinet in ſchiſmate procurare, ut congreget conciliū. quod uerū eſt, ubi pontifex ipſe ex magna cauſa eſſet ſuſpectus, ueluti ſi ageret̃ de eo exauthorādo: alioquin cōgregatio ſynodi ad ipſum Pōtificem pertinet ut habetur XVII. diſtin & eo negligēte ad eos Cardinales, qui minime eius labis ſuſpiciōe notant̃, quæ cōuentui peragendo cauſam præſtat, ut Baldus, Cardin. Flo. & recentiores ſcripſere[g]. Vbicunq; aūt de hoc aliqua oriret̃ dubitatio, exiſtimauerī ob eis diſceptationē Imperatorē fortè adeūdū[h].

g ¶ ARCHIMANDRITAE. Ita abbates uocari arbitror. μάνδρα Græce ſpeluncā ſignificat & gregē. monachi enim in eremis cauernas inhabitabant. ab his ergo nomen ſumpſere, uel à grege propter illud euāgelicum: Paſce oues meas. quod alij arbitrātur. Huius uocis mentio eſt etiam Sydonio Apoll. in epiſtolis.

h ¶ HOMOVSION. ὁμοούσιον conſubſtantiale. quod in filio Arrius, in ſpirituſancto Macedonius negabat. at Neſtorius CHRISTVM filium Mariæ hominem tantum credidit, superueniſſeq́ deinde in eum diuinitatem: quibus nō minus deteriora prodidit Euthyces, qui CHRISTO diuinam ſolum naturā aſſeruit. quapropter Arrius Nicæna, Macedonius Conſtātinopolitana, Neſtorius Epheſia, Euthyces Chalcedonia ſynodo condemnati ſunt[i].

i ¶ PATRIARCHAM ueſtrum fratrē. Epiſcopos, Archiepiſcopos, Patriarchas, & Cardinales ſolet Rom. pōtifex fratres appellare, cæteros omnes filios, quæ forma niſi ſeruata ſit, præſumitur reſcriptum falſum[k].

k ¶ PLVS ueſtræ ſedis creſcit authoritas. Debēt em̄ pōtifices authoritatē ſedis ſuæ ꝓcurare: quaꝓpter nō licet pontifici de urbe Roma aliò ſedē transferre, quia diminueret̃ de maieſtate, quā cōſequitur ex dignitate urbis[l]. nam et diuino iuſſu de Antiochia Petrus eò contendit[m]. cui legi diuinæ & ipſe ſubijcit̃. atq; ita multi ſentiunt, & Alberico idem uidetur.

l ¶ ALIENVM ſeipſum ab eccleſia iudicabit eſſe catholica. Qui ergo delingt, ſeipſum condēnat. unde uulgo dicit̃: Ex maleficijs reū naturali obligatiōe teneri ad pœnā, quia uidet̃ cōſentire, ut merita pœna afficiat̃; qđ ferè oēs ꝓdiderūt[n].

m ¶ IVSSIMVS eſſe alienos. Id eſt excōmunicauimus. unde hic ꝓbat̃ ualere ſententiā, qua iudex aliquē excōmunicat, niſi quāprimū aliqd faciat. nec em̄ huiuſmōi ſentētia eſt cōditiōalis. ſed pura, quæ tamē eueniēte cōditiōe reſolui poſſit[o].

n ¶ EXTORRES. Sic dicunt̃ exules, quaſi extra terrā eiecti. hinc argumentū ſumūt plerīq;, ut aduenæ bn̄ficijs legū municipaliū uti nequeāt. qđ æquū eſt, ne qui onera nō ſuſtinēt, priuilegijs fruant̃. reſponderūtq́ ita recentiores uarijs cōſilijs.

Quapro

f 97. diſtin[...] Victor.

g Decig[...]

h l. ij. ſup[...]

i e. ſunt ig[...] diſtinc. C[...] quæſt. 3. q[...]

k c. quàm[...] extra de [...]

l 7. quæſt[...] tationes.

m 11. quæ[...] rogamus.

n l. ex hoc[...] iuſt. de ur[...]

o l. oblig[...] ditio. ff. d[...] oblig.

Quapropter si cõstitutum sit, ut pagani damna resarciant, qui in eorũ agro sit de latronibus spoliatus: aduenæ nihil prouidebitur. idem si ex lege instrumenta confestim executioni mandent. extraneus enim ordinario iudicio debebit experiri. Hanc tamẽ regulam ita intelligendam censeo, ut contrahentes non cõprehendat: quũ enim respectu solẽnium, & eorũ quæ ex natura cõtractus descendũt, extranei huiusmodi lege teneantur: uidẽtur cõtrahendo tacite cõsentire, ut lex attendatur. quocirca non tam beneficio statutorũ uti dicenẽ, quàm iure sibi tacita conuentione quæsito. Idemq́ iuris arbitror in his, quæ uoluntariã iurisdictionẽ respiciunt: quũ id nemini noceat, & ipsis prosit. nec aliter credidisse doctores uerisimile est[p], dũ simpliciter in utroq; casu asserunt, aduenã municipali legi subesse. Sed & clerici, quamuis laicorum legibus non arceãtur, eorum tamen beneficio uti poterũt: ne quod ob fauorẽ cõcessum est, in eorũ odium reflectatur, ut Bart. scripsit[q].

p supra eo.

q ...ct. repre... s. quæst. ...pali.

o ¶ GREMIVM nunquam redeuntibus claudit ecclesia. Hæretici ergo quotiescunq; ad sanitatẽ reuertanẽ, admittendi sunt, & impunes esse debent: quod & Augustino placuit, & antiquis patribus[r]. quod non seruatur, quantum ad pœnam criminalem[s].

r ...uæst.3 ...gãur. *s ...per eo. de ...t.in.6.*

p ¶ OBSECRO clementiã uestram. Quum in crimine hæreseos ecclesia cognitionem sibi reseruet: quid est, quòd Rom. Põtifex precibus implorat, ubi imperare poterat? Sed hæc olim fuere. alioqui si decretales cõstitutiões respiciamus, non potuit Iustinianus aduersus hæreticos ꝓcedere, deinde eis condemnatis pontificem admonere. quod tamen fecisse eum, hic satis constat.

q ¶ NISI perfectis in CHRISTO. Merito ita dixit. nam & Paulus suis epistolis ad Romanos perferẽdis, nõ alio usus est ministro, quàm Phœbe muliere Corinthia. Et hic notandum est, eos, qui in legationem mittuntur, præsumi prudentes, & principibus suis gratos.

RVBRICA.

DE SACROSANCTIS ECCLESIIS.

ECCLESIA Græca uox est, & concionem significat. In initio enim, & in ipsa (ut ita dixerim) nascẽtis nostræ religiõis infantia, quũ pauci essent Christiani, in urbibus cõueniebant simul, et Deo laudes canebant, cõstituebantq́ inter se, quæ ad institutionem suam pertinerẽt, ut Lucas in apost. actis ostẽdit, & Plynius ad Traianũ author est. Capitur ergo ecclesia ea significatione, ut & conuentus Christianorũ comprændat, & etiã locũ ipsum, in quem cõuenitur. appellatur & locus ipse Basilica, siue q loca publica Basilica Græci uocent, siue quòd domus principis Basilica, id est regia dicitẽ. quæ significationes etiã diuinis templis conueniunt. Sanè plura de ædificatione & consecratione earũ habentur in Decretis, de consecr. distinc. prima. Sed probabiliter dubitatur, quomodo constitutiones hoc in tractatu insertæ recipiendæ sint, quum cõmuni calculo affirmetur, Imperatorias sanctiões, quæ specialiter de clericis, uel ecclesiarum facultatibus uerba faciunt, nullius esse momenti, quòd hoc munus ad solũ Pontificẽ pertineat[a]. Et fatẽdum est, ubi aliter iure canonico cõstituitur, has leges nõ obseruari. alioqui esse obseruandas: non quia ab Imperatoribus latæ, sed quia per Pontifices uidẽtur tacito cõsensu admissæ: quod Alb. opinatur, in cuius sententiam eundum censeo. nemini tamẽ est dubiũ, quin in primitiua ecclesia de rebus & personis ecclesiasticis ius dicerent Imperatores.

a c. ecclesia. de constit.

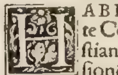
RVBRICA.

DE SACRO sanctis ecclesijs.

IMPERATOR CONstantinus A. ad populũ.

HABEAT unusquisq[a] licentiam, san

HABEAT unusquisq;. Quoniam ante Constantinũ Magnũ collegia Christianorũ dãnata erant: eorũ ille professionẽ primus Cæsarũ syncera fide amplexatus[a], cõstituit, ut quilibet facultatẽ haberet quantũ uellet generali ipsi ecclesiæ relinquendi. fuitq́ tũc hæc lex intellecta, ut non ideo clericis uel monachis relinqui posset, aut particulari tẽplo. cuius rei rationẽ diuus Hieronymus quadam ad Nepotianũ epistola his uerbis attingit. Pudet dicere, sacerdotes idolorũ, mimi, & aurigæ, & scorta hæreditates capiũt. solis clericis & monachis hoc lege prohibetur, & ꝓhibetur nõ à persecutoribus, sed à principibus Christianis. nec de lege conqueror, sed doleo, cur meruerimus hanc legẽ. Cauteriũ bonũ est, sed quo mihi uulnus, ut indigeã cauterio? Prouida seueraq; legis cautio, & tamẽ nec sic refrenatẽ auaricia. Per fideicõmissa legibus illudimus, et quasi maiora sint Imperatorũ scita, quàm Christi leges timemus, euãgelia contẽnimus. Sit hæres, sed mater filiorũ, id est gregis sui ecclesia, quæ illos genuit, nutriuit & pauit. Quid nos inserimus inẽ matrẽ & liberos? Gloria episcopi est, pauperũ opibus prouidere, ignominia omniũ sacerdotũ est, ꝓprijs studere diuitijs. hæc ille. Vnde apparet recentiorũ interpretationẽ factam, ut aliter hæc lex nostro seculo, aliter in primitiua ecclesia intelligeretur.

a 12.q.1. futurũ.

a ¶ VNVSQVISQVE. Qui tamen factionem testamẽti habeat[b], & ita communiter accipitur. Bartolus etiã eos accipit, qui solum iure ciuili testari nequeũt, ut muti, uel surdi, uel qui status sui sunt incerti. idemq; filijfamilias, qui in alijs casibus, etiam consentiente patre, non admittuntur. itẽ damnati de crimine famoso, à quibus bona non auferunẽ. Quæ sententia satis defendi potest, quia huiusmodi testamẽtum, si hac constitutione confirmetẽ, omni iuris ratione munitũ dici poterit, & l. generali, in alijs casibus accipietur, ueluti in his, qui iure gentium sunt inhabiles. Ex qua interpretatione hic probatur, generalem hanc dictionem Vnusquisq;, restringi, ut iure

b l. generali inf. eodem.

ut iure gentium inhabiles non conprændat, q̄uis de fauore publico agatur. Quem articulū ſic arbitror breuiter poſſe expediri, ut dictiōes generales ex loquentis mente interpretationem accipiant. Quapropter reſtringunt, ut qui iure gentium inhabilis ſit, nunq; admittatur[c]. Idem in eo, qui iure ciuili reijciatur. Quē ſenſum ex cōmuni ſentētia hic accipimus. nec em̄ generalibus uerbis inducenda eſt legū correctio, niſi quum aliàs cōſtitutio ſupflua redderetur, uel de fauore publico agat̃, uel aliàs abſurdi aliqd conſequeretur, uel quū uerba plurimum exuberant, & ratiōis paritas non diſſuadet[d]. Sed nunqd propter huiuſmodi dictiones geminatas lex extra ꝓprietatē uocabuli trahatur? Et puto trahi. Quaproter ſi de qbuſcunq; hæredibus loquar, & fideicommiſſarij intelligentur[e]. Et appellatiōe cuiuslibet cōtractus, etiā de abuſiuis cōtractibus actū uidetur[f]. Qua ratiōe prohibita alienatiōe quorūcunq; bonorꝫ mobiliū & immobilium, crediderim & iura & actiones contineri[g]. Si tamen maxima improprietas fieret, aliud eſſe dicendum. Quãobrē ſi de quacūq; negociatione ſolui uectigal lex uelit, de legato non erit ſoluendum[h].

c l.iij.in fi.de op.no.nū.
d l.j.§.renuntiatio.ff. de op.no.nunt.
e Rom.in l.id tēpus.in fi. de uſucap.
f Gemin.in c.ij.§.j. de reb. eccl. non alien.in.6.
g Doct.l. gallus §. etiam
h Bar.l.cætera.§. ſed ſi quis. de leg.j.

ctiſſimo[b], catholico uenerabiliq; cōcilio decedens[c] bonorū, quod optauerit[d], relinquere[e]: & nō ſint caſſa iudicia eius. Nihil em̄ eſt, quod magis hominibus debeatur, quàm ut ſupremæ uoluntatis, poſtquam iam aliud uelle non poſſunt, liber ſit ſtilus[f]: & licitū, quod iterū nō redit, arbitrium.

IMPPP. GRATIAnus & Valentinianus & Theodoſius Auggg. Pangratio Præfecto urbis.

NEmo apoſtolorum uel martyrum ſedē, humanis corporibus exiſtimet eſſe conceſſam,

b ¶ SANCTISSIMO, catholico, uenerabiliq; concilio. Licet cōſtitutio de uniuerſali ſynodo loqui uideatur, tamen eadē priuilegia etiam cuilibet eccleſiæ cōpetunt, & cuicūq; fraternitati eccleſiaſticæ, nō incapaci, aut xenotrophio, uel miſerabilibus perſonis, puta uiduis & pupillis, dum pro ſalute animæ relinquatur. hæc em̄ pia cauſa eſt. alioq ſi alicui diuiti quiſq; ob dei amorem ſe legare dixerit, pia cauſa nō eſt: ſicut quū quiſq; male ablatum certæ perſonæ reſtituit, ut Bart. aſſerit. Sed qd ſi collegij præpoſitis legatum fuerit? Reſpondeo, cēſeri in uniuerſum ipſi collegio relictū: niſi aliud præſumatur ex coniecturis. Quid enim ſi ſanguine, uel magna amicitia coniūctus legauerit? Quid ſi natura rei aliud oſtēdat? Finge præpoſitos aucupijs oblectari, non erit ueriſimile accipitres & retia eccleſiæ legata. Quid item ſi uni ex pluribus præpoſitis legatum ſit? Et ita ſe cōmunis habet ſententia[i]. Sed & ſi generaliter eccleſiæ legatū ſit, parochiali exoluēdum erit. ſi duabus parochialibus ſub ſit teſtator, eg entior præferet̃: niſi aliter ex coniecturis appareat. κοινῶς.

i c. requiſiſti. de teſta.

c ¶ DECEDENS. Interpretatur Bar. ut beneficio huius legis ſolus fruat̃, qui inſtante mortis articulo teſtamētum condit: quod communis expoſitio reijcit.

d ¶ QVOD optauerit. Interpretant̃ omnes, ut ad teſtatorem referatur. ipſe etiā defendi poſſe arbitror, ut fauore piæ cauſæ ſuſtineatur, ſi qs ita legauerit. Collegio uel flagriferis talis eccleſiæ lego, quodcunq; de bonis meis optauerint ſeu elegerint[k]. Quo ſenſu id uerbum non ad teſtatorem, ſed ad concilium referetur.

k c.j.de e... et Archi... ſunt nom...

e ¶ RELINQVERE. Verbum id generale eſt. Quaꝑpter ſi eccleſiæ leget̃, hæreditate non adita, uideretur legatum nihilominus deberi: aliàs caſſum redderet̃ teſtatoris iudiciū: quod Bart. probat[l]. Alij contra crebriore calculo, quū id priuilegium eccleſiæ cōpetere ſpecialiter non caueatur, niſi quū filius in poteſtate fuiſſet inſtitutus: quum em̄ ipſo iure ſit hæres ſtatim quærit̃ ius eccleſiæ, licet deinde abſtineat[m]. Idem ſi præſtatio legati dilationē non admitteret, puta ſi pro ſepulchro legaſſet, uel ut reſtituerētur fœnebres pecuniæ. Sed & poterit eccleſiæ àdminiſtrator procurare, ut alicui fiat addictio bonorum, quæ etiam in libertatibus eſt introducta, ut legatum cōſeruetur[n]. adnotauitq; hæc Bald. mox cæteri.

l l.eam qu... fidei com.
m l. cū qu... ſed & ſi ... fid.lib.
n Inſti. de ... lib.cauſ.

f ¶ LIBER ſit ſtylus. Graphiū quo ſcribitur ſtylus ſignificat: unde uſus obtinuit, ut pro ſcriptura dicendiq; modo accipiatur. Exiſtimauit autem Bartolus hac lege conualeſcere teſtamentum ad pias cauſas, licet iuris ciuilis ſolēnitates non obſeruentur. Nam & idem militibus conceſſum eſt, & inter liberos teſtanti. Sed pleriq; omnes alia diſſeruere[o]. Verū quæſtio hæc inutilis eſt, quū in præſentiarū ius canonicū ubiq; ſeruet̃, quo teſtamentū ualet corā duobus teſtibus conditum, iuris ciuilis ſolennitatibus reiectis[p]. Quæ lex euangelico dicto nititur: In ore duorum &c. Quapropter teſtamentum ſuſtinetur etiā quo ad alios cohæredes, quos cauſa pia nō tangit, ut pleriq; affirmāt, ſecus ſi fauore cauſæ ſimpliciter id conſtitutum eſſet[q]. nam & eodem canonico iure piæ cauſæ q̄; plura alia indulgētur ueluti ſummaria cognitione, ut explicentur controuerſiæ, ut cognitio etiam eccleſiaſtico iudici competat, ut ſimplici exequutori contra negligentem hæredem actio detur, ut integrum legatū præſtetur, nihilq; deducatur, uel Falcidiæ uel S. cōſulti Trebelliani nomine: quod & Iuſtinianus ſanxit, ut ſolo natu facta inſtitutio ſit efficax, ut huiuſmodi relictum ex incertitudine nō uicietur. Qua cauſa & captatoria inſtitutio admittitur, & legatum in arbitrium hæredis collatum ualet[r]. Vnde conſequens eſt, ut male ablata reſtitui generaliter mandari poſſit: & pauperibus in genere legatum, robur obtineat: quod & inferius cauetur. collegitq; hæc Aretinus.

o l. hac ... de teſta.
p c. relat... teſta.
q in §. ex ... fr cto.in l.b... ſultiß.
r c. cum ... teſta.

NEMO APOSTOLORVM. Quum Romanorum antiquo iure mortui intra ciuitates

IMPERATORES Honor. & Theodosius Augg. Praef. urbis.

NEmo martyres distrahat[a], nemo mercetur[b].

IIDEM AVGVSTI Ninor Praef.

NOn plures q̃ nongenti[a] quadraginta Decani[b] sacrosanctae amplissimae Vrbis deputentur[c] ecclesiae, nulliq́[d] addendi, uel mutandi, uel in defuncti locum substituēdi pateat copia: nulli alij corporatorum praeter dictum numerum[e] per pa-

ciuitates sepeliri non possent, ne ob huiusmodi feralia municipioꝝ ius pollueretur[s]. Christianae legis homines ethnicoꝝ spreta religione, non solum in ecclesiarū cœmiterijs intra urbes, quod laicis iure pontificio cōceditur, sed in delubris, atq; adeo in ipsis sanctorum locellis tumulari se mandabāt, quod imperatoria hac cōstitutione deinde prohibitū fuit: uera'q; haec est cōstitutiōis interpretatio. Nā et adhuc Mediolani i Protasij Oribasij'q; Martyrū tumulo est epigrāma, quo Martyris ad frontē legit̃, sitā nescio quam fœmellam Manliam Daedaliā. Caeterū & hic constitutioni sensus affert̃, ut mercimonia in ecclesijs fieri prohibeat. Quam sententiam si probauerimus, corpora hic accipiēda artificum negociatorum'q; collegijs erunt: in quem sensum dictio ista quādoq; trahit̃[t]. Contractus ergo in ecclesijs fieri non debent, nisi causam piam respiciant, ut est cōtractus matrimonij & pacis[u]. uel cōtrahens tutò ecclesiā egredi nequeat[x]. Si quis tamen cōtraxerit, non idcirco tollitur obligatio: quapropter & uoluntariae iurisdictiōis actus in ecclesijs facti ualēt[y]. In iudicijs uero secularibus non ita est, tam enim iudiciales processus, q̃ sententiae ipso iure pereūt, si in ecclesijs ea gesta esse proponatur[z]. Vnde cōsequens est, ut in eis concepta arbitria, quae ad similitudinē iudicioꝝ rediguntur, deficiant: arbitratoꝝ mandata quod transactiōis uim obtinent, nō deficiant. Sed & nunqd testi deferendū sit iuramentū in ecclesia, frustra cognoscit̃. deferri tamē interrogari'q; in ea poterit: delatio em̄ iuramenti nō tam iudiciū q̃ piam causam respicit: sicut etiā interrogatio quae ueritatē fouet, & iure iurando accedit, communiter'q; haec traduntur. Sed & Bald. de ecclesia in ius uocari quemlibet posse credidit. Quod licet citatiōis relatio actis iudicialibus cōtineat̃, nō idem sit in ipsa citatiōe. Quod & alij probant[a]. licet nobis non arrideat.

NEMO MARTYRES. Prohibent̃ hac constitutiōe sanctoꝝ corporū cōmercia. Quod Alb. Ros. itelligit nō ꝓcedere, quū huiusmodi reliquiae emerent̃ à ꝓphanis, ut in ecclesijs recōderent̃, qđ ab aequitate nō abhorret.

a ¶ DISTRAHAT. Id est uendat: in quē sensum etiam Apul. utitur. Recentiores quālibet contractus resolutionē generaliter distractū uocant. Sed nunqd cōpelli possit uenditor, ut preciū restituat, qđ ex turpi causa accepit? Et in hoc consensum est, ut restituat[a]. licet Odofr. & Alb. cōtra in male fidei emptore: sicut emēs rem, quā ecclesiasticā esse scit, ab œconomo preciū non recipit, ex Leonis constitutione[b]. Sed & hoc communiter non admittitur.

b ¶ NEMO mercet̃. Et quū lex prohibitoria sit; consequens est, ut cōtractus ipso iure sit irritus[c]. Sed nunqd alia pœna cōtrahētes afficiant̃? & extra ordinem puniri fermè om̄es tradidere. Nam & in ecclesiastico foro huiusmodi trāsgressores honore priuant̃[d]. ubi aliter iure expressum non est. Quod si contractus de se illicitum aliquid non cōtineret, nulla alia pœna infligetur: ueluti quum lege cauetur, ne quisq̃ rē minoris emat, uel ne triticum extra territoriū conuehatur. ultra em̄ prohibitionē nihil pœnae est.

c l. non dubium, in fi. infra de ll.

d Glos. in c. generali, de cleri. in 6.

NON PLVRES. Ne fortè ultra facultates numero clericoꝝ Constantinopolitana ecclesia praegrauaret̃, statutus est hac constitutione certus numerus, ultra quē nemo eligi potest: & si quis fuerit electus, caeteroꝝ priuilegijs non fruitur.

a ¶ NONGENTI quinquaginta. Et is numerus deinde per Iustinianum arctatus fuit[a].

b ¶ DECANI. Decani prius dicti sunt in exercitu, qui decem militibus praeerāt, qui alio nomine caput contubernij dicuntur, ut Fl. Vegetius, & Modestus scripserunt: deinde id nomē ad ecclesiasticam dignitatem tractatum est, significantur'q; hoc nomine Archipresbyteri: qui fortè à principio instituti sunt, ut decē clericis praeessent. & q̃uis aucto deinde numero, nomen retinuerūt[b]: hic uero accipiunt̃ clerici Cōstantinop. ecclesiae, ita appellati, q̄ in decanias eēnt diuisi.

a in auth. ut deter. sit num. cler.

b l. distinc. c. in capite.

c ¶ DEPVTENTVR ecclesiae. Quid si facultates augeantur? Et poterit episcopus unà cū Canonicis numeꝝ excedere, etiā inconsulto principe. sed diminuere non poterit, quia id odiosius: nam mortuo collega ob auariciā diminuerent numeꝝ, ut eius portio sibi accresceret[c]. Quū alioqui portio uacās canonicis nō accrescat, sed in ecclesiae utilitatem sit uertenda, Bald.

c in c. cum accessissent. de const.

d ¶ NVLLI'QVE. Accipiendū est de episcopo & canonicis, quibus ius erat excedere taxatū numeꝝ, etiā si numerus esset per legē ab eis iuratam statutus, licet in periuriū incidāt. Idēq; si ea lex per summū Pontificē sit confirmata: nam et tūc si transgrediunt̃ ualet electio, nisi in cōfirmatione irritū declaret̃, quicqd aduersus eam fiat. Sed si facultatibus auctis augeat̃ numerus, nunqd aduersus eā confirmationē factā dicemus? & crebrior sentētia est[d], nō fieri: qa in ea cōfirmatione tacita est conditio, nisi facultates augeant̃.

d c. cū accessissēt.

e ¶ PRAETER dictū numeꝝ. Hinc colligit̃, supernumerarios nō frui priuilegijs collegarū. Quapropter si profitentiū doctoꝝ in aliqua Academia cōstitutus sit certus numerus, si qs supra numeꝝ simpliciter addat̃, nō erit particeps imunitatis. Quod arbitror uerū, nisi ex institutione instar aliorum redactus sit, puta si pleno iure receptus proponatur; atq; ita Felyno uidetur[e].

e Fely. in c. constitutus. in fi. de rescr.

c f ¶ PER

trocinia[f] immunitate concessa[g]: negataque[h] omni nouationis facultate similia uẽdicandi his, quæ in honorem uel necessaria obsequia sacrosanctæ ecclesiæ indulta sunt[i].

IIDEM AVGG.
Melitio Præf. Præt.

PLacet, rationabilis consilij[a] tenore perpenso, districta moderatione præscribere, à quibus specialiter necessitatibus urbiũ[b] ecclesiæ singularum habẽtur immunes. Prima quippe illius usurpationis contumelia depellẽda est: ne prædia usibus cœlestium[c] secretorum dedicata, sordidorum[d] munerum fæce uexentur: nil extraordinarium[e] abhinc superindi-

f ¶PER patrocinia. Id est, suffragia & commendationes potentium.

g ¶IMMVNITATE concessa. Sed quid si Pontifex alicui canonicatũ in tali ecclesia concedat, si aliqs de numero deest, uel deesse cõtigerit: nunqd in supnumerarij locum sit admittẽdus? Et Old. & Alb. putant admittendum: nec est legitima recusatio canonicorũ, qui, ut eũ excludant, aiũt debere expectari, donec ad antiquũ numerũ sit deuentum. Nam quum põtifex præter numerũ illũ, qui defunctus est, instituit, non uidetur habuisse rationẽ antiqui numeri: qđ in casu huius legis nõ est, in qua supernumerarijs subrogari aliquẽ expresse prohibitum est.

h ¶NEGATAque omi uocatiõis facultate. Quòd uidelicet aduersus hanc cõstitutionẽ nihil nouari potest, nec q supra numerũ obrepserit, potest paria cæteris priuilegia deinde impetrare: fraus em̃ legi fieret. Sed finge decreto capituli certũ canonicorũ numerũ esse taxatũ. Item cautũ, ut si quis quoquomodo præter numerũ fuerit admissus, is certis priuilegijs non fruatur. Nũquid ea lege tenebitur, qui à Romano pontifice iura canonicatus impetrauerit? Et uerior est sentẽtia, teneri, ut Felynus scripsit[f]. Nisi utrique capiti legis pontifex derogauerit.

f c. constitutus.

i ¶ECCLESIAE indulta. Indubio igit̃ priuilegia cõcessa clericis, præsumunt̃ cõcessa fauore ecclesiæ: unde illis clerici renunciare non possunt[g]. sicut priuilegiũ cõcessum patri & filijs, cẽsetur contẽplatione patris cõcessum[h]. Vnde hic quærit̃, si Titio & eius filijs idulgeat̃, ut ad decurionatũ possunt admitti, demũ omes concessiones reuocentur, præter quæ Titio concessa sunt, an filij censeantur posteriore hac constitutione illo priuilegio priuati? Et Iac. But. & Bal. non priuari crediderunt: idemque cæteris uidet̃. Sed qd si Titius priuet̃, an eius filij æqualem cũ patre iacturam sentiant? & non sentire Saly. & Aret. scripsit, ne ius semel filijs quæsitum, sine eorum facto amittatur.

g c. si diligenti. de foro comp.
h l. sed si plures. §. ut arrogato. ff. de uulg. & pup.

PLACET. Hac cõstitutiõe cauet̃, ut ecclesiæ extraordinarijs muneribus, & supindicto nõ aggrauent̃, sed ordinaria tantũ subeãt, et ea, quæ ppt̃ aduenticiã necessitatẽ inducunt̃[a].

a 16. q. 1. §. placet

a ¶RATIONABILIS consilij. Non enim debẽt principes ex seipsis leges promulgare, sed adhibito peritorũ consilio: ex quo consequens est, ut solus Papa, absque Cardinaliũ consensu, ardua negocia perficere nõ debeat: qua ĩ re magna est altercatio[b]. quoniã si ita esset, nõ haberet liberam potestatem, quã tamen liberã illi CHRISTVS ex traditiõe clauiũ cõcessit. Sed hæc potestatẽ ligãdi & soluendi respicit, nõ iurisdictiões, quæ quis nihil cõmune habeant cũ regno coelorũ, amplissimæ tamẽ in præsentiarũ possident̃ ab ecclesia. Quo fit, ut si qua ardua in eis incidant, non solum per Pontificẽ, sed & p cõsistoriũ debeãt extricari, nõ em̃ ecclesia à capite solo repsentat̃, sed et à mẽbris, ut Theologi aliq sensere. Qđ si aliqua cõpetant põtifici, nõ in rebus ecclesiæ, sed ppter eius authoritatẽ, ea tametsi ardua p eum solũ poterũt explicari, ut est creare cardinalẽ, & ex necessaria causa exauthorare principẽ secularẽ. Et ex his hoc etiam consequitur, ut episcopus nõ ualeat ardua absque Capituli consensu decidere: absentesque tamẽ sunt citandi: nec impeditus tenebitur tali casu procuratorem constituere. quod communiter traditur.

b Fely. i[n] ... extra de ...

b ¶VRBIVM. Prouincialium. Nam Italicæ sunt immunes[c].

c l. de hi...

c ¶VSIBVS cœlestium. Quidam de fundis solum accipiunt, qui propter Eucharistiam deputati sunt ecclesijs. Nam hi ab omni seruitio sunt immunes. Sed communis sententia est[d], ut generaliter intelligamus de omnibus prædijs ecclesiæ: nam alioqui minimum hoc esset priuilegium.

d 24. qu... sancitum

d ¶SORDIDORVM. Vt est calcis coquendæ, arenæ fodiendæ, custodia aquæductus, calefactio balnei[e]. Accurs.

e l. mun... de mun.

e ¶EXTRAORDINARIVM. Hæc sunt quæ non habent certam & perpetuam præstationem: quapropter ab exactionibus, quæ uulgò taleæ & collectæ dicuntur, ecclesia est immunis. Nam & huiusmodi munera psonalia sunt. In personas autem clericorum nulla est principis secularis iurisdictio. Quapropter quis Eugubienses constituerint, ut omnia agri sui prædia sint tributaria & obligata collectis: non tamen personaliter tenebunt̃ ecclesiastici, ad quos aliqua ex eis peruenerint. Per hypothecam uero fortè compellentur: atque ita Bart. sententia defendi potest. Possunt enim laici res suas obligare, ut ad quemcunque cum onere suo pertranseant: non tamẽ ex simplici scriptura professionis probabitur hypotheca, ut Bald. & Aret. aiunt.

¶SVPER-

ctiúe[f] flagitet, nulla translationum[g] solicitudo signetur: postremo nihil, præter canonicā illationē[h], quā aduētitiæ[i] necessitatis sarcina repentina popoſcerit, eius functiōibus aſcribatur. Si quis contrauenerit, post debitæ ultionis acrimoniam[k], quæ erga sacrilegos iure promenda est, exilio deportationis perpetuæ subdatur.

IIDEM PHILIPPO *Præf. Præt. Illyrici.*

Omni innouatione cessante, uetustatem, & canones uetustos ecclesiasticos, qui usq; nūc tenuerunt, etiā p oēs

f ¶ SVPERINDICTVM'VE. Hoc intellige etiam quando alij tenerentur, quia princeps ex aliqua causa imposuerit: alioquin regulariter non solum ecclesia, sed nec cæteri superindicti nomine obligantur. Sed nunquid quilibet Princeps possit imponere exactiones subditis? Et nō posse cōstat, sicut nec noua uectigalia, nisi consulto superiore. Si quisq; uero superiorem nemi nem agnoscit, ex causa hoc potest, dum tamē memi nerit, si ob prodi galitatē suam pecunia īdigeat, uel iustitiā subditis nō ministret, posse etiam sibi tributa denegari, & de facto resisti[f].

eas l.1.de ind.lib.10.

g ¶ TRANSLAtionum. Ob cessationem tributorum, etiā quæ alias debentur, non tamē ecclesiæ prædia in fiscū transferri possunt: quod in pœna legis procedit. Quòd si ex natura contractus pœna descendat, existimauit Baldus & ecclesiam teneri. Quapropter si ecclesia acceperit fundū in Emphiteosim, & triennio à Canonis solutiōe cessauerit, cadet. Idem si feudi leges non seruauerit: quod pleriq; omnes autumant. Cæterum forte uerius est, ob subtractionem tributorum prædia publicari, nam & hāc pœnā diuinis domibus infligi expressim lex dicit[g]. Nec satis quadrat sententia de imperatorijs domibus interpretantiū: & trāslatio hic muneris cuiusdam nomen est, quū quilibet tenetur aliquid transferre, non absimile arbitror angarijs, quæ Græca uox est[h].

g l.inf. de ex rib.

h C li.12.de ex & translat. il.anno.

h ¶ CANONICAM illationem. Ordinarium munus est, quod habet certam præstationē lege impositā, ut tributū, ad cuius solutionē ecclesia quoq; tenet, quia res cū onere suo trāsijt[i]. Si uero prædia libere in ecclesiā transierūt, lege principis secularis amplius non obligant. Sed nunquid clerici pro patrimonialibus bonis uectigalibus (quæ pedagia uocāt) subijciantur? Et omnes negant, nisi negociatiōis causa emerint, & secum aduexerint, staturq; eorum iuramento[k]. Aret. Cuius rei hæc est ratio, nā huiusmodi portoria ad munera personalia pertinent, quia personis pro rebus imponunt: at in clericorum personas non cōpetit laicis iurisdictio, quod iure canonico approbatū est: licet hæc lex generaliter de quibuslibet ordinarijs muneribus loquat, siue patrimonio, siue personis imposita fuerint. Sed hæc olim fuere: nam & diuus Basilius, antiquorum omniū theologorū eloquentia, doctrina, sanctitate longe princeps, in regula monachorum sic propemodum scripsit. Si quis relinquens fiscalia debita intret ad fratres, & parētes eius pro ipso exigant, & tribulent: an non affert hoc culpam aliquam, uel his, qui eum susceperunt, uel ipsi illi, qui ita egerit? Basilius: Dominus noster IESVS CHRISTVS, his, q eū interrogauerūt, Si licet censum dari Cæsari, an non? Ostendite, inquit, mihi numisma census, cuius imaginem habent, & inscriptionem? quū autem dixissent, Cæsaris, subdidit: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: quæ sunt dei, deo. Ex hoc manifeste docemur, quia hi obnoxij sūt tributis Cæsaris, apud quos inuenit census Cæsaris & imago. Si ergo aliquis tale quid, etiam iuste, ad fratres ueniens detulit, obnoxius est ad soluendū debitū. Si uero oībus in manibus ppinquorū derelictis, abscessit, nullus uel ipsi uel fratribus scrupulus debet existere. hæc ille.

i l.si tributū.

k clericis.de eccle.in.6.

i ¶ NISI quam aduentitiæ. Ita habent codices antiqui, atq; sic etiam legitur in Decretis. Significat autem, quum propter repentinū principis aduentum aliqd muneris subeundum est: quo casu per Episcopum à clericis collatio petetur, atq; sic cōmuniter aiunt[l]. Quod quis ex se uerum sit, non conuenit uerbis legis. nulla em hic de principe mentio. Ego aduentitiā necessitatem intelligo, ubicūq; repente aduenit aliquid peragendū, quod ad publicam utilitatē spectet. Quapropter & clerici pro custodia murorum aduersus communes hostes excudebunt, & urgente necessitate hospites recipient, nec hoc casu ab angarijs excusabuntur[m].

l l.neminē.inf.e.l

m c.ij.& iij.de im.eccl.

k ¶ ACRIMONIAM. Accursius & cæteri excommunicatione intelligunt, quasi arcentem à gremio ecclesiæ. Quod ratio latinitatis non admittit. Melius Canonistæ, qui atrocitatem pœnæ accipiūt, quæ lege Iulia sacrilegis infligitur[n]. Sed quencunq; sensum capiamus, hic probatur ex eodem delicto duabus pœnis aliquem affici: quod procedit, quum ex eadem lege utraque infligitur, secus si diuersis[o]. Quid si idem delictum à lege ciuili uel canonica puniatur? Et putauerim uno in foro punitum, in altero quoq; plecti posse. hic enim utriq; foro iniuriam fecit, ergo utriq; satisfacere debet. Quod & supra attigi[p].

n l.1.ad l.iul. pecul.

o l.senatus de accus.

p in l.cunctos pop. in fi.

OMNI. Et per Nicænam synodum, & per alia concilia fuerunt antiquitus multi Canones compositi, in his quod aliqua dubia essent, Illyrici sub interpretatiōis prætextu multa innouauerunt. Quapropter mandatur id rescindi, & quæ dubia sunt, sacro conuentui reseruari.

Illyrici ꝓuincias seruari præcipimus: ut si quid dubietatis[a] emerserit, id oporteat (non absq; sciẽtia uiri reuerẽdissimi sacrosãctæ legis antistitis[b] ecclesiæ urbi Cõstãtinopolitanæ quæ Romæ ueteris[c] prærogatiua lætať) conuentui[d] sacerdotali, sanctoq́; iudicio reseruari.

IIDEM AVGG. *Asclepiadoto.*

AD instructiones itinerum[a] pontiumq́, & diuinas domos[b], & uenerabiles ecclesias, tam laudabili titulo[c] libenter ascribimus: qa nõ inter sordida munera numeratũ.

IMPERATOR CArus *Præsidoro Præf. Præt.*

SAcrosancta Thessalonicensis ecclesia aperte sciat propriæ tantũmodo capitatiõis[b] modum,

a ¶ SI QVID dubietatis. Causæ enim sacræ à sacerdotibus diffiniri debẽt. Quòd si non in iure negocij dubitetur, sed factum quæstio respiciat, poterit & secularis iudex incidenter cognoscere. Finge debitorem dicere, pro fœnoris uelamento, plus precij in instrumento promissum ꝗ́ acceperit: quæstio est facti, & prætor cognoscet: ꝗ́uis si disputaretur an contractus sit usurarius, non cognosceret. Idem si mulier cõtraxisse nuptias se neget: nam & id facti est. Secꝰ quũ quæritur, an nuptiæ ualuerint: & in hoc magis cõmuniter consensum est[q]. Quamuis etiã ubi quæstio est iuris, quandoq; secularis interueniat, ut si de plano ex partis confessiõe uelit iudex edoceri, fortè ut uideat, an causa sit spiritualis, an exceptio ꝑ calumniã opponatur, quo casu & eam reijcere poterit. Idem quũ ꝓpter contumaciam in possessionẽ ex primo decreto mittit. Idẽ quũ mandat sibi articulos exhiberi, quos corã Episcopo dicit reus se uelle producere: nam si, quãuis probareť, uideat nihilominus eos actoris intentioni nõ obesse, ad ulteriora procedet.

q in l.titia.sol. mat.

b ¶ ANTISTITIS. Debet em̃ quælibet uniuersitas, quũ qd agendũ est, authore rectore suo agere, nisi huiusmõi negocio rector sit suspectus quod Alb. uidetur. Quaꝓpter si de reformãdo põtifice agať, poterit absq; eo cõuentus indici[r].

r Dec.consi.151.

c ¶ ROMAE ueteris. Constantinus cum Romanorũ coloniam deduxisset Bizantiũ, omnes urbis antiquæ prærogatiuas illi cõcessit, certauerũtq́; simul pontifices de præeminẽtia sedis, donec Phocas Imperator ꝓ Romano ꝓnunciauit.

d ¶ CONVENTVI. Id est concilio. Eius em̃ est interpretari, cuius est cõdere. Quod ad leges, statuta, priuilegia declaranda notandum est.

AD INSTRVCTIONES. His muneribus subeundis obligať ecclesia, quæ pro cõmuni utilitate & necessitate indicunť, dum sordida nõ sint. Qua ratione & portoriũ soluet, qđ plaustra ducentibus impositum est, pro itinere publico reficiendo, põtibusq́; fabricandis, quæ ut plurimum à plaustris uastantur. Idem ut puteus, furnusq́; toti uiciniæ cõmunis instruatur. Compellenťq; clerici per suos Episcopos, ut satisfaciant. Sed nunquid pro mœnibus extruendis conferent? Et hic aiunt doctores, teneri, eadem ratione, nisi ad ornatũ ciuitatis tantũmodo pertineant, ipsi aũt muros fabricare nõ compellentur, quia id sordidum est[s]. Sed iure canonico fortè aliter dicendum est, non em̃ omnino par ratio est, quum pontes & uiæ publicæ æque principaliter deseruiãt clericis, sicut laicis, mœnia uero ad ciuitatis custodiã spectant, quæ in primis laicorũ solicitudo est: atq; ita Abbas sensit[t]. Sed si subsit perquàm euidens necessitas, cui laicorũ facultates pares non sint, clerici tum, cõsulto tamẽ Roman. pontifice, cõferent[u], constituentq; laici, accersitis clericis, quantum ab uno quoq; exigẽdum sit, compellenturq́; per episcopum suum, absq; legitima causa renuentes, ut consentiãt. Quòd si ex causa particulariter unicuiq; æque utilis collatio inducať: Ro. Pontificis cõsensus non requiritur.

s l.maximarum. inf.de exc.mun.

t c.non mi... im.eccl.

u c.aduers... co.tit.

a ¶ ITINERVM. Cum quilibet teneatur uiam ante domum suam reficere, nõ est dubium, quin etiã ecclesia teneatur: munus enim id in rem est. Quaꝓpter si nullas possessiões habeat, nihil omnino præstabit. Sed quid si ob uias reficiendas collatio imponitur? Bartolus, & quidã alij existimauere non teneri, argumento constitutionis Federici[x]. In quo cõmunis sentẽtia uidetur reclamare. alioqui lex hæc nimis coarctaretur. Cõstitutio enim illa non procedit, quando collatio indicitur, etiam uocatis clericis, compellente Episcopo eos, qui absq; causa rationabili dissentiũt, quod huiusmodi casu obseruandum est.

x auth.item nul... la.inf.ti.1.

b ¶ DIVINAS dómos. Id est imperatorias. Cæsares enim ex antiquorum more post mortem inter Diuos referebantur, quãuis & sic potuerunt appellari, quòd à Deo imperium constitutum sit. Mihi non placet à sermonis proprietate recedere. itaq; interpretare ecclesias, quæ pro cõgregatione fidelium constructæ sunt, cæteras uero diuinas domos, quæ quoquomodo ad sacra pertinent.

c ¶ LAVDABILI titulo. Atqui uidetur hic modica laus uersari, nisi id ex ueterum consuetudine emanauerit, qui uiarum & pontium magna molimina solebant imperatoris titulo inscribere. Quod adhuc Romæ cernitur in ponte Narsetis, & in uarijs eulogijs. Atque hoc clarius explicatur in l. absit. de priuileg. dom. aug. lib. XI. unde hæc lex accepta est.

SACROSANCTA. a ¶ Capitatio nomen ordinarij tributi est, quod ꝑ unoquoq; aĩalis capite soluebať: ab hoc Thessalonicẽsis ecclesia speciali priuilegio excẽpta erat[y]. Admonet Imperator, ne in fraudem fisci, etiã aliena aĩalia subleuet

y l.si.inf.de...

subleuet. Cuius legis argumento non proderit uillicis emptio nomine ciuis facta, ut ab his muneribus, à quibus ciues sunt immunes[z]. Nā res in cōmissum incidet, & etiā interdictae rei minister alterum tantū fisco praestabit[a].

b ¶ GRAVAMINE. Grauatur enim respublica, quū sibi p extraneos debitis tributis defraudať.

QVI SVB praetextu. Vt munera euitarent, aliq quamuis non idonei, se i Decanos, qui Constantinopolitanae ecclesiae canonici erant, recipi procurabāt: mandat Imperator in eorum locū alios subrogari, cum primatus assensu.

beneficio nostri numinis, subleuandū: Nec extraneorum grauamine[b] tributorum rempublicā ecclesiastici nominis abusione laedēdam.

IMPP. *Theod. & Valen. Augg. Cyro Prae. urbis.*

QVi sub praetextu decanorū, seu collegiatorū, cū id munus non impleant[a], alijs se muneribus conanť subtrahere, eorum fraudibus credimus esse obuiādū: ne qs sub specie muneris, qd' minus[b] exeqť, alterius muneris oneribus releueť: ne argētariorū[c] uel nūmulariorū munera declinētur ab his, q dici tantūmodo collegiati uel decani festināt. Ideoq; si qs eorū sub nudae appellationis[d] uelamine collegiatū seu decanū se appellat, sciat pro se aliū subrogādum[e], q praedicto muneri sufficiēs approbetur: subrogatione[f] uidelicet loco memoratorū uel eorum, qui moriūtur[g] primatū eius, q subrogať[h] admisso iudicio, ab hac dispositione nemine se excusante sacrosctārū ecclesiarū reuerētia.

IIdem AA. Flo. Praef. Praet.

IVbemus nullam nauē, ultra duorū miliū[a] modiorū capacē, aū felicē embolam[b] uel publicarū specierū trāsuectionē, aut priuilegio dignitatis, aut religionis intuitu, aut pro-

a ¶ MVNVS non impleāt. Qd pro argumento est, ut scholaris q nō studet, de scholarium numero ejiciēdus sit. Quapropter si clerico cōcessum sit, ut dū causa studiorum Ticini moratur, quis absens, fructus beneficij pcipiat: nisi operam studijs ueram det, eos non lucrabiť. Eadem ratione p artifice habendus non est, qui non exercet; idemq; in Notario, & caeteris. Quod non pcedit i his, quae nō respectu exercitij conceduntur, sed dignitatis. Quapropter clericus, quis à sacris abhorrens, priuilegio fori utetur, & eum uerberans erit excōmunicatus, quia id ordini est indultum. fructus uero beneficij non lucrabitur, quia id propter cultus diuini seruitium principaliter tribuitur. Sanè qui studiorum causa abest, praesens esse uidetur. Iure uero Can. in Theologiae & iuris Pontificij studio absentes in generali Gymnasio, per quinquēnium pro residentibus habētur, & fructus beneficij retinēt[a].

b ¶ MINVS. Id est, nō exequitur. Quid si partim exequitur? Puto cōpellendū, ut in totū exequatur. Quid si scholaris idem sit mercator? Et aiunt obseruandū, quod pricipaliter agit. Quid si clericus sit cōiugatus? Et is priuilegio fori gaudet, si tonsuram habeat, & uirginem duxerit[b].

c ¶ ARGENTARIORVM. Hi forte quibusdam oneribus erant grauati, quae non licet etiā sub praetextu religionis euitare.

d ¶ NVDAE appellationis. Quid si quis se doctorem uel equitem simpliciter appellet, quum non sit? Et ait Bald. extra ordinem puniēdum. Quòd si etiam insignibus eorū utatur, iudicio falsi reus erit: idēq; in similibus.

e ¶ SVBROGANDŪ. Ipsius qui causam dedit subrogatiōi sumptibus, sicut in decurione fugitiuo solet dici[c].

f ¶ SVBROGATIONE. Id est in subrogatione admisso primatis iudicio.

g ¶ QVI MORIUNTUR. Clausula haec satis impertinens, nisi quod ostendit in quacūq; subrogatione requiri primatis iudicium.

h ¶ EIVS qui subrogatur. Magis placet, cui. Quid em si subrogandus primatē nullum habeat? Quamuis si primatem habuerit, non negauerim etiam eius consensum requiri. Sed nunquid monachus possit ad aliā sacram professionem transire? Et si ad arctiorem regulam uadat, petita Abbatis uenia, quis non cōcessa, licet[d]: si ad aequalem, non licet, nisi concessa licentia: ad latiorē uero solus Romanus Pontifex dispensat, nec secum absportabit res, sui causa interim monasterio quaesitas[e].

IVBEMVS. Quoties classis imperatoria in hostes tendit, uel ad publicas species transuehendas, nulla nauis quocunq; priuilegio fulciatur est immunis.

a ¶ VLTRA duorum milium. Idem si minoris quantitatis sit capax, nā eadē est ratio. Saly. & Aret. Quod non arbitror, maiores em naues & praelijs & transuectionibus utiliores sunt. Adde quòd quum lex haec poenam imponat, non est recedendū à uerbis.

b ¶ FELICEM embolā. Accursius hic qdā ridicula effutijt. embola Graeca uox & iter caetera, itineris igressum significat, q felix dicit, ppter iperatoriā maiestatem.

nfr. de na. / t. lib. 11. / ine. §. in / n. ff. ad

le mag.

e. con-

c Io. de plat. in l. 1. infr. de colle. lib. 11. per l. circē sium de decur.

d c. licet de reg.

e §. pe. in auth. de sanct. epis.

gatiua p̄sonæ, publicis utilitatibus[c] excusari posse subtractā[d]: nec si cœleste cōtra p̄feratur[e] oraculū, siue annotatio[f] sit, siue diuina pragmatica sanctio, p̄uidētissimæ legis regulas excusare debebit. Qđ etiā ī oībus causis cupimus obseruari: ut ḡnaliter, si q̄d huiusmodi cō tra ius uel utilitatē publicā in quolibet negocio p̄feratur, nō ualeat[g]. Quicq̄d enī in fraudē[h] istius legis quolibet mō fuerit attētatum[i], id nauigij, quod excusatur, publicatione[k] corrigimus.

IIDEM AVGG. AD *Taurum Præf. Præt.*

NEminē ab angarijs[a], uel per angarijs, uel plaustris[b], uel quolibet munere excusari p̄cipimus, quū ad felicissimam expeditionē[c] nostri nominis, omnium prouincia

c ¶ PVBLICIS utilitatibus. Hinc quoq; colligitur, licere rectori ciuitatis retinere plaustra & equos priuatorum pro deuehendo cōmeatu ad exercitum, itemq; licere iudici capere à uiatore asinum, supra quem deridendum aliquem reum traducat.

d ¶ SVBTRActam. Id est libera tam & imunem. Quamuis ergo aliquis immunitatem principis indulgētia cōsequutus fuerit, non tamen eo casu excusabitur, quo aliquid indicatur ex necessitate belli[f]. Qđ non p̄cedere arbitrarer, quum specialiter & hic casus cōprændatur. Quamuis & tunc immunitas nō obseruaretur, quū magna subesset necessitas, de qua non esset ueri simile cogitatum fuisse.

f l.1.infr. ut non lice. Doct. in l.si ex toto. ff. de leg.1.

e ¶ PROFERAtur oraculum. Nisi in eo huic constitutioni manifeste esset derogatū. Saly[g].

g l.fi.infr.si contra ius.

f ¶ SIVE ANnotatio. Oraculum uidetur hic accipi pro indulgentia, quæ uiua principis uoce conceditur. Annotatio, quæ scriptis tantum[h]: Pragmatica, quæ adhibita causæ cognitiōe in modum sententiæ, uel ad alicuius uniuersitatis preces[i].

h l.1.infr. de uet. lib.12.
i l.fi. infr. de diuer. rescript.

g ¶ NON ualeat. De quo inferiùs habetur, titulo, si contra ius uel util. &c.

h ¶ IN FRAVDEM. Quid enim si quis insciente ecclesia nauem subtraxerit? Certe pœnæ locus nō erit[k]: sed subtrahens ipse de suo in æstimatione rei tenebitur. Quòd si aliqui ex capitulo licet pauciores, cæteris reclamantibus dedissent nauem, minor pars hoc casu maiorem seruabit, atq; ita sentit Guil. aliàs si nauis re ipsa nō præstetur, puto huic legi locum esse.

k l.cotem.§.dominus.ff. de publicanis.

i ¶ ATTENTATVM cum effectu. Non enī sufficeret, si uerbo tenus nauis fuisset excusata.

k ¶ PVBLICATIONE. Sed quomodo potest Imperator rem ecclesiæ confiscare? nisi quod tempore, quo Romanum Imperium florebat, etiam clerici Imperatoribus suberāt, donec paulatim se in libertatem uendicauere: dein ultro ad seculares quoq; subijciendos p̄gressi sunt. Hinc tamen argumentum accipitur, posse ex magna causa cōstitui, ut extranei habentes in territorio prædia teneant ciuitati conferre sub publicationis pœna: quod Inn. & Pau. sensit. Cæterum & hic dubitatur, quomodo ecclesiæ potuerit p eius rectores præiudicari: & dicēdum est posse, quum prælatus unà cum capitulo ad id negociū congregati in uniuersum constituerunt nauim subtrahendam. alioqui quod particulariter agitur, ecclesiæ non obest, quæ ex uniuersitate constatur, sed ipsis solum[a]: & hæc in delictis. In contractibus uero factum prælati ecclesiæ non nocet, nisi seruatis solennitatibus contraxerit, uel negligendo utilia omiserit[b], puta, quia non interpellauerit præscribētem. Illud cōstat, quoties ex administratorum delicto damnum ecclesiæ irrogatur, teneri eos de suo, ut ecclesiæ satisfaciant: quòd si soluendo nō fuerint, ecclesiam in integrum restitui[c].

a l.2.c.de ... no. in l. de nauib. excusan.
b Auth. ... ctiones. in ... Aret.
c l.fi.ff. ... per quem

NEMINEM. Quū Imperator in expeditionē progreditur, quacūq; trāsit, nemo à muneribus excusat. Et quū hæc lex specialis sit, derogat habentibus generalia priuilegia, sicut clericis[a], & ueteranis[b].

a l.2. in ...
b l.fi. in ... mun.

a ¶ ANGARIIS. Munera sunt quæ in operis personarum uersantur, sicut perangariæ in quibus etiā aliquid impēsæ fit. Accursius, Angaros uox Persica est, & significat nuncium, unde Græci angarias deduxerunt. Angarosq; appellabant baiulos, & onera subeuntes, sicq; nos hodie etiam rusticos Tangaros uocamus.

b ¶ PLAVSTRIS. Sed si ab hostibus diripiantur, an tenebitur Princeps uillico satisfacere? Et non teneri crediderim, quū uillicus neq; operam neq; plaustrum censeatur locare, sed obligationi sibi à lege impositæ satisfacere. Qđ si onus non uillicum, sed uniuersitatem respiciat, cui nō spontaneam operam præstat uillicus, tūc æquū est per eam succurri, & hoc casu Lucæ sentētiam probo[c].

c Luc. ... in l.fi. in ... non exc...

c ¶ EXPEDITIONEM. Sed nunquid liceat exercitui capere res singulorum. Et non licere procul dubio est, propter illud euangelicum, Neminem concutiatis, nec calumniemini, sed contenti estote stipendijs uestris[d]. Debet enim princeps, anteq; in expeditionem transeat, necessaria omnia præparare, & ciuitatum pecunias in subsidium accipere, & si subsit iusta causa, collationes imponere: & si periculum sit in mora, à præsentem pecuniam habentibus accipere, quibus imposita collatione, deinde satisfaciendum est: nec excusarentur milites, q̄uis princeps stipendia eis non persolueret: debent enim infructuosam militiam potius deserere, quàm furari.

d l.1. in ... Salg. l...

¶PRO-

lium [d] per loca, qua iter arripimus, debeāt solita [e] nobis ministeria exhibere, licet ad sacrosanctas ecclesias [f] possessiones pertineant.

IMPP. VALEN. ET *Marcus Palladio Praef. Praet.*

Priuilegia, quæ generalibus constitutiōibus uniuersis sacrosanctis ecclesijs orthodoxæ religionis retro principes præstiterunt, firma [a], & illibata, & in perpetuū ualitura, decernimus custodiri. ¶ Oēs sanè pragmaticas sanctiōes, quæ cōtra canones ecclesiasticos, īteruētu gratiæ, uel ambitiōis [b] elicitæ sunt, robore suo & firmitate uacuatas, cessare [c] præcipimus. ¶ Et qa humanitatis nostræ est egenis prospicere, ac dare operam, ut pauperibus alimenta nō desint, salaria etiā, quæ sacrosanctis ecclesijs in diuersis speciebus de publico hactenus [d] ministrata sunt, iubemus nunc quoqꝫ incōcussa, & à nullo prorsus imminuta [e] præstari [f]:

d ¶ PROVINCIALIVM. Sed nūquid quælibet ciuitas etiam inconsulto principe, possit ex causa necessaria indicere collationē ciuibus? Et aiunt posse [e], dum pro facto principis nō imponat, & extraneos prædia in territorio habentes, non compellat [f]. Quãuis enī illi muneribus realibus obligentur, nō tamen ad personalia tenentur: sicut est collatio, q̄ personis ꝓ rebus imponit. Quòd si princeps oīa regalia ciuitatis sibi usurpauerit, tunc nō poterit. Saly.

e ¶ SOLITA. Quapropter ista lex etiam iure canonico uidetur procedere, quum noua munera ecclesijs nō indicat, sed solita sibi præstari solum uelit, uidetur'qꝫ consuetudo hæc rationabilis.

f ¶ ECCLESIAS. Sed nunquid possint res in ecclesiā transferri, pacto ut pro eis soluant collationes, & similia onera? Et posse constat. tūc enim ecclesia non tā iure ciuili, q̄ proprio pacto cōuenitur.

PRIVILEGIA. Priuilegia ecclesijs concessa confirmant, tolluntur'qꝫ contrariæ cōstitutiones.

a ¶ FIRMA. Sed si hæc priuilegia ualebant, quid opus est confirmatione? An quia cōfirmatio efficacius ius tribuit? & priuilegium confirmatum difficilius tollitur, propter geminationem, quod aliq̄ dixere [a]. An quòd & id utile fuit causa tollendæ dubitationis, si qua in prioribus uertebat? quòd si priuilegium nō ualebat, confirmatio nullius fuisset momenti, nisi ex certa principis scientia facta sit [b]: quod tunc depræenditur, quum interuenit causæ cognitio, uel in serie libelli totus rei tenor est expressus, uel geminata iussio emanauerit, uel princeps attestetur se ex certa scientia illud facere, uel æquipollentibus uerbis utatur, in quo Abbas & cæteri consentiunt [c]: quod si obreptū principi probetur: clausulā hanc nullius esse effectus, idem Abbas scripsit [d]. Illud cōstat, generalem cōcessionem ad illicita nō trahi, nec ex ea aduersus cōfirmantem fieri interpretationē [e]: nec enim generalibus uerbis uerisimile est, ita sensisse principem.

b ¶ INTERVENTV gratiæ uel ambitionis. Quod præsumit lex, & sup huiusmodi præsumptione disponit, unde regulariter contrariū probari non potest, Odofredus.

c ¶ CESSARE. Et ideo in generali cōfirmatione cōprændūtur etiā priuilegia reuocata, quia ita specialiter hoc casu cautū est, quod Baldus asserit. Cæterum hic dubitatur, quomodo Canones ecclesiastici principū cōstitutionibus præualeant? & in spiritualibus præualere nō est dubium. Idem in his q̄ aduersus legem CHRISTI peccantur [f], etiam si ueniāliter: alioqui q̄libet lex in suo foro est potentior, nisi quod in ciuitatibus, quæ ecclesiasticæ sunt iurisdictionis, etiam in foro ciuili canones sunt efficaciores: præterquā si aliud fœderibus actum sit, uel populi decreto cautum. ualent enim municipalia statuta, & ipsos laicos obligant, quæ digna ratione cōcepta sint, licet aduersentur canonibus: quale est illud, ut masculi in parentum successione fœminis p̄ferantur [g]. Sanè ubi ciuilibus constitutionibus aliquid non cauet, quod expressim canonico iure est declaratum, tunc in ciuili foro etiam Canones seruandi sunt. Idē'qꝫ & econuerso: utraqꝫ enim lex se adiuuat, & uicissim interpretationes recipit [h].

d ¶ SPECIEBVS. Vt pane, uino, & similibus. Accur. Et hic aduerte salaria dici, etiā quæ pro eleemosynis præstantur.

e ¶ PRORSVS imminuta. Admonet hinc Saly. non posse per quæstores detrahi colybum (capsoldum ipse barbara uoce appellat) ex salarijs, quæ monasterijs debentur. Idem de doctorum stipendijs. quod & nos probamus.

f ¶ PRAESTARI. Atqui uidetur nihil præstandum, quum hic nulla certa summa contineatur, merito ergo dispositio non ualet [i]. Sed respondendum est, quū lex referatur ad id, quod ante præstitum fuerat, satis certam reddi iussionem. Si ergo præstatio semp fuit uniformis, in promptu est certitudo: si autem diuersimode fuerit erogatum, arbitratu boni uiri, procurator fisci, uel decuriones præstari iubebunt [k]. Condicentur'qꝫ huiusmodi salaria ex hac lege, Saly. alioqui ex nimia obscuritate, etiam legata ad pias causas uiciantur, nisi legis dispositione, uel coniectura declarentur; quod Pet. Cy. Bal. aiunt [l].

¶ PER=

Margin notes (left, cut off): fr'. desu | l. | præter mun. | .. intrat. .. ni. | io non. ff. dopt. | rrecta de rat. | erdile. fi. instr. | t. 2. pen. | e rescr.

Margin notes (right): f. Imo. in c. fin. de præscr. | g c. ecclesia sanctæ. de constit. | h c. 1. de op. no. nunt. | i l. ita stipulatus. de uerb. oblig. | k l. quidā. ff. de leg. 2. | l c. cum tibi ext. de testa.

g ¶ PERPETVAM. Poteſt tamen eius ſucceſſor reuocare. Sed nunquid poterit ciuitas cōtrario decreto reuocare annuā præſtationem, quā quibuſdam eccleſijs dabat? Et poſſe crebriore calculo aſſeritur[m], dum iure contractus debita non ſit, uel etiā ex priuilegio, ut alij dixerunt. Quod nō probo, quoniā hic oſtenditur pragmaticas ſanctiones, q̄ huiuſmodi priuilegia reuocabant, ſi ex certa ſcientia emanauiſſent, ualere potuiſſe.

m Mod. in l. non amplius. §. ſi certum. ff. de lege. 1.

liberalitatíq; huic promptiſſimæ perpetuam[g] tribuimus firmitatem.

NOVA CONSTITUTIO Federici Imp. Colla. x.

CAſſa & irrita eſſe denunciari per totam Italiam[a] præcipimus omnia ſtatuta & cōſuetudines, contra libertates eccleſiæ[b], earumq; perſonas[c] inductas, aduerſus canonicas uel Imperiales ſanctiones[d], & ea de ca=

CASSA. Quum Fœdericus iunior, huius nominis ſecundus, ab Romano Pontifice Honorio in urbe Roma Imperatoria corona inſignitus fuiſſet, ī eius gratiā quaſdam leges promulgauit, inter quas hac noua cōſtitutione cauit, ut quælibet ſtatuta uel conſuetudines aduerſus eccleſiaſticam libertatem, ipſo iure irritarentur, pœna aduerſus eam facientibus imminente.

a ¶ ITALIAM. Idem & alibi gentium. Sed idcirco ſpecialiter de Italia actum, quoniā frequentius ibi huiuſmodi ſtatuta cōderentur, cōpellabunturq; ad eorum obſeruantiā ſacerdotes, quod in cæteris regionibus nō erat, quæ regibus ſeruiunt: quū in Italia hodieq; ſint q̄plurimæ ciuitates liberæ ſolo nomine, ſed titulo tenus uel Rom. Pontificē, uel Imperatorē in dominos agnoſcentes, quū re ipſa nihil eorū fiſco tribuāt. Sanè in authographo Fœderici, nec Italiæ quidem ulla eſt mentio.

b ¶ LIBERTATES eccleſiæ. Quæcunq; ſtatuta eduntur, quibus quicquā cautum ſit aduerſus priuilegia iure diuino eccleſijs competentia, uel à Rom. Pont. Imperatoribusue indulta, ea aduerſus eccleſiaſticam libertatē eſſe Inno. aſſeruit[a]. Idemq; uiſum eſt, ſi nō ſpecialiter, ſed iure cōmuni cōpetant. Addit Bartolus idem quoq; generaliter eſſe in ſtatutis, quibus clerici timidiores cæteris redduntur. Quod & ad ſpecialis alicuius eccleſiæ indulta extendūt pleriq;[b]. Sed ut in his caſibus & ipſe ſatis fateor ſtatuta nō ualere: ita crediderim ſtatutorū authores in huius cōſtitutionis pœnas nō incidere, niſi quū iuriſdictionem ſuam ſupra clericos extendere audent. Quāuis em̄ clerici ſuis prælatis, Rom.q; Pont. ſubſint, nō ideo tñ minus liberi dicuntur:[c] quin ut filij, fratresue habeantur. Quod ſi laici in ſuā iuriſdictionē eos trahere audeant, cōtra eorum libertatem fit: merito huiuſmodi ſtatuentes, contra eccleſiaſticā libertatem agere dicuntur, & legalibus pœnis ſubijciuntur: & hoc procedit, etiam ſi nō directo de clericis agatur, ueluti ſi munus aliquod cōſanguineis uel colonis clericorū imponatur[d]: quod ſi lex clericos non reſpiciat, tunc ualebit. Quapropter ſi ius pignoris reipublicæ cōpetat in agris omnibus ſui territorij pro iure inducendorū munerum, etiā eccleſia tenebitur, ad quā cōdita lege fundus deinde peruenerit. Idem ſi ſtatuto caueat, ut qui nō ſunt ſubditi, à beneficio ſtatutorū habeant extorres, excludentur clerici: quoniā hoc nō eſt quicquā de iure eorum diminuere, ſed nolle ſua illis cōmunicare, ut communiter aiunt: & legis uerba præſertim remouent clericos, qui non ſolū non ſunt ſubditi, ſed nec eſſe poſſunt etiam ſi uellent, licet Decius[e] aliter reſponderit quū lex nō de ſubdito, ſed de eo, q non paruerit, prætori loqueretur. Et ex hoc etiā cōſequens eſt, ut ualeat ſtatutum, quo cauetur idem iuriū nō ſubditis aduerſus indigenas reddi, quod in eorum foro indigenis ipſis redditur. Quod ita intelligitur, ut ſalua ſint priuilegia à Rom. Pont. uel Cæſaribus clericis indulta[f]; nec enim ea potuerunt per huiuſmodi legem auferri. Sed dubitari cōtingit, quid ſi lex prohibeat bona immobilia ſine certa ſolēnitate in nō ſubditum alienari? Et compræhendi eccleſiam dicendum eſt[g], dum ea ſolennitas difficillima non ſit, alioqui uideretur contra eccleſiaſticam libertatem id eſſe, ueluti etiam, ſi generaliter alienatio huiuſmodi prohibeatur[h]. Sanè conſenſus principis pro difficillima ſolennitate nō habetur, quū & eccleſia idem iuris ſeruet in rerū ſuarū alienatione. Illud conſtat, ſtatuta, quibus cauetur eū, qui cognitionē prætoris ſubterfugerit, impune poſſe offendi, uel qui non ſubditū occiderit, aliqua leui pœna plecti, ſi ad clericos referantur, nullius eſſe momenti. clericis em̄ ex priuilegio competit, ut ſub ſecularibus non conueniantur, & qui eos læſerit, grauiter puniatur.

a c. nouerint de uerb. ſig.
b Mod. in c. eccleſia S. M. de cōſti.
c c. 2. §. cæterū de uerb. ſig. in 6.
d Bart. in l. 1. in fi. de his quæ pœn. nom.
e Dec. co
f Saly. in
g Dec. in in pen. col.
h c. fi. de in le, in 6.

c ¶ EARVMQVE perſonas. Quid ſi ſtatutū eos obliget anteq; clerici fiant, & tunc ualere cōſtat. Quapropter ex lege huiuſmodi excludetur filius clericus à ſucceſſione regni, primogenito exiſtente[i]. Quoniam ius huic quæſitū ſit, priuſq; ſequens gnatus in ſortē domini fuerit uocatus. Eadem ratione, ſi cautum ſit, ut exiſtentibus maſculis, fœmina nō ſuccedat, excludetur monialis[k], dum tamen anteq; ſe dedicauerit maſculi aliqui extarent, ut ego ſentio. Quid ſi ſtatuti uerba in eū caſum cōcipiantur, quū adhuc religionem non eſt ingreſſa? Puta ingrediens monaſterium, uel ſi quis intraret cœnobiū, ſit priuatus iure ſuccedendi: & ualere Bartolus ait:[l] quod cōmuniter reijcit. Qua ratione & ſi dictum ſit, ut qui ciuiliter pro mortuo habet, cenſeatur priori hora deceſſiſſe, crediderim nō ualere, nec ideo monaſterium excludi, quominus monacho ſuo ſuccedat.

i Fely. d. c. q. 15.
k Idem q. 6.
l Bart. in l. C. de pact.

d ¶ SANCTIONES. Quæritur ergo hic generaliter, an ſecularium ſtatutis obligentur clerici? Et nō obligari cōſtat[m], ſiue de rebus eccleſiæ, ſiue de

m Fely. in

pitularibus[e] penitus aboleri[f] mandat noua constitutio, & de cætero similia attentata ipso iure nulla esse decernit: si qd contra fiat[g], pœnæ quæ statutæ[h] sunt, imminebunt. Sed si per annũ huiusmodi nouellæ constitutionis aliqui inuenti fuerint contemptores, bona eorum per totum nostrum imperium impune ab omnibus occupentur.

et. cons. 25. o.

siue de patrimonialibus, etiã si de laicorum rebus annexis agatur[n]. Idemq́ si clerici sint adhuc in minoribus ordinibus, uel etiam sint coniugati, dummodo cũ unica & uirgine contraxerint, habitumq́ & tonsuram seruent. nec refert quo in foro, & quomodo agatur. Quapropter secularis iudex secundum canonica iura causam clerici decidet, & alienationem rei ecclesiasticæ ex forma statuti sui factam reuocabit, licet de ea incidenter tantum agatur[o]. Cuius rei ratio est, q̃niã laicis nõ cõpetit potestas seu alia iurisdictio in clericos: unde nec si huiusmodi statuta sint illis fauorabilia, adhuc inuiti obligantur[p]. Et quum ipsi huiusmodi legibus non teneantur, consequens est: ut nec laici in foro Canonico cum eis litigãtes obligentur[q]. lex enim omnibus communis est: & quod iuris in alio non ꝓbat, nec in se quis quàm accipere debet: nec hoc casu poterit clericus statutum in sui fauorem acceptare: quia non est uerisimile, uoluisse legislatores in alieno foro agẽtibus, statuta sua prodesse, & id aduersus subditos suos. Reperiuntur tamen aliqui casus in quibus laicorum statuta clerici seruant, ut si coram iudice seculari litigẽt: in his enim quæ ordinem iudicij, modumue procedendi respiciũt, statuta obseruari æquum est[r]: quoniam non clerici personam, sed causam ipsam alligãt, quæ foro suo subijcitur. Quapropter eo casu ab interloquente iudice clericus non prouocabit, iuxta laicorũ constituta compromittet, ex instrumento absq́ ulla libelli præstatione exequutionem implorabit. huiusmodi enim statuta procedentem iudicem respiciũt, ordinemq́ iudiciarium. Quamuis idem poterit exceptionem peremptoriam obijcere, testes, instrumentaue producere, etiam aduersante statuto. Quoniam hæc ad decisionem, finemq́ litis, non ad processum accedunt. Qua ratione & à diffinitiua contra formã statuti appellabit. Et quæ de ordine iudiciorum dicta sunt, locum sibi uendicant, etiam in respicientibus solennitatem contractuũ. Quapropter laicus cum clerico contrahens, nisi solennitas à lege tradita obseruetur, non obligatur, nec uicissim sibi clericum obligat[s]. Et ratio est, quoniam in subditum suũ lex facta est, non in clericum. Idem & ubicunq́ uerba statuti in rem concepta sunt, ut si diceretur, quod talis fundus alienari nõ possit absq́ illa solennitate: & hic enim statutum de re sibi supposita loquitur, nõ de clerico, merito clericus tenebitur obseruare. Idẽ & ubi consuetudo fuerit introducta, nõ solum à laicis, sed etiam à clericis: quia si sit laudabilis, in quocunq́ foro seruabitur[t]. Qua ratione ualeret consuetudo, ut custodiam oblationũ, quæ in usus pios conuertuntur, nunc laici nunc clerici alternis uicibus assumant[u]. Quod & in feudorũ iure receptum est. Cæterum & si clericus statuto, quod existimet sibi fauorabile, aduersus laicum uti uoluerit, non est dubium posse[x]: dum aliter statuentes non cauerint, dum idem in foro ciuili agatur, & eo utatur in totum, etiam si aliqua sibi obsint[y]. Sed & tenebitur clericus statuto, quod pro utilitate publica factum sit, compellentq́ ad eius obseruantiã per episcopũ: ut si cautũ sit, ne altius ædes tollãtur, ut quòd uiæ & cõpita purgentur, sternantur, reficiantur, et si qua similia. Sanè & clericus cõtrahẽs, uidetur secundũ ciuitatis consuetudines uel statuta contraxisse, quod & ad dilationes pensionum, ad monetæ formã, ad contrahentiũ priuilegia pertinet. Episcopiq́ sui de hac re erit notio. atq́ ita sentit Saly. Sunt & alij casus quos supra attigi.

Alb. in d. c. .not. — nobis. inf. exc. — et. cõs. 45. — c clericis. ro comp. — y. in d. c. æst. — uenissent i mutt. in — c. dilectg. e off. ord.

x c. dilecti. de foro comp.

y arg. l. in traditionibus. ff. de pact.

e ¶ CAPITVLARIBVS. Id est libris statutorum. Quapropter si in huiusmodi libris sit aliquid constitutum aduersus ecclesiasticam libertatem, licet in fine uoluminis sit generaliter cautum, ut si qua in eo sint aduersus ecclesiasticam libertatem constituta, nullius sint momenti, nihilominus in huius legis pœnas legislatores incurrent, quoniam ea de capitularibus non aboleuerint, ut Barto. Bal. & cæteri scripserunt. Sed quum legis uirtus in ipsa scriptura nõ consistat, dixerit aliquis, satis abolitam esse legem, cuius sentẽtia sublata sit[z]. Quod & ipse probo, nisi dolo malo abradere de uolumine authores noluerint, puta quia ab Episcopo requisiti, ut id facerent, neglexerint: uel ideo non aboleuerint, ut damnosa memoria remaneret[a], in quo prudẽs iudex arbitrabitur.

z Bar. in l. emptor. §. lucius de pact.

a l. quoniã. inf. tit. se q.

f ¶ ABOLERI. Idem si lex dixisset cancellari, uel induci: nam si lex simpliciter requirit instrumentum cassari, uel irritari, satis est si iudex cassum & irritum esse pronunciet. Si uero mandet aboleri, uel cancellari, debet re ipsa instrumẽtum dissipari, uel per cancellos & cruces deliniari, Paul.

g ¶ CONTRA fiat. Sed finge statutum simpliciter disponere contra non subditos, uel non parentes prætori. Et dicendum est, non censeri de clericis actum, ne interpretatio ea admittatur per quam statutum esset illicitum, & authores in pœnam inciderent[b]. Quod tanto magis procedit, si extraneos, uel (ut uulgato uerbo utar) forenses lex appellet. clerici enim pro extraneis non sunt, quum urbem incolant, onera spiritualia subeant, Deum pro populo deprecentur[c].

b Fely. in d. c. ecclesia in iiij. qõ. et Pau. Cast. hic.

c Dec. cõsil. 114.

h ¶ STATVTAE. Quæ sunt, mulcta mille marcharũ auri, iurisdictiõis priuatio, et infamia ut latius habẽt in ipso idiographo sub finem X. collationis. Sanè iure canonico excommunicationis quoq́ pœna infligitur[d].

d c. nouerunt. de sent. excom.

GENERALI. Quælibet perſona, etiam Deo dedicata, habet liberam teſtamẽti factionẽ, poteſtq́; bona ſua relinquere quibus maluerit: quod hodie non ꝓcedit, facta profeſſione[e].

e Vt in auth. ſequenti.

IIDEM AVGVSTI
Palla. Præf. Præt.

GEnerali lege ſancimus, ſiue uidua, ſiue diaconiſſa[a], uel uirgo Deo dicata, uel ſanctimonialis mulier, ſiue quocunq; alio nomine religioſi honoris, uel dignitate[b] fœmina nũcupata, uel teſtamento uel codicillo ſuo (quod tamen alia[c] omni iuris ratiõe munitum ſit) eccleſiæ, uel martyrio[d], uel clero, uel monachis, uel pauperibus aliquid, uel ex integro[e], uel ex parte, in quacunq; re, uel ſpecie crediderit relinquẽdum, id modis omnibus ratum[f], firmumq́; cõſiſtat: ſiue hoc in inſtitutione, ſiue ſubſtitutione, ſeu legato, aut fidei cõmiſſo per uniuerſitatem, ſeu ſpeciali, ſiue ſcripta, ſeu non ſcripta[g] uoluntate fuerit derelictum, omni in poſterũ in huiuſmodi negotijs ambiguitate ſummota[h].

a ¶ VIDVA uel Diaconiſſa. His hodie mulieribus Ro. eccleſia nõ utitur, ut ait Odof. licet adhuc Mediolani cõſuetudo hæc non exoleuerit.

b ¶ VEL DIgnitatis. Suæ eñ ſunt in eccleſia dignitates, quæ ꝓprie ita appellantur, quum iuriſdictionem habent annexam[f], ut eſt Epiſcopus, Abbas, Præpoſitus, Archidiaconus, Archipresbyter: idemq́; in Abbatiſſa. aliàs ſi iuriſdictionem nõ habent, dicuntur carere dignitate, nõ officio. Sunt tamẽ aliqua officia, quib9 annexa eſt dignitas, ut protonotariatus, ſed hæc ſecularia ſũt.

f Abb. in c. multa. de præb.

Vt habetur inf. de mag. ſcrin. l. xij. Andr. de barul. ibi.

c ¶ OMNI alia. Iure tamen canonico ſufficit teſtamentum corã duobus teſtibus factum. Quod aiũt omnes. Ego crediderim ſecundum Euãgelicam regulam illud intelligendum, ut uidelicet in foro cõſciẽtiæ compellatur unuſquiſq; ad obſeruationem huiuſcemodi uoluntatis, ſi de intentione teſtatoris ſit certus: aliàs poteſt ꝓbabilit' præſumptioni legis credere, fraudem ſuſpicantis in teſtamento minus ſolenni. Et hæc expoſitio uerbis Canõis ſatis quadrat[g], in q̊ reprobatur conſuetudo non ius cõmune: item reprobat̃, quia reſcindebat, quaſi oſtenderet huiuſmodi reſciſſionem ſolitam fieri etiam ubi nulla fraudis ſuſpicio eſſet. His accedit, quod & regula Euangelica (qua ratione Canon nititur) proprie ad conſcientiæ forum refertur: nec enim uerisimile eſt CHRISTVM de iudiciarijs ſtrophis loquutũ. Sanè & hinc conuincitur Bart. ſententia, quam attigi ſupra l. prima.

g c. cum eſſes. & ſeq. de teſta.

d ¶ MARTYRIO. Templo martyris, hincq́; apparet, quòd ex Conſtantini lege ſolum concilio ipſi ſeu eccleſiæ generali permittebatur hac conſtitutione productum, ut particulari quoq; eccleſiæ relinqui poſſet.

e ¶ EX INTEGRO. Id eſt in ſolidũ: & intelligit Accur. atq; alij hãc legem etiam ſi alicui collegio uel ſeculari pſonæ relinquatur, quod uidet præter mentem huius legis eſſe, ut expreſſe ſentit Odofred. nec diſſentit Bartolus.

f ¶ RATVM. Saluo tamen iure alterius[h].

h de quo in ... presbyter. ... ſeq.

g ¶ SIVE non ſcripta. Non eñ refert, ut ideo minus ultima uoluntas ualeat, dum de mẽte diſponentis conſtet. Sed dubitatur: Quid ſi ſtatutum prohibeat mulierem teſtari uel cõtrahere, non adhibitis conſanguineis, an poterit in fauorem eccleſiæ etiam omiſſa ſolennitate? Et Bald. Paul.q́; Caſtr. aiunt poſſe. Nam etiam ſi in ſtatuto ſpecialiter hoc ageretur, non tamẽ poſſunt hoc ſtatuentes inducere, quippe id aduerſus eccleſiaſticam libertatem eſſet.

h ¶ SVMMOTA. Corrigitur tamen hoc duabus ſequẽtibus authenticis conſtitutionibus.

RVBRICA.

DE AEDENDO.

QVVM IVS CIVILE OLIM inordinate, cõfuſimq́; traditum eſſet, arbitrioq́; Prætorũ plerũq; conſtitueretur, primus Saluius Iulianus, tanquam in quandam artẽ illud redegit, ædictaq́; Prætorum certa ſerie coniunxit, omneq́; ius libris ferè centum concluſit, hacq́; ex cauſa Digeſtorum nomine primus inſcripſit, & hinc edictum perpetuũ cœpit appellari[a]: quod in epitomen deinde ab Hermogeniano ſex libris eodem ordine concluſum fuit[b], quem ordinem Iuſtinianus ipſe iuſſit obſeruari, diuiſitq́; om̃e iuris corpus in ſeptem partes, quarum primam iuſſit ex re ipſa τὰ πρῶτα appellari[c], an quia præparatoria omnia iudiciorum complectitur? quum eñ de diuerſis magiſtratuũ muneribꝰ in genere prius attigerit, & iudicia, quæ coram eis examinantur: in ſecunda parte trãſiturus, debuit ea prius referre, quæ iudicium ipſum præueniunt[d]: & quum iudiciũ in litis conteſtatiõe conſenſu partium accipiat̃, firmeturq́;[e], ut ex M. Varrone docui: quumq́; proprie id nomẽ adipiſcatur[f], conſequẽs eſt, ut quæ ſpecialiter idcirco fiunt, ut ad eam deueniamus, præparatoria iudicij dicant̃. Quapropter æditio actionis, & cautio iudicio ſiſti, ꝓprie præparatoria eſt[g]. Aedimus eñ actionẽ, ut reus cognoſcat deliberetq́;, an iudiciũ accipere uelit[h], quũ eatenus ĩpune pœnitere poſſit[i]. Cautionẽ petimus, ut qs iudiciũ ſuſcipiat: quia niſi ſuſceperit aduerſus eũ ſola nobis remedia, quæ cõtumaciæ ulciſcendæ cauſa inuenta ſunt, competerent[k]: quũ noſtra intereſſe poſſit, litem potius

a l. ij. §. ſe... diuinæ. C. ... iur. en.
b l. ij. ff. de ... hom.
c ſup. d. l. ij. ... tur.
d glo. in § ... auth. in me...
e l. is qui ſe... lit. ff. de rei ...
f l. ubi accep... de iudi. & ... Bart.
g Bar. l. inſ... op. de uer. o...
h l. j. in pri. ...
i l. ſi reus ... tus. ff. de p...
k l. ſancim... properandi ... cũ aũt. C. ...

potius conteſtari, q̃ꝫ ex cauſa cõtumaciæ quicq̃ꝫ obtinere[l]. At citatio non ſolius iudicij præparatoria proprie eſt, ſed neceſſarie potius ad cuiuslibet actus quocunq; tempore explicationem[m]. Actio uero ad exhibendum non iudicij præparatoria, ſed alterius actionis eſt, non ſolum quũ rei uẽdicatiõe, ſed etiam quũ cõmuni diuidundo, uel petitione hæreditatis agimus[n]: unde poſt omnes illas explicatur[o], quũ prius de ſimplicibus, q̃ꝫ de his quæ ad mixta pertinent, tractandũ fuerit[p]. Quapropter nec ex aduerſarij uoluntate ullam in ſe neceſſitatem habet, ſed poteſt actor utrã maluerit eligere, uendicare ſcilicet prius uelit, an agere ut exhibeat: idẽq; in interrogatorijs actiõibus dici poteſt[q]. Aeditio uero actionis neceſſitatem habet, tenet̃ enim actor ædere: quapropter cõcepta eſt rubrica per gerundij modum, de ædendo: quia gerũdia quandam qualitatem indicãt, & ſecundum uerbi uel præpoſitionis naturam reguntur. At in noſtro caſu propter præpoſitiõem De, & nullius uerbi actionem, perinde eſt ac ſi dictũ eſſet, quomodo ædi debeat: participiorũ futuri temporis in dus terminatorum exemplo, quæ id indicant, quod fieri debet[r]: unde dicimus, de liberis inſtituendis, uel exhæredandis[s]: qua ratione idẽ & de gerundio dicitur, cuius nominatiuus per oportet uel debet declaratur: ut quũ dicimus lubricum linguæ ad pœnam non trahendum[t]: uiuendum eſt recte, pacem petendum, & ſimilia à Grãmaticis accipienda: qua ratione & infra eſt titulus de ſatiſdando. tenetur enim reus ſatiſdare, indicatq; id rubrica, quæ inſtar prætorij edicti in Digeſtis, & hoc in Codice litigatores admonet, quid agere debeant.

Vnde & Perſius:

Excepto ſiquid Maſuri rubrica uetauit.

In inſtitutionibus uero (quo in opere non litigantes decidendarum controuerſiarũ cauſa Iuſtinianus, ſed legum ſtudioſos docuit) ſimpliciter dicitur de ſatiſdationibus: nempe eos admonens, quid de iure ſentire debeant circa ſatiſdationis effectum. Dixerit aliquis, actiões quidem æditionem neceſſariam eſſe, & præparatoriam, ſed minimũ eſt, quòd de ea hic tractatur[u], quum ferè omnes conſtitutiones de inſtrumentorum, actorum, rationũ æditione loquant̃, quæ omia ad fidem probationis potius pertinent, q̃ꝫ ad iudicij præcurſum[x]. Quapropter traditum eſt, etiam ſi inſtrumenti æditio ante litẽ cõteſtatam facta ſit, non tamẽ ullam fidem facere, niſi accepto iudicio iterum in actis producatur[y], & parti petenti dilatio contradicendi cauſa detur[z]. Sed his reſpondendum eſt, in edicto de actionis æditiõe actum[a], in cuius conſequentiã de inſtrumentis quoq; tractauit, ne æditiõis materia diuideret̃;

x.in l.ſcien | n princ.ff. | t.cog. | unoquoq; | e iudi. l.nã | ado. | ubi no.inf. | ib. | z.rubr.inf. | lega.et inf. | r.iud. | in prin.de | oblig. | ff.de inter. | leganter.§. | pbos.ff.de | ſt. | r.ff.de lib. | ſtb. | moſi.ff.ad | maieſt. | .edita.inf.c | quoniã cõ.ut | n conteſt.c. | ericis.de fo. | m.conſ.156. | onſi.322. | oſt.l 4.§.hoc | ff.dam inf. | .hic. | .ff.eo.

IVSTINIANI CODICIS LIBER Secundus.

RVBRICA.

DE AEDENDO.

IMPERATOR PIVS *Antoninus Aemilio.*

IPSE diſpice quẽadmodum pecuniam, quam depoſuiſſe te dicis, deberi tibi probes. Nã quòd deſideras, ut ratiões ſuas aduerſa

nec enim quæ natura ſui cõiuncta ſunt, ſeparari debẽt[b]: nãq; et pleraq; uidemus adiũcti cauſa cõcedi, quæ ex ſe non permitterent̃[c]. Addit Iaſon, non omino alienum fuiſſe de eis quoq; tractari, quũ & ipſorũ æditio præparatoria eſſe poſſit[d]: quoniam qui in libello mentionem alicuius inſtrumenti facit, illud ante litem cõteſtatã ædere actori tenetur[e]: quod & in ceſſionario reſpõſum eſt, qui inſtrumentũ ceſſionis confeſtim ædere debet[f]: quãobrẽ ut ex inſtrumento duplex eſt effectus, alter ut ante litem cõteſtatam ædatur, alter ut poſt litem conteſtatã rurſus exhibeatur probationis faciũdæ cauſa[g]: ita etiam duplicem habemus rubricã: hanc, itemq; infra de fide inſtrumẽtorum, in quam Iaſonis rationem ſunt qui argutias comminiſcantur, ſed nos otioſis diſputãdas huiumodi minutias relinquamus, quum, ut recte dixit Picus:

In ſteriles campos nolint iuga ferre iuuenci.

Idq; Martialis authoritate

IPSE DISPICE. Affirmabat Aemilius, depoſitam ſuã pecuniam eſſe apud quandam mulierem, exiſtimabatq; ex eius rationibus, ſeu inſtrumentis (nam et hæc appellatiõe rationũ cotinẽtur)[h] ſe eam conuicturũ, ſi modo exhiberent̃. hacq; cauſa Imperatorem libello adierat, ut exhiberi eas rationes iuberet, ſiue quia de cauſa depoſiti tractaretur, cui ſpecialiter in iure multa tributa ſunt: habet em̃ executionẽ in prõptu[i]: nec cõpenſatiõis, uel nõ numeratæ pecuniæ exceptione ſuſpendit̃[k]: ſiue quia affirmaret nullum ſibi aliũ ꝓbationis modum ſupereſſe, quo caſu aliquid de iuris rigore ſolet remitti[l]. Sed tamen reſpondet Antoninus, à iuris regula non eſſe recedendum[m], nec reum compelli debere, ut ꝓbationes ipſe aduerſario ſuo ſuggerat[n]: quod tamẽ ex cauſa quãdoq; concedit̃, quæ hoc caſu ſufficienter nõ ſubeſt: nam depoſito tũc indulgetur, quũ conſtat depoſitũ eſſe[o]: at hic adhuc non conſtabat, ſed res probatione indigebat: multa em̃ in caſu claro concedunt̃, quæ in dubijs lex non permittit[p]: unde quæ depoſito priuilegia cõpetunt, reſpectu ꝓbationis locũ non habent[q]: & quæ ex iuris regula tradunt̃, in eis quoq; obſeruari æquũ eſt, quæ aduerſus eam regulam ſpeciale priuilegiũ non habent[r]: quaꝓpter in cauſis quibus ſummarie & de plano ꝓcedi poteſt, nõ tamẽ reus actori ædet: itẽq; ſi quis ſola facti ueritate inſpecta ius cognoſcendi habea: nec em̃ hic rei ipſius ſecuritatẽ aduerſus æquitatẽ naturalẽ auferre debet[s]. Nec obſtat quòd aliæ ꝓbationes nullæ actori adeſſent: quia ei id imputãdum eſt, nec ideo cogẽdus reus, ut in necẽ ſuã tanquã Bellerophon ratiões exhibeat; ſi quidem ut carmi-

b d.l.2.ſtat.ho.
c gloſ.l.fin.inf. de pac.et l.iã dubitari.in uerb.exceſſus.de hæred.inſt.
d l.1.§.fi.ff.eo.
e l.poſtquã.§.dies.ff.ut leg.nom.
f Bal.l.qui ſtipẽdia.C.de procu.
g Fely.ca.1.col.pen.de prob.
h l.cũ ſeruus.de condi.& dem.l.prætor.§.1.ff.eo.
i l.pen.inf.depo.
k l.in contractib.§.ſed quoniã inf.de non num.pec.
l c.fi.de teſt.cog.
m l.qui accuſare.inf.eo.
n l.nimis graue.inf.de teſti.
o l.1.de his qui not.infa.et l.1.§.ꝑmittitur.quod ui aut clam.
p l.fi.ubi not.inf.de tranſact.
q arg.d.l.famoſi.
r l.in fraudem.§.fi.de teſt.mil.
s l.qui accuſare.inf.eo.Bar.in extrauan.ad repri.in uer.figura.

ne prouerbiali dicitur: Bis interimitur, qui suis armis perit[s]. Alioqui plerìq; hoc subuertentes, nullas tabulas rationum conficerent, ut in III. in C. Verrẽ actionẽ inq̃t Asconius Pedianus: aut falso cõficerent: debuit igiẽ unusquisq; tutus in re sua, nec inuitus cõpelli ad id exhibendum qđ suũ est[u], quod q; uel flãmis, si uelit, dare possit[z]. Quòd si lex Iulia publicorum iudiciorũ consanguineo permittit detrectare, quo minus in coniunctũ attestetẽ[a], quanto magis licere unicuiq; debet de re sua i sui damnũ nemini copiã facere testimonij? Sed quũ hæc ita sint, cur lex positiõibus etiã iurato respõderi iubet[b]? nõne reus in id adigiẽ, ut ꝓpria uoce, & indicio suo pereat? An quod plerìq; probãt, id tolleraẽ, quia quantũ sit ad rei cõfessionẽ, actor aliũde instructus esse nõ potuit[c]? An quod mauult Decius, quia facilitati suæ imputare debet, qui cõfiteẽ? Quod merito displicet, non em̃ quicq; ei imputandũ est, qui peierare noluit. Sed sciendũ, positiões consuetudine magis quàm iure inductas fuisse[d]: quũ alioqui iure nostro interrogatiões solum admittanẽ instruendi iudicij, nõ litis decidẽdi causa[e]. Inoleuit aũt hæc consuetudo ea ratiõe, quòd æquũ uisum est, licere actori, ut periculũ de rei uoluntate faceret, an citra alias ꝓbationes longiorẽq; moram bonã fidem agnoscere, & modum cõtrouersiæ imponere uellet[f]: quũ in confessum nullæ sint iudicis partes[g]. Quæ ratio in instrumentorum & tabularum æditiõe cessat, quæ non ex uoluntate rei, sed aduersus inuitũ petiẽ; nec controuersiæ imponit finem, quũ multa aduersus rationes deduci possint[h]; atq; ita ego sentio.

CAETERVM quòd in lege diciẽ, ex causa iudicis officiũ pertinere, ut quandoq; à reo æditionem actori fieri iubeat: uidendum est, quæ causæ sufficiant, et hæ ex infra scriptis casibus accipiendæ sunt. Primus est, quãdo quis teneẽ ædere ratiõe publici muneris, ut quia argentarius, uel nũmularius, cuius officij naturã alibi declaraui: horum aũt exemplo institutos tabelliones plerìq; censerunt[i]. Illud constat, per fœminã id munus exerceri non posse[k]: unde si in præsenti lege eius exemplũ quadrare uelis, necessario dicendũ est, hãc quæ conueniebaẽ, argentariã non fuisse, sed argentarij hæredem[l]. Sit igiẽ causa, quia argentario successerit ut ædere debeat. Oldra. Alber. Ias. mulierẽ hanc existimant argentariã per institorem procuratoremue, aut seruũ exercuisse[m]: quæ sententia ꝓbabilis est, quia mulieres ab huiusmodi officio remoueri uideñẽ, nõ ꝙ sint respectu effectus incapaces[n]. absurdũ em̃ esset id seruo cõcedi, quod fœminæ liberæ nõ permitteret[o]. sed quia conuenire earum uerecundiæ lex existimauit, ne personã suam hoc in munus publice exibeant[p]: quæ ratio in ea cessat, quæ per alium facit: unde uerisimile est Polam argentariã, quæ Lucani poëtæ uxor, etiam ipsa poëtria fuit, per seruos id munus administrasse[q]. Sed an hoc casu cuilibet petenti tenebitur argentarius uel notarius ædere? Et plerìq; hic cõiunctim requirunt mandatum interuenisse, & nostra interesse[r], excepto quum de æditione actorum agitur.

s c.1. de proba.
u l.3. §.pen. ad. exhib.
z l. in re. C. mãd.
a l. lege. ff. de test.
b c.1. & seq. de confess. in sexto.
c doct. ind. c.1. de prob.
d Bart. l.2. §.1. de iura. cal.
e l. de ætate. ubi Bar. de inter. act. §. qui interrogatus.
f Clem. sæpe. §. & quia. de uerbo. sig.
g l.1. C. de confes.
h Bart. l. nuda. de donat.
i d.l. argentarius. et d.l. prætor.
k l. pen. ff. eo.
l l. quædam. §. nihil. ff. eo.
m d.l. prætor. §. sed etsi.
n l. non licet. de contrah. empt.
o l. quod attinet. de reg. iur.
p l. quæ adulterium. C. de adult. c.1. de ui. et hon. cle. in 6. ubi Gemi.
q arg. l.1. in prin. ff. de uerb. obl.
r l. si quis ex argen. §. pertinere ff. eo.

ria tua exhibeat, id ex causa ad iudicis officium pertinere solet.

ea enim unicuiq;, quisquis sit cuius intersit, sunt ædenda[s]. Idem quum ei, qui petit ædi, concessa est talis instrumenti rescissio, ut ei qui querelam inofficiosi præpararet[t], uel in eo qui instrumentum per sententiam uel aliter infirmatum repetat[u]. In ultimis quoq; uoluntatibus propter præsumptã testatoris mentem omnibus ædendum est[x]. Sed & si instrumentũ de re mea prĩcipaliter scriptum est, tametsi nõ mandauerim, possum ratum habere, & æditionem petere, quod Aret. sentit[z]: uidetur enim mei causa, meoq; nomine factum, & hæc quidem communiter approbantur. Sed Bal. Romanusq; sufficere existimant, si petentis intersit, huiusq; rei fidem iureiurando suo ille fecerit[a]. lex enim simpliciter ædi iubet, quia meum quodammodo est, quod mei causa cõfectum est[b]: alioqui & quilibet priuatus, si mandatum accesserit, ad ædendum cogitur, ut mox dicam. Ego mandatum etiam in argentario requiri arbitror, ut ex eo edicto condemnari possit[c]: quia rationes inter alios uel parte absente confectæ, fidem nõ facerent[d]: nec cuiusq; interesse uidetur, si non & probari potest[e]: nulla igitur tali casu aduersus argentarium esset probatio[f]: quapropter si notarius stipulatus sit nomine cuiuscunq; intersit, non putarem ullam mandati quæstionem esse necessariam[g], eo scilicet qui ædi sibi petit ratũ habente[h].

Secundus casus est in eo, qui mandato meo scripsit, is enim quisquis erit, ædere tenebitur, etiam si mea non intersit[i]: sufficitq; uel tacitũ mandatum accessisse, cuius ex consuetudine præsumptio sufficiens accipi possit[k], siue ea consuetudo mandantis personã respiciat[l], siue mãdatarij[m], siue neutrius ipsorum, sed in uniuersum ita soleãt cæteri mercatores, ut Aretinus scripsit: quoniam idem uidemus in testamentis, in quibus fit interpretatio, etiam ex cæterorum testatorum consuetudine[n]. Sed id parum me mouet, quum enim mandatum ex uoluntate contrahatur, altero negante deficit cõsensus[o]. Vnde nõ tam facile in cõtractibus quicq; tacite actum præsumitur, quàm in testamentis[p]: in quibus testator nõ negat se cæterorũ consuetudinem secutũ. Quum igiẽ status hic coniecturalis sit, plurimum in arbitrio iudicis uersabitur. Præsumiẽ etiam mandatum, quũ me præsente rationes scriptæ sunt[q], quæ ad me pertineant, seu quas ꝓbabiliter mea intersit scribi[r]: ex quo generaliter deduciẽ quẽlibet negotiatorẽ, qui causa artis, quã exercet, rationes cõficit, ad ædendum compelli, quia cum eo contrahens mandasse illi uidetur ut scribat, & ita frequentissime traditum est. Contra Bald. Fulgos. Paul. Ias. & omnes ferè recentiores sentiũt: quum enim mandatum id tacitum ex præsumptione accipiaẽ, nõ est dubium præsumptiones ex uerisimili signo oriri[s], at hoc casu nulla est uerisimilitudo, quum mercatores & hodie & semp rationes suas in utilitatẽ instructionẽq; propriã conficiant, nõ ut alijs cõsulant[t], in suũ præsertim damnũ[u]. Quis em̃ credat nostra tantum tempestate solitos mercatores artis suæ rationes conficere, & non item fuisse etiã olim florẽtibus

iuris

s l.2. infr...
t l. si quis ... mauerit. ff...
u l. dissolu... de cõdic. c...
x l.1. qu... test. aper.
z arg. d. l... tor. in prin...
a d.l. quæd... l. thesauru... ad exhib...
b d.l. præt... princ.
c d. §. perti...
d l. nuda. ub... ff. de dona...
e l. duo. d... tut. Archi... §. iudicante...
f l. argenta... §. si. ff. eo.
g l. non a... de adopt.
h l.2. ff. rem... sal. fo.
i d. §. perti...
k Rom. l.3. ... furi. de iure...
l l. certi. §. ... mos. ff. si ce...
m l. uel uniu... rum de pig...
n l. si seruu... riũ. §. si. ff...
o l. an inutil... accept.
p l. quicqu... uer. oblig.
q l. qui pat... ff. manda.
r glos. in l... neg. gest. ff...
s Bal. in rub... de proba.
t l. cum de in... bito. de proba...
u l. quod fui... supra de leg...

iuris nostri conditoribus? quum ex Cicerone, Asconio'q; Pediano, aliis'q; authoribus constare possit, solitos ueteres ratione totius uitæ suæ p singulos dies scribere, & tamē Iurecōsulti de solis argentarijs, itē'q; nūmularijs meminerūt, quia eorū ministeriū publicam habet causam, et principalis hæc est eorū opera, ut actus sui diligenter ratione conficiant[x]. Sciendū em̄, solitos ueteres pecunias suas apud argentarios depositas habere, qui eas ex eorū uoluntate fœnori dabant, rationes'q; cōficiebant; erat'q; id publicum quoddā ministerium ad eos pertinens, tam qui darent, quàm qui acciperent mutuaticiam pecuniama: lioqui si uere publicum & ciuile munus fuisset, per seruum geri nō potuisset[y]: & Prætor in edicto ipsorū dominorum, non aūt exercitorum mensæ mentionem fecisset[z]: qua ratione & Cicero III. off. argentarij munus omnibus ordinibus gratiosum esse dixit. Vnde apparet longe aliam esse mercatorum nostri temporis conditionem, qui in sui utilitatem tantū rationes cōficiunt, nec principale munus in scribendo exercent, quū si sola libros cōficiendi consuetudo sufficeret, nec in ipsis quidem argentarijs mandatum requireret, quod tamen lex generaliter necessarium affirmat[a]: nec speciale in usurario, siue secretò, siue manifestò esset, quē lex pontificia solum ad ædendum cogit, quū de usuris agit[b]: quum alioqui & ex generali regula, & ex omni causa propter morem scribēdi ædere debuisset.

Putarim tamen, quum hæc omnis quæstio ex præsumptione taciti mandati oriatur, plurimū cōiecturis uerisimilibus tribuendū esse, & si huiusmodi negotiatores consueuerint à principio iurare, recte atq; iuste artem suā exercituros, p publicis personis accipiendos[c]: idem si uerisimile sit de scriptura cōficienda fuisse eos ab ipso cōtrahendo rogatos, ut quia tunc eius interesset tabularum fidei rem cōmendari, nec aliud sensisse huius sententiæ authores credibile est, dū fatent rationes quidem exhibēdas, sed schedulas, quas domi & secretò retinent, pro sua instructione nō exhibendas[d]: non em̄ in eis cōsuetudine quicq; innouatum uideri potest, quū aliàs dubium nō sit, rationum appellatione nō tabulas tantum, aut codices, sed & calendaria & diaria, seu ephemerides, & aduersaria cōtineri, item'q; si qua in palimpsesto, seu deleticia charta, aut opisthographo scripta sunt[e]. Tertius casus est in usurario, cuius odio lex induxit, ut cogat ædere, dū tamē de usuris ipsis cōtrouersia sit[f]: idem'q; si de re cōnexa[g]: ut quia usurarius sortē sibi restitutā neget, quod recepta soli fœnori imputauerit[h]. Sed an idem in Iudæo sit? & aiunt idē esse, quia uerba legis generalia sunt. nō em̄ debet melioris cōditionis erga orthodoxū esse Iudæus, quàm quilibet, tametsi īprobus, Christianus. Quid in publicanis? & Bal. Alex. atq; alij idē esse aiunt, qa eadem uidet ratio[k]: id'q; & Decius probat. Sed Pontanus, Ias. Aretinus'q; cōtrà, qbus nos assentimur, dū licitorū uectigaliū cōductores sint, nullum em̄ in eis est delictū, honestus'q; censet moribus nostris publicanorū ordo, quod & M. Cicero quādoq; attestat: consistebat em̄ ex equitibus Romanis, unde & lex nostra indulgendū publicanis putat, fauorabilem'q; esse uectigalis causam[l]: tametsi eorū familias, quas factiōes uocat, suspectas habeat[m] Tertullianus in apologetico. Quū boni, quū probi cōgregantur, factio nō est, sed curia. merito igit ex hoc capite nō cōpelletur publicanus eiusue exercitor ædere. Sed quid de nauta, caupone, stabulario? & Baldus, Alexander'q; idē quod in usurario arbitrant[n]: lex em̄ aduersus hos nō parum præsumit[o]. Idem sentit Picus de Parocho, seu hospite, qui scholasticos in contubernium recipit, & trophematis seu nutriticij causa certā summā habet. existimat em̄ cum eo utiliter ex edicto Prætoris, de cauponibus loquente agi posse, si lucri causa cauponariū negotium principaliter exercet, alioqui caupone non censeri, sed præscriptis uerbis agi. uidet em̄ ei datum ut faciat, id est alat[p]. Ego aūt si quis cœnacularia faciat, id est, ut uulgo dicimus, cameras locet, etiam ex conducto teneri arbitror[q]. Sed uerius mihi uidetur, horum neminem ad ædendū teneri, quū ratio edicti sit, ne cū furibus in damnum eorum, quos recipiunt, hi coeant[r]: quæ nihil commune cum instrumentorum æditiōe habet: nam & usurarius non propter odium personæ solum, sed & ppter fraudes, quibus ueritatem dissimulat,[s] ædere cogitur, quæ rationes in hisce alijs non procedunt. Sed quid in usurario, qui fœnus exercere desierit? Et responsum est adhuc teneri[t]: nisi quum constat omnino usuras ab eo restitutas, tunc tanquam omni abolita macula non teneretur[u]; quod Baldus recte sensit[x].

Quartus casus est in fisco, quod nos alibi diffusius attingemus[y]. Procuratori em̄ fisci agenti ex causa nūmaria, à reo ædendū esse tradunt[z]: in capitali uero secus est[a]: quod & Alex. respondit in pœna pecuniaria, quæ ex delicto debeat, nec em̄ tunc ædendū est[b]: quæ sententia humanior uidet. Exemplo fisci idem & in ecclesia existimatum à plerisq; est[c]: uel quū de fauore matrimonij, aut dotis[d], aut alimentorū agitur. Pro libertate quoq; idem responsum est[e], & pro studio[f], pro miserabilibus psonis: non em̄ minus his causis debet īdulgeri quàm fiscalibus: quod intelligendū, quando pbationum copia aliter haberi non potest[g]: ut quibusdam uisum est, ne facile hæc priuilegia extendamus[h]. Sunt & qui putent, in casibus, quibus specialiter receptū est, ut serui cōtra dominos torqueant, teneri reum actori ædere, quod lege sequenti attingemus.

Quintus casus est, quādo ipse reus eius rationibus in iudicio uteret[i], tunc em̄ etiā actori teneretur ædere: unde nos admonet Paul. Castr. quòd si reus in iudicio titulos aliquos, seu particulam rationis ædat, potest actor petere, ut integer codex ædatur, & cogetur reus etiā his, quæ aduersus se faciunt, stare: quod Picus asseuerat, etiā si protestatus sit, se in his tantum articulis & nominibus producere, unde adiuuari possit, nō unde sua intentio subuertat: uis em̄ probatiōis à iure publico, nō ab eius ptestatione pendet[k]. Sed mihi uerius uidetur, nō integrū codicem exhibere eū teneri, sed ratiōes tantū illis, quas ipse ædidit cōnexas[l]: nā & qui in sui fauorē aliquas rationes approbat, ea quoq; approbare cōpellitur, quæ eis annexa sunt[m]: quæ uerò separatis capitulis continentur, non censetur approbasse[n]: quod & eleganter quodam responso Fulgos. Signorellus'q; censuerunt[o]; ubi & quæ cone-

rgētarius
od attinet.
rætor. in
ertinere.
. §. cæte-
usur.
quædam.
nularios.
n
& Can.
. eū quo-
tæ. de bo.
. tab.
l. 1. §. cæ
quis ex
. rōnē.
. §. fin.
ntæ. de
e. publ.

m d. l. quæm
n Bal. in d. l. dissolutæ.
o l. 1. nau. cau. stabu.
p l. naturaliter. de præs. uer.
q l. si uero. de his qui deie.
r d. l. in princ.
s d. Clem. 1.
t l. prætor. §. in etiam.
u c. cum tu. de usur.
x in rub. j. de usur.
y l. iustum. j. eo.
z l. 3. ff. eo.
a l. 2. §. diuus. ff. de iur. fis.
b Alex. cons. 132. in 1.
c l. fi. l. priuilegia. sup. de sacr. eccle.
d l. 2. j. de priu. fis
e l. sicut datam. j. de lib. cau.
f auth. habita. j. ne fil. pro pat.
g d. l. 2. uers. si uerum.
h Abb. in d. c. 1.
i d. l. 1. §. ædēda.
k gl. in d. l. 1. §. æditiones
l d. l. si quis ex argentarijs. §. ratione. in fi. Bar. in l. aurelius. §. idem quæsijt. de lib. leg
m l. publica. infi. ff. depo.
n Bar. d. l. quædā. §. nummularios.
o consil. post tractat. Ang. de maleficijs.

 nexa

nexa existimari debeant subtiliter docent. Sextus casus est, quando actor prætenderet ius sibi competere ex aliqua causa sup illis rationibus, ut quia probaret iure dominij ad se ptinere[p]; idem si asserat sibi cõmunes cũ reo esse[q]: uel iure administratiõis sibi tradendas, ut cũ episcopus ab hærede decessoris sui rationes ad ecclesiã spectãtes postulat[r]: idẽ ĩ eo q causam à reo habuerit, ut si emptor ꝓ defensiõe bonorũ petat à uenditore copiã sibi ĩstrumẽtorꝝ fieri[s], uel creditor ꝓ euictiõe pignoris à debitore, & uiceuersa debitor à creditore[t]; idẽ in legatorio, q exhiberi ĩstrumentum authoritatis ab hærede petat[t]. Huc pertinere potest etiã quũ cliens, quẽ uasallum uocãt, uel emphyteuta à dñis conueniunt, ut fiduciarij, ꝑpetuarijue iuris instrumentorꝝ, copiam faciant. receptius em̃ est eos teneri[u], dum cõstet uasallum uel emphyteutã esse[x], quod aliqui inductum potius existimant, quia tali casu uidetur reus nõ ad originem intentionis fundandã ædere, sed ad cõfirmandam tantũ: quòd si iuratus se instrumentũ nullũ habere affirmet, certa'q; bona nihilominus designet, nõ uidetur ulterius inquietandus[y], alioqui eo nõ iurante, oĩa bona præsumerent emphyteutica[z]. Cæterum ex natura quoq; contractus quis ædere tenet, quũ scilicet rationes cõficere debuit, ut in socio, tutore, negotiorum gestore[a]. de quibus infra dicemus: eũ quoq;, qui fratris minoris bona administrauit, ad cõficiendas, ædendas'q; rationes teneri respõsum est[b]. Sed hæc oĩa magis iure actionis exhibentur, quàm officio iudicis, de quo lex nostra loquitur, qua de re infra disseram. Septimus est, quũ actor ædi sibi petit, nõ ad intentiõis originem fundandã, sed ad replicationẽ inducendam[c], uel simpliciter adiuuãdam, & ita sentiunt omnes[d]: facilius em̃ quod iã factũ est confirmat, quàm a principio possit induci[e]: quapropter si probauero mutuauisse me tibi pecunias, id'q; recte cõstet, potero ut earũ quantitas appareat petere rationes tuas ædi[f], quod & Decius sensit[g]. Sed quid si actor semiplene (ut uocant) solum ꝓbasset, nunqd poterit causa adiuuandæ intentionis reum ad ædendũ cogere? Et posse quidam prædicta ratione arbitrati sunt[h]: & quia talis ꝓbatio ueritatis ꝑscrutandæ fauore, per iuramentum actoris suppleri potest[i], ergo multo magis tolerandum, ut ad æditionẽ reus compellatur: quũ difficilius in causa propria alicui credendũ sit, quàm cogendus ad ædendũ reus. Baldus tamen, quẽ cæteri sequũtur, contrarium tradidit, quoniã iuramentũ facilius cõceditur, quod potest utriusq; patris fauorẽ respicere, quàm æditio, quæ à reo in utilitatẽ actoris solum fieret[k]: quo argumento credi posset, si actor ꝓtestetur se eis rationibus tã pro se q̃ aduersus se staturũ cogi ad ædendum debere, & sic dissidẽtes hasce opiniones cõciliandas: nec me mouet, quòd de seruis in dominos queri non potest, etiam si indicia urgeant, & semiplene probent[l]: quia difficilius cõcedendum est, in caput dñi torqueri seruos, q̃ in ciuili causa rationẽ ædi[l]. Sed quid in iudicijs duplicibus, in quibus uter'q; est actor & reus[m]? Et receptũ est, semp ædendũ[n], ut mutuo se adiuuent[n]. Sed quid in eo, qui cõpensationẽ actori obijcit? Et quatenus sibi est petitum, uidetur reus, & ideo actorem ex regula coget[o], tantum abest ut ipse illi ædere debeat. Si uero amplior sit summa ex qua cõpensat, quatenus excedit, ꝓ actore est, & ideo quantũ sit eius partis respectu, inutilem æditionis petitionem arbitrarer, atq; ita Baldi sententiã interpretor[p]. Octauus casus generaliter traditur, quoties iudici ex aliqua causa æquũ uisum fuerit, ad quẽ casum rectius est nostræ cõstitutionis uerba referre, quã ad prædictos, qui iã decisi determinati'q; sunt, quos utiq; sciuisset Imperator recensere, si de eis intellexisset, quare melius est, ut generaliter accipiamus, quacũq; de causa arbitrio iudicis, nã & ipsi Argentario denegatur æditio, quũ in propria lite ex se ipso instrui debeat, & tamẽ ex causa ei quoq; arbitratu iudicis ædi oportet[q]: erit aũt iusta causa, si actor iurauerit se calũniæ causa æditionem nõ petere[r]: & aliquibus cõiecturis docuerit instrumenta se, uel respõsiones amisisse, nec aliunde habere posse, quàm reo ædente[s]: uideretur em̃ hoc casu ueritatis inquirendæ fauore (qui alioqui solus nõ sufficeret) subesse æquitatem, qua iudex ex officio ad priuatam utilitatem moueatur[t]: ædi'q; à reo iubeat, sufficiet'q; amissionem ex cõiecturis ostendere, accedente dein iuramento[u]. Absentia quoq; actoris iustam causam præstabit, compellitur'q; reus ad ædendum, ut Alexandro ferè uisum est[x]: quia absentis partes supplere iudex potest[y]: in quo pleriq; recte dissentiunt, quũ nec ipse actor præsens id foret obtenturus. Vnde ego arbitror, iustiorem causam esse, si iudex ex qualitate ꝑsonæ moueatur, ut quũ agricola literarꝝ ignarus se locatoris ratiões secutũ affirmat, eas'q; ædi petit, quod Picus recte existimat. Sed & quid si allegem me mutuasse Titio amico meo centũ, cum quo adeo iungebar, ut uerisimile sit nullam me ab eo petijsse cautionẽ, is'q; decesserit, & ab hærede petã ædi eius ratiões, qbus me staturũ ꝓfitear: nã quũ lex ex causa ædi iubeat, q̃ æquior excogitari potest? nõ em̃ de solius ueritatis inquisitione hic agit, sed de defuncti quoq; exoneratione[z]: quẽ ꝓ amicitia uerisimile est morẽ mihi gestum uelle[a]: alioqui mali exempli res erit, nemini'q; fidendũ esset, Timoniano'q; quodam more humanitas oĩs exuenda. At nemo cogendus est aduersus se ædere? atq si testatoris ipse hæres animum ita representaret, sicut ꝑsonam lex fingit[b]: sponte eas tabulas amico obtulisset, siquidẽ, ut ingt Isocrates, nõ solum defuncti substantiã tueri hæres debet, uerũ & amicos, cuius rei etiam Menedemi philosophi extat exemplũ, & C. Plinius ad Albiniũ epistolarꝝ li. VI. id uulgò nõ obseruari cõqueritur. Sed an iusta ad ædendũ causa sit, ne qs in peccatũ incidat ex instrumẽti suppꝛessione? Et aiũt esse, ĩ diuino foro[c]: qđ nõ diffiteor, si ꝓbetur affectã reo hac ex causa conscientiã esse[d]: ut qa sciat se debitorẽ: q̃ ꝓbatio difficilis est[e]: quũ possit ille regulæ legis ꝓbabiliter adhærere, q̃ eũ creditorẽ esse nõ cẽset, q ꝓbare nequeat: obliuiscimur em̃ quãdoq;, nec oẽm solutionem ratiõibus adscribimus, qua de re eius iureiurando standũ esset, quũ hæc ꝓbatio in foro cõscientiæ sufficiat[f]. In facto autem proprio non esset credibilis excusatio æris alieni à se contracti ignorantiam allegantis[g]. Illud sciendum, licet suprascriptis octo casibus æditionem fieri ostenderimus, non tamen id perpetuum esse, sed

p l. 3. §. interdũ. ad exhib.
q l. procurator. infr. eo.
r Paul. de Castr. cõs. 226. in 2.
s l. Titius. 2. l. creditor. de act. ẽp.
t l. fi. de pig. act.
t l. instrumenta. infr. de fideicom
u Ias. l. 2. infr. de iur. emph. 15. q.
x gl. c. 1. §. illud de prohib. feud. alien. per Fed. et in l. 2. in uerb. iurata. c. quãdo et qbus quarta pars. lib. x.
y gl. in d. l. 2.
z c. uasallus. 1. ubi Doct. si de feud. fuer. cont.
a l. quædã. ff. eo.
b Socy. cons. 213.
c l. fi. infr. eo.
d arg. l. qui cõcubinam. §. 2. de leg. 3. pe. §. fi. ff. ad l. Falc.
e l. si donatæ. §. si spõsus. de dona. in. uir. & ux.
f arg. Bart. in l. admonẽdi. coll. 9. de iureiur.
g d. c. 1.
h Guil. in l. ædita. But. d. c. 1.
i c. fi. de iureiur.
k c. 1. et 2. de confess. in 6.
l l. fi. ff. de quæstion.
l l. fi. inf. de quæstion.
m l. in tribus. de iudi.
n Bald. l. instrumenta. C. de fid.
n l. 2. C. quãdo et quib9 quar. pars.

o l. non ... eo.
p in d. l. ...
q d. l. fi ... arg. §. ...
r l. 3. § ... iureiur. ...
s Rot. d... munis o...
t l. plan... hæred.
u l. thes... exhib.
x l. fi. in...
y l. am... princ. d...
z arg. ... de usur. ...
a §. nos ... auth. de ...
b in au... à mor. ...
c Doc. in...
d c. ueni... cto. de ...
e l. quid... larum.
f Bar. ... uag. a... uer. den...
g l. fi. f...

sed quandoq; aliter diiudicandum, ut quum ille, à quo petitur, semel ædiderit, non em̃ iterum nisi ex causa cōpellendus est, ut quia casu fortuito amissæ sint hæ rationes[h]: quod intelligēdum in eo, qui aliàs cogi potuit. Si em̃ quisq; sponte sua, quũ ad ædendum nullo iure teneret̃, sibi semel ædiderit, non ideo cōpelli amplius poterit, quũ satis sit tibi uel in paucis amici labore cōsultum fuisse[i]: nec actus suapte natura uolũtarius, prolixiorem obligationē inducat, quàm ex ea actum sit[k]: & ita receptũ est in eo, cui tertius aliquis semel ædiderat, nō em̃ cogi amplius poterit[l], nisi aliqua eius culpa arguat̃[m]. Sed et à quibusdam traditum est, ita demum ædendas rationes, si hæ fidem faciant: & ideo quando mercatorum codicibus fides non præstaretur, non tenerentur illi ædere, ut Aretinus existimat[n]: quæ sententia plerisq; displicuit, quia quæ rationes plene nō probant, rem tamen in cōiecturã indiciumue deducunt: eademq; ratio in parte probationis est, quæ & in toto[o]: imò facilius tolerabit̃ æditio, quæ modicum præiudiciũ faciat, quàm quæ omnino damnosa sit. Sed hæc quidē hactenus. Sup est ut uideamus, quo iure æditio petatur: & lex nostra ostendit persequutione, seu officio iudicis id expediri: sic & lex ait, ad officium iudicis pertinere, ut exploret rationes defuncti, iubeatq; ab eo ædi replicationis adiuuandæ causa[p], nã & prætor in edicto: Causa, inquit, cognita ædi iubebo[q]: quæ uerba ad iudicem referuntur. merito igitur cōmuni sententia existimatum est, officio iudicis id explicari[r]: censuitq; Bart.[s] id officium non mere in personã, sed quãtum sit ad singularem successorem, instar cuiusdam rei uendicationis inductum esse opinor, quia ratio edicti est, quoniã quod mei causa confectum est, meum quodãmodo instrumentum censetur[t]: alioqui in personã tantũmodo cōpetere dicendũ esset[u]: hocq; casu quorundam opinio defendi posset[x]. Alex. tamē existimauit actione in factum fieri æditionē, tum quòd ex edicto regulariter actio in factum datur[y], tũ quod uerba edicti partē ipsam respiciunt: ait em̃, Argentarij ædere debent[z]. Sed hæ rationes procederent, si uerba ad eum referrentur, cui actus explicandus est, uel præceptiua essent, quorum neutrum in hoc casu est, quum simpliciter enuncient, quid debeant Argentarij facere, unde solo iudicis officio cōpelluntur: quòd si post iussum non fecerint, tunc dubiũ nō est in factũ agi, quatenus petentis interest[a]: qui em̃ solo iudicis officio teneatur, ante nō est in mora, q̃ in iudicio sit interpellatus: iussumq; deinde ut ædat[b]: & ideo lex metu actiōis inquit ædendum[c]: quia postq̃ decreuit prætor ædi, deinde aduersus non parentem agitur ad pœnam, ut id præstet̃, quod interfuit tpe decreti[d]. Sed quũ Argentarij & Notarij nō nisi ex mandato cōfectas rationes ædant, cur nō potius mandati agit̃? Et tradunt ideo nō agi, quia ex natura officij sui tenent̃ ratiōes uel instrumenta cōficere, mercedemq; possunt accipere: q̃ oĩa mandato non cōueniunt[e], quod uoluntarie gratuitoq; suscipit̃: quod si maxīe demus sponte eos liberaliterq; suscepisse, quũ tamen cogi possint, necessitati potius imputamus[f], non tamen perpetuũ est, æditionem ꝑsequutiōe (quã officiũ iudicis nobile uulgò appellant) expediri. Atqui aliter atq; aliter quibusdã casibus prouidetur, & in primis mercenario officio iudicis quandoq; æditio petitur, quũ scilicet incidenter petitur, ut quia de eorũ instrumentorũ æditiōe agatur, quibus se usurum litigator affirmauit[g], quod & de actis fatentur oēs. Sed & si æditio causa replicationis postuletur, idem iuris esse aliqui censuerunt[h], quia quæcunq; iudicio incepto fiunt, officio iudicis, quod mercenariũ uocant, expediri solent[i]: quod & dicendũ uidetur in ea æditione, quũ actor facere cōpellitur, ut rei exceptionē fulciat[k]: idem & Baldus Ancharanusq; hac in specie tradiderunt[l]. Deposui penes priuatã personã rem meã, mandauiq; ut depositũ id rationibus suis cōmendaret, agam depositi, in cuius actionis sequelã coget iudex mercenario officio mihi ædi. quũ em̃ depositũ sit causa mandati, ex principali ipsa actiōe, seu officio illi subseruiente, nō ex mandato agendum erit[m]: quod si mandatũ à principio ex causa alterius cōtractus non producatur, tunc secus: mandati em̃ iudicio experiundum esset, ut hoc exemplo, quod recte & humaniter Picus affert. Solent agricolæ, quũ dño colonarium seu pensionem soluunt, rogare, ut in codicem rationum eã pecuniam referat: quòd em̃ ipsi, ut plurimum artem scribendi nō teneãt, dominicis rationibus cōfidunt: cōpellentur igit̃ locatores ædere actiōe mandati. sentitq; id Bar. Aret. Decius & cæteri, dum in eo, qui mandatũ suscipere nō cogitur, si factum proponatur, actionem mandati locũ habere affirmant[n]. Rursus petitur æditio per actionem, quãdo quis rationē uel instrumentũ iure dominij peteret, ut quia in sua charta descriptum esset, quo casu ad exhibendum ageretur[o]: quandoq; & in factum agitur actione generali, quæ ex æquitate à prætore datur[p], ut quum uxoris meæ seruus, rationes meas aliena in charta scripsit, dominusq; chartæ retinere eas iure materiæ ad se spectantis uelit[q]: iniquum id est, & actionis in factum ope emandandum[r]. quod & Alb. existimauit, licet Accurs. nō aliter agi in factũ eo casu à me posse crediderit, q̃ si mandato meo seruus scripserit[s], quod uerbis iureconsi. non quadrat. Sed cur actio ad exhibendum generaliter non datur, quoties nostra interest rationes ædi[t]? Et quidam dixerunt, ne edictum prætoris ad hunc titulum pertinens, superfluum redderetur[u]: cui sententiæ consequens est, quod Bald. Paulusq; tradiderunt[x], quibus casibus edicto nō sit locus, ut quia nullũ accesserit mandatũ, si tamen petētis interest agi in factũ utiliter loco actionis exhibitoriæ posse. Ego cũ pluribus aliud censeo[y], Albericiq; sententiã sequor, & actionē ad exhibendũ etiã si intersit dari nō arbitror, nisi quũ nostra interest ob ius quod in re possessioneue eius nobis cōpetat, uel cōpetere possit[z]. Finge igit̃, Titius ꝓmisit mihi centũ si Sēpronius talis ratiocinij librũ habeat, potero ne cogere ut exhibeat? mea em̃ ĩterest exhiberi. Et nō puto, quũ liber nec meus sit, nec mihi debeat̃, nec ius aliqđ in eo re uel spe habeã[a]. Quare solũ superit, ut cogere Sēproniũ possim, ut testimonij dicēdi causa ĩ iudiciũ ueniat[b]. debebitq; prius admoneri, ut ea ratiocinia ꝑlegat, q̃ dictorũ suorũ rationē idoneã afferre possit: ad iusiurandũ em̃ non nisi meditatò, & summa cũ diligentia deueniendum est[c], & hæc in contractibus ꝓcedunt.

Quum

g d.l. 1. §. ædenda.

h d.l. fi.

i l. ædiles. §. item sciendum. de ædi. edict.

k l. non est nouũ. infr. eod.

l Bal. hic Anch. in d. cle. 1. §. cæterum.

m l. 1. §. si te rogauero. ff. de po.

n d.l. quædam. in prin.

o l. 2. §. pen. ad exhib.

p l. quoties, de præscri. uerb.

q §. literæ. inst. de rer. diuis.

r d. §. pen.

s Alex. in d.l. quædã. in prin.

t d. §. pen.

u Iac. but. Saly. & Mod. hic.

x d.l. quædam.

y Alex. cōs. 58. in 1.

z d.l. 3. §. item sciendum. uers. plus. & seq. & uidetur casus in l. pe. ff. eo. ad exhib.

a Cy. in l. instrumēta. C. ad exhi.

b l. si quando. C. de testi.

c c. ex rescripto. de iureiu.

n. & l.
sfr. de si.
. infr. de
ntariæ.
ut.
audē. §.
ur. fis.
tuus. ff.
§. num
de tota.
, uend.
. §. fi.
tis ex ar
rætor.
si soror.
la.
§. cato.
. de uerb.
etor.
. si ter
quis. de
re.
r Ar. t.
cato.
prin. C.
quē fa.
fi. inst.
etor.
pris ex
rijs. §.
licto.
ostulas
dam.
edam.
. infr.
nd. l. 1.
de pro.
sime. qd
uelle. de

Quum uero ex ultima uolũtate æditio petitur, ad interdictũ de tabulis exhibendis remittimur, eius distinctione obseruata[d]. Cæterum actionis ope tum quoq; petitur æditio, quũ reus iure cõtractus rationes cõficere tenebatur[e], ut in tutore, socio, negotiorum gestore, & similibus[f]: hi em̃ ex natura officij ad rationes obligantur: quas si minus fecerint, nihilominus côueniuntur, & aduersus eos ĩ litem iuratur[g]: nec refert an expressum mandatum præcesserit, quũ ex natura actus teneantur[h]: sicut & negotiorũ gestor, uel institor, quẽ uulgò factorem uocamus[i]. Idem in actore quẽ curator adolescentis cõstituit, & is em̃ ædere tenetur[k]. Idem in patruo, qui nepotis ex fratre bona administrauit[l], & fratre maiore, qui fratris sui minoris res ꝓcurauit[m]. Idem'q; in socio publicani, qui telonium exercuit[n]: hi em̃ omnes tenentur ad codices faciendos: nec eis credendũ esset, si nullas se rationes habere affirmarent, sed in eos iurari in litem posset, quod & Bald. respondit[o].

d d.l.2. in fi. ff. quemad. test.
e l.1. §. officio. ff. de tut. & rat. distr.
f d.l. quædam.
g l. pen. ff. de in lit. iur.
h Ias. l. si hæres, in prin. de condic. ob cau.
i Socy. consil. 192. in 2.
k Barb. consi. 91. in 3.
l Comen. cons. 87. Dec. 179.
m Socy. d. consil. 192.
n Ang. consil. 286. col. 2.
o Bal. consi. 152. in 3.

IMPP. SEVERVS & Antoninus Augg. Fausto.

IS, apud quem[a] res agitur, acta

IS, APVD QVEM. Varijs modis exponitur, de quo accipiantur hæc uerba, id est cui æditio fieri debeat. Et ueteres aliqui dixerunt, ipsi iudici faciendam, siue ordinarius sit iudex causæ principalis, sed acta coram decessore suo gesta sint[a]: siue iudex sit delegatus, & acta corã ordinario facta fuerint: uel è conuerso[b], siue iudex appellationis sit, cui exhibendum est, quicquid in prima causa deductum est[c]. Sed Socynus generalius intelligit, etiam de actis coram eodem iudice descriptis, propter em̃ negotiorũ multitudinem, si oblitum se affirmet, quid corã se fuerit actum, poterit Notario mandare, ut integrũ processum ad se deferat: quæ res nullã unq; dubitationem habuit, quinimo temere faceret iudex, qui tã memoriæ suæ fideret, ut acta inspicere auersaretur. Alij de æditione, quæ ipsi parti fieri debeat intellexerunt, ut si actor, qui diu abfuit, uelit eorum certior fieri, quæ aduersus se gesta sunt[d], uel si petat attestationes in causa receptas apiri, copiam'q; sibi fieri[e], uel quod Paulo Castrensi placuit, quum petit integrum sibi processus omnis iudiciarij uolumen patefieri, quia aduocatum suum consulere uelit[f]: addit Purp. cum actor in alia causa litigat, & falsi conuincere aliquem reum intendit, id'q; ex originalium curiæ regestorum, quæ à Notarijs extorquere non poterat, ostensione se probaturũ sperat: exhibebuntur em̃, legẽdi'q; copia ei fiet, quæ exhibitio à traditione exempli multum differt[g]. Alij de æditione intelligunt, quæ non à iudice uel à parte (quippe id sine dubio est) petitur, sed à tertio aliquo. cui non uidebatur ædendũ, quia ipse nõ mandauerat[h], & tamen hic deciditur unicuiq; ædenda acta cuius intersit. quum enim iudex ꝑsona sit publica[i], sufficit eo mandante acta esse cõfecta, aiunt'q; sic maiores nostri, & prædictos omnes intellectus, ceu iure ueros comprobant. Videamus, ne hic ultimus uerus non sit: non enim inter rationes instrumenta'q; constituenda temere est ab actis differentia[k]: quum plerunq; lex ea iungat, & aliud pro alio assumat.

a l. mortuo. de iudi.
b auth. ad hæc infr. de iud.
c l. ne causas infra de appell.
d l. properandũ. §. & si quidem. infr. de iudic.
e l. 2. supr. ut li. pen.
f c G. perpetuus. de fi. instr.
g Paul. de Cast. d.l. quædam.
h d.§. pertinere.
i l.1. §. huius. de iust. & iur.
k l.1. de fid. instru. ff.

Vnde & uidemus, quòd sicut reus ædere actori instrumenta non tenetur, ita & fiscus, qui in priuati locũ successit, acta in eius bonis reperta non ædit, nisi recepta cautione, ne is, cui describendi sit potestas, aduersus se uel rempub. hisce actis utatur[l], quod Iureconsul. refert, regulam prius à se scriptam declarando, qua tradiderat, ex bonis ad fiscum delatis instrumenta & acta postulãtibus reddi debere. nec apparet aliqd specialiter fauore fisci eo ĩ loco statui[m]. nec nos multũ mouet hæc constitutio, quæ de actis publicis, id est ad rem pub. pertinentibus solum loquitur, quod infra declarabimus: nec em̃ apud iureconsultos, ueteres'q; Impp. uox hæc aliter fermè accipitur. Sed & ratione legis sustineri cõmunis sententia uix potest, quamuis em̃ iussu iudicis acta cõficiunt, hoc tamen fit instante parte, eius'q; respectu restringitur mandatum[n]: alioqui & Notarius instrumenta ædere unicuiq; deberet, quũ non minus publica persona sit q; iudex[o]. Putarim igitur Notarios ad eorum tantum actorum æditionem cogendos, quæ uel mandato petentis facta sunt, uel publicam utilitatem respiciunt: ut si qua in causa publici iudicij, ut falsi, homicidij, parricidij scripta sunt[p]: idem quum quis cõmunione fidelium eiectus seu excõmunicatus est[q], qui em̃ aliquo in loco abominabilis sacer'q; est, is ubiq; pro scelesto est[r]: partem uero ipsam nõ cogi ut acta cuiq; exhibeat, si de re priuata sint[s], nisi is sit ad quẽ exemplaria ipsa, id est originalia fortè peruenerint, tunc em̃ sicut in cæteris instrumentis causa cognita ædet[t], id'q; & Dec. & Socy. probant. Alij tamen crebriore calculo ultimum intellectũ sequũtur, & generaliter absq; causæ cognitione actorum æditionem unicuiq; cuius intersit, faciendam existimant[u], id'q; quocunq; in iudicio, siue ciuiliter siue criminaliter agatur, & quocunq; in tempore, id est in qualibet iudicij parte[x], item'q; non semel, sed quoties opus fuerit[y], quum tamen instrumenta raro ultra quàm semel, & non nisi certo tempore ædantur[z], & hæc omnia dum mandatum iudicis accedat: quũ em̃ acta nisi iussu eius cõfici possint[a], consequens est, ut absq; eius authoritate nec ædi quidem debeant[b]. Sed an uerum sit, absq; eius mandato ædi non posse? Et Aret. Iason'q; posse arbitrantur per actuarium, quem ipsi Notariũ abaci uocant: qua in re crebrior sententia reclamat, tum quia Notariorum simplex munus est scribendi, tum quia lex nostra iussu iudicis ædi indicat, uerba'q; ad eum refert, ut appareat eius officium implorandum esse: quapropter usu uidemus solere iudices, ut morem hisce tabularijs gerant, à principio generaliter eis mandare, ut quæcunq; acta accipere, exhibere'q; possint[c]: cõmentarienses tamen & censuales, quòd archiuis publicis præsint, ipsi absq; alio iudicis præcepto regestorum suorum exempla exhibent, id'q; iure eis permittitur[d]. Sunt tamen quidam casus, quibus nec acta quidem ædi debere in confesso est, ut interrogationes testium, quum em̃ iudici dentur, ut inde instrui possit, quemadmodũ eos rogare debeat, si aduersario æderẽtur, facillime ille

l l. in fi... neq;. de iu...
m l. item ... §. in pri... de peti. h...
n l. age i... transac.
o l. orpho... phos. C. d... & cler.
p Dec. hi...
q Bart. d... æditiones... l.2. §. diu...
r l. ex ea... de postu.
s Bart. d... diuus.
t d l. quæd... §. nihil.
u d. l. 2. su... lit. pen.
x glos. in ... uer. requ... de sent. e... in 6.
y d. l. si qu... argẽ. §. fi...
Ang. & ...
z d.l.1. §. ...
a l. si quis... acc. l. adop... infr. de ad...
b Fely. c. ... contra. de ... col. 22.
c glos. in ... ex signato... ff. quẽad. te...
d l. eos. §. ... bis. C. de a...
And. insp... de instru. ... rub. uersic... sexto.

ille teſtes erudire ſubornareq́; poſſet[e]. In poſitionibus quoq;, quū aduerſarius de ſuo facto iubetur reſpondere, idē traditum eſt[f]: debet ēm ex tempore reſpōdere, alioqui ſuſpectus eſt[g]: niſi ea de re agatur, cuius probabilem ignorantiā habeat: tunc ēm æditio ei faciēda, dilatioq́; danda eſt, ut edoceri poſſit[h]. Allegationum uero quæ in iure conſiſtūt,

publica[b],

an copia collitigatori faciēda ſit, dubitatum eſt: & receptius uidetur non eſſe faciendam[i], quum pro iudicis allegatiōe fiāt, ſi tamē redigi in acta iudex uelit (quod recte atq; ordine faciet, ut ueritas magis examinata eluceſcat)[k] tunc ſecus eſſet[l], quod recētioribus placuit, nam & dubium non eſt, poſtq̄; in cauſa concluſum ſit, nō prohiberi huiuſmodi allegationum productionē[m]. Aduerſus quoq; fiſcum, inquit lex, neq; inſtrumēta, neq; acta à quoq̄; ædi oportet[n]. Sed certe dura eſt ea diſpoſitio, quare arbitror ex præcedentibus legis uerbis, de eis actis intelligendū, quæ iam à fiſco aliquis cōſequutus eſſet, quia in bonis delati reperta, quod ſuperius docui.

b ¶ ACTA PVBLICA. Quum hic appareat acta publica exhiberi, cōſiderandum in primis eſt, quæ dicātur acta publica, & uidetur id accipiendū de acta ad fiſcum pertinētibus, quæ Aeſchynes δημόσια γράμματα appellat, ſiue in ærarium delata, ſiue in cōmentarijs principalibus eſſent[o]: quorum etiā Plinius epiſto. lib. V. meminit ad Valerianum: Liber principis ſeuerus, leges ipſum, eſt in actis publicis. Cicero Philippica. II. In publicis actis nihil eſt lege grauius, in priuatis teſtamēto. Siue apud officiū cenſuale publicata, ubi & promiſſiones filiorum[p], & teſtamentorum inſinuatiōes[q], & programāta, edictaq́; publica ſeruari ſolebant[r]: ſiue ad rempub. aliquā, ordinēq; decurionū ſpectarēt[r], et in archiuo, aut chartophylacio eēnt repoſita, quod & Eucterion dicitur[s], ſiue coram præſide, procuratoreue Cæſaris, de re ad fiſcum uel publicam cauſam pertinente cōfecta ſint[t]: idem & ſi in cauſis publicorum iudiciorum conſcripta fuerint[u], & hæc ēm quaſi publici teſtimonij uim habere lex ait[u]. huiuſmodiq́; publica acta non propria notariorū ſunt, ſed cōmentarienſibus uel cenſualibus, ut cuſtodiam præſtēt, creduntur[x]: & apud ſucceſſores officij in grāmatophylacio ſemper remanent[y], quod Io. Andr. Pauluſq́; Caſtrenſis recte tradiderunt[z]. Quod ſi coram iudicibus de priuatis cauſis acta confecta fuerint, ea iure noſtro priuatorum acta[a], aut priuati actus[b], uel acta forenſia[c], non aūt publica appellantur[d]: iure tamen pōtificio, uel potius recenſiorum conſuetudine, acta publica latius accipiunt, nempe pro omnibus iudiciarijs inſtrumentis, à notario tanq̄ publica perſona cōfectis[e]: ſuntq́; huiuſmōi (quod ad proprietatē aut dominium attinet) ipſius ſcribētis[f], quāuis ex officij ſui natura teneant tabelliones eorum copiā omnibus facere, ædi ſibi ſecundū edicti formā petētibus, quū & in ingreſſu ordinis iurēt, protocolla matriceſq́; huiuſmōi ſchedulas penes ſe diligenter conſeruare[g], & in his quoq; actis huic cōſtitutiōi locum eſſe alij omes ſentiunt: diffiniuntq́; acta eſſe ſcripturas coram iudice, & eius iuſſu per notarium confectas, ad iudicij naturam pertinentes[h]. Quapropter productio inſtrumenti de actis eſt, quoniam ad iudicij naturam pertinet, ipſum uero inſtrumentum, ſeu contractus tenor, non eſt[i]: qua ratione Bald. productionē quidem exceptionis ex actis eſſe, ipſam uero exceptionem nō eſſe arbitratus eſt[k]: qua in re ex

tam criminalia[c],

prædicta diffinitione ſubſiſto, tāetſi fatear ſolam productionem exceptiōis neceſſario fieri, eamq́; in ſcriptis deinde redigendam[l].

c ¶ CRIMINALIA. Deſtinguendū hic eſt, an petatur ut notarius ædat, an ut tertius, an uero ab ipſo reo, an ab accuſatore, ſeu fiſco æditio poſtuletur. Primus caſus clarus eſt, teneri ſcilicet notariū, ſeu commentarienſem ad exhibitionē, ut reus ſe defendere poſſit. Sed an idem ſit, ſi non ſui defendendi cauſa quis petat, ſed alterius conuincendi? Et ſentiunt doctores idem eſſe, huius legis argumento: quam ſententiam ſupra dubitabilem eſſe oſtendi, niſi mandato petentis æditionem acta cofecta ſint[m], uel ad cauſas publicorū iudiciorū pertineant[n]. Secundus caſus eſt, quū à tertio, apud quem reperiunt acta cauſæ criminali conducentia, petitur: & receptū eſt, eodem modo cogendum, quo notarius, uel officialis quilibet publicus cōpelleret: argumēto noſtræ legis, quæ ut ſupra declaraui, de actis ſolum loquitur ad cauſam publicam, uel publica iudicia pertinētibus: tamen iniquū non eſt fauore defenſionis, humanitate ſuadente, ad exhibitionem compelli, ſi reus petierit[o]. Fiſco uero uel accuſatore hoc flagitāte, inhumanū eſſet[p], niſi eorū mandato cōfecta fuiſſent, ut ſupra docui, uel iure dominij uendicarentur[q]. Tertius caſus eſt, quū accuſator uel fiſcus æditionem actorum à reo petit, in quo pro regula receptum eſt, eum qui accuſatur, non teneri ædere[r]: nec illud poeticū exclamare: Heu patior telis uulnera facta meis. Quod tamen non procedit in his caſibus, quibus familiam exhibere in caput ſuū torquēdam cogeretur[s]: nam eadem ratiōe & acta, & inſtrumenta etiam aduerſus ſe exhibere cogēdum Bart. cæteriq́; tradiderūt. Sed mihi non facile uidet à regula diſcedendū[t]: nec odioſas huiuſmodi diſpoſitiones extēdendas[u]: quū uix ſit, ut ea crimina, quæ excipiunt, abſq; ſeruorum conſcientia perpetrari poſſint, nulluſq́; in eis ſit inſtrumentorum uſus, ſed & in ſeruorum quæſtione non tam euidens eſt periculū, apud quos domini amor & reuerētia, æquuleo, & fidiculis fortè præualebit. At in actis uel tabulis nulla eſſet tergiuerſandi ſpes[x]: quod ſi hac in materia de ſimilibus ad ſimilia procedēdum eſſet, ſemper reus etiam in ciuilibus, ædere ratiōes quoq; & inſtrumenta cogeretur, quū poſitionibus reſpondere iuratus indiſtincte debeat[y]: quod iuramentū ſpecies quæſtionis eſt[z], ut ſupra attigimus: quapropter Claudij ſententiam multo minus probo, quoties extēt indicia, quæ torturæ ſufficiāt, toties reos ad ædendū quoq; cogi arbitrātis: quam opinionē alij quoq; merito reprobāt, quū & in ciuilibus receptius ſit actorē, quāuis ſemiplene probarit, nō tamen ius cogēdi reū habere, ut exhibeat ratiōes[a]. Non procedit rurſus quādo ea acta uel inſtrumenta apud reū ex ſucceſſione publici

e officialis

Marginal notes (left margin, partly cut off): …c.2. de teſt. in …n uer. inter…toria. …ſup. di. 2. …§. 1. de teſt. …t. l. 2. §. q…uari coll. 3. ĩ. …r. cal. …ſin. 262. …l. 9. graue …x ſal. al. leg …. c. cum di… …de fid inſt. …neq;. …eſſe. ff. ex …u. mai. l. …ĩ. re iud. …ff. de prob. …teſtamenta. …ſt. …ris. §. 1. de …m oſten. …fin. de fid. …m. …munitates. …gri. et cen… …tum. ĩ. co. …rali. C. de …ſup. de def. …de cuſt. re. …n fraudem. …ties. …moris. d. l. …nitates. …x. hic. …n fraudem. …bis. …us. ĩ. de fr. …mparatio… …de fid. inſt. …na. de uer. …c. quoniam. …de prob. …ext. de pb. …ut nos. ubi …ne cler. uel

Marginal notes (right margin):
h l. acta. de re iud.
i c. cum in iure. de off. deleg. ubi Inno. & Abb.
k l. ne cauſas. C. de appell.
l Bar. in l. 1. in 1. quæſt. de excep. ubi Mod.
m d. §. pertinere.
n arg. d. l. 2. de cuſt. re.
o arg. l. non tantum. de appell.
p d. §. diuus.
q l. procurator. ĩ. eo.
r d. l. nimis. de teſti. l. de minore. §. tormenta. ff. de quæſt.
s l. 1. ĩ. de quæſt.
t §. diuus.
u l. cum quidam. de lib. et poſth.
x ut dixi. ſup. l. 1. ſeptimo caſu.
y c. 1. & 2. de cōfeſſ. ſexto.
z Abb. c. 1. de prob.
a Bal. in l. fi. ĩ. e. et ſup. dixi in l. 1. in ſepti. caſu.

officialis eſſent[b]:quia ſicut author ſuus teneret ea exhibere,ita & ipſe,tametſi in caput ſuũ tendãt[c]:nam et uidemus tabellionẽ falſi reũ ꝓpria ꝓtocolla exhibere,unde conuinci poſſit[d].Idẽ & Alex. arbitratur,quũ originalia acta deperdita eſſent[e]:ſeu quod idem eſt,ꝑfecta apud notariũ non reperirẽtur[f]:ſicut enim eo caſu ædere in ciuilibus cauſis reus tenet̃,ita & in criminalibus dicendũ. Sed hanc ſententiã aliqui non ꝓbant, quũ iniquius ſit in criminalibus contra ſeipſum ædere[g]:nec quicquã referat quòd alioqui periret om̃is probatio:nam nec ſerui cõtra dominũ torquẽdi ſunt,niſi ſublata omni reliqua ſpe probatiõis,& tamẽ ſpeciali eo caſu Doct. ſentiũt cõpelli ad æditionẽ reũ[h]:imputet̃ ergo ſoli cõmentarieſi ſi acta amiſit[i].Rurſus etiã nõ ꝓcedit in cauſa criminali pecuniaria,tunc em̃ fauore fiſci reus ædere cõpellitur : quoniã lex capitalẽ ſolam excipit[k]:in qua facilius reo indulgendũ eſt,cui naturali æquitate licitum eſt,quoq; modo ſanguinem ſuum redimere[l]. Sed tamen uerius receptius'q; eſt,in cauſa criminali generaliter adhærendũ regulæ,quia lex in cauſa numaria ædendum fauore fiſci arbitrat̃,at in huiuſmodi criminali non tam ad pecuniã agit̃,quàm ad uindictã publicam[m] : unde proprie numaria non eſt.

Quartus caſus eſt,quũ reus ipſe,ut ſe defendat ſibi ædi acta criminalia ab accuſatore uel fiſco poſtulat,et ſentiũt Doct. id iure ꝑmittendũ,quũ & in cauſis ciuilibus actor teneatur reo ædere,et exceptiõis fundamentũ illi præbere[n]:quod multò magis in criminalibus concedendũ,quũ plus lex faueat ſe in tali cauſa defendenti[o]: id'q; arbitror etiã reſpectu alioꝝ actorum,quàm quæ in illa cauſa aduerſus reum confecta ſint.indiſtincte enim illi ab accuſatore uel fiſco ædendum,ſi ſua interſit:ſi tamẽ poſſet ea à notario conſequi, is prius adeundus eſſet[p]:ut Raph. & Paul. Caſtrenſis tradunt:alioqui accuſator uel fiſcus,qui ea haberent,ædere tenerent̃,ipſo tamẽ reo ad eas expenſas contribuente,quas illi pro mercede,& autoramẽto notarij impendiſſent[q]:quod Alex. hic ſentit. Et ex his conſequens eſt,ut ei,de cuius crimine inquirit̃,copia indicioꝝ fieri debeat,priuſq; quæſtioni ſubijciatur[r]:poterit em̃ alia ratione,quàm torturæ,præſumptiones illas elidere,innocentiã'q; ſuam oſtendere[s]:nec quantũuis libero arbitrio conſtitutus iudex,in hoc excuſaret̃,qui defenſionẽ hanc,quæ naturali æquitate oritur,labefactare auderet:& ut demus,urgere aduerſus reũ indicia,conualidari pleriſq; adminiculis,timere latrũculatorẽ,ne ꝓ capite tuẽdo teſtes ſubornet,item ex mero officio cognoſcere:dandũ tamen eſt inquiſitionis indiciorũ'q; exemplũ,ut recte Andr. Siculus ex facto cõſultus reſpondit[t]. Sed quid ſi reus ædi ſibi indicia petierit,& à prætore interrogatus,quibus modis elidere ea uellet,expreſſim non dixerit? Et Alex.excuſandum prætorem arbitratus eſt[u]:qui generalem criminis negationem contempſerit, nec ei ædendũ cenſuerit,qui nullam defenſiõis in ſpecie cauſam adduceret[x]:quæ ſentẽtia magis humanitati quàm iuſticiæ cõuenit:quũ omnes tradant,abſq; aliæ cauſæ cognitiõe,acta ædi debere,dũ petentis interſit:om̃ino igit̃ ædi ea acta debuerũt,nec ad hominis liberi torturã temere ꝓperandũ.Sed qd cenſendũ de actis,quæ nũc illi nullo ſunt dãno?ut in his iudicijs,quæ ãnte inquiſitionẽ clàm à iudicibus aſſumunt̃,ne ſi reus præmoneret̃,fugam capeſſeret,ea em̃ parte non citatæ nihil obſunt[y]:& ideo capto eis argumentis reo ijdem teſtes legitime repetunt̃,tũc'q; propter citationẽ uim nocendi habent[z],& nõ eſſe ædenda huiuſmodi pleriq; exiſtimauerũt:nec enim tũc partis intereſt[a],niſi reus affirmaret ab eo, quod prius pro teſtimonio dixerũt,eos uariaſſe[b]:hoc em̃ caſu denegandam nõ eſſe eoꝝ quoq; æditionẽ Socy. & Dec. autumauerũt,quos & nos ſeqmur. Generaliter igit̃ ædenda reo petenti huiuſmodi indicia concludendũ eſt,quod ſi iudex minus exequat̃,non ſolum ipſe litẽ ſuam facit[c]:ſed et quicqd interim aduerſus eũ geſſerit,infirmũ eſt[d]:unde nec ſi cõfeſſus quidem reus deinde fuerit,poterit iuſte cõdemnari,quia lex concuſſionẽ præſumit[e]:quũ petita eorũ æditiõe,ſupſedendum ab om̃i laniena fuerit[f],quod ſi non fiat,poteſt etiã appellari, uel ad principẽ ſupplicari[g]:ſi uero reus ea acta non petierit,ſecus eſt,nec em̃ non petenti ædere quiſquam tenetur[h].

quàm ciuilia[d].

d ¶ QVAM CIVILIA. Supra admonui quinq; ſpeciebus exemplum ab Accurſio hac in lege afferri,de ſingulis igit̃ uidendũ. Primo intelligitur lex,ut liceat ei iudici,qui ex prouocatione aditus eſt,iubere primo iudici uel notario, uel parti quæ obtinuit,ut prioris inſtantiæ acta exhibeãt[i]:priori iudici imperat,ut ſi ipſe habeat ea ædat,uel notariũ ſuum ad ædendum cogat; præciſe em̃ eũ teneri iniquũ eſſet,quũ acta ipſa ad notarium,qui ea ſuis chartis cõmendauit,ꝑtineant,nõ ad ſe[k]:id'q; Bal. & recẽtiores aliqui recte tradiderũt:parti uero uictrici mandat,cũ appellanti aliter non potuit eſſe conſultũ,ut quia ille nec à iudice,nec à notario oblata debita mercede,cõſequi potuit[l]:ſi em̃ culpa appellãtis hac in re argui poſſet,non eſſet extraordinariũ id illi remediũ indulgendum[m]:ſed ſimpliciter in id quod ſua itereſt aduerſus notariũ experiret̃,qui ipſe ad acta conſeruanda obligatus eſt[n].Sed qd ſi pars uictrix iuſſa à iudice,ut acta ſeu ſentẽtiã, qua obtinuit ædat,non paruerit? Et uideretur impune id ei licere,quũ iudex appellationis aduerſus partẽ iuriſdictionẽ ſuam exercere nequeat,niſi poſtq; ei conſtiterit prouocantẽ indebite aggrauatũ fuiſſe[o],merito igit̃ id præceptũ,tanq; non uiſis actis,eſſet nullum[p]. Sed quum nos eo caſu loquamur,quo pars uictrix exhibere tenetur,ſi non id faciat,perinde ac ſi exhibuerit,cõfirmatur ius dicentis authoritas[q]:& ita ego ſentio,licet alij aliter[r]. Verius igitur eſt,impune id ei non licere,& aduerſus eum hiſce remedijs agi poſſe,quæ cõtra contumaces æditionẽ non faciẽtes,iure competũt:inter quæ illud egregie adnotandum eſt,quod poterit iudex cõminari,ut niſi intra talem diem exhibuerit,inſtrumento nulla fides deinde adhibeatur[s]:qua die aduenientе abſq; alia mora,nec alijs dilatiõibus datis[t]:pronunciabit illud fide deficere:ſi tamen iuratus affirmaret uictor,ſe eã ſententiã nõ habere,nec dolo feciſſe, quo minus haberet,non eſſet ulterius hac de re inquietãdus[u]:quod Bald.recẽtiores'q; prodiderunt[x].Sed quid ſi uictor negaret latam ullam

b d.l. quædã. §. nihil intereſt.
c arg.l. argentarius. ff. eo.
d Purp. hic
e d.l. ſi quis. ex argẽt.§.fi. iuncto.§. diuus.
f d.l. ubi. ff. eod.
g d.§. diuus.
h d.l.j.in gl. pe. de quæſt.
i d.l. ſi quis ex argent.§. fi.& d. l.ĩ fraudẽ §.neq;.
k d.§. diuus.
l l.j.ff.de bon.eo.
m l. eum emancipati.§. ſi emancipatus.ff.de coll. bon.
n l.fi.j eo.
o d.§. diuus.
p Can. in d.c.G. perpetuus.de fid. inſtr.
q l. fi. j. de bon. auto.iud.poſ.
r c. qualiter.2.m debet. ext. de acc.
s l. unius. §. cogniturum. ff. de quæſt.
t conſi. 47. in j.
u Alex. conſ. 65. in j.
x Bart. l. fi. j. colum. de fer.

y l. 2. de teſt
z Saly. l. fi. quæſt.
a Ang. in l. ſtiones. de q
b l. eos. ff. d
c l. 2. C. de iud. qui.
d l. maritu quæſt. Fely licet Heli.
e l. j.§. An nus Seuerus §. ſeq. de qu
f Fely. c. lice li. col. 2. de ſ
g l. 2. ſup. pendent.
h gl. in c. fi uer. indicij hæred. in ſe
i l. ne cauſas. l. à procõſul C. de appell
k §. litera. In de re. diu.
l l. 4. §. j. fi. Ful. et Paul
m Socy. hic.
n d. l. arge rius. §. cum
o c. Roman ſi uero. de a
p l. prolatun de ſentent.
q l. iure ciui condi. & de
r Dec. c. cu eccleſ. de ap
s l. titia. de a princ. ff. de u
t Alex. l. fin
u l. fi. j. de fid
x Bal. l. bi ad ciuil. j. de

ullam sententiã? Et tunc absq; dubio fatendum est, interloqui iudicẽ posse, si unq; ea sentẽtia reperiatur nullam ei fidem adhibẽdam[y]: quæ em̃ aliæ, in dolo malo mẽdacẽ, iudicis partes esse debuerunt[z]? Quod si nõ dolo, sed errore, ꝓbabili deceptus, ita responderit, succurẽdum ei esset[a].

exhiberi[e], inspicienda, ad inuestigandã ueritatis fidem[f], iubebit.

Sed quomõ potest iudex ex hmõi cõtumacia abrogare omnem fidẽ actis, quum traditum sit, ex sola contumacia totius litis detrimento neminem mulctandum[b]? Respondeo, quum hic agatur de futura contumacia, non autem de præterita punicẽda, id tolerari[c]: maxime quũ directo totius litis damnum nõ inferat, sed in quãdam sequelam tantum[d]: adsit'q; præsumpta calumnia[e], uel mendaciũ[f]: quibus casibus constat, damno litis contumacẽ affici posse.

Secundum exẽplum est in actore, qui diu absens fuit, & deinde reuertitur: facienda enim illi est actorꝝ copia, tametsi contumax fuerit[g]: quod procedit etiã in eo, qui præsens fuit, & per negligentiam singula acta exhiberi sibi non petijt: debebit enim eo petẽte statui dies intra quam æditio fiat[h]: quod aduersus communem sentẽtiam approbant recentiores, nec melioris sit conditionis, qui per contumaciam est absens, quàm qui præsens solius negligẽtiæ notari potest[i]: & sicut contumax resarciet expensas[k]: ita & negligẽs retardati processus causa[l]. quum enim acta cõmunia sint, etiam negligenti ædi debent: quod intelligendum, dum petantur tempore congruo: si enim in calculo ferendæ sententiæ postularent, propter præsumptam calumniam iure eum iudex repelleret, ut Paul. Castrensis ait[m]. Ego etiam præsenti non denegandam actorꝝ æditionẽ satis existimo, sed nõ ideo dandã ei hac ex causa dilationem, quum de eis potuerit instrui, si uoluisset[n]: sicut nec absenti eo casu cõcedenda esset, quo aduersus eum iudex interloquutus fuisset, ut cõtra acta quicquid uellet intra certam diem obijceret[o]: & tamen lapsa die nõ ideo deneganda esset æditio[p]: quod & receptius est, nec nouũ est, quandoq; magis absenti & quidem cõtumaci cõsuli, quoties scilicet de ea re agitur, in qua directo peccatum nõ est[q]. Tertium exemplũ in eo iudice sumitur, qui in demortui locũ successit, & ei enim ædenda sunt acta, quum si absq; inspectione actorum iudicaret, sententia ipso iure non teneret[r]: & si constaret eum acta non inspexisse, parũ referret, quòd ipse attestarẽ se uisis actis iudicare[s]: & dicitur nõ cõstare etiam ex coniectura, quæ propter angustiã temporis perpendi posset[t]: quod in arbitro quoq; obseruatur, cui plena & libera potestas data sit[u]: & non in diffinitiua tantũ, sed in decreto quoq;, item'q; interloquutoria, quæ alicuius momẽti sit[x]. Sed an noua iurium productione opus sit? Et uidentur aliqui sensisse necessariam huiusmodi productionem, quum uerisimiliter ignoret successor, quid coram mortuo actum fuerit[y]: nam & protestatio semel facta si iudex moriatur, successori iterãda est[z]: sic & edictum peremptorium mortuo iudice à successore iterũ concipit[a]: quod & plerisq; alijs exẽplis ostẽdi posset[b]: sed tamen frequentius admissum est, productionẽ nouã necessariã non esse, quum idẽ sit iudiciũ: noua aũt productio solum in diuersa instantia regritur[c]: nec uerisimile est iudicem ad sententiã ferendam properaturꝝ, nisi uisis actis om̃ibus in suo tribunali à suo notario ꝑscriptis. Cõsultius tñ is fecerit qui uel admonitiõis causa ꝓductionẽ renouauerit, quæ quũ ex necessitate nõ fiat, sufficiet quantumuis generalis[d]: quũ & traditum sit, generales ꝓductiões sufficere[e]: ut eius, qui sacculũ chartarꝝ exhibet, nisi pars opponat, & ad specialẽ denoĩationẽ inuitet[f]. Quartũ exemplũ est in administratore, seu iudice ordinario, qui causas potest alteri delegare, dũ ipse ter ĩtersit[g]: ædenda em̃ illi om̃ia sunt, quæ corã assessoribus, seu pedaneis suis gesta fuerint[h]. Quintũ est in attestationibus, quæ publicari iudicis authoritate debent, & partibus petẽtibus ædi[i]: id'q; etiã si summarie & de plano cognoscaẽ[k]: idem si sola facti ueritate inspecta, quũ talẽ æditionẽ fieri ueritatis perquirendæ causa hic dicatur, quod tamẽ si nõ obseruatum fuerit, ualet nihilominus ipso iure sententia[l]: & ideo sola appellationis ope petenti succurreẽ[m]: poterit'q; æditio hæc fieri in secunda uel tertia instantia, imò aliquãdo utilis est huiusmodi expectatio[n]: uidemus'q; quandoq; nõ postulari hanc publicationem, ut in causa appellationis super ijsdem articulis alij testes recipi possint[o]. Illud dubiũ non est, eos, qui ante publicationẽ, qd ꝓ testimõio dictũ sit, partibus reuelãt, falsi crimine teneri[p]. Sanè sunt qui hoc exemplũ nõ cõuenire textui existimẽt, qm̃ attestatiões huiusmõi magis monumẽta causæ dicunẽ, q̃ acta[p]. Sed qd obest, regulã nostræ legis gñaliter positam ad plures species exempli causa ꝓtrahere?

e ¶EXHIBERI. Quum uerba ad iudicem referanẽ, eius officio potius q̃ condictiõe ex hac lege fiet huiusmodi æditio[q]: maxime quũ iussu iudicis fomentũ acta accipiãt. Sed nobili ne an mercenario officio fiet æditio? Et regulariter putauerim mercenario fieri, qđ intentatæ actioni deseruit[r]: cuius instar et illud obtinet, quod prætoriũ officium uocant[s]: & inquisitioni uel accusationi famulatur[t]: quandoq; tamen nobili officio acta ædunẽ, ut si finita lite petãtur[u]: uel principaliter ad id agaẽ, ut in casu, quem hac in cõstitutione Picus fingit. Consuluit Faustus Imperatores, quẽadmodum quorundam actorꝝ æditio fieri sibi deberet, quod illis pro inuestiganda cuiusdam facti ueritate, in alia causa indigeret. Responsum est, ut eum iudicẽ adiret, apud quẽ res agiẽ, id est acta conficiunẽ, ut scilicet acta causæ principalis à primo iudice petat: acta secundæ instantiæ ab eo qui appellatus est, id'q; officio nobili uidetur expediẽdum, quũ in alterius causæ dilucidatiõem petantur, quàm quæ eis iuncta sit, quod exemplum satis defendi potest.

f ¶FIDEM. Ambigunt hic Doct. an acta in una causa, fidẽ faciãt in alia: & quantũ sit ad alias ꝑsonas, cõcludendũ est nõ facere, qa uetustissima iuris regula est, res inter alios actas alijs nõ obesse[x]. siue quia facto alterius qsq; grauari nõ debet[y]: siue quia acta ut ualeãt partis citatio necessaria est[z]: at hic respectu tertij nulla affuit citatio, siue quod uerius est, qa acta ex instãtia iudi-

c Bart. §. nihil. cõmune. 7. combinatiõe. 2. quæst.
d d. l. 1. in prin. C. de rei uxor. act.
e l. accipienti. de aut. tu. Doct. in c. imputari. de fid. instr.
f l. fi. ubi Paul. j. de fid. inst.
g auth. ad hæc. j. de iud.
h d. auth. ad hæc.
i §. quia uero. in aut. de test. Bar. ĩ l. sola. j. de test.
k Bar. ĩ extraua. ad repri. uer. sine figura. co'. 2.
l gl. c. fi. uer. ĩdicijs. ĩ hæret. in 6.
m Alex. l. diuus. 1. col. de re iud.
n. Fel. c. cum. I. et A. de re iud.
o Clem. 1. de testi. et gl. in c. causa. quæ. extr. de test.
p l. si qs aliqd. §. inst. ff. de pœn.
p l. gesta. j. de re iud.
q gl. in l. si forore. de coll.
r Bart. in l. 1. de iurisd. om. iud.
s l. 5. in princ. de uerb. oblig.
t Alexan. l. 1. §. sublata. coll. 2. ad Treb.
u l. 4. C. dep.
x j. in rubri. res int. al.
y l. non debet. de reg. iud.
z l. si quando. in fi. j. de test.

ciȷ uim omnẽ accipiũt, cui inſtãtiæ tertius ille nõ ſubijcitur[a]. Non procedit tamẽ regula hæc quibuſdam caſibus: & in primis, quoties nõ de effectu, ſeu iure aliquo, ſed de ipſo facto dubitatur: per exhibitionẽ em̃ actoꝝ aduerſus unũquenq; ꝓbabit̃ acta eo modo cõfecta fuiſſe[b]: quaꝓpter legatis mihi ab aliquo centũ, ſi ſententiã aduerſus Titiũ obtinuero: ſola ſententiæ exhibitione euẽtus conditiõis, qui meri eſt facti[c], probabit̃: hæc em̃ acta publica ideo dici poſſunt, qa apud om̃es fidẽ tali caſu faciãt[d]. Sic acta cõtra reũ cõfecta, aduerſus om̃es, nedum eius fideiuſſorẽ ꝓbabunt in eũ ꝓceſſum fuiſſe, et ideo cauſam ſub eſſe, ut ad fideiuſſorẽ legitima excuſatiõe facta ꝑueniri poſſit[e]: quod Bal. ſenſit, cuius uerba, ut reprændãt, quidã male interpretant̃. Sic inſtrumentũ depoſiti tecum initum reſpectu omniũ fidem faciet, me penes te depoſuiſſe[f]: & inſtrumẽtum emptionis probat emptorem habuiſſe titulum: id em̃ meri facti eſt, ſufficitq; ut publiciana competat[g]: ſic uariatio teſtis in alio iudicio probat eum falſariũ eſſe in præiudicium cuiuſcũq;, quantũ ſit reſpectu pœnæ ipſi teſti infligẽdæ, & diminutiõis fidei, quia de ſolo facto agitur[h]: nec citatio eius, qui in conſequentiam damnũ patit̃, neceſſaria uidetur[i]: tametſi ſciã aliter à Socyno reſponſum fuiſſe[k]. Non procedit rurſus regula quantũ ſit qualis qualis præiudicij reſpectu[l]: prima enim fronte credibile eſt, iuſte atq; ex ueritate ea acta confecta fuiſſe[m]. Sed cuius effectus id præiudicium erit? & nõ eſt dubium ex eo ius appellandi competere[n]: poſſet etiam iudex in ꝓbationis dubio huic potius adhærere: ſecundũ quã tametſi ſemel inter alios iudicatum eſt, quod genus Cicero & Quintilianus præiudiciũ uocant, Iureconſulti apud quos exemplis nõ iudicat̃[o], aliter præiudicium uident̃ accepiſſe[p]. Addit hic Ang. ſemiplenã ꝓbationẽ facere, quod Dec. intelligit in cauſis quibus ius tertij, de quo iudicatum eſt, connectit̃[q]. Sed hæc Angel. ſententia iure nõ probat̃: unde ego arbitrio iudicis id relinquendum cenſeo, ſicut & ſolemus dicere de teſtimonijs inter alias perſonas receptis, quæ nõ niſi mortuis teſtibus, ſi iudici ſederit, ſemiplenæ ꝓbationi ſufficiũt[r]. Non ꝓcedit etiã regula, quoties ſententia præiudicat tertio[s], nam & acta toties nocebũt[t]: qui tractat9 latior eſt, q̃ ut in præſentia alieno loco debeat attingi, & qđ in actis dicit̃, idẽ & in teſtimonijs: quibuſcũq; em̃ ſententia præiudicat, eis etiã ꝓbatiões præiudicãt, nedũ acta[u]. Explicitus eſt primus articulus. Sequens eſt: An acta inter eaſdẽ ꝑſonas ſemꝑ noceant? Et regulariter cõcludendum, nocere[x]: idq; multofortius in ſupraſcriptis caſibus, qbus et inter alios fieri præiudiciũ docui. Et eadem ꝑſona intelligit̃ etiã iuris fictione, ut hæres[y]. Idẽ in ſucceſſoribus quibuſcũq;, etiã particularibus[z]: qui em̃ in ius alterius ſuccedit, eodẽ iure uti debet. Idem in eo, qui ex confeſſiõe ſua uoluit ꝑinde teneri, ac ille cũ quo actũ eſt, ut in fideiuſſore iudicij oẽs fatent̃[a]. Videt̃ em̃ in iudicio cõfeſſus, et cõtra ſe paratã habet exequutionẽ[b]. Sed et is q citatus fuit, ſi ſua putaret itereſſe, iudicioq; adfuit, ꝓ tertio nõ habet̃[c]: nocẽtq; ei acta et ꝓnunciatio[d]. Reſtrĩgit Bar. prædictã regulã, ut tribus caſibus nõ ꝓcedat. Primus eſt in ordinatorijs actis, quatenus inſtantiã cauſæ reſpiciunt, ut eſt datio fideiuſſoris, iudicio ſiſti, citatio, litis cõteſtatio, et dilatoriaꝝ ex ea renũciatio, iuramentũ calũniæ: ꝑempta em̃ inſtãtia, et ipſa pereũt[e]: quod accipiendũ, niſi huiuſmõi acta principis beneficio corroborata ſint[f]. Idẽ ſi partiũ cõſenſu, licet em̃ libelli oblatio, uel litis cõteſtatio ex iure publico, non ex cõſenſu partiũ pendeãt, tamẽ qa ſemel legitime facta ſunt, ex cõſenſu poſſunt ad aliã inſtantiam cõducibilia eſſe[g]: quod aduerſus cõmunem ſententiã Dec. defendit: unde gñaliter ſequit̃, licere partibus ꝑempta inſtãtia una apꝓbatiõe oĩa acta iterare, renouareq;[h]: et hæc quantũ ſit ad effectus, qui inſtantiã inſpiciunt, uera ſunt: quantũ uero ad eos, qui extrĩſecus ueniũt, et ad cauſam magis q̃ ad inſtantiã ꝑtinent, ſecus eſt, & à regula in his recedendũ nõ eſt, quaꝓpter uitiũ litigioſi durat[i]: item mala fides ꝑ interpellationẽ cõtracta[k]: itẽ præſcriptiõis interruptio[l]: quantũ enim ſit horũ reſpectu, acta à principio effectum ꝑfecerũt: unde lite mortua, nõ tamẽ perit actus iã conſummatus[m], qui ex ſolius rei animo, ſeu ſciẽtia dependet[n]: quũ em̃ æditiõe libelli litiſq; cõteſtatione ſis admonitus, rem petitã ad me ꝑtinere, & ideo malæ fidei poſſeſſor eſſe cœperis, tametſi lis moriat̃, effectus tamẽ ille remanet: nec ideo bonæ fidei efficeris, niſi fortè ego trãſegerim[o]: uel renunciauerĩ liti[p]. Veriſimiliter em̃ ꝑſuadere id tibi potes, me trãſegiſſe uel renũciaſſe, qa ſcirem bonã me cauſam nõ habere. Idem ſi ꝓnunciatũ ſit perperã me egiſſe, libellũq; eſſe nullũ: actus em̃ omnino nullus, nullũ effectũ parit[q]. Sed & mortua lite alienare nõ ꝓhibebor uitiũq; litigioſæ rei mihi nõ obſtabit[r]: quod ſcilicet durũ putauit legiſlator eius adminiſtrationẽ hoc caſu impedire, quo actori eſt qđ magis imputet, q̃ poſſeſſori. Secũdus eſt in his, quæ ad ꝓbationẽ ꝑtinẽt, puta teſtimonijs, quæ ſi publicata nõ fuerint, etiam cõtra eundẽ in alia inſtãtia fidẽ nõ faciũt[s]: in quo tñ ꝓbabilit̃ dubitari poteſt, qa publicatio teſtiũ nõ uidet̃ ſubſtãtiã iudicij reſpicere[t]: et ideo ſupra diximus, ualere ſentẽtiã, tametſi in cauſa principali non fuerint publicatæ atteſtatiões: fideſq; atteſtationũ ex authoritate iudiciali, notarijq; manu orit̃, non ex publicatiõe[u]: quaꝓpter lex ſolũ reqrit publica monumẽta, id eſt, ut iſti interꝑtant̃, quod manu publica, hoc eſt tabellionis, ſint deſcripta[x]. Sed tñ Doct. alij ſentiunt[x]: adeoq; huiuſmõi teſtimonia nullius eſſe fidei arbitrant̃, ut paꝝ referre tradiderint, qđ ab alio iudice in diuerſa inſtantia publicata fuerint, adhuc em̃ nullius eſſe fidei, dũ tñ nõ in ſuccedanea puta appellatiõis[y]. Quare excepto hoc caſu, iteꝝ eſſe examinandos teſtes[z]: ſi tñ mortui ꝓbarent̃, uel diutius abfuturi eẽnt, ſecus uideret̃[a]. Idẽ ſi teſtes in caſib9 ꝑmiſſis ante litis cõteſtationẽ fuiſſent recepti[b], fidẽ em̃ faciũt, q̃uis nõdũ publicati[c]. Sũt & qui idẽ arbitrant̃, quũ nõ ſolius tantũ notarij ſubſcriptiõe, ſed et iudicis, teſtimonia corroborata ſunt[d]: qđ ego nõ ꝓbo, nec gloſ. ꝓbat. Tertius caſus eſt, quũ teſtes nõ à iudice, ſed ab arbitro recepti ſunt: tũc enim, etiã ſi coꝝ dicta publicata ſint, nõ faciẽt fidẽ aduerſus eũdẽ in alio iudicio[e]: niſi mortui ſint, uel ex partis cõſenſu: cuius differẽtiæ ratio illa eſt, qa facilius teſtes corã arbitro quàm coram iudice mentiuntur, quum poſſit iudex per tormenta uerum exquirere, & falſi reos meritis pœnis afficere[f]: quod Bald. tradit: an qa

gesta

a l. 2. ȷ. de fid. iſt. ubi Bal.
b l. geſta. ȷ. de re iud.
c l. qui hæredi. de cõdi. et dem.
d Bart. l. ȷ. de emanc. lib.
e auth. præſente. ȷ. de fideiuſ. Bar. in l. 10. de uer. obl. Bal. hic.
f l. deſiderium. C. depo.
g gl. in l. ſed etſi poſſeſſori §. fi. ꝺ iureiuran. Bald. hic colla. 4.
h l. eos ubi Bart. ff. de fal. Al. hic.
i l. honores. §. fi. de decu.
k Socy. cõſ 253.
l g. hic.
m l. 2. ſupr. de offic. Bu. iud.
n l. à. ff. de app.
o l. nemo. ȷ. ꝺ ſẽ.
p in rub ff. de excep.
q d. §. fi. & l. ſi duo. in princ. de iureiur.
r Bar. d. l. admonendi.
s l. ſæpe de re iud.
t l. Iulia. ff. de mand.
u d. l. ſed etſi poſſeſſori. §. fi.
x l. iubemus. ȷ. de lib. cau. c. cauſam quæ. 1. ꝺ teſt.
y §. 1. in auth. de iureiur. à mor. præſ.
z l. hæredes. §. idem ſcribit. fami. er.
a l. fi. in fin. ȷ. de uſur. iud.
b Bar. l. 1. col. 2. ff. iud. ſol.
c gl. l. cũ miles. §. 1. q ex cau. mai
d doct. c. cũ ſup. de re iud.

e l. cũ lite. ff. ſol. et l. hos a ſare. §. 1. de a
f c. præſen de teſt.
g c. fi. de pro
h l. mutari. Bar. de proc
i gl. d. l. prop dũ. §. 1 uer. iu
k l. 2. ȷ. de fr & lit.
l l. fi. C. de p 30. ann.
m l. fi. ff. un
n reſpon. ad hos accuſare.
o l. cũ mota. traſ. ubi Bar
p gl. in l. 1. C præſcrip. lõ.
q gl. c. ut debit in gl. 2. de ap
r d. l. 1.
s d. l. geſta. ff. quæ in fra cred.
t d. l prolatam
c. quoniã cont
u Abb. in d cauſã quæ. co
x d. l. geſta.
x c. cũ cauſam de teſt.
y Bart. & d in d. l. geſta.
z l. fi. ȷ. de te
a Bal: in d. l geſta.
b c. quoniam quenter. ut li cõteſt.
c doct. ĩ auth. ſi quis. ȷ. de te
d Claud. arg cum antiquit §. 1. de teſti.
e d. l fi.
f l. 2. §. ſabin teſti.

gesta coram arbitro non ita iuris publici authoritate cõfirmantur, sicut quæ ordinarijs iudicijs peraguntur[g]. Quartus casus est à Doctoribus hic relatus, quũ acta in iudicio summario confecta sunt, non eñ integrã fidem in plenario habebunt[h]: sic etiam confecta in causa possessionis fidei faciendæ non sufficient, si de causa proprietatis deinde agatur[i]. Sed & in iudicio ciuili tractata plene in criminali causa non ꝓbabũt[k]: quũ dilucidiores ꝓbationes lex requirat[l]. Idem generaliter aliqui dicunt, quoties ad diuersum finem ageretur[m]: quæ opinio in his casibus uera esse potest, in quibus nec sententia quidẽ ꝓpter finis diuersitatẽ præiudicium pareret[n]: qua ratione & probationes corã episcopo causa criminis spiritualiter (ut uocant) puniendi corã prætore nõ attendentur[o]: quæ omnia alibi à Doctoribus diffusius disputata, huc cõgerenda minime duxi. Sed quæ de actis diximus, nunquid in cõfessione quoq; obseruabuntur? sic pro regula traditum est, cõfessionem in uno iudicio factam, in alio obesse[p]; quod indignũ lex iudicet, quòd quis sua uoce dilucide ꝓtestatus sit, ab eodem infirmari[p]: nec refert coram iudice confessum sit, an corã arbitro[q]: iudicio summario an plenario[r]: ualido an inualido[s]: principaliter an in uim causæ[t]: ciuili an criminali[u]. Vnde qui de furto accusatus cõfessus fuerit, se Titio absenti librum subtraxisse, ĩ fauorem absentis cõuictus censebitur, iudex eñ absentem ipsum repræsentare uidet[x]: eiusq; nomine ratam cõfessionẽ eam habere potuit, si ita in actis ꝓtestatus sit[y]: nã & Titius ipse quandocũq; ratũ habere eam potest, saluaq; sibi erit actio[z]. Quandoq; tamen nec cõfessioni quidem in alia causa statur, ut si tacite, & per fictionem legis inducta sit[a]: uel obscure, ĩ transitu, aut incõsulto effutita[b]. Item si huiusmodi confessio à iudice reꝓbata, reiectaue sit[c]: Quapropter reꝓbata ĩstrumẽto, cõfessio, q̃ ex eius ꝓductiõe oriebat, nullam uim habet[d]: & qui accusat iudicem tanq; à se pecunia corruptũ, si ille absoluatur, nõ poterit ceu corruptor propria confessione damnari[e]. Sed nec uim iudicialis cõfessionis habebit, quæ corã incõpetenti iudice emanauerit[f]. Idemq; si iudex sit cõpetens, sed nõ in figura iudicij, & eo pro tribunali non sedente, sit dicta[g]. Sed & quæ enunciatiue prolata sit cõfessio, non oberit, cũ principaliter de ea agetur[h]. Cõfessionẽ quoq; procuratoris ita accipiendam aliqui arbitrant, ut in alia causa domino nõ obsit[i]. Idemq; de ea censeamus, quod de cæteris ꝓbationibus[k]: quã sententiã & ipse laudo. Vnde cõsequens est, ut cõfessio ꝓcuratoris in alio iudicio ad diuersum finem inchoato, nihil probet[l]. Confessio aũt per nuncium facta, eodẽ iure censet̃, quo si ore dñi facta esset, quod recte Bal. sensit[m]: nec eñ huiusmodi ficta cõfessio est, quũ nuncius ceu pica uel organũ, nõ nisi quã accepit uocẽ reddat[n]. Fuere & qui dñi cõfessionẽ nõ arbitrarent̃ ad aliũ finem ipsi obesse: ut si qs in iudicio tanq; testis cõfessus sit, nõ possit suo iudicio in alia causa tanq; principalis cõuinci[o]. Sed distinguendũ est, aut cõfessio in uim causæ adducta est, & infirmato principali etiã causa corruit, q̃ diuersum finẽ respicit;[p] aut aliter exp̃ssa est, & in aliũ finẽ uti iudicialis nõ ualebit, sed tanq; extraiudicialis[q]: & ideo quotiescũq; reuocet̃, sola condemnationi nõ sufficiat[r].

IIDEM AVGVSTI Valentiniano.

AEDITA. Litigaturus Valẽtinianus, Imperatores cõsuluit, qd sibi faciendũ esset. Et rescriptũ est, debere cũ actionẽ ædere, tamq; claris uerbis eã cõcipere, ut inde reus edoceri possit, quæ futura sit litis species, id

AEdita[a] actio[b] speciem futu-

est, ut rhetores uocant, hypothesis: sic eñ à nobis accipit̃ determinata facti assertio, quæstionis seu causæ modũ cõplectens[a], q̃ quãdoq; & casus dicitur. Si uero indeterminata sit & generalis thesis est, quales sunt, quas cõclusiones, uel regulas iuris uocamus. Q̃ si post æditã actionẽ deprẽderit subesse in ea aliquã mendã seu errorẽ, licebit eũ corrigere, uel etiã actionẽ mutare, salua tamẽ edicti ꝑpetui authoritate: id, ut alias admonui, à Saluio Iuliano cõpositũ fuerat[b]: uerisimileq; est in eo diserte traditũ fuisse, quibus casibus emendatio hæc, seu mutatio, cõcederet̃, in p̃sentia nihil extat nisi Vlp. & Paul. q̃dam interpretationes, quorũ alter ad edictũ li. IIII. alter li. III. perpetuũ Iuliani edictũ, quod ad æditionẽ attinet, interpretati sunt: & ex Vlp. uerbis[c] satis apparet, in tantũ licitã fuisse hanc uariationẽ, ut tamẽ reus semp dilationẽ cõgruam habeat, qua deliberare possit, cedat ne, an cõtẽdat. Subijcit̃ in rescripto plurimũ & hac in re æquitatẽ ius dicentis posse. Quid eñ si hac causa detrimentũ aliqd reus patiatur? Restituendæ illi erũt expensæ, & omnino indemnis præstandus.

a ¶ AEDITA. Quum ædere sit, & libello complecti, & dare, describendiq; copiam facere: hic ostenditur formulam ipsam, aut scripto tradendum esse[d]: aut describendi eius copiam fieri debere. Scripto traditur in ordinarijs iudicijs[e]: idq; actoris expensis[f]: quapropter solent cauti litigatores petere, ut in primis sibi detur libellus. nam si actor neglexerit, iudicium erit nullum[g]. Describendi copia fieri debet, ubi reus libellum non petit, uel in summarijs, in quibus satis est petitionem in actis à Notario describi[h]: quo casu nõ tenebitur Notarius ei exemplum dare, nisi recepto authoramento, id est data mercede ab eo, qui conuenitur[i]: & ita hodie obseruandum esse omnes ferè sentiunt.

b ¶ ACTIO. Accipitur hic actio, ex cõmuni interpretatione pro libello & scriptura, seu formula, quæ reo porrigitur, siue solenni intentiõe, siue qualiquali petitione concepta sit: non eñ necessarium est nominatim actionem ædi, sed simpliciter factum proponere, unde quis experiri uelit[k]: si tamen ex facti narratione plures actiones competere possent, ne reus incertus sit, nominatim aliqua est ædenda[l]: debet enim semper certior fieri reus, nec in id adigẽdus est, ut coniecturis perquirat, qua formula secum actum sit. Vnde q̃uis in dubio præsumendum sit, speciali potius q̃ generali agi[m]: ea potius, cui omnia uerba cõueniunt, q̃ ea, secundum quam aliqua supfluerent[n]: tamen nõ id ex certitudine speciei est, quam lex nostra requirit: & ideo si factum apte ꝓpositũ sit, nominatimq; adiecta actio sit inepta, cũ cõmuni sententia putauerim iudiciũ

q l. capite. ff. de adulter.
r l. mercalẽ. ubi Bal. ĩ. de cond. ob turp. caus.
a l. minor autem §. si autem. de mi no. l. latinus. de leg. 2.
b l. 2. §. sed quia diuinæ. supr. de uet. iur. en.
c l. 1. ff. eo.
d d. l. fi.
e auth. offeratur. ĩ. de lite contest.
f l. suo uictu. de op. lib.
g c. 1. de lib. obl.
h Clem. sæpe. de uerb. sig.
i l. fi. ubi gl. de erog. mil. an. lib. 12.
k c. dilecti. de iud.
l l. si duo. ff. de solut.
m l. hoc legatum ubi Bar. de leg. 3.
n Abb. d. c. dilecti.

ualere[o]: si nō ideo reus propter incertitudinem uenire minus instructus potuit: alioqui Bal. Angelum'q̃ sequerer, existimātes libellum uiciari: quoniā lex ait, tali casu nec tenere intentionē[p], et alibi aptam & ꝓposito negocio cōgruentem requiri[q]. Fuere tamen, qui generaliter existimarent, nomen actionis ædendum[r]: q̄ sententia recepta non est, non quòd

ræ litis demonstrat: quam emendari [c]

probabilis nō sit, præsertim hac ex lege, speciei declarationē requirente: sed quia diuersa est æquior, & fori harpyias minus adiuuat, nā & hoc nomie ueteres Iurecōsulti male audierūt, ut est in Cicer. oratione pro M. Murena. Eadem ratio ne declarandū arbitror, quod uulgò solet dici: Verba etiā improprie in libellis accipi, ut secundū intendentis sententiā sustineant[s]: ut ꝓcedat, dum reus ex ea improprietate incertus non redatur[t]; recte'q̃ deliberare non possit, cedāt ne an cōtendat: tali em̄ casu excipiente reo, nisi dilucidaretur illa improprietas, putauerim intentionem nō tenere[u]: quod & in libello generali, disiunctiuo, conditionali decisum est: parte em̄ opponente, reijciunt̄ huiusmodi intentiones[x]: nisi cōfestim declarentur, certitudinem'q̃ recipiāt[y]: quod & in summarijs causis locū sibi uendicare uerius & receptius est[z]: nec em̄ in eis subtrahenda fuit reo defensio, quū summarij iudicij fauor causam respiciat, nō rei odiū[a]. Sed qd si pars qc q̃ nō obijciat, & regulariter ualeret libellus incertus, aut generalis[b]: qa qui nō excipit, uidetur acquiescere, fauori'q̃ suo renunciare[c]: unde fit, ut in his casibus, in quibus uoluntas rei non attenditur, secus sit, & à regula non discedamus: quapropter in causis criminalibus libellus generalis & incertus, etiā tacente reo, nō cōfirmatur[d]: ut accuso te de delictis omnibus à te perpetratis[e]: quod & in causis ciuilibus ꝓcedere uidetur à crimine descendentibus[f]: ut in actione iniuriarum, uel de dolo: id'q̃ Alex. sentit, qua tamen in re Bal. Fulg. Aret. Ias. dissentiunt: quum em̄ hoc casu de pœna pecuniaria agatur, potest reus tacendo sibi præiudicare, quod & nos probamus. Sed & coram iudice, qui specialiter cognoscendi ius habet, cuius'q̃ iurisdictio extra eū casum extendi nō potest, qualis est fiduciarij clientis, quē uasallum uocant, dominus[g]: generalis libellus nō admitteret. Sed is tantum, qui de speciali causa, & ad eius cognitionem pertinente cōceptus esset[h]. Potest quoq̃ iudex, etiā irrequisitus, actorem cōpellere, ut petitionē suam ante litem contestatam declaret: haud dubie enim eius interest, corā se dilucide postulari[i]. Sed etsi tanta obscuritate inuolutus esset libellus, ut ex eius lectiōe intelligi nō posset, qd sibi actor uellet, à iudice dilacerandū cōstat[k]: nec rei oppugnationem expectandā. Illud quoq̃ traditū est, quibus casibus incertus libellus reo nō opponente sustinet̄, ita demū ualuisse censeri, si deinde in ꝓcessu ꝓbationibus uel aliter declaret[l]: quomodo em̄ sequi sententia posset, quā certā ferri lex iubet[m]? Sed quid si facto rei cōtingeret, ut actor clare ꝓponere nequeat? Et tūc ei nihil est imputandū, tenebit'q̃ incerta intentio[n]. Idem si ex natura causæ oriatur incertitudo, ut in iudicijs uniuersalibus[o]; ut in libello dotis[p], ut in petitione trientis, qui iure naturæ filijs debetur[q]: ut in accessorijs, quū quis rem petit cū fructibus seu expensis[r]: uel cū omni eo, quod sua interest[s]. Idem & ubi incertitudo uel modica sit, uel in re modici momēti[t]: uel nihil inde detrimenti reo inferretur[u]. Eadem quoq̃ ratione hic traditū est, in libellis accusatorijs expressionem loci, & mensis, q̄ delictum[l] perpetratum sit, esse necessariā[x]: quia accusati ipsius, & cōsequenter etiā publice interest, delicta clare proponi, ut se tueri quilibet possit: idem'q̃ Bart. sensit, de causis ciuilibus ex maleficio descendentibus[y]. Sed an in his saltem parte nō opponente, libellus absq̃ tempore & loco ualeat? Et articulus controuersi est iuris, in quo supra ualere existimauimus, quæ sententia etiā frequentiore calculo ꝓcederet, si summarie in his cognoscere tur[z]: nā in capitalibus iudicijs, etiā si summarie agatur, nihil referre ego arbitror, quod reus nō opponat, quum in eis, ut dixi, ad eius utilitatem non attendamus[a]: at quoties de pœna numaria agitur, secus est. merito ergo omissio temporis, uel loci, reo tacite acquiescente, nō nocet. Vnde & quoties crimen ꝑ modum exceptionis opponitur, distinguendū plerìq̃ sentiunt, an id fiat, ut simpliciter actor ab intentione summoueat̄, & mensis uel loci expressionē non esse necessariam[b]: an etiā ut puniatur: & secus est[c]. In casibus igitur, quibus iudex puniendi potestatē habet[d], semper dies & locus exprimi debent[e]. qua in re generaliter dicēdū est, plurimū operari arbitrium iudicis, qui semper ante oculos habere debet, ne reo defensio subtrahatur: & ideo quandoq̃ etiā de speciali die, uel loco interrogabit[f]. Sunt tamen aliqui casus, quibus tempus uel locum expressim designare nemo cogitur, ut quū de flagitijs agitur, quæ tractū tēporis habent[g], uel q̄ negligēdo cōsummant̄[h]: uel de leuib⁹ criminib⁹ tractat̄[i]: aut de solius purgatiōis canonicæ indictione agatur[k]. Illud quoq̃ constat, facinorum probationibus ad aliquidū perductis, nihil referre, si deinde obijciatur locū aut tempus adiectum accusationi nō esse, nec em̄ in re liquida de apicibus iuris disputās audiri debet[l]: nisi quum adhuc aliquis scrupulus subest, quod ex qualitate rei, & numero testiū deprændi potest, ut quidam hic tradiderunt[m].

c ¶ EMENDARI. Emendare, est mendum, id est errorē tollere, salua remanēte substantia[n]: id'q̃ significat, qđ corrigere, & castigare. Siue igitur mendū sit ex supflua aliqua adiectione, siue ex detractione, siue ex nimia obscuritate, qui id corrigit supflua resecando, concisa addendo, mutilata supplēdo, cōfusa distinguēdo, obscura dilucidādo, emēdare recte dicit̄[o]: id'q̃ Bart. sentit. Quomodo aūt huiusmodi emēdatio licita sit nō modica est altercatio, Bar. & sequores alij ex legis nostræ regula permissam esse usq̃ ad sententiam ferè sentiunt, siue quis ambigua obscura'q̃ declarare uelit[p], siue qualitatē aliquam emendare, unde condemnationis executio uel intendat̄ uel minuatur[q]: siue de summa petita diminuere, quum & totam, si uelit, pendente iudicio remittere possit[r]: siue fructus huiusmodi'q̃ accessiones petere, quæ pendente lite cœperint deberi

o ꝑ reg. l. 1. ĩ pri. ꝗ. de rei ux. act.
p l. 1. ff. si men. fal. mo.
q l. 2. ꝗ. de for.
r l. fi. ꝗ. de inter.
s l. sed etsi poss.
ṡ. item si iuraue ro. ff. de iureiu.
t l. 2. ubi Aret. ꝗ. de bon. poss. sec. tabul.
u Bar. l. de qbus. in fi. de leg. l. rei appellat. de uer. sig. Bal. l. qui usumfruct. si usus fr. pet.
x c. fi. de lib. obl. Doc. ĩ l. ubi aūt. ṡ. qui aliud. de uerb. obl.
y d. l. fi. C. de an. except.
z Alex. cōs. 32. in 4. ad. l. 2.
b c. abbate sanè. uers. secus. de re iud. in sexto.
c l. 1. ꝗ. de rel. Alex. cōs. 101. in 5.
d l. libellorū. uer. quod si. de accu.
e Bal. l. 1. col. 10. de confess.
f l. prætor ædixit. ff. de iniu. l. itē exigit. ff. de dolo.
g c. cæterum de iudi.
h Ang. cons. 6.
i l. age. ubi Alexan. ꝗ. tit. 3.
k Bar. in extragan. ad rep. uer. sine figura.
l glo. l. 1. ṡ. si quis argentum depo.
m ṡ. curare. inst. de act.
n l. 1. ṡ. qui autē. quo. leg.
o glo. l. 1. ff. eod. & hic.
p Bar. in rubr. sol. mat.

q Bal. c. ... rente. de ...
r ṡ. 1. inst. ... fic. iud.
s c. inter dil... de fid. inst...
t Bar. l. 3. ṡ. ... lib. agno.
u l. gallus. ... eius. ubi Ba... lib. & post...
x d. l. libell...
y d. l. prætor... cyn. consil. ...
z Alex. cō... lib. 3.
a l. non tan... de app. Rom... sil. 191.
b Flor. l. in ... ff. de prob.
c c. 2 ṡ. testi... testi. in 6.
d Bar. l. 2. ṡ. ... blico. de adul...
e Ba. l. 1. de ex...
f Bar. in l. 2. ... ius. coll. 5. ... publ. iud.
g Bar. d. l. lib... rum. Rom. ... 191.
h l. actor in... prob.
i gl. Inst. de ... iud. in princ...
k Doct. c. ... purg. can.
l Bar. l. si co... sus de cust. ...
m Purp.
n l. actorum... de re iudic.
o ṡ. quibus. ... 1. cōst. et tit. ...
p l. si quis in... tione. de iud.
q l. in derelic... ṡ. si detracta... nox.
r l. quidā. si ... pet.

diles. §. itē / m. de ædi. / l. ſi quo. de / æred. ff. / din. Butr. / onſil. 2. de / ig. / poteſt. de / teius in fi. / olu. / unciaſſe. / tamen. de / etor. §. do / . ui bon. / cuſaturus. / l. / l. qui Ro / ſcia. colū. / rb. oblig. / ntempore / miſ. pig. / fundū. ubi / e cont. / edes. §. ſi / ſt. de teſt. / æ. de dil. / ti. de ac- / ſi q̃s poſt. / minus. In / ſt. / endia. §. / reſcr. 16.

deberi[s]: ſiue in iudicio uniuerſali rem aliquam quis petierit, poterit quandocūq; mutare, & aliā obtinere [t]: ut in petitione hæreditatis, quū em̄ in ea principaliter agaẗ, ut quis hæres declareẗ, uidetur in conſequentiam nō ſolū rem petitam, ſed quālibet aliam hæreditariā petijſſe, & ideo emendatio nō denegabiẗ [u]: tametſi aliter ſenſiſſe uideatur Bart. quē recentiores damnant: licet cæteri de uerbis Bartoli magis q̃ de ſenſu legum ſoliciti, in re aperta maximas tricas inuexerint. Quòd ſi per emendationē actio ipſa, uel res immutetur, tunc uſq; ad litis cōteſtationē ſolum licita erit correctio: nec em̄ hæc ꝓprie emendatio eſt, quū alia de ſubſtantia agaẗ: cuius ſententiæ ea eſt ratio, quòd quū de diuerſa quodā modo re tractetur, non poteſt uideri in iudiciū ueniſſe, quod poſt litem cōteſtatā ſolū deductū fuerit [x]: ſiue igiẗ uarietur res [y], ſiue pſona [z], ſiue qualitas ſubſtantiæ actionis translatiua [a]: poſt litem cōteſtatam nō audieẗ emendator. Idem ſi petitio ipō iure, etiā tacente reo, fuit nulla, ut quia in accuſatione omiſſus ſit locus aut menſis, nō licebit iudicio accepto addere, mutaretur em̄ ſubſtantia, quū id quod nullū fuit reuiuiſceret [b]: quod & infra declarabo. Vnde conſequens eſt, ut eatenus ſolū emendatio fieri poſſit, quatenus tpa largiantur. Finge, ait lex, in crimine peculatus publico iudicio nemo audiaẗ, niſi intra bienniū accuſator reum detulerit: delatus eſt aliquis intra eam diem libello iure inualido, & cui ſolennia deeſſent, nunquid lapſo tpe poterit emendari? Certe non, nec em̄ tpa largiuntur. Finge rurſus, appellatoriū libellum intra decem dies inepte conceptum, nullum'q; eſſe, poterit ne deinde corrigi? Et nō poſſe receptum eſt [a]: quia in ſubſtantia deficit, & tempore appellator excludiẗ [b]. Quod ſi emēdatio ſubſtantiā nō reſpiceret, ſecus eſſet [c]: poſſet em̄ etiam poſt tempus fieri, quod & generaliter receptum eſt in declaratione, quū em̄ qui declarat, nihil noui inducat [d]: quandocūq; fieri declaratio poterit [e]: dum tamen ex uerbis deſcendat, alioqui fruſtra declarationē appellaremus, quæ uera correctio eſſet [f]: nec ius alteri quæſitū hoc p̄textu auferre poſſemus, quod recte Paul. Caſtr. ſcripſit [g]. Et hæc quidē ex cōmuni ſententia dicta ſunt, quā & nos ſequimur, nec in ea ulla eſt controuerſia, præterq̃ quū de emendatione ad rem petitam pertinente agiẗ: exiſtimamus enim uſq; ad ſententiā cōcedi emendationē, id'q; huius legis argumento etiā mutationē cōcedentis: nā & in lege dicitur, ſi minus petitum ſit q̃ deberetur, ſine periculo agi [h]: quia in eodem iudicio iudex aduerſariū ei in reliquū condemnat, ex Zenonis cōſtitutione. Idem'q; ſi quis aliud pro alio petierit, ut hominem Stichum pro Erote, aut ex teſtamento petierit, quod ex ſtipulatu debetur: in eodem em̄ iudicio errorē corrigere ei pmittitur. Nec me mouet Accur. reſponſio in eodem iudicio, id eſt in alia inſtantia coram eodē iudice interpretantis: quid enim potuit alienius à legis uerbis reſponderi, q̃ inepte geminantem uerba legislatorem inducere? quaſi dixerit, iudex corā eodem iudice cōdemnabit: atqui alia inſtantia coram alio incipi poteſt. quid magis abſonum, q̃ in eodē iudicio, id eſt in alia inſtantia? atqui iudiciū pro inſtantia accipitur [i]: ſed & quid opus fuiſſet Zenoniana lege? abſq; illa em̄ indubitatiſſimi iuris fuiſſet, reliquū peti in alio iudicio potuiſſe [k]: quū clarum ſit, abſolutoriam una ex cauſa ſententiā, ex alia agenti nō obeſſe. Adde quod neç corrigendi uerbum ſatis cōgrueret: aliter igitur alij, qui eam legem intelligūt, quando emendatio ante litem cōteſtatam facta eſt, quæ reſpōſio nō minus abſurda eſt ſuperiore, nam nec lex quicq̃ de litis cōteſtatione diſtinguit, nec uerbū petierit, item corrigere, item in iudicio ſic accipi poſſunt, ut em̄ quandoq; petere, quoties de obligatione in ducenda agimus, pro ſimplici interpellatione accipitur [l]: ita quū ad iudicium particulare refertur, poſt litem cōteſtatam intelligiẗ [m]: nam & iudiciū ipſum, nō niſi poſt litis cōteſtationem ꝓprie dici omnes fatentur. Sed quid opus fuit eius legis uerba ſic cōtorquere? an ut antinomia aliqua euiteretur, aduerſantia'q; reſpōſa ſubmouerenẗ? Atq; nihil facilius, ſi Martini, Fulg. Fabri. Ang. Iaſonis'q; ſententiam tueamur [n]: & ex ea aliquid de cōmuni opinione limitemus, fateamur'q; in eadem inſtantia ex eodē libello fieri cōdemnationē poſſe ſummæ amplioris nomine, quū omnino de re diuerſa nō ſit, ad ſimilem'q; obligationis effectū pertineat, id'q; etiā in appellationis iudicio ex Iuſtiniani lege defendamus [o]: item'q; in cōpromiſſis ex Labeonis ſententia [p]: quarū legum uerba Accur. diuinando nimis coarctat: nam & quoties poſt litis cōteſtationem emendatio permittiẗ, toties & in cauſa appellationis cōcedenda eſt: quū appellatio in eum modum rem reſtituat, quē tempore iudicij accepti, id eſt litis cōteſtatæ habebaẗ [q]: nec nos mouet quod ſuper clauſula emendata nulla poſſit eſſe cōteſtatio, ergo & nulla ſententia [r]: nam reſpondetur ſufficere cōteſtationem litis in ſumma petita, quæ facillime deinde extenditur ad ſpeciem adiectā. ſicut etiā ſufficit emendationē fieri ex iure, quod ante litis cōteſtationē cōpetebat, id em̄ facilius in iudicium deduci poteſt [s], q̃ quod deinde noua ex cauſa ſupuenerit [t]: atq; ita ego ſentio. Quæ ſententia abſq; dubio in his omnibus caſibus ꝓcederet, in quibus ex cōmuni traditione receptum eſt, lite conteſtata admitti emendationem, ueluti in eo, qui ꝓbabili errore deceptus eſt [u]: quod & Aret. ſentit. Addit Claudius generaliter id cōſtituendum exemplo dilatoriæ exceptionis, quam lex ante litis cōteſtationem obijci iubet [x]: & tamen ex uериſimili ignorantia ſinit, ut etiā deinde opponaẗ [y]. Idem dicendum, quoties litis cōteſtatio eſſet nulla, nō em̄ actus nullus īpediret emēdationē [z]: ut ꝗa libell9 eſſet īeptus [a]: quod recte ītelligit Alex. ita demū ſi deinde alia ſequaẗ litis cōteſtatio: ſuper priore em̄, quæ nulla eſt, ferri alia ſentētia nō poteſt, q̃ abſolutoria ab obſeruatiōe iudicij [b]: merito poterit alio iudicio emēdari error. Ad hæc ptinet qđ ab aliꝗbus traditū eſt [c]: poſt litē cōteſtatā ante iuramentū calumniæ licitā eſſe emēdationē. ſi em̄ petitū eſt p̄ſtari, id'q; minus factū ſit, uideẗ litis cōteſtatio eſſe nulla [d]: merito emēdatio noua'q; cōteſtatio nō impediẗ. Qua ratiōe ſi libello obſcuro fuerit oppoſitū, ſaluis'q; exceptionibus lis cōteſtata, cū ꝓceſſus ſit nullus, nō īpedieẗ emēdatio, q̄ nouo ꝓceſſu fiat, ut Paul. Caſtr. hic ait [e]. Idē affirmandū ſi confeſtim poſt litis cōteſtationem fieret emendatio, perinde enim eſſet, ac ſi ante facta fuiſſet [f]: & diciẗ in cōtinenti facta, ſi adhuc litis cōteſtatio

ſcripturæ

k l. cū quæritur. l. ſi mater. §. 1. de excep. rei iud.
l l. ſi decem. de uerb. obl. l. item. §. petitam de petit. hæred.
m l. amplius. rem ratam hab.
n Fulg. hic. et alij d. §. ſi minus.
o l. ampliorē. in fi. ī. de app.
p l. apud Celſum §. item quæritur. ff. de dolo excep.
q l. ita demū. ī. de procu. Rom. cōſi. 381. quæſtio.
r l. prolatam. C. de ſent.
s l. ſi quis rem. in fi. de pig. act.
t d. l. non poteſt.
u d. §. ſi minus. & ſeq. & l. mater. in fi. de in offic. teſta.
x l. exceptionē. ī. de prob.
II y c. paſtoralis. de excep.
z c. non præſtat. de regul. iur. 16.
a gl. inſt. de obl. uerb. ſecundum.
III b d. l. 1. §. 1. ſi men. fal. mod. dix.
c Spec. Inno. Iaſ.
IIII hic.
d Auth. principales in fi. ī. de iur. cal.
V e gl. d. c. paſtoralis.
f gl. l. Pōponius. §. rati, de procu.

g gl. c. apud. 2. q. 1. Alex. l. quicquid. de uerb.
h Iaf. §. VI. morte. co. 6. de op. no. nun.
i Claud. l. 1. de of. acceß.
k Iaf. l. certi. cōd. §. si nummos. col. 6. si cer. pet. VII.
l d. §. si detracta. Doct. c. 2. de lib. obl.
m l. quod in hære dē. §. eligere. de trib. Imo. d. c. 2.
n l. 1. ī. de plus pet. I
o l. quamuis. ff. de in ius uoc. II
p l. cum precum. ī. de lib. cauſ.
q l. Pap. exu i de min. III
r Clem. cauſam de elect.
s per l. de uno. ff. de re iudic.
t l. fi. ff. de bon. aut. iud. IIII
l. si quis. §. 1. ī. de reb. cred.
x Dec. hic.
y l. Pomp. si fru. §. si de rei uend.
z Alex. V conſi. 78. in f.
a l. qui aliter. §. 1. quod ui aut clam.
b d. l. cū precū.
c d. l. 1. de plus pet.
d Cepo. cautela. 100. Ange. §. omniū. Inſt. de act.
e c. cū ab eo. de elect. ī d. c. ut debitus. de ap.
f l. certi condictio. § prine. si cert. pe.
h d. l. qui in hæ de. §. eligere.
i l. fi. C. de cedi.

scr... actorum cōmendata non ſit[g]; unde Iaſ. generaliter hic probat, idē eſſe, ſiue quid ſtatim poſt litis conteſtationem fiat, ſiue aliquando antea, qua de re alibi agemus[h]. In ſummarijs q̄q; cauſis idem receptum eſt, quum etiam ſimpliciter & de plano, & facti ſola ueritate inſpecta procedi lex iubet[i]: quum enim in eo iudicio, q una ex cauſa intēderit, ex alia obtinere poſſit[k]: fortius credēdum huiuſmodi emendationem cōcedi. Quod & eo caſu fatentur pleriq;, quum qualitas nō in libello addita, ſed in perſequutione cauſæ deducta fuit, eam enim emendare ad libitum poſſumus[l]: quod ſecus eſt, quū in libello adiecta eſt[m]: in ea enim ex ſupradictis diſtinguēdum. Et hæc quidem, quod ad emendationem ipſius actiōis attinet, ſatis & ſuper, nam ſi non de actione, ſed de pœna agatur, ubi ſemel commiſſa ſit, non eſt dubium pœnitentiæ locum non eſſe[n]: quod & in eo reſponſum eſt, qui patronum abſq; uenia in ius uocauerit. ex ſola enim actionis æditione ſtatim pœnale iudicium oritur, quæriturq; patrono ius.[o] Sed & ſi quis in libello quippiam cōfeſſus ſit, non facile aduerſus ſuam confeſſionem audietur:[p] nec mihi eorum opinio probať, qui ut in æditione actionis, ita quoq; in ea confeſſione diſtinguendum putant, quum appareat ſeparata hæc eſſe, & diuerſis rationibus niti.[q] Cæterum & quoties lex qualitatem aliquam à principio requirit, ab eius forma recedi non poteſt, nec emendationi locus eſſet[r]: fiet autem huiuſmodi emendatio parte citata, ut Alber. & Claud. tradiderunt[s]: nec ultra q̄ ſemel de eadem re admittetur[t]: alioqui res in infinitum tenderet: idq; receptius, licet alij contra[x]. Sunt & qui declaratione non niſi ab ipſo, qui actionem ædidit, fieri poſſe arbitrantur, ab hærede eius non poſſe[y]: & multo minus à procuratore generali[z]: quæ omnia alijs locis pertractanda ſunt: nō tamen omittendum, quod Aret. tradidit, emendationem hanc ratione futuri proceſſus utilem eſſe, nam ſi ex ea obſcuritate reus captione aliqua iam eluſus fuerit, actori iputabitur, qui aperte loqui debuit[a].

uel mutari [d] licet, prout edicti perpetui monet authoritas, uel ius reddētis

d ¶ MVTARI. Mutatur propria actio, quū uetere omiſſa, alia proponitur. In quo articulo ſolet decidi, ante litis cōteſtationem permitti regulariter mutationem, exceptis caſibus, quibus ſupra oſtendi, nec emendationem quidem concedi, ut ſi quis confeſſionem ſuam reuocare hoc prætextu uelit[b]: uel ius aduerſario iam quæſitū acceptatumq; auferre:[c] quo argumēto ſunt, qui generaliter idem arbitrentur, quū libellus à reo agnitus acceptatusq; eſt[d]: quæ & Petri fuiſſe uidetur ſententia, ſed eam merito Bartol. cōfutat, niſi in caſibus, quibus ſpecialiter introductū eſt, ut à qualitate, uel cauſa propoſita recedi nō poſſit[e]. Idem ſi ſemel mutatio facta eſſet, uel tempora non largirenť, uel aliter iudici ex aliqua cauſa ſederet, ut quia omiſſa ciuili, quis uellet criminalem uel famoſam intendere[f]. Verū & idem tradiť, quando electione perempta eſſet ſequens actio[h]: ut quia ſimul admitti nequeant, uel inuicem aduerſentur[i]: ſed & ſi priorem actionē differre ſimpliciter qs uelit, uel ſoli inſtantiæ ipſius cauſæ renunciet, audiendus nō eſt[k]. Sed ſi omnino remittere & litem & actionem uelit, poteſt, uel etiam ſi actionem ſolā repudiet, quod Bart. & cæteris uiſum eſt; quibuſdam tamen ex Iuſtiniani lege reclamantibus[l]: quæ, ut diximus, de renunciatione inſtantiæ ſolum loquiť, ſolumq; ea ratione ꝓmulgata eſt, quia ſe in uitum cogi ad agendum, ſeu in lite perſiſtendū debere actor negabat[m]: quæ ratio ſolam inſtantiam reſpicit, nec ideo magis differtur reus, quū proſequi mutatā intentionem actor teneatur. Interpretatione igitur reſtringenda ea eſt conſtitutio, quapropter nec tunc ei ullus eſſet locus, quando reus diſſimularet, ſeu non opponeret[n], aut eſſet contumax[o], aut quando actor aduerſus alium quoq; eadem actione experiri uellet[p]: aut ſi iudex neceſſario uideret ab obſeruatiōe iudicij actorem liberandum, ut quia libellus ineptus eſſet, quod Bar. hic tradit, quod & in alijs caſibus dicendū eſt, quos alibi relatos legere eſt[q]. In criminalibus quoq; iudicijs non permitti mutationem, propter Senatuſconſultum Turpilianū hic traditum eſt, quod alibi Bart. diffuſius attingit[r]. Poſt iudicium uero acceptum pro regula traditum eſt non concedi mutationem, quia litem cōteſtando quis inſtantiæ ex ꝓprio cōtractu aſtringitur[s]: qua ratione purgatio quoq; more conceſſa non eſt[t]: qua propter nec in cauſa quidem appellationis mutari poterit[u]: quū per appellationem res in eum ſtatum reducatur, in quo tempore litis cōteſtatæ erat[x]. Non procedit tamen hæc concluſio, quando per errorem aliud pro alio petitum eſſet, uel ex alia cauſa q̄ deberetur: licitum enim erit mutare probato errore[y]: quod ſupra attigimus: quāobrem ſi ex probationibus cōſtaret iudici, uerum creditorem eſſe agentem, putauerim Zenonianæ conſtitutioni locum eſſe, fauore dirimendarum litium[z]: tametſi communiter aliud receptum ſit, nempe ſi libellus ſit nullus ab obſeruatione iudicij[a]: ſi ualeat ab illa cauſa reum abſoluendū, ſaluo actori iure alio in iudicio experiundi[b]. Non procedit rurſus, quando ex mutatione lis non differretur, ſed ſolum fieret cauſa euitandæ pœnæ[c]: quod Bald. ſenſit, qua in re ſubſiſto[d]: & diſtinguendum arbitror, lex cōſummatū actum ſolum puniat, an id minus. Nō impeditur rurſus mutatio, ſi partes conſentiant, deberq; iudex earum cōſenſum pro rato habere, quod aliqui hic tradiderunt[f]: quod & ego Zenonianæ legis argumento cenſeo, tanquam tali conſenſu extendatur litis conteſtatio ad rem mutatam[g]. Sunt & alij non abſimiles caſus, ex his, quæ in emēdatione diximus repetendi. Sed an idem in reo ſit, ut non niſi uſq; ad litis conteſtationem mutare ipſe exceptionē ſuam poſſit, & uideri idem eſſe Picus ait, ut æqualitas inter partes ſeruetur[h]; & ne alioqui ſequatur ſententia ſuper eo, de quo in litis conteſtatione nihil actum ſit[i]. Sed ego in Bald. ſententiā deſcendo, quam & Riminal. probat, moueorq; ea ratione, quia ſi ex aliqua cauſa reus litem conteſtatus eſt, aliam deinde proſequendo, non dicitur à prima conteſtatione recedere, quum etiam contrarias

k Auth. qui... c. quo et qu...
l d. auth. et ... in auth. de ...
m d. §. oēm... ī. ut immo i...
n d. auth. ib... poſtula.
o Bar. l. ſi p... ſexta opp. 3. ... de op. nc.
p l. 3. ī fi. de ... re. l. 2. §. ... Bar. de præ...
q Alex. l. 1. ... Carb. æd.
r l. quæſitu... ad Turpil. ...
s l. 1. §. idem. ... de pec.
t l. inſul d. d...
u Rom. d. cō...
x d. l. ita dem...
y l. §. ſi min... ſeq.
z l. 2. §. de p... ſti.
a l. Bebius d... ff. dot.
b l. habebat. ... ſtit. et de l. a...
§. item quæ...
c l. alia. ī. d... quib. ut ind...
d d. l. 1. ī. plus petit.
e Bar. l. quie... fiet.
f arg. c. fi... prob.
g d. l. 2. §. fi...
h l. de die. qu... cog.
i l. prolatam de ſent.

contrarias defensiones obijciens audiatur[k]: nec eius respectu quicq; interest mutare factũ, quum inde idem effectus proueniat, id est absolutio[l]: quod in actore secus est, qui certæ causæ astringitur[m]: plurimũ tamẽ hac in re poterit arbitriũ iudicis, qui hoc curet, ne inde actori sit aliqua captio. Et hæc de mutatiõe adnotasse sufficiat.

¶QVID DE ACCVMVLATIONE, (id est plurium iudiciali adiunctione) dicendum? Et pro regula traditum est, permitti: non em̃ denegandum fuit, quin unusquisq; pluribus iuribus uti posset, si ea haberet, & citra alicuius fraudem id fieret[n]: accedẽte præsertim dirimendarꝫ litium fauore[o]. Quapropter si quis plures actiones ex eadẽ causa habeat, aduersus diuersos eis uti poterit[p]: dum tamen una solutione sit cõtentus[q]: siue illi rei debendi sint, siue cõsortes litis[r]: siue plures possessores: qui hypothecaria pro eadem re cõueniant[s]: siue plures sint creditores, q plures debitores eadẽ specie actionũ uno libello conuenire uelint[t]. Eadem ratiõe pluribus actiõibus, ex diuersa causa, contra eundẽ aliquis utet: siue ad diuersam rem cõpetant, siue ad eandem: quum res diuersa est, conclusio indubitati est iuris: ut si decem petam à Titio ex causa mutui, & alia decem ex causa depositi[u]: uel si petitorium possessorio accumulem, quum alterum ad possessionis solum declarationem, alterũ ad dominij, quod nihil cum possessione cõmune habet, tendat[x]. Sed & si mulier dotẽ sibi restitui petat, quia maritus facultatibus labatur[y]: & quia adulter sit[z]: agi ex diuersa causa apparet, & ad diuersos effectus: ex suspecta inopia ad consignationẽ: ex adulterio ad plenariã restitutionẽ: ideo admittendam cumulationẽ aduersus Pauli sententiam Dec. sensit[a]: quæ opinio defendi potest, si primo actũ proponat, ut consignetur[b]: quod infra ostendam. Potest & quis præparatorium iudicium cum alio cumulare, quũ diuersum finem respiciãt[c]: dum tamen ordo seruet, priusq̃ præparatoriũ expediat[d]. Sed & inquisitionẽ iudicis cõcurrere unà cũ partis actiõe posse, si ad diuersas res tendant, Bal. hic scripsit[e]. Eadẽ quoq; causa inductũ uidet, ut actio ciuilis criminali nõ præiudicet[f]: quũ altera priuatam utilitatẽ, altera uindictã publicã respiciat[g]: nisi quod eodem tẽpore lex noluit eo casu reũ duplici iudicio concuti, aut fatigari[h]. Quoties ad eandẽ rem ex diuersa causa agitur, locũ quoq; esse cumulatiõi, quãdoq; receptũ est: quãobrẽ qui ignorãs rẽ sibi legatã emit, ut ea tradat: duplicem actionẽ iungere potest, ex testamẽto, & ex empto[i]: ut altera rem ipsam, altera preciũ consequat, quod iuris intellectu uice rei fungitur[k]: nã & tali casu quũ causa diuersa sit, altera alteri præiudiciũ non facit[l]: & q̃uis unica charta utranq; qs intenderit, tamen duplex censebitur libellus[m]: quũ non ad chartã attẽdamus, sed ad causæ seu speciei diuersitatẽ attendamus, et quæ ex ea sequitur cõclusionem[n]. Cæterꝫ nõ actori tantũ, sed & reo id beneficiũ indulgeri dubiũ non est, nõ solũ in exceptionibus, quas diuersas obijcere potest[o], sed etiã si exceptioni actionẽ ipse iungat: ut si contrarium libellũ actori offerat, quia cõsequi aliqd intendat, quod sub simplici defensiõe non cõprænderetur[p]. Cumulat & quandoq; accusatiõi inquisitio, id'q; nõ nisi certis casibus, quos alibi Doct. attingunt[q]. Non ꝑcedit prædicta cõclusio, nec cumulatiõi locus est, quoties aut actionũ origo, aut exercitiũ, aut sentẽtiæ præiudiciũ, exequutiõue resistũt. De origine exemplũ in eo sumit, ex cuius pecunia, mandante eius seruo, fundus ab aliq̃ emptus est: aut em̃ rem à seruo suo gestã ratam habebit, & aget mandati: aut nõ habebit, & aget furti[r]: debet ergo à principio eligere utrum uelit: si em̃ ambas intẽderet, ceu cõtraria allegãs nõ audiret. Sic nõ potest qs et inofficiosi testamẽti, et falsi simul quæstionẽ mouere[s]. sic em̃ potest aduersus reũ interdicto experiri, tãq; ui et clam rem possideat, quod Ang. respõdit[t]: sic libellus reijcitur, quo nullã esse et iniquã eodem in capite sententiã affirmo[u]. Idem si actũ nullum dicã, & sententia iudicis infirmandũ[x]: uel si sententiam nullã esse dicã, & restitui in integrũ uelim[y]: appellatio em̃ & in integrũ restitutio nõ nisi aduersus sententiã ualidã cõcedunt: quare disiunctim his casibus ꝓponendũ est, quæ alternata intẽtio in apellante à diffinitiua utcunq; tolerat[z]: sicut & cõditiõalis, itẽq; diuersarꝫ causarꝫ allegatio[a]: qđ in actore secus est. Quaꝓpter receptũ est, nõ tenere iure eius intentionẽ, qui eodem libello rei uendicationi adiungit publicianam[b]: nisi quod de cõsuetudine sustinetur, si disiunctiue actum sit, & dictã rẽ ad se ꝑtinere iure dominij uel quasi[c]. Sic & ordo sacerdotũ postulatiõis electiõis'q; bñficium nõ coniũgit, sed à principio deliberat, eligendum an postulandũ aliquẽ ducat[d]. In exercitio seu rei prosequutiõe impeditur cumulatio, quoties lex eodem ex facto plures actiões cõcedit: licet em̃ omnes à principio oriant, non tamen om̃es simul intẽdi possunt, sed eligendum ab actore est, qua potissimũ uelit experiri[d]: qua electione facta, una sola cõpetit, aliæ extinguuntur[e]: ut merito impossibile sit eas accumulari. Sic in legatis eligendũ est, qua actiõe quis agat, personali, an in rẽ, a[n] hypothecaria[f]. Sic optandum est, utrũ quis de peculio actiõe an tributaria intendat[g]. Sic ex testamẽto cui clausula codicillaris insit, à principio qs eligit, iure directo an fideicõmisso uti uelit[h]: quæ tamẽ conclusio non ꝑcedit, quoties lex speciali aliqua causa libellũ alternatiuũ, aut cõdicionalẽ reijceret[i]: itẽq; quoties pro eodem, sed non ad idem hæ actiones cõpeterent[k]. Sed & quandoq; electio nõ adeo perimit alias actiones, ut ex causa rursus competere nõ possint: ueluti quoties quis iusto errore deceptus est[l], & ex ignorãtia remediũ minus aptũ elegerit[m]: uel qui elegit, is sit, qui propter ætatẽ uel alia legitima ratione restitui debeat, ut in ecclesia Aret. censuit[n]. Idem si remedium electũ aduersarius oppugnarit[o]: inde'q; actor ipse succubuerit[p]: aut culpã cõmiserit, ex qua actus ille nullus efficiatur[q]. Ad hanc distinctionẽ spectat etiã, quoties accumulatio ex eo prohibet, quia maior causa impediat, et hæc em̃ exercitiũ, seu ꝓsequutionem respicit[r]: qua ratione sæpe fit, ut ciuili quæstione intermissa, prius de crimine iudicetur[s]: unde & uidemus aduersus eum, qui om̃ibus bonis spoliatus sit, ꝙ huiusmodi causa ei sit maxima, nullam aliam adiungi posse[t]. Sed tamen hæc exẽpla nõ uidẽtur accumulatiõi conuenire, ut quæ tantum procedant, quum nõ ab eodem plures actiones, sed à diuersis singulæ ꝓponuntur: alioqui si is, cui actio maioris causæ

k ...l. nemo. ff. de ...ept.
l ...g. l. quod si ...itet. de acqui. ...ed.
m ...l. habebat.
n ...nullus uide... de reg. iur. ...§. si minus.
p ...3. §. 1. ubi ... de duob. re. ... si pluribus. ...eg. 1.
... in præsentia. ...rob.
... ex. in cõs. 58. ... in 5. Pur... ...ic.
... m. cõs. 249. ... idem. ff. de ...d. om. iud. l. ... de an. excep. ... naturaliter. ...ibil cõmune. ...quir. poss. ... cõstante. ff. ...mat.
... iro. eo. tit. ... uel. cõs. 393.
... sed si ante. ...e except. ...ui de inoffi... ff. de inof.
... om. cõs. 392. ...l. hic col. 21. Paduanæ. ...j. ne act. ...2. §. emãcipa ...ff. p col. bon. ...nterdum. de ... iud. l. 2. §. ...bon. rapt. ...uiusmodi. §. ...eruum. ff. de ...j.
... ff. de act. ...ucius. §. 1. de ...3. ...l. l. etiam. §. ...mino. Ias. l. ...nuus. §. 1. 4. ...de leg. 1. ... querelam. ...2. de elect. ...l. nemo. ... inter te & ...de excep. re.

q Bar. in l. si maritus. 2. §. fin. de adul.
r l. 1. C. de fur.
s l. cum qui. j. de inoffi. test.
t Ang. cõs. 162. uiso dicto libell.
u Barto. l. si expressim. de app.
x Ang. cons. 36. col. 2.
y Abb. c. constitutus. de in inte. restit.
z c. dilecto. ubi Abb. de app.
a l. scio. §. fi. de app.
b gl. §. sed iste. Inst. de act.
c Alex. cons. 96. in. 4.
d c. 1. de postul. præl. 6.
d l. nemo. §. quoties. de reg. iur.
e l cuius bonis. de cur. fur. l. si mihi & tibi. in prin. de leg. 1.
f l. cum filius. §. uarijs. de leg. 2.
g d. l. §. eligere.
h l. fi. j. de codi.
i d. c. cõstitutus. Bal. §. eligere.
k Inst. de leg. in princ. ubi Petr.
l l. habebat. de instit. l. fi. §. tales. j. de fur.
m l. clodius. de acquir. hæred.
n l. filium emancipatũ. de acqui. hæred.
o Bar. d. §. nihil cõmune. 3. lect.
p l. cum qui. j. de inoff. test.
q l. nihil. l. §. 1. de de inoffi. test.
r l. per minorẽ. de iud.
s l. fi. C. de ord. iud.
t c. 1. de rest. spol. in sexto.

competit,minorem uelit adiungere,nō uidetur prohibendus:quid enim impedit,ut fauori suo renunciare nō possit[u]?quod recte Saly. censuit. Sed & quoties à diuersis singulæ proponūtur, non tamē indistincte in minore supersedendum crediderim:sed ita demum,si separatā causam non habeant[u]. Finge,peto à te decem causa mutui,tu me criminaliter accusas,quum hæc separata sint:uerius est non ideo ciuili controuersiæ moram fieri[x],licet Bart. in contrariam sententiam iuerit,quem aliqui sequuntur[y]. Eodem pertinet etiam quum ratione ordinis impeditur accumulatio,ut quia alia actio aliā præcedere debet[z]:quapropter nō adiungitur rei uēdicatio interdicto uti possidetis[a]: nā & manifeste hæc remedia simul pugnāt,neq; petitio hæreditatis cū inofficiosi querela,nisi cōditio adiecta sit,quatenus in querela obtineatur[b]. Sed & nō potest qs eodem tempore absolutionē à iuramēto petere, & rescissoria experiri:ne scilicet in periurium incidat:prius igitur remissionem impetrare debet, quod Bald. hic sensit[c]. Sententiæ præiudiciū cumulationi obstat,quoties absolutoria in priore actione lata,rei iudicatæ exceptionē in sequenti posset producere[e]:unde fit,ut si ex eadem causa idem diuersis actionibus petamus,obstat exceptio[f]:in qua tamē conclusione prima fronte dubitari potuit:ut em cōcedamus,lata sententia obstare rei iudicatæ exceptionē,ne de eadē re sæpius quæratur.tamen uideret ad litium cōpendia pertinere,si accumulationi locus esse posset ante rem iudicatam,quū facilius quis post rem liquidam reijciatur,quàm adhuc durante ambiguitate[g]. Sed tamen hac in materia non minus cōsideramus quid sequi possit,quàm quod in præsentia apparet[h]:unde dum quoq; ex Africani responso[h] idem sentiendum est:quod sic ego interpretor,ut plurimum interesse censeat,præiudicialis actio prius eodemue tēporę intentata sit,an posterius. Si prius,uel eodem tēpore,phibetur accumulatio,obstatq; exceptio ne præiudiciū fundo fiat,id est aliud iudiciū introducatur,priusq; de fundo,quæ causa maior est,sit iudicatū.Si posterius,secus est:ut si uiam petam,deinde fundū: quamuis enim in uia prius obtineā,nullum fit fundo præiudiciū,quod scilicet in uiæ petitione incidenter tantūmodo de dominio fundi tractatum sit[i]:& ideo ei causæ non fit præiudiciū,qua de eo principaliter quærat,quod alibi docui[k]. Et hoc est quod lex ait,restitutionū causas esse dispares, quum em dominiū restitutiōis causa fit, in altera principaliter, in altera incidēter deducitur:unde in altera sola ex possessione oriēs præsumptio probatiōis sufficeret,in altera non sufficeret[l]. Neq; tamen aliorum sententiam,quamuis rationi Iurecons. non cōueniat,quin in se uera sit,ego diffiteor,ut ita demū prohibeatur accumulatio,quando altera sententia alteri præiudicaret,si id cōtingere secundum cōmunem causarum cursum posset. Si uero tūc solum præiudicaret,quum à reo onus probandi,quod raro fieri solet,assumeretur,secus esset[l]. Idem'q; si secundum iudiciū uerisimiliter prius terminabitē quàm primum:ut si quis rei uendicationē intendat,deinde adipiscendæ possessionis interdictū accumulet,nō reijciet:quia uerisimile est,fore ut citius in interdicto pronūcietur,quod summarie cognitiōis est,quā in iudicio petitorio,quod omnē litem absumit,ut Bart. tradidit[m]. Cæterum etiam generaliter cōcedetur accumulatio, quoties ex facto rei,uel alia probabili causa[n],incertus est actor,qua actiōe experiatur[o]:proponet enim omnes,protestatus ex una id se consequi uelle,quod suum sit. Sed & si quis petitionē hæreditatis intenderit,lite contestata res singulas prosequi poterit,ut si facilius de eis probaturum se confidat,nec præiudicij ratio obstabit[p]: cui locus non est in his,quæ facti seu accepti iudicij,id est litis contestatæ tempore,iudicio includuntur,unde non nouum iudicium accumulari uidet,sed quodāmodo pars incepti perfici.in uniuersali enim negatione etiā res singulæ comprænduntur[q]. Actionem quoq; hypothecariā personali adiūgi,ex Iustiniani lege cōstat[r]:quod specialiter introductum Barto. arbitratur, alij aliter:nobis hæc sententia placet,quum enim hypothecaria personali accedat,& ad diuersam rē, id est possessionem concedatur,uidetur accumulari potuisse:sicut quum quis criminaliter furti agit,& accessorie officium iudicis implorat,ut sua sibi res restituatur[s]:uel quum quis rei uendicatione experitur,& officio iudicis fructus sibi restitui petit[t]:uel fortē sibi cum usuris,uel omni eo quod interest,præstari intendit[u]:nec me mouet quod alibi traditur,nō admitti eum,qui fundum petat,& simul fructus condicat[x]:quia condictio non cōpetit,nisi aduersus malæ fidei possessorem,ratione fructuum non extantium[y]:& ideo principalis est actio:at hypothecaria cōtra debitorē semper accessoria est[z]. Ias. tamen non posse rem uendicari,& fructus simul peti credidit,quum fructus ex stipulatu debentur,quod falsum est:quum enim diuersa sint corpora,& ex diuersa causa debeantur,nulla tali casu esset præiudicij exceptio[a]. Aduersatur cumulationi exequutio,quando id quod altera in actione solutum est,ab altera liberationem producit:tali enim casu,nec eandem quidem numero augere licet,nedum specie accumulare,ut si quis ex furto à familia facto dominum unius serui nomine conuenerit,aliorum enim respectu actionem suspendet,quod condemnatio unius sufficere ei debeat[b]:unum autem tali casu cēsetur furtum, & ideo unica actio aduersus omnes competit[c]: quam si actor uoluisset integre contra omnes intendere,à principio potuit,ex postfacto nō conceditur[d]:si uero diuersæ essent actiones,quū magis inuicem differant,difficilius etiam cumulantur:quaproter duæ actiones ex causa lucratiua ad eandem rem cumulari nō possunt[e]:unde & pro eadem re uendicatio cum petitione hæreditatis nō adunabitur[f]:non magis quàm cū ipsa uendicatiōe actio hypothecaria[g]: nam ne coniungatur & illud obstat,quod res mea mihi pignerata esse nō potest[h]:nec mulier dotem à marito propter adulterium ab eo commissum repetet, & simul uel deinde actionem tanquam ad inopiā uergat,accumulabit,idq; ut supra diximus ex Paul. Castr.responso:exequutio em in priore adulterij iudicio facta,aliā causam absumit,quod,quāuis repugnante Decio,uerius est: hic enim duæ actiōes sunt,quæ nec à principio quidem pponi possunt[i].Ad hanc prohibitionē etiā pertinet,quod dici solet,quādo duo delicta

ex

u l. is qui destinauit. de rei uend.
u d. l. si. uer. sæpe.
x arg. l. reum. ff. rer. amot.
y Ang. Imo. in d. l. interdum.
z l. fi. C. de ord. cog.
a l. ordinarij. ff. de rei uend.
b d. l. qui. de inofficioso.
c et Fely. i c. j. extr. de iureiur.
e l. si mater. §. eandem l. cū quæritur. de except. rei iud.
f l. de eadem. e. ti. l. plura. z. respō. de act. & obli.
g l. fi. ff. de transact.
h l. fundum. ubi Bar. de excep
h d. l. fundum. et l. sed si ante.
i l. sicuti. §. si quæratur. ubi gl. fi. ser. uend. | in §. duo fratres. s. opp.
l Bar. l. quidam in suo. de cond. instit.
l Bar. d. l. fundū.

m d. §. nihil
mune. in j. col
n Ias. §. sed
col. 13. de a
o d. l. j. §. qu
tem. quorū li
p l. si post
de except.
q l. si quis e
tam. in fi. d
ept. rei iu
r §. sed neq
auth. de fid
s l. interdi
qui furem. f
fur. ubi Bar
t l. ex diuer
ubi. de rei u
u c. cū dilect
for. cōp. Al
j. de iud.
x d. l. fundi
y d. §. ubi.
z l. si differ
quib. mod. p
a d. l. si ide
iurisd. om. iu
b l. j. §. fi.
mil. fur. fe
c l. si famili
iureiur. om.
d d. l. j.
e l. omnes. de
& oblig.
f Aret. cōs.
lex. cōs. 89.
g Alex. in l
lū. pe. de leg
h l. neq; pig
ff. de reg. iu
i d. l. fundum

ex eodē facto ꝑueniũt, quatenꝰ pœna cōcurrit, eatenus ꝓhiberi accumulationē: alteriusq́ꝫ solutione alteram perimi: quatenus uero altera maior est agi posse[k]: quod si nō aduersus eundem, sed cōtra diuersas ꝑsonas actiões hæ intendant, tũc dubiũ non est nō obstare exceptionē[l]. Sed et quoties altera eundē effectũ per quandã consequentiã solũ induceret, non obstabit exceptio: ut quũ qs rem, quã ciuiliter possidet, ratiōe naturalis possessionis uendicat, & ratiōe ciuilis possessorio uti possidetis ĩterdicto experiṫ, potest utrũqꝫ simul facere[m]: qa in petitorio id curabit iudex, ut naturalis restituaṫ, actorq́ꝫ dñs declareṫ[n]: ex quo in consequentiã tendit interdicti executio, nempe ne actor inquieteṫ, neue uis ei fiat[o]. Sed & quoties actor probabiliter ignoraret, utro remedio experiri posset, hoc quoqꝫ casu ei succurrendũ esset[p]. Cæterꝫ illud adnotandũ est à regulis, qbus supra conclusum est, nō admitti cumulationē, excipi quatuor casus. Primus est, quũ conditiōaliter alia actio ꝓposita est, ut si qs querelã inofficiosi testamẽti intẽdat. & quatenus in ea obtinere poterit, attesteṫ se petitiōe quoqꝫ hæreditatis experiri[q]: uel quũ qs restitui in integrũ uelit, & quatenus obtineat petat instrumenti rescissionē[r]. Idem quũ quis sortē petit, & quatenus in ea obtineat, etiã usuras sibi adiudicari postulet[r]. Idem de re & fructibus[s], uel pœna[t]. Idem & quũ electiōe om̃ino ꝑempta nō est altera actio, ut in casibus quos supra excepimus[u]. Idē quando exceptio præiudicij obstaret, ut si qs fundũ petat, et quatenus obtinere in eo possit, etiã ad uiam illi fundo debitã intẽdat, quod à plerisqꝫ traditũ est. Fortius ex Dyni sententia censuit Paul. Cast.[x]: si simpliciṫ in libello fundus et uia petaṫ, uideri ordine suo actũ[y]: & fauore sustinẽdi libelli fieri interꝑtationē, ut de uia tũ cognoscaṫ, quũ in fundo actor obtinuerit[z]: quæ sentẽtia humanior est, si actor interpellatus ita declarauerit: alioqui si uiã quoqꝫ ante prioris actionis finē ꝓsequereṫ, Africani respōsum obstaret[a]. An aũt aduersus debitorē ꝑsonalis actio, contra uero aliũ possessorē reum debẽdi hypothecaria uno libello intẽtari possit, addita conditiōe, quatenus excussus principalis soluendo nō reperiaṫ? Apud Pontanum relatũ extat, qui nō posse respōdit[a]. Sed ego accepi, cumulationē facilius aduersus diuersas personas, q̃ꝫ cōtra eũdem admittendã, quod & Aret. uideṫ sensisse[b]. Secũdus casus est in summarijs, q̃ties scilicet sine figura iudicij, uel sola facti ueritate inspecta ꝓcedereṫ[b]: nã & tunc poterit rei uendicatio cũ hæreditatis petitiōe adiungi, quod recte Aret. respōdit[c]: nec me in contrariũ Bal. mouet authoritas, gñaliter tradentis quoties de plano uel simpliciter ꝓcediṫ, nullum duplici actiōi locũ esse[d]: quoniã de ea cumulatione loquiṫ, quæ sinē litis differret, alterũq́ꝫ iudicium, ne in eo ꝓcedi posset, impediret, quod aliqui hic tradiderũt. Tertius casus est, quãdo in libello narrata simpliciṫ est facti series, & generali clausula petitũ sibi ius dici, iusticiãq́ꝫ super prædictis om̃ibus et singulis administrari: tunc em̃, quia actionem nominatim exprimi non debere receptius est, existimabitur omnē actionem intentatã, qua quis melius expeditiusq́ꝫ obtinere possit[e]: nec cumulationis exceptio admitteṫ[f]: ut recte forenses causidicos instituit hic Picus.

1. ff. ui bon.
si ex duobus. ff. iud. sol.
§. nihil com- e. ubi Alex. . lect:. l. sicuti. §. si ratur.
1. in princ. posi.
§. quia autē. ...cōs. 245.
. l. 2. §. item. ...rb. obl. et in. ... de inoffic. . ubi Bal. ĩ. si ...rs. fis. ubi Alexan. ...iud. conductores. gl. ĩ. loc. . c. Raynal- ...uer. ueniṙẽt. ...ft. ...cum qui. d. ...les. d. l. nihil.
d. 1. fundũ. ...ret. l. nō am- §. fi. d' leg. 1. ...ex. cons. 56. & in rubr. ...i admitti. ...l. fundum. ...m. cōs. 392.
...et. l. duobus. ...de duob. re. ...r. i extr. uag. ...pri. uer. sine ...a. ...ons. 103.
...l. li nec q̃cq̃ ...plano. de of. ...nsul.
...a. c. de ord.
...ret. d. consi.

Quartus casus est, quando reus ante litē super actione accumulata cōtestatam nihil obijceret, ut Bal. ait[f]: uidetur em̃ consentire, & exceptionē remittere[g]: quod tamen nō ꝓcedere Bart. existimat, quũ actio adiuncta nulla est, ut quia ꝓpter electionem uel repugnantiam ipso iure sublata sit[h]: tunc enim iudex de facto agentem reijcere potest[i]: si tamen sciat eũ de facto agere: quaꝓpter & admonẽdus à reo est, & exhibenda illi alterius causæ acta[k]: ut eã repugnantiã manifeste deprændere possit: q̃ si admonitus iudex, ꝓposita exceptiōe accumulationē hanc nō reiecerit, hoc casu nulla erit sentẽtia, quũ alioq bñficio appellatiōis opus esset[k]: ut Decius existimat. Et quũ exceptionē hanc cumulationis dilatoriã esse appareat, seqṫur ut nec in causa quidē appellatiōis obijci possit[l]. Sed an in ea causa cumulatio admittaṫ? Et Bar. admitti cẽsuit[m]: ut scilicet noua ea actio, noua ex instãtia sustineaṫ, nō ut ad cōfirmationē uel infirmationē prioris iudicij ꝑtineat. Sed quales sunt huiusce cumulatiōis effectus? nouus ne libellus accumulabiṫ? Iuramentũ de calũnia nouũ præstabiṫ? aliæ ne induciæ? unane sentẽtia om̃e iudiciũ finietur? Et primo circa libellũ sciendũ est, si eodem facto oriunṫ plures actiões, quæ ab eodē intenteṫ, unicũ tamē libellũ dici[n]: si uero ex diuersis sunt factis, tot qdē sunt libelli, quot facta ꝓprie loquẽdo[o]. Sed tñ quũ numero tantũmodo differant, unũ iudiciũ sufficiet, atqꝫ unus libellus[p]: idq́ꝫ fauore dirimẽdarꝫ litiũ[q]: si uero specie quoqꝫ differant, plura iudicia existimabunṫ[r], licet una petitiōe cōprændi possint[s]: ut quũ qs petitorium possessorio adiũgit[t]: uel quũ de pluribꝰ criminibus qs eadē charta accusaṫ[u]: quod Aret. recentioresq́ꝫ ꝓbant. Et ex his decidi potest, quid de iuramento ob calumniã censendũ sit. ubi em̃ uel unicus sit libellus, uel numero tantũ differãt actiões, tũ rursus iurandũ non esse Bart. cẽsuit[x]: quòd si specie quoqꝫ differãt, uel plura sint iudicia, tũc etiã in adiuncta lite iurabiṫ. Sed ego malim Accurs. sententiã indistincte sequi, qa nō uideṫ prius iuramentũ ad actiōis sequẽtis ueritatē ex ui uerborꝫ trahi posse[y]. De dilationibus uero ita à sapiẽtioribus decretũ est, ut q̊ties noua actio accumulaṫ, nouæ quoqꝫ dilatiões dari debeãt[z]: siue ea dilatio ad opponendũ petaṫ[a], siue ad deliberãdũ[b], aut ad ꝓbandũ[c]: nisi q̃ si ex nũcijs prioris causæ uerisimile est reũ instructũ esse, haudquaq̃ꝫ amplius opus est morã fieri deliberatiōis causa: ut quũ qs furti non manifesti agit, deinde accumulat ui bonorꝫ raptorũ actionē, ut quod amplius in pœna est consequaṫ[d]. De sentẽtia uero receptũ est, debere iudicē etiã sup actione cumulata ꝓnunciare[e]: tametsi nō referat si separatim ꝓnunciet, dũmodo tempora largianṫ, id est duret instantia[f]: idq́ꝫ siue differãt hæ actiões specie, siue numero tantum. Sed qd si altera alteri præiudiciũ afferre possit? & quo casu cumulatio ꝑmissa est, prius sup ea iudicabiṫ, quæ sequẽti nō obsit[g]: si uero ꝑmissa non erat, nihil interest sup utra iudicetur: imputandum enim reo, qui accumulari eas ꝑmisit: super ea igitur iudicandum, quæ prius ad liquidum perducta sit[h].

decernit æquitas[e].

e ¶DECERNIT AEQVITAS. Vt quia

f repe. padu. col. 16. uer. 2. quærit.
g l. pen. C. de excep.
h d. §. eligere. et d. l. 1. ĩ. de furt.
i l. 1. ĩ. ut quæ des. aduo.
k gl. l. generaliter. de except.
k l. 1. ĩ. de app.
l d. l. ita demum. de procur.
m l. per hanc. col. 2. ĩ. de tẽp. ap.
n l. qui de crimine. ĩ. de accus.
o l. scire debemꝰ. ff. de uer. obl.
p l. hæredes. §. 1. fam. ercis. l. cum duobus. §. si plures. pro soc.
q l. non est nouũ. de act. empt.
r l. si is qui. de act. et oblig.
s c. 2. in gl. 3. de cap. mon.
t c. cum ecclesia. de caus. pos.
u l. si quis homicidij. ĩ. de accu.
x auth. in isto. ĩ. de iur. cal.
y c. pen. extr. de iureiur.
z c. 2. extr. d' dil. l. 1. ubi Cyn. ĩ. d' dilat.
a Bal. hic. col. 2.
b d. auth. offera.
c l. oratione. ff. de fer.
d l. 1. ff. ui bo. ra.
e l. non idcirco. d' iud.
f Fely c. cum inter. col. 4. de re iud.
g d. l. sed si ante uiam.
h gl. d. l. generaliter.

mutem alicuius utilitatis consequẽdæ causa, nõ aũt solum ut reo noceat, eũq; maiore afficiat infamia[i]: malicijs em̃ indulgendũ non est[k]. Sed ut ut ꝑmittaẽ mutatio æquitas dictat, resarciri reo expensas, & damna, si quæ causa tardioris processus patiẽ[l]: nec ante eorum restitutionẽ audiet actor[m]: & quãuis post mutationem ad ulteriora ꝓcessum sit, poterit tñ iudex usq; ad sententiã hũc mutantẽ uel emẽdantẽ in id condemnare[n]:

IMP. ANTONINVS
Epaphrodyto.

QVi accusare uolunt, probationes habere debent[b]: quum neq; iuris[c], neq; æquitatis ratio permittat, ut

quoniã ꝓ regula traditũ est, eũ iudicẽ, qui super aliqua exceptione interloquutus est, usq; ad causæ finem in expensis condẽnare posse[o]: fietq; huiusmodi cõdemnatio officio iudicis, ut frequentius receptũ est[p], non autẽ actiõe in factũ, quod Accurs. tradiderat: quandoq; tamẽ non cogetur emendans ad alicuius damni uel impensaꝝ restitutionem, ut si reus hac ex causa uerisimiliẽ damnũ non subeat, ut qa om̃ino uelit cõtendere, & utroq; modo intentionẽ aduersarij diffiteaẽ, nec idcirco lis proteletur[q]. Cæteꝝ, et eum, qui temeritate careat, uerũ facilitate quadã deceptus, emẽdare libellũ uelit, in expensis nõ damnandũ Bal. sensit[r]: quoniã tali casu etiã deserẽti litẽ succurriẽ[s]. Sed aliud iuris in eo obseruandũ uideri potest, qui adhuc litigare uelit, quũ causa terminandaꝝ litiũ multa inducta sint[t]: unde etiam si causa iusti erroris fiat emẽdatio, tum quoq; receptũ est condẽnationi expensaꝝ locũ esse[u]: mihi tamẽ Bald. sentẽtia uerior uideẽ, quoties talis sit error, q à temeritate excuseẽ[x]: nã et huiusmõi pœnæ legali moræq; semꝑ obstat[y]. Sed an minori, rustico, mulieri, succurraẽ, ut absq; expensaꝝ solutiõe emendare possint? Et uidereẽ succurrendũ: quoniã si iussi ædere præcepto prætoris non paruerint, eis tñ subueniẽ[z]. Sed illud præceptũ iure speciali solum suadẽte æqtate factũ erat, in hoc uero casu, qui emẽdant, aduersus iuris communis regulas delinquũt, & ideo nõ adeo sunt adiuuandi[a]: tum ꝓpter rigorem iuris cõseruandũ[b]: tum ne facultas emẽdandi à lege cõcessa cũ alterius iniuria intelligaẽ[c]: imputabitur igiẽ & mulieri et rustico, si minus ꝓuidi fuerint[d]: minori uero nõ ĩputabiẽ, sed eius tutori uel curatori[e]: q nõ solũ dolo agere nõ debuit, sed nec temere[f]: & ea propter resarciet de suo om̃e damnũ.

QVI ACCVSARE. Sicut supra traditũ est, reum actori rationes nõ ædere, ita hac quoq; lege constitutũ est, ut nemo instrumenta sua actori non solũ ædere, sed nec inspicienda præstare cogaẽ, siue ciuilis sit, siue criminalis causa: qđ & uerbum accusare, & actoris uox indicat: quãuis & ea sentẽtia defendi possit, ut de ciuili iudicio tantũ hic agatur: si quidẽ accusare est aliquẽ ad causam dicẽdi urgere, quod Græci αἰτιᾶσθαι dicũt: unde & in ciuilibus cõtrouersijs quandoq; legiẽ accusatio[a]: in extraiudicialibus quoq; iurgijs alter alteꝝ accusare quãdoq; dicitur[b]. Sed tñ usitatius assumitur in criminalibus delatiõibus[c]: tametsi ueteres etiã angustius quãdoq; acceperint. Primo em̃ reum deferimus, deinde ꝓbationes in eũ inducimus, quod arguere reũ dicitur[d]: tum receptis testimonijs, & facto, ut uocant, ꝓcessu eum accusamus, id est ad causam dicendã cogim9, introductis aduocatis uel oratoribus: quaꝓpter qui causam perorat, proprie accusare dicitur[e].

b ¶ DEBENT. Et ideo in ciuilibus causis, qui non ꝓbauit, tanq; temerarius, expensaꝝ dãno afficiẽ[f]: adeo ut traditũ sit, nõ nisi iustissimã causam actori ꝓdesse ut hæc cõdemnatio min9 fiat, quũ in reo non æque grauis sufficiat[g]: nec ab hac præsumpta temeritate ꝑ iuramentũ calumniæ qsq; excusaẽ, quũ à calũnia distet temeritas[h]: poterit quoq; huiusmõi litigator actiõe iniuriaꝝ cõueniri[i]. In criminalib9 uero regulariẽ tanq; calũniator puniri potest[k]: nisi ꝓbet se iusto errore ductũ accusasse[l]: uel de casibus exceptis agaẽ[m]: sed & ĩ publicis iudicijs similitudine pœnæ[n], in priuatis arbitrio iudicis[o], fit cõdẽnatio: puniẽ & qñq; de falso, si sciẽs pecuniã acceperit, ut inocentẽ circũueniret[p]: recte etiã partib9 suis fungeẽ iudex, si talẽ in oẽ id, qđ accusati interest, damnauerit[q]: qbus pœnis etiã eo casu locũ esse Alex. respõdit[r]: quo reus quæstiõi subiectus, urgẽtia aduersus se indicia purgauerit. Pic9 cõtra, qa nõ præsumiẽ ꝑ calumniã is accusatus, aduersus quem huiusmõi adducerenẽ cõiecturæ, quæ q̃stiõi sufficerẽt[s]. Veꝝ ex supdictis uidereẽ distinguendũ, ut hoc casu ob calũniã nõ tenereẽ accusator, sed ob temeritatẽ tantũ[t]. Ego & illud censeo, huiusmõi cõiecturis iudicem quidẽ ingrentẽ excusari: idq; ex Ang. sentẽtia, nõ aũt accusatorẽ qui id crimẽ deferre nõ debuit, qđ plene ꝓbare non posset[u]. Si igiẽ accusator de probationibus suis dubitat, ne temeritatis damnetur, consultius ei erit, abolitionem impetrare, si possit[x].

c ¶ IVRIS. Scripti: æquitatis non scriptæ: ut Accur. placet. Ius diciẽ apud Aristotelẽ lib. ethi. V. quod à legislatorib9 expressim est cautũ. Cæterũ quia lex om̃es casus cõprændere neqt, accidit quãdoq; ut ꝓpter rei qualitatẽ, uel aliud accidẽs, legẽ seruari aliquo in casu iniquũ sit, & ideo ad ἐπιείκειαν, id est æquitatẽ recurramus, quæ iuris in occurẽti casu rigorem temperet, quod et Bart. sensit[y]. Sed unde colligiẽ huius respõsi æqtas? uidereẽ em̃ causa ueritatis ostendendæ in id quoq; cõpelli reũ debuisse, ut instrumẽta sua æderet, quũ iniquũ sit ueritatẽ occultari[z]: & ideo mala fides põtificio iure usucapioni obstat[a]: obstaret & sentẽtiæ, quũ is, qui scit se ueꝝ debitorẽ, absolutus fuit, nisi causa dirimendaꝝ litiũ cõscientiæ suæ leũ ex relinqueret[b]. Sed tñ hæc nos parum mouẽt: non em̃ constat reũ nolentẽ ædere malæ esse fidei, uel occultare ueritatẽ, neq; debuit rẽ suã inuitus alteri exhibere, arcanaq; sua aduersario, qđ iniqssimũ esset, patefacere, satiusq; fuit ultionẽ rei occultæ Deo ipsi ꝑmittere[c], q̃ in casu ambiguo dñi arbitriũ de re sua ĩminere: aufereẽ em̃ pricipalis cõmoditas, quæ reo indulta est, nẽpe ut nihil ipse præstet, sed actore nõ ꝓbante absoluaẽ[d], ut merito nec ratiões qdẽ exhibere debeat, qđ supra ostẽdimus[e]: nã & à theologis receptũ est, eũ qui iudici uera se dicturũ iurauit, non tñ id delictũ detegere debere, cuius diffamatus, adhuc nõ est, nec ideo ꝑiurũ censeri, quod et Clauasius retulit[f].

ALIENO-

i l. in fundo. de rei uend.
k l. 4. ff. de in offic. t. st.
l gl. l. 1. uer. tenebitur. de alie. iud. mut.
m l. sancimus. ĩ. de iud.
n Bal. col. 9. rep. peruſ.
o Doct. c. sæpe. de app.
p l. terminato. ĩ. de fruct. & lit. exp.
q arg. non igno. ĩ. de fruct. et lit.
r Bal. hic. col. 10. op. 8. Pad. rep.
s l. properandũ. §. sin autem alterutram. ĩ. de iud.
t gl. in d. l. non est nouum.
u. Bar. l. rura. C. de om. ag. de ser. lib. 12.
x l. eum quem temere. de iud.
y gl. l. quod te. si cer. pet.
z l. 1. in fi. ff. eo.
a l. scio. de in integr. rest.
b l. 1. §. nunciatio. ubi Bar. ĩ u't. col. de ope. no. nũ.
c l. 2. §. si quis à principe. ff. ne qd in lec. pub.
d l. fi. sup. de iur. & fac. igno.
e l. non est ignotũ. de admi. tut.
f l. meminerint. C. unde ui.
a l. ex iudiciorũ in fi. ff. de accu.
b l. uiro. ff. sol. matr.
c rubr. ĩ. de accu.
d l. indicasse. ff. de uerb. sig.

e l. qui cũ m[...] §. accusasse. [...] bon. lib.
f l. eum qu[...] mere. de iud. [...] perandũ §. si [...] tem alterutr[...] de iud.
g l. q in alter[...] de reg. iur. [...] d. l. eum que[...]
h l. 1. ubi Ba[...] ad Turpil.
i l. si credito[...] item. §. si qu[...] debitorem. ff[...] iniur.
k l. 1. ĩ. de ac[...] diuers. ind. [...]
l Bar. d. l. 1. [...]
m gl. in l. a[...] tas. §. pe. d[...] qui not. infa[...]
n l. fi. ĩ. de [...]
o l. & in pr[...] tis. ff. ad T[...]
p l. 1. secũdo [...] ff. de fal.
q d. l. 1. §. inc[...] cõs. 12. in 1. u[...]
s Ang. in l. [...] cantia. 6. q. [...] bon. uic. Ias[...] §. sin aũt. 8. qu[...]
t ag. not. ꝑ [...] in d. l. 1.
u l. 3. ĩ. ad l. [...] mai.
x l. fallacite[...] de abol.
y l. 1. in fi. [...] de legi.
z c. 1. de crim[...]
a c. fi. de pr[...]
b c. à nobis. [...] sent. excom. [...] in ext. uag. a[...] primendum [...] uerbo denun[...] onem.
c d. c. à nobi[...]
d Bal. l. ĩstru[...] ta. C. de fide[...]
e supr. l. 1.
f Summa A[...] in uerb. conf[...] dilecti.

alienorum [d] instrumentorum inspiciendorum potestas fieri debeat [e]: actore [f] enim non probante, qui conuenitur, & si nihil ipse praestiterit, obtineat.

d ¶ALIENORVM. Si igitur aliquis à tabellione instrumentum, praestita ei mercede, redemerit, suum erit: uidetur em̃ chartam quocꝫ, uti scripta est, emisse [g]: unde traditur, quibus casibus specialiter inductũ est, ut reus ad aedendũ cogatur, huius authoramenti cõtributionẽ aliquam posse petere, qđ et supra diximus [h]: quapropter & in seditionibus ciuilibus, direpta domo alicuius, qſ quis à latrunculis instrumenta redemerit, iure mercedem impensam repetet, tanquã utiliter gesserit [i]. Et hinc annotant Doct. eũ, qui propriũ instrumentum occultat, & supprimit, quũ illud aedere nõ teneat, abesse à dolo existimari [k]: quod in alienis instrumentis nõ ꝓcedit: ea em̃ qſquis caelauerit, interuerterit, fecerit quò minus appareat ueritatis occulendae gratia, falsi tenetur [l]. Idem in tabelliõe, q ꝓtocolum ipsum supprimeret, & de eo cõficiendo rogatũ se negaret [m]: nisi dolo malo eum carere iudici uideret, quae cõiectura & ex qualitate ꝑsonae, & ex tpis diuturnitate quãdocꝫ ꝓbabilis est [n]: ut Alex. post ueteres existimauit: nam & qui caelat instrumentum, non ut nemini appareat, sed aduersus aliquem tantũ, falsum nõ cõmittit, sed interdicto ad exhibendum cõpellitur [o]. Sed & qui illud cũ alijs rebus subtraxit, & ne furtũ depraendatur, noluit exhibere, furti solum mulctabitur [p].

e ¶FIERI debeat. Iniquũ em̃ est quencꝫ contra seipsum probationes inducere: quo argumẽto nec aduocatus, qui aduersus om̃es Titium defendere promisit, aduersus se ipsum patrociniũ praestare compelletur [q]: opinor nec aduersus cõsanguineos suos [r]: tametsi in iuramento fidelitatis alia fiat interpretatio [s]: & qui turrim praesidiumꝗꝫ mihi contra quoscũcꝫ spopõdit, aduersus se promisisse nõ existimabitur, ut ueteres plerícꝫ tradiderunt [t]: nisi eius culpa ortae sint inimicitiae [u]: quod Pyleus disputando affirmauit [x]. Sed uix est, ut ego id probem, quum uerisimile sit, id actum, ut nullo casu aduersus seipsum turrim daret [y]: idꝗꝫ huius legis argumento, cui locus est siue iuste, siue iniuste actor experiatur, nam nec aduersus rempub. suam uel prĩcipem tenebit [z].

f ¶ACTORE. Vnde solet dici fauorabiliorẽ esse rei causam [a], quia ut Aristoteles in problematum particula XXIX. ait, actor non nisi praeparatus ad iudicium accedere debet: & ideo nõ excusatur, q̃uis in ius alterius successerit [b]: breuioresꝗꝫ dilationes eadem ratione habet [c]: quum cõtra reus ad causam inopinus, imparatusꝗꝫ trahatur [d]: quo fit ut aliqua ꝑ obliuionẽ ab eo omitti uerisimile sit, nam & proniores ad liberationẽ sumus [e]: quũ & satius sit nocentem absoluere, q̃ innocuum condemnare [f]. Sed & ea quocꝫ ratio probabilis est, hũc qui agit, culpã seu morã eius, qui cõuenitur asserere: at qui alterum deliquisse ait, duriorem habet causam, quũ lex pro cuiuscꝫ ꝓbitate praesumat [g]: & in dubio paribusue ꝓbationibus dimittendum reum idcirco censet [h]: Summa igitur ratione hic cõstitutũ est, ut actore seu accusatore non probãte, reus absoluatur: cui regulae locus est, etiam si reus nullũ ius ipse habeat, soloꝗꝫ possessionis commodo fruatur [i]: quoniã ex actoris tantũ persona ius metimur [k]: idemꝗꝫ si reus ipse onus probãdi susciperet, nec susceptũ satis exequeretur, nihilominus actore non probante, si aliud non obstet, absoluendus uidetur [l]: nec refert, optimae existimatiõis sit actor, reus uero ꝑfidus & deploratus, an id minus: qua in re si Iureconsultos potiuscꝫ philosophum Fauorinũ cõsuluisset Aul. Gel. noctium atti. li. XIIII. cap. II. non adeo dubitasset: nõ em̃ quiscꝫ tam sanctae inculpataeꝗꝫ uitae esse potest, ut solius assertioni standum sit [m]: quũ lex euangelica duos aut tres requirat [n]. Si igit̃ quantũuis praesignis actor nõ probet, regulae iuris adhaerebimus. Quãdocꝫ tamen lex irregulari ꝓbatione contenta est, ut quũ semiplena fides facta est, tunc em̃ actoris iuramẽtum ꝓbationẽ supplet [o]. Idem quũ reus in dolo esse cõuincitur, difficultasꝗꝫ ꝓbationis subest [p]. In his quocꝫ, quae ab animo nostro pendent, solum iusiurandũ ꝓ ꝓbatiõe habet̃ [q]. Sed & plerũcꝫ ꝓbationis uim obtinet ꝓ̃sumptio [r]: quia solet dici, ꝓ̃sumptiones legũ pro liquidissimis ꝓbationibus esse [s]. Quandocꝫ tametsi plene probatũ nõ sit, ut reus absoluat̃, aliquib9 remedijs opus est, ut in criminalibus, in quibus reus innocentiã suam ostẽdere debet, quia lex unumquẽcꝫ iubet à criminibus abstinere [t]: & ideo in his aliquando iuramentũ purgationis requirit̃ [u]: nec abscꝫ eo diffamationis maculam abolet [x]: saepe de indiciorum adminiculorũꝗꝫ ueritate ꝑ quaestionẽ cognosci iubet [y]: solent & latrũculatores quãdocꝫ interloqui, se reum rebus sic stantibus absoluere, quae sententia ab obseruatione iudicij absolutoria tantum est [z]: tuncꝗꝫ solũ conceditur, quũ nulli ad probandũ dilationibus indultis ꝓnunciatur [a]. Si em̃ legitimae dilatiões datae sint, uel ad ulteriora ꝓcessum, puta ad quaestionẽ, accusatore uel ꝓcuratore fiscali nõ ꝓbante, reus diffinitiue, ut hic dicit̃, absoluendus est, praetercꝫ in causis ciuilibus, quũ actor, qui semiplene probauit, abest: & ideo ei iuramentũ deferri nequeat, non em̃ reus diffinitiue tũc absoluendus uidetur, sed ab obseruatiõe iudicij, quod Mart. Saly. Tigri. Alexandroꝗꝫ placuit [b]. Caeterum & quoties iudex certa conscientia actoris causae afficitur, ad principem scribere debet [c]: & se iudicandi necessitate exoluere: quoniam qui contra conscientiam iudicat, seipsum iudicat [d]: quòd si princeps eum non audiuerit, opinor recte facturũ, si Aul Gellij exemplo iurauerit, sibi non liquere [e]: q̃uis em̃ secundũ acta & ꝓbationes iudicandum sit [f]: tamen id nõ adeo debet obseruari, ut aduersus certã cõscientiã quis pronunciet [g]. Illud quocꝫ receptũ est, ut quandocꝫ cõpellatur reus ad actoris intentionem adiuuandam, ut quum actor syngrapham exhibet, quam à se scriptam negat reus, poterit is compelli ad scribendũ, ut literarũ cõparatione manus agnosci possit [h]: cui nõ absimile quod traditũ est, delato sibi iure iurando, uel iurare eũ debere, uel referre [i].

i §. cõmodũ. Inst. de inter.
k l. j. §. 1. ff. si pars haered.
l l. circa. ubi Docto. ff. de prob.
m glos. c. sicut. in fi. de sen. excom.
n c. licet. de test.
o l. in bona fidei. j. de re. cred. l. admonendi. de iureiur.
p l. si qñ. j. unde ui. l. semper. §. in hoc interdicto. ff. qđ ui aut clam.
q c. significasti. de homi. glos. §. aliae. Inst. de act.
r l. cũ de indebito. ff. de prob.
s l. licet imperator. de leg. j.
t l. is qui reus. de pub. iud.
u l. presenti. §. si cubi. j. de his qui ad eccles. Rubr. ex de pur. cano.
x l. fallaciter. de aboli. in fi. l. ubi j. de fal.
y l. fi. ff. de quaestion. glos. l. fi. j. fam. hers.
z. Bar. l. citia. colũ. fi. ff. de acc.
a Abb. et Imol. c. j. de off. ord.
b l. properandũ §. et siquidem. j. de iud.
c §. fi. in auth. de iud.
d c. per tuas. de simo.
e l. Pomp. de re iud.
f l. illicitas. §. ueritas. de off. praes.
g Doct. c. pastoralis. §. qa uero. de offic. dele.
h §. si quis igitur uer. tactus. in auth. de instr. cau. & fi.
i l. manifestae. de iureiu.

IMP. ALEX. AVG. *Valentiniano.*

NOn est nouū, eum, à quo petitur pecunia, implorare rationem creditoris, ut ueri fides cōstare possit.

IDEM AVGVSTVS *Vriano.*

IVstū est[a] desiderium eius, à quo

NON EST NOVVM. Veteribus con-
stitutionibus, quas â Triboniano sub-
latas (quod hæc nostra sufficeret) credibi
le est, cautum fuerat, ut actor ipse reo ratiões æ-
dere, causa exceptionis probandæ teneretur: me
rito id nouum non esse hac lege dicitur, melio-
ris'q; conditionis
hac in re est reus,
quàm actor: quū
generaliter lex di-
cat, fauorabiliorē
esse reorum cau-
sam[k]: quare & fa-
cilius exceptio cō
ceditur, q̄ actio[l]:
sicut defensio, q̄
impugnatio[m]:
qua ex causa &
beneficiarius, quem uasallum uocant, belligerā
ti domino indistincte defensionis gratia obse-
qui debet[n]: si uero hostem ille ultro oppugnatū
tentat, non: nisi cum iusta arma dominus infert,
adesse ei cogitur[o]. Ea igitur iuris regula in æditi
onis quoq; materia obseruanda præcipue fuit,
quum actor priusq̄ litem incipiat, dispicere de-
buerit, quomodo ius suum aliunde q̄ ex rei do-
mo probaret[p]: at reus quacunq; defensione tue-
ri se potest[q]: deterior enim est, qui iniuste aliquē
aggreditur, quàm qui pari culpa se defendit: un-
de & in re turpi potior est causa retinentis[r]: æqua
igitur fuit huius constitutionis dispositio, ut reo
liceat doli mali exceptionem actori obijcere, cū-
q; dolum probaturum se affirmare actoris ipsi
us rationibus aut instrumentis, idcirco'q; corū
æditionem officio iudicis implorare, ut sibi im-
putet actor, qui aduersus prouerbiū crabones
excitarit. Sunt tamen qui septem casibus restrin
I gi textus nostri regulam arbitrentur. Et in pri-
mis pleriq; ueterum in rationibus quidem ob-
seruandam affirmabant, in instrumentis uero
minime[s]: quæ propositio utcunq; disputabilis
est, sed tamen crebrius receptum est, etiam in in-
strumentis huic legi locum esse; siue quòd ratio-
num appellatione etiam instrumenta contineri
uideantur[t]: siue quòd hac in materia promiscue
instrumenta & rationes accipiantur[u]: siue quòd
eadem in utroq; casu est ratio, quum non minus
dolum actoris detegere possit instrumentorū,
quàm rationum æditio, loquatur'q; lex de ratio
nibus ipsius actoris proprijs: hanc sentētiam &
II nos sequimur. Alij, ut Pur. restringunt, ut in
tabulis, & Codice rationum procedat, non aūt
in priuatis schedulis, nam tales pro sua instructi
one secretò factas, ædere actor nō tenetur: id em̄
in fœneratore speciale est[x]: in quo ipse dissentio,
quum rationum appellatiõe etiam aduersaria,
id est huiusmodi chartulas cōtineri supra docue
rim[y]: & quia de probanda doli exceptione agi-
tur, qui dolus maxime depræenditur ex priuatis
scripturis: quum non minus aduersus hos præ-
sumendum sit, qui binas rationes conficiunt, al-
teras palàm, alteras secretò, quàm q duabus cru-
menis (ut uulgò dicit) in nundinas eunt[z]: nec
me fœneratoris exemplum mouet, qui cum re-
us sit, iure speciali ædere cogitur, actor uero iure
III conmmuni ædit. Alij, ut Decij fratres, nō pro-
cedere regulam existimant, quum persona acto
ris reo fauorabilior est[a]: ut quum pro libertate
dote, matrimonio agitur[b]: quæ sententia se-
quenti constitutione confutatur, ubi etiam fisci
procurator nomine publico agens, qualicun-
q; reo ædit, & tamen fisci causa fauorabilis est, si
de dāno uitando agatur[c]. Alij ut Bal. in reo pro-
cedere negant, q IIII
compensationem
obijciat, quoniā
huiusmodi uide-
tur potius actor,
nec simpliciter se
defendit[d]: unde
abhominatus &
sacer, in iudicio cō
pensationis cau-
sa esse nō potest[e]:
sequuntur'q; Bal.
cæteri recentiores: sed hæc opinio legem no-
stram in arctum redigit: quum enim in rationi-
bus earum'q; nominibus plerunq; sint cōpensa
tiones: quum ab altera parte ascribantur data,
ab altera recepta, quis non uidet apertam uim
uerbis legis fieri? fit & rationi, ea est ut fraus a-
ctoris seu doli exceptio probetur, quæ exceptio
ex compensatiõe quoq; competit[f]. Adde quòd
si is, cui exceptio sola datur, actorem potest co-
gere, quanto fortius is, qui exceptionem adeo ef-
ficacem habet, ut etiam petitioni, si uelit, suffici-
at[g]: nec uerum est eum, qui compensat, non sim
pliciter se defendere, quum qui compensat reti-
neat[h]: retentio autem defensio sit[i]: nam & com-
pensatio ipso iure tollit debitum[k]: exceptionis-
'q; obiectio nil aliud est, q̄ nuda declaratio, per
quam detegitur actori satisfactum esse[l]: & ideo
in omni materia uim solutiõis habet[m]. Quapro
pter omnes fatentur, excõmunicatio concedi cō
pensationem, saltem ex æquitate[m]: at in omi ædi
tione plurimum æquitas attenditur[n]. Satius est
igitur Bal. sententiā solū intelligere, quatenus
obiecta cōpensatio summæ petitionem excedit,
quod alibi existimaui[n]. Illud uulgò constat, quo
ties cōpensatio ex eodē facto, & natura rei pro-
cedit, regulā legis nostræ obseruandā, ut quū de
fructibus sorti iputandis agit[o]: quod omnes ꝓ-
bant: fauorabilior em̄ est huiusmodi cōpēsatio.
V Rursus Bal. à regula recedendū putat in excepti-
onibus odiosis, qualis est Macedoniani senatus-
cōsulti, aut ꝑscriptiõis[p]. Sed quū ex bono publi
co, & summa ratiõi hæ introductæ sint, uix est,
ut ego in hāc sententiā transeā, ꝓbabiliores for-
VI te erūt postremæ limitatiões. Altera, ut nō sit æ-
dendū, q̊ries exceptio æq̄tatē petitiõis nō exclu-
dit[q]: quales sunt, q̄ sacratis legibus oriunt̃, excō
municatiõis (ut uocāt) scilicet & banni, nisi dixe
VII ris huiusmõi dilatorias exceptiões nō debere mi
nus fauoris asseq, q̄ peremptoriæ habeāt, quū &
dilatio oīs pars sit summæ[r]. Altera, quū crimē
actori obijcit[s]: nō em̄ ad dedecus suū detegendū
cogi debet[t]. Sed & hæc ratio uix est, ut in eo locū
habeat, q aliū stimulat & in ius trahit. Omi, inq̄t
M. Cic. uitio carere debet, q in alterū paratus est
dicere: nā & lex gñaliter exceptionis doli ꝓban
dæ causa ædi iubet, quæ exceptio actoris crimē,
& impudentiam reuelat.

IVSTVM. a ¶ Supra cōstitutum fuit, teneri
actorē ad ædendum reo, quid in eo dicemus,
qui

k d. l. fauorabiliores.
l l. 1. §. is autem. de superfi.
m l. ut uim de iust. & iur.
n gl. 22. quæst. 5. c. de forma.
o Bald c. 1. quib. mo. feu. amitt. in princ. Abb. c. sicut. ult. de iureiu.
p l. 1. supr. eo.
q l. nemo. ff. de except.
r l. 3. ff. de cond. ob tur.
s gl. c. G. perpetuus. de fid. instru. Az. Odof. la. Ray. Saly. d. l. fin.
t l. cum seruus. in fi. de condi. et dem. l. prætor. in princi. ff. eo.
u l. fin. ī. eo.
x Clem. 1. §. cæterū. de usur.
y l. 1. supr. eo.
z arg. l. pen. in princ. ff. de extr. ord. crim.

a l. inter. & rei
b c. fi. de re i
c l. non puto. … no. de iur. fi
d l. amplius … pet. ff. rē ra. h
e c. cum inter … except. ubi Do
f l. 2. §. gener … ter. de do. exc
g d. l. 1. §. is i
h l. 4. 1. de p … hæred.
i glo. c. quo in … 8. distinct.
k l. uerū. l. si … bo. ff. de cōpe
l l. 2. ff. de cōp
m l. 3. §. 1. l. … culum. §. 1. … stat. lib.
m d. l. fin.
n supr. l. 1.
o c. 1. extra … usur.
p l. q exceptio … de cōdic. inde.
q Bald. d. l. fin.
r l. 1. §. diem.
eo. §. … aūt. Inst. de …
s l. 2. §. diuus. … iur. fisc.
t l. alias. ff. de iureiur.

petitur, licet nomĩe publico, ut rationibus publicis exhibitis, cõstet, quãtũ sub noĩe[b] suo solutũ sit.

IDEM AVGVST.

Valentiniano.

PRocurator priuatæ ratiõis, instrumẽtorũ, quæ cõmunia tibi esse cũ fisco dicis, describẽdorum facultatem, secundũ morem fieri

qui publico nomine agit, ut quia procurator, aut actor fisci, seu reipub. an & ipse ædere reo tenebitur? Et uidebatur non teneri, quoniam hac in materia æditionis plurifariam indultum est fisco, & in primis id speciale habet, ut reus illi ædere compellatur[u]: & si nõ ædiderit, subtracta instrumenta creduntur[x]. Rursus ei cõcessum uidet͂, ne quisquã aduersus fiscum ædat[y]: qđ si tertius reo cõuento à fisco ædere prohibetur, fortius fiscus ipse aduersus se ædere non fuit cogendus[z]. Sed tamen rescribit Imperator, fisci actorẽ cõpelli ad ædendũ ratiões publicas. fiscus em̃ iure priuatorũ utit͂, præterq̃ ĩ casibus, quibus expressim apparet priuilegiũ ei concessum[a]: & ideo reo cõuento, sicut quilibet alius ædit, idq́ maxime in ratiõibus publicis procedit, quæ quodammodo soluentis mandato factæ uidentur[b]: ut Bart censuit. Idemq́ absq; dubio si reus apochæ amissionẽ alleget[c]: siue casu fortuito, siue aliter[d]: nec obstat quòd fisco hac ĩ materia specialiter plurimũ cõceditur, quia uerius est, hoc solũ casu ei indulgeri, quo de uacantibus bonis tractatur, ut quia de iure capiendi agitur, puta quòd clam relictũ sit aliquid incapaci[d]: uel bona sint uacantia, ideo iure dominij ad fiscum pertineant: uel alia simili re nummeraria agatur, ex causis scilicet præcedentibus, quæ à Calistrato relatæ sunt[e]: unde & senatusconsultũ, cuius Modestinus meminit[f], ædi delatori iubet in eam tantum causam, quæ delationẽ respicit: & ratio priuilegij est, quia ultra fisci fauorem in eis causis subest etiam publica utilitas, ut clandestinæ fraudes detegantur, quæ tamen utilitas odio capitalis causæ superatur, eiq́ cedit[g]: quo fit ut in capitali causa nunq̃ fiat æditio[h]: nec nos rursus mouet, quòd tertius contra fiscum ædere non debeat[i], quia de his actis uel instrumentis intelligendum uidetur, quæ tertius beneficio fisci consequutus sit, & ex præcedentibus subsequentia declaranda, quod & supra docui[k]: & hæc ego uera arbitrarer: communis tamen sententia aliorum aliter se habet, existimantq́, si fiscus cõueniatur, nec à tertio quidem aduersus eum ædi debere[l]: si uero ipse alium conueniat, tunc legi nostræ locum esse.

b ¶NOMINE. A se uel alio, qui ipsius rei nomine soluerit: ego nomen alio quoq; sensu hic accipi posse arbitror: sunt em̃ in rationibus nomina, tituli, seu capita separata per singulas causas, uel personas, quibus ostenditur, quã in causam uel negotium, quid datum, acceptumue sit, ut Asco. Ped. declarat, unde & nomina simpliciter pro causis ponuntur[m]: quandoq; etiã pro ipsa cautione[n]: aliquando pro debito, seu pro debitoribus ipsis[o]: quapropter posset hic textus intelligi, non quum de fundanda exceptione rei agitur, sed de adiuuanda tantum, ut quia constaret quidem numeratam fisco pecuniam, sed dubitaretur cui nomini, id est in quam causam sit imputanda[p]: personæ scilicet ipsius, qui conuenitur, an alterius.

PROCVRATOR. Procuratorum duplicem speciem esse pleriq; recentiores tradiderunt, alios em̃ qui fisci procuratores dicuntur, quiq́ publica principis iura moderant͂, alios qui Cæsaris appellantur, aliosq́ nomine Rationales, ad quorum curam priuatum Cæsaris patrimonium pertinet: & quoties inter fiscũ & priuatũ lis est, hi iuris dicẽdi potestatem habent[r]. Sed alias ego promiscue hos accipi Rationalesq́ appellari arbitratus sum[a]: qua de re alibi diffusius, in præsentia solum admonendi sumus, procuratorem priuatæ ratiõis prĩcipis in Aegypto Rationalẽ fuisse, qui ab illis ἴδιος λόγος, ut Strabo li. ult. ait, uocatur: ad quem indagatio bonorum uacantium spectat, & omniũ rerum, quæ Cæsari debentur: is in comitatu suo Cæsaris libertos & actores habebat, quorum fidei maiora minoraue negotia credebantur. Si igitur aliquis cõmunia esse sibi cum fisco instrumenta alleget, ad ipsius procuratoris solicitudinem pertinet, ut eorum describendi facultatem socio fieri iubeat, & quoties expedierit etiam authentica eo petente in iudicio exhibeat, ne probationis fides uacillet. communia enim instrumenta, quũ apđ fiscũ ceu digniorẽ remaneãt[b]; non tñ id dignitatis priuilegium cum alterius iniuria esse debet[c]. Sed an perpetuum, id est, ut instrumenta communia apud fiscum remanere debeant? Et quosdam casus excipi constat, & quum ex conuentione penes me sunt, & fiscus socio meo succedit, nõ em̃ ius mihi ex facto meo quæsitũ auferetur[d]: cõtractus em̃ ad successorẽ transeunt[e], fiscusq́ iure authoris sui solũ mutet͂[f], ut Bar. recte sensit. Idem si fiscus falsi quæstionẽ hæredi scripto moueat, non enim ideo penes fiscum remanere debent testamenti tabulæ, quum ex accusatione nullum ius, in proprietate huiusmodi tabularum, fisco acquiratur[g]. Sed & si maior sit pars, quàm ex instrumento consequi priuatus possit, uidetur apud eum potius authenticum relinquendum[h]; ne minorem partem possidenti plus tribuatur, q̃ ei qui maiorem habeat[i]: & si enim in communium rerum alienatione priuilegium fiscus habeat, eiusq́ pars aliam trahat[k]: non tamen hoc in casu uidetur aliquid specialius ei indulgeri. Nec me mouet, quòd lex, si de tabulis testamenti deponendis agatur, digniorem præferri censuit, non distincta cuiusq́ parte, maior an minor sit[l]: quia communiter aiunt, per aliam legem nihilominus distingui[m]: mihi & illud uerisimile uidetur, quum de hæreditate controuersia non est penes eum, qui maiorem partem habeat, tabulas relinquẽdas: si uero de ea ambigatur, secus esse, ne ille, apud quem sunt eas in sui fauorem uitiet[n]: & quia partes hæreditarias interim non attendimus, quum adhuc

p arg. l. j. ff. de solut.
r l. apud. ĵ. ubi cau. fisc.
a l. 2. supr. de mod. mul.
b l. fi. de fid. inst.
c l. 2. §. si quis à principe. ff. ne quid in loc. pub.
d gl. l. fi. circa medium. C. qui pot. in pig.
e l. ueteres. ĵ. de cõtrah. stip.
f l. fiscus. ĵ. de iur. fiscal.
g l. fi. ff. de tab. exhib.
h l. 3. §. fi. l. si quæ sunt. ff. fam. ercis.
i l. maiorem. ff. de pac.
k l. 2. ĵ. de com. re. ali.
l d. l. fin. de fid. instrum.
m d. §. fi. d. l. si quæ sunt.
n d. l. fi. de tab. exhib.

iubebit[b]: & si quādo res exegerit, ad fidē petitiōis tuæ apud aliū iudicē pbēdā[c], aliqd eorū pferri, desiderante eo, qui conuenitur, ut id fiat præcipiet.

adhuc de eis decisum non sit: nam & lex simpliciter pferendū, qui ætate, uel dignitate, uel sexu, uel statu præcellat, ait, si de tabulis deponendis agatur[o]: at quū inter hæredes id tractatur, non iure depositi hoc fit, sed qa alius maioris partis sit dn̄s: tunc igitur ei prælationi locus erit, quū de deponendis agitur, ut quia de electione, uel suffragio amici tractatur[p]. Cæterū & in ciuitatibus, quæ intestinis discordijs laborāt, & in quibus periculum est, ne acta publica diripiantur, putauerim iustam priuati querelam esse, authenticum in archiuis publicis relinquere detrectantis[q]: interponet itaq; iudex partes suas, ut ibi relinquatur, ubi uerisimile est tutius, incorruptiusq; fore: ideo em̄ lex digniori id ius concedit, quia diligentiorem custodiam præstaturum eū arbitratur. Vnd & seniorem iuniori præfert, q̄ scilicet illi difficilius fallātur, seruentq; magis fidem, utpote ad eos quāprimum ituri: quod nō in instrumentis tantum, sed & in alijs plerisq; rebus obseruatur, ut in clauibus castri, uel arcæ numariæ. Idē in signatorio annulo[r], & similibus[s]. Sed an hac in re præferemus maiorem ætate, ei qui maiori sit dignitate? Et receptius est senem in fide & custodia præferendum[t]: extra quam causam plus tribuemus digniori, qualis & is censetur, qui ampliora stipendia habet[u]. Quid si dignior honorem amiserit, exauthoratusq; sit? Et si ex culpa uel delicto id cōtigit, omnes cōsentiunt hoc nomine accepta instrumenta alteri, cuius fastigio præumbrari cœpit, restituturum[x]: quod si cum ignominia missus non sit, existimāt aliqui propter gesti honoris memoriam cætera æquali præferendū[y]: quibus & nos assentimur.

b ¶IVBEBIT. Per actorem fisci, uel cōmentariensem, apud quē huiusmodi instrumenta sint reposita, & cum cōmunio hæc in dominio sit, talis facultas absq; alia causæ cognatione, ut Bar. inquit, conceditur[z]: quod accipiendum, dum tamen cōmunio ipsa probetur[a]: poteritq; ex inspectione instrumentorum in huius rei fidē instrui iudex, hacq; causa confestim sibi exhiberi ea iubebit[b]. Et ex hac lege illud præcipuum annotandū est: tametsi tertius, apd' quē instrumenta uel rationes reperiunt̃, regulariter cogi ad ædendū nō possit[c]. quibusdā tn̄ casibus aliud obseruari. Et in primis ex hac cōstitutiōe, qn̄ reus petit sibi nō solū ab actore ædi (qd' receptissimū est)[d] sed ab eo, q cōmunia cū actore habet instrumēta, ut hic à fisco, qd' Aret. & Socy. existimant: q̄ sententia eo argumento defendi potest, quia persequutio, id est officij iudicis imploratio, qua huiusmodi instrumenta petuntur, quandam naturam rei uendicationis habet[e], & ideo etiā in singularem successorem, & socium competere debet[f]: quo exemplo & creditor hypothecarius ab his omnibus ædi sibi iure postulabit, quos debitor suus cogere potuisset[g]. Sed tamen satius est textum nostrum secundum iuris cōmunis regulas intelligere, ut scilicet reus ab actore ædi petat, actor sibi à fisco[h]: quod & ueteres probarūt,

o d. l. fi. de fid. insi.
p d. l. si quæ sunt.
q arg. c. accedēs. ut lit. nō cōtest. et qd' no. Alexā. cōs. 103. col. 5. ī j.
r l. cum pater. §. pater pluribus. de leg. 2.
s Ias. l. cum quid. si cer. pet.
t d. l. fi.
u l. 2. supr. de off. mag. offi.
x l. cum quis. de solu.
y l. seruus. ī. de quæst.
z arg. l. fi. ī. qui leg. pers.
a l. fi. §. docere. ui bon. rapt. ubi Bar.
b Rot. decis. 213. licet.
c l. si quis. §. pertinere. ff. eo. gl. d. §. neq;
d d. l. non est nouum
e Bar. §. Cato. in 3. opp.
f l. si quis. §. 1. l. quædam. §. is autem. ff. eo.
g Bar. d. §. pertinere.
h arg. l. cum in plures. §. messem. ff. loc.

quum debitori qui soluerit consuluerunt, ut qa ipse tabellionem cogere non potest, contra creditorem experiatur, ut ille ad ædēdum restituendumq; sibi obligationis instrumentum eum cogat[i]: ergo & cessionarius aduersus eum, qui actiones cessit, aget, ut sibi ædi faciat, & originale à notario exhiberi[k]: nisi & hoc ipsum ius à notario petendi cessum esset[l]. Alius casus est, quum apud tertium originale instrumentū reperitur, is em̄ qsqs sit, poterit ad ædendū cogi[m]: nā hoc casu etiā ipsi actori reū ædere debere, Bal. existimauit[n]: multo igitur magis tertius: quapropter & depositarius, & sequester hoc casu ædere tenentur[o]: qua ratione illud quoq; traditum est, si notarius perdiderit protocola, iure eum aduersus instrumenti possessorem agere, eiusq; cum die & consule copiam petere, ut eo excepto, ipse alijs ædere possit[p]. Alius est, qui ex Iuliani sententia inducitur[q]: quum scriptura mandato meo descripta apud tertium extat, siue ille à mādatario meo causam habuerit, siue, ut Aret. existimat, non habuerit[r]: quæ sententia & nobis placet[s]. Sed quum Iulianus nullam mandati mentionē faciat, supra ostendi, aliter illud responsum accipiendum esse[t]. Illud in dubitationem nō uenit, posse quemlibet ultro ædendo unicuiq; officio suum se præstare[u]: quod boni uiri ueritatis adiuuandæ studio facere solent, notarij etiā ut mercedem consequantur.

c ¶PRAEBENDAM. Descriptio ergo illa fidem non faceret, idcirco authenticum exhibendum est. hincq; adnotant omnes exemplum instrumenti, seu indicem, aut apographum fidem in iudicio non facere[x]: & ideo originalia producenda sunt[y]: alioqui facile circumueniri ueritas posset, quum exemplaris uitia sola exempli lectiōe dignoscere nequeamus[z]. Cur autem exemplum fide careat, ea est efficax ratio, quia ex instrumento non probatur, nisi id de quo rogatus est notarius, ut documentum conficiat[a]; quodq; eius rogationis tempore gestum fuit[b]; is autem, qui exemplum describit, nec de originali rogatus est, nec eo tempore quo rogatur qc̄ magis attestari de re in authentico scripta potest, q̄ testis de re ab altero audita, posset[c]: merito igitur eius fides uacillat: quo fit ut parum referat, etiam si exemplum publica manu confectum sit[d]: unusne id sumpserit an plures, nec em̄ etiam pluribus notarijs creditur, nisi quatenus rogati sint[e]. Sed quid si exemplum ab eodem factum sit, cui de originali quoq; scribendo iniunctum fuerit? Et probare dicendū est, quum cessent prædictæ rationes, ipsumq; exemplū hoc casu originale dici possit[f]: quum & eadem sit psona, eademq; authoritas, quæ scripturæ addit fidem[g]: potest enim ex eodem protocolo notarius plura exempla describere, & subscriptione sua authentica ea facere[h], dum tamen appareat id egisse eum, ut sint authentica, ueluti quia solennia seruauerit: alioqui ceu nuda exempla nō probarent[i]; nec enim dubium est, quin possit

notarius

i Ioan. and. ī rub. de instr. 3. quæst.
k Flor. l. cæt. §. fin. ff. f… berc.
l l. qd' debe… ff. de pecu.
m d. §. is au… l. prætor. §. … minus. ff. eo…
n Bar. in l. … ditiones. ff. …
o l. 3. §. si … læ. ubi Bar. … bul. exhib.
p d. l. si qs e… gētarijs. §. …
q l. 3. §. pe… exhib.
r Aret. c. … proba.
s arg. l. pro… in princ. ff…
t l. 1. ī fi. supr…
u glo. §. neq…
x l. 2. ff. de… instr.
y l. 3. supr. … uer. resc.
z l. fi. ī. de e… du. ædr.
a §. nos aute… auth. de tab…
b gl. l. 1. ī. d… inst. lib. x.
c l. 3. §. nost… de testi.
d gl. §. & … super. in au… spons. lar.
e Bat ī auth…
f l. qui tab… §. inde ff. …
g d. l. si qu… phibet. ff. e…
h l. Sempron… de l. 2.
i l. 1. §. si qu… duobus. ff. de… poss. sec. tab.

notarius,si uelit,etiam scripturā priuatā conficere[k]:ergo si ipse exemplum illud appellet,uidetur id egisse,ne esset authenticū,quod Bar.ferè sensit[l]: contra alij[m]:quū fortior sit cōiectura,quæ ex natura rei,q̄ quæ ex nomine oritur[n]:attendemus igitur ad solennitatē potius,quæ si seruata sit,ut quia subscriptionē signum'q; addiderit,authenticum erit instrumentū:si non sit seruata,nec in sui quidem præiudiciū probabit,quod ex solennitatis omissione elusoriū actum facere uoluisse credibilius sit[p]:tametsi recentiores aliqui futili ratiōe dissentiant[q].Sed & si tabularius,qui documentū scripsit,alijs adhibitis notarijs,eos rogarit,ut & ipsi proprio instrumēto attestarētur, fuisse se de eo documēto rogatū,manu'q; ipsius conscriptum,utiq; fidem eius rei facerēt,ut Bar. existimat. Cui non absimile,quod alibi tradit, eum, qui scripto testamentū fecerit,rogare notariū posse,ut attestetur,cōfiteri se illud suū esse testamētum,item'q; quo modo subscriptum,sigillo'q; testium munitū sit:faciet em̄ fidem:nec alia iudicis publicatio,aut deinde noua testium recognitio necessaria amplius erit[r]. Et hæc quidem procedunt,etiā si ille notarius exēplum non scripserit,sed ab alio scriptum ipse subscriptiōe sua, signo'q; muniuerit[s]:parē em̄ uim habet subscriptio,quam holographa scriptura[t]. Vnde etiā traditum est,legē municipalem, quæ exequutionē scripturæ manu debitoris factæ concedit,de ea quoq; accipiendū, quam quiuis alius scripserit, dum à debitore sit subscripta[u]:si uero de chirographo uerba faciat,libellus ab eo subscriptus fortè nō cōtineretur,quòd chirographū propriè ꝑmissio sit obligatoria,manu debitoris subscripta[x]:at libellus manu creditoris concipitur,nec in eo uerba directe ullā obligationē respiciūt[y].

Rursus suprascripta cōclusio procedit,etiam si originale de ea re factum sit,quæ contractu in scriptis deducta ꝓponatur[z]:quis enim in prima scriptura omnis substantia consistat,tamen hæc sequens ab eodem confecta,& in qua sit subscriptiōis partium attestatio,eiusdem est potestatis,eadem'q; existimat: qua in re Baldum rectè Alex. notauit. Rursus quoq; procedit,non solum in notario,qui originalia scripsit,sed & in alio,qui post eius obitum substitutus sit[a]:interpretatione em̄ iuris propter authoritatē iudicis, & alia solēnia,personam authoris sui repræsentat:cui sententiæ consequens est,quod generaliter traditur,si iudicis authoritate descriptū sit exemplum,perinde fidem ac originale ipsum facere[b]:dum tamē parte citata,& rite descriptū proponatur:id est,quòd iudex originali perspecto,cognouerit ualidum solēne'q; esse,exemplum'q; cū eo collatū debita recognitione dispunctiōe'q; facta,concordare,& ideo ceu authenticū in publicam formam redigi mandet,id'q; ex iusta causa, ut quia archetypum dilabescentibus literis uetustate exolescat,uel necessario sit aliò transferendum[c],& si qua similia.Partis autem citatio non semp necessaria est,ut in his,quæ uolūtariæ sunt iurisdictiōis,& neminem aduersariū uerisimilitē habent:exempli causa,quū Palatinus comes authoritatis suæ priuilegium,iudicis iussu describi curat,& exēplum illud in alicuius notarij actis relinquit,ut eo indigētes sciant unde accipere ꝓbationes possint[d]. In his uero,quæ contentiose sunt iurisdictiōis,uel uerisimiliter aduersariū habent,tametsi is certus non sit,arbitrarer generalem citationē,quæ per edictum fit,saltem requiri[e],quod Bald. & Ang.tradiderūt. Sed & necessariam non esse ꝓditum est,quoties periculū more subesset[f]:uel eadē manu exēplar exēplum'q; esse constaret[g]:uel quando ab archiuo publico describeret[h]:uel ab eo fieret exemplū,cui id ius est specialiter lege uel cōsuetudine concessum[i]. Idē si exēplum priuilegij eius authoritate fieret, qui etiā nouum cōcedere possit[k]. Ob antiquitatem quoq; præsumitur citatiōis solēnitas,quod Ias.hic refert,qua de re nos alibi desseremus. Si igitē cōfectū hoc modo fuerit exemplū,præsumetur & à iusto originali,& ex causa legitima descriptū(nisi contrariū ꝓbetur)[l]:& propter authoritatē iudicis pro authentico erit, præterq; si lex aliquam qualitatē adijciat,quæ exemplo nō conueniat,ut quum authentica exhiberi uel insinuari iubet,manu ipsius principis subscripta[m]: ex huiusmodi quoq; exemplari aliud desumptū exemplum æque ꝓbabit,atq; si ex uera matrice (quam πρωτότυπον,id est primā figuram lex appellat[n]) esset[o]:siue manu eiusdem notarij confectum,siue authoritate iudicis,& causa cognita, siue in archiuo,uel int̄ acta rite repositū fuerit[p]: si uero hac obseruatiōe exemplū factum non fuerit,dubiū non est,exēplum nullius esse fidei[q]. Et hæc quod ad authentica instrumēta ꝑtinet satis.Nunc ad eos casus deueniamus,quibus antigrapha,seu quod idem est,exempla saltem inter ipsas partes fidem faciunt,licet authētica dici nō possint:& in primis,si partes exēplum illud ceu iustū & uerū approbarint,inter ipsas fidē faciet[r]: quod si simplicitē describi cōsenserint,nō ideo cēsebimus,approbare quoq; uoluisse:nam & qui consentiūt,ut ex cōcilio Mutij sentētia ferat̄.non ideo eā approbāt,quin appellare possint[s]:sicut & qui ratum habere procuratoris iudiciū promisit[t]:nam & qui testimonia publicari petit,nō tamē testium dictis acquiescere,aut non solēnia approbasse censebit̄[u]. Quid si nō expressim,sed tacite aliquis consensus arguatur,ut quia exemplum in iudicio ꝓduco,tu nihil excipis? Et si exemplum in eo uitiosum sit,quia iudicis authoritas non accesserit,uerius est,adhuc nullius esse fidei[x]:si uero ex eo nō deficiat,magis putarim fidem facere[y]:quia pro regula traditū est,semper pro instrumento præsumi,si pars extrinsecus accedentis solēnitatis uitiū non allegauerit[z].Quid respectu ꝓducentis,nunqd indistinctè exemplū ipse approbare uideat̄? Et receptū est,eum, qui in iudicio quamlibet scripturam producit,censeri approbasse[a]:siue igit̄ hac ratione,siue alia arguatur consensus,fides instrumento aduersus consentientē dabitur:quapropter si quis in iudicio illud exemplū ædiderit, approbasse aduersus se quoq; existimabit̄.Quid si extra iudicium ædiderit? Et mihi uerius uidet̄,non fieri præiudicium,nec ex præsumpta hac extraiudiciali cōfessione integram fidem aduersus ædentem exemplo dandam[b].Si tamen exemplum,tanq̄ in authēticam formam redactum,illi ædiderit,secus est[c]. Huc pertinet quod etiam receptum est, instrumentum puta mandati,ab aliquo productum,&extensim in acta descriptum iudice mandante,aduersus partem parem originali fidem

g facere

scripturas.§. pot. in pig.
..§.si quis in ...bus.
...ard.cons.72.
...hic.
...insulam.de ...escrip.uerb.
...an inutilis de ...epti.
...urp.ꝑ auth.
...ra qui.§.de ...num.pec.
...ar.l.tabula. ...ff.quemad. ...ape.
...diuus.§.item ...tus.ff.de fal.
...Bar.
...emptor.§.1. ...Bar.ff.de
...Doct.l.si ita ...§.Chrysogo... de uerb.obl.
...l.chirogra... ...s.de adm.tu.
...ī ego.§ si do... de iure dot.
...contractus.§. ...ide instr.
...cum.P.tabel... ...le fid.instr.
...illud.ī auth. ...fil.d.l.chi... ...raphis.
...l.de fid.inst. ...xan.cōs.112.
...& Doct.c. ...olim.de re

e arg.c.fi.de elect. in 6. l. si cod. §. de remiss.pig.
f l. ait prætor.§. si debitorē.de his quæ ī fraud.cred.
g Aret. hic.
h c.ad audientiam.ubi Felyn. de præscript.
i Bal.hic. Alex. cons.65.in 1.
k l. si donatio.§. de don.gl.c.Romanorū.19.dist.
l l.cum de ætate. ff. de prob.
m l.probatorias. c. de diuersis offi.lib.12. d.l.3. supr. de diuer. rescript.
n d.l.fi.§.& edic. diui Adr.
o l.2.§. de rela.
p Anch. cons.41. Com. consil.58.
q Doct.d.l.3. Alex. consil.158. in 1. Cor. consil. 24. in 4.
r l. optimam. §. de contrah.et cō. stipend.
s Bar.l.si conuenerit. de re iud.
t l.3.§. falsus.ff. rem rat. hab.
u Inno.c.significauit. c. cum causam.extr. de test.
x l.sicut. §. nō uidetur.qui.mo.pign. uel hyp.Inn. c. intimauit. de testi.
y Fulg.arg.huius legis.
z c.ea noscitur. de his quæ fi. à præla.
a c. cum uenerabilis.de excep.
b l. capite quinto. in fi. de adult.
c d.§.neq;.d.§. prohibet.

facere[d]. In eos uero qui citati non sint, non probabit: quum acta inter alios cōfecta, alteri non obsint[e]. Sed & si archiuo publico rite repositū sit instrumentum, pleriq; tradunt authenticum illud censeri[f]: abundeq; fidei ex eo fieri[g]: quod tamē aliqui rectius coarctant, ut solum in eo loco, aut int' eius urbis ciues ꝓcedat: quod enim ad alias ciuitates pertinet, archiuū illud pro priuato scrinio habet̄[h]: quod si pro exēplo simplici repositū ibi appareat, tū quoq; fidem non facere recentiores credunt[i]: alioqui defraudari facile ius publicū posset. Quid em̄ si priuatus aliqs schedulam aliquã clam immitteret[k]? & ideo solennit' in eo repositū esse instrumētum oportet, ut fidem facere debeat[l]: qua tamē in re plurimū consuetudini tribuetur[m]. Quandoq; etiam exēplo fides adhibetur in odium eius, qui originalia exhibere obdurat[n]: sed mirū est, quod fauor non impetrat, id ex odio concedi[o]: aduersus em̄ non aedentem aliter prouisum à praetore fuit[p]. Non negauerim tamen, posse iudicem ob cōtumaciam partis illi cōminari, nisi originale aedatur, se exemplo fidem adhibiturū[q]: quod tamen non nisi ex magna causa faciēdum est[r]. Nam & illud constat, q̃uis exempla plenam probationem non faciãt, qualem qualē tamē facere[s]: quae ex qualitate rei arbitrio iudicis uel intētetur, uel eleuabitur. Erit suspectum exemplum? & nihilo minus saltem à dolo excusabit[t]. Erit admodum uerisimile? & amisso originali semiplenae ꝓbationi sufficiet[u]: unde & iuramento deferri in supplementum probationis poterit, quod Alex.[x] probat. In exemplo tamen testamēti uel concillorum, suppleri semiplena probatio per iuramētum negat[x]: & ideo ex huiusmodi exemplo secūdum tabulas nihil decernet praetor[y]. In causis quoq;, in quibus leuiores probatiões sufficiūt, uti n momentaneae possessionis iudicio[z], exemplum probare uidetur, etiam si nō omnino authenticum sit[z].

IVSTINIANVS IN *auth. Coll.* IX. *Constit.* II. *ut spon. larg.* §. *et hoc in super.*

SI quis in aliquo documento, alterius faciat mētionē documenti, nulla ex hac memoria [b] fiat exactio: nisi aliud documētū, cuius memoria in secundo fa

SI QVIS in aliquo. Quum intenderē te mihi centum debere, documentū produxi, quo notarius referebat, ut omnibus pateret, se tali die instrumentū confecisse, quo tu mihi ex causa mutui centum promiseras: hic traditur, non sufficere probatiōi id documentum, sed ipsum instrumentum promissionis exhibendum, non enim ex indice, quae hic memoria dicitur, quisq̃ conueniri potest[a]. Alij id procedere arbitrant̄, non solum quū index, id ex schedula cōmonitoria, producitur, sed etiam si exemplū ipsius authentici exhibeam: supra enim uidimus originalia ipsa aedi debere. Ego & caeterorū sententiam probarim, generaliter uerba legis accipientiū, ut etiã si publicū instrumentū quis produxerit, quo Titius centum se promisisse affirmet, prout alio documento continetur, non tamen obtinere possit, nisi & illud instrumentū producat: regulariter enim constitutum est, non credi referēti, nisi quatenus de relato cōstet[b]; unde mandatum, quod ad certas literas refertur, si de eis non appareat, est nullū[c]: quod & in priuilegio, positionū responsione, libello, testimonijs, sententia & similibus, omnes fatentur[d]. nec interest, quòd notarius ad instrumētum aliud se referat, quod ipse confecerit[e]: uel legisse se illud, & perpendisse attestetur[f]: uel qd in eo cōtineretur enūciatiue describeret[g]: nō facit tamen fidē, quia de hoc tunc rogatus non est, & ad eius officium praesens attestatio non pertinet: instrumētaq; à notario aedi, non per indicē, aut cōmemorationē, sed solenniter debent[h]: adeo quoq; suprascripta uera sunt, ut traditū sit, si instrumentū, ad quod fit relatio, cōtraria, uel diuersa ab his cōtineat, quae in alio documēto seu indice affirmata fuerant: illi tamē standum, & errorē in posteriore praesumi[i]: his em̄ uerbis, ꝓut in illo continet̄, nō uidetur qcq̃ à partibus affirmatū, nisi quod in eo depraendi possit[k]: & ideo etiã inter easdem personas posterior haec scriptura ceu ambigua uel impfecta fidem non faciet[l]: nisi quatenus citra ullam relationis ambiguitatē aliqd affirmatū appareat[m].

b ¶ EX HAC memoria. Aliàs ergo exactio debiti diceretur ex ipso instrumēto fieri, propter naturã praepositionis, quae proximã causam designat[n]. quod ut his casibus certissimum est, quibus instrumēta exequutionem in promptu habent[o]: ita dubium est, quoties super instrumēto (quod regulare est) sententia fieri debet: tūc em̄ exactio magis ex sententia, quàm ex documēto fieri uidetur: sicut quū haeres de haereditate compromittit, & restituere eam fidei cōmissario damnatur, cēsetur restitutio ex sentētia arbitri magis fieri, q̃ ex causa haereditaria[q]. Sed tamen aliud uidetur in arbitro, qui sponte partiū aditur, aliud in iudice, ad quem omnino accedere debemus, ut de instrumēto cognoscat: attendet̄ ergo causa principalis & uetustior, sicut & eo casu ꝓditū est, quū ex lege municipij quarta pars condemnationū praetori deberet̄, ei deberi qui condemnauerit, nō qui finito illius magistratu successit, & exequutus est[r]. Amplius respōdit Dec.[s] quum qdam legasset, quicqd ad se ex haereditate paterna maternaq; peruenisset, censeri id quoq; legatū, quod à cohaerede emisset: primãq; haereditatis causam, non subsequētis cōtractus attendendã: in qua re ego dissentio[t]. Caeter; ex ijsdem uerbis hic adnotãt recentiores, si aliud documētum, cuius index meminit, exhibeatur, adhuc ex īdice exactionē fieri: hoc em̄ dictio Nisi ostēdit, quae eo in casu, quo de regula loquit̄, exceptionē inducit[u]: q̃uis igitur documētum propria fide plenariam probationem faciat, quum tamē ad indicis commemorationem adiuuandam exhibeatur, ex indice probatio facta uidetur: unde et eleganter Bal. censuit, si quis durante dilatione exemplum in iudicium produxerit, posse authēticū deinde exhiberi[x]: tametsi tempora amplius non largiantur, & figura quadam probatio in tēpore facta censebitur[y]. In quam sententiam

& nos

d arg. l. eos. §. super his. j. de app.
e Doct. c. quoniã cōtra. ad fi. extr. de prob.
f Bar. auth. at si contractus. j. de fid. instr.
g auth. ad haec. de fi. instr. c. ad audientiam. de praescript.
h gl. l. 1. j. de petit. haered.
i Dec. arg. d. §. si quis in duob9.
k Cor. cons. 140. col. 7. lib. 3.
l l. immumnitates. C. de agri. et cens. lib. 12
m c. cum dilectus de fid. inst.
n Bal. l. publica. tit. s. quaest. 1. de testa.
o d. l. 2. de fid. instr.
p d. l. si quis. §. ex hoc edicto.
q arg. l. in uenditiōe. §. fi. ff. de bo. aut. iud. poss.
r l. fi. j. de fid. instr.
s gl. d. l. 2. de fid. inst.
t l. igitur. §. 1. de lib. caus.
u gl. l. sicut. j. de fid. instr.
x Bar. l. admonendi. col. 8.
x Bar. d. l. col. antepen.
y d. l. 1. §. si quis duobus.
z Bar. d. l. 1. j. quo. bon.
z Guid. Pap. in quaest. delphi.
a d. l. 2. de fide.
b l. asse. de haere. inst.

c Fely. c. 1. de f instr. in fi.
d Mod. hic. B l. 2. j. d'err. ad
e Ang. d. l. fi natio.
f Paul. Alex. hic.
g Abb. c. abb de uerb. sig. C con. 244. in 2. Barba. consil. in 4.
h d. l. 2.
i arg. Doct. B in l. semproni de legat. 2. D in c. 2. 3. col. de rescrip.
k Bar. in ext. u ad repr. uer. ut.
l l. inciuile. ff. legi. Rom. co 305. in fi.
m l. eum qui. Iulianus. ubi B de constitut. pe Dec. consil. 6
n l. 1. §. ex inc dio. de incē. ru naū. ubi Bar.
o gl. l. si debi ri. de iud.
p l. minor. 25. cui fideicōmis ff. de minorib.
q l. cum haere tas. 1. ff. ad Tr ubi Ang. Dec sil. 300.
r l. si possessor 1. ubi Ang. de tit. haere. Sccy. sil. 151.
s. Dec. cōsil. 69.
t d. l. cum haer tas. l. pater f um. §. 15. d leg
u l. actione. j. ti
x Bal. c. 1. de f instr.
y l. si donatae. 1. ff. de don. i uir. & ux.

& nos,humanitate suadēte,accedimus. Sunt tamen qui in nostro textu exactionem fieri ex indice posse diffiteantur,quoniam authentico deinde exhibito probatio ex eo magis fiat[z]. Sed hoc parum urget,quum non ex se principaliter authenticum exhibeatur,sed ut indicis fidem roboret: alioq cur in fine legis diceretur,probandū, quātitatem cuius memoria facta est deberi? quorsum opus fuisset mentione memoriæ. c ¶VETERIbus. Quibus traditum est,neminem ex indice uel exemplo conueniendum[a]:unde alia quoq; conclusio consequens est,ut instrumentū alterius cōmemorationem faciens,non probet,nisi illo exhibito:ueluti quū scriptū est, Titius procurator Sempronij, ut cōstat tali instrumento &c.non probatur esse procuratorem,nisi & illud ædatur[b].Non procedit hæc cōclusio quibusdam casibus. Primus est,quoties de rei antiquitus gestæ probatiōe agitur,accedente enim aliquo uerisimili signo,dispiciet iudex quantam fidem adhibeat[c]:ut si sententia antiquitus lata,ab aliquo tanq; delegato reperiatur,præsumatur mandatum[d]:q̄suis aliàs mandatū præsumi nō soleat[e].Idem etiam in sententia arbitri dicendū,ut ex antiquitate præsumatur cōpromissum,cuius cōmemoratio facta sit:quod Bal. respondit,& alij approbant[f]. Contra Socy. hic & Cor.[g] quū à compromisso omis potestas pendeat,nec diuturnitate tēporis priuata iussio conualidari debuerit. Sed quum de præsumptione agatur,plurimū hac in re uertetur coniectura iudicis, ut ex signo uerisimili, quod supra diximus,pronunciet:quid eñ si cōstet partes præsentes sententiæ fuisse? seu peremptorie admonitos? uel eam sententiam aliquatenus exequutione ad effectū perductā[h]? Secundus casus est,quū is,qui scripturā alterius cōmemoratoriam confecit,ius & potestatem nouiter quoq; disponēdi haberet[i]:unde quum quis attestatur se talem ꝓcuratorē constituisse &c. alterius documēti exhibitione opus non est,quum & nunc potestatem constituendi habeat[k]:quod & in libris rationū,quibus ex lege municipali præstatur fides,responsum est:exhibita eñ certi nominis pagina,quęuis alterius nō exhibitæ mentionē faciat,ex se efficax censebitū[l]. Sed & in principum priuilegijs eadem ratione traditum est, huiusmodi narratiuis uerbis esse standū,licet cōmemorata concessio nō appareat[m]:unde pontificis confirmatio,in qua cōfirmatæ scripturæ tenor insertus sit,fidem absq; originalis diplomatis exhibitione faciet[n]. Quod si tenor integre nō sit expressus,adhuc ꝓbabit,dum tamen de mente confirmantis appareat,quia relatio ambigua non sit[o]: dum etiam ex originalis uarietate error confirmantis non deprændatur,quod sæpissime respōsum est[p]. Tertius casus est,ut inter contrahētes huiusmodi enunciatio probet[q].Instrumentum ergo dotis,mentione matrimonij facta, matrimonium ipsum probabit. Instrumentum fideiussionis aduersus fideiussorē pro-

l. asse toto.
l.2. & l.fi. tit.
al.hic.Alex.
. 81. in 3.70.
2. & 89.eo.
cum causam.
prob. not. in
um aliquis.§.
ur.deli.
Doct. c.in iure
offi. dele.
al.l.2.§.si ex
instr.
elyn. c.sicut.
r. pen. de re
Curtius cons.
Dec.36.
Cor.consi.245.
rg.l.si filius.
e petit. hær.
l. si donat.§.
donat.d.l.a d-
nendi. in gl.
r ibi.Doct.
ne satisdatio.
rem rat.hab.
ocy.hic.& cō
121.
gl.c.si Roma
rum. 19. dist.
. desunt.
. pen. ext. de
fir.uti.
al. l. 1.in fi.
r.de episc.&
ric.
Alex. cons. 9
. Cardin.11.
c. 63.
optimam.§.&
trab. stip.

...cta est, proferatur: aut alia, & secūdū leges quantitatis debitæ, probatio exhibeatur: quia & quantitas, cuius memoria facta est, pro ueritate debeatur: hoc eñ & in ueteribus [c] legibus inuenitur.

babit,eam pecuniam ab eo,pro quo ipse promiserit,recte deberi[r]:& si lata sit sententia,in qua citationes, litis contestationē, iusiurandum ob calumniam,huiusmodi'q; acta præcessisse iudex attestetur,ita factum fuisse credetur in partis citatæ & non repugnantis detrimentum[s]: quod Bartol. recte hic censuit[t]. Quo factum est,ut Socy. responderit, eum qui in iudicio instrumentum pro d[illegible]cit,non solum uideri confessum quæ in eo decidūtur[u],sed et quæ cōmemoratiōis causa ex alio referuntur[x]:huius'q; rei fidem etiam aduersus singularem successorē fieri[y]. Sed Socynum recentiores recte damnant, quoniā uerba enunciatiua inter partes eatenus solū ꝓbant,quatenus necessitas actus, qui geritur, inducit[z]: at ut productio ualeat, nihil opus est cōmemorationem approbatam uideri[a]. Adde quòd consensus hic tacitus,non nisi ex certo signo induci debuit:quapropter & in textu nostro supra diximus,commemorationem factam,prout in tali instrumēto &c. fidem non facere tanq; dubiam,quod dictio prout nihil affirmatum arguat,sed omne in alterius dispositionem remissum[b]:dubiam enim,imperfectam'q; relationem uerius est nullius fidei esse[c]: sicut & illius testimonium,qui de negotio ipso plene instructus non est,ideo'q; imperfecte rem attigit[d]. Cæterum huiusmodi quoq; cōmemoratio inter contrahentes solum de his probat,quæ confecti instrumenti tempore agi potuerunt[e]: quod eo exemplo traditum est,cum rem ecclesiæ episcopus alienat,& in instrumēto asseritur, collegij quoq; consensum interuenisse,quod copiose Fely. explicat[f]. Item solum de his probat,quæ à libera contrahentium uoluntate uim habent[g]. Quapropter in instrumento alienationis rei ad ecclesiam spectantis,non præiudicat parochi affirmatio præcessisse causæ cognitionem,episcopi licentiam, cætera'q; solennia attestantis,ut certis monumentis apparet:re enim ipsa oportet ea monumenta exhiberi[h]: quia huiusmodi eodem tempore celebrari nequiuerunt: & qua facilitate distrahitur, eadem lex præsumit commemorationem hanc fieri[i]: nisi forte pro cōmemoratione facerēt aliquæ cōiecturæ[k]:uel diuturnitas uetustas'q; rei[l],uel de modico præiudicio ageretur[m]: uel non solius episcopi adesset consensus,sed uniuersi quoq; sodalitij, seu capituli, magis enim pro pluribus præsumitur[n]:quæ tamē ego censeo iudicis coniecturæ relinquenda. Sed quid si commemoratio huiusmodi sub fide alterius tantum facta sit: ecce,locas mihi balneū CCC. denarijs,& quia balnearijs ministris centum credidisse te asseris, eam quoq; summam pro illis tibi,cum omnis fideiussorū beneficij renunciatione, expromitto:conuenti illi,quicquam debere negant,an ex commemoratione conueniri potero? Et non putarim,nisi fidem feceris,eam tibi quantitatem debitum iri[o]:promissio enim hæc sub fide assertionis tuæ uidetur facta,quam quum balnearij

r gl.l.sciendum. in prin.ubi Ale. de uerb. obl.
s l.1.§. de relat.
t Doct. d. c. quoniam contra.pen. quæst.
u c. cum uenerabilis. de excep.
x Socy. cons. 11. lib.4.
I y l. qui superat9.de pig.
z c.illud.ubi Butr.de præsump.
II a Dec.d.c. cum uenerabilis.
b Bar. supra. l. ædita.
c Socy.cons.266. Rom.305. in fi.
III d gl. l.lucius. ff. de his q not.infam.
e Doct.d.l.sciendum.
f d. c. sicut. col. 13.
IIII g l.si forte.ubi.Bar.de castr.pecu.
h auth. hoc ius. ubi Doct. supr. de sac. eccl.
i l. doli.§. diuersum de nouat.
k Bal.l. iubemus. 2. in prin.supr. de sac. eccl.
l Alex. cons. 9. lib. 3.
V
m 12. quæst. 2. c. terrulas.
n Cur. in fru.1. parte.q.8. prin.
o l. si nomen. ubi Bal. de hære uel act. uen.

diffiteantur, nisi tu ueram probes, doli exceptione submoueberis[p]: secus si sub ea fiducia non ꝓmisissem, tunc enim agenti ex cõtractu non obstaret exceptio[q]. Sed qd si in instrumento alicui se coniuges enunciatiue appellauerint, an si principaliter de matrimonio agaẽ, ea sola enunciatio fidẽ faciet? Et pleriq; negant[r]: ego accepi eam appellationem alijs adminiculis iungi, tractatum'q; seu quasi possessionẽ matrimonij inducere[s]: unde quum ex possessione nõ probetur dominium, si de eo principaliter ambigitur[t]: consequens est in ipsa causa matrimonij non sufficere huiusmodi probationẽ[u]: qua ratiõe instrumẽtum quoq;, in quo enũciatio patris erga filiũ scripta sit, ut quia dictum sit, Titius filius Sempronij, in interdicto quorum bonorũ, causa hæreditatis adipiscẽdæ sufficiet: idem si de alimẽtis agaẽ[x]. In petitorio nõ sufficiet, nisi alijs accedẽtibus cõiecturis, quæ ad ius tituli pertineant[y]: q tñ articulus maxime cõtrouersi est iuris.

IDEM AVGVST. *Floro.*

ET quæ à diuo Antonino patre meo, & quæ à me rescripta sunt, cũ iuris & æquitatis rationibus cõgruũt, nec em̃ diuersa sunt uel discrepãtia: qđ multũ intersit, an ex parte ius, qui aliqd petit, quiq; doli exceptiõe submoueri ab intẽtione petitiõis suæ potest, rationes promi reus desideret, quibus se posse instruere contendit, quod utiq; ipsa rei æquitas suadet: an uero ab eo, à quo aliquid petitur, actor desideret ratiões exhiberi, quãdo hoc casu non oportet originem [b] petitionis ex instru

ET QVAE. Rescripserat Epaphrodito Antoninus Caracalla, reum actori instrumẽta aliqua non ædere[z]: rursus Alexan. (qui eo se parente natum, ut cõmendatior militibus esset, quod Herodianus scribit, uideri uolebat) ad Valentinianum literas dederat, nouum non esse, ut reus rationes creditoris imploraret[a]: uidebantur'q; huiusmodi rescripta primo conspectu pugnare, quam discordiam hac constitutione idem Alexan. conciliat, differentiam'q; inter actorem & reum constituit, ut actor ipse reo ædat, quamuis è conuerso actori non ædat reus, semper enim se defendenti magis tribuendum est[b]: et ei, qui necessario, quàm qui sponte agit[c]. Fuere tamen, qui differentiam inter rationes & instrumenta constitui arbitrarentur, ut instrumenta nec ab actore quidem reo exhiberi debeant, rationes etiam actori ex causa exhibendæ sint[d]: quæ interpretatio merito pluribus displicuit, quòd scilicet huius legis uerba subuertat, dum æquitatis, id est æqualitatis multũ, id est nihil intersit: hoc casu, id est alio casu exponit, qd enim ineptius? nec me mouent eorum ratiões.

Prima non esse cõstituendã inter reum & actorem differentiã, atqui hic contrariũ fieri apparet nec nouũ, fauorabiliorẽ esse rei causam. Secunda, quod nemo aduersus se ea exhibere cogitur, unde sibi negotiũ fiat[e]: sed in reo lex illa loquiẽ, quod uox intentiõis ostẽdit, quæ ab actore in reum dirigiẽ[f]. Intentionem em̃ ueteres uocabant, quod nos petitionẽ actoris, uel libellũ. Tertia, quòd lex omnia ædi iubet, quibus quis apud iudicẽ usurus est[g]: ergo instrumẽta alia actor reo non ædet, quibus exceptio reo ꝓbari possit: Sed accipiẽda est ea lex de æditiõe, quæ etiam ante litem contestatam fit, ut certior reddatur reus, cedat ne an cõtendat, nõ de ea quæ ꝓbationis causa postulatur. Quarta, qa actor nõ teneẽ reo ædere nomina testium, qui cõtractui interfuerũt[h]: igiẽ nec instrumenta: sed hoc ĩductum est, ne interim eos reus subornet, & ad falsũ alliciat[i].

Quinta, quia æquius uidetur instrumentorꝝ copiam à notarijs ipsi reo fieri, q̃ à parte: ab is igitur æditio flagitanda[k]. Sed nec hoc me mouerit, quum om̃e damnũ imputãdum sit actori, q aduersus instrumenta, quæ ipse habet, alium in ius trahit: qđ si ex horum lectione actoris dolus nõ arguaẽ, resarciẽdæ erũt illi expẽsæ, seu potiꝰ cõtribuendũ ꝓ cõmoditatis rata[l]: qđ alibi existimaui. Si uero dolus actoris arguaẽ, nihil præstandũ, cũ nihil reus fuisset impẽsurus, si eũ actor nõ inqetasset[m]. Sexta, quia instrumẽta à ratiõibus differũt, hæ em̃ causã cõem uidenẽ ꝓpter data et accepta cõtinere[n], instrumẽta ꝓpriã creditoris: sed cõmunio causæ tũc ĩ cõsideratiõe est, quũ reus ad ædendũ aduersus communes regulas cogiẽ, non quũ ab actore æditio petiẽ, quæ ex iuris communis regula fieri debet: nõ igiẽ à recepta plurimorꝝ sentẽtia recedẽdũ est.

b ¶ ORIGINEM. Si ergo de origine petitiõis non agaẽ, poterit cogi reus ad ædẽdum actori: quo fit, ut hinc sit traditũ, causa replicatiõis fundandæ, à reo actori ædendũ esse. Cuius sentẽtiæ illa est ratio, quia quod ad replicationẽ attinet, actor ipse rei partes sustinet[o]: merito tali casu ei ædẽdum est, nã et reus nouũ debitæ pecuniæ instrumentũ ut cõficiat cogi potest[o]: fortius igiẽ iã cõfectũ exhibere debebit. Sic et hæres, qui agẽti legatorio subesse æs alienũ testatoris obiecit, eiꝰ ratiões exhibere debet, ut inde dispici possit, quãtũ sit in bonis[q]. Sed tñ ab hac quoq; conclusiõe aliq dissentiunt, qa replicatio instar actiõis obtinet[r]: quod ut uerꝝ fatear, aliqñ tñ magis fauoris nanciscit q̃ actio, unde licet cõtraria intendẽs nõ audiaẽ[s]: tñ replicando auditẽ[t]: succurrendũ'q; facilius in replicatiõe actori uideẽ, qui præuidere nõ potuit, quasi exceptiõe à reo summoueri posset[u]: nec in hoc igiẽ à crebriore sentẽtia recedẽdũ est, licet diuersa quoq; argutãdo facile defenderẽ. Et ex hac alia quoq; cõseques est, sicut replicatiõis, ita et intẽtiõis adiuuãdæ causa actori à reo ædẽdũ esse, qđ scilicet æditionẽ solũ lex ĩpediat, quũ origo intentiõis fundaẽ, nõ cũ iã fundata adiuuaẽ, id em̃ faciliꝰ cõcedendũ est[x]. Probato igiẽ legato,

p l. 2. quãdo act. de pecu. l. si quis affirma. de dolo. Bar. l. error. col. 2. supr. de VI iur. et fac. ign.
q Bar. l. 1. ⁊. de cõstit. pecu.
r d. c. illud de præsump. Dec. consi. 310.
s l. non ignorat. ⁊. qui ac. non pos. ubi Petr. Cy. Bal Alberi. Sayl.
t l. quidam. ubi Bar. de cõdi. inst.
u l. neq;. ubi Doc. ⁊. de testa.
x Alex. consi. 51. in 1.
y Bar. l. non nudis. ⁊. de proba. Bal. c. per tuas. de prob. et consi. 180. 2. uol.
z l. qui accusare, supr. eo.
a l. non est nouum supr. eo.
b l. ut uim. & iust. & iur.
c l. fideiussor. §. qui necess. q sat. cog.
d l. 1. supr. eo
e l. nimis. de testa.
f l. 2. de excep. l. si quis intentione. de iud.

g l. 1. §. æden[...] de æden.
h l. non ex om[...] bus. ff. de arb[...]
i Spec. tit. de[...] ste. §. qualiter. [...] uerb. posthoc. [...]
k c. G. perpet[...] us. de fid. inst. [...] argentarius. [...] princ. ff. eo.
l l. 4. ⁊. de edi. pr[...] Doct. l. 2. sup. eo[...]
m l. ex parte. i[...] princ. fa. hercis. [...]
n d. l. si quis e[...] argentarijs. §. rationem. C[...] §. seq.
o l. 1. de excep.
p l. plures. ⁊. di[...] fid. inst.
q l. pen. §. fi. ad l. fal.
r l. quæsitum. § fi. de pecu.
s l. ⁊. de fur.
t l. interpositas[...] ⁊. de trans. Bart[...] l. nemo. in fi. de[...] excep.
u l. pure. in fi. de excep. do.
x l. 1. §. si quis ædificiũ. de ope[...] no. nun.

legato, cogetur hæres ad tabulas exhibendas, quibus legati ipsius quãtitas ostendi possit[y]: quod pluribus quoq; alijs exemplis Bald. & Saly. hic declarant: quæ enim hac in quæstione ex testamentorum tractatu iura adducũtur, nõ multũ ad rem facere uidentur: quia quũ de rationibus testatoris exhibendis agatur, legatarij facilius id impetrare debent, qui & ipsi, quod ad legatum attinet, testatorem repræsentant[z]: rectius itaq; ꝓ hac sententia generalem regulã quis adduxerit, unũquodq; facilius adiuuari, quã nouiter induci[a], unde & testes, qui facta publicatione amplius sup nouis capitulis recipi nõ possunt, adiuuandi tamen causa admittuntur[b].

mentis, eius qui cõuenitur, fundari [c].

c ¶ FVNDARI. Sed quõ in forensi actione, quam practicam uocant, materiã hanc exequemur: Et interrogandus erit possessor, ratiões aut instrumenta habeat, doloue malo desierit habere, an id minus[c]? Cui interrogationi cogetur rñdere[d]. æquitas enim hoc dictat, ut sciamus, an ei facultas ædendi supsit[e]. Si rñderit se habere, iubebit iudex ut ædat: in detrectantẽ uarijs remedijs secundũ psonarũ uel causæ qualitatẽ utetur, & regulare auxilium ex edicto est, quo in id cõdemnatur, quod petentis interest[f]: quod aliter probandũ quàm ex solo petentis iuramento erit[g]. Bart. etiã præcise cogi ad ædendũ posse existimasse uidetur[h]: quoniã lex ait, ibi cogendũ ædere argentariũ, ubi munus exercuit[i]: cuius sententiam id adiuuat, quod qui præcepto legis facere tenetur, præcise & omnino ut faciat, cogi potest[k]. Sed hac in re ego amplius quærendũ censeo. Illud facilius cõcedendũ, quoties quis ædere tenet, quia rationes uel instrumenta cõmunia habeat, quũ ad exhibendũ, reiq; uendicatiõe cõueniat, etiã militari manu executionẽ pati[l]. In eos uero, qui ex officio rationes cõficere, cõfectasq; ædere tenentur, ut in tutore, socioq;, in litem iurari posse, dubiũ nõ est[m]. Approbatũ & illud remedium est, ut si actor in sui fauorẽ latam sententiã ædere nolit, possit iudex post debitam cõminationẽ cõstituere, ne ei instrumento amplius fides detur[n]: quod supra uidimus[o]: quo argumẽto Bal. si quis exemplũ solũmodo ædiderit, cũ authenticũ afferre deberet, posse iudicẽ decreto suo constituere ait, ut in tergiuersantis odiũ, exẽplo ipsi plena adhibeatur fides[p]. Illud quoq; traditũ à quibusdam est, si emphyteuta dño instrumentũ emphyteuseos nõ ædat, posse iudicẽ decernere finitã esse locationẽ, & utilis dominij cũ directo cõsolidationẽ factã[q]. Sed hæc quod ad hũc tractatũ ptinet satis.

qui cõcubinã ... um ita. l. præ- ... §. titio. de le- ... j. — in tempus. §. ... f. de usuc. ... si donatæ. in ... e don. int. uir. ... ux. Bart & ... d. l. certi con ... tio. §. 1. si cer. ... t. — eum clamor. ... Doct. de test. ... 1. in princ. ff. ... abul. exhib. ... al. c. de prob. ... 4. ... ubicunq;. de ... r. act. — I. si quis ex ar- ... §. ex hoc ædi ... ff. e. II. argentarius. ... tum aũt. ff. e. ... stip. non diui ... ur. §. quæst. de ... b. obligat. ... prætor. §. is ... m. ff. eo. ... si cum III. ... eptione. §. sed ... si quis. ff. quod ... cau. ... qui re IIII. ... uere. de rei uẽ. ... pen. ff. de in ... ur. ... Inn. c. G. per- ... 19. de fid. inst. ... z. supr. eo. ... Bal. l. publica ... quæst. V. ... de testa. — Bal. in consil. ... 5. in 1. dixi. su ... de leg. 1.

RVBRICA.

DE IN IVS VOC.

IVS VARIIS modis accipitur[a]: hic alij pro ipso loco, alij pro iudicio existimant intelligendum, utrunq; recte. Incipit autẽ iudiciũ ab ipsa citatione, merito de ea hic fuit tractandum, ut Accurs. arbitratur. Sed tamen frequentius traditum est, causam quidem appellationis à citatione incipere[b]: in principali uero à litis contestatiõe incipere iudicium[c]: quæ cõtestatio olim nomen sumpsit: quòd partes certa uerborum solennitate testabantur, quicquid dare facere oporteret, se facturos, eiusq; rei discernendæ potestatem Titio iudici cõcedere: hinc

. pen. de iust. ... iur.

RVBRICA.

DE IN IVS uocando.

iudicium dictũ, quasi ius, id est potestatem dicendi, id est pronunciandi, prætori facerent: ut M. Varro author est. Hinc in iure dicitur, Iudicium acceptũ, id est litem contestatam esse[d]. Hinc traditum est, in iudicijs stipulationem, quod te dare facere oportet, interponi[e]. Hinc & ille modus loquendi, facere potestatem iudicandi, ut satis appareat ueram esse communem sententiam, iudiciũ scilicet à litis contestatione incipere, tametsi solennitates illæ uerborũ hodie abolitæ sint, quo tempore & instantia prima causæ solum incipit[f]: & quæ antea fiunt, præparatoria iudicij dicuntur, uel ad eius procœmia pertinere[g]: merito lex nõ iudicij initium esse citationem, sed actionum instituendarum ait[h]: tametsi negandũ non sit lata impropriaq; significatione iudiciũ quandoq; ante litem contestatam appellari, unde in iudicio facta cõfessio dicitur, etiam quæ à principio emanauit[i]: qua actione & Accursij sententia defendi potest, ut à citatione incipere quodãmodo iudicium dicamus. Estq; nõ modici effectus huiusmodi citatio, nam ex ea XXX. annorũ præscriptio interrumpitur[k]: eadẽ & perpetuam delegati iudicis iurisdictionem facit[l]: unde & præoccupasse is iudex uidetur, qui in ius uocauit[m]: quod accipiendum etiam, si adhuc nullam nuncius uel uiator relationẽ in acta fecerit[n]. Sed an sola libelli oblatio iudici facta eiusdem sit effectus? Et responsum est, nõ esse: à citatione enim non ab ea incipit processus, quare libellus iudici offerri, etiam feriatis diebus potest[o]: unde ex huiusmodi oblatiõe nõ occupatur iurisdictio[p]: non prorogatur[q]: non pendet lis, nõ inducitur uitium litigiosi[r]: non interrũpitur præscriptio[s]: ea tamen excepta, quæ accusationi criminali statuta est[t]. Si uero libellus iussu iudicis transmissus sit parti, tunc dicitur cœptus processus[u]: & ideo solet idem libellus, & formulam cõtinere, & citationẽ[x]: quæ causa est, ut hic prius de formulæ æditione actum, deinde de citatione, in digestis uero contrariũ obseruatum sit: quoniã scilicet in his, quæ eadem charta continentur, nulla sit ordinis consideratio, nihilq; referat, quid posterius scriptum sit[y]. Alij tamen ideo hic posterius de in ius uocando agi tradiderunt, quia de ea citatiõe solum tractatur, cui necessaria est prætoris uenia, quam concedere ille non debet, nisi æquitate petitionis prius perspecta, an scilicet ita re exigente, nec famosæ agat[z]: quod in alijs citationibus necessarium non est: conceduntq; iudices quemlibet alium citari, etiam causa specialiter non delibata[a]: imò aliqui generali mandato certo nuncio citandi potestatem faciunt, quod scilicet res hæc modici sit præiudicij[b]. Sed an is qui psens in iudicio reperit citari debeat? Et receptũ est

b l. fi. §. illud. j. de tempor. ap.
c l. amplius. ff. rẽ ra. hab. l. 1. j. de lit. contest.
d l. is qui se obtulit. de rei uend. l. si quis Romæ. de iud.
e l. sed & si restituatur. ff. de iud. §. 1. l. si stipul. fuerim. §. cũ stipulamur. de uer. oblig. l. uerbum. oportere. de uer. sig.
f l. properandũ. j. de iud.
g §. fi. in aut. in med. lit.
h §. fi. Inst. de pœn. tem. lit.
i l. uoluit. l. si defensor. ff. de inter act.
k l. fin. C. de an. excep.
l c. gratum. de off. deleg.
m l. ubi cœptum. de iud. Doct. c. proposuisti. de for. compet.
n Clem. fi. ut lit. pen. Socyn. hic.
o l. miles. §. sexaginta. ff. de adul.
p l. si quis post ea. de iud.
q l. 1. ff. de iud.
r d. Clem. fi.
s l. sicut. de præscrip. 30. uel 40. an.
t l. mariti. §. quinquenniũ. de adul.
u c. quoniam cõtra de prob.
x Bar. l. libertas. ff. eo. et in auth. offeratur. j. de lit. contest.
y gl. l. pomp. §. rati. ff. de peu.
z l. 1. j. eo.
a Doc. l. neminẽ. j. de exhibit. re.
b Bal. l. si qñ. 12. quæst. 1. de te.

est non debere[c]; sicut nec qui certus est, certiorari amplius debet[d]: quod intelligendum, dum tamen moneatur, quid fiat, seu ad quem actum, ne animo absit: q̃uis em̃ testis, qui præsentem se fuisse dixit, præsumatur attendisse[e]; quia scilicet de eo quod ipse cognouit attestatur[f] (qua causa apud ueteres uellebãtur eis aures, ut est apud Plautum & Horatiũ) alius tamen necessario non præsumeretur attendisse[g]: maxime si id ipse negaret[h]: & ideo monendus est: siquidẽ, ut Epicharmus ait, Mẽs uidet & audit, nõ oculi aut aures. Cæterũ & quoties lex citationem nõ admonitionis solum causa requirit, sed etiam defensionis, non sufficeret præsentem eum esse, ut Bald. recentioresq́ tradiderunt[i]. Ego tum quoq; præsentem nõ esse citandum arbitror, sed tamen dandam petenti dilationem, qua instructior fieri, respõdereq́ demũ possit: nemo em̃ præcipitãdus, arctandusue est[k]. Idemq́ etiã si lex municipalis de citatiõe uerba faciat[l]: quò em̃ existimabimus quenq; citari, nisi ut præsens adsit? Si igitur adest, satis legi factũ est: quam uerisimile non est formam absq; ratione induxisse[m], tametsi aliqui dissentiant[n].

IMPERATOR ALEXANDER *Antiphiniæ.*

SICVT. Quum is, cui debetur reuerentia, non possit in ius absq; uenia uocari[a]: consequens est, ut manumissoris quoq; uxor hoc beneficio fruat, extendaturq́ hac constitutione edictum prætoris, patri, patronoq́ id honoris præstari iubentis[b]: ut etiam in patroni uxore procedat: quod em̃ ad hos attinet, quibus reuerẽtia debetur edictũ fauorabile est, latamq́ interpretationẽ accipit[c]: quapropter quod in patre dicitur, in socero quoq; obseruari debet[d]. Sed an in patre lustrico, id est, qui per baptismi sacra puero iungitur? & idem receptum est, particulari em̃ affectione iungitur, & patrem eũ lex appellat[e]: ideoq; in eius causa, quem uiuo fonte ablui curarit, omni exceptione maior testis non est[f]. Quid in cœnobiarcha, an monachus eum absq; uenia uocabit? Et negant Doct. & ille enim pater est, quod syra uox Abbas significat[g]. Sed ego id etiam iurisdictioni tribuendum arbitror, quũ iure naturali non minus patriæ magistratibusq́ dandũ sit, q̃ patri[h]: unde & princeps, & respublica absq; permissu in ius non uocantur[i]. Quid in sacerdote parocho? & ille em̃ mysticus pater est[k]. Sed crebrius traditum est, hoc casu ueniam non esse necessariam: quũ em̃ toti parochiæ suæ idem præstet, generalis hæc affectio non adeo est efficax, quod & in præceptore dicendum est, quẽ maiores, ut inquit Iuue. sancti uoluere parentis, esse loco[l]. Traditũ em̃ à plerisq; est, absq; uenia citari eum posse, quod fortè in eo qui particularem operam præstitisset, non procederet: hocq; casu Iasonis sententia defendi non posset[m]: idemq́ in ꝓfessoribus legum, qui iurisdictionem ex Federici constitutione habent[n]: sicut & quoties de uocatione, quæ prænsioni iungitur ageremus: captura em̃ citra iniuriam fieri nequit, quæ omnino à professoribus summouenda est[o]. Nouercã quoq; & uitricum citra ueniã uocari posse constat[p]: unde & aduersus eos actiones famosæ institui possunt[q]: id q̃ post longam altercationem receptius est opinor, quia id matrimonium non absq; filij iniuria cõtrahitur, ut meritò illis deferre priuignus non debeat[r]: extãt q̃ plura exempla apud authores, q-

SIcut bonis moribus cõuenit, reuerentiam manumissoris uxori [b]

bus apparet, nouercas priuignis semper malo esse[s]: uidetur tamẽ nouercæ libertos præstare priuigno reuerentiam cogi[t]. Sed quid in domino quem cliens, seu uasallus, in ius uocet, & uideretur necessariam ueniam, sicut in liberto[u]: itemq́ colono uel censito erga patronum[x]. Sed uerius est distinguendũ esse, ut si de ipso fiduciario fundo litigetur, impetranda sit uenia, Iasonisq́ sententia procedat[y]: alioqui extra eam causam secus sit[z]: magis em̃ hi clictes sunt, q̃ liberti. Quid in patrono ecclesiæ? & in iure pontificum tradit æditũum experiri in illum posse hac solennitate inobseruata[a]. Ex his igitur apparet, quod in hac lege dicitur, qui reuerentiam debet absq; ueniæ impetratione ius citandi non habere, de eo intelligendum, qui saltem lata significatione uerbis edicti compræenditur: alioqui quid opus fuisset tam curiose iurecõsultũ interpretari, qui parentis uel patroni appellatione cõtineantur[b], si oẽs quibus reuerentia præstanda esset, continerent? b ¶VXORI. Ex persona igitur mariti, honor eius quoq; uxori debetur, quapropter plebeia mulier, quæ nobili nupta sit, efficitur nobilis, quod in doctorum militumq́ uxoribus hic oẽs tradunt[c]: ut dominæ uocari debeant, idq; iuris eis competit, etiã mortuo marito, donec uiduæ sunt[d]: memoriamq́ matrimonij sancte obseruant: ĩpudicæ em̃ nullo beneficio dignæ sunt[e]. Sed & quæ alias nuptias contraxerunt, ex secundi uiri qualitate honorantur[f]; nec refert traducta ad domũ cognitaq; adhuc sit, an id minus: confestim em̃ celebrato matrimonio, priuilegia mariti adipiscitur[g]: quod scilicet ad honores reuerentiamq́ pertinet[h]. Vnde sicut decurio uel doctor torqueri non possunt[i]: ita nec eorũ uxores poterunt[k]: id em̃ priuilegium dignitati concessum uidetur[l]: quod rectè Picus censuit. Sed & Raph. Comensis immunitate uectigalis marito concessa frui quoq; uxorem posse existimauit[m]: quod tamen in his priuilegijs non procederet, quæ studium, seu personale aliquod mariti factum respiciunt[n]: ueluti doctor à munere hospitis recipiẽdi excusatur, an eius uxor uidua eo bñficio & ipsa frui poterit? Et ex facto respõsum est, nõ posse, qđ id scilicet ea causa cõcessum fuit, ne à studijs doctor auocet, q̃ facilius multos instituat[o]: q̃ ratio in uidua nõ ꝓcedit. Sed & q̃ specialiter ꝑsonæ cohærent, uxori nõ cõpetunt: unde qui uxorẽ clerici uerberibus afficiat, cõmuniõe fidelium

Marginal notes (left):

c l. etiam. §. fi. de minor.
d c. cum qui. de reg. iur. in 6.
e c. 1. uer. interfuerunt. si de in uest. lis ori. in fi u.
f Bar. l. 1. §. 1. de aud. iud.
g c. Artaldus. 8. quæst. 3. ubi glo.
h Bar. l. celsus. col. pe. de usuca.
i l. siue possidetis. ꝑ. de prob.
i Bal. l. cum fratrem. C. de his q ut ind. Ias. l. 1. in princ. ff. e.
k l. 1. §. largius. de success. edic.
l Doct. auth. si omnes. ꝑ. si ut ab hære. Alex. l. fi. ꝑ. de proc.
m l. 1. § fi. de uer. obl. Bal. l. 1. 4. oppo. ꝑ. ut quæ desi. aduoc.
n Bal. c. 1. de mil. qui contu. est.
a l. generaliter. ff. eo.
b l. 4. §. prætor. ff. eod.
c l. 2. ꝑ. eo.
d gl. d. l. generaliter.
e 30. quæst. 3. c. ita diligere.
f Doct. d. l. generaliter.
g c. hæc autem. i si. 23. quæst. 4.
h l. ueluti. de iust. & iur.
i l. bene à Zenone. ꝑ. de quadr. præscri. ubi gl. in uer. iussione.
k 6. quæst. 1. c. sacerdotes.
l gl. l. liberto. ff. de obseq.
m in d. l. generaliter.

Marginal notes (right, partly cut off):

n auth. habi[ta] ne fil. pro p[atre] §. fi. in proo[emio] fforum.
o l. medicos. C. [de] profess. lib.
p arg. l. 1. §. [...] postu.
q l. de his. l. [...] dum. ꝑ. de fi[...]
r arg. l. sed si [...] §. pen. ff. eo[...]
s l. 4. ff. de i[...] fi. testa.
t l. nequam. ꝑ. [de] obseq.
u gl. l. 1. §. cũ [...] tronus. de o[...] præs. urb. l. [...] ꝑ. de lib. cau[...]
x gl. antep. i[...] fi. c. in qui. [...] col. dom. lib. [...]
y in d. l. gene[ra]liter.
z gl. & doct[...] c. 1. de mil. [...] qui contu.
a Rochus in [...] statu. uer. hon[...] ficum. quæst. [...]
b d. §. præto[r] & ll. seq.
c l. fœminæ. ff. [...] sena[...] fin. ꝑ. de [...] co. lib. 10.
d l. filij. §. uid[...] ad munic. l. qu[...] ties. ꝑ. de pri[...] scho. lib. 11.
e l. mulier. §. [...] pponeretur. u[...] doc. ad tre.
f d. l. fœminæ. l. seq.
g l. ea quæ. x[...] ad muni.
h l. princeps. [...] de leg.
i l. diuo. ꝑ. de quæst.
k l. moris. §. i[...] ff. de pœnis.
l Fely. c. cleric[...] de iud. Bar. l. m[...] ximarũ. ꝑ. de e[...] cu. mun. lib. 10.
m l. non tantum [...] de re iud.
n Bal. l. 2. in fi. [...] de episc. et cler.
o l. medicos. C. de profess. lib. 10.

fidelium nō reijcitur[p]: quum si ipsi marito quis manus iniecisset, aliud constitutum sit[q]: quia scilicet id priuilegiū sacro characteri (ut uocant) indulgetur: quare in hac quoq; specie dubitatum fuit. Lex sic scripta erat. Quisquis ei, qui duumuiratum municipij gesserit, aut re aut uerbo iniuriam fecerit, in exilium mittatur: aliquis duumuiri uxorē offenderat, num in exilium mittendus sit? Et responsum ab Aretino extat, non mittendum[r]: q̄a cōstitutio hæc pœnalis causa tuēdæ maiestatis, dignitatisue facta, in eo debet intelligi, cui dignitas ex propria persona adest, non in uxore, cui ex aliena, id est mariti persona id beneficium concederetur[s]: qđ & Dec. probat, & ipse sequerer, si lex personalis iniuriæ mentionē faceret: sed quū simpliciter de faciente iniuriam loquatur, non arbitror à uerbis recedendum[t]: nec em̄ dubiū est, ex iniuria uxori illata, proprio nomine actionem uiro cōpetere[u]: quia uere sibi facta iniuria dicitur[x]: quod & Bart. & Bald. sentit[y]. Sed quid è cōuerso, an maritus ex nobilitate uxoris dignitatē propriam augere censendus sit? Et pleriq; om̄es negant, quapropter à liberto uxoris in ius uocari maritū eius citra ueniā posse arbitrati sunt[z]. Sed hac in re ego hæreo, qui sciā Alexandri constitutionē de operis loqui, nostrā de obsequijs, inter quæ est magna differētia[a]: faciliusq; in ius uocationem denegari, quàm cæteras operas cōcedi[b]: uideturq; durum marito patronæ nō deberi à liberto reuerentiam, quū priuigno, quū et extraneis hæredibus debeat[c]: & tamē lex hosce tanq̄ similes iungit[d]: maxime quū duo censeantur in carne una[e]: & ex uxoris quoq; nobilitate augustior hominū opinione fiat maritus[f]: coruscat em̄, ut inquit Bald. radijs uxoris[g]: & ut fateamur dignitatē ex ea uiro nō augeri, augetur saltem reuerentia, quæ potissima est causa impetrādæ ueniæ: nā quod ad dignitatē attinet, traditū est, reginam, quæ comiti nubat, tametsi iure matrimonij ei mutuam reuerentiā debeat, regem eum non efficere[h]: quod ego uerū arbitror, nisi regni ius administrationemq; in dotē dedisset[i]: uel conuenisset, ut regius titulus cōmunicaretᵗ[k]: quod à Iacobo Marchiæ comite factum tradūt, quū Ioannam secundam, Siciliæ, Neapolisq; reginam in matrimoniū duxit: quapropter apud Virgilium Dido dominum Aeneam in regna recepit. Sed an coniuges possint alter alterum in ius uocare absq; uenia? Et uideretur non posse, mutuam em̄ reuerentiam debent[l]: sed tamen aliter Doctoribus uisum ferè est, æquales em̄ magis sunt[m]: unde nec frater fratrem cū uenia in ius uocat[n]: licet filius fratris patruū ipse uocare non possit, nisi permissu prætoris, quod Dec. tradidit[o]: debet em̄ patruo honorem, sicut & auunculo, & amitæ, & materteræ[p]. Sed tamen quum hi uerbis edicti, de parentibus loquentis, etiā crassa minerua acceptis, non comprændantur, uix est, ut Decij ego sententiam probem, ueniamq;

beri, ita re exigente, in ius eam, sine permissu prætoris, uocari prohibitū est[c].

IMPERAT. GORDIanus Augustus Nocturno.

VEnia edicti nō petita, patronum seu patronã, eorumq; parentes & liberos[b], hæredes insuper, etsi extra-

his casibus necessariam arbitrer.

c ¶ PROHIBITVM. Edictū ergo prætoris, quãuis pœnale, in patrono loquens, ad eius uxorem protrahitur, quod sanè quàm dubium erat, quū huiusmodi pœnalia edicta interpretatione restringi potius debeant[q]. Sed unde hoc? an ut recentiores opinãtur, quoniã correlatiuorum natura hoc inducat[r]? Sed certe liberti, de q̄ agitur, cum patroni uxore nulla est relatio. An quia hæc extēsio ab ipsa constitutione fit, q̄ aliud Modestini responsum interpretatur[s]? Sed certe siue ab Imp. siue à Modestino extensum edictum arbitremur, adhuc argumentum cōsistet, in pœnis scilicet fieri extensionem: nō em̄ hic de potestate disputatur, sed de ratione. An ergo uerius? edictū, quod ad personas attinet, quibus honos præstandus est, æquitate rationeq; naturali inniti, & ideo ceu fauorabile extendendū esset[t]: quantū uero sit respectu pœnæ, nullam fieri extensionem: tenebitur ergo libertus quū uenia uocare patroni uxorem. Sed si id minus obseruauerit, nō tamen in L. aureorum pœnam incidet[u]: quia ut aliqui hic tradiderunt, quoties dispositio, cui pœna annexa sit, extenditur, nunq̄ creditur repeti pœnam[x]. Sed tamen hæc quoq; sententia ambigua est, quia sequenti cōstitutione apparet, edictū de patrono loquens ad hæredē quoq; eius, q̄uis extraneum, pœnæ quoq; respectu produci. Quare fortè uerius est, ideo extendi: quia quælibet dispositio ad eū casum trahitur, qui ex lata uerborū significatione comprændi potest[y]: uxor aūt patroni, patrona quoq; appellari potest[z]: sicut & extraneus hæres, patronus est[a]: idq; hoc casu dicendum, quo de modica pœna agitur, pro naturalis reuerentiæ defensione[b].

q l. cū quidã. de lib. et posth.
r l. fin. ℐ. de expreß. lib. 10.
s d. l. generaliter
t l. 2. ℐ. eo.
u l. pen. ff. eo.
x arg. l. in testamento. de cond. et dem. Ioan. And. c. dispendia. de rescript. in 6.
y l. cum lege. ff. de testa.
z c. debitum. de biga.
a in auth. de iure iur. à mor. præst. §. 1.
b d. l. nequaq̄. de execut. tu.

VENIA EDICTI. a ¶ Edicto prætoris cauebatur, ne quis libertus absq; uenia in ius patronū, aut eius parentes, aut liberos uocaret: idem hic de hæredibus, etiam extraneis, patroni cōstituitur: ostenditurq; hanc reuerentiã naturali ratione præstari, quapropter nec rusticitati quidem succurritur, & preces principi pœnæ, in quam quis ex hac causa commiserit, euitandæ causa porrectæ, ceu temerariæ reijciuntur.

b ¶ PARENTES & liberos. Intelligunt Doctores dummodo nō mala mente exhæredatos: huiusmodi enim ius libertorum amittunt, unde nec eis succedere possunt[c]: ego uereor ne hæc interpretatio legis nostræ uerba nimium restringat, & ideo defendi possit, tū quoq; uenia opus esse, quæ ratione naturali impetrãda est, faciliusq; à successiōe quis reijcietur, q̄ ius ciuile defert: nã & uxor patroni liberto nō succedit[d]: & tamē ei debetur reuerentia[e]. Intellige aūt parentes & liberos in infinitum[f]. Sed an idem de hæredibus extraneis? Et putant idē esse, q̄a in dispositiōe legis receptū est, hæredis appellationē in infinitū extendi

c .si patronus. 2. §. 1. ff. de bon. lib.
d arg. d. l. nequaquam.
e supr. eo. l. 1.
f l. 4. §. 1. ff. eo.

g l.ſciendum. de uerb. ſig.
h l. in annalibus C. de legat.
i l. hæres. ff. de obſeq.
k c.1. cum ſecundum. extr. de iur. pa.
l Cald. conſil. 4. eo. tit.
m gl. cle. paſtoralis. §. rurſus. de re. iud.
n l. liberti. ꝗ. de op. lib. l. 1. §. ſed etſi ſub cond. ꝗ. de lat. lib. toll.
o arg. l. quæritur. ff. de bon. lib.
p d. l. nequaquã. & l. 2. de lib. et eorum lib.
q l. apud. §. aduerſus. de dol. excep.
r l. cui damus. ff. de reg. iur.
s l. hæredibus. ff. de dolo.
t l. furti. §. ſi qs. alieno. de his qui not.
u l. ſabinus. de dolo.
x d. §. aduerſus.
y arg. l. 2. de obſ.
z d. l. hæredibus.
a l. hæres ff. de obſeq. d. § aduerſus.
c gl. l. qui bona. §. pe. de dam. inſec.

extendi[g]: licet in diſpoſitione hominis aliter ſoleat diſtingui[h]: nec dicatur euitandã eſſe huiuſmodi infinitatem, cũ primum enim exitum habebit, nempe mortuo liberto[i].

c ¶EXTRANEI. Ius ergo patronatus ad extraneum hæredem tranſmittitur: unde idem arbitrantur Docto. etiam in iure patrõatus eccleſiæ[k]: quod etiam ad fœminam extraneã hæredem ſcriptã tranſit[l], ad fiſcum non tranſit[m]. Sed an ĩdiſtincte, quo ad omes effectus ius iſtud transferatur? Et negant transferri quo ad opas officiales[n]: quo uero ad obſequia, ſeu reuerentiam, lege noſtra oſtenditur aliud eſſe: debet em̃ non ſolum ipſe libertus reuerentiam, ſed etiam eius liberi, quod uiuente patre plerique intelligunt[o]. Ego etiam eo mortuo honorem hunc deberi exiſtimauerim, quia lex noſtra nõ diſtinguit, & facilius qs huiuſmõi obſequio, quod ſanè graue non eſt, alligatur, quàm operis alijs ue libertorum oneribus[p]. Sed hæredi extraneo debetur ne indiſtincte hæc reuerentia? & Fulg. Deciusque ita demum deberi ſentiũt, ſi ex cauſa hæreditaria cõueniatur, ſecus ſi nomine proprio: quũ tunc etiam doli exceptiõe, quæ famoſa eſt, poſſit rejci: ex cauſa uero hæreditaria non poſſit de dolo excipi[q]: ergo nec actione patronus conueniri[r]. Sed hæc interpretatio legẽ noſtram coarctat, & ideo à Pet. Cyn. Alexandrique receptiore ſententia recedendũ non eſt, ut ſemper hæredi patroni is honor debeatur, ne in ius abſque uenia uocetur: in cuius conceſſione id obſeruabit prætor, ut ſi actionem doli, quę hæres ipſe cõmiſerit, intendat, ueniam non concedat, ſi de dolo patroni agatur, concedat[s]: tunc enim eiuſmodi actio hæredi, qui de dolo alterius conuenitur, infamiam irrogare non poteſt[t]: quum non, niſi quatenus ad eum peruenerit, conueniatur: unde calculi potius quæſtio quàm doli eſt[u]: licet contra in exceptione doli diffinitum ſit: poteſt enim libertus de dolo hæredis excipere, quũ agere non poſſit: rurſus non poteſt de dolo patroni excipere[x], quũ agere de eo aduerſus hæredem poſſit: fauorabilior em̃ eſt exceptio doli aduerſus eius authorem, quàm actio, & is, qui poſſeſſioni incumbit, de dolo patroni cõqueri non debet, ſed cõmutatis uerbis eius cineribus honorem ſeruare[y]. Accurſ. aliam quoque rationem affert[z]: quam non improbo. Sed cur inductum eſt, ut extraneo patroni hæredi debeatur per libertum reuerentia, & non uiceuerſa patrono debeatur per extraneum liberti hæredem[a]? Et traditũ eſt ex parte patroni fauorabile eſſe edictũ, ideo ad extraneum eius hæredem extendendũ: ex parte liberti odioſum, quapropter reſtringendum, ne eius hæredem contineat. Indeque adnotare poſſumus, aliquã diſpoſitionẽ reperiri, quæ partim odioſa, partim fauorabilis ſit[c]. Sic ſynodalis conſtitutio, qua ei ſacris interdicitur, qui ſacerdotem uiolauerit[d]: ratione percutientis odioſa & pœnalis eſt, ratione ſacerdotis fauorabilis, & ideo ad eum, qui ſe ſimpliciter dedicauerit, cõuerſusque appellatur, tametſi ſacerdos non ſit, extenditur[e]. Sic quælibet lex in facinoroſos lata, ratione pœnæ odioſa eſt[f]; ſed quia publice intereſt ſontes meritis ſupplicijs affici, fauorabilis cenſebitur[g]. Decij tamen fratres alijque recentiores obſeruandũ eſſe exiſtimant, quæ principalis ſit deciſionis cauſa, & ex ea diſpoſitionẽ dijudicandam[h]: ne diuerſo iure eadem res cenſeatur[i]: ſed ea qualitas attenditur, quæ ex ſubiecta ratione præualet[l]; quod & ipſe probo, quoties res ſeparationem non recipit, ſecus ſi fauor ab odio aliqua ratione ſeparari poſſit, ut in exemplo noſtro: quamuis enim fauor patroni ſit, ſibi & ſuis hæredibus honorem à liberto præſtari: tamen is fauor deficit, quũ ea qualitas liberti non ſubeſt: nec em̃ liberti hæres ipſe eſt libertus, beneficiumue illud perſonale accepit, ut ei ulla qualitas adhæreat, merito ipſe nec uerbis edicti, nec mente compræenditur[m]: hæres uero patroni compræenditur, quia ius patronatus ad hæredẽ tranſit, & ideo poteſt aliquo modo & ipſe patronus dici[n]: nec nouum eſt, quædam ex parte creditoris ad hæredes tranſmitti, quæ ex debentis perſona non tranſmittantur[o]. Aliud exemplũ in lege municipali accipi poteſt, qua ſtatutũ ſit, exiſtentibus filijs maſculis, filias fœminas patri non ſuccedere. hæc em̃ lex ex receptiore ſentẽtia ſimpliciter fauorabilis eſt[p]: quia non in odium fœminarum, ſed ſumma ratione in fauorem, ſcilicet locupletandæ agnationis, principaliter ædita uidetur[q]: unde nepos quoque maſculus filiam excludet, itemque neptem, etiam ſi ex maſculo nata ſit: in fauorabilibus em̃ filij appellatione etiã nepotem cõpræendit[r]: & tamen negari non poteſt, reſpectu filiæ ipſius prohibitæ odioſam cenſeri: quapropter extra territorium non obſeruabitur[s]: quòd ſcilicet extra territorium ea ſolum lex obſeruetur, quæ ipſi prohibito fauorabilis eſt, idque propter præſumptum eius conſenſum: ut quod propria authoritate legiſlatores nõ poſſunt (nempe de re non ſuppoſita quicquam ſtatuere[t]) id præſumpto ex partis conſenſu inducant: at hoc caſu nullus eſſet color, ut uideri poſſit mulier propriæ excluſioni conſenſiſſe, quæ ſibi odioſa eſt[u]. Aliud quoque exemplum iure cõmuni in pœnis delictorum aſſumitur, quæ ſimpliciter odioſæ ſunt[x]: & tamen ſupra diximus, publice interſſe, ut delicta puniantur[y]: in qua re poteſt diſtingui ĩter pœnas capitales, & eas quæ ſanguinis pœnam nõ irrogãt: illæ odioſæ ſunt, & ideo trãſigi ſuper eis licet[y]; præualetque fauor quoquomodo ſanguinem ſuum redimẽtis: hæ non ſunt, utilitasque publica in his regulariter attenditur, ſiue quòd pœnæ hoc caſu non admodum graues ſunt, ſiue quòd delictum recepti rei fauorem

nei ſint[c], à libertis ſeu liberis eorum, nõ debere in ius uocari, certiſſimũ eſt: nec in ea re ruſticitati[d] uenia præbeatur, quum naturali ratione honor huiuſmodi pſonis debeatur. Quum igitur confitearis, patroni tui filium, ſine permiſſu prætoris, te ĩ ius uocaſſe, pœnam edicto perpetuo pſtitutam, reſcripto

d 17. quæſt. ... quis ſuaden...
e c. non dub... ubi Abb. de ... tent. excom.
f l. cum quid... de lib. & po...
g Bar. l. que... modum. ꝗ. ... gric. lib. 11.
h l. qui excep... nem. de cond...
i l. eum qui... uſucap.
l l. 3. ꝗ. de m... ubi Bal.
m l. quia perſ... le. ff. ſol. mat. ... uer. nepotibus ... de nat. lib.
n arg. §. 1. in... th. de iure iu... mor. præſt.
o arg. l. nõ ſ... §. ſi. de op. no... glo. §. ex con... onali. Inſt. de ... oblig.
p Cur. conſ. 9...
p l. 1. §. pen. ... uentr. inſpic.
r Bar. l. libe... rum. de uerb. ſ...
s Bar. l. 1. col. ... ſupr. de ſum. t... & fid. catho.
t l. ſi. de iur. o... iud.
u Rom. conſ. ... Pet. de Anch. ... p. c. 1. de cõſt. ... 21.
x c. odia de re... iur. in 6.
y l. ita uulner... ius. ad l. aquil...
y l. tranſigere... ſupr. tit. 2.

fauorẽ obnubilat[z]. In legitimatiõe quoq; idem exemplum à Doct. approbatum eſt: ea em̃ cauſa paterni delicti odioſa cẽſetur, quia uitiũ huiuſmodi reſtringendum fuit[a]: ratione uero ipſius filij naturalis, qui aliena laborat culpa[b], fauorabilis habetur: quapropter, qui legitimare ut ſpurios item'q; inceſtos ex indulgentia principis põt, utroq; morbo mixtim affectum legitimare poterit[c]: quãuis enim propter duplicẽ maculam fœdior ſit is ſpurius: quo ad eũ tamen propter fauorem fiet benigna interpretatio, nec patris odiũ obſtabit, cui etiã ſi plures ſeparatim inceſti filij eſſent, nihil obſtaret, quin uerbis indulgentiæ om̃es reſtitui poſſent, quũ tamen plus in eis deliquiſſet, quàm mixto hoc caſu.

tibi concedi[e], temere deſideras.

d ¶RVSTICITATI. Id eſt ſimplicitati ſeu imperitiæ[d], qualis ſolet eſſe in ruſticis: ea em̃ regulariter excuſat à dolo præſumpto[e]: & à uera contumacia: quapropter ruſticus per contumaciã uictus, appellabit: quũ is ſolum à beneficio appellandi excludatur, qui uerus cõtumax eſt[f]: in eo quoq; uix erit, ut fœneraticiæ fraudes præſumantur[g]: & ſi aduerſus legẽ mercatus aliquid fuerit, ne in pœnam incidat, ei ſuccurretur[h]: ut quũ rem emit inobſeruata municipalis legis forma, non em̃ ideo malæ fidei cenſebitur[i]. Idem ſi ad teſtimoniũ adhibitus pugnantia in multiloquio effutierit, falſi reus non cenſebitur, quũ dolo carere credendum ſit[k]: quod tamen plurimũ in arbitrio iudicis reſidebit, qui ex qualitate perſonæ dijudicet[l]. Excuſat etiã ruſticitas, quũ quis ex præſumpta repudiatione ſibi præiudicaret: tollitur enim eiuſmodi tacitus cõſenſus, contraria cõiectura imperitiæ: quapropter lapſus temporis ruſtico impedimento non eſt, quominus bon. poſ. petat[m]. Idem ſi exceptionẽ dilatoriam ante litis cõteſtationẽ non obiecit, rurſus nihilominus audiet̃, licet pleriſq; reclamantibus Iaſ. diſſentiat[n]. Sed et ex tẽporali aliqua præſtatiõe, ut quia nobili alicui ſyntheſim caponũ decẽnio dederit, obligatio nulla in eo præſumet̃, niſi longiſſimi temporis præſcriptio tacitũ conſenſum induxerit[o], quod tamen in alijs ſecus eſſet[o]. Excuſat & à pœnis iure poſitiuo illatis, quæ naturali ratione nõ confirmantur[k]: ut ſi mulier ruſtica ſecundis nuptijs celebratis, inuẽtarium à tutore fieri non ꝓcurauerit, uel præpoſtere eũ bona pupilli adminiſtrare ꝑmiſerit, qd' recte Socy. ſenior reſpõdit[l]: in quam ſententiã Paul. quoq; accedit, niſi om̃ino tutorẽ non petijſſet, ipſa'q; adminiſtrationẽ neglexiſſet, aut peritiores cõſulendi copiam habuerit: naturali em̃ ratione inſitum cuiq; matri eſſe debet, ut filio ſaltem tutorẽ petat[p]: unde in tali iure erranti ruſtico nõ ſuccurritur, quod lex noſtra oſtendit: filius em̃ liberti & ipſe naturali ratiõe patronũ colere obſeruare'q; debet, cuius bñficio liber natus eſt: quare nõ debuit temere actionẽ hanc intentare, quòd ſi reus fuiſſet, et ad iudiciũ ꝓuocatus, facilius illi ſuccurreret̃[q]. Sed & ſi ĩterdictũ matrimoniũ affectauerit, non adeo ei fauet, ut matrimonium ualeat[r]. Sunt tamen, qui reſpectu pœnæ, tum quoq; cauſa cognita, ſuccurri arbitrentur, niſi quũ id in damnũ ulterius uergeret[s]: quapropter ſi ruſticus inuentariũ rite non cõficiat, non ſolũ non corroborabitur, ſed etiã in pœnas cõſtitutiõis incidet, non tam quòd rigoris cõſeruandi cauſa id inductum ſit[t], q; quia res hæc in hæreditarij creditoris damnum reuolueretur[u]: nam et ſi emphyteuta per ruſticitatẽ canonem non pẽderit, à iure ſuo cadet: ius enim naturale uult, ut ꝓmiſſa ſeruemus, nec in dñi damnũ adiuuari is debet. Illud etiã nõ negauerim, in his, quæ iuris rigorẽ, eius'q; cõſeruationẽ reſpiciũt, non excuſari ruſticos[x]: debent em̃ ſibi imputare, qui peritiores nõ conſuluerint[y]. Fortius cenſuit Iaſ. etiã ſi conſulere eos nõ potuerint, non tñ excuſari, in quo ego diſſentio[z]: quia excuſatur ruſticus, qui intra tẽpus edicti bon. poſ. non petijt, ſi peritorꝵ copiam, quos conſuleret nõ habuerit: quod tẽpus de forma & rigore iuris introductum uidetur: unde illud, quod uulgo traditũ eſt, ſi quiſq; aduocati ſui cõfeſſionẽ incontinẽti non reuocauerit, ſibi obeſſe[a]: in ruſtico locũ non habet, cui ſuccurritur, ut quandocũq; reuocare eã poſſit[b]: & hoc eſt quod uulgò dicitur, iuris cõmentitij ſeu poſitiui ignorantiã, ruſticis excuſatiõem præſtare[c]: iuſta em̃ cauſa hæc prætori uideri debet, ut eos clauſula generali reſtituat[d]. Et hæc quod ad excuſationẽ pertinet ſatis. Quomodo autẽ in lucro captãdo iuris ignorantia ruſtico noceat, ſi peritiores conſulere potuit, alibi tractandum eſt[e].

IMPP. DIOCLETIanus, & Maximianus Augusti & Cæſares Roſanæ.

e ¶ CONCEDI. Si pœna hæc fiſco deberetur, dubium nõ eſt, ſimplici reſcripto remitti poſſe. Sed quũ ex edicto prætoris quæratur patrono, nõ debet princeps eã remittere: hinc'q; arbitror, probari poſſe, eum qui precibus principi porrectis petit, ut ius alterius auferatur, temeritatis crimine notari: ſicut qui rem actã agere, cõtra antiquũ prouerbiũ, tentat, hac'q; cauſa principi ſupplicat, infamiæ nota fœdatur[f]. Dubium tamen non eſt, quin ſupremi principes, ſi uelint has pœnas libera, quam ſibi uendicant, poteſtate remittere poſſint[g]. De iure autẽ noſtro non poſſent: quũ em̃ omne ius & imperiũ ex tranſlatiõe populi habeãt[h]: non aliter eo debẽt uti, q; ipſi qui trãſtulerũt uterent̃[i]: quapropter in iure noſtro, nulla mentio plenitudinis poteſtatis, item clauſulæ, non obſtãte &c. ut Bal. ait. Sed qd in Marchionibus, Ducibus, Comitibus'q; ab his conſtitutis? Et multominus poſſe dicẽdum eſt: nec in eius dignitatis conceſſione id actũ uideri poteſt, ut ius alterius auferãt[l]: alioqui à tali cõceſſione appellari ipſe ſupremus princeps poſſet[m]: & etiam ab eo qui aggrauaret̃ ex ſupplicatiõe adiri[n]. Poſſent tñ rectores & duces à principe conſtituti quãdoq; remittere huiuſmodi pœnas, ex cauſa ſcilicet publicæ utilitatis, ut ſi pax fiat, uel exules in gratiam admittant̃, caueatur'q; ne de iniurijs damnis'q; ultro citro'q; illatis ius ciuiliter uel criminaliter reddat̃[o]: quod Athenienſes ὀμνησίαν dixerũt: quod & nũc publice intereſt, ab his principibus obſeruari, qui iã diu antea à maioribus ſuis amiſſum regnũ recuperarũt: ſi em̃ reſtituerẽtur factioſis bona, neceſſariũ eſſet ueteres om̃es poſſeſſores inq̃etari, quare potius eis ipſi de ſuo

h ſatisfa-

l. 1. ĩ. ſi quac. ...d. pot.
...legem. ĩ. de ... lib.
...fi. ĩ. eo. tit.
...oct. l. 2. ff. de ... obl.
... 1. ĩ. de inter.
...ĩ quis id qd. ...r. om. iud. l. ...fin. ſi quis in ...s uocat.
...ex conſenſu. ... de app.
...l. l. cum alle... ĩ. de uſur.
... 1. ĩ. non lic. ...t. metroc. lib.
...r. conſi. 147.
...g. §. et licet ...ub. de teſt. ...thletas. §. fi. ...cec. tut.
...pen. ĩ. qui ...itti.
... l. ſi conue... de iur. om.
...l. l. ſolent. ...de off. pcõſ. ...conſ. 145. ...um de in rẽ. ...uſur. ...tb. eiſdem. ...m. ĩ. de ſec.
...conſ. 39. 1.
... ĩ. qui pet.
...in ſi. ff. de ...d.
...ĩ de interd.

s Bal. d. l. 1.
t gl. §. 1. 38. diſt.
u l. fi. ĩ. de iure delib. ubi Bal.
x Bar. l. 1. §. nunciatio. de ope. no. nun.
y Alex. l. iuris ĩ. qui adm.
z l. bonorum. ff. de bon. poß.
a l. 1. & 2. ĩ. de err. aduoc.
b Bal. c. fi. de conſiß. c. ſi cautio. de fid. inſtr.
c l. cum de indebito. ff. de prob.
d Alex. d. l. iuris
e d. l. bonorum. d. l. iuris.
f l. fi. ſupr. ut lit. pen.
g l. ſacrilegij. ſupr. de diu. re. cr. l. pe. de nat. reſt.
h l. 1. de conſtit. princ.
i l. 1. de off. præ. præt. in fi.
k Bal.
l l. ſi libertus.
m Bar. l. fi. col. 2. de app. reci.
n c. conſuluit. 3. in fi. de app.
o Doct. l. conuentionum. ff. de pact.

satisfacere debent, & Arati Sicyonij exemplum imitari, cuius M. Cic. off. lib. secundo meminit: in dubio tamen, quum expresse aliud cautum nõ est, salua sunt omnium iura, quod pluribus exemplis Ias. hic prosequitur.

QVi in potestate[a] patris agũt, aduersus eos experiri nõ possunt. Si igitur emancipata es, uenia edicti petita[b] hoc facere nõ prohiberis[c]. Quod & in matris[d] persona obseruandum est.

QVI IN POTESTATE. Quũ inter patrem & filium, iure nostro, lis nulla sit[r]: sequitur, ut si filius patrẽ absq; uenia in ius uocet, in pœnam nõ incidat. Sed unde hoc? quum etiam magis irreuerens cẽsendus sit, qui audet de facto litigare, patrem'q; eius pecuniæ appellare, cuius nulla actio oriri potuit. Sed distinguẽdum est, quũ quæritur, an pœna legalis ex facto nullo cõmittatur: si ipsum factũ notet, non est dubium cõmitti[s], uidetur'q; id maxime notare, quũ actus nullo modo de iure fieri potest[t]: alioqui in dubio credendum est, de actu ualido actum[u]: unde nec emphyteuta inutili cõtractu alienãs in pœnã incidit[x]: nec cedens contractu nullo, pœna cedẽtis ex lege municipali afficitur[y]: & si qua similia[z].

b ¶ PETITA. Et impetrata: simplex eñ petitio nõ sufficeret[a]: debet'q; iudex nõ nisi causa cognita eam concedere[b]: & ideo poterit curare, ut admoneat pater, uel patronus, huiusmodi ueniam à se peti[c]: nõ tamẽ necessaria est alia citatio: & ita sentit Bal. quẽ alij crebrius sequunt, qa lex solum eius citatiõis meminit, in qua præcedere causæ cognitio debeat: & si causa cognita prætor denegaret ueniã, adeundus esset princeps[d]. Sed an impetratio expressa requirat, an uero tacita sufficiat? Et quidã non sufficere existimãt[e]: à quibus ego cũ pluribus dissentio: prætorẽ eñ mandando, ut ad ulteriora pcederet, hanc ueniã cõcessisse credendũ est[f]. Idem si citatiõi, in qua uenia peteret, subscripsisset, quũ eñ de plano id cognoscat, sufficit libelli subscriptio[g]. Sed qd si in ius uocatio absq; uenia facta sit? an pcessus erit nullus? Et dicendum est esse, quia ultra indictionẽ pœnæ uerba edicti phibitoria sunt, parẽtem scilicet patronũ in ius ne qs uocet[h]: & quũ actus infirmatio solũ illi9 damnũ respiciat, qui in pœnam cõmittit, consequẽs est, nõ solum pœnã deberi, sed etiã actũ esse nullum[i]: quod tñ non procedit, si pœniteret libertũ eius citatiõis, actionẽ'q; remitteret[k]: quod ex quadam æquitate inductũ est: satis eñ pœnæ dedisse eũ lex interpretat, qui iuri suo renunciat: quod maxime in patre dicendum est: nam ut Terentius ait, modicũ supplicij satis est patri. Idem in patrono, qui charitate proximus est patri. M. Cato quadam oratione, cuius A. Gel. lib. V. meminit, author est, in officiorũ ordine patrẽ primũ, postea patronũ pximũ nomen habere: an quia sicut specialiter in fauorem patris patroni'q; edictũ fuit, ut absq; pmissu prætoris nõ uocent: ita specialiter in fauorẽ filij & patroni debuit constitui, ut quis consummatũ delictum, ex pœnitẽtia dilueretur, quod receptius est[l]. Non procedit rursus, quando pater uel patronus nõ cõpareret, ulterius'q; inquietatus nõ esset, circũducitur eñ citatio, nullum'q; inde oritur ipsis detrimentũ[m]. Idem si uolẽtes in ius uocati essent, aut sponte nec citati uenissent[n]: qua ratione etiã traditũ est, si patronus uocatus in iudiciũ uenerit, & nihil, quod ad ueniã pertinet, obiecerit, pcessum sustineri[o]; uidetur eñ sponte adfuisse, & tacendo iudiciũ comprobasse[p]: nec obstat, qđ in his, quæ ad reuerentiã spectant, remissio non ualeat: unde pactũ ut maritus etiam supra quàm facere possit conueniat, nullius est momẽti[q]. Respondeo, huiusmodi pactũ citra dedecus maximũ mariti obseruari nõ posse, ut scilicet ea sibi auferant, sine quibus uiuere nõ potest: at in ius uocari, non adeo indecorũ est. Duobus igit solum casibus processus erit nullus, uel quum oppositum à patrono est, uel quum patronus in iudicium, spreta temeraria citatione, uenire recusauit, & ceu in contumacem, processus aduersus eũ factus est.

r l. lis nulla. ff. de iud.
s l. quid ego. §. cũ aũ. de infam.
t l. 2. sup. de sacr. eccl.
u l. 1. in fi. ff. qđ quisq; iur.
x Bal. l. 2. supr. de episc. audien.
y l. 2. §. 1. ubi Bar. ff. de leg. præst.
z Ias. l. ubi. j. tit. 2.
a Inst. de pœn. tem. liti. §. fi.
b l. sed si hac. §. prætor. ff. eo.
c arg. l. qui hyberus. de ser. urb. præd.
d arg. c. si religiosus. đ elect. in 6.
e arg. d. §. fin. Inst. de pœn. tem. liti. & §. pœnales. Inst. de act.
f l. à procedente. j. de dilat. Aret. cons. 118.
g l. nequicq;. §. ubi decretũ. ff. đ off. pro. & leg.
h l. 4. §. 1. ff. eo. l. non dubium. sup. de legib.
i l. 1. ff. đ his quæ p nõ script. Bar. l. prætor. de op. no. nun.
k l. quamuis. ff. eod.
l Bar. l. qui ea mente. de furt.

c ¶ MATRIS. Quid in altrice, an alumnus eã uel altorem in ius absq; uenia uocabit? Et non putauerim: debet enim illis reuerentiam. Vnde indignus, inquit lex[r], militia est, qui patrem & matrem, à quibus se educatũ dixerit, maleficos appellauerit: nomine eñ patris & matris etiam educatorem intelligendum arbitror, ne illa uerba, à quibus se educatum &c. superfluant.

Plautus Menæch.

Adeo forma simili pueri, ut mater sua
Non internosse posset, quæ mammã dabat,
Neq; adeo mater ipsa, quæ eos pepererat.

Nam & Græce sic dicũtur, quia pueros à quibus Pa & Ma (sunt hæ uoces infantium) appellãtur, τηρέυσι, id est seruent.

d ¶ NON PROHIBERIS. Edicto prætoris, ex quo & pœnalis actio ad quinquaginta aureos cõstituta est[s]; quæ summa, nostratiũ aureorum est ferè sexaginta septẽ; in libra eñ LXXII. inerant ueteres aurei, ut ex Arcadij cõstitutione apparet[t], quũ ex nostratibus sint in libra centũ: eundem'q; calculum obseruandũ tradunt in donationum insinuatiõibus, & si qua similia in iure leguntur, quod Paulo, Alex. Ias. uisum est: à quibus ego dissentio, quia per consuetudinẽ uidetur noster aureus ueteri subrogatus[u]: & propter temporũ nostrorũ paupertatem[x], tanti est in præsentia auri drachma, id est oboli sex, quanti olim oboli VIII. nam & aureus, de quo in edicto prætoris, didrachmalis erat: ut elegãter lib. de asse. II. BVDAEVS docet. & nos alibi admonuimus, & tamẽ postea lege Arcadij diminuto pondere, non maior pœna quàm quinquaginta numero fuit[y]. Adde, quòd quũ diminutio hæc citra ullam liberti morã facta sit, æstimatio ad tempus solutionis iure redigenda est[z].

m d. l. quam... Bal. auth. hab... col. pen. j. ne... pro patre.
n d. l. quàuis. ... lex. cõs. 166. ...
o l. 1. §. 1. ubi ... ff. de fer.
p l. alia. §. el... ter. sol. matr.
q d. §. elega...
r l. 1. ff. đ obs...
s l. pen. ff. ... ubi Ias.
t l. quoties. đ su... & arc. lib. x.
u arg. not. ... Bar. l. in qua... col. pen. ad l. ...
x arg. §. posi... Inst. de iuca... lib.
y d. §. fi. de ... tem. lit.
z Bar. l. Pau... col. fi. de sol.

DE PA-

RVBRICA.

DE PACTIS.

PACTVM, est duorum pluriũue in idem placitum cõsensus[a]. Dicitur aũt à pactiõe, ut Vlp. inqt, quod uerbale est nomẽ. Sed cur non potius uerbum ipsum à nomine deducitur: quum ueri similius sit prius fuisse rei nomẽ, q̃ uerbũ. An quod in hoc consensu res absq; ipso actu uerbi esse nõ potest: ut in singulari libello in quartum Aeneidos Priscianus ait: an qa paciscor aut pango, unde fit pepigi et pactũ, à Græcis πήγνυμι καὶ πηγνύω descendunt, quæ figere, cõstabilireq; significãt: Hæc pacta iuregentiũ obligationẽ, ꝓpter cõsensum, ꝓducebãt, quæ obligatio naturalis dicit[b]: quòd scilicet æquũ erat fidẽ seruari, unde & nomen Fides sumpsit, si Ciceroni credimus: quia quod dictũ est fiat. Mandari aũt executiõi huiusmodi promissa aliqua actione nõ poterãt, quia nullæ eo iure erãt actiões[c]: solũ ergo ad retentionẽ, quæ defensiõis est species, sufficiebãt: tametsi & uerisimile sit, petẽtibus quandoq; solitos reges subuenire, uer; id nõ certa ratiõe, sed arbitratu tantũmodo eorũ fiebat[d]. Oriebat aũt ex his obligatio illa naturalis, etiã inter patrẽ & filiũ[e], opinor & inter seruũ et dominũ[f]: qa scilicet seruus quoq; naturaliter obligat, sicut & naturalit possidere potest[g]: nec quicq; referebat, cũ causa essent, an sine[h]: pro se qs ꝓmisisset, an pro alio[i]: semp em̃ seruabat fides[k]: nec in eis cuiq; licebat pœnitere[l]: solũ eo casu nullius erãt effectus, quũ æquitati aduersarẽtur. Sublata em̃ æquitate, naturalis obligatio elidebat, uel tollebatur[m]: quaꝓpter & hodie pacta, quæ resistente lege cõcipiũtur, nullius sunt momenti[n]. Successit deinde ius ciuile nostrũ, quo magistratus certa forma cõstituti sunt, judiciorũq; ordo inuctus, actiõesq; repertæ, quibus qs in iudicio peteret quod sibi deberet[o]: unde factũ est, ut non amplius ad incertũ illud manus regiæ auxiliũ esset recurrendũ, sed corã magistratibus, cõpetẽte formula experiendum. Igit legislatoribus nostris uisum est, uim quidẽ pactor;, quam iuregẽtiũ habebãt, nõ abolere, sed in sua natura relinquere, ut obligationẽ tantũ naturalẽ parerẽt, & ita seruarẽt, ut eor; uis semp fuerat[p]. Hinc simplicit prætor edicto suo se pacta seruatur; pollicetur: seruat em̃, qui rem uti est, non sinit extingui, etiã si eam nõ augeat: hæcq; huius uerbi est significatio, nisi aliud ex subiecta materia[q], uel altera disiũctiuæ parte appareat[r]. Cæter; ab hac regula exceptæ sunt aliquæ cõuentiones, & in primis illæ, quæ in aliud nomẽ trãseunt, ut emptio, locatio, societas, commodatũ: uident em̃ specialiter omi iure approbatæ, & ideo actiões pariũt[r]: quibus accedũt, & si qua pacta his incontinenti adiecta sunt, informatur em̃, id est ampliore forma instruit, ab his actio, ut nõ solũ ex eo cõtractu, sed ex his quoq; pactiõibus dari possit[s]. Eodẽ ptinẽt illæ, quæ q̃uis gñali cõtractus noĩe solum appellent, tñ ex subsistẽte causa fomentũ accipiunt: ut quũ do, ut des, uel facias[t]: si em̃ postq; accepisti nolis dare uel facere, præscriptis uerbis iure ciuili actio datur: causa uero hæc à lege nostra actiõi pariẽdæ existimata est sufficere: qa nõ in solo dicto res cõsistit, sed in facto quoq; utriusq;: nõ em̃ dare, id est dominiũ transferre, alicuius rei in te possum, nisi tu accipias[u], σωάλλαγμαq;, id est mutuũ factũ mei dãtis & tui accipiẽtis interueniat[x]. Idẽ est si facio ut facias: ꝓpter mutuũ em̃ mandatũ iure ciuili actio dat[y]: quapropt si cõuenerit, ut mulier quacũq; maritũ sequeret, eius sumptibus uteret, actio in factũ cõpetet[z]: at quũ facio ut des, qa in huiusmodi facto nullũ est ius, qđ in te accipientẽ trãseat: nõ existimauit lex actionẽ ciuilẽ dãdam[a]: merito prætoris auxilio opus fuit, qui ꝓpter æquitatẽ, ne ipse qui feci decipiar, actionẽ de dolo decernit: quod etiã gñaliter ab eo constitutũ pleriq; tradũt, quoties ex pacti inobseruatione aliqs in rei suæ damnũ incideret, ut quũ qs pro seruo ꝓmittit centũ, si dñs eũ manumiserit: & seruus adepta libertate uti cõuenerat, obligationẽ in se trãsferri nõ patit[b]. Sed ibi quoq; principalit actũ erat, ut dñs faceret, id est manumitteret, & seruus deinde daret. Hodie tñ iure pontificum ex pacto agi posse receptum est[c]: quoniã in mystico carmine dicit, Quæ ꝓcesserint ex labijs meis nõ faciã irrita[d]. Sed quũ is, qui pacta nõ seruat ꝓculdubio ob fidẽ contẽptã delinquat[e]: cur in peccati materia ius pontificũ etiã in foro ciuili non attẽdimus[f]: et omnẽ hũc iuris ciuilis rigorẽ subuertimus: An q, fundamentũ pontificiæ iurisdictiõis est ꝓmittentis peccatũ, qui si minime se peccasse dicat, quod imprudent et absq; cogitatiõe ꝓmiserit, fidẽ in hac materia faciet[g]: quia scilicet eius assertio præsumptiõi legis nõ discordat: ex stipulatiõe em̃ lex actionẽ concedit, quia propter præcedentẽ interrogationẽ non temere effutitam responsionẽ arbitratur: in pacto contra[h], quoniã, ut cõmuniter traditũ est, multi ea fiducia re non interueniẽte nudis uerbis offerũt, quia credunt eũ cui offert non acceptur;[i]. His accedat quod uulgo traditũ est, eũ qui authoritatẽ legis sequit. in foro cõscientiæ tutũ esse, nisi contrariæ ueritatis cũ certũ esse is ꝓbauerit, qui euãgelicam denunciationẽ ꝓposuerit[k]. Sed dubiũ est, quid si quis promittat præsenti, qui expresse nõ acceptet, erit ne id pactum, an pollicitatio: et quũ hoc in contractu necessaria nõ sit forma uerborũ, parq; sit taciti & expressi uirtus[l]: crebrius receptũ est, esse pactũ[m]: si de his casibus agatur, quibus præsens & tacẽs uidet cõsentire[m]: lex em̃ diffiniẽdo pactũ dicit, in ea re, quæ utriq; placeat, cõsensum esse[n]: at in dispositiõe legis æquiparat expressus cõsensus ei, qui nõ cõtradicendo intelligit[o]: solũ igit pollicitatio erit, quũ cõsensus ambor; nõ iungit[p]: ut si absenti ꝓmittã, uel etiã si præsenti, offerendo id quod futurũ arbitrariũ sit alteri, acceptare uelit an nõ, ideoq; tũc non interueniat cõsensus[q]: dicit em̃ polliceri per metaphorã ab eo, q potest liceri, id est qui tantã summã obtulit, ut res hastæ auctiõiq; subiecta addici possit, ut si plus nõ offerat, res sibi remaneat[r]. Sit igitur pollicitatio solius ꝓmittẽtis oblatio, nõ tũc, sed in futur; acceptãda, uel reijciẽda: quæ si deinde acceptet, uires pacti habet, licet pollicitatiõis quoq; nomen seruet, unde & pollicitatio dicit de re acceptata, ut in dote[s]: & in contractu emptiõis[t]. Hinc & nulla pollicitatio ꝑ pacto nudo[u]. Potest aũt pollicitatio hæc anteq; acceptata sit reuocari[x]: nisi quũ reipublicæ ob honorẽ facta est, aut cœptũ sit opus, uel res iam tradita[y].

Marginal notes (left margin, cut off at the edge):

.ff. de pac.
cum amplio. / s natura. de / . iur.
z. §. deinde. / is. ff. de ori- / iur.
g. d. l. 2. in / c.
fratr. de con / inde.
ĩid quod. de / ic. inde.
tip. ista hab. / æc quoq;. ff. / erb. obl.
.. §. circa. de / excep.
.stip. §. alte-
g. cons. 202. / & Mod. in / de uerb. obl.
pecuniam. de / ic. ob caus.
Stychũ. §. na / lis de. sol.
. pacta quæ / a. j. co.
§. deinde.
iurisgen. §. / tor. ff. co.
tatuas. de ac / . re. dom.
. ext. de pac. / a l. 1. ff. de / dub.
. iurisgent. / rinc.
l. iurisgẽ. §. / imo.
aturalis. §. / præscr. uer.

Marginal notes (right margin):

u l. 3. §. pen. de condic. ob caus.
x d. l. iurisgẽ. §. 1. & l. labeo. §. contractus. d' uerbo. sign.
y d. l. nauralis. §. pen.
z l. inter. §. cõuenit. ff. de pac. dot. Ias. in d. l. iurisg. §. sed cum nulla. 14. limit.
a d. l. naturalis. §. quod si faciam.
b l. eleganter. §. seruus pactionis. ff. de dolo.
c c. 1. de pact.
d Psal. 89.
e c. iuramenti. 22. quæst. 5.
f c. fi. de præscr. Bart. l. priuilegia. supr. de sac. eccles.
g Bar. in ext. ad repri. uer. per denunciationem.
h Doc. in rub. de uerb. oblig.
i l. sciendũ. uer. eo autem. ff. de edil. edic.
k Doct. c. nouit. de iud.
l l. cum quid. si cert. pet.
m Ang. consi. 183. Socy. 112. Ias. in rub. de uerb. obl.
m l. qui patitur. ff. manda.
n d. l. 1.
o l. in adop. ff. de adopt.
p l. 3. de pollici.
q d. l. 3. l. Charidemus. l. ex pollicitatione. de pollic.
r l. licitatio. ubi Bar. ff. de pub.
s l. fi. C. ad uelle. in rub. et in l. ad exactionẽ. de dot. prom.
t l. sciendum. §. 1. ff. de edil. edic.
u l. nuda. C. de cõtrah. stip.
x arg. l. si patr. in prin. de manumis.
y d. l. 3. & l. 1. eo tit.

Sed an appellatiõe contractus cõtineatur om̃e pactum? Et traditũ est, contractũ quidem ꝓprie esse ultro citroq́ue obligatoriũ[a]; sed tñ lata significatione, om̃e pactũ, etiã alterius, tantũ naturalẽ obligationẽ inducens, cõtractum esse innominatũ[b]. Quid si lege municipij cautũ sit, ne ulla mulier absq; agnati cõsensu cõtrahere possit? an donare poterit, uel paci sci? Et Bal. nõ posse hic existimauit, quẽ cæteri sequũtur: ratio em̃ legis est, ne facile decipiatur: unde etiã in lege correctoria uerba ex lata significatiõe accipi possunt, dum subsit eadem ratio[c]. Sed an repudiare poterit hæreditatẽ paternã? Et idẽ Bal. posse censuit, quia repudiatio pactum non est[d]. Ego dubito, quia eadem ferè & hoc casu est legis ratio, nempe lubrici mulieris cõsiliũ, quo capta ius adeũdi facile amittere nõ debet[e]. Et repudiatio acceptata satis dici potest pactũ, est em̃ duorũ consensus: & qui sibi pacto præiudicare nequit, nec repudiatiõe qdem id posse debet[g]: nisi quũ id solum lex curat, ne quis de opibus diminuat: non em̃ diminuit, qui repudiat, seu non uult acquirere[h]. Sed an consentire poterit? Et uideretur posse, eodem Baldo authore: quũ aliud sit contrahere, aliud contrahenti cõsentire[i]; & ideo poterit mulier citra aliã agnati operã, emphyteutæ suo consentire melioratiões alienanti[k], ut Picus hic tradit. Sed ego hoc quoq; casu ad rationẽ legis aduertendũ arbitror, ut si eadẽ in cõsensu sit, quæ & in cõtractu, legẽ ipsam ꝓducamus[l]. Vnde minor XXV. annis, qui prædia alienare nõ potest, nec alteri qdem ea alienãti cõsentire põt: fraus em̃ legi fieret[m]. Sed appellatõe pacti in dubio de nudo ne intelligemus, ãn de eo, qui in efficacis cõtractus nomen transeat? & receptius est de nudo potius intelligi[n]: quoniã in dubio specialior significatio semp accipienda est[o]: quod Bal. Decius'q; hic ꝓbant, item'q; alij[p]. Ego tamẽ & hoc casu ad rationem legis aduertẽdum arbitror, nec tantũ perpendi quo nõie contractũ suũ partes appellauerint, quantũ qd uel ab eis actũ sit, uel à legislatore uerisimili mẽte constitutũ[q].

CONDITIONIS. Fidei cõmiserat testator siue pater, siue extraneus Philino hæredi scripto, ut, si absq; filijs decederet, hæreditatẽ Frontoni fratri restitueret: is quũ uereretur ne filios non haberet, & sic fideicommissi conditio eueniret, cum Frontone conuenit, ut accepto in præsentia sextante, id est duabus uncijs, fidei commissum pacto sibi ille remitteret: mortuo Philino, superstite filio, quærebatur, an repeti ille sextans Frontoni datus posset, tanq; cessaret causa; defecerat enim conditio, quũ superstes esset filius: & respondetur non posse, quia causa conuentionis ea fuit, ut incertitudo, & spes illa fidecommissi remitteretur, quod factum fuerat, & ideo cõsummatus causæ effectus[a]: nec curandum quid deinde euenerit: remissio enim incertitudinis iustam præbet huic pacto causam: unde non potuisset Philinus errorem allegare, imo etiã si minor XXV. annis fuisset, nec restitutione quidem in integrũ ei hoc casu potuisset succurri[b]: nisi tamen nimia quædã minoris facilitas allegaret, uerisimile'q; esset, prudentẽ, et magno natu uirũ, ꝓpter spei uinitatẽ, nõ ita contracturũ, ut Raph. Comensis respondit[c].

RVBRICA.

DE PACTIS.

IMP. SEVERVS AVGVSTVS *Philino.*

CONDITIÕIS[a] incertum[b] inter frẽs nõ iniqs ratiõibus[c]

b ¶ INCERTVM. Id est, incertitudo ex conditione oriens, ut nomẽ adiectiuũ sit, quod formã substantiui assumit. Bar. tñ hic cõditionẽ ꝓ toto fideicõmisso cõditionali accipi ex uulgari sensu arbitratur[d]. quæ sentẽtia utcũq; defendi põt, qñ id actũ à partibus uerisimile est, ut in casu legis nostræ. Finge datũ Frontoni sextantẽ, ut cõditiõis incertum remittat: si de sola conditione submouenda ageretur, fideicõmissum remaneret purum: at uerisimile non est numerasse Philinũ pecuniã in sui damnũ, & uoluisse solam conditionẽ reijci: quin potius om̃e fideicõmissum abolebitur, alioqui contractus in eius fauorem celebratus damnosus esset[e]: inducta'q; ad unum effectũ cõtrarium operaretur[f]: merito igitur magis mentem q̃ uerba attendemus[g]. Aliud exemplũ est, quũ testator, extraneis hæredibus æqualit̃ institutis, addit fideicõmissum: ut qui prior sine liberis decesserit alteri restituat: deĩde codicillis adimit cõditionẽ, intelligetur adẽptũ fideicõmissum, ex cõiectura mẽtis: si em̃ sola cõditio mortis et filior; cẽseret ex ui uerbor; adẽpta, sequeret̃ fideicõmissum fieri purum, & quẽlibet grauatũ esse tantum alteri dare, quantũ acciperet, & sic actus om̃is esset inutilis[h]: quæ ratio nõ ꝓcederet, si partibus inæqualibus instituti essent, tũc em̃ à ui uerbor; nõ recedi, uerius & receptius est[i]. Aliud exemplũ in hoc casu est in filijs, etiã si inæqualit̃ instituti fuerint, nã prædicto casu fauore filior; humanior interptatio erit accipiẽda, ne grauati censeant, ut appellatiõe conditiõis de fideicõmisso intellexerit: uidemus em̃ eor; fauore nõ appositia uerba ꝓ adiectis haberi[k]: quãdoq; & à ꝓprietate sermonis eor; causa recedi[l]: merito igitur et hoc casu κατὰ συνεκδοχὴν loquutũ testatorẽ existimabimus, & ꝓ parte totũ intellexisse. Sũt & qui existiment, sicut adẽpto modo cẽset̃ adẽptũ legatũ[m]: ita etiã de cõditiõe dicẽdũ, quãdo scilicet cõstaret legatũ contẽplatiõe oneris, qđ in cõditiõe cõtinebat̃, relictũ fuisse, qua in re amplius deliberandũ.

c ¶ NON iniqs ratiõibus. Siue qa (randũ est[n]. frẽs sic æquales fierẽt, nec alť solus cẽseret̃ aggrauatus[o]: siue, qa fidecõmissum censet̃ factũ fauore eius, cui debet̃: unde æquũ fuit ei liberã cõcedi renũciationẽ, quũ ex regula iuris, qsq; fauori suo renũciare possit[p]: siue, qa fideicõmissa iure q̃dã speciali introducta sunt, et captãdæ mortis uotũ præstãt[q]: qđ' licet tolleret̃, ꝓpter uoluntatẽ testatoris, de cuius hæreditate agit̃[r]: nõ tñ negari põt, qn remissio huiusmõi sit fauorabilis[s]: habet em̃ fidecõmissarius spem, etiã ante cõditiõis euentũ, quæ remitti ab eo potest[t]: quũ non possit dici pactũ de hæreditate uiuẽtis, qa ex fideicõmisso testatori iã mortuo succedit̃, nõ ei q grauatus est[u].

Finitum

a l. labeo. 2. de uerb. sig.
b gl. l. 1. uer. figuris. in fi. de act. & obl. facit. l. si unus. uersi. sed si pactum. ff. eo.
c l. cum lege. ff. de test.
d l. 1. §. eo.
e l. preda, rerũ. ff. ad l. fal.
f Bar. in d. l. licitatio.
g l. 1. §. eo. l. si ita scriptum. §. si sub conditiõe. de leg.
h l. si sponsus. §. si mari9. z. de dona. inter uir. & ux. not. i l. 3. §. eo.
i l. si patr. §. fi. ff. de man. uin.
k l. fi. §. de iur. emphytent.
l Bal. l. fi. col. 2. §. eo.
m l. ij. 1. si ad do. ubi Doct.
n l. lecta. §. conuenit. si cer. pet.
o l. hoc legatum. de leg. 3. ubi Bar.
p Cardi. c. 1. quæsti. 5. ext. eo. Pau. l9. de Cast. consil. 43. col. 2.
q l. Insulam. de præscrip. uerb.
a l. fi. ff. un. lib.

b l. de fideic. misso. §. tit. 1.
c consil. 114.
d Bart. l. si q seruum. de con & dem.
e l. quod fauo supr. de leg.
f l. legata inut tr. de leg. 1.
g l. 3. § condi ff. de adi. leg.
h l. ab omnib §. si titio. in fi bi Bar. de leg
i d. §. conditi l. si quis seruu
k l. cum auus condic. & de
l l. Gallus. §. lib. & posth
m l. alumnæ seia. ubi Bart adi. leg.
n d. l. si quis uum.
o l. cum patr euictis. de leg l. ut liberis. transact.
p l. pen. §. eo
q c. ne captãda ccnæß. præb
r arg. l. fi. §.
s arg. l. si fue de re. dub.
t Bart. l. is po col. 3. de acq hæred.
u l. cohæredi cum filiæ. ff. uulg.

cōuentione finitum est[d]. Quū igitur uerbis fideicōmissi petitum à patre tuo ꝓfitearis, ut si uita sine liberis[e] decederet, hæreditatem Licinio Frontoni restitueret, pactum eo tēpore de sextāte Frōtoni dando, quum liberos Philinus nō sustulerat[f], interpositum, non idcirco potest iniquum[g] uideri, quòd facta si=

d ¶FINITVM. Per pactum, & iure exceptionis: quia pacta non ipso iure, sed per exceptionē prouident[x]: & ita se habet cōmunis sententia[y]: alij tamen aliter, quia lex nostra uidetur exceptionem finitæ litis inducere, ergo dicendū est, actionem ipso iure peremptā[z]. Sed aliud est incertitudinem, aliud litem finiri: quapropter exceptio. trās actiōis, uel Aquilianæ stipulationis, ipsa est litis finitæ[a], non exceptio pacti simplicis: nec em̄ pactū potest impedire, quin ipso iure actio competat, q̄ concessione legis ex euentu cōditionis orit[b]: secus si lex cōsensu oriet̃, tūc em̄ si ante ortū deficeret cōsensus, ip̄o iure ĩpediret̃ ꝑ hm̄ōi pactū actio[c]. Idē in pacto, quo actiones ex maleficio descendentes remitterent̃, ipso em̄ iure extinguunt̃, quia scilicet odiosæ sunt & debiles, quum consensu careant[d]. Sed cur pactū non nisi ꝑ exceptionem repudiatio ipso iure perimit? an quia repudiatio solum eius iuris est, quod simpliciter delatū, nec adhuc acquisitū est[e]: unde & facilius illud aboletur, ut infra ostendā: pacto uero nō de sola repudiatione agit̃, sed ut paciscēs id quod repudiatū est acquirat, quæ acquisitio sola exceptione defenditur.

e ¶SINE liberis. Quum fideicōmissum id fauore liberoꝝ factū sit, ergo debuit concedi huic filio, ut sextantē hæreditatis Frontoni datū tanq̄ fideicōmisso subiectum reuocaret[f]. Sed tamē aliter receptū est, illud'q; creberrime traditū, in cōditionis huius exemplo nullū filijs fideicōmissum deberi[g]: quòd scilicet filij in conditione positi sunt, at conditio non disponit[h]: quæ cōmunis sententia usq; adeo uera est, ut etiam si testator in conditione masculoꝝ mentionem fecerit, adhuc aduersus Decij sententiā nullum eis deberi fideicommissum arbitrer, id'q; Alex. Socyno'q; mihi adstimulātibus[i]. Sed & idem censeā, si ꝓprias filias à testatore exclusas ꝓponatur, filium'q; institutum p̄dicta conditione grauatū, adhuc nepotibus masculis fideicōmissum non deberi[k]: quia scilicet uerba hoc non indicāt, à quibus recedendum non est[l]: & q̄a conditionis ea est natura, ut quo ad eos, qui sub ipsa cōprændant̃ nihil dispōnat[m]: sed solū ex euentu attēdamus, q̄s uocatus uel reiectus sit: & ideo solet dici, cōditionē ad fauorem hæredis semꝑ respicere, q̄a alioqui pure grauatus censeret̃[n]: unde credendum, testatorē ea conditione solū filij fauorem respexisse, quē casu extantium filioꝝ ab onere fideicōmissi liberauit, & ideo liberum esse illi de re sua arbitriū[o]: solum'q; euentum conditionis pro causa esse[p]: nec aliam rationem perquirendam, aut ulterius censeri aggrauatum filium.

f ¶SVSTVLERAT. At qui uideret̃ nato deinde filio reuocari hanc sextātis donationē, quoniam donatio omnium bonoꝝ uel alicuius partis ab eo, qui liberis careat facta, deinde sublatis liberis infirmat̃, totum'q; in donatoris ius reuertitur[q]. Sed tn̄ aliud est hoc casu dicēdum, q̄a hic nō est donatio, sed concessio potius ob causam, in qua cōmuni calculo receptum est, nullum esse ei constitutioni locū[r]: nec em̄ donatio ob causam ꝓprie donatio est, sed ꝑmutatio potius[s]: nisi quatenus res data iustam causæ compensationem excederet[t], uel causa solius donatarij utilitatē respiceret[u]: tunc enim adhuc reuocatiōi locus esset[x]: & hanc sententiam om̄es probant, nisi q̄d alij, ut Socy.[y] & Dec. aliter quoq; responderi posse arbitrantur, cōstitutionem'q; obseruandā tradunt, quū res donatur, quæ iam in patrimonio donantis fuit: ea em̄ & ex bonis fuit & reuerti potest[a]: sed in nostro casu potest textus intelligi, quādo conuentū de sextante dando fuit, anteq̄ hæreditas adiretur, & sic priusq̄ ius esset quæsitum: facilius enim id remitti potest[b]: nec uerba eius constitutionis hunc casum uidentur cōprændere, non em̄ is sextans tunc erat in bonis, unde nec reuerti potest[c]: & ideo quum mulier renunciasset hæreditati patris[d]: responsum est, renunciationem, q̄uis filijs deinde natis, sustineri[e]: ius enim nullum probabile tunc ea filia habebat, quum pater uiueret. Sed quid si ius adeundi haberet? ut quia repudiauit post mortem patris ante agnitam tamē hæreditatem, & quia tale ius præsentem spem continet[f]. Sunt quibus uidetur cōstitutioni locum esse[g]: ego in renunciatione solum procedere existimarem, quæ in fauorem certæ personæ fieret, & quam tacita aditio præcedit[g]: non autem in simplici repudiatione. Sed hæc ut uera sint, non tamen legi nostræ conueniunt, quæ nimis restringeretur. Alij modicam esse summam sextantem hunc arbitrantur, constitutionem uero tunc obseruari, quū magna summa donata sit, uel certe tanta, quantum uerisimile iudici uidebitur, non fuisse eum donaturum, si existimasset fore, ut filij sibi nascerentur[h]: ut uerba scilicet cōstitutionis secūdum eius rationem declarentur: quæ sententia ab omnibus recentioribus approbata est[i].

g ¶INIQVVM. Imò etiam nullum uideretur: quum enim ante euentum conditionis nullum ius adhuc Fronto haberet, non potuit remittere quod non habebat[i]. Sed aliud est in repudiatione, quæ ex solius repudiantis uoluntate uires capit: aliud in renūciatione, quæ pacto, seu utriusq; partis consensu contrahitur. Videndum igitur de utraq;, & primo de renunciatiōe, quæ pacto fit, & in ea traditum pro regula est, omne ius seu sola spe, seu re cōpetens, renunciari posse[k]: & renunciationem eatenus intelligi factam, quatenus uerba actum fuisse indicant, uel quatenus causa ipsa renunciationis declarat[k]: & ideo, qui renunciat omni iuri sibi competenti, non intelligitur ei renunciare, quod ex noua

q l. si unq̄. ĩ. de reuo. don.
r Alex. cons. 29. in 3. Socyn. 147. Dec. 181.
s l. aquilius. ff. de don.
t l. si sponsus. §. circa. de don. int. uir. & ux.
u l. si extraneus. in fi. de iur. dot.
x Aret. cons. 17.
a l. ut quisq;. C. de om. ag. des.
b l. qui autem. ff. quæ ĩ frau. cred.
c gl. l. mancipia. ĩ. de ser. fug.
d c. quàmuis. de pac. in 6.
e Soc. consil. 52. in 4. Alex. cons. 29. in 1.
f l. precia rerū. ff. ad l. fal.
g l. hoc iure. §. 1. de don. l. mulier de condic. ob cau.
g l. actionem. ubi Mod. ĩ. eo.
h arg. l. pen. ĩ fi. ff. de iur. cod.
i Alex. consi. 71. in 4. Socy. 22. 5. 93. ĩ 4. Aret l. titius. in pri. de lib. et posth. et Dec. hic.
i d. l. si ita scriptum. §. 1. l. qui superstitis. de acquir. hæred.
k l. fi. §. fin. ĩ. de tem. app. l. deniq;. §. si q̄d de mi. l. 1. §. si parens. ff. si quis à par. fu. man.
k l. damni infec. stip. §. 1. ff. de dā. inf c.

cauſa ſibi acquiri poſſit[l]: etiam ſi dixiſſet, omne ius remittere, quod habet, uel habere ſperat: intelligitur em̃, rebus ſic ſe habentibus, & ex præſenti cauſa[m]: quũ id recte ſperare dicamur, quod ex cauſa præſenti ſperamus[n]: alioqui ſomnium uel phantaſia potius eſſet q̃ ſpes. Vnde reſignatio ſacerdotij, etiã iurata, ad nouam cauſam non trahitur[o]: nec dicit̃ pacem uiolaſſe, qui ex ſubſequuta rixa iniuriam intulit[p]. Hinc eſt, quod generalis renunciatio hæreditatis à fratribus facta, nõ extenditur ad ius poſtea quæſitũ, uel ex diſpoſitione legis[q]: uel ex nouo cõtractu[r]: ſi tamen uerba renunciatiõis adeo generalia eſſent, ut omne ius futurum cõprænderent, de eo quoq; actum exiſtimandum eſſet, ut ſi dictũ ſit, renuncio omni iuri cõpetenti, & cõpedituro[s]. Idem ſi dictum, renuncio omni iuri, quod aliquo tp̃e ad me pertineret, ut Dec. arbitratur, quod & Bar. ſentit: propter em̃ uim uerborũ, tractum temporis reſpicientium, ad futurã cauſam trahitur renũciatio, dum tamen ea cauſa talis ſit, ut ueriſimiliter à renunciante fuerit præuiſa[t]: dum item tali pacto lex nõ reſiſtat, ut quia de hæreditate uiuentis, adeo em̃ id reprobatur, ut nec tunc quidẽ ualeat, quũ dubitat̃, uiuát ne, uel ſit mortuus[u]: licet hæreditas uti ab indigno ſolũ auferatur, ſi uere uiuebat, id'q; paciſcens ſciuiſſet[x]. Nunc de repudiatione dicendũ, & quũ ea ex ſolo repudiantis facto pendeat, ſciendũ eſt, in his tantũ ualere, quæ in ſolo eius aĩo cõſiſtunt, ut eſt recuſatio hæreditatis[y]: amiſſio poſſeſſionis[z]: rei ceu derelictæ neglectus, & abdicatio[a]. Habet & quãdoq; uim ꝓbationis, ſi quadã cõfeſſionis imagine inducta ſit[b]: cõfeſſio em̃ à uoluntate noſtra pendet. In his uero, quæ ex ſolo animo noſtro nõ pendent, repudiatio nullius eſt effectus, ut quũ quis dominium repudiat, ut ĩ alium transferat̃[c]. Dominia em̃ nõ ſola uolũtate transferunt̃, ſed traditiõe[d]. Idem quũ quis ius ſibi ex cõtractu quæſitum repudiat, nõ tenet repudiatio[e]: quia eadem ratione unumquodq; diſſoluitur, qua eſt inductũ[f]: quũ ergo orta ſit obligatio ex utriuſq; cõſenſu, nõ ſufficit alterius uoluntas. Idem generaliter in omni iure iam quæſito, quod pro derelicto quidem haberi poteſt, repudiari uero nõ poteſt[g]: niſi ſpeciali iure abſq; facto repudiantis quæſitum ſit: ut in dominio rei legatæ, & hæreditate, quæ ad ſuũ hæredẽ ipſo iure ꝑtinet[h]: anteq̃ em̃ naturali actu acquiſita ſint, repudiari poſſunt, q̃ ſcilicet acquiſitio illa ciuilis aduerſus iuris cõmunis regulas inducta facilius tollatur[i]. Idem in iure quod adhuc nobis delatũ nõ eſt, ut quũ qs rem ſibi ſub conditione, uel ex die legatam ante aduentũ cõditiõis uel diei repudiat, nihil agit[k]: licet em̃ in cõtractu in diem à principio oriatur obligatio, & actio, tamen aliud eſt in legato ex die, ut aliàs declaraui[l]. Cur aũt nihil agat, ea eſt ratio, quia nulla huiuſmodi eſt uolũtas, quæ obligationẽ adhuc non natã extinguere nequit: cuius rei aliud exemplũ eſt in hærede, qui ante aditam hæreditatẽ uoluntatẽ legatario accõmodauit, legatũ occupanti, nã nihil ei nocebit, ſi intra nudæ uoluntatis terminos cõſtitit[m]: alioqui paciſcendo uideretur adire[n]. Sed ſi repudiatio in uim taciti pacti tranſiret, ſecus eſſet: ut quia corã parte facta, quæ acceptare præſumit̃[o]: in dubio tamen, qui repudiat, uidet̃ id animo à ſe abdicãdi facere, nõ aũt ſe alteri obligandi[p]: & ideo partis acceptatio nõ attenderetur, ut Picus ait[q]. Sed & ſi religio iuriſiurandi acceſſerit, repudiationẽ ualere creditum eſt, ui debitur enim ipſi Deo nomine abſentis promiſſum[r]: dum tamẽ uerba hæc ĩterpretationẽ pati poſſint[s]. In iudicio quoq; facta hæc repudiatio propter iudicis authoritatẽ ualet: qđ uerum arbitror, ita demũ, ſi iudex ipſe acceptauerit[t]: uel in acta publica redacta ſit[u]: quo caſu ſcriptura acceptari à quocũq; cuius interſit, poteſt[x]: uel ſi ad partis interrogationẽ repudiatum ſit[y]. Sed an idem ſit, ſi uerba repudiationis futurum tempus reſpiciant? Et in pacto dubiũ non eſt ualere, ut Bar. hic tradit[z]: quo argumẽto pleriq; idem eſſe & in repudiatione dixerunt[a]: à quibus ego diſſentio, quoniã in lege ſimpliciter ſcriptum eſt, ius futurũ repudiatione extingui non poſſe[b]: & inter pactũ & repudiationẽ ſumma eſt ratio differentiæ. Repudiatio em̃ eſt quædã abdicatio, ex qua obligatio nulla oritur: unde quibuſcunq; uerbis eã concipiamus, abdicari à nobis id, quod delatũ nõ eſt, nõ poteſt[c]: at ex pacto orit̃ obligatio, qua qs etiã in futurũ aſtringit̃, ſi hoc actũ eſt: qua ratiõe fit, ut nec iteratæ qdẽ repudiatiõi hoc tribuã, ut ius futurũ cõplectatur.

cut placuit[h] diuiſione, diem ſuum, te filio eius ſuperſtite, functus eſſet.

h ¶ SICVT placuit. Quid ſi ſextans adhuc Frontoni datus nõ eſſet, qua actiõe ei ſuccurreretur? Et ſi Fronto ex parte ſua adimpleſſet, ut qa ꝓmiſiſſet renunciare fideicõmiſſo, & ita renunciaſſet, uel acceptilatione fratrẽ liberaſſet, dubium nõ eſt agi ꝓſcriptis uerbis poſſe[d]: q em̃ remittit, dare dicitur[e]: unde cõtractus do, ut des uidetur celebratus: dedit em̃ Fronto, qa remiſit: quæ remiſſio pendẽte cõditiõe, ſpem ĩterim extinguit, poſt euentũ uero cõditionis etiã fideicõmiſſum inane reddit[f]: quod ſi Fronto nõ adimpleuerit ex parte ſua, qa ꝓmiſerit ſe nõ petiturũ fideicommiſſum, quo caſu ſi hodie nõ petat, cras poſſet[g]: & ideo eo uiuẽte, nunq̃ ꝑfici huiuſmodi ꝓmiſſio uidet̃, tunc tres caſus ſunt diſtinguendi. Primus eſt, cũ ſimplici pacto actũ eſt fideicõmiſſum nõ peti, & ante euentũ cõditiõis nõ eſt dubiũ ſextantẽ peti non poſſe, quũ ex parte ſua adimplere nõ poſſit, nec cautiõi Mutianæ in cõtractibus locus ſit[h]. Poſt uero euentũ cõditiõis, poſſet actiõe ex teſtamẽto fideicõmiſſum petere, & ſi excipere tur de pacto, replicaret de ſextãte nõdum ſibi dato[i]: qđ uſq; adeo ꝓcedere Paul. Caſt. exiſtimauit, ut ſi ultra pactũ nõ petẽdi Frõto etiã Philinũ ultrò liberaſſet, arbitretur poſt cõditiõis euentũ poſſe eũ liberationẽ cõdicere, ut priſtina obligatio ſibi reſtituat̃[k]: q̃ facto reſtituta actiõe ex teſtamẽto aget, & aduerſus excipientẽ eodẽ mõ replicabit: quũ em̃ actũ eſſet ne peteret̃, ĩtelligit̃ ſeu de iure, ſeu de facto: unde ꝑ hãc liberationẽ nõ adhuc ex parte ſua ĩpleuit Frõto, ut hic ferè oĩbus placet. Secũdus eſt, quũ pactũ nõ petẽdo, & renũciatio cõfirmata eſt ſtipulatiõe, & tũc incontinenti, etiam ante conditionis euentum poterit

Fronto

l l. quod ſeruius. ubi Bar. ff. de cõdic. ob cau.
m l. qui cum tutoribus. ubi Bar. ff. de tranſac.
n l. 2. ff. de ſtatul.
o c. eum interp. de renun.
p Bar. l. aut facta. §. cauſa. ff. de pœn.
q Bar. auth. hoc amplius. C. de fideicõm. & §. duo fratres.
r Raph. Com. cõſil. 187 dñs.
s Rom. conſi. 22. propoſitæ.
t l. qui iure. de teſt. mil.
u l. nec nos. j. de poſtlim. re.
x l. quidam. §. fi. ff. de dona. l. ſi qs mihi bona. §. ſed utrum. ff. de acq. hæred. ubi Alex.
y l. at ſi quis. §. pleriq;. de relat. & ſump. fun.
z l. ſi quis ui. §. differentia. de acqu. poſ.
a l. 1. ff. pro derel.
b Bar. l. cum falſa. col. 2. ſupr. de iur. et fac igno.
c d. §. differẽtia.
d l. traditionibus. j. eo.
e l. ſi fideiuſſor. l. idẽ. ff. eo. Bar. l. non ſolum. §. liberationis uerba de lib. leg.
f l. prout quiſq;. de accep.
g l. 1. §. decretalis. de ſucceſſ. edi.
h Bar. l. pompo. 1. ff. de neg. geſt. col. 3.
i l. eius militis. §. militia. ff. de teſt. mil.
k e. l. ſi ita ſcriptum. §. 1.
l l. ita ſtipul. 2. quæſt. Bart. de uerb. obl.
m l. 1. §. ſed ſi ante. ff. quor. leg.

n l. gerit. ff. [...] quir. hered.
o l. tale pa[...] in princ. ff.
p d. §. qđ [...]
q l. non om[...] cer. pet.
r c. quoties [...] dis. 1. quæſ[...]
s c. pen. ex [...] iureiur. Bar.
patr. §. fili[...] trem. de leg
t Bar. l. poſ[...] eo. 2. col.
u l. 1. §. ſi qu[...] à quib. ap.
x Bar. l. nud[...] de dona.
y l. 1. de cur. [...] dan. l. in plu[...] de acquir. hæ[...]
z arg. l. qu[...] mæ. §. duo [...] tres. & l. & [...] redi. §. pen. ff
a Abb. c. ex [...] tiplici. d' dec.
b d. §. decret[...] et d. l. ſi ita. §
c l. qui potſ[...] quod quis. ff [...] reg. iur.
d l. naturali[...] 1. d' præſcri.
e l. ſi mulier[...] condic. ob cau
f l. quoties. §. [...] de dona.
g l. elegante[...] ſi qs. de cõd. i[...]
h l. ſiue apud [...] tit. 1.
i l. cũ propon[...] 2. j. eo.
k l. ſi quis a[...] pto. ff. de cond [...] cau. da.

Fronto sextantem peteret[l]: in contractibus enim nominatis oritur actio ex sola conuentione, licet adhuc perfecte non fuerit adimpletum[m]: unde satis est eatenus adimplere, quatenus rei natura permittit[n]: ut scilicet caueat in futurum se non petiturum[o]: quæ cautio in cõtractibus innominatis, cum quis sub modo conficiantur, nõ sufficeret[p]: quia scilicet debiliores sunt, & ex sola naturali, & uera adimpletiõe robur assumunt, unde nec oblatio quidem, qua se adimpleturum actor polliceret, sufficeret[q]. Adde quod in contractibus nominatis statim orta est actio, licet exerceri non possit, nisi ab eo, qui sui ex parte obseruauerit: in innominatis uero actio non prius oritur, quam perfecte actor obseruauerit, quod Bal. tradidit[r]. Tertius casus est, quũ cõtractus non per modũ, sed sub conditione cõceptus est: puta, promittis mihi sextantem, si fideicõmissum non petiero: promitto: tunc em̃ siue nominatus, siue innominatus sit contractus, nunquam agi potest, donec conditio pmissionis euenerit, ut quia fideicõmissarius sit mortuus[s]: nec Mutiana cautio hoc casu admitteretur, cui in contractibus locus non est[t]. Sed quid si stipulator cautionẽ hanc de nõ agendo sponte reciperet? tũc secus esset: uidetur enim adimpleuisse qui cauit, si ei cautioni alter acquieuerit[u]: quod hic cõmuniter receptum est.

IMPP. SEVERVS & *Antoninus Augg. Claudio.*

Post uenditionẽ hæreditatis à te factam, si creditores cõtra emptores actiones [b] suas mouisse

POST VENDITIONEM. Hæres, qui aditam à se hæreditatem uendidit, creditoribus hæreditarijs ipse respondere debet[a]: quũ em̃ adeundo uideatur cum eis cõtraxisse[b]: quũ item obligationes personales in solum uniuersalem successorem transeant[c]: nõ potest se eximere ab eo nexu, quo illis tenetur[d]: nisi eorum cõsensus accesserit, qui emptoris delegationẽ approbauerint, illeque nõ inuitus annuerit[e]. Idem si tacito pacto id actum sit, ut quia emptorem iudicio cõuenerint, nec ipse exceptionem huius rei nomie opposuerit, tunc em̃ uenditor liberatur: siue pactum simpliciter factũ à creditoribus cũ emptore censeatur, prodest em̃ etiã hæredi, qui regressum cõtra eũ habiturus esset[f]: unde & solemus dicere, pactum cũ procuratore in rem suã initum, etiã domino utile esse[g]: nec uideri confessionem absente parte factam, quæ corã huiusmodi procuratore facta sit[h]: siue pactum cum ipso uenditore factũ præsumatur: quũ em̃ quis hæreditatẽ uendit, quia id ius uniuersale est, censetur cõmoda cum oneribus suis, seu ære alieno transtulisse, idque ex natura cõtractus actũ esse, ut emptor ipsum uenditorẽ indemnẽ seruet[i]: unde creditores aduersus emptorẽ agentes, uidentur tacito pacto huiusmodi uoluntatẽ approbasse, quæ de re sua, id est ære ipsis debito, inter emptorem & uenditorem sic interuenerat[k]. Sed à quo tpe oritur hæc p̃sumptio? & receptum est ex litis cõtestatione, cũ emptore nihil de hoc excipiente facta: quia lex requirit actiones motas esse, quod de litis cõtestatione intelligitur, ut plerique hic tradunt[l], nec Pau. quidẽ Castrensis negat. Sed qd si emptor cõuentus soluendo non sit. Et uidetur idem, si eum lapsum facultatibus creditores sciebant[m]: nam & si debitor delegatus soluendo nõ sit, imputatur creditori, qui sciens eum approbauit[n]: si uero ignorabãt, secus est[o]: quod tamẽ in dubio nõ est credendũ, sed ei imputandũ, q eius conditionẽ nõ inuestigabit[p]: si Decio hic credimus: à quo tñ ego dissentio: nã quũ exceptio hæc taciti pacti ex p̃sumpto cõsensu oriatur, debet p̃sumptio probabili signo inniti[q]: at uerisimile non est, si sciuissent creditores emptorem soluẽdo nõ esse, inanem actionem fuisse intentaturos[r]: nec ea debet accipi coniectura, ut uideant̃ uoluisse hæredi prospicere, etiã cũ magno ipsorum damno[s]: puto itaque hac in re plurimũ arbitrio iudicis tribuendum. Sed quid si creditores principaliter quidem cõtra hæredem egissent, sed eis se obiecisset emptor, qui accessorie tanquam pcurator in rem suam, litem defenderit? Et hoc casu oẽs cõsentiunt, nullam esse taciti pacti exceptionẽ[t]: nõ magis quam si expresse saluũ sibi ius esse protestarẽtur aduersus hæredem experiundi[u]. Quid si creditores ab emptore aliquas pecunias pusuris sponte recepissent, an tacite recenserentur hæredem liberasse[x]? Et nõ censeri responsum est, quoniã uoluntas nõ præsumitur, nisi quatenus signa indicãt[y]: ex receptione aũt accessorij nõ est capienda præsumptio, ut uelit quis in principali sibi damnũ fieri[z]. Qua in re distinguendũ quoque est, ut receptio usurarum pmissionem sortis processisse arguat[a]: in cõsequentibus em̃ saltem incidenter pbantur principalia[b]: quæ pbatio nihil aliud est, quam rei gestæ declaratio, nec noui quicquam inducere censetur[c]: ex eadẽ quoque receptione respectu futuri temporis facta, uidetur creditor pacisci, interim se non petiturum sortem[d]: quia alioqui deceptus remaneret is, qui præoccupauit soluere, quæ solutio dilationem hanc necessario infert, quum eiusdem temporis nõ possit quisque & usuras & sortem habere[e]. Sed in casu nostro, si tacitum pactum respectu sortis interpretaremur, & nouum quiddam induceretur, & ex minime necessario signo cõiectura sumeretur, quũ personã emptoris, breuioris manus causa, possit quis respectu solutarũ usurarũ approbare, & respectu soluendæ sortis amplius deliberare.

b ¶ ACTIONES. Sed quomodo agere aduersus emptorem creditores possunt, quum actione, quantum ad eum pertinet, careant[f]? An quia re quidam ipsa hisce actio competebat aduersus hæredem, cuius procurator in rem suam est emptor[g]: qui & indemnẽ p̃stare uenditorẽ debet[h]: & ideo lex id iudiciũ ex eius cõsensu cõfirmat, licet principio potuisset subuerti, qd' alibi diffusius attingit[i]. Sed qua actione coget hæres emptorẽ, ut idẽ se seruet? Et dubiũ nõ est, actione ex uẽdito[k]. Is uero q hæreditatẽ donauit, qm̃ & ipe tacite egisse uidet̃, ut sicut emolumentũ, ita & om̃e onus ad eũ trãseat, actiõe p̃scriptis uerbis experiet̃[l]. Hodie uero cõdictiõe ex noua Iustiniani lege[m]: crediderĩ, etiã si huiusmõi alienatio iudiciali authoritate fc̃tã sit, eandẽ exequutionẽ, q creditori

m l. fi. §. fin uero. j. de sponsa. l. si is à quo. in fi. ff. ut in pos. leg.
n l. promittendo. §. pen. & iur. dot.
I
o l. si cum dotem §. 2. sol. mat.
p l. qui cum alio. de reg. iur.
q Bal. j. in rub. de proba.
r l. cum de indebito. de prob.
s l. tutori. j. d neg. gest.
II
t Bar. d. l. solutionem. col. 2.
III
u l. si debitor. §. fi. ff. quib. mod. pig.
IIII
x l. tale. §. post diuisionẽ. ff. co.
y Bar. l. titium. §. altero. de admi. tut.
z l. si pacto. §. petens. j. co. l. ex pupillari. ff. de uulg.
a l. 2. j. de dot. prom.
b glo. l. sicuti. §. si quæratur. ff. si ser. uend.
c l. publia. in fi. ff. depo.
d l. 2. §. pen. ff. de dolo excep. l. qui in futurum. ff. co.
e l. lecta. uer. sed nec ante. ff. si cer. pet.
f l. si pupilli. §. uideamus. de neg. gest.
g l. licet. §. ea. de procu.
h d. l. 2.
i l. si titius. ff. de uer. obl.
k l. 2. §. sicuti. & hære. uel act. uẽ.
l l. hæreditatem. de dona.
m l. si quis argẽtum. j. de dona.

creditori

creditori aduerſus hæredẽ concedat, ipſi hæredi cõtra emptorem præſtandã[n]: quoniam ſcilicet in eum, qui in iudicio cõfeſſus ſit, uia ordinaria opus non ſit, ſed exequutione præſentanea ſubueniatur[o]. Idem ſi tali inſtrumento conſcripta ſit alienatio, quod lege municipij uim iudicati habeat.

probare potueris, eosq; eas ſpõtanea[c] ſuſcepiſſe uoluntate, exceptione taciti[d] pacti non inutiliter defenderis.

c ¶ SPONTAnea. Inuitus ergo hæreditatis emptor ſuſcipere iudicium non cogitur: quod in fiſco non procedit, cui ſpecialiter id indultum eſt, ut qui ab eo hæreditatem emerit, cõueniri à creditore poſſit[p]: cuius rei uidetur illa ratio, quòd ſcilicet fiſci ſeu principis contractus uim legis habeat[q]: dubium aũt non eſt, legem in perſona quoq; debitoris obligationẽ transferre poſſe[r]: quæ ratio nec in eccleſia, nec in cauſis, quæ ad pietatẽ pertinent, locum habet: & ideo recte reſpondit Ancha. ualetudinarij præfectos, aut pauperes hæredes inſtitutos à creditore hæreditario, non
II aũt ceſſionarium conueniendos eſſe[s]. Cæterum ſi hæres ipſe ſoluendo non ſit, poſſe in ſubſidiũ
III emptorem cõueniri conſtat[t]. Nec illud dubium eſt, agente aduerſus hæredem creditore, teneri emptorem ut adſiſtat lui, eumq; defendat, & indemnem præſtat[u]: nec iuſte à creditore recuſari, quin defenſorem hunc, qui & procurator in rem ſuam dicitur, admittat[x]: niſi aliquam cauſam alleget, cur cum hærede ipſo litigare malit, ut qa hæres minus tricho litigatorq; ſit, aut rei
IIII geſtæ magis conſcius[y]. Eum quoq;, qui hæreditatis partem ex tranſactiõis cauſa tanq̃ hæres accepit, ad iudicium ſuſcipiendum pro parte ſua à creditoribus defuncti poſſe cogi, conſtitutum eſt[z].

d ¶ TACITI. Niſi animus quoq; nouandi acceſſerit, quo caſu ipſo iure hæres liberatur[a]. Sed quomodo pactum hic initum cum hærede præſumamus, qui abſens fuit? & Bar. quem cæteri ſequuntur, nihil referre id in tacito pacto exiſtimauit, quod latius declarandum eſt. Sciendum eñ contractus, qui uerbis celebrantur, conſenſum per uerba incontinenti requirere[b]: in his uero, qui aliter inducuntur, ſatis eſſe, ſi quandocunq; alter coſentiat, & ex nouiſſimo conſenſu uim cõtractus incipere[c]: nec refert expreſſim conſentiatur, an tacite, quum pars ſit utriuſq; uirtus[d]. Sed expreſſus conſenſus ſtatim ſe ipſum oſtendit: tacitus ex ſignis ſeu cõiecturis inducitur, quæ à iure pro idoneis habeantur. Igitũ ut obligatio oriatur, conſenſus, quo ius ab altero transferatur, ab altero acceptetur, neceſſarius eſt: unde ſi per epiſtolam uel nuncium tibi promittam, anteq̃ epiſtola ad te peruenerit, tuq; acceptaueris, nulla oritur obligatio[e]: poſtq̃ uero acceptaueris, oritur, quia hic eſt utriuſq; cõſenſus, mei, qui in eadem uolũtate perſeuerare exiſtimor[f]: tui, qui aſſenſum ei præſtas: & quod de nuncio dictum eſt, idem in negotiorum geſtore, uel procuratore: ex mandato eñ, uel ex ſubſequuta ratihabitione fit acquiſitio[g]. In obligatione uero, quæ à lege inducitur, hæc non ſunt neceſſaria, ipſa enim abſq; facto noſtro nos obligat[h]. Adnotanda eſt igitur triplex taciti pacti ſpecies.

n l. fi. §. fin. ĩ. de uſur. rei iud.
o l. 1. ubi Bart. ff. iud. ſol.
p l. 1. ĩ. de hære. uel act. uen.
q l. Cæſar. ff. de public. l. fin. ĩ. de quad. præſcr.
r l. reſtituta. ff. ad treb.
s Anch. conſ. 5.
t l. fi. in princ. de eo per quem fac. glo. d. l. 2.
u d. l. donationẽ.
x l. plano. in fi. ff. fa. herc.
y Bart. d. l. ſolutionem.
z l. controuerſia. ff. de tranſact.
a d. l. ſolutionem.
b l. 1. §. 1. de uerb oblig.
c l. ſi ſtipuler. §. fi. de uerb. obl.
d d. l. cum quid. ſi cer. pet.
e l. ſi pater. ff. de man. uin.
f l. eum qui. ff. de pr. b.
g l. abſenti. ff. d' donat.
h l. 4. §. 1. ff. de act. & obl.

Prima eſt, quũ lex obligationem inducit, niſi certa qualitas prohibeat, ea eñ qualitate interueniente, tacite ſequitur, ne obligatio ulla oriatur. Sed id non tam ex conſenſu partis eſt, q̃ ex facto legis, obligationem non concedentis[i]: & ideo nulla præſentia neceſſaria eſt: exempli cauſa, ei qui alterius negotia geſſerit, lex actionem dat, niſi animo donãdi geſſerit[k]: ſi igitũ animus donandi abfuerit, nihil ei quæretur, etiam ſi nulla fuit donatarij hac de re ſcientia: quia ſcilicet ei lex nihil acquiri ſinit, qui animum acquirendi non habet. Sic & in extraneo dicimus, qui dotem pro muliere præſtet, ex diſpoſitione eñ legis fauore dotiũ præſumitur eam donaſſe, niſi ſibi caueat[m]: & ideo nulla mulieris præſentia opus eſt. Secunda ſpecies eſt taciti pacti, ex prorogatione prioris contractus orientis, & neq; in hoc ulla præſentia eſt opus, quia ſatis fuit ſemel adfuiſſe: ut quũ quis perſeuerat in uſu rei cõductæ: lex eñ utriuſq; uoluntatẽ durare p̃ſumit: extenditurq; prior contractus[n]: unde hic non tam pactum, quàm uerus contractus eſt, daturq; ex eo actio: idem & in hærede adeunte hæreditatem dici poteſt[o]: extenduntur eñ in eũ actiones, quibus teſtator alligebatur, uideturq; is cum abſentibus creditoribus cõtraxiſſe[p]. Tertia ſpecies eſt, quũ ex actu cum alio geſto, reſultat cum alio tacitum pactum, nam et hoc caſu nõ eſt adhuc neceſſaria præſentia: dum tamen ille, cum quo expreſſe agitũ, cõnexus obligatione erga abſentem ſit, ut in caſu noſtro, emptor hæreditatis erga hæredem, uel plures rei debendi, ex quibus ſi unus ꝓ rata ſua ſoluerit, alijs taciti pacti exceptio acquiritur[q]. Idem in pacto expreſſo authoris mei, ut mihi q̃uis ſingulari ſucceſſori, & abſenti, tacite quoq; cautum uideatur, contraxiſſeq; ex eius perſona ego fingar[r]. Idem in pacto patris erga filiam, ueluti quũ pro ea dotem dedit, & in alterum caſum ſtipulatus ſibi eſt, uidetur abſenti tacita pactione in alterũ cauiſſe, ut receptius eſt[s]. Sed qui nam eſt tacitæ huius pactiõis effectus? Et Iaſ. arbitratur, noſtro in caſu ſolam exceptionem inde hæredi competere, non tamen ideo extinctam eſſe obligationem naturalem: à quo diſſentit Decius: quoniã quoties exceptio pacti conceditur, apparet perimi uel elidi naturalem obligationem[t]: ſecus ſi exceptio doli[u]: quæ ſententia utiq; probabilior eſt[x]. Alius eſt effectus, quia tacito hoc pacto ſolũ præiudicatur reſpectu illius creditoris agentis, non aliorum, quibus integrum eſt, contra ip̃m hæredẽ experiri, ut Accur. hic inquit: quod Dec. procedere etiam in ære, quod pluribus cõmuniter debeatur, exiſtimat[y]: quamuis eñ tali caſu pactũ expreſſum maioris partis alijs noceat[z]: ſi tamen maior pars contra emptorem egerit, poterunt alij hæredem conuenire, quòd ſcilicet conuentio tacita, & à cõmuni iuris orbita recedens, non adeo interpretatiõe adiuuatur, ſicut expreſſa[a]. Ego pactum maioris partis alijs nocere non arbitror, quum de proprio iure illis quæſito tractatur: ſecus ſi de quærendo: quia ſcilicet adhuc debitoris hæreditas adita non ſit, tunc enim reſcripto

i l. 4. ubi Bal[...] de neg. geſt.
k quod dictu[...] ff. eod.
l l. non omn[...] cer. pet.
m l. 1. §. acce[...] ĩ. de rei ux.
n l. qui ad ce[...] ff. loc.
o d. l. apud. [...] ex qb. cauſ. ĩ[...]
p Bal. in rub[...]
q admit. s. q[...]
q l. ſi credit[...] ĩ. eod.
r l. ſolutum, p'ane. ff. de p[...] act.
s l. ſi cum dote ubi Alex. col. ff. ſolut. mat.
t l. ſtichum. §. [...] turalis. de ſol.
u l. reſcriptu[...] §. fi. ff. eo.
x Alex. §. p[...] ne peteret. col. [...]
y ſecundũ. [...] iorem. ff. eo.
z d. l. & l. reſ[...] ptum. ff. eo.
a l. fi. in pri[...] de lega. 2. Pa[...] Caſt. l. ſi conue[...] rit. de iur. om[...] iud.

ſcripto diui Marci locus eſt[b]: & ideo fruſtra eo caſu de actione dubitatur, quæ contra hæredem ſcriptum intēdi nequit, anteꝗ̃ adita ſit ab eo hæreditas[c]: merito igitur taciti pacti exceptio ibi nulla eſſet, ubi nec iudicialis quidem conuentio eſſe poteſt.

IIDEM AVGG.
Reſtituto.

SEruus creditoris meliorē cauſam domini facere poteſt, in deterius autem reformare nouo pacto nō poteſt obligationem recte conſtitutam.

SERVVS. Seruus paciſcēdo prodeſſe domino poteſt, nocere nō poteſt[a]. Sed hoc ne ītroductū eſt generali ratione, qua traditur, quemlibet alteri9 meliorē conditionem facere poſſe, non autem deteriorem[b]? An uero ratione potius particulari, ſeruus ēm ſicut & filiusfa. omnia domino acquirūt, propter patriam uel dominicam poteſtatem, ita quod nihil in eis reſidere poteſt[c]. Sed hæc poteſtas in domini fauorē, in cuius manu ſunt, eſt introducta: unde ipſo iure ei, etiam inuito, propter ius publicum acquirūt[d]: ex ea igitur damnum illi aliquod oriri non poteſt, ut merito diuerſa ſit hoc caſu lucri et damni ratio: quo caſu lex abſurdum non exiſtimat poſſe aliquē nobis lucrum facere, obeſſe autem nō poſſe[e]: & quod in ſeruo hic tradiť, in filio quoꝗ́ familias procedit[f]: itemꝗ́ in monacho, quem cœnobio acquirere poſſe æquū eſt, damnoſum autem eſſe non oportet[g]: quo exemplo à Benedicto Capella reſponſum eſt, legem municipalem, quæ omnia lucra inter fratres cōmunia eſſe iubet, non tamen eos arctare, ut pro ære alieno, ab aliquo ipſorum contracto, alius teneať[h]: poterit igitur tunc frater fratri acquirere, obligare res fratris non poterit[i]. Vt tamen pater uel dominus ex contractu ſerui uel filij acquirant, etiā ei ſe damno ſubijcient, quod in ipſo contractu uno tempore deductū eſt[k]: uel in continēti poſt, priuſꝗ́ ſcilicet contractus omnino pro abſoluto habitus ſit[l].

II Sunt autē & alij caſus, quibus domino ſuo ſeruus nocere poteſt, & in primis in acquirendis ei detrimentum afferre poteſt, ſi ſponte detrectet lucrum facere[m]. Sic enim & epiſcopus in acquirendis eccleſiæ ſuæ præiudicare poteſt[n]: ut ſi ab emphyteuta, qui per biennium à ſolutione penſiōis ceſſauerat, canonem ſponte recipiat: poteſt enim ſolus impedire, quo minus pœnæ commiſſæ locus ſit[o]: quæ ſententia propter pœnæ odium humanior eſt: alioqui non caret dubitatione, quia ipſo iure ceſſator cadit[p]: & quia tenetur epiſcopus eccleſiæ utilitatem procurare, & ei quantum poteſt acquirere[q]: quod ſi minus faciat, in fraudem non quæſijſſe cenſebitur[r].

III Non procedit item ſupradicta concluſio in peculio: poteſt enim ſeruus, quatenus in peculio eſt, dominum obligare: ſed ſponte domini facere uidetur, qui peculium reuocare arbitrio ſuo poteſt[s]: à qua tamen regula VII. caſus excipit Accurſ. quos non abſimili carmine Alb. Roſ. hic recenſet.

Si uouet, aut donat, ſi cōpromittat, agatue,
Si ſponſor[t], ſi ſe uendat, ſi mandet emēdum.

IIII Rurſus non procedit in delictis: delinquendo enim deteriorem domini, ſaltem noxali cauſa, conditionem facit[u]: & quum ſibi ipſi manus infert[x]: facit & in cauſa peculij quatenus locupletior iam factus ſit[y]: quod ſi domino ſciente peccauerit, tenetur dominus in ſolidum, & principaliter[z], quia delictum ab eo commiſſum eſt, qui iure poteſtatis prohibere potuit[a]: quo exēplo patrem pro delicto filij teneri reſpondit Curtius[b]: quum cōſtaret ſciente uidenteꝗ́ patre facinus cōmiſſum fuiſſe, patrēꝗ́ tacitū id ſpectaſſe.

V Non procedit item in his, ꝗ ſpecialiť pro culpa familiæ ſuæ cōueniri poſſunt, ut nautæ, caupones, ſtabularij[c]: itē in publicanis, quos edicto prætoris apparet familiæ ſuæ factū præſtare debere[d]. Item in magiſtratibus, qui ex ſuorū culpa quandoꝗ́ conueniuntur[e]. Sed quid cenſebimus de noſtri tēporis famulis, qui liberi ſunt homines, & certa mercede nobilibus obſequuntur? & regulariter eorum ſcelere nō obligari dominum debere indubitatum eſt[f]: niſi ex aliquibus cōiecturis de conſenſu eius appareat[g].

VI Idem ſi prohibere potuit, & non fecit: culpa enim dominus non caret[h], ut Bal. exiſtimauit. Sed & ſi quis ſoleat huiuſmodi ſceleſtorum colluuiem in famulitium adſciſcere, in culpa eſt[i]: quia ueriſimiliter præuidere potuit, eos à criminibus non tēperaturos[k]: poteritꝗ́ inſtar ferè receptatoris in eum animaduerti[l]: eiꝗ́ imputādum erit, qui familiæ ſuæ innocentiam non explorauit[m]: unde et elegans illud Homeri carmen, quod in ore ſolebat Socrates hahere,

Aedibus in noſtris, quæ recta aut praua geranť.

Nam & ſi huiuſmodi aliquem domini inimicum ferro appetierint, nō modica erit aduerſus dominum præſumptio[n]: præſtabuntꝗ́ iuſtam unicuiꝗ́ metus cauſam, ei qui ſibi à domino ꝑpter eos ſeruos timuiſſe aſſeruerit[o]. In foro quoꝗ́ conſcientiæ dubium non eſt, ei domino imputari, qui tales non emendauerit, aut à ſe non dimiſerit[p].

VII Sed quid in cōtractibus, horum ne contractu obligabitur? Et non putarim, eadem ratione, niſi de domini conſenſu appareat, ut quia huiuſmodi famulum, ſeu clientem obſonatorem ſuum, aut diſpēſatorem conſtituerit, iſꝗ́ in eam cauſam contraxerit[q]: tenebitur enim dominus exēplo inſtitoriæ actionis, ut Picus hic ex Paulo Caſt. ait[r]. Vnde ſi pecunias mutuas ex ea cauſa acceperit, conueniri patronum poſſe arbitratur: quod uerum crediderim, ſi appareat in id quoꝗ́ conſtitutum, ut pecunias mutuas accipiat[o]: huiuſmodi enim liberi homines, quum ſibi non autem patrono acquirant, non æquæ patronum obligare debēt, atꝗ́ ſeruus dominum poſſet[p]. Sed finge obſonatorem meum alea luſiſſe, nunquid cogere uictorem potero, ut meas pecunias mihi reſtituat? Et Bal. poſſe reſpōdit[q]: non enim à me in id cōſtitutus erat, ſibiꝗ́ imputet aleator, qui colluſoris conditionem non explorauit[r]: nam & ſi ſciebat eum de meo ludere, furti tenetur[s].

u l. 1. §. quod dicitur. de ui & ui arma.
x l. peculium. §. ſed ipſe. de pec.
y l. 3. §. ex furtiua. de pec.
z l. 2. in prin. de noxa.
a l. fluminū §. plane. de dam. inf.
b Cur. conſil. 41. uiſo.
c l. 1. ff. nau. caup.
d l. quantæ. de pub
e l. obſeruare. §. 1. de off procōſ. Bar. l. nequid. de in. n. rui.
f c. cum ad ſedē. in gl. de reſt. ſpoli. 1. quæſt. 4. c. quia. præſulat9.
g c. Petrus diaconus. de homic.
h l. culpæ. ij. de reg. iur.
i Card. clem. ne ī agro. §. porro. de ſtat. mon.
k reg. ſemel malus.
l arg. l. fin. §. fi. de abig.
m l. fi. §. nam cū ff. nau. caup.
n Abb. c. cōſtitutis. 2. de teſt.
o l. 1. §. fi. ubi Bar. qđ ui aut clam. l. de pupillo. §. ſi quis ipſi. 10. quæſti. de op. no. nun.
p c. licet Heli. ubi Abb. de ſimo.
q l. 5. §. nō autē. l. ſi cum uillico.
r Paul. l. 1. §. familiæ.
o l. habebat. de inſtit.
p. l. ſecundū natura. de reg. iur.
q Bal. Rub. ī. de cond. ob tur. cau.
r l. qui cum alio. de reg. iur.
s l. ſeruus cuiuſdam. de cōd. ī de.

ſcriptū. | princ. de | dic. | lior. ff. de | r. | endo. ff. | geſt. | æt. de ac | hæred. | uus. uetan | e uerb. obl. | us. ī. e. no. | ūeū natu | e re. iur. | lius. | in l. cum | es. §. fi. de | ren. poſ. | egocia. in | de ne. ge. | . in rub. ff. | ui. poſ. 1 | aūt. ff. eo. | reb. cor. | §. fi. ff. de | r. | ī. de acqr. | cum propo | de hæredi. | bemus. 1. ſu | ſacr. eccl. | d. & Imo. | ut. loca. cū | d. per Iaſ. | ī. de iur. em | e creationi | pr. | ſc. aud. | fraudem. 1. | iur. fiſc. | ctiones. Inſt | . | ſi filius. et | de pecu. ru | i ſer. extr.

POSTQVAM liti. Renuncias liti amplius de ea causa non auditur. Sed cur hoc? quũ enim lis instantiam significet[a], id est iudicij exercitationem, à cõtestatiõe in diffinitiuã sententiam[b]: qui ei renunciat non debet censeri de causa[c], id est ipso iure in iudiciũ deducto, egisse[d]: an quod Bar. Rimi. q; arbitrãtur, quia hoc iure instantiæ renunciari nõ poterat, quin & causæ renũciaretur? qua ratione & qui simpliciter instantiæ renũciat, omni deducto iuri renunciasse censebitur: id enim necessario consequitur[d]. Sed hæc falsa esse cõmuniter aiunt, posseq; hoc iure soli instantiæ renunciari uerius est[f]: præsertim aduersario consentiente[g]: quũ etiam si id ita nõ esset, haud tamen renũciatio instantiæ ad causam trahẽda uidetur, quæ maioris est præiudicij[h]. An ergo quod frequẽtius traditur? quia lis etiam causam significat, nõ autem solam instantiã[h]: unde à ui uerbor. recedendum nõ est[i]. Sed id improbat Dec. quod scilicet lis proprie sit altercatio litigantium[k], & ab eo iure distet, quod in iudicio deducit[l]: & quamuis improprie quandoq; aliter accipiatur, in renunciatiõibus strictè fuit procedendũ[m]: & ideo ipse existimat, eum qui liti renunciat, non censeri causæ renunciasse, nisi quatenus causa improprie accipiatur pro instantia, & sic id rescriptum interpretatur: quæ sentẽtia procul dubio uerbis rescripti repugnat. An igit. uerius est, quod ego arbitror, litem quidem pro deducta in iudiciũ actione, siue in personã, siue in rem accipi[n]: unde qui in rei uendicatione liti renũciat, omnino excluditur, ut hic traditum est: unica enim uẽdicatio est, ex sola causa, nempe dominio, descendens[o]. Qui uero liti in actiõe personali renunciat, ab instantia quidem & actione ex intentata causa submouebitur: sed si nouam instãtiam incipere uelit[p]: aliaq; ex causa experiri, utiq; audiendus uidetur[q]: quũ actiões personales nõ una causa tantũ, sed pluribus cõpetere possint[r]: & qui ex una renũciauit, ex altera saluũ ius habeat. Verum & si qs ante contestatiõe liti renũciauerit, parte nõ præsente, crebrior est sententia, nihil eũ agere: quia iuri futuro simplici repudiatiõe derogare non possumus[t]: si uero pars sit præsens, causa actus sustinẽdi fiet interpretatio, ut improprie litẽ acceperit, etiã quatenus ante contestationem altercatũ est[u], & ideo ceu pacto submouebitur. Addit Alex. nec renunciatiõe litis eũ excludi, qui sacerdotiũ simpliciter eiurauerit[x]: quoniam lege pontificum non nisi in episcopi sui manu dimitti beneficia hæc possunt[x]: qua ratione idem quoq; in cliente existimandũ est, qui fiduciam uel feudum (ut uocãt) absq; principis sui authoritate relinquere nequit[y]: quod magistratus exemplo receptum uidetur: præsens enim prouinciæ abdicando se non amittit imperiũ[y]: quũ igitur expresse renunciare non possint, nec tacite id ex cõmuni regula uidetur permittendũ[z]: alioqui non difficulter reperirentur, qui subornati eis mouerent controuersiam, ut renunciatione fraudẽ legi facere hi possent[a]. Illud quoq; tradidit Ias. ut renũciatio hæc ualeat, necessario proponendum, à parte præsente expressim acceptatam esse. Sed Dec. contra, cui accedo: qui em̃ præsens est, tacite acceptasse id uidetur, quod suam utilitatẽ respicit[b]: & ideo lex simpliciter absente parte infirmas esse confessiones ait[c], ut scilicet necessariã esse præsentiã ostenderet, acceptationis uero nõ meminit, quia ex præsentia præsumitur[d]: non secus ac consensus in pacto, ut in rub. supra admonuimus: nam si omnino necessaria esset acceptatio, confessio absente parte nec semiplenã quidem probationem faceret: quod tamen cõtra receptum est[e]: & quod communiter aiunt, confessionem prætextu erroris reuocari posse, elusorium esset, quum post acceptationem nõ possit[f]: ante uero, etiam citra erroris allegationem posset[g]. Verior igitur nostra est sentẽtia, quæ & plurimorum fuit[h], & ideo concludendum, confessionem parte præsente factum ualere, præsumiq; consensum, nisi aliud ex contrarijs coniecturis iudici sederit[i]. Parte uero absente, adhuc semiplenæ probationis causa ualere, si deinde acceptata sit, quum ex ea non obligatio, sed gratia, seu leuamentum probatiõis inducatur[k]: potest tamẽ huiusmodi confessio in absentia facta, ceu per errorẽ effudita fuerit reuocari, nec alia probatio requiretur[l]. Et quod in confessione dictum est, aliquid simile renunciatiõi habet, ut absente parte facta litis renunciatio ualeat, quæ crebrior fuit (si Alex. credimus) sententia. quod aduersus regulas odio litiũ aliqui, fauore liberationis alij tradidere[m]: dum tamẽ citra ullius fraudem, certoq; animi iudicio facta sit, quia in re multum arbitrio iudicis tribuetur[n]. Sed tamẽ anteq; à parte acceptata sit, uidetur eã reuocari posse, & sic defendendam Bar. Iac. Fulg. Ias. Decijq; opinionem, à qua uix est ut iudices recedere audeant[o]: nisi renunciatio de iure in re facta sit, quod solo consensu, ut supra diximus, pro derelicto haberi potest[p]: qualis hac in lege, in qua de prædio litigabatur, quæ uerba ad rei uendicationem proprie referuntur[q]: licet Alex. nulla ratione dissentiat. Idem si renũciatio per procuratorem nomine absentis recepta sit[r]. Sunt & qui sufficere putant, si per quemlibet alium accepta sit[s]: quod tamen ipse affirmare nõ ausim[t]. Idem si in iudicio facta, & à iudice nomine absentis recepta fuerit, ut Bar. existimat[u]: & ideo irreuocabilis erit: absq; enim iudicis opera, si parte absente in actis esset facta, ualeret[x]; sed reuocari ante acceptionẽ posset. Cæterum renunciatione simplici litis, non ideo renunciatũ uideri domino, idem Bar. sensit: unde quãuis dominus, petitorio iudicio agens, renunciauerit, non tamẽ reo exceptio dominij quærit[y]: nam & is qui transigit, liti renunciat, nec idcirco dominiũ transfert[z]: solum igit. exceptio doli uel pacti concedenda est, quia quo ad eam causam, quæ uerbis renũciationis comprænsa est, uidetur actor fateri nullũ sibi ius esse[a]: quũ aliter uerisimile non fuerit, eũ renũciaturum, ne scilicet donatiõis præsumptio capiat.[b]: & quia

IIDEM AVGG. *Valeriæ.*

POstquã liti de prædio remotæ renunciasti, causam finitam instaurari posse nulla ratio permittit.

a glo. in c. 1. §. 1. uer. litis. de procur. 6.
b l. properandũ. in princ. §. fi.
c ut sup. uer. lites. super cau; is.
d auth q semel. ꝑ. quomodo. & quan. iud.
e l. illud. de acquir. hæred.
f l. & post. §. ꝑ. de iud.
g glo. l. 1. ꝑ. de præscrip. lon. tẽ.
h l. fi. §. ille. ꝑ. de necess. her. Bart. l. 2. de iuri. d. om. iud.
h cum pridem. de pact.
i l. cum lege. de testa.
k c. foris. de uer. sign.
l c. dudum. 2. in fin. de elect.
m Cald. consil. 5. de uerb. sig.
n l. litis. de uer. sign.
I
o l. & an eandẽ. §. actiones. de except. re. iud.
p d. l. properandum. §. fi.
q l. habebat. de instit.
II
r d. §. actiones. glo. l. 1. ff. de ædend.
t 1 supr. eod.
u l. si insulam. de præscript. uerb.
III
x Imo. c. ueniens. de renun.
IIII
x c. admonet. de renun.
y Bald. auth. in successione. in fi. ꝑ. de su. & leg.
y l. pen. ff. de offic. præs.
z Ias. l. cum qd. si cer. pet. V.

a c. si ciuita... sent. excom...
b l. 3. ubi A... de rep. hær...
c l. certum... qs absente. f... confe. ß.
d l. qui pati... ff. manda.
e Bar. l. a... nendi. coll. ... iureiur.
f Bal. l. non... in prin. col... de proc.
g Bal. & ... in l. error. ... de iu. & fac...
h Socy. consi... Caccialupus... pe. l. admon... col. 67.
i l. diuus. ff. ... inte. rest.
k l. publia. i... depo.
l Aret. & B... in l. 1. §. si... simplicit. de u... oblig.
m Alex. hic... cons. 131 in 4... VI. *ti. cons...*
n l. si reus. i... de procu.
o Bar. l. non s... §. libera. de l... leg.
p l. 1. ff. pro... re. net. in l. 1. su... eod.
q c. fi. de con... præbẽ. in 6. l... de uerb. sig. B... l. fundus. de ... leg.
r d. §. si quis... sente.
s Saly. hic. ... & Fely. c. si... tio. de fid. inst...
t d. §. si quis ... sente.
u arg. l. fi. de... VII. *...*
x arg. d. l. ... l. 1. §. si quis ... tr. ff. à qui. a... non li.
y Bar. §. nihi... mune. 2. intel...
z l. si pro fun... tit. 1.
a l. 3. infr. de ... infir.
b l. cum de in... de prob.

& quia nō est uerisimile, propter odium litium eum renunciasse, qui iā litigare cœperat[c]: quiq́ potuisset solam possessionē omittere, absq; alia litis renunciatiōe[d]: quāto probabilius ideo renunciasse, quia inter agendum animaduerterit fouere se malam causam[e]: quæ tum quoq; mala est, quū actor probatione deficit, licet reus nullū ius habeat[f]: uel solius enim possessionis commodo tutus est[g]: quapropter ut uerius receptiusq́ sit eū qui renunciat præsumi id facere, quia sciat se malam causam habere, nō tamē idcirco censebitur fateri aduersariū iustum esse dominū[h]: potest em̄ res neutrius esse[i]: unde consequēter traditum est, si renunciet liti reus, licet ideo non acquirat dominiū actor, si nullum habuit, non posse tamen à reo impediri. quo minus repetita quod ad eum pertinet, secūdum intentionis formam arbitratu suo disponat[k]. si tamen cōstaret, nullam ei actionem cōpetere, posset iudex de facto agentē reijcere[l]: non em̄ renunciatio rei, actionē quæ nulla fuit, aduersario dedit: quū aliud sit renunciare liti, aliud dominiū transferre. Addit aliū quoq; casum Dec. quo renūciatio hæc litis inefficax sit, nempe in minore, qui immobilia alienare non potest[m], merito nec rei uendicatiōi renūciare potest[n]. Sed quū supra docuerimus, huiusmodi renunciatiōe dominiū nō transferri, satius est hac in re cōmuni sententiæ adhærere, ut solum restitutiōis in integrū ope adiuuari minorē credamus. Hincq́ adnotant Doct. si lex generaliter litem ulla ratiōe instaurari uetet, non tamen restitutionē in integrū sublatā censeri[o]: quia generalibus uerbis de ea ceu re extraordinaria legislator cogitasse nō creditur[p]: idemq́; traditū est, si lex exceptionē prohibeat, uel persecutionē, seu officiū iudicis: licet enim restitutio hæc, & officio iudicis imploret, & iure exceptiōis quandoq; impetretur, tamen generalibus illis uerbis nō uidet sublata[q]. Idem si lex appellationem, exceptionē, & (ut uocant) nullitatem submoueat[r]. Idem si in ea scriptum sit, nō posse quenq; inquietari, directe uel indirecte, à quacunq; persona[s]. Idem si in lege diceretur, quenquā non esse audiēdum, quocunq; priuilegio non obstante: quod Paul. Cast. respondit[t]: quoniam nō ideo priuilegia, quæ corpore iuris cōtinentur, sublata censeri debent[u]: & quia lex generalis restringitur, ne in his casibus locū habeat, qui speciali fauore digni sunt[x]. Sed & si lex compromittendi facultatē minoribus sinat, sed appellationē & quamcūq; reclamationem à sentētia arbitri submoueat, nō tamē restitutionē in integrū reijci Pontanus respondit[y]: quæ propter immoderatā & enormem læsionem peteretur: nam & si in parte instrumenti minoris ætatis mentio facta esset, etiam generalem renunciationem ad id restitutionis beneficiū trahi Bald. respondit[z], quæ sententia probabilis est[a].

IMP. ANTONINUS Demagoræ.

CReditori tuo si partem pecuniæ exoluisti, de parte uero non petenda inter te & ipsum cōuenit, ob causas[b] negociaq́ eius tuo patrocinio[c] ac fide

CREDITORI. Demagoras (quæ uox Græce causidicū, oratorē ue significat) quū clienti suo certam pecuniam deberet, partē ei soluit, reliquū uero ob aduocatiōis patrocinijq́ præstiti, honorariū cliens se non petiturū pactus est: dubitatū fuit, an satis liberatus dici Demagoras posset. Et uidebat̄ non esse: pactum em̄ à causa ipsa uim & efficaciam omnē accipit[b]: at causa nō sat probabilis erat, quoniā pendente lite, honorarij conuētio nulla est[c]: at quāuis hic post rem defensam uideat̄ facta, qa tamē pecunia iā antea debebatur, nō leuis suberat fraudatæ legis coniectura, trāslata scilicet ad præsens tempus doli suspicione[d], cui & alia iungi poterat: si enim uere ea quantitas ob patrocinium debebatur, cōpensatiōe obiecta, ipso iure tutus erat Demagoras[e]: quid ergo opus fuit hac pacti nudi conuentiōe, quæ non nisi exceptionē parit[f]? Sed tamen receptū est, eum liberatū esse atq; adeo efficaciter, ut etiā si soluisset, concedenda ei sit repetitio: exceptiōe enim pacti uel doli, quæ ei subrogatur[g], tutus, fauorabili exceptiōe tutus est: & ideo etiā si soluerit, propter præsumptum errorē: condicere indebitū potest[h]. Idem in eo, qui exceptiōe etiā odiosa defenditur, dum ei ius commune adsistat[i]: nam tūc nec exceptio quidē doli odiosa existimatur[k]. Nec obstant supra scriptæ cōiecturæ, quoniā hic nihil aduersus legē factum est, quæ pendēte iudicio cōuentionē prohibet, non quod obligationi aduersetur, sed quia ꝓmissiones hasce in ipso periculo, et (quod dicit̄) sub nouacula factas, lex ut inciuiles auersatur[l]: cui rationi locus non est, quum finita lite quantitas ipsa pacto declaratur: cessat enim (ut Mart. li. XI. inqt) tunc, res imperiosa timor.

b ¶ CAVSAS. Scilicet defensas: remuneratio enim patrocinij, efficax est causa pacti nudi, ut inde oriri possit exceptio: nā si nulla penitus causa subsit, nullius est iure nostro effectus, qđ argumento stipulationis credendum est, quæ sine causa non ualet, sed exceptionem doli excludit[m]: nec causa donatiōis præsumitur, sed error potius, ut ferè crebrior est sentētia[n]: nisi apparet ex certa scientia fuisse contractum[o]: uel cōfessio in instrumento adscripta sit, quòd exequutionē in promptu, propter authoritatem iudiciariā habeat, ut Bald. tradidit[p]: in pactu quoq; nō petendi, uel liberatorio, fauore liberationis traditum est, præsumi donationis causam, & ideo si ultra quingentos solidos[q]: tali pactione remittatur, necessariam insinuationem esse[r]: nihil enim refert qs donet, an remittat, idemq́ rei suæ est abusus[s]: tametsi Saly. friuola ratione dissentiat.

c ¶ PATROCINIO. Hic igitur apparet quū iam Demagoras patrocinium præstitisset, tum deinde de mercede conuenisse: & tamē Bart. censuit[t], mercedem à principio deberi, in obligationibus quæ à lege inducuntur: unde & traditū est, præsidibus & assessoribus ante administrationem salarium (ut ipse legisse uidetur) præstitum esse[u]: antiqui tamen codices, præstitutum habēt. Sed articulus hic diffusior est, quàm ut hic attingi debeat. Quod ad præsens institutum pertinet, illud est sciendum, iuris professores cōmuni

b l. iurisg. §. sed cum nulla. ff. co.
c l. quisq̄. §. præterea. j. de postu. l. 1. §. si cui. cautū. ff. de uar. et extr. ord. cog.
d l. sicut. §. superuacuū. quib. mod. pig.
e l. si ambo. ff. de compen.
f arg. l. non solū. ff. de act. et oblig.
g l. 2. §. et generaliter. ff. de except.
h l. qui excep. de condi. indeb.
i l. si non sortem. §. indebitum. ff. de condic. indebi.
k Bar. l. 2. §. quæsti. j. de res. uend.
l l. medicus. de uar. cog.
m l. 2. §. circa. de doli excep.
n A ex. l. à titio. de uerb. obl. con. 11. in 1.
o Alex. cōs. 4. cōsil. 6. in 1.
p l. 2. col. fi. j. de exec. re. iud.
q l. sancimus. j. de don.
r l. Modestinus. ubi Doct. de don. gl. l. si quis ob. rogatione. ff. de re. iur.
s l. contra. §. fin. ff. eo.
t in d. l. 1. §. diuus col. pen. de uar. cog.
u l. diem. ff. de offi. asses.

g l. rem non
m. §. fi. j. de
item si res. §.
ali. iud. mut
ertuas. in fi.
no.
. j. de rei uen.
commodum.
de interd.
si ft. ubi Bal.
ing. mand.
intr. de ex-
. re. iud.
g. gl. in l. si
itur. 2. §. si ne
erit. de adul.
. l. ubi pactū.
. 1.
VIII
1. §. de re. e.
art. l. potest.
dmi. tut.
in cau§. 1.
. ubi Ba.. ff.
uin. Bar. cōs.
Bal. cōs. 2. 6.
4. §. 1. de fi-
om. lib.
lex. l. arbi-
. col. pen. qui
og.
ocy. cons. 299.
ubio. & cōs.
. col. 4.
ret. cons. 161.
aul. cons. 37.
ene. in 2.
. decurionib.
e silent. lib. 11.
. hæres. i pri.
le iud.
ar. l. sciendū.
l. qui sat. cog.
om. cons. 90.
al. cons. 148.
rg. l. 15. quæ
randæ. ff. qua
ac Barba, cōs.
in 3.

defenſa, ea obligatione partim iure ciuili, partim honorario [d] liberatus es: nã exceptio perpetua pacti conuenti, uel doli, reſidui petitionẽ repellit: quum & ſolutum per ignorantiã repeti potuiſſet.

IDEM AVG.

Baſilicæ.

PActa quæ cõtra leges conſtitu=

muni interpretatione eos dici Doctores, qui publice legunt, & quibus auditores dant operam: mihi uidetur etiam hoc nomine poſſe intelligi Iurecõſultos, qui à principio adibantur, ut conſilij ſui oratoribus & aduocatis copiam facerẽt, & quid iuris eſſet in toto negotio diſſererent [x]: his in ſacramenti ingreſſu honorarium offerri debet [y]. Eſt ſacramẽtum principium litis, quũ fit ſponſio: ni res ita ſit, deponunturq; in ædem ſacrã ſportulæ, ut M. Varro declarat: cuius uocis mentio hac ſignificatione apud authores ueteres frequens eſt. Sic epiſt. lib. VII. Seruium Offiliumq; Iureconſ. in Caij Silij cauſa à ſe aditos, M. Cicero ad Trebatium ſcribit. Aduocati uero ipſi, ſeu patroni, ijdem Oratores cauſarum erãt, qui in foro, & uiua uoce cauſas tuebantur: his oblatum à principio honorarium, recipere quidem ius erat [z]: petere autem, contentioſaq; iuriſdictione conſequi non niſi in fine litis poterant [a]: quũ enim officio iudicis debeatur, qui adhuc ex parte ſua perfecte nõ adimpleuit, obtinere non debet [b]: quòd ſi aduocatus operam ſuam præſtare detrectet, niſi ſingulis actibus ſibi ſatisfiat, debet iudex litigatorem in id adigere, ut ei ſatisfaciat, uel alium accipiat [c]. Sunt & patroni fiſci, qui coram præfecto prætorij aduocabant, & quibus publica ſtipendia præſtabãtur: his in cuiuſq; anni fine, ſicut & Archiatris ſoluendum erit [d]: licet à principio incipiat deberi, & ideo ad hæredes tranſmittant [e]. Sunt & qui fauore gratiaq; principum diſpenſationes impetrant, quod ſuffragium præſtare Latine dicimus, ut eſt apud Ammianum Marcellinum, ijs ſoluẽdum erit, quum quæ optauerit, conſecutus eſt cliens, id eſt, impetrata diſpenſatione, uel officio [f]. Sed quodnam exiſtimabimus licitum eſſe honorarium? Et Vlp. ait, uſq; ad centum aureos [g]: nam & lib. XI. Corn. Tacitus Claudij edicto cautũ tradit, ut ob cauſam orandam uſq; ad denaſeſtertia, hoc eſt centum aureos aduocati poſſent accipere, quæ egreſſi repetundarum tenerentur. Sunt tamen qui confirmari iuramento pactionem exiſtiment, qua cliens ultra eam ſummam promiſerit [h]: quod ego non arbitror, quum delinquat aduocatus illicitam ſummam accipiens, & repetundarum teneatur [i]: unde iuramẽto adiuuari non debet. Addunt alij in cauſis criminalibus poſſe eum modum excedi: quoniam lex ait, quicquid ei donatum ſit qui à latrunculis & hoſtibus nos redemerit, ualere: quoniam quod contemplatione ſalutis datur, certo modo æſtimari nõ placuit [k], idq; cõmuniter receptum uidetur. Sed hæc ſententia magiſtratibus iniuriam facit, quaſi pari in periculo eorum in manibus agatur, ac cum hoſtibus & latrunculis: quapropter ego ab Vlpiani, minime diſtinguẽtis, uerbis recedendum non arbitror.

d ¶ HONORARIO. Prætor em̃ ingt pacta

x l. 2. §. ſeruius. ff. de origi. iur.
y d. l. 1. §. pindc.
z d. l. 1. §. in honorarijs. l. fin. C. de condi. ob cauſ. l. q operas. §. 1. ff. loc.
a ut hic & l. 1. j. de ſuffra.
b l. Iulianus. §. offerri. de act. em.
c l. properandũ. §. honorarijs. j. de iud.
d l. Archiatri. j. de prof. & med. lib. x.
e l. poſt duos. in fin. j. tit. 4. l. 1. de primip. lib. 12.
f l. 1. j. de ſuffra.
g d. l. 1. §. licita.
h Guid. Pap. q. 190. Dec. hic.
i l. 1. l. 5. in fin. ff. ad l. Iul. repet.
k l. pen. ff. de don.
l d. §. licita.

ſeruabo, exceptionemq; concedit [m]. Sed quum ſalariũ patrono officio iudicis debeat̃ [n]: & ideo hic compenſatiõe tutus eſſet, uidebat̃ etiam ipſo iure, & quidem ciuili eſſe liberatus [o]: niſi dixeris expreſſam hanc conuentionẽ, & quæ certam quãtitatem diffiniuit, priorem illam incertam, & legalẽ obligationem impedire: quoniam ſolet dici, præſumpta, tacita ue expreſſis cedere [p]. Sed rurſus obijcitur, quũ id pactum de ſalario præſtando ſit, uidet̃ fomento legis adiuuari, et ex eo actio dari [q]: ea ergo ipſo iure liberationem parere debet, non ſecus ac quum ſtipulatio ſtipulationem tollit [r]. Sed aliud eſt in ſtipulatiõe, quæ priori aduerſatur, aliud in hoc pacto, quod priorem obligationem quodammodo innouat, ut ſicut prius compenſatio obijcienda erat, nunc pacti exceptio loco compenſatiõis opponatur. Sed an finitæ litis hæc ſit exceptio, ſeu eius ingreſſum impediat? Et dicendum eſt, non impedire: quod hic probatur, dum lex ait, reſidui petitionẽ repellere: ergo expectanda eſt litis conteſtatio, quũ ante nõ dicatur petitio [s]: exceptiões uero finitæ litis ante cõteſtationẽ opponuntur, ne tædia litis ſubire quiſq; cogat̃, quam iam finitam apparet [t]: quandoq; tamẽ ex pacto nudo oriẽs exceptio, huiuſmodi litis ingreſſum impedit, ut ſi liti pacto renũciatũ ſit [u]: fauore em̃ extinguendarũ litium inſtar tranſactiõis habet talis conuentio [x]. Idẽ ſi pactũ non agendi iureiurando confirmatum ſit, ut aliqui exiſtimarũt [y]. Idẽ ſi manifeſte de eo cõſtet, puta documento publico, aduerſus quod nihil probabile aduerſarius alleget [z]. Idẽ cẽſuit Socy. in huius legis caſu, ut pacti natura, ꝓpter ſolutiõis, quæ in parte adfuit, adiunctionẽ mutet̃ [a]: quæ ſententia merito ab omnibus reprobat̃, tũ ex legis noſtræ uerbis, tũ quia nec ipſa quidem ſolutiõis exceptio litis ingreſſum impedit, niſi quũ confeſtim probari poteſt [b]. Sed & quũ pars pacto remiſſa, à parte ſoluta ſeparata ſit, utraq; proprio iure cẽſeri debet [c].

PACTA QVAE CONTRA. Conſtitutio hæc, quæ generaliter loquitur, uarijs in ſpeciebus declarari poteſt: hæ ferè ſeptem referuntur [a], quarum prior eſt, quoties reprobatur pactũ, quia aduerſus bonos mores, ut quũ de futura ſucceſſione tractamus, ſubeſt enim captandæ mortis uotum [b]: uel quum pacto libera teſtandi facultas diminuitur [c]. Idem de matrimonio, quod lex non ſinit ullo prorſus nexu impediri [d]. Huc pertinet & quod obligatio ob delictum perpetratum uel cõmittendum nulla eſt [e]. Sicut & ſi coniuges conueniant, ut ſupraq; facere poſſint exigantur, inhumanum enim id pactum eſt inter eos, qui iure naturali mutuam ſibi reuerentiam debent [f]. Aduerſus quoq; bonos mores eſſe eam pactionem Ang. exiſtimauit [g], qua iuueni amatori Cytharœdus matutinas cantiones ad puellæ fores promiſit: idemq; Picus de aleatorũ quibuſdã pactiõibus refert [h]:

itemq;

m l. iuriſgen... prætor. ff. eo.
n d. l. 1. §. diu...
o l. uerũ. l. ſi... bo. de compen...
p l. cum ex ſi... §. 1. de uul.
q l. 1. j. de ſuffi...
r l. ſi unus. §. ... ctus. ff. eo.
s l. amplius. ... rem rat. hab.
t c. 1. de lit. c... teſt. in 6.
u ſupr. l. prox...
x l. tranſacta. ... de uerb. ſig.
y l. ait prætor. ... iureiur.
z c. quoniam. ... fil. presb. Bar... l. cum quærebatur. ff. iud. ſol.
a arg. l. q patr... de acquir. hær...
b Bar. d. l. cum quærebatur.
c l. Ariſto. ff. ... don.
a Bart. l. ſi qui... p co. de fideiuſ...
b l. fin. j. eo.
c l. ſtipulatio bo... de uerb. oblig.
d l. titia. eo. ti...
e l. ſi p'agij. l. ge... neraliter. e. tit.
f l. alia §. elegã... ff. ſol. mat.
g l. item. §. mem... niſſe. de iniur.
h auth. a earum... j. de relig.

tionesqꝫ, uel contra bonos mores fiunt, nullam habere uim, indubitati iuris eſt.

itemqꝫ his, qui uiduas nubētes adigunt, ut bigamij nomine ſportulā ꝓmittant: cuius cōſuetudinis & Apuleius in apologia meminit. Idem ego arbitror in his, qui in bello inter Chriſtianos (q̄ plusq̄ ciuile eſt, quia oēs in CHRISTO fratres ſunt[i]) captos ab alio milite emunt, ut ad duriorem redemptiōis mercedē cogant[k]: huiuſmodi enim mangonium non multum à plagio diſtat, & cōtra bonos mores eſt[l]: dubiū aūt nō eſt, quin pacta aduerſus bonos mores cōuenta, nec iuriſiurandi quidem religione confirmari poſſint[m].

II Secunda ſpecies eſt, quū pactū ideo reprobat̄, quia aduerſus ius publicū ſit. Id quatuor modis accipitur, quandoqꝫ ꝓ cōiunctione ſanguinis[n], quādoqꝫ pro eo iure, quod principaliter fauorē publicum reſpicit, ut quòd delicta puniant̄[o]: quandoqꝫ pro iure, quod ad fiſci uel reipub. utilitatē ptinet[p]: quandoqꝫ pro eo iure, cui ſpecialis forma uel ſolennitas tradita eſt[q]: ſeu clauſula addita ſit, pactionē infirmans ſi ſecus fiat[r]: omnibus em̄ his caſibus ius publicū dicit̄, aduerſus quod celebrati cōtractus nullius ſunt roboris[s]: ut quū ſacerdotes paciſcunt̄, ut ſub ꝓphano iudice conueniri poſſint[t]: uel dn̄s fundum abſqꝫ colonis, adſcripticijſue alienet[u]. Item ea quæ affixa ſunt ipſi domui pacto transferre in alium, ciuitatemqꝫ, quod in ſe eſt, deformare uelit[x]. Idem ſi quis pacto prorogare inſtantiam nitatur[y]: uel ſi quis paciſcatur, ne opus nouū ex cauſa publica nunciare poſſit[z]: unde & receptum eſt, nō poſſe partes paciſci ut iudex ſummarie & de plano procedat. id em̄ ad ius publicum pertinet[a]. Sicut nec conuenire poſſent, ut qui intra certum terminū non ſoluerit, excōmunicatus, ſacerqꝫ cenſeat̄[a]: nec ut quis nō monitus, aut citatus. in carcerem manu ſibi iniecta abducatur[b]: nec ut debitor, irrequiſito iudice, detrudi in neruū poſſit[c]: lex em̄ aliam executionibus formam dedit[d]. Sic & pactum aduerſus religionis legem non ualet, ut eū qui in monachorum albo nomen dedit, uel Auguſtinēſis ſodalis, aut lignipes factus eſt, ſibi peculium proprium pacto reſeruauit[e]: eadem ratione nec pactum ualere traditū eſt, quo quis eū qui hoſtis patriæ ſacrata lege ꝓſcriptus eſt, non offendere ꝓmiſit[f]. Sic pacta tutorum, interdicti matrimonij cauſa[g]: ſic litigatorꝫ potentioribus factæ ceſſiones rejciunt̄[h], nā & nō carent hæc delicti p̄ſumptione. Idē in patre, qui cōuenit, ne filium ſi inopia prematur, alere teneat̄[i]: unde & ſi is, qui ſup alimentis ex teſtamento p̄ſtandis trāſegit[k]: ueriſimiliter fame laboraturus erat, aduerſus iuratam quoqꝫ renunciationē admittet̄: hoc em̄ caſu, pactū etiā aduerſus ius naturale eſſe, quidam arbitrant̄[l]. Ideo aūt p̄dictis caſibus non ualet cōuentio, quia iuri, qđ pro ſe introductū non eſt, renunciare qs non poteſt[m]: unde ne hoc quidem caſu iuramentū ipſum ualet, aut pactionē confirmat[n]. Huc pertinent & cōtractus, quibus ſolennitati probatoriæ derogatur: iuris em̄ publici eſt probatio, quæ nec iurato quidem pacto tolli poteſt[o]: quapropter ualere legē municipij, nec ei derogari priuata pactiōe poſſe Paul. Caſt. reſpondit[p]: qua cautū erat, ne inſtrumento iuſiurandum cōtinenti fides ulla præſtaretur, niſi certa ſolennitas adfuiſſet.

III Tertia ſpecies eſt, quum quid principaliter fauore priuato inductū eſt, et conſequenter in publicā utilitatem uergit, nam & tunc contra huiuſmodi iura celebrata cōuentio nullius eſt roboris[q]; ut quū mulier fundum dotalem aduerſus legem Iuliam alienat[r]: hic enim fauor eſt priuatus mulieris, cuius ſequela eſt dos, quia expedit reipublicæ mulieres eſſe dotatas[s]: merito talis contractus ipſo iure erit nullus. Idemqꝫ dicēdum in ſimilibus caſibus, ut quū lex id, qđ priuatam utilitatem principalius reſpicit, ad ius publicum uult pertinere[t]: accedente tamen iuramento, propter ius canonicū aliqui exiſtimarūt confirmari contractum, alij contra: iuramentū quidem ſeruandū, tametſi adhuc contractus ſit nullus, quorū ſententia mihi hoc caſu uidetur receptior, ut quam Vinc. Io. Andr. Lign.[u] Cald. Butr. Ang. Raph. Faber. Porcius, Paul. Eleazarus. Andr. Iaſ. alijqꝫ probarunt[x]: lex em̄ ſimpliciter ſeruari iuramentū iubet, unde alia ſententia ſequenti ſolum caſu obtinere poſſet.

IIII Quarta ſpecies eſt, quū lex publicæ utilitatis, nec in cōſequentia quidem meminit[y], ſed obligantis ſe fauore pactum prohibet, nam & tum quoqꝫ contractus eſt nullus[z]: ut quū mulier aduerſus S. C. Velleianū fideiubet[a]. Idem ſi aduerſus municipij ſui legē, abſqꝫ agnatorū conſenſu obligari uelit[b]: ſic & prodigus, cui bonis interdictū eſt, ſi alienet, nihil agit[c]. Sic pupillus uel minor abſqꝫ tutoris uel curatoris authoritate obligari nequit[d]: cōfirmātur tamen huiuſmodi contractus iuramento, idqꝫ cōmuni ſententia proditū eſt[e], niſi tali iuramento iudicium abeſſet[f]: ut in prodigo uel pupillo, qđ ego ex frequentiori ſententia arbitror, etiā ſi doli capax, proximusqꝫ pubertati ſit[g]. Sunt & qui tum abfuiſſe cenſeri exiſtiment, quū enormis læſio inde prouenit[h]. Addit Bart. idem eſſe, ſi lex perſonæ contrahentis reſiſteret[i]: tali em̄ caſu nō ſimpliciter cōſulere contrahenti, nec eius particularē fauorem perpendere cenſetur, ſed publicam potius utilitatem, & q aduerſus huiuſmodi præceptū facit, cōtemnere legē uidetur, & rem illicitam illicito quoqꝫ modo facere, unde peccat[k]: merito tale iuramentū pactionem non confirmat[l]: quā ſententiam probabilem cenſeo, licet pleriqꝫ diſſentiant[m].

Quinta ſpecies eodem quo præcedens iure diffinitur, quum ſcilicet lex pactionem reprobat, ꝓpter uarias ciuium utilitates: quapropter tranſactio ſuper alimentis, ex teſtamento in futurum præſtandis, non ualet[o]: ne uana futuræ opulentiæ ſpe quiſq̄ allectus, aduerſus teſtatoris mentem, præſenti precio, uel leuiſſimo accepto, magnæ utilitati renunciet. Sic & tranſactio, non uiſis uerbis teſtamenti, non ualet[p]: tum in odium teſtamentarias tabulas ſupprimentium[q]: tum quòd omnium interſit, ſuprema iudicia ex mente defunctorum exitum habere[r]. Sic & fideiuſſio, à marito uxori dotis reſtituendæ, uel conſeruandæ cauſa data, nullius eſt momenti[s]: ne perfidia in matrimonio generetur, uideaturqꝫ mulier magis extraneo fideiuſſori

n gl. d. l. 2. de agri. & cenſ.
o d. l. ius public.
p Paul. conſi. 61. nouum. in 2.
q d. l. non dubiū. ſupr. de ll.
r Inſt. quib. alie. nō licet. in princ.
s l. ff. ſol. mat.
t Bar. d. l. ſi quis pro eo. 2. q. u. Aret. cōſ. 2. col. fi.
u in d. c. cum cōtingat.
x Ang. conſ. 160. But. Fely. c. 2. de maior. & obed. Barbar. conſil. 2. in 1. Mo. d. auth. ſacramunt.
y l. 2. in ſi. ad muni ip.
z d. l. non dubiū.
a l. 2. ad Velle.
b Fely. in d. c. 2. de maior. et obed.
c doct. l. is cui. de uerb. oblig.
d l. pupillus. l. obligari. de auto. tu. l. ſi curatorem. j. de reſt. ī integ.
f c. at ſi Chriſtg. de iureiur.
g Doct. in auth. ſacramenta.
h Dec. conſ. 180.
i Bar. d. l. ſi quis pro eo.
k d. c. 2. 1. quæſt. 3. qui reſiſtit.
l c. intellecto. de iureiur. gl. c. licet. eo. tit. in 6.
m Alex. conſ. 27. col. pen. uol. 1.
o l. cum hi. ff. de transact.
p l. de his. ff. de tranſact.
q l. 1. quem teſt. aper.
r l. uel negare. ff. eo. tit.
s l. 1. & ſeq. j. ne fid. dot.

credere q̃ marito: quid item si maritus in pudicitia uxoris conniueret, dũ fideiussori dormit? doctus scilicet, ut inquit Iuuen. uigilanti stertere naso: quo casu prohibitio hæc ad primã speciem ptineret. Sic pactio, ne quis cedere bonis possit, non ualet: ne diutino carceris pædore quisq̃ afficiatur[t]. Sic donatio inter uirũ & uxorem prohibetur, ne mutuo se spolient, & matrimonia uenalia fiant, neue inuicem se blanditijs captent[u]. Sed nũ saltem cõfirmabit̃ iuramento? & Ias. hic ex cõmuni sententia ostendit cõfirmari: qui articulus maxĩe cõtrouersi est iuris: & totidem ferè sunt, qui negẽt, quot q aiant. Ego iuramentũ quidem ualere arbitror, sed cõcedendã absolutionẽ tanq̃ hic casus ad sequentẽ speciem ptineat: lex em̃ odio psequitur accipientẽ, nõ aũt fauet danti[x]: & ideo nec cõtractum cõfirmari existimo[y]. Illud etiã receptum est, cõfessionem mariti, q̃uis iuratam, qua in testamẽto se aliquid recepisse ab uxore attestatur, fidei faciendæ non sufficere[z]: censetur em̃ in fraudẽ legis facta, nec iuramento cõfirmatur: quod quũ assertiue de re iã gesta ꝓlatum sit, periurium potius censet̃. Huc spectare et illud uidet̃, quòd donatio supra quingentos aureos, nisi insinuata fuerit, nullius est momenti[a]: quod fauore donantis constitutũ uidet̃, ne facile decipi possit: & ideo si is iuratus ꝓmiserit, eius insinuationis causa litem non mouere, quod ad eum attinet, cõfirmabitur donatio, ut crebriore sententia receptum est[b]: simplex uero iuramentum, ad superuenientẽ insinuationis (quæ ex lege municipij intra certũ tempus requireret̃) defectum extendi nõ debet[c]: & ideo donator, qui id allegaret, nõ aduersus pactum suũ intẽdere, sed partis negligentiã arguere uideret̃, audiendusq̃ esset, atq̃ ita nõ pauci responderunt[d]. Ego insinuationem in monumẽta publica, necessariam arbitror, ne quis temere in tantã profusionẽ prorumpat, & ne facile cõfingi falsæ donatiões possint, & ne quis clam facta donatione creditores etiã futuros fraudare possit[e]: & ideo respectu creditorũ, quorũ ꝓbabilis est ignorantia, nec iuramentum quidẽ ullius esse effectus[f]. Sed quid de donatione, quæ nascentibus deinde filijs reuocatur[g]: an idem si iurata sit? Et receptius est non reuocari[h]: nõ em̃ fauore filiorũ infirmat̃, ut quidã crediderũt[i]: sed ex cõiectura, quod mens donantis nõ fuerit, in talem casum donasse[k]: unde lex dominiũ rerũ alienatarũ patri restituit, qui de eis arbitratu suo disponere deinde potest: quod tamen in donationibus inofficiosis secus est, q̃ nõ nisi usq̃ ad legitimã reuocant̃[l]. Sexta species, quũ pactio in odium creditoris à lege reprobat̃, ut lex cõmissoria in pignoribus[m]: ut promissio usuras soluendo[n]: ut mutui obligatio à filiofa. aduersus S.C. Macedonianum cõtracta[o]. Idem in officiali, cui lex durante magistratu, ne cõtrahat, ꝓhibuit[p]: adeo em̃ huiusmodi pacta sunt irrita, ut nec iuramento quidẽ effectu cõfirment̃, sed absolutio peti, deinde res, tanq̃ sine causa apud creditorẽ sit, cõdici possit: quũ em̃ cõtractus nõ cõfirmet̃, apparet causam nõ subesse, merito repetitioni erit locus: qđ intelligendũ aduersus creditorẽ, q peccauerit, ne scilicet peccato fomentum religio p̃bere uideat̃[r]. Sed qd in cõtractu, q dolo malo celebratus sit? Et uideret̃ nullius momenti, tanq̃ cõtra legem, ut hic dicit̃: sed tamen

t Bart. d. l. alia. §. eleganter.
u l. 1. & seq. de don. int. uir.
x l. si sponsus. § fi. eo. tit
y Bal. c. cũ cõtingat in fin. Card. clem. 1. de iureiu. paul. cons. 64. sup isto. Cur. cõs. 66.
z Bar. l. cum qs decedens. §. titia. de leg. 3. Dec. consil. 202.
a l. sancimus. ĵ. de don.
b l. Modestinus. de dona. et in d. l. nemo potest.
c c. cum inter. P. extr. de renunt.
d Curt. cons. 66. Crot. d. l. nemo.
e l. donatio siue. l. data. de dona. Bar. d. l. Modestinus.
f d. c. cum contingat. Aret. consil. 157.
g l. si unq̃. ĵ. de reuo. don.
h Doct. c. fi. de do. int. uir. Alex. consil. 30. in 3.
i Curt. cons. 1.
k Bar. l. titia. 1. §. imperator. de leg. 2.
l l. 1. ĵ. de inoff. don.
VI
m l. fi. ĵ. de pact. pig. c. significante. de pig
n c. debitores. de iureiur.
o l. 1. a d Mac.
p l. non licet. ff. de contrah. empt.
q l. fi. ff. de condi. si. caus.
r Abb. & Imo. d. c. cum contingat.

nostra cõstitutio de his pactis loquit̃, quorũ substantiam lex reprobat: at dolus quædã qualitas est cõsensui accedens[s]: quæ cõtractũ quidẽ bonæ fidei, tanq̃ eius substantiæ repugnans ipso iure infirmat[t]: stipulationẽ uero nõ nisi rescissoriæ actionis remedio[u]. Quod & in metu dicendũ, est em̃ qualitas, quæ substantiã cõuentionis statim nõ perimit, sed restitutione demũ impetrata[x]: si tamen dolo inito cõtractui iuramentũ accessisset, ipso iure erit semꝑ nullum[y]: quòd scilicet in religione semꝑ bona fides necessaria sit: quod si metus interuenerit, petenda regulariter erit absolutio[z]: quod & eo casu in dolo traditũ est, quo nõ adeo magna est fraus, ut cõsensum uerisimilem omnino excludat[a]. Quid quando re ipsa fraus adfuerit, ut quia debitor, qui iurauit, enorme damnũ subiret? Et cõcedendã absolutionem pleriq̃ tradiderunt[b]: quia scilicet nõ multũ inter est, expresso dolo, an re ipsa quis circumuentus sit[c]: qua tamẽ in re multum arbitriũ iudicis ualebit, qui & damni enormitatẽ recte ꝑpendat, non uidetur tamẽ grauiter læsa, q̃ modico præmio hæreditati patris renunciauit[d]: quũ solã spem repudiauerit quæ infinitis casibus subijcitur.

Septima species, quũ cõtractus à lege reijcitur, quia ĩ re, uel materia, uel forma peccat: & si huic prohibitiõi adiuncta quoq̃ sit iuris publici causa, dubium non est, contractum non ualere, nec iuramento cõfirmari: ut quũ quis rem sacrã uel publicam promittit[e]: existimatur em̃ impossibilis promissio, quia huiusmodi res extra commercia hominum sunt[f]. Idem in eo, qui de purpura, uel serico, uel frumẽto militari paciscatur[g]: si uero pactio cõtra publicam utilitatem non sit, adhuc cõtractus nõ ualet, ut quũ aliquis sciens rem furtiuam emit[h]: uel quum contractus in consensu peccat, is em̃ materiam respicit[i]: quapropter contractus simulati iuris, effectum non habent, sic etiam transactio post rem iudicatã nulla est[k]: quia eius materia ex ambiguitate, incertitudineq̃ conficitur[l]: quæ per rem iudicatã extincta est. Sic exceptionis non numeratæ pecuniæ renunciatio nullius est effectus, quia sub fiducia futuræ numerationis factam lex præsumit[m]. Ad hanc sectionẽ pertinet etiã donatio, quã filiofa. pater facit[n]: iuris em̃ nostri regulis aduersatur, nec in quo materia cõsistat habet: nõ em̃ inter patrem & filium obligatio ciuilis oriri potest[o], & res filio data, incontinenti rursus patri acquireretur[p], qđ etiã accedente iuramẽto ꝓcedere Paul. Cast. Fulg. Corneusq̃ censuerũt[q]: licet alijs reclamãtibus[r]. Idẽ dicendũ de cõtractu, cuius forma à lege tradita neglecta fuerit, nõ enim ualere potest, ut stipulatio in qua ad rogatũ recte respõsum nõ sit[s]: ut fideiussio in duriorẽ causam facta, q̃ principalis alligaretur[t]: ꝓpter iuramentũ tñ sustinerent̃ hmõi pactiones, quatenus minime limitatus cõsensus extẽdi ui uerborũ posset[u]. Sed nunqd ex hisce contractibus, qbus lex occurrit, obligatio saltẽ naturalis oriatur? Et hic apparet nullius esse momẽti, cuius rei illa est ratio, qa iure naturali quilibet legi suæ parere debet[x], unde talis obligatio aliã ex consensu orientẽ perimit, uel saltẽ effectu extinguit: merito igit̃ hmõi casibus, nec fideiussor qdẽ accedere pot[y]: nõ tamen id perpetuũ est, sed quandoq̃ naturalis obligatio oritur, ut quũ non occursu legis, sed ratione

aliqua

s Bal. l. non... 7. opp. supr. d...
t l. eleganter... de dolo.
u l. dolo. ĵ. d... util. stip.
x l. 1. ff. q d n... caus.
y Bal. d. §. it... sacramenta...
z c. 1. c. uerum... iureiur.
a Abb. & Im... d. c. cum con... gat. in not.
b c. causam mu... mony. de off... leg. Socy. con... 263. Corn. 2... in 3. Barb. 53...
c l. si quis cũ... ter. de uerb. c...
VII
l. 2. §. si qui... ne. de dolo exc...
d c. quamuis... pact. in 6.
e l. inter stip... cram. de uer...
f l. apud §. fi... de leg. 1.
g l. 1. cum seq... quæ res uen.
h l. si in emptio... §. 2. de contr. emp.
i l. 2. & 3. ĵ... ual. quod agi...
k l. eleganter... si post. de con... ind.
l l. de transact...
m l. fi. ĵ. de n... num. pec.
n l. 2. ĵ. de in... don.
o l. frater. de... dic. ind.
p l. placet. de... quir. hæred.
q Pau. cons... c. bona. Fulg... Corn. 2. 8. in...
r Dec. cons. 2...
s l. 1. §. si quis... uerb. ob.
t l. græcæ. §... lud de fideius...
u l. cum pater... filius matrem... leg. 2.
x l. uelut. de... & iur.
y l. cum lex. ff... fideiuss.

aliqua ciuili contractus impeditur, ueluti cum pater filio donat, subest enim naturalis obligatio[z]. Idem quũ pupillus citra authoritatẽ tutoris obligatur, impeditur em̃ solum ex ui & potestate, quam in caput suum tutor lege XII. tab. habet, uel habere debet[a]. Ego tamen aliter distinguendum censeo, & nec naturaliter quidem ex cõsensu pupillum obligari, propter prohibitionem legis, arbitror[b]: rei uero acceptione ita demum obligari[c]: si nullo damno inde afficiatur, siue propter rem, sibi uice mutua legatã[d]: siue quia iam uetus obligatio subesset, de qua nouanda agatur[e]: uel nisi locupletior sit factus[f]: uidet̃ aũt locupletior factus, & qui mutuũ ꝑsoluit, nec em̃ aliàs uerisimile est soluturũ[g]: ideoꝙ nõ repetit[h]: eum quoꝙ, qui fideiussorem dederit, quod ad illum attinet, naturaliter teneri lex interpretatur: fideiussori em̃ imputandũ est, si nõ curauit ut locupletior ex mutuo fieret[i]. Cæterũ obligatio naturalis & eo casu orit̃, quo tutor uel curator fundum minoris alienat[k]: oratio em̃ diui Seueri nõ obligationi aut cõtractui, sed soli executioni, id est translationi dominij resistit, ꝑ interdictionẽ scilicet administrationis futurũ tempus respicientem[l] (præterea ĩterdicã, inquit tutoribus &c.) Cui non absimile, & quod de marito dicit̃ fundum dotalem alienante, obligatur em̃ naturaliter[m]: quia translationẽ dominij fauore uxoris principaliter lex impedit, nõ illius[n]. Tum quoꝙ nõ impeditur obligatio naturalis, quũ lex cõtractum ex post facto tantũ infirmat, ut quũ instrumenta inquit donationum intra semestre insinuentur, aliàs non ualeant[o]. Sed & si lex solũ actioni, aut petitioni aduersetur, ex ui uerborũ apparet, obligationẽ non impediri[p]: ut si dicat, ex tali contractu, nec actio, nec petitio detur[q]: tũc em̃ sola exceptio uidetur concedenda, præterꝙ ubi aliàs, iure cõmuni, nec actio quidem daret̃[r]: eo casu ipso iure actor rejceretur[s]. Tandem & illud constat, quũ lex contractũ nõ agnoscit, id est nec adsistit, nec resistit, non impediri naturalem obligationẽ: tali em̃ casu, qui contrahit, nihil aduersus legẽ facit, alij uim in uerbis ꝑpendunt[u]: quod non probo.

IDEM AVG.

Maximo.

DEbitori tuo si hæres extitisti, actio quam contra eũ habuisti, adita hæredi

DEBITORI. Titij, qui centũ mihi ex uendito debebat, aditã à me hæreditatẽ, Sempronio, quẽ de ea mecũ litigãtem superauerã, tradidi, ea conditione, ut tã mihi, ꝙ cæteris creditoribus hæreditarijs satisfaceret: quã cõuentionẽ cũ Sempronius minus obseruet, quærit̃, quõ mihi subueniat̃? num ex uendito, qua mihi actione defunctus tenebat̃? Sed id fieri non potest, quũ em̃ hæreditatẽ illã adiui, statim ea actio confusione extincta est, alioqui idẽ fuissem & debitor & creditor[a]: num cõdictione indebiti? tanꝙ traditio cõditionalis fuerit, ꝓpter illa uerba, ea conditione ut mihi[b] &c. Sed & id falsum est, quia conditio qualitas ea dicitur, qua aliquid cõdi, id est fieri actum est: unde non solum adiunctionem in futurum euentum dispositionis suspensiuam significat[c], sed etiam onus[d], quandoꝙ modum[e], aliquando tenorẽ, aliquando pactum[f]: & similia ex subiecto argumento intelligenda: hic aũt apparet de onere potius seu grauamine agi. Verius est igit̃, si promissio pacto nudo facta sit, præscriptis uerbis agendũ esse[g]: rei enim traditione fomentum accepit[h]. Idem si res penes Sempronium erat, & eũ acceptilatione liberaui, huiusmodi enim remissio instar traditionis est[i]: ideo hoc quoꝙ casu ꝑscriptis uerbis agi poterit. Si uero stipulatio accessit, ex stipulatu agendum, incertũ em̃ est promissum[k]: siue respectu aliorũ creditorũ, quibus dari stipulatus sum[l], siue respectu mei, qui nõ dari mihi certam summam, sed simpliciter satisfieri uolui[m]. Sed cur lex quoꝙ non concedit, ut actione in factum pro executione sententiæ agam[n]: excipientiꝙ ꝓpter traditionem Sempronio de dolo malo, quia pactũ nõ obseruet, replicem[o]? Et receptũ est, restitutione mihi semel à Sempronio uel traditione à me illi facta, ab actione iudicati eũ liberatum[p]: nec suscitari amplius extinctã actionẽ[q]: maxime quũ aliter succurri possit, nempe actione præscriptis uerbis, ex pacto oriente. Quòd si traditio nulla facta ꝓponatur, tunc præscriptis uerbis actio dari nõ potest. Sed ex sententia tantum agi poterit, & reo excipienti, ex pacto replicabitur: nec refert expressum an tacitũ sit pactũ: ut si hæreditas penes Sempronium erat, & eo uicto pactus sum hæreditatem illam nõ petere: hic ꝗuis nulla sit traditio, tamen ex natura rei intelligor etiã pactus, ut omne æs alienũ ad eum pertineat, meꝙ ille indemnẽ præstet[r]: siue ex causa donatiõis pactus sim[s], siue simpliciter uoluerim eã illi derelinquere, citra ullius tituli translationem[t]: quod Alex. hic ex cõmuni sententia probat, quæ & sermonis proprietate defenditur. Si enim actum est, ut tibi derelinquatur hæreditas, ergo onera, quæ in ea sunt ad te pertinent, & ea enim hæreditatis sunt, merito creditoribus satisfacere teneris. Sed an mihi? & nõ uideretur, quũ actio mea aditione confusa sit, mihiꝙ imputandum uideatur, qui sponte tibi eam hæreditatem dereliquerim[u]: idꝙ Paul. Cast. aduersus cæterorum sententiam probat[x]: cuius opinionem & ratio Fulg. adiuuat: si enim hoc actum esset, ut titulus hæreditarius in te transferretur, utiꝙ æquitas suaderet te etiam mihi satisfacere[y]. Sed quum ego derelinquendo rem nihil in te transferam, nudusꝙ, & absꝙ ullo titulo sis possessor, non subest ratio, ut uel extincta actio reuiuiscere debeat, uel aduersus exceptionem tuã ex præsumpto pacto replicem, & ita stricti iuris regulis defendi posse uideretur[z]. Sed tamen humanior est cõmunis sentẽtia, ne plus lucri consequat̃ is, qui sola pacti nõ petendi exceptiõe est tutus, ꝙ emptor, in quẽ uberiora iura transferunt̃[a]. Merito igit̃ ex sententia aget̃[b]: sicut & quũ possessor hic creditoribus satisfacere negat: nã quod Accur. ait hoc casu iure cesso experiundum, crebriore calculo reiectum est; quũ em̃ creditores in ipm̃ Sempronium, tanꝙ singularem successorem, actionem nullam habeant[c]: frustra mihi in eum id iuris cederent, quod non habent[d].

f l. si societatem. pro soc.
g l. rebus. j. de rer permut.
h l. legem. j. eo.
i l. si mulier. ff. de condic. ob cau.
k Inst. de uerb. oblig. in princ.
l l. liber homo. 2. §. fi. de uer. obl.
m l. 1. ff. qui sat. cog.
n l. intra. de re iud.
o l. cum proponat. 2. j. eo.
p l. pen. §. fi. ubi Bar. & Doct. ff. de acqui. poss.
q l. qui rem. §. aream. de solu.
r l. secundum. de reg. iur. l. 2. sup. cod.
s l. hæreditatem. de dona.
t l. sed & si possessori. in prin. de iureiur.
u l. debitor. uer. coactus. ad treb.
x arg. l. cum filio. §. 1. de leg. j.
y l. 2. §. pen. de hære. uel act. uẽ.
z arg. l. si quis ædes. de ser. urb. præd.
a d. l. 2. §. pen.
b facit. l. hæredẽ. de his qui ut ind.
c l. 1. §. si hæres ꝓcepto. ad Treb. l. 2. supr. eo.
d l. si sic. §. 1. ubi Bart. de leg. j.

¶ CONFVSA

tate confuſa [b] eſt: ſed ſi eam hæreditatem, poſteaquàm in iudicio obtinuiſti, ei tradidiſti, quem ſententia ſuperaueras, ea conditione pactoq́;, ut tam cæteris creditoribus, quàm tibi, in eo qđ tibi debetur, ſi eam hæreditatem non adijſſes, ſatisfaceret, pacti, conuentionisq́; fides ſeruanda eſt: quæ ſi nõ ſeruatur, ex ſtipulatu, ſi modo pacto ſubiecta eſt, dabitur actio: uel præſcriptis uerbis, ſi ſtipulatio non interueniat.

b ¶CONFVSA. Quoties ergo creditor debitori ſuccedit, ſucceſſione & quatenus eſt hæres ꝓ rata, actio confunditur [e]: idq́; etiam ſi hæreditas apud eum remanſura non ſit, ſed ad fideicõmiſſarium transferenda [f]; quum enim fictione legis hæres defunctum repræſentet [g], non poteſt idem I cenſeri & debitor & creditor [h]. Quæ ratio in eo ceſſat, qui rei uendicatione, uel ſeruiana cõuenire defunctũ poterat, non em̃ is proprie erat obligatus: quia qui ſola actiõe in rem tenet̃, proprie debitor non eſt [i]: merito nulla obligatio confundi poteſt, II ſed dominiũ eodem modo remanet [k]. Idem'q; in pignore eſt, qđ ab extraneo poſſidebatur, cui creditor ſucceſſit, nã remanet in eadem pignoris cauſa: ſeruiana enim actio & ipſa in rem eſt [l]. Sed quid ſi pignus non ab extraneo, ſed ab ipſo debitore poſſidebatur, cui creditor ſucceſſit? Et tũc uideretur extingui pignus: ſupraſcripta enim ratio id inducit, ne idem cenſeatur & debitor & creditor: peremptaq́; perſonali actione, & hæc acceſſoria extingui debet [m]. Si tamen grauatus creditor erat fideicõmiſſo, & coactus hæreditatem III adierit, durat obligatio naturalis, & ideo neq; pignus extinguitur [n]. Quod latius quoq; acIIII cipiendum aliqui putarunt, generaliterq́; tradiderunt, quoties hæreditas penes creditorem nõ remanet, ſed abſq; eius culpa & facto apud aliũ reperitur, actionem pro confuſa non haberi: & ideo Accur. exiſtimauit, ſi res hic à creditore hæreditatis eodemq́; hærede, etiã ſine pacto expreſſo poſſeſſori dimiſſa eſſet, priore actione, tanq̃ ſi aditio eã non extinxiſſet, agi adhuc poſſe: quã ſententiam, recte tamen declaratam, crebrior calculus approbat: nempe, ſi ſaltem tacito pacto actum eſt, ut hæreditas apud uictum ſit: hæres em̃ eam illi concedens, cũ omnibus oneribus tranſtuliſſe tacita pactione cenſetur: & ideo uidetur antiquæ actionis commoditas in eum contractum transfuſa, unde uel ex nouo contractu, puta uendito, ſeu præſcriptis uerbis, agendũ erit [o]: uel ex ſententia, quod ſupra attigimus. Addit V Bal. ob mendacium quoq; poſſeſſoris actionẽ primam pro extincta non haberi, quid enim ſi in caſu tex. noſtri, is qui ſentẽtia ſuccubuerat, negaret latam eſſe ſententiam, hæredemq́; ſe contenderet: nõne poſſet uictor dicere, ergo poſtq̃ te hæredem affirmas, ſolue quod defunctus mihi debuit [p]? nec audiretur, ſi confuſam aditione actionem diceret, quam ipſe oppugnatũ iret [q]: VI quod & Alex. probat. Sunt & qui idẽ tradant, quum hæredi ſcripto euicta eſt ob inofficioſum teſtamentum hæreditas, exiſtimantur em̃ actiones confuſæ non fuiſſe [r]: ſiue id per reſtitutionem ſit, ut ſentit Bar. ſiue interpretatione legis, quæ

e l. licet. ȷ. ad l. fal. l. Stichũ. §. aditio. de ſoluti.
f l. deducta. ad Treb.
g §. 1. in auth. de xureiu. à mor.
h l. 2. de ſtipul. ſer. l. pe. de arb.
i § 1. Inſt. de act.
k Bal. l. ſi uxor ȷ. de bon. auth. iud. poſſ.
l §. item ſeruiana. Inſt. de act. l. pig. ff. de pig.
m l. cum principalis. de reg. iur
n l. debitor. ad Treb.
o d. l. 2. §. pen. d. l. hæreditatem. de dona.
p arg. l. fi. ȷ. de pet. hæred. l. controuerſia. ff. de tranſact.
q c. ex eo. de regu. iur. in 6.
r l. eum qui. §. fi. de inoff. teſt.

nec à principio quidem confuſas fingit, ut Rimi. VII mauult. Illud quoq; conſtat inuentarij beneficio actionis ſubſtantiam confuſam non cenſeri [s]: ſi inde damnum hæredi immineret, abſq; enim periculo ſeu damno hoc beneficio illi prouidetur [t]: quod ſi iacturæ ullius periculum non eſt, ſubſtãtia quidem deficere actionem tradunt, ſed effectu durare: quum em̃ poſt aliquod tempus differatur inuentarij confectio, apparet interim extingui actiones, quæ deinde effectu tenus excitentur [u]: & ita Alexan. diſtinguit, & ipſe ſequor: licet utilitatis exempla, quæ ab eo adducuntur, non ꝓbem: ait em̃ in caſu noſtræ legis, ſi confectum ab hærede fuiſſet inuentarium, ſaluam ei futuram aduerſus hæreditatis poſſeſſorem primam actionem, qui pactum non ſeruaret: nam quũ in ſubſtantia actio extincta non ſit, nihil impedit, ut ille arbitratur, quin intendi aduerſus eum poſſit, quod euidenter falſum eſt: quomodo em̃ in ſucceſſorem particularẽ ea actio cõpetere poteſt [x]? Atqui Doct. ex contractu, uel ſi pactio nuda eſt, ex ſententia eum cõueniri ſolum poſſe exiſtimarunt [y]: quod ſupra oſtendimus. Aliud quoq; exemplum ſubijcit, nam ſi actionis ſubſtantia durat, poterit interim citatis creditoribus & legatarijs ſeparationẽ bonorum officio iudicis impetrare, ut certa in re ſibi ſatisfiat: id enim & Bald. tradidit, quod ego diſſentientibus creditoribus fieri non poſſe arbitror: debet enim ſimilem cũ eis habere fortunam [z]: nec præcipuum ſibi aliquid in re certa obtinere, quod & Dec. ait. Sanè VIII ad hanc ſpeciem pertinet, & quoties hæreditas creditori in pœnam aufertur, licet enim ipſo iure actiones ſint confuſæ, tamen ꝓpter eius ignorantiam ei ſuccurritur [a]: reſtituunturq́;, quãtum ſcilicet ad effectum attinet [b]: non aliter, q̃ ei, qui inuentarium confecerit, ut Bar. hic cenſuit. Sed IX quum uerum ſit, non facto inuentario confundi actiones, num ea quoq; ſine confunduntur, ut deductio quoq; denegetur? Et nõ denegandam traditũ eſt, unde hæres, qui adiuit in fideicõmiſſi reſtitutione, id retinere poterit, quod ſibi à defuncto debebatur [c]: idq́; Bald. hodie procedere, etiam non confecto inuentario, arbitratur, quæ crebrior eſt ſententia [d]: quoniã lex Iuſtiniani noua creditoribus quidem & legatarijs non conficientem inuentarium hæredem in ſolidum obligat [e]: reſpectu uero fideicommiſſarij antiquas leges non corrigit [f]: non enim fideicõmiſſum uires hæreditatis excedere debet, ideo ſemper æs alienum deducendum aduerſus ipſum fideicõmiſſarium eſt [g]. Hinc à quibuſdam reſponſum eſt, filium, qui hæreditatem reſtituere teſtamẽto patris iuſſus eſt, tametſi nõ facto inuentario maternam

s l. fi. §. etſi pr… fatam. ȷ. de i… deli.
t Bar. d. l. fin. … in computatio…
u arg. not. in … uniuerſa. ſup… de preci. Imp… oſſe.
x l. 1. §. ſi hær… per a pto. ff. a… Treb.
y d. l. 2. §. pen… l. hæreditatem…
z §. in compu… tione.
a l. hæredem… de his q ut ina…
b l. propter a… ni. §. inpris. ff…
c l. irritum. … imponenda. ȷ … l. fal.
d in l. ita. §. f… treb. ff. ad tr… Aret. cõſ. 147… fin.
e d. l. fin.
f d. l. irritum…
g l. c. hæredi. … filiæ. ff. de …

ternam dotē sibi retinere[h]: quod & de legitima portione iure naturæ debita omnes fatenť[i], eius enim censetur creditur[k], omne'q; onus de ea reij citur[l]: quod ideo minus dubiū est, quia nec quartam quidem partē ex S.C.Treb. sibi debitam, ob neglectam inuentarij confectionē, perdit[m]. Fortius est quod Raph. Com. cēsuit[n]: nō solum erga fideicōmissariū deductionē hæredi permissā esse, sed etiā actionē si soluerit dari, posse em̄ tanq̄ indebitum condicere[o], quæ sententia æquissima est. Et hæc quidē in creditore uera sunt, qui debetori suo succedat: qd si fideiussori debitoris succedat? Quid item si alteri ex duobus reis promittendi? Et quo ad eos quibus successit cōfunditur obligatio, ut scilicet agi nō possit, non quòd solutū uideatur, & ideo aduersus principalem durat actio, item'q; aduersus alterū reum[p]. Quū uero creditor principali ipsi debitori succedit, nō est dubiū fideiussorem liberari[q]: perēpta em̄ principali obligatiōe, etiā fideiussoria tolliť: idem'q; uice uersa, si fideiussor debitori principali successerit: incipiet enim sola prīcipali teneri[r], nisi creditoris intersit, ut duret adhuc accessoria[s], quod tribus casibus Alex. hic prosequitur, apud eum legendis[t]: materia enim hæc à præsenti lege alienior est, q̄ ut ulterius insistendum putem.

X.

h Paul. de Castr. consil. 164.
i in auth. sed cū testator. ĵ. ad. l. falcid.
k l. si patronus. ff. de don.
l l. quoniam. in prioribus. ĵ. de in offic. testa.
m Doct. d. auth. sed cū testator.
n Raph. d. l. debitor.
o l. pen. ff. ad Treb.
p l. Vranius. de fideiuss.
q l. generaliter. de fideiuss.
r l. hæres. §. qđ id. de fideiuss.
s l. debitor. ff. de separ.
t l. seruus. de in... l. cum quis. §. ...in. de so'u. Bar. ... l. generaliter.

IDEM AVGVST.
Mucracaulio.

SI pascēda pecora partiaria, id est, ut fœtus eorū portionibus, quibus placuit, inter dn̄m & pastorem diuidantur, Appollinarem suscepisse probabiť, fidē pacto præstare p iudicem cōpelletur.

IMP. ALEXAN.
Dionysio.

QVum[a] postea q̄ aduersarius

SI PASCENDA. Succeperat pastor Appollinaris pascēda pecora, nascituorū'q; fœtuū parte pro opera præstari sibi cōuenerat. Rescriptū est, per iudicem compelli debere, ut fides contractui seruet: probabiliter em̄ dubitari potuit, cogi eum nō posse, ut pacto staret. si em̄ conuentionē nudam hanc interpretemur, clarū est nulla actione potuisse cogi[a]: contractū uero nominatū non esse: ex eo apparet, quòd nec conductor, nec emptor Apollinaris dici potest, cui preciū ob mercedē nullū detur[b]. Socius quoq; proprie nō uideť, quū ipse nihil in cōmune ponat[c]. Sed tamē recte rescriptū est, ad iudicis officium pertinere, ut eū cogat, quæ coactio permixtū imperium fit, quo ille sententiā sup cōtractu huiusmodi latam, officio suo exequeť[d]: fuit enim contractus hic, quū partiario pro mercede partē fœtuū dominus præstat, apud ueteres frequens, ut ex M. Catone cōstat. Is aūt contractus quādoq; innominatus est, quādoq; societatis iudicio censeť. Si dominiū pecoꝝ omino translatū est, quū in eo cōmunionē nullā is qui trāstulit habeat, cōtractus innominatus est, quum scilicet do ut facias[e]: & licet fœtus cōmunicandi sint, tn̄ in dubio non uideť partes ex hac accessiōe principalis cōtractus naturā uoluisse inuertere[f]. Si dominiū nō trāslatū, sed cōmunicatū est, societas censebitur[g]. Idem quoq; credendū cum actū est, ut post certū tempus uenditis pecoribus preciū cōmuniceť. precij enim coniecturā ad rem ipsam transferimus[h]. Alioqui retēto dominio, nulla potest esse in pecoribus societas: & si dictū sit societatē iniri, respectu fœtuū intelligetur: potest em̄ contrahi societas respectu accessionū tantū, puta fructuum, uel lucri pcipiendi[k]: nec ex lucri aut fructuum cōmuniōe necessario infertur, rem ipsam principalem cōmunicatā censeri[l], sicut & hic in fœtibus dicēdum uideť: nec obstat, quòd pastor ipse nihil cōferat, quia satis est qualiscunq; operæ uel artis precium ab eo cōmunicari: sicut in eo dicimus, qui operam aliquam ponit, quū alius solam pecuniā: uidetur enim in luucro contracta societas, salua'q; est alteri sua sors[m]: unde merito eius periculo erit. Si uero non trāslato nec cōmunicato dn̄io nihil de societate noïatim dictū sit, uerius est hūc cōtractū īnominatū censeri[n], id'q; cōstitutiōis huius argumēto, quæ aliàs nō hic collocāda, sed sub rubr. de locato fuit[o]: quæ et receptior est sentētia, q̄uis dissentiente Alex. merito igiť præscriptis uerbis actiōe ex hoc pacto intendendū erit[p]. Sed an in dubio cēseať hoc in cōtractu trāslatū dominiū? Et Alex. recte cōcludit, nō cēseri, nec em̄ partiarius cōtractus trāslationē dn̄ij arguit, q uel ex eo tantū fieri solet, ut pecori alēdo custodia adhibeať, fœtuū'q; utilitas sola cōmuniceť[q]. Sed quid si pecora æstimata pastori tradita sunt? Et quidam sentiūt cēseri dominiū oïno trāslatū, qa æstimatio uenditionē facit[r]: quæ sentētia euidenť falsa est, quū ex natura societatis nō transferať dominiū, sed cōmunicetur: merito ergo si pecora pereant, etiā cōmune erit periculū[t]. Quid si expressim actū est transferri dominiū, cuius adhuc erit periculum? Et uideretur esse pastoris, quū res periculo domini pereat[u], cōtra Ias. quum em̄ hæc dominij translatio non eò facta sit, ut proueniēs utilitas sola pastoris sit, nec damnū quidem soli pastori imputandum est[x]. Ego à regula facile recedendum non arbitror, ut periculum sit domini[y], qui pacisci potuit, ut sola fœtuum pars ad se spectaret: non enim hæc pactio substantiæ cōtractus aduersatur[z]: nec iniusta aut reproba censeť, nisi quatenus in fœnebris contractus suspicionē incideret[a]. Quòd si nulla aut minima pars fœtuum ad eum ex pacto ptineret, tunc sententiā Iasonis probarē, ne translatū censeatur dominiū, quod nullam domino utilitatē afferret[b].

a d. l. iuris gen. §. ...d cum nulla.
b §. preciū. Inst. ...e emp. gl. Inst. ...e loca. in prin.
c l. si merces. §. ...is maior. ff. loc.
d gl. l. si soror. j. & ...lla. l. iubere. ff. ...e iur. om. iud.
e l. si tibi areæ. ff. ...e præscrip. uer. ...Bald. hic.
f l. si id qđ ...ers. cætrum. p...c.

II

g d. l. si tibi areæ. ...ers. sed si puerū.
k gl. l. j. ĵ. p soc.
l Alex. consil. 48. in. 2.
m d. §. si in coeunda. Bald. d. l. j. 2. quæst. ĵ. p soc.
n d. l. si id quod. in princ.
o l. imperator. ff. de ī diē. adiect.
p l. j. §. dn̄o de præscr. uer.
q arg. l. cum pater. §. pater pluri b. de leg. 2.
r l. quoties. ĵ. de iur. dot.
s d. l. cum duob. §. damna.
t Bar. l. sicut certo. §. nunc uidendum. ff. cōmo.
u l. pignus. ĵ. de pign. act. l. damnum. ĵ. loca.
x l. Titius. §. sed nec. de præscrip. uerb.
y l. Ludus. de euict.
z Alex. l. ubi ita. de don. cau. mor. in apost.
a 14. quæst. 3. c. plerią;
b uersi. sed nec.

QVVM POSTEAQVA'M. a ¶ Litigabat aliquis cum muliere, & uictus est, ea mulier pacto pmisit nullā cōtrouersiā mouere: quo casu executio pacti exceptione impeditur, obiurgata nimiæ facilitatis à filio mulier, se circumuentam affirmabat, quapropter filius (qui etiam sine mandato pro matre agere potest[a]) principi supplicem libellum hac de re dedit, à quo rescriptum est, dolo factum renunciationem irritam esse: quum autem dolus ex conjecturis probetur[b]: ideo'q; in eo leuiores probationes satis sint, putarim hoc casu iungi plures

a l. sed hæ. de procu.
b l. dolum. ĵ. de dolo.

k coniectu

e l.2.ad Velle.
d §.is consequēs. in auth. de æqua dote.
e l.si stipulata. de don.int.uir.
f c.super hoc.de renunc.
g l.3.j.de repu. hæred.
h l.diuus.de in integ.rest.
i c.cum dilectus. extra quod met. cau.
k c.culpa.de re. iur.in 6.
l Lucius.§.tres hæredes.ad treb.
m Alex.cons.43. col.2.in 1.
n l.sed & si.§.si ante.de pet.hær.
o l.causas.ubi Bal.j tit 1.
p l.nō solum.§.sed si statu.de procu.
q Bar.l.amplius. non peti.ff.rem ra.Alex.cons.52. in 2.
r l.stip.ista.§.1. de uerb.oblig.
s gl.l.in crimi-nali.j.de iur.om. iud.
t l.si mulier.§.si dos.ff.quod met. cau.
u d.l.elegan-ter.ff.de dol.
x gl.l.quod si sit uer.liberabitur. ff.de hæred.uel act.uen c.si quis presb.de reb.eccl.non alien.
y l.eius.de iure fisc.
z l.dolo.j.de in uti.stip.
a gl.l.1.de act. & oblig.
b l.1.c.si plur. una sent.
c l.ab emptione. ubi Bar.ff eo.
d auth.ex causa. j.de lib.
e præter.ubi Bal. col.3.Rimi.
f 11.quæst.4.c.ir-ritum.
g l.1.de except.

coniecturas debere, unde instrui sufficienter religio iudicantis possit. Prima est, quia mulier, cuius sexus fragilitati libentissime succurritur[c]: unde & facile decipi posse præsumitur[d]. Secunda est, quia credibile nō est eā spōte, & ex certo animi iudicio donasse, quū mulierū gn̄s auarissimū sit[e]. Tertia quia eā, quæ sentētiā obtinuerit, nō est uerisimile renunciationē certo animi iudicio fecisse[f], illi præsertim, cū quā tā diu, id est usque ad uictoriā litigauerat[g]. Quarta, quia circūuenta ab aduersario fuerit, hoc est aduersariū adhibitis amicis, & fortè potētioribus, eā adiuisse, & ïprouidā circumsistēdo blādis subdolisque uerbis credulitati eius illusisse. uidet̄ em̄ hac lege significari huiusmōi coniecturas sufficere, quod t\[amen\] plurimū in arbitrio iudicis, ex psonarū & rei qualitate residebit[h]: & quū hic ex cōiectura circūuētiōis succurrat̄ mulieri deceptæ, apparet illud, quod uulgò solet dici, ex dolo neminē excusari, nisi eiusmōi sit, q et prudētissimos fallat[i], tūc pcedere: quū uir aliqs prudēs deceptū se allegat[a] alioq secundū qualitatē psonæ sufficiet præsumptionē moderari, ne cuique dolus su9 ïpune siet[k].

b ¶ CONTROVERSIAM. Qui promittit cōtrouersiam nō mouere, intelligitur nec de iure[l], nec de facto[m], nec iudicialē[n], nec extra iudicium[o], nec agēdo, nec excipiēdo[p]: idēque hæc uerba significāt, quod inquietare[q], seu habere licere[r].

c ¶ IRRITVM. Sed nunquid ipso iure: quod uideretur propter naturam participij, quod præterito quoque tempore nullum fuisse arguit[s]: nam & à Bart. traditum est, pacta quæ etiam fomēto legis corroborata sunt, propter metum, uel dolum, ipso iure nullius esse momēti: ut quum per metum quis dotem promittit: quum tamen in stipulationibus uel alijs contractibus aliter soleat distingui[u]. Nec obstat uerbum subsequens, liberabit: quia referri potest ad molestiam facti[x], uel ad sentētiam declaratoriam, quæ necessaria est, etiā si actus nullus fuerit[y]. Sed tamen in contrariam partem frequentius itum est, quoniam non solent stricti iuris contractus ex dolo statim infirmari, sed exceptione opus est[z]. Dubium autem non est, pacta nuda stricti iuris contractus esse[a]: idque maxime in casu nostro dicendum, ubi pactum liberationem à sententia, quæ stricti iuris est[b], inducebat: & eiusdem est naturæ liberatio, cuius obligatio[c]. Nec dictio irritum quicquàm aduersatur, quæ quandoque ad futurum tempus refertur, & pro eo accipitur quod infirmandum est[d]: unde ex subiecto argumento interpretationem sumit[e]. Ego à grammaticis accepi, ratum à uerbo reor dici: idque significare, quod præcedenti meditatione firmatum est, & ideo ad effectum ipsum referri: unde & irritum rectè dicitur, quod effectu firmum non est[f].

d ¶ AGI COEPERIT. Id est excipi[g]. Quid si pactionem non nudam fuisse existimemus, sed rei interuentu corroboratam? Vt quia aliquam pecuniam aduersarius dederat[h]? Quid si pactum nudum quidem credamus, sed ex pœnali stipulatiōe illi adiecta agi[i]: quid uero pprius uidet̄ ppter uerbū caueret, quod ad huiusmōi stipulationē pprie refert̄[k]: rarū em̄ est ut cauisse dicat̄, q nudo pacto cauit: cōuentiōis itaque noīe hic de utroque pacto scilicet, pœnaque accipiēdum.

matris tuæ uictus esset, matrem tuam circumuenerit, ut ei caueret, nullam se controuersiam[b] de seruis moturam, id pactum, mala fide factum, irritum est[c]: & quum ex ea conuentiōe cum matre tua agi cœperit[d], iudex eam liberabit.

IDEM AVG. Nicæ.

LEgem quam dixisti, quum do-

LEGEM. a ¶ Traditū extat, supraque nos admonuimus, licet ex pacto nudo actio non detur, si tamen pactiōis uerbis partium factū, καὶ συνάλλαγμα accesserit, oriri actiōem[a]: quo fit, ut à traditiōe rei corroboret̄ ipse cōtractus[b]. Quod intelligendū, si id pactū rē ipsam, quæ traditur, respiciat, ut quia de ea restituēda agatur, uel traditionis causam declaret, uel eam restringat. & si qua similia[c]. Si uero rem ipsam seu traditionem nō respiciat, nullam actionem parit[c], nisi de causa constet: ut quia habita relatione pacti ad contractum, aliqua innominatorum contractuum species exurgat, tunc em̄ non tam traditione, quàm rei, ut uocant, interuentu confirmatur pactum[e]: & ideo tunc nihil refert, quod res ex interuallo pactiōem subsecuta sit, quum aliàs traditione rei non foueatur, nisi id pactum quod in ipso actu conceptum sit[f]. Quæ regula rectè tamen percipienda est: nempe ut pactum corroboretur, si iustum sit. Quid enim, si ex turpi, uel reproba causa processerit, uel aduersus legum præscripta[g]: non est credendum traditione confirmari[h]. Sicut nec ideo supra uires contractuum, qui uerbis ineuntur, poterit ualescere: unde sicut solo pacto non quæritur alicuius rei dominiū absque traditione[i]: ita nec retro transferri potest[k]. Qua ratione nec translatio dominij in re alterius impedier̄, ut si centum tibi tradam adiecto pacto, ne fundum tuū Sempronio uendas[l]: non adiuuabitur id pactum, ut idcirco uenditio non teneat: si tamē mea refert, fundum Sempronio non uendi, quatenus interest agere potero[m]: alioqui nullius erit momēti ea cōuentio. Non absimili quoque ratione inductum uidetur, ut pactio pœnalis etiā certæ pecuniæ traditioni serui adiecta nullo uigore foueatur, nisi quatenus paciscentis intererit[n]. Nam & usuras constat ex pacto deberi nō posse, quamuis in ipsa pecuniæ traditione factum sit: soli enim retentioni sufficiet[o], quod odio usurarum in numerata pecunia constitutum plerique arbitrantur. Cæterū & contractus, qui re contrahuntur, pacto in traditiōe adiecto, extendi nequeunt, ut supra quàm per uenerit oriatur obligatio[p]: quod scilicet huiusmodi pactum contra naturam eius contractus esset[q]. Traditio quoque si alteri fiat, alteri uero pactum, receptius est, nullam inde actionem dari[r]: ut quū quis pro colonis Titij pecuniam prærogat, id est antequàm dies illic cedat soluit, et in ipsa solu

h l.legem.j.eo.
i l.si pacto j.eo
k l.sancimus. de uerb.sig.
a l.iuris g.§.1. ff.eo.
b l.1.j.de pac.c
I uent.l.legē j.de don.l.2.j.d. don.quæ sub mo
c l.si dn̄s.in fin. de præscr.uerb.
d l.2.j.de euict
e d.l.si dn̄s.Bal d.l.in tradition
II f l.cum re j.don.l.pesf ct de don.quæ su
III c no.
g l.ex mor.ci
IIII ca.me j.de pact.con. j.eo.tit.l.seq.
h l.contra.l.iu publ.ff.eo.
V i l.tradit nibus.j.eo.
k l.2.& 3.j.d pact int.empt.l. in fi.ff.de don.
l l.pen.ff.eo. si creditor.§.fi
VI de dist.pig
m l.1.§.si quis. aq.quo Bart.d.
VII pe
n l.seruus.ea ff.de ser.expor
o l.quamuis.1.
VIII de usu
p l.si tibi decem ff.eo.
q l.rogasti.§.
IX tibi.ff cer.pet.

ipſa ſolutione Titius ſe ei reſtituturũ promittit, non confirmatur id pactum [s]: cui conſequens eſt, quod traditum extat, ſi locus monumenti hac lege uenierit, ne in eum hi inferantur, quos ibi ius eſt inferri, ex hoc pacto agi non poſſe [t]: non fauore religionis (ut quidam credidere) ſed quoniam ius alterius reſpicit, quod ĩpediri pacto nõ poteſt [u]: nã & receptum eſt, ſi contractus fauorem alicuius reſpiciat, pactio illi incontinenti adiecta fauorem alterius, non tamen actiõem informari [x]: ut ſicut cohærentia contractus talis pactio non cõualeſcit, ita nec rei traditiõe conualeſcat, in pleriſq; enim aſſimilantur, ut hic Socy. X oſtendit. Sed & illud admiſſũ eſt, traditiõe quæ nõ ſpõte, ſed præcedentis obligatiõis diſſoluendæ cauſa facta fuerit, pactum nõ roborari [y]: ut ſi ſtipulatiõe tecum conuenero de centum tibi ex certa cauſa dãdis, deinde in ipſa numeratione paciſcar, ut pro me eas Romam, nulla ex pacto actio erit, quia huius traditionis cauſa nõ pactum ipſum cenſetur, ſed præcedens obligatio, quæ omnino diſſoluenda fuit. Quapropter patris pactũ in dotis præfecticiæ traditiõe factum, actionem non innouat [z]: tenetˉ enim filiæfa. dotem tradere [a], atq; ita officio iudicis cogi poteſt [b]: quũ aliàs iure ciuili inter patrem & filiumfa. actio nulla eſſet [c]. Quòd ſi ſubſequens traditio ultra neceſſitatem aliquid uoluntariæ utilitatis adderet, propter eam utilitatem pactum fulciri, ceu ea cauſa ſubnixum poſſet, quod tribus exemplis oſtendam. Primum eſt in contractibus innominatis, in quibus præceſſit pactio, puta ꝓmiſſio dandi ut faceres, ea ſolam obligationem naturalem producit, & ideo inefficax eſt. Si igitur traditio illi pacto acceſſerit confirmabitur; quia habet id utilitatis traditio, ut rem trãſferat, quæ aliàs nulla actione à poſſeſſore extorqueri potuiſſet [d]. Alterum in patre emancipatæ filiæ dotem dante, qui traditiõi poteſt quam uult legem adijcere [e], & tamen tenetur pater etiam emancipatam filiam dotare [f]; quod iure nouo conſtitutum eſt; lege enim XII. tab. penitus extranea huiuſmodi filia erat [g]: unde cõſtitutio quæ id onus patri addidit, eo moderamine addidit, ut etiam ſolo pacto ſibi cauere poſſet, ut integra dos eò reuerteretur, unde uenerat: & ideo tanta neceſſitate non ſubeſt, quin pacto tolli potuerit: atq; ita ego cõmunem Iac. Pet. Alb. Bart. Ang. aliorumq; ſententiam declaro [h]. Alexandriq; diſſentientis ratiões ſubmouendas cenſeo [i]. Tertium eſt quum præcedens obligatio ex contractu deſcendit, & ſubſequente traditione actum eſt, ut adiecto pacto fiat nouatio, tunc enim propter uoluntatem partium uideretur pactũ traditione ipſa effectum ſumere, quia ſcilicet præcedens obligatio ſola nullam neceſſitatem habet, quum quaſi nouata ſit [k].

tem pro alumna dares, ſeruari oportet: nec obeſſe tibi potuit, quod dici ſolet, ex pacto actionem non naſci: tũc enim hoc iure utimur, quũ pactum nudum eſt: alioqui quũ pecunia datur, & aliquid de reddẽda ea cõuenit, utilis eſt condictio.

IDEM AVG.
Capitoni.

Ex conuentione quidem, qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis, quũ fundum in dotem daret, ut creditoribus, quibus fuerant prædia obligata, uſuras ſolueret, actio tibi aduerſus eam cõpetere non poteſt, etſi pactũ in ſtipulationẽ deductũ probetur.

l. ſi tibi. ĩ. loca. — *. quod ſi locus. de relig.* — *d. l. pen.* — *gl. l. petẽs. ĩ. e.* — *l. ſi intra. ff. eo. l. ex morte. ĩ ſi.* — *l. auia. ĩ. de iur. dot.* — *l. qui liberos. de it. nupt.* — *Bart. l. obligatur. de act. & oblig.* — *l. fi. ſupr. tit. 1* — *glo. d. l. in traditionibus.* — *l. 1. §. accedit. et §. extraneum. ĩ. e re ux. act.* — *l. fin. ĩ. de dot. rom.* — *§. emancipati. nſt. de hær. quæ b inteſt.* — *in d. l. auia. et l. 1. in traditionib. Socy. et Rim. ne.* — *Alex. l. ſi cum dotem. col. 2. ſol. mat.*

EX CONVENTIONE. Fundum mulier, quẽ iam antea creditoribus obligauerat, ĩ dotem marito dedit, pactoq; cum eo conuenit, ſe illis uſuras ſoluturam, ne ſcilicet iure pignoris à marito fundũ illi euincerent: nec promiſſa ſeruauit, ſoluto matrimonio, hæres mariti Capito cõuentus, ut fundũ mulieri reſtitueret, eam recõueniebat ex pacto quaſi uſuras creditoribus præſtitiſſet, uidebaturq; ꝓbabilis ei9 allegatio, quia creditori hypothecario id ius competit, ut debitoris pecuniam à poſteriore creditore conſumptam repetat, perinde ac ſi extet [a], quũ genus nunq; perire poſſit [b]: merito ergo dubitabat, ne eo noĩe aliquando cõueniretur: ſua enim plurimũ intererat, ut eis ſatisfieret, indẽniſq; præſtaretur. Sed tamen reſponſum eſt, hũc minime audiendũ eſſe, quaſi ſua amplius non interſit [c]; quũ reſtituto fundo, omne id onus ad mulierẽ pertineat, nec probabiliter quicq; ſibi à creditorib9 illis ſit timẽdum, ſiue quod reſpectu fructuum à marito conſumptorum, nulla eſſet pro uſuris hypotheca [d]: ſiue ꝙ etiam ſi actum eſſet ad fructus uſurã trahi [e], non uidentur creditores marito priores eſſe, cũ quo tempore naſcuntur, ius quoq; mariti natũ ſit [f]; quod tanq; fauorabilius præualere debuit. Quòd ſi in fundi reditu non pecunia ſed naturales fructus ſint [h], dubium non eſt eis cõſumptis, nullam creditoribus cõcedi actionem [i]; quia ſpecies bona fide à creditore, quàmuis poſteriore cõſumpta, peti non poteſt [k]. Hincq; adnotant Doctores, eum cuius amplius intereſſe deſinit, à iudicio repelli [l]; hæc enim exceptio, tua non intereſt, ante litem conteſtatam, ut de eius natura eſt oppoſita, agentem à limine iudicij ſubmouet [m]: nam ſicut à principio agere is non poteſt, cuius non interſit [n], ita ſi ex poſtfacto res ad eũ caſum deueniat, à quo nequit incipere [o]. Idemq; de exceptione dicendum, ut is ſolus, cuius intereſt, excipere poſſit [p]: debetq; prima frõte de hoc conſtare [q], alioq; litis ingreſſum nõ impediret: quod ſi lite conteſtata obijciatur, receptius eſt peremptoriæ exceptioni æquiparari, & ideo tanq; ex ea oſtendatur actori nullam actionem competere, etiam tali tempore excipiens audiretur [r]. Non tamẽ hæc perpetua ſunt, ſed quibuſdam caſibus auditˉ etiã is, cuius intereſſe deſinit: ut ſi id facto rei cõuenti contigerit [s], uel alterius, qui eius ꝓſo-

k arg. l. tenetur. ĩ §. 1. uer. ſed ſi aream. de act. em. & glo. in d. l. auia. in ult. ſol.
a Bart. l. pupillus. de his quæ ĩ fraud. cred.
b l. in ratione. §. incertr. ad l. falc.
c l. fin. §. 1. ff. ad l. rhod.
d l. ſi ita ſtip. §. Chryſogonus. ubi Aret. & Iaſ. de uerb. oblig.
e l. per retentionem. ĩ fi. ĩ. de uſur.
f l. idemq;. §. fin. ff. qui pot. ĩ pig.
g l. ſi is qui. ff. de iur. fiſc.
h l. diuortio. §. nõ ſolum. in fin. ſol. mat.
i l. 2. ubi not. ĩ. in quib. cauſ. pig.
k l. 1. ff. de diſtin. pign. Bartol. d. l. pupillus.
l loci. §. cõpetit. ſi ſer. uend.
m l. poſthumus. §. ſi quis ex his. de in offic. teſt. ubi Bartol.
n l. ſi patroni. §. qui fideicomm. ad Treb.
o l. ſi ſub una. §. 1. de uerb. obl.
p l. ille à quo. §. ſi de teſt. ad treb.
q l. non ignorat. ĩ. qui ac. nõ poſ.
r Felyn. c. ſuper his. colla. pen. de accuſa.
s l. ſi poſt acceptum. ff. de rei uẽ.

nam repræsentet, qualis est hæres, uel etiã singularis successor[t]. Idẽ in pœnis legalibus, nec em̃ quid intersit in eis cõsideratur[u]; sicut nec quum ex delicto seu dolo agitur[x]. Sed & si in præsentia interesse qdẽ desinit, damnũ tñ iam datũ sit, quo illud restituat̃, nõ censebit̃ desinere[y]; ut quũ quis iniuriarum acturus, stipulatus est aduersariũ suũ iudicio sisti, illeq́ post longam frustrationẽ perierit: desinit quidẽ stipulatiõis interesse, quia actio iniuriarũ morte rei extincta est: sed tamẽ durat damnũ, quod is passus est, quia per frustrationem litẽ cõtestari non potuit[z]. Et ex his decidi illa quæstio potest: si architectus mihi stipulãti insulam ædificare in fundo meo promiserit, egoq́ eum fundum alienem, an liberatus censeatur. Respõsum em̃ est liberari, quia mea amplius non interest[a], ut hac lege dicit̃: unde si intersit, ut quia promiserim emptori dictam insulam fabricatũ iri, secus esset[b]. Idem si eam actionẽ emptori cessissem: interest em̃ mea, eum qui à me causam habuit, plenissimũ ius consequi[c]. Sed & si promissor iam in mora fuisset, receptũ est nihil stipulatori posse imputari[d], cui rem suã libere uendere permittitur[e], nec ex mora sua lucrũ posse ab Architecto fieri[f]. Illud quoq; ueteres tradiderũt[g]: si huic stipulationi adiecta esset pœna, Architectum alienatione fundi facta non liberari: propter pœnam enim quid stipulatoris intersit non attendimus[h]: si tamen emptor uetaret, iusta esset Architecti excusatio.

Sed si fundus [b] æstimatus, ita ut pars instrumẽti significat, in dotem datus est, ex uendito actio, ut placitis stet̃, cõpetit.

b ¶ SED SI FVNDVS. Quum æstimatio dotis cõtractum ipsum in uenditionis naturam trãsformet, remaneatq́ idcirco fundus ipsi hæredi[l], manifesto apparet eius interesse, ut creditoribus satisfiat: & ideo pactũ cohærentia cõtractus confirmabit̃, & actio ex uendito cõpetet[m]: qđ si tale pactũ legibus reprobaret̃, secus esset[n]: ut quũ qs paciscit̃ ut uẽditor ipse tributa soluat: lex em̃ prohibet, ne qs fundum cõparare possit, quominus ipse publicas pensitatiões agnoscat[o]: idq́ publice seu fiscalis utilitatis contẽplatiõe[p]: unde legi prohibitoriæ pacto contrahentium renunciari nequit[q]: onus em̃ tributorũ est patrimoniale, qđ lex semp uoluit præstari ab eo qui tanq̃ dominus possidet[r]: unde pactũ ut dñs ipse & possessor soluat semper ualet, quod uero dñs nõ possidens soluat, non ualet, quantũ sit fisci respectu[s]: quo ad paciscẽtes tñ ualet, qa nulla est ꝓhibitio legis[t]: quũ trãslatio hæc possessiõis tẽporaria, & ꝑfecta non sit[u]: & ita ego ueterũ sententiã declaro[x], qbus Fulg. Aret. Socy. Rim. accedũt. Alij tamen ualere pactum partium ipsarum respectu indistincte existimant: pacta enim debitorum inter se obseruanda sunt[y]: & ideo si mulier fundum emphyteuticũ marito in dotem det, pacto quod ipsa canonem soluat, ualebit pactio[z]: licet domino non præiudicet, quin maritus cadat, si solutum non sit[a]. Sed huic sententiæ uerba legis repugnant[b], quæ de actione

t l. et ideo. de condic. fur.
u l. inter omnes. ff. de fur. l. iniuriarum. ff. de iniur.
x l. 1. §. rectissime. ff. de ui & ui arm. l. 1. §. si rem ff. dep.
y l. qui autem. §. si quis cau.
z l. si eum. §. quĩ iniuriarũ. in fin. si quis cau.
a d. l. si sub una.
gl l. stip. non diuiduntur. ubi Roma. eo. tit.
b arg. l. in uenditione. uer. si qs in tradẽdo. ff. cõ. præd.
c l. si tibi. §. si pactus. ult. rñ. ff. eo. P. ucl. de Cast. d. l. si sub una.
d l. 1. §. si fundũ. ff. de aq. quot.
e l. in re. ĩ. man
f Bar. l. si insulã. ĩ pri. de uer. obl.
g Dy. Abb. Ias. l. non solum. §. fi. de op. no. nun.
h l. stipul ista. §. alteri. de uer. obl.
l l. quoties. ĩ. de iur. dot.
m d. l. iurisg. §. quinimo.
n l. 1. ĩ. sine cen. uel reli.
o l. fi. eo. tit.
p l. ij. eod. tit.
q gl l. 1. ĩ. ne fide iuss. dot.
r l. imperatores. de publ. l. 1. de an. pub. lib. 10.
s l. inter. ff. eod.
t l. epistola. §. 1. ff. eod.
u l. 1. §. p seruum 2. de acq. poss.
x gl. in d. l. 1. in 1. sol. & Nicol. Mata.
y l. 2. §. fin. de uerb. obl.
z Spe. ti. de loc. §. nunc uidendũ. quæst. 111.
a l. lex uectigali. de pign.
b d. l. 1.

ex uendito loquũtur, cuius nulla cum fisco consideratio est. Et hac ex ultima legis parte illud adnotant interpretes, rei existimatæ dationẽ uenditionis contractum inducere[c]: quod intelligendum, si æstimatio in contractu interueniat, cuius naturæ dominij translatio non aduersetur.

IDEM AVG.
Phaculæ.

PActa nouissima seruari oportere, tam iuris, quàm ipsius rei æqtas po-

Quid enim si in commodato, locato, deposito, huiusmodi æstimatio interuenerit? uidetur certe causa facilioris probatiõis solum facta aduersꝰ eum, qui ex culpa, uel periculo conuenitur[d]. Quod si ex natura contractus dominij trãslatio requiritur, tunc regulæ legis nostæ standum est, ut æstimatio emptionem faciat[e]. Idemq́ in dubio respondendum est, ut in contractu dotis, in quo nõ magis translatio dominij, quàm possessionis necessaria est: quum possit mulier, si hoc actum sit, nudam possessionem in dotem dare[f]: in dubio em̃ potius de iure transferendo actum censebitur, et ideo si æstimatio accesserit, factam uenditionem interpretabimur[g]: quæ sententia contrarijs coniecturis quandoq; impugnatur, ut quia æstimatio condigna non sit, nec uerum rei ualorem æquet[h]: uel quia appareat ideo æstimationem accessisse, ut rei detrimentum resarciri possit, faciliusq́ culpa præstari[i]: uel si ex postfacto adijciatur: non enim uerisimile est uoluisse partes perfectum antea contractum nouari uel corrigi[k]: humanitatis quoq; intuitu, in dotis contractu non uidetur æstimatione alienatum fuisse fundum, quum maritus aliter soluendo non sit[l]. Idem si auctum sit rem ipsam, non autem æstimationem reddi[m]. Idẽq́ ex alijs coniecturis. Quid em̃ si in diuisione, à cohæredibus facta, hi serui æstimati sunt, quos sub conditiõe per fideicommissum testator alijs reliquerat? Non erit uerisimile id actum, ut uenditionis titulo transferantur[n]. Sed quid in contractu de cuius natura dominium non trãsferatur, sed communicetur, ut in societate? Et pro parte communi sapiet æstimatio aliquam naturam uenditionis[o], ut scilicet commune sit periculum, quod supra in pecorũ partiarijs tradidimus[p].

PACTA NOVISSIMA. Debebam tibi centum ex causa mutui, deinde pactus mecum es, eam summam à me nõ petere: rursus post aliquod tempus conuentum inter nos est, ut eius pacti commoditate non uterer: hic traditur posse te ex mutui causa rursus agere, & mihi excipiẽti obstituram ex nouissimo placito replicationem[a]. Dixerit aliquis, quum in lege nõ exprimatur, quæ conuentio præcesserit, non uidetur restringenda hæc species ad pactum non petendi, sed generaliter potius intelligendum, etiam si iustum, id est uestitum (ut uocant) pactũ interuenerit, quod priorẽ actiõem ipso iure extinguat[b]. Sed huic positiõi reclamãt oẽs, quoniã actio semel extincta suscitari amplius nõ potest[c]: nisi respõderis, priorẽ qdẽ nõ suscitari, sed nouã eiusdẽ conditiõis & naturæ ex pacto dari, & id

c c. l. quoties
d l. si ut certo. § 2. commo.
e l. litis. ff. pr. empt.
f l. usufructu. ff. sol. mat.
g l. cum fundus locati.
h d. l. quoties. gl. l. 1. §. 1. de super fi.
i Saly & Mod. hic arg. d. l. si ut
k l. si. ĩ. de noua. Doct. hic.
l l. pe. ubi gl. ĩ. de iur. dot.
m l. si inter. e. tit.
n l. seruus. ff. fa. mil. ercisc.
o l. cum duobus. §. dãna. ff. p soc.
p supr. l. si pascen da.
a l. si unus. §. pactus ne. de pact.
b l. stychum. §. natura. is. de sol.
c d. §. pactus ue. si. sed si.

stulat: quapropter si cōuentiōe, quæ p̄cessit diuersa pars usurā se nō esse consensit, & maxime [b] si ut ꝓponis, id etiā apud acta præsidis asseuerauit, actionē, quæ super prima conuentione fuerat, exercere non prohiberis [c].

& id esse quod lex ait, ideo proficere ad nouum cōtractum: uidetur em̄ iuris interpretatione repetita prima illa cōuentio [d]: quod in obligatiōe ex contractu facilius inducitur [e]: in actione uero iniuriarū pacto sopita secus est, quoniā huiusmodi actio ex sequenti pacto nō nascitur, sed ex cōtumelia [f]: nec nouum est, facilius aliquid ad instar eius quod semel placuit induci, q̄ omnino innouari [g]: nā & ei cui actio semel cōpetijt de facto, deinde agere lex permittit, dum partis uolūtas non aduerset, ut quia non excipiat [h]: & sic utcūq; sustineri hæc sententia aduersus communem posset [h].

b ¶MAXIME. Quæ em̄ in iudicio fiunt, ualidiora sunt: unde facilius in his præsumuntur solennia [g]: diluitur'q; omnis p̄sumptio uel doli uel metus [h]: & ideo tutor cū pupillo corā iudice contrahens, censebitur bona fide & palàm contraxisse [i]: & qui in iudicio confitetur, ex iusta causa confessus censebitur [k]: & si expressa mutui causa cōfiteatur, exceptione non numeratæ pecuniæ uti amplius non poterit [l]. Sunt'q; iudiciarij feruoris plurimi effectus: ex eo em̄ stipulatio fingitur [m]: renunciatio quoq; iuris in posterū competituri inde robur assumit [n]: testamentū, uel causa mortis donatio, corā duobus testibus ibidem facta, sustinetur [o]: pactum nudū, quod ad iudicij ipsius expeditionem respiciat, corroboratur, & actionem parit [p]. Sunt & qui generaliter qualēcunq; pactionē calore iudiciario foueri tradiderūt: sed eorꝝ sententia cōmuniter recepta nō est [q]. Sed ān hæc ꝓcedant corā quocunq; iudice? Et Bald. pro maioribus quidem magistratibus præsumi fatetur [r]: ꝓ minoribus uero negat [s]: unde & Aret. respondit [t]: non p̄sumi iustā causam in decreto iudicis idiotæ & imperiti, quales solent esse pagorꝝ seu uillarum duumuiri & potestates, & qui ulli sportula authoritatis suæ copiam in instrumentis faciunt [u]: sed uerius est, ex qualitate ꝑsonarum uel augeri p̄sumptionē, uel minui [x]: qđ & Dec. sentit. Articulus tñ hic diffusior est, q̄ ut in præsentia attingi, & huc de locis ordinarijs trahi debeat [y].

c ¶NON prohiberis. Attenditur ergo ultimū pactum, derogat'q; priori: quod generaliter fatendum & in mandato [b]: ut ultima ꝓcuratoris constitutio obseruet̃, & in iuramentis [c], & in cæteris cōtractibus, & scripturis: sic & ultima mora diluit p̄cedentem [e]. In rescriptis quoq; idē traditum est, ut posteriora efficaciora sint. Idē in legibus, in decretalibus, in statutis municipiorꝝ, in cōsuetudine, in p̄ceptis, īterloquutiōibus'q; iudicū [i]: in testamētis uel codicillis: sic ultima sepulchri electio attēdit̃ [l]: & mulier in ultimi uiri conditorio reponit̃ [m]: sic ultimus sacerdotij status inspicit̃ [n]: sic postrema ab ædiculæ patronis facta p̄sentatio [o], sic nouissima qualitas ꝑpendēda, extrema'q; uitæ cōditio [q]: si quidē, ut ꝓuerbiali uersu dicit̃, Alius de alio iudicat dies, supremns de omnibus: unde & ultima fama considerat̃ [r]: sic ultima uerba sententiæ, uel cuiusuis alterius scripturæ [s]: quæ latius tractata à recentioribus hic accipienda sunt. Non tñ hæc ꝑpetua sunt, attenditur'q; qñq; & primus actus: quid em̄ si supremus priori nō ita aduerset̃, quin ambo iungi aliquo modo possint? Certe semꝑ ꝓ concordia adlaborandū est [t]: uerba'q; īstrumentorꝝ interpretatione adiuuāda sunt, ne simul pugnent [u]: nec credēdum à sequēte cōuentiōe priori derogatum, nisi id expressim actum constet [x]. Qua ratione si in eadem scriptura reperiatur aliqđ posterius adscriptū, qđ prius adnotari debuit, non tñ actus uitiat̃ [y]. Sed p̄posteri repræhensione sublata, uoluntas suo ordine accipit̃ [z]: unde & figura ὕστερον πρότερον, non Grammaticis solū, et Rhetoribus, sed etiam Iureconsultis cōmunis [a]. Sed & si ultima dispositio nō ualeat, ut qa dolo facta, uel cōtra leges, dubiū non est primā nō obliterari [b]. Idē si ab eo inita sit, cui id ius non cōpetat [c]. In unoq̊q; em̄ actu id necessariū est, ut potestas uoluntati iungatur, alioq nihil agit̃ [d]. Quapropter in pignoribꝰ is potior est, qui tp̄e est prior, qm̄ ius illi acquiritur [d]: qđ sequenti contractu auferri ab eo nō potest [e]. Idē in sacerdotiorꝝ collationibus [f]: Idem in uenditionibus, ut is p̄feratur, cui res prius est tradita [g]: sic statur primæ testis asseuerationi: ex ea em̄ ius parti quærit̃, & sequens cōtraria ex subornatione descendisse p̄sumitur [h]. Ex his & aliud inducit̃, ut qñ actio ꝑ posterius pactum ipso iure sublata est, non possit deinde nouissima conuentione suscitari: quòd scilicet actio semel extincta, suscitari à cōtrahentibus nequeat [i], ut supra diximus: nisi beneficio legis id accidat, quæ iusta ex causa utiliter eis ꝓuideat [k]. Eadem ratione quādo res integra non est simplici pacto posterius concepto, p̄cedens contractus nō rescinditur [l]: nec cōtractus, qui re ꝑficiuntur, nudis uerbis dissolui possunt [m]: unde necessariū est simili actu priora oīa rescindi: alioqui ultimū illud pactum, quantum ad rescissionem ꝑtinet, inefficax erit. Ex natura quoq; uel fauore rei præualet quandoq; prior actus, ut in libertate sub uarijs cōditionibus relicta, obseruabitur em̄ leuissima non ultima conditio [n]: quod libertatis fauori adscribendum est. Huc pertinet & quū pristinus actus plenior est, is em̄ attenditur posteriore neglecto, ut quū qui pure uendiderat, iterum sub conditione uendit [o]: uel qui pure aliquē instituerat, eum deinde sub cōditione instituit: prior em̄ tanq; plenior institutio attendetur [p]: nec nouum est ex quodā fauore & humanitate hæc induci: nam & quod uulgò traditum est, quoties plures opiniones ab aliqua referuntur, censeri ultimā approbatiorem [q]: non procedit si prior maiore æquitate niteretur, cum sequens ad rigorem deflecteret [r]. Sed & casibus, quibus nouatio nō fit, apparet ab ultimo contractu primū non inuerti [s]: ut quū qs stipulatus est actū, uel usumfructū, deinde iter, uel usum: nihil em̄ agit̃ [t]: cum priore stipula

l. iurisg. §. ad- | ff. cod. | .ubi pactum. | it. 1. | . ucr. sed si. | arg. l. 2. §. re | erc. de iti. actu- | pri. | . Iulia. §. quā- | n. ff. ad exhi. | arg l. pupilli. | . de solut. & | . l. si diuersa. | it. 1. | . 1. j. de præd. | . | Alex. l. trans- | ione. j. tit 1. | non existimo. | admin. tut. | gl. p. n. in l. 1. | in terro. act. | . ca. j. de cōfes. | Saly. coii. 1. | l. cum ostendi | s. de fidc. tut. | glo. l. 1. de cur. | . dan. | ōim. j. de testa. | l. auth. gene- | iter. de episco. | clerie. | . siue. j. tit. 1. | . 2. supr. de of. | il. iud. | . tutores. de cō | . tut. ubi Bal. | Aret. consi 96. | l. sciendum. | uerb. oblig. | Inno. Hosti. c. | lēs. j. ut lit. nō | test. | c. nisi de præb. | d. l. sciendum. | uoniam contra | proba. | l. si quis cum | . in fi. de pc. | . duobus. §. fi. | iureiur. | . illud. de peric. | com. | . quod iussit. de | iud. l. si opus. | op. no. nun. | Federi. cons. 10. | c. is qui. §. mu- | r. de sep. in 6. | l. si mater. j. ne | stat. def. ubi | ld. | Dec. consi. 124. | l. si filia. in fi. | e inoffic. test. | Fely. c. cum con | gat. col. 2. de | rescrip.

s l. stychus. de man. test. gl. c. prædicatur. 16. quæst. 1.
I
t l. fi. supr. tit. 2. Bar. l. fi. §. idem quæsijt. de cond. indeb.
u c. inter dilectos §. cæterum. de fid. instr.
x l. præcipimus in fi. j. de app. Bart. consil. 72 col. fi.
x l. 2. §. prius. de uulg.
II
z l. præposteri. j. de testa.
a d. l. iurisg. §. utrum.
b d. l. iurisgēt. §. sed si fraudandi.
c l. pactum curatoris. j. e.
III
d l. nolle. de acq. hæred.
d l. 1. quan. prou. non est nec.
e l. 1. qui pot. in pign
f c. si tibi. de præb. in 6.
g l. quoties. j. de rei uend.
IIII
h c. sicut. j. de testi.
i l. qui res. §. aream. de solut.
k l. quamuis. §. quoties. ad Velle.
V
l l. ab emptione. ff. eo.
m §. 1. inst. quib. mod. tol. obl.
VI
n l. quod traditū. de cond. et dem.
VII
o l. si id quod. de rescind. uend.
p l. si te solum. §. 1. de hære. inst.
VIII
q l. bona fides. de po. l. qui filiū. §. Sabinus. ad Treb.
IX
r l. si cum exceptione. §. fi. quod met. cau. iuncta glo. Aret. consi. 163.
s l. fi. j. de noua.
t l. qui usumfru. de uerb. oblig.

ſtipulatione uberius ſibi prouiſum appareat.

X Prius quoq; præſtitam iuriſiurandi religionem obſeruari par eſt[u], quæ ſcilicet iuri cõmuni concordet[x]: ut eo exemplo traditũ eſt, quando mulier ſe fundũ dotalẽ non alienaturã iurauit, deinde nihilominus alienauit, & ſe obſeruaturã cum iureiurando affirmauit: nõ em̄ ſequens hic cõtractus ſuſtinebit̃[y]: ſed propter l. Iuliã fundi dotalis alienatio erit nulla[z]: quæ quãuis lege pontificũ iureiurando cõfirmetur[a], hoc tamen caſu ſecus eſt, quoniã ſequens iuramentũ à priore infirmatur, unde mutuis ictibus colliſa, religione legis Iuliæ ꝓhibitio non impeditur. Nec refert ſi alteri præſtitum non ſit prius id iuramentũ, ſed ſibi ſoli mulier iurauerit[b]: quia quũ illud licitũ ſit, uidetur Deo ipſi factũ[c]: unde reuocari amplius non potuit. Nec etiã refert, qđ emptor ignorauerit prius eã iuraſſe, quia non ideo cõfirmabit̃ contractus, qui nõ fauore emptoris à Pontificibus ſuſtinetur. Sed quia iuramentũ ſine peccato obſeruari poteſt[d]: quæ ratio hoc caſu ceſſat, quũ iã periura ſit mulier, unde ignorantiæ emptoris hoc tribui nõ poteſt, ut cõtractus ualeat[e]. Solum igitur in id, qđ ſua intereſt, celatũ ſe de priore iuramento fuiſſe ob dolũ mulieris experietur, & ſic diſſentientiũ ſentẽtias cõciliãdo ego exiſtimo[f]. Sed quid ſi prius iuramentũ iuri communi nõ concordet, an ſequẽs actus ſeruabit̃? Et ſeruari cõſtat, licet piurus ille efficiat̃[g]. In his tñ, quæ ex facto noſtro ſolũ pendent (niſi ſpecialis reuocatio ĩterceſſerit) attendẽdus priſtinus eſſet actus, ꝓpter uim iuramenti, qđ clauſulæ derogatoriæ effectũ habet[h]: unde ſolet dici, actum generalibus uerbis ſubſequẽter factũ, ad res prius iuratas nõ trahi[i]. Ex mente quoq; agentium ſequens actus quãq; retro trahitur, & priori adſcribitur: unde traditũ eſt, ea quæ poſteriore codicilloꝝ ſcriptura referunt̃, ꝑinde haberi, ac ſi in teſtamento adſcripta eſſent[k]: qđ ex teſtatoris mente deſcendit, & germanitate, quæ codicillis cũ teſtamento eſt[l]. Et qđ ex mente inducitur, fortius admittendũ eſt, ſi de ea quoq; expreſſis uerbis conſtet, ut quia in priore actu ſit clauſula ſequentiũ derogatoria[m]: nihil em̄ ꝓhibet, à priore ſcriptura poſteriorem corrigi, cõmutari, reſcindi[n]: atq; uulgò dicitur, præcedentem clauſulã ad ſequentium delarationẽ magis facere, q̃ ſequentẽ ad p̃cedentium[o]: merito igitur ꝓteſtatio præcedens ꝓpter clauſulã ſequentiũ derogatoriã præualet: qđ tñ quibuſdã caſibus non ꝓcedit. Primus eſt, quũ apparet ſpecialiter eum pœnituiſſe[p]. Idẽ ſi ceſſet ratio ꝓteſtationis, ut quũ quis in teſtamẽto ſcripſit, nolle ſe ullos codicillos ualere, niſi manu ſua ſignatos, & ſubſcriptos, apparet em̄ eum timuiſſe, ne falſi ſupponerent̃. Quãobrem ſi deinde proferãtur uere ab eo facti codicilli, adhuc ualebunt, quia poſteriora priori proteſtationi, cuius ratio ceſſat, derogant[q]. Secundus caſus eſt, quãdo actus, de quo facta eſt proteſtatio, cũ alio geritur, nec ille admonitus proteſtatiõis eſt, ſiue quia abſens, ut Bar. tradit[r]: ſiue quia propoſitum mente retentum eſt, ut Petr. mauult[s]: quæ ſententia ſumma ratione nititur, licet Iaboleni reſponſo, quod illi interpretãtur, nõ conueniat[t]: ait ille, locator horrei propoſitum habuit, ſe aurum, argentũ, margarita non recipere periculo ſuo, deinde quum ſciret has res inferri, paſſus eſt:

s l. fi. j. de noua.
t l. qui uſumfr. de uerb. oblig.
u c. intellecto. de iureiu.
x c. dilecto. ubi Imo. de præb.
y gl. c. licet. de iureiur. in 6.
z l. j. de fun. dot.
a c. cum contingat. de iureiur.
b Alex. l. duobus §. fi. de iureiur.
c c. debitores. de iureiur.
d d. c. cum contingat
e l. quemadmodũ in fi. C. de agri. & cenſ. lib. 11.
f Imo. d. c. colum. 27. Io. Fab. §. j. inſt. quib. ali. non licet. Alex. XI conſ. 16 in 3.
g c. de ſpon. duo. c. ſicut ex literis. de ſponſ.
h Bart. l. ſi quis. in prin. de leg. 3. col. fin.
i gl. c. cum non deceat. de elect. in 6.
k l. 2. §. j. de iur. cod.
l l. talis. in fi. de leg. 1.
m l. ſi mihi. §. fi. de leg. j.
n l. nihil. de adim. leg.
o Bar. l. quiſquis. de leg. 2.
p d. l. ſi quis. in princ.
q l. diuus. §. j. de iur. cod.
r l. non ſolum. §. mortem. col. 6. de op. no. nun.
s Pet. & Cy. hic.
t in l. cum in plures. §. locator. ff. loca.

perinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac ſi propoſitum fuerit remiſſum. Ex hac em̄ interpretatione nullã probabilem dubitationem habet id reſponſum, inepteq; loqueret̃ Iureconſ. quorſum em̄ opus fuit tibi remiſſam proteſtationem cenſeri, quæ uel in mente retenta ſit, uel tibi non fuerit patefacta? quum nihil præiudicij facere huiuſmodi ꝓteſtatio poſſit[u]. Adde quod nec latine loqueretur, nec em̄ ſi propoſitum nomen eſſet, intentionemq; ſignificaret, debuit Iabol. infinitiuo uerbo uti, propſitum non recipere, ſed, non recipiendi[x]: unde apparet nomen nõ eſſe, ſed participiũ, quod in uim nominis non trãſit, ut Lau. Valla eleg. C. XXVII. docet. Tertius caſus eſt, quãdo clauſula derogatoria ſimpliciter præceſſit, & actus cõtrarius ex interuallo ſubſequutus eſt, quod ex eodẽ reſponſo Iac. But. cenſuit. Sed quomodo is caſus intelligi debeat, à me alibi diſputatum eſt[y]: hic in præſentia ſolũ dixero, nec uerbis Iabo. hunc intellectũ conuenire, ſiue quia eodem uitio laborat, ut propoſitũ pro nomine accipiatur, ſiue quòd dictionem deinde ad actũ ex interuallo reſtringit, quæ generalis eſt, & id quoq; cõplectitur, quod incontinenti poſt geſtũ ſit[z]: ſiue quòd regulariter proteſtatio etiã ad ea trahatur, quæ ex interuallo ſequuntur[a]: nec coarctandũ fuit reſponſum ad caſus particulares. Ego igitur hiſce opinionibus omiſſis, quibuſdãq; recentioꝝ nihilo melioribus cõmentis, reſpõſum illud aliter accipiendum exiſtimaui. Sciendum em̄ habere ꝓpoſitum, idem eſſe quod ꝓpoſuiſſe, ſeu proſcripſiſſe, pro ualuis fortè tabernæ, uel horrei[b]. Sueto. in C. Caligula uectigalibus neq; propoſitis, quum per ignorantiã ſcripturæ multa cõmiſſa fierẽt, tandẽ flagitãte pop. Rom. ꝓpoſuit quidem legem, ſed minutiſſimis literis &c. Rurſus ſciendum, horreum pro quocũq; loco ad reponendas merces accipi[c]. Apul. li. IIII. Aſini. Tunc horreum quoddã gazis Milonis refertum, ſecuribus diffindunt. Nos uulgò magazinum uocamus. Erãt aũt, qui artem hanc exercebant, ut locũ ipſum, ſeu apothecã, non ꝑpetuæ ſedis cauſa, ſed ad res interim reponendas locarent, merceſq; ꝑiculo ſuo reciperent, quòd ſcilicet cuſtodia ad eos ꝑtineret[d]: uocant̃ autẽ latine etiã horrearij[e]. Igit̃ decidit Iurecõſ. ſi horrearius res illas receperit, ad periculũ p̃ſtandũ teneri, priore ꝓteſtatione, ꝓ ualuis fortè fixa, nõ obſtãte: cuius rei eſt ratio, q̃a alioq; facile poſſet horrearius cũ furibus cõuenire, & cõductorẽ decipere, q̃ apud eum repoſuit tantiſper dum aliò aduehit, uel locũ reperit, ubi uenales ꝓponat, ut quod de ꝑſonis caupones, de equis ſtabularij exercẽt, de ipſis mercibus horrearij faciãt: nam & de his traditum eſt, ſi uectoribus prædixerint, ut res ſuas cuſtodiãt, nõ em̄ ſe damnum præſtituros, nihilo minus teneri, niſi expreſſe uectores proteſtatiõi conſenſerint[f]: quia tacendo ſibi non præiudicãt, quum lex tacuiſſe præſumat, quòd ſciant ius ſuum durare[g]: alioqui materia eis quoq; daretur cum furibus aduerſus eos, quos receperunt, coeundi[h]. Et ex his colligitur quartus caſus, at proteſtatio ſequenti actui derogatoria non attendatur, quando pars, quæ lædi poterat, expreſſe nõ conſenſiſſet, & ex ea cum furibus coeundi occaſio nautæ, cauponi, ſtabulario, horreariòq; ſubminiſtraretur.

u l. ſi repeten
de condic. ob ca
x l. ſi q̃s nec ca
ſam. ſi cer. pet.
y l. deteſtatio.
uerb. ſig.
z d. l. 2. §. prin
ubi Aret. de uu
a d. l. talis. e
l. ſeq.
b l. ſed & ſi. §.
ſcribere. de inſ
to. l. ſi quis id q
de iur. omn. iud
apud. §. hæc ſu
ferè de iniur.
c l. 3. de off. pr
uig.
d l. j. j. loca.
e l. ſi uero. de l
qui deie.
f l. fi. §. item ſi.
nau. caup ſtab
g l. ſicut. §. n
uidetur. ff. q. n
pig.
h l. j. in prin.
nau. cau. ſtab

IN BONAE fidei. Pactorū q̃ contractibus adijciuntur, alia substantiam respiciunt, ut in emptionibus rem & precium[k]: & hæc contractum ipsum reformare dicunt, siue ex continenti, siue ex interuallo conuenta sint[l]: alia circa naturalia cōtractus uel accidentia uersantur, & hæc si ex continenti facta sunt, non solum censentur contractui inesse, sed etiā actionem informant[m]: quū

IMP. MAXIMIAnus Augustus Mario.

em̄ actiones ex cōtractibus certis formulis continerent (quas à M. Manilio cōpositas Varro est author) ut id quoq; qđ pacto cōuentū erat cōpræhenderet, informabātur, id est in formā extensim deducebant, idq; in bonæ fidei iudicijs locū habuisse cōstat. Sed an & in cōtractibus stricti iuris? Et receptū est idē esse[a]: paucis reclamātibus[b], qui & in lege nostra, et in Vlp. responso perpendunt bonæ fidei mentionem otiosæ fieri nō debere, alioqui casum indubitabilē decidi, quū plusq; manifestū sit, pacta incōtinenti adiecta eis inesse, ex interuallo facta nō inesse: nec Pauli respōsum[c] huic sententiæ aduersat, qđ nō de actione informāda loquitur, sed de reformatione, q̃n scilicet pactio substantiā cōtractus respicit, id est pecuniā, seu diem, q̃ pars summæ est[d]: tunc em̄ distinguitur, aut ex cōtinenti & indistincte, siue cōtractus sit bonæ fidei, siue stricti iuris, inest & reformat: aut ex interuallo, et solū reformat, quū res adhuc integra est, alioqui nō reformat[e]: quā sententiā & Dec. sequit[f]. Ego à crebriore sententia discedendum nō arbitror, dū tñ recte intelligamus, in contractibus q̃dem stricti iuris pacta incōtinenti adiecta inesse[g]: sed actionē ueterē nō informari, ex pacto tñ noua actione ex stipulatu agi: & hoc est quod Bar. nouo loquendi more inq̃t, contractū informari nō actionē[h]: aliud em̄ est inesse cōtractui, aliud actionē informari[i]: etem̄ stricti iuris actiōes hāc informationē nō recipiunt: quū tot sint stipulationes, quot res[k]: pinde una nō possit esse actio extensa ad id qđ pacto continet: quo exēplo si stipulatio ad dationē referret, pactio factū respiceret, indubitatū est, certi condictionē nō informa-
II ri, ut ad incerta cōpetat[l]. Sed qđ si stipulatio cōtractui subiecta sit, nunqđ informet actionē ex contractu, sicut pactio nuda? Et Bart. informare credidit[m]: cōtra Rim. & Dec. quū ipsa actionē ordinario pariat remedio, nō fuit operæprecium actionē ex cōtractu ad eā ptendi[n]: quā sententiā & nos seq̄mur, q̃a cōstat stipulationē ad accidentia pcedentis bonæfidei cōtractus ptinentē propria natura cēseri, strictiq; iuris actionē parere[o]:
III quū tñ actio informata bonæfidei sit[p]. Sed qđ rursus in pacto tacito, an cohærētia cōtractus cōfirmet? Et parē esse taciti expressiq; naturā constat[q]: unde qui emit hæreditatē, & tacite agit, ut
IIII ipse hæreditarijs creditorib9 satisfaciat, recte ex empto actiōe tenebit[r]. Et q̃ incontinenti post cōtractū renūciauit hæreditati, tacite pactus censebit, & actiōe ex cōtractu cōueniet, qđ Aret. cen-
V suit[s]. Sed & in contractu psumpto, qualis est uenditio, q̃ pter æstimationē psumit inesse pos-
VI se pactiones cōstat, informariq; actionē[t]. Idem & si pactū quasi cōtractui addatur, ut quū in tutelæ susceptione concipit, qđ Ang. adnotauit[u].
VII Adde quod hmōi informatio nō solū paciscentibus ipsis pdest, sed etiā eis, quibus acquirere illi possunt: quo fit ut pactio inter creditorē & emptorem pignoris, ipsi debitori psit[x]: licet alteri
VIII non psit[y]. Nec refert unicū sit pactū, an plura cōtractui adiecta, oīa em̄ dū incontinenti cōuenta sint stabiliunt, actionē q; informāt, ut hic tradunt recentiores, nec quisq; un-

IN bonæ fidei cōtractibus, ita demum ex pacto

IX q; dubitauit. Sunt & q̃ huic informationi non obesse existiment, quód pactū causa exceptionis solū adiectū sit: nihil em̄ ipedit quo minus actionem quoq; possit pducere[z]: sicut uice uersa uidemus, pactū ex interuallo actionis causa à cōtrahentibus frustra conuentū, exceptioni saltē sufficere[a]: qđ hic ab oībus ferè receptū est, & optima ratione nitit: si quidē cōtractus, q ex materiæ defectu peccāt, saltē eatenus sustinent, quatenus ua-
X lere possunt[b]. Illud quoq; nō obesse informationi Accur. tradidit, qđ post finē cōtractus concepta sit pactio[c]: cōtra alij, postq; cōtractus psectus sit, negant pactionē corroborari[d]: quibus Alex. alijq; frequentius accedūt, quos & ego sequor, si manifeste cōstet contractū p absoluto iā habitū à partibus fuisse: alioq̃ humanius est, ex eo, qđ subsequutū est coniectari pfectā rē prius non fuisse, q̃ pactio inita est[e]. Sed an indistincte q̃liacunq; sint pacta actionē informabūt? Et supra diximus ea informare, q̃ naturā contractus, uel accidentia respiciūt[f]: elegantius Iurecōs. q̃ informari actionē ab his pactis ait, quæ legē contractui dant[g]; seu in ingressu cōtractus fiunt, id est (ut ego interpretor) q̃ cōnexā contractui causam habent, illūq; respiciūt: sicut em̄ Digressus à Quintil. dicit, quū quis à pposito argumento discedit, quicq; Græcis Rhetorib9 παρέκβασις, Marcello Iurecōs. Excessus est[h]: ita ingressus est, qui Græcis ἔμβασις, Ciceroni in oratore, Ingressio, qđ propositā causam argumentumq; respicit. Si igitur fundū tibi centū uendidi, adiecta conditione, ut p me Romā eas, munietur pactū[i]: q̄m uerisimile est uiliore me precio uenundedisse, ut id tibi iter remunerarem: quapropter solet dici pactum ipsum precij partem censeri[k]. Quod si in contractu depositi id pactum apponeretur, secus esse pleriq; tradiderunt[l]: egrederetur enim hæc res notissimos eius terminos[m]. Idem in cōmodato proditū est, quod & Bar. in mutuo quoq; censuit[n]: nec em̄ certi condictio, quæ ex mutuo datur, huc extēdi debet, ut ex ea quisq; compellatur Romam ire: cui & nos hoc casu pter stricti iuris naturā assentimur: sicut & in illa spe-
II cie: Si tibi centum donauero, deinde ex continenti paciscar de aliqua hæreditate tecum diuidenda, nā pactum non roborari, quia ex diuersa causa separato in negotio pcesserit, Alex. hic opinatus est: recentiores contra, quū ex re incontinenti gesta, alterum alterius causa conuenisse præsumendū sit[o]. Nobis uidet id cōsiderandū, an uerisimile sit mutuo donatiōis pactiq; respectu contractum fuisse, an id minus, ut priore casu saltem cōtractus informetur: nec uero his adsentimur, qui actionem non informari tradunt, quum

pacta. ubi gl. ... ontrah. empt. ... urisq. §. adeo ... o.
... l. §. quinimo.
... petens. ĩ. eo. l. ... si cer. pet. ... orc. Inst. qui. ... re. contrah. ... g. col. 2. Soc. ... §. si stipulan- ... e uerb. obl. ... l. lecta. ... §. diem. de ... end. ... §. adeo. d. l. ... ta. ... l. petens. ubi Bulg. & Ia. ... S. Georg. ... l. l. lecta. ... Bar. d. l. lecta. ... fin. ... l. lecta. ... scire. de uerb. ... ig. ... nst. de uerb. ob ... in prin. ... r d. l. lecta. ĩ. si ... l. prædia. de ... empt. Mod. ... l. petens. ... arg. l. fin. ĩ. de ... st. conuen.
... in bonæ fidei ... eo quod cer. lo- ... Bar. l. singula ... col. 2. si cer. pe ... Doct. l. pacta. ... æ contra. supr. ... d. ... l. cum quid. si ... rt. pet. ... l. hæreditatem. ... de don. no. l. ij. ... pr. eo. ... l. is qui hæres. ... l. 2. de acq. hæ ... d. Bald. ... col. pen. ĩ. qui ... m. ced. ... l. ex con ... entione. in fin. ... upr. eo.

u d. §. quinimo.
x l. epistola. §. 1. ff. cod.
y l. si tibi. ĩ. de loca.
z l. quod mihi. de lib. leg. gl. l. sed & si poss. in pri. de iur.
a d. l. pact. uer. quo quidem. casu.
b l. hactenus. de cons. pec. Doc. l. se §. si quis ita. de uerb. obl.
c arg. l. 3. ĩ. de edil. act.
d arg. l. perfecta. ĩ de don. quæ sub mod.
e arg. l. sed Iul. §. proinde. ad Maced.
f gl. d. l. pacta.
g d. §. quinimo.
h l. iam dubitari. ff. de hæred. inst.
i Bar. d. l. petēs.
k l. fundi. partem. de contr. em.
l Alex. hic.
m l. ludus. 1. ff. depo.
n d. §. quinimo.
o l. si cum fundū. ubi Bar. ff. eo.

actio [b] competit, ſi incontinenti fiat: nam quod poſtea placuit, id non petitionem [c], ſed exceptionem parit.

quum pactum contractus naturam excedit: falſum id eſt, quum traditum ſit, ad uſuras pacto ex contractu depoſiti debitas agi poſſe[p]: ſic & ex uendito agitur ad reſciſſionem cõtractus pacto conuentam[q]: item ut aliquid fiat, quum tamen ad precium tantum ea actio ex propria natura competat[r]: ſic & mandatũ aduerſus ſuam naturã pactiones recipit[s]. Et ideo, ſi rem aliquam tibi cõmodauerim, pacto ut eas Romam, quũ appareat contemplatione pacti me cõmodauiſſe, putarim informari actionẽ, licet Ang.[t] agi p̃ſcriptis uerbis putet, tanq̃ habita pacti ad commodatum relatione: inde contractus facio ut facias, id eſt commodo ut eas, reſultet[u]. Alij nullam omnino actionem dari[x], & quæ ſententia
III tunc obtineret, quum pacti contemplatione cõtractum non eſſe conſtaret[y]. Cæterum & nõ ab ſimili modo diſtinguendum eſt, quũ actio unius fauorem reſpicit, pactum alterius gratia cele-
IIII bratum eſt: pleriq; enim hoc caſu cohærentia cõtractus illud amiciri non exiſtimant[z]. Quòd ſi de fauore utriuſq; actum ſit, ut quia contractus & pactum ſe reſpiciant, ueriſimile'q; ſit alterum abſq; altero pactum nõ iri, ſecus eſſet, regulæ'q;
V adhærebimus[a]. Sed quid ſi de maiore ſumma in pacto agatur q̃ in ipſo contractu? ut quia in emptione factum quod præſtari cõuenerat precio præualeret. Et non putarim informari actionẽ[b], ſed contractum innominatum cenſeri, & ideo p̃ſcriptis uerbis agendum[c]. Quapropter & illud
VI traditum eſt, pactionem rei principalis à contractu pœnæ ei ſubiectæ unq̃ uires aſſumere[d]: quoniam abſurdum eſt ab acceſſorio principalem diſpoſitionem confirmari[e]. Sanè quibus caſi-
VII bus ſupra docuimus[f]: rei traditione non fulciri pactum iiſdem, nec cohærentia contractus adiuuari traditũ eſt, quòd ſcilicet par eſt utriuſq; confirmationis cauſa, quod & Alex. hic admonuit.

b ¶ ACTIO. Informata: quum eĩm pactum pars ſit contractus[g], ſicut actio ex contractu, ex qualibet eius parte proprie & continenter orit̃, ita & ex pacto oritur, unde & Vlp. pactum non ex interuallo factum actionem informare, & ex eo agi ſenſit[h], toto'q; in eo loco, non niſi de actione informata loquitur, quod & recte à Fulgo. diſputatum eſt, ſenſerunt'q; ueteres ante Bar. at ille (quum nihil eſſet, quod eum urgeret, ut interpretatione Vlp. reſponſum uiolaret) maluit de p̃ſcriptis uerbis actione intelligere[i]: cuius ſententiam notabilius auxit Iac. But. & Alex. qui una non cõtenti, alteram quoq; addiderunt, quoties ex pacti ad contractum priorem relatione innominatus alius produceret. Sed ego adhuc adoleſcens, Paradox. li. V. cap. I. pluribus rationibus oſtendi, ex pacto cohærentia contractus firmato, ſolam actionem ex contractu dari: quod tamen non procedit, quum pacto conuentum eſt, ut res retrouendatur[k]: id enim magis perimit, q̃ informat actionem, medium'q; quiddam reſpicit: unde in eo diſtinguitur, ut ſi propter id pactum res minoris uendita eſt, quoniã pars precij cenſetur, ex uendito agatur[l]. Si id pactum gratuitum, & cõtemplatione amicitiæ alicuius accedit, quia pars precij non eſt, actione præſcriptis uerbis agatur[m]: quod & in dubio dicendũ propter actionis in factum naturam[n]. Idem'q; in ea ſpecie reſponſum eſt, quum conuentum eſſet ut res uendita ſi diſplicuiſſet, intra certũ tempus redderetur[o]: diuerſis enim reſpectib9 diuerſas haſce actiones cõcedi hoc caſu receptum eſt[p].

c ¶ PETITIONEM. Regula ergo hic accipitur, ex pacto nudo actionem non naſci, quæ tamen quibuſdam caſibus nõ procedit, quos ſupra in rub. adnotauimus. Inter nego- I
tiatores quoq; ex pacto nudo agi poſſe, Bar. ſenſiſſe uidetur, quoniam cum eis humanitas æquitas'q; maior attenditur[q], quod pleriq; intelligũt, quum ſtatuto municipali cautum eſt, ut in eorũ foro ſola æquitas obſeruet̃[r]: alioqui fruſtra prætor de cõſtituta pecunia edixiſſet, ſi nuda pactio ſufficeret, quũ conſtet, edicto illi maxime inter mercatores locum eſſe[s]. Sed nec hanc ſententiã ego probo, quum prætor, qui æquitatem ſemp præ oculis habet[t], pollicendo ſe pacta ſeruaturum, non tamen actionem cõcedere cenſeatur[u]: nam & adminiſtratores iurant ſe ſecundum omnem æquitatem iudicaturos[x]: & tamen ex ſimplici pacto agentem non audiunt. Adde quod quum lex à pacto certam animi deliberationem abeſſe ferè præſumat, nulla æquitas ſuadet ex eo agi poſſe[y]. Sunt & qui ex pacto manum regiam II
impetrari poſſe exiſtimẽt, & ideo principes damnent, qui pacta nuda obſeruari nõ iubeant[z]. Sed nec id ego probo, quum enim iure ciuili nouata ſit ea manus regia[a]: & ſolis actionibus nobis conſulatur, ſalubrius'q; reip. uiſum ſit ſub legibus eſſe, q̃ ſub nutu cuiuſq; regi, non uidetur antiquata iuriſgentium remedia in uſum reduci debere, alioqui & prætor edicendo ſe pacta ſeruaturum, debuit exemplo manus regiæ de exequutione intelligi, quod tamen falſum eſt: unde Aretinum ego, item'q; Alex. ab hac ſententia recedentes ſequor[b]. Addit Bal. tum quoq; ex pa- III.
cto agi, quũ in inſtrumẽto deſcriptum eſt, quod ex lege municipali in promptu exequutionem habeat[c]. Sed nec id probandum eſt, ex huiuſmodi enim lege pactio efficacior re iudicata eſſe nõ debet[d]. At finge iudicatum eſſe, me pacto nudo tibi centum promiſiſſe, compellár ne ad ſoluendum? Certe non, quia pacta ſoli retentioni ſufficiunt[e]: erit igitur huic deciſioni tantũ locus, quũ ultra pactum acceſſit etiã confeſſio, quia coram chartulario iudice cõfeſſus fuerim me ſoluturũ, & illi præcepti ſui firmitate confeſſionem uallauerit, tunc enim propter feruorem iudicij augebitur pacti efficacia[f]: & exequutioni ſufficiet, q̃d alibi idem Bal. ſenſit[g]. Sunt & qui tradant, ſi IIII
pactum nudum iteretur, actionem ex conſtituto naſci[h]: quæ ſententia receptiſſima eſt, conſtituere enim eſt, cum parte ipſa ſtatuere, id eſt deliberate promittere, quæ animi deliberatio ex actus geminatione colligitur[i]. Quod ſi hæc deliberatio nõ adſit, ſecus eſt, nec dicit̃ conſtitutũ quicq̃ eſſe, nec actio oritur; ut quũ uno tẽpore utrunq; pactum

p d. l. lucius. in fi. d. l. publia. §. j. depo.
q l. 2. j. de pact. int. emp.
r l. tenetur. §. j. de act. emp.
s l. naturalis. §. pe. de praeſc. uer.
t d. §. quinimo.
u d. l. naturalis. §. pen.
x Bal. Alex. hic. Iaſ. d. §. quinimo.
y arg. l. 2. j. de euict.
z glo. & Doct. in d. l. petens.
a d. l. fundi par.
b arg. l. Ariſto. de don.
c l. cũ te. de pact. int. emp. Iaſ. d. §. quinimo.
d j. l. ſeq.
e gl. d. l. petens.
f l. legem. ſup. eo.
g d. l. fundi.
h d. §. quinimo.
i Bart. l. ex placito. j. de reb. perm.
k d. l. 2.
l d. l. 2.
m l. ſi uir. d. præſcr. uer.
n l. j. de pra… uerb.
o l. ſi conuen… ff. de reſcin…
p l. labio ſc… ſi bibliothecam… contrah. empt…
q l. quintus. j… manda.
r Saly. et Al… l. placuit. j. d… iud.
s l. j. j. de con… pec. ubi Bald…
t l. qd' ſi epheſi… eo qd' cer. loc.
u d. l. iuriſgen… §. prætor.
x auth. iuſiur… præſt. circa m…
y l. 3. j. de tab… lib. 10.
z Iaſ. d. l. iuriſ… §. ſed cum nul…
a d. l. 2. de ori… iur.
b Alex. d. §… cum nulla. Ar… in rubric. extr… accuſ. infin.
c Bal. l. 2. in fi… exec. rei iud.
d Bar. l. poſſ… ſio. §. 2. de acq… poſſ.
e d. §. ſed cum nulla.
f gl. auth. gñã… ter. ſupr. de ep… cop. & cler.
g Bald. l. ſi n… ſortem. §. j. de co… di. indeb. Iaſ. l. l… gitima. ff. eo.
h l. j. §. fi. de co… ſti. pec. Dec. l. l… gem. ſupr. eo.
i l. ſi mulier. j. … Velle. l. cum ſi… mus. ubi Bar. … agri. et conſ. li…

pactum accessit[k]: nulla enim hic mētis maior est deliberatio, quod alibi recte senserunt[l]. Idē quū quis promittit soluere, qđ alius pro uillicis suis prærogauit, nullū hic est constitutum[m]: quia duplex naturalis obligatio non adest: uillici enim nec naturaliter quidem obligati adhuc erāt, qđ uerbo prærogandi ostendit̃, quod ideo gratis præstare significat, q̃a anteq̃ q̃s obligaretur solutum sit, unde nulla est pecuniæ cōstitutio[n].

V Traditū quoq; à plerisq; est, si pacto nudo iusiurādū accesserit, actionē dari: nam si iuramento fulcit̃ cōtractus cui lex resistat[o], quantomagis dicendum est confirmari pactū: idq; hodie ita obseruādū esse, ꝓpter ius pōtificū certissimū est: iure em̄ ciuili nō uidetur regulariter ea religiōe pactū confirmari[p]: & quia specialiter id admissum est in liberto, qui libertatis causa paciscat̃, & iuret[q]: tametsi sciā non deesse qui in diuersam sententiā eant, & iure quoq; nostro cōfirmari pactū putent: quoniā constitutū est, eos qui aduersus pacta iurata faciāt, actione priuari, & ad pœnā cogi[r]. Sed leuis hæc est ratio, quum lex non de actiōe oriēte ex pacto loquat̃, sed de priore actione, super qua trāsactum erat, nam nec super pœna ibi iuratum fuit: qua in re imprudenter falluntur recentiores[s].

IMP. GORDIANUS Aug. *Cæcilio militi.*

SI pacto[a] quo pœnam aduersariū tuū promisisse proponis, si placito non stetisset, stipulatio subiecta est, ex stipulatu agēs[b] uel id quod in conuentione deuenerat, ut fiat consequeris[c], uel

SI PACTO QVO POENAM. Promiseras pacto nudo te aliquid facturū, puta Romam ꝑ me ire, uel insulā ædificare, & si nō faceres quanti ea res esset, te daturū, hācq; pœnalem ꝓmissionē stipulatione uallauerā: hic tradit̃ actionē ex stipulatu dari, qua pœnā petā, reo tñ purgare morā licere. Ab executione uero nec fauore quidē militū incipi posse, sed uia ordinaria

I agendū. Nec refert huius in rescripti casu, an cōuentio de faciēdo sit, an de dādo, dum tñ donationē nō inducat: quapropt̃ si cōuenisses qđ mihi donabis domū, idē iuris esset: aliud em̄ est donatio, aliud ꝓmissio qđ donabis[a]. Vnde uerius receptiusq; est, cōstitutionē, eū qui dixerit se donare, ad pacti simplicis obseruationē cogentē[b], in eo nō ꝓcedere, qui si donaturū ꝓmisit[c]: sicut nec in eo locū habet, qui merū factū futuro tēpore ad implendū ꝓmittit: nec em̄ huic casui uerba cōsti

II tutiōis correctoriæ cōueniunt[d]. Idē quoq; arbitror si cōuentio ꝑmutationē, ut Accur. existimauit, respiceret: dum tñ eū qui agere uelit, præsupponamus ex parte sua obtulisse, & reū acceptare noluisse, alioq si acceptasset rei interuentu, actio præscriptis uerbis daret̃[e]: si actor nō obtulisset, tanq̃ ex parte sua nō obseruās, aliū ad pœnā cōuenire non posse[f]: & q̃uis ex sola oblatiōe non conualescat cōtractus innoīatus, q̃a scilicet licitū est alteri pœnitere[g]: tamē hæc causa secus est, q̃a ꝑ adiectionē pœnæ apparet id actū, ne pœnitudo obsit, quin ea ex euentu cōditionis cōmittat̃, quod Ful. Paul. Alex. recte sentiūt, licet Dec. nō

III sat firmis rationibus dissentiat. Non refert rursus, an pactum pœnale stipulationem præcesserit, an unico contractu intelligamus pœnā promissam (nam & in omni stipulatiōe est pactū[h]:) quum em̄ stipulatio idē quod pactū contineat, firmiorq; sit, unica īde orit̃ obligatio[i], solaq; ipsa tanq̃ firmior attendit̃[k], nec sui cohærentia pactū ipsum pœnale munit: quorsum em̄ hoc, quū idem cōtineat[l]: multo minus ipsam dandi faciēdi ue cōuentionē munit, quum pœna tanq̃ accessoria principiale ipsum fulcire nō debeat[m], ut communis se habet sentētia, quæ hoc ex rescripto satis ꝓbatur, dū ea quæ in conuentiōe deducta sunt præsupponit, sola pœnali actiōe ꝑ indirectum extundi posse: probatur & ratione, quum enim stipulatio pœnalis conditionem habeat, si prius cōuenta non seruentur, non potest ea conuenta confirmare, ex quorum defectu ipsa nasci incipit[n].

b ¶ EX STIPVLATV AGENS. Sed quū pœnalis stipulatio nō nisi ex præcedente mora cōmittatur[o], mora autē ibi nulla esse possit, ubi nec petitio quidem ulla est[p]: ex cōuentione uero præcedente tanq̃ nuda agi nō possit, uideret̃ nec ex stipulatu quidē ad pœnā agi posse. Sed tñ hic aliud decidit̃, q̃a uident̃ partes egisse, ut ex simplici interpellatiōe cōuentiōis obseruādæ causa facta eatenus cōmittatur mora, ut pœnæ locus sit[q]: quæ partiū uoluntas nō minus ex pacto nudo dignoscit̃, q̃ ex quocunq; cōtractu[r]: unde & pactū nudum cōpromissi, sequuta arbitri sentētia ex interpellatiōe inducit morā, & stipulatiōi pœnali locū facit[s], ut merito & hoc casu idē dicēdum sit[t]: cōmittet̃ ergo mora ex interpellatiōe, & usq; ad litis cōtestationē purgari poterit: post morā em̄ litē, lex ait cōditionē existere[u], id est impurgabiliter euenire[x]: nā & uerbū sistendi ad firmitatē refert̃, qđ & alibi latius docuimus[y].

c ¶ VT FIAT CONSEQVERIS. Apparet ergo hic morā corrigi, diluiq; posse. Sed usq; ad qđ tēpus? Et si nō nisi in litis cōtestatiōe committeret̃ (quæ q̃rundā fuit sentētia[z].) cōsequēs esset, ut usq; ad sniam purgari posset[a]: ne scilicet eodē tēpore & mora cōmittat̃, et purgatio impediat̃[b], cuius purgatiōis exceptio quū sit ꝑemptoria, usq; ad sniam opponi posse debuit[c]. Nec nouum est purgari morā usq; ad diffinitiuā posse, nā & aliis in casibus idē est, ut quū res, quæ petita est, & in cōtestationē deducta offert̃[d]: unde & fideiussor iudicatū solui, qui ꝓmisisse censet̃ qđ reus principalis defendet[e], quādocūq; reo ante sniam defendēte liberat̃[f]: uidet̃ em̄ pendēte lite deficere cōditio sub qua ꝓmisit, idq; satis est, ut absoluat̃[g]. Qđ et in pœna edicti aduersus publicanos dicēdum est, quos p̄tor teneri uoluit, si id qđ ꝑ familiam oblatū est, restitutū nō erit[h]: ergo q̃ñcunq; ante diffinitiuā restitutum fuerit, deficit cōditio obligatiōis, et reus absoluet̃[i]. Quod gñaliter quoq; in eo relatū extat, quod ex dispositione legis distīctim debet̃, usq; ad executionē em̄ purgabit̃ mora[k]: idq; ea ratione, q̃a mitius cum lege q̃ cum homine agitur[l]. Fideiussor quoq;, qui præstare id debet, ut emptori habere liceat[m],

l soluta

gl. l. si conuene rit. pig. act. fa l. si triennio de tul. Bal. nouel. rub. uer. obl. Alex. Aret. l. 1. in in. eo. tit. l. si tibi. j. loc.

.3. §. fi. de con. pec.

c. cum contin- t. de iuriur.

. si quis pro eo. fideiuss.

. ut iuriusiuran ff. de op. lib.

. si quis maior it. 1.

Parpal. ibi. 21.

l. in bona fide. de eo quod cer. c.

l. si quis argē- §. fi. j. de don.

Alex. l. iurisg. ri. ff. c. D. hic.

Bart. d. l. iuris- nt. §. 1.

. ex placito. j. re. permut

l. cum propo- s. ij. j. eo.

gl. d. l. iurisg. princ.

h l. 1. in fin. ff. eo.

i l. qui bis. de uerb. oblig.

k l. qui usumfru. eo. tit.

l Bar. l. lecta. col. 3. si cer. pet.

m glo. d. l. petens.

n l. pen. §. fin. de uer. oblig.

o l. si pœnum. ff. quando di. leg.

p l. si pupillus. de uerb. obl.

q l. si decem cum petiero. de uerb. oblig.

r l. fi. ff. de re. co.

s l. si cum dies. §. fi. de arbit.

t Bart. l. ita stip. 6. opp. de uerb. oblig. §. pte. pri.

u l. nuda. j. de contrah. stip.

x l. obligationū ferè. §. fin. de act. & oblig.

y l. si Titius. de uerb. oblig.

z Bart. d. l. ita stipul.

a l. si maior. ij. j. tit. 1.

b l. quod diximus. de solut.

c l. peremptorias. j. sent. resc.

d §. fin. Inst. de perp. et tem. act.

e l. iam tamen. §. in hac. 2. iud. sol.

f l. 3. §. fi. l. seq. eo. tit.

g l. cum mihi decem. §. fi. de sol.

h l. 1. in princ. de pub.

i l. hoc edicto. eodem tit.

k l. item ueniunt. §. idem recte. de petit. hæred.

l l. si quis stipu. sit decem in melle de solut.

m l. habere. de euict.

soluta quãdocũq; specie, ab eius qđ interest actione liberaẽ[n]: qa scilicet respectu speciei principaliter in id qđ interest tenetur: secus si ex accidẽte mora, tunc em̃ non nisi usq; ad litis contestationem pmittiẽ purgatio. Sed tñ hæc exempla non multũ hanc sententiam adiuuant, quia supra diximus, moram p iterpellationẽ cõmitti, non p contestationem: quo fit ut regulæ adhærẽdum sit, qua traditum est, usq; ad cõtestationem solũ dilui purgariq; eam posse[p]. Nam & uiceuersa plerosq; casus reperire est, in quibus moræ purgatiõi locus nullus est: ueluti qties debitor pacto, huic legali indulgẽtiæ renunciasset[q], ut quia in eum casum certã summã stipulatori pmiserit[r]. Idẽ si obligatio sit iurata, sacramenti em̃ litis decisorij religione impediẽ, is qui non soluit, purgare morã[s]: quod & iuramento actus confimatorio pducendum est, aduersus eum tantũ, q dolo nõ soluit[t]: ei aũt qui ppter rei nũmariæ difficultatẽ pbabiliẽ excusaẽ, etiam hoc casu succurrendũ esse aliq recte cẽsuerũt[u]: quod scilicet in iuramẽto æqtas plurimũ attendiẽ, itemq; põtificij iuris humanitas, quo huiusmodi purgatio facilius admittiẽ[x]. Sed quid si pœna pmissa sit rato manẽte pacto? Et censeri renunciatũ purgationi Pet. censuit: cõtra Bartolus[y]: cui9 receptiorẽ sentẽtiã & nos hac ratiõe sequimur, quòd cõmissio pœnæ, cui dies addita erat, nõ impedit purgationẽ moræ, quãtum sit usurarũ respectu, quibus dies addita non erat[z]: ergo nec respectu sortis impediet, quũ usuræ obligatio à sorte pendeat[a]. Sequẽs casus est præcedenti affinis, quũ obligatio conditionem habet, ea em̃ nisi intra suam diem euenerit, purgationem impedit[b]: cuius rei est ratio, quia conditionis forma obseruanda est: nec ego hic differentiam inter actorem & reum cõstituo, quod alij pleriq; aduersus regulas generales faciunt[c]. Sed solum, an conditio diem habeat, an non habeat: ubi enim nõ haberet, secus esset[d]: unde etiam apparet, quoties in obligatiõe dies moræ inductiua, itemq; pœna conuenta est, purgationi locum non esse[e]: pœna enim semper sub conditione adijcitur, si intra diem datum factum non erit &c. Quod in iudiciarijs quoq; stipulationibus procedit, dum litis decisionem respiciant[f], si em̃ ad præparatoria solum referãtur, secus est, quia mitius in his procedit prætor[g]: sicut & generaliter Rom. pontifex. In dilatione quoq; à iudice concessa admittiẽ post diem purgatio, si res sit integra, eadẽ scilicet æquitatis ratione[i]: quam sententiam & quidam in contractibus bonæfidei extenderunt, sed hi non satis id tueri iure possunt, cõmuniterq; reijciuntur. Tertius casus est, quoties ex huiusmodi purgatiõe damnũ creditor subiret, tunc em̃ cessat æqtas, à qua substãtia purgatiõis dependet[l]. Idem quum res per purgationem in pristinum statum deduci recte non potest: unde donatarius, qui alimenta donatori subtrahendo à iure suo cecidit[m], purgando moram nihil agit, quũ ille interim esurierit, ut à Bal. respõsum extat[n]. Post lapsum quoq; longi temporis non admitti purgationẽ traditũ est[o]: quia uerisimiliter diutina hæc mora damno creditori fuit, iusq; eius deterius censeẽ factum, non em̃ debitor diutius expectãdus fuit. In obligationibus tamen faciendi, quia lex non nisi à tempore litis cõtestatæ eas ad id quod interest redigit, uerius mihi uidetur indistincte morã ad illud usq; tempus purgari posse[p]. Sed qd si duplex mora interuenerit, an tũ quoq; hic casus procedet? Et uideretur, tanq; inde damnũ creditoris arguatur, sicut ex diutina mora, maior certe hoc casu ex ipsius rei culpa[q]: sed tamen aliter Raph. Paul. & Alex. uisum est, qa non om̃is geminatio hoc casu nocet, sed ea solum mora, quæ ex litis contestatione iteratur[r]: grauior em̃ est ppter litigatoris pertinaciam, qui etiam instantiæ se alligauerit[s]. Quartus casus est, quũ statim post moram facta est executio, siue à debitore, ut quia soluerit[t]: siue testatoris facto, ut quia ex eius legato dominium sit translatum[u]: unde multo fortius idem dicendũ: quũ à lege facta est executio[x]. Quapropẽ & in criminibus, cõfestim ut qs deliqt, legitimæ pœnæ alligatur: quia ius iam reipub. acquisitum est[z], dum tñ delictũ cõsummatũ fuerit[a]: grauius em̃ periculosiusq; peccatur facinus patrãdo, q̃ simpliciẽ negligẽdo, merito grauior pœna inferẽda est[b]. Sed qd si principalis obligatio aliquẽ respiciat, pœna aliũ? Et receptius est, adhuc purgatiõi locũ esse[c], nec executionẽ statim fieri, id est ius in illũ aliũ plene trãsferri[d], ne scilicet uideaẽ meliorẽ cõditionẽ absentis stipulator fecisse, q̃ ppriã facturus esset[e], si tñ pœna ipsa diẽ haberet, secus esset[f]: qa sicut aduersus stipulatorẽ ipsum nõ admittiẽ purgatio, ita nec aduersus tertiũ, & hoc casu Bar. & quorũdã aliorũ sentẽtia defẽdi posset[g].

pœnam stipulatiõe cõpræensam, more iudiciorũ [d] exiges. Nã bona aduersarij tui in te transferri, citra solennem ordinem, frustra deprecaris.

d ¶ MORE iudiciorum. Ex his uerbis censuit Bart. nullam hoc casu dispensationẽ indulgeri, quare nec sup pacto nudo cõtestari litẽ posse, nec sup stipulatiõe pœnali ante cõditionis euentũ agi, quod alij tradiderũt[a]: sed postq; cõditio p interpellationẽ sup conuentionẽ extra iudicium factam euenisset, tunc ex stipulatu, id est stipulationis cõtractu, certi conditiõe, si pœna certa erat, agi debere[b]: quæ interpretatio à iuris rationibus non abhorret. Ego ex inscriptione aliter accipi posse hæc uerba existimo: nempe nec fauore quidem militũ, quibus cum solæ iurisgentiũ solennitates alioq obseruanẽ[c], ex pacto nudo agi posse: instrumentũq; huiusmodi exequutionẽ in promptu non habere, sed more iudiciorũ cognitiõe ordinaria opus esse: nã nec fauore dotis instrumẽta iure cõmuni exequutionẽ habẽt[d]: sicut nec fauore minoris etatis[e], nec fauore legatorũ[f], nec fauore animæ ppter religionem iuramenti, quo qs in futurũ aliqd daturũ facturũ se spõdeat, sec9 si litis decisionẽ respiciat[g]. Alij hæc uerba ad ordinẽ exequutiõis referũt, q eiusmodi est, ut primo mobilia accipianẽ, deĩde ĩmobilia, tandẽq; ad iura pueniamus[h]: idq; siue diffinitiua siue interlocutio exequẽda sit[i]: neq; em̃ quicq; refert ut ex cõmuni sentẽtia tradit Ale. In interlocutoria

tamen

n l. fideiußor. de dolo except.
p l. si insulam. de uer. obl. l. sed si alia. de const. pec.
q l. sancimus. uer si. nisi. j. de fideiuß.
r Ang. d. l. si insulam.
s arg. l. nam. & post. §. si is qui temp. de iureiur.
t l. si quis maior. j. tit. j.
u Dec. cons. 128. col. fin. Mod. d. l. si insulam.
x c. suam. de pœ.
y arg. l. 3. §. qui Stichum. de eo. quod cer. loc.
z l. Lucius. de act. empt.
a l. lecta. si cer. peta.
b l. Thais §. intra. de fid. lib. l. si super. j. tit. j.
c Bar. d. l. si insulam. in fin.
d l. j. §. si ita. ad l. falc.
e l. traiectitiæ. §. j. de act. & obl. l. j. §. fin. de sti. seru.
f l. celsus. de arb.
g l. & si post tres. si quis caut.
h c. potuit. de loc.
d. c. suam.
i l. mancipiorũ. de opt. leg.
l l. si ita quis. §. j. de uerb. d. l. sed si alia. l. utiq;. de arbit.
m l. fi. j. de reuo. don.
n l. Bl d . consil. 50.

o d. l. & si p[…] tres. d. §. j. d. [...] utiq;.
p d. l. si insul[...]
q arg. d. §. & i[...]
r d. l. si insul[...]
s l. 3. §. idem [...] bit. de pecul. [...]
t l. qui ob rem [...] condic. indeb. [...]
u l. si is cui. [...] leg. 2.
x l. fi. §. sed [...] si quis. j. com[...] leg. l. j. §. quib[...] de suc. ed. glo[...] mora. de re. iu[...]
y l. j. §. si rem [...] positam. dep.
z l. qui ea. de f[...]
a l. sequitur. §. item lab. de [...] sucap.
b glo. l. si mor[...] sol. mat.
c Bart. d. l. si i[n]sulam. q. pen. [...]
d l. 4. rem. p[...] sal.
e l. præses. j. [...] de seruit.
f l. j. §. fin. de [...] stip. ser.
g arg. c. 2. de c[...] præb.
a Bar. d. l. ita [sti]pulatus.
b Inst. de uerb[. o]blig. in prin.
c l. milites. j. [...] testa. mil. Ba[...] l. j. ff. de test.
d l. si cum dot[...] §. eo aũt. sol. m[...]
e l. minor. 5. d[...] minorib.
f l. ait. §. j. de [...] iudica.
g l. 2. ubi Do[...] de iureiur.
h l. à diuo. §. [...] de re iudi.
i c. quoniam. §. [...] fi. ut lit. nõ cõte[...]

IMPP. VALER. & Galien. Augg. & Valer. Cæs. Mænio.

PActū quod dotali instrumēto cōpræhensum est, ut si pater uita fungeret, ex æqua portione, ea quæ nubebat cū fratre hæres patri suo esset, neque ullam obligationē cōtrahere, neque libertatem testamenti faciēdi, mulieris patri potuit auferre.

tamen si uiderit iudex facilius inuerso ordine cōtumacem aduenturum, non arctabit ut eū ordinem seruet[k]. Is quoque ordo in exequutiōe obseruandus est, ut parte citata fiat[l]: nā & p̄do, & quomodocūque iniustus possessor semp citādus est[m]: alioqui exequutio erit nulla[n]. Quod tñ qñque necessarium non est, ueluti qñ quis in possessionem missus absque citatione esset, nā uidet̃ eam missionē posse etiam eodem modo reuocari[o]: quod & Alex. hic tradit, & nos ꝓbamus: quia quæ de facto gesta sunt, de facto quoque reuocari debent[p]: nec de eo iure conqueri quisque debet, quod ipse primus ad exemplū traxit[q]. Sed & si iudici possessionis constaret nullā defensionē reo cōpetere, ꝓpter euidentissimæ rei naturā, posset etiā nō citato eo possessionē auferre[r]: qđ Roma. rñdit[s]: et sæpissime à recētioribus relatum extat. Illud quoque traditur, actū absente parte gestum, sustineri debere, si ea p̄sente idem oīs facturus iudex fuisset: & ideo si tibi nō citato p̄cepisset prætor, ne ædificares, inchoatūque opus ꝓsequereris, idque rixæ euitādæ causa, q̄ tibi cū uicino imminebat[t]: & tu reuocari id p̄ceptum postules, poterit uicinus agere ut potius cōfirmetur[u]. Sed hæc ego ꝓcedere censeo, quoties de causa ex actis constaret, ut Ang. recte respōdit[x]. Quod si ex eis uel aliàs euidenter nō cōstaret uerisimile adfuisse rixæ timorē, uel euidēs nō esset, quin possessori aliqua defensio cōpetat, qđ nō citato possessore factum est, reuocari statim debet[y]: saluis utrique iuribus suis: regulariter em̄ iudici nō creditur in his, quæ uoluntariæ nō sunt iudisdictionis, & alteri præiudicant[z].

PACTVM QVOD dotali. Collocauerat in matrimonio filiam pater, & in instrumēto dotali cōuenerat, ut ea filia sibi defuncto æqualiter cum frater succederet: hic tradit̃, hm̄ōi ex pacto nullā obligationē, & consequenter nec naturalem quidē, ꝓpter legis ꝓhibitionem, oriri[h]: nec patrē impediri, quominus arbitratu suo quē uelit instituat: loquitur aūt lex generaliter, nō distincto, pactū id cū filia in potestate, an emācipata factū sit: cū ipsa, an cū genero: p̄sente, an absente fratre: pactū nudū esset, an rei traditione uel cohærentia cōtractus dotalis (qui hodie nominatus est[i]) uel etiā stipulatione munitū[k]: omi em̄ casu uerum est pactū id non ualere nec ex eo sustineri, qđ hic fauor matrimonij uersetur[l]: quasi dotis pars id pactū censeatur[m]: nec quod gener hac fiducia uxorem duxisset, minusque dotis accepisset, qui aliàs spe omni falsus, deceptusque esset: suæ em̄ facilitati imputet, q scire debuit huiusmodi pactum legibus improbari[n]: licet hac in re aliqui absque ratione dissentiant. Sed nec id adiuuauerit, quod hæc filia etiam intestato patri successura esset: non em̄ ideo impediri hac pactione debuit libera testandi facultas. Sunt tamen qui hoc restringant, quando id pactum de sola legitima successione, iure naturæ debita, conuentum cum filia esset: huiusmodi em̄ cōuentio ius potius conseruandæ sibi debitæ successionis, q̄ acquirendæ respicit[o]: legibusque nō aduersatur, & ideo ualere debet[p]. Quam sententiā & Dec. probat: nos hunc effectum potius authoritati legis, quàm cōuentioni tribuimus[q]. Addit Alex. si pater testamentum nullum condat, tunc pactū obseruari debere, quia inter filios sufficit quoquo modo qs uolūtatem suam declaret[r]. Quæ sententia promptius defendi pōt, quū in pacto nō amplius deductum est, quàm ex successione ad eā deferretur: sed ubi pactum successioni ab intestato deuolutæ nō cōcordat, difficilior est extricatio: ut si lege Municipij caueatur, stantibus masculis fœminā dotatam nō succedere, nam tunc quoque Alex. ait ex pacto succedi posse[s]. Paulus Cast. negat, quòd id speciale sit in milite[t]. Ego uero distinguendum censeo: Aut em̄ pater pacto egit, ut filia sibi succederet, & uerior est Alex. sententia, quia inter filios sufficit quoquomodo declarata patris uoluntas etiam si imperfecta sit, & portionem egrediat̃, q̄ ab intestato defertur[x]: nec consensus masculorū necessarius est, quod Alex. credidit[y]: hi em̄ uiuente patre nullum ius in bonis habent[z]. Aut pater pacto non detulit successionem, sed promisit qđ institueret, & uerior est Pauli sententia: aliud em̄ est successionē dare, aliud ꝓmittere se daturū[a]: nam hoc casu non constat quòd dederit, idque pactum tanque libertatē testantis restringat, ab ipso principio nullū, cōtraque bonos mores est[b]: ideo nec ex postfacto conualescit[c]: unde & hæc stipulatio, si me hæredem non feceris promittis centum? nullius momenti est[d]. Sed quænam est ratio, ut id pactum non ualeat? non enim hoc casu uotum captandæ mortis argui potest, quū ipse pater consensisset[e]: nec uerisimile sit, in patris mortem filiam aliquid machinaturam[f]. Et uulgò traditum est, rationem esse, ne libera testatoris uoluntas tollatur, uel restringatur[g]. Id enim iniquum est, & aduersus bonos mores. Sed ego aliam quoque rationem adduci posse arbitror, quod enim quis post mortē de patrimonio suo disponat, speciali legis indulgentia concessum est[h]: quia in id tempus dispositio procedit, quo res amplius sua non est[i]: sed tamen lex hoc indulsit, dummodo certa forma fieret, nempe uia solennis testamenti[k]: aliter enim deferri non potest successio[l]. Quapropter quoties uerba contractus non obligationem præsentem respiciūt, sed futuram post mortem bonorum obuentionem, actus est nullus[m]: pacto enim hæreditas dari non potest[n]. Vnde sequitur, ut etiam si iusiurandum accesserit, non tamen pactum confirmetur: aut enim in pacto bonorum obuentio deducitur, & iuramentum non potest supplere iuris publici formam[o]: aut solum promittitur, quod

Marginal notes (left): l. §. fi. De. hic. / . si deserta. in / . si p pub. pen. / l. plane. de pet / red. l. minime- / . j. unde ui. / l. licet episcop. / præb. in 6. / . nihil tam. de / g. iur. / gl. l. minor. in / in. de euict. / l. 1. ff. quod qs. / r. / l. qui potest in / tis de reg. iur. / onsi. 433. in fi. / ec. hic. / l. æquissimum. / e usufr. / Ioan. Andr. in / pecul. de senten. / . species. Alexā. / ic. / Ang. cons. 107. / acobellus. / Alex. consil. 6. / l. fin. in 4. / c. quoniam cō- / a. de prob. Soc. / onsil. 96. / l. hæreditas. in / i. j. de pact. con- / ent. cum lex. de / ideiuss. / Alex. Rub. so- / ut. matr. in fi. / l. ex eo. j. de in / ti. stip. / l. Pomp. phila- / elp. fam. ercisc. / n l. fundi partē. / le cōtrah. empt. / Bal. cū Archi- / nedorā. in fi. j. ut / n poss. leg. noīe.

Marginal notes (right): o §. fi. Inst. de legit. agnat. suc. / p l. 2. de iniust. rup. / q gl. c. 1. de consti. in 6. / r l. fi. j. fam. erci. / s l. hac consultiss. §. ex imperfecto. j. de testa. / t l. licet. j. eo. / u Bart. l. tale. §. fi. ff. eo. l. fi. ff. de reb. cor. / x d. §. ex imperfecto. ubi Fulg. et Alexan. / y in l. stipulatio hoc modo concep. / z Bart. §. quid si tantum. col. ij. de lib. & posth. / a notatur in l. in bonæ fidei. ff. de eo qđ cert. lo. / b d. l. ex eo. / c c. quod ab initio. de reg. iur. in 6. / d l. stipulatio hoc modo. de uer. obl. / e l. fi. j. eo. / f l. pen. ff. de obseq. / g ut hac l. & l. ex facto. in prin. de uulg. l. si quis in prin. de le. 2. / h Doct. in l. 1. supr. de sacr. sanct. eccl. / i l. in tempus. de hæred. instit. / k l. 3. ubi glo. ff. de test. / l l. 1. ff. de peti. hæred. l. codicil. §. fin. de leg. 2. / m Bar. cons. 212. / n l. hæreditas. j. de pact. / o l. ius publicū. ff. eo. Bar. in l. si pro eo. de fideiu.

hæredem talem relinquet; & non ſequitur, ergo reliquit: quum, ut diximus, aliud ſit inſtitutio, aliud inſtituendi promiſſio [p]: merito iuſiurandum ultra uim uerborum efficere nequit [q]. Sed an ſaltē hic periurus ſit? Et iure ciuili conſtat nō eſſe [r]: quia huiuſmodi ꝓmiſſio cōtra bonos mores cenſet̄ [s]. Sed in iure pontificiū maior eſt dubitatio, eorum enim lege ſolū id aduerſus bonos mores cenſetur, quod peccatum induceret: & ideo putarim periuriū hunc cenſeri, neceſſariam'q; abſolutionē [t].

II Rurſus ſequitur, ut id pactū non ſolum tūc non ualeat, quum de uniuerſa ſucceſſione agitur, ſed nec etiam de particulari: pacto enim non poteſt quis ſucceſſiōem, neq; particularis rei deferre [t]. Quapropter tranſactio inter fratres, q in paterna domo nō ſuccedant niſi maſculi, nō uidetur ualere, quia ſcilicet obuentio hoc caſu inducit̄ [u]: ſecus ſi obligatio præſens induceret̄, ut quia obligarent ſe inuicem, ꝓmitterent'q; poſt mortem ſuam domū maſculis: ualet eñ obligatio, qua quis poſt mortem ſe daturū ſpondet [x], dummodo is cui promittitur, ſibi dari ſtipuletur, uel alĳ cui poſſit acquirere, alioqui non ualeret [y]: unde hoc caſu ſufficeret, ſi pater nomine filiorū, quos in poteſtate haberet, ſtipularetur [z]: poteſt eñ eis acquirere. Idem & in notario cuicūq;, cuius intereſſe poteſt, ſtipulanti [a]. In donatione tamē fortius receptum eſt, ut etiam abſente, qui deinde ratum habuerit, condictio ex lege acquirat̄: ut quū tibi tale prætoriū dono, ut te decedente ſine liberis ad proximiorem agnatum tuum pertineat, tu'q; ſic te ei daturum præſenti obligatione promittis, eueniente conditiōe utiliter poterit agnatus experiri [b], quod fauore munificētiæ introductū eſt, quod & planius in donatione cauſa mortis admiſſum eſt: poteſt enim donatarius grauari, præſtabit'q; rem fideicommiſſi iure [c].

III Sed qd in caſu mixto? ut quū fratres conuenerunt, præſenti'q; obligatione ſe adſtrinxerūt, ne talem domum alienarent: ſubiecerunt'q;, ut ſi quiſq; eorum abſque maſculis decederet, agnati ſuccederent? Et quantum ſit alienationis prohibitæ reſpectu, reſponſum eſt, ualere conuentionem [d]: quod uero ad obuentiōem attinet, uideret̄ non ualere [e], niſi de iure gentium agatur [f], aut inter principes, qui condendæ legis poteſtatem haberent [g]: uel de re actum ſit, quæ ſolis maſculis de iure permittitur, ut magiſtratus, & imperia [h]: & ita Bart. reſpondit [i]. Nam & quum duo fratres pacti eſſent, ut præmoriēti abſq; liberis alter ſuccederet, & ex præſenti tempore alter alteri in eū caſum omnia bona quæ habebat donaſſet, ex facto conſultus Alex. reſpondit, pactum quidem donationis ſuſtineri, pactum uero ſucceſſionis infirmum eſſe [k].

IIII Quid item in ſententia arbitri? finge arbiter pronunciauit, ut ſi alter compromittentium abſq; liberis decederet, quod in talibus eius bonis alter ſuccederet, an id arbitro licuit? Et Ang. Alex.'q; reſponderunt, licuiſſe [l]: quod ego intelligēdum arbitror in his caſibus, in quibus partes quoq; ipſæ eo modo conueni-

p d.l. in bonæ fidei. l. quidā cum filiū. de uer. obl.
q c. pen. de iuriu.
r Bar. d.l. ſi quis in prin. col. fi.
s c. non eſt obl. de reg. iur. in 6.
t Io. Andr. c. qui ſemel. ff. Imo. c. cum contingat. Alex. d.l. ſtipul. hoc modo.
t l. fi. ff. de ſuis & legit.
u Bar. d. cōſ. 212. l. fi. j. eo. Alexan. conſ. 28. in 2.
x l. 1. ff. ut act. ab hæred. Oldr. conſil. 139.
y l. pactum dotale. j. de pact. con.
z l. quod dicitur. ubi Bar. de uerb. oblig.
a l. 4. ff. rem pup. ſal. for. l. qui Romæ. §. fluuius. de uer. oblig.
b l. 3. j. de don. quæ ſub mod.
c l. 3. in princ. de leg. 3.
d d.l. ſi ita quis §. ea l. de uerb. oblig.
e Ang. conſ. 66.
f 22. q. 2. c. fin. uerſ. item opp.
g l. pen. j. de don. int. uir. et ux.
h l. fœminæ. de reg. iur.
i Bart. conſ. 72.
k Alex. conſ 83. col. pen. 2. uol.
l Ang. conſ. 5. Alex. conſ. 58. in 5.

IMPP. DIOCLETIANUS & Maxim. Augg. Diaphanto.

QVum proponas [a] filios teſtamēto ſcriptos hæredes, rogatos eſſe, ut q primus rebus humanis eximeret̄, al-

re potuiſſent: quum omīs arbitrorum poteſtas ex compromiſſi pacto pendeat [m]: ut quia ea bona fideicommiſſo ſubiecta iam eſſent, uel quia uerba obuentionem nō inducerent, ſed præſentaneam obligationem: alioqui uerior eſt opinio exiſtimantium huiuſmodi arbitri laudatiuum nulliꝰ eſſe momēti [n]. Sed qd ſi hæc ratio obuētionis pacto prohibitæ ceſſet, nunquid ſuſtinebitur contractus? ut quia quis V pacto aliquā ſucceſſionis partē nō defert, ſed delaturū ſe ſpondet. Et dicendum eſt, adhuc infirmari ex alia ſcilicet ratione, quia libera teſtandi facultas non ſolum tolli non poteſt, ſed nec minui, aut reſtringi: ſufficit autem ex duabus prohibitorĳs ratiōibus alteram adeſſe, ut actus infirmetur [p]. Sanè exiſtimauerim anguſtari eam libertatem quum de parte quota hæreditatis agitur, ſecus ſi de certis ſpeciebus agatur [q]: tunc enim nō exiſtimabitur quicq; ei imminui, qui de alĳs bonis teſtari poterit [r]: licet ex alia ratione. nec rei quidem particularis obuentio dari poſſit: & ita aliquorum diſſentientes ſententias cōcilio [s]. VI Sed an ſaltem poſſint huiuſmodi pacta à conſuetudine confirmari? Et ex Bal. ſententia Alex. negat, quia tale pactū aduerſus bonos mores eſt: unde qua ratione iuramento nō confirmat̄, eadem nec conſuetudine muniri debet [t]. Verum ego à receptione aliorum ſententia recedendum non exiſtimauerim [u], quum poſſit conſuetudo teſtamentorum ſolennitatem à iure ciuili inuentam abolere [x], & has uires pacto tribuere: quod tamen ſingularis aliquis ex populo, etiam iuratus, non poſſet [y]: hæ enim ſolennitates bonos mores ſecundum ius ciuile reſpiciunt, merito contraria ciuium conſuetudine perimuntur [z]: ſecus ſi boni mores etiam ius naturale, uel diuinum reſpicerent: tunc enim immutabiles eſſent.

QVVM PROPONAS. a ¶ Fideicommiſſum reciproce filĳs iniunctū, eoꝝ pacto inuicē remitti poteſt [a]. Quū eñ eoꝝ fauore factum ſit, poſſunt illi renūciare [b]: quod & in prohibitione diuiſionis uſq; ad certū tempus à teſtatore facta dicēdū eſt, quā ipſi quoq; approbaſſent: poſſunt eñ mutuo cōſenſu ab ea recedere [c]. Idē & in ꝓhibitiōe alienationis, eo eñ cōſentiente, cui in caſum indeuotionis res applicaret̄, ualet cōtractus [d]: quod ꝓcedit etiā ſi teſtator ꝓhibuit filĳs ne fideicommiſſo renunciare poſſent: quū eñ hæc ꝓhibitio nudæ ſimilis ꝓpter ipſoꝝ uoluntatē ſit, ſequit̄ nihilominus ualere alienationem [e]: qa ſcilicet poteſt quis id quod ſua cauſa inductū eſt remittere [f]: & hac in re teſtatoris refragatio eſt nulla [g]: quod adeo ueꝝ arbitror, ut ſi in caſum alienatiōis iuſſi ſunt in pœnā fiſco cētum dare, non tñ ideo confirmetur prohibitio [h], licet pœna à fiſco peti poſſit. Idem ſi iuſiurandū ab eis exegerit [i]: ualebit tamen contractus [k], licet in ꝑiurium incidere uideantur, hoc'q; noīe abſolutionē petere debeāt [l]. Et hæc in eis procedūt, q cōſentire poſſūt. Si eñ alienationē ꝓhibuerit teſtator, propter lubricū filiorum ſuorū cōſilium,

ut quia

m l. nō diſting. mus. §. de off. arbit.
n Ang. conſ. Fulg. 73.
o l. ſi fratres. idem reſpondi. dietatem. pro
p §. affinitat. Inſtit. de nupti.
q Alex. l. fi. j. poſt Anch. & mo.
r Ia. d.l. ſtipul. hoc mod. in j. De. cōſ. 216. 22.
s Pet. Ba. d.l. fi. Alex. conſil. 29. in 5.
t Bar. l. non in poßibile. ff. eo.
u c. 1. §. filĳ. de fi u. fuer. con. c. 1. de fil. nat. matr. in fi ud.
x c. cum eſſes. teſta. Bart. l. in terdū. de cōd. im.
y gl. in Rub. j. decr. dec. lib. 10
z l. item apud. prin. uer. ſed a ĳcitur. ff. de inir.
a l. 1. ſupr. eo. l. fideicom. j. tit.
b l. titio centum de cond. et dem.
c Old. cōſ. 241
d l. quoties. 1. j. fideicom.
e l. filiusfam. diui. de leg. 1
f l. potiſt. ff. leg. fi. le.
g l. nemo. ubi Alex. de leg. 1.
h Raph. & Ia. d. §. diui. 2. lect. limit. 7.
i §. fin. Inſt. de lega.
k Old. d. con. 24
l gl. in c. fin. de proc. in 6.

ut quia sint minores XXV. annis, uidetur renunciationem hanc nō tenere[m]: huiusmodíqꝫ pceptū pro nudo non haberi[n]. Sed quid si fideicōmissarius expressim non consensit, uerum quū psens alienationi esset, tacuit? Et Accur. censeri renunciasse, quantū sit eius rei respectu, existimauit[o]: à quo cæteri dissentiunt, quia etiā si cōtradixisset, nō tamē impedire alienationem potuisset[p]: quibusdā tamen casibus defendi posset Accursij sententia, ut quū fideicōmissum præsens esset, quia cōditio iam euenisset, coniunctioqꝫ sanguinis id suaderet, uideretur em̄ eo casu omnino renunciatum esse[q]: nam & iuri præsenti facilius quis renunciasse intelligit̄, ꝙ cōpetituro, ut supra diximus[r]. Idem quando frater nō solū præsente fideicōmissario alienasset, sed etiā asseruisset, fundum illum liberum ab omni onere esse, & ille sciens tacuisset: uidet̄ em̄ dolo emptorem circūuenisse, & ideo sibi præiudicare saltem in re ipsa censebitur[s]: quod & Bal. & aliqui recentiores autumarunt[t]. Idem quum præter psentiam aliquid hic fecisset, quod cōsensum argueret, ut si euictionem pstiturum se spoponderit[u]: uel ei persuasisset ut emeret[x].

teri portionē [b] hæreditatis restitueret: quoniam precariā substitutionem fratrum consensu remissam asseris, fidei commissi persecutio cessat.

IIDEM AVGG.

Xymmacho.

PActū quod bona fide interpositū docebitur, & si scriptura nō existente, tamen si alijs probatiōibus rei gestæ ueritas comprobari potest, Præses prouinciæ secundū ius custodiri efficiet.

b ¶PORTIONEM hæreditatis. Adde quod deducuntur aliquæ portiones de huiusmodi fideicommisso. Et in primis deducitur triens, iure naturæ debitus, is em̄ absqꝫ ullo prorsus onere debetur[y]. Quapropter etiā si filius expresse testamentū approbarit, nihilominus legitimā hanc libere detrahet[z]. Quū iuris interpretatione om̄e grauamen ab ea sublatū, & pro nō scripto sit[a]: quod & Ancha. respōdit[b]: nec fauor piæ causæ, quæ ipsi filio substituta sit, quicquā facit, quominus id grauamen submotum de legitima censeatur[c]. Sunt tamen qui prohibitionē alienationis etiā in legitima ualere arbitrantur, quādo testator id se facere dixerit, quia filij sui imbecillitati succurrere uelit, quē usqꝫ ad certum tempus, puta XXX. annos, rei suæ administrandæ idoneū non existimet[d]: & ita Paul. Cast. respondit[e], quē recentiores pleriqꝫ sequuntur[f]: quæ sententia defendi potest, quū de ipsius filij imperitia cōstat, alioqui quū pater libere relinquere legitimam teneatur[g]: nō uideretur eius assertioni standum, qua se à legis iussu colore quæsito eximeret[h]: nisi patris affirmationi aliqua pbabilis coniectura iungeretur[i]: nam & in dubio reijci dilationē, etiam si prima fronte filio fauorabilis uideatur, traditum est[k]: sed & quū is filius deliquisset, bonaqꝫ eius publicarentur, non obesse fisco huiuscemodi phibitionem responsum est, quæ in legitima nō nisi fauore filij ualet: at is fauor, propter delictum extinguitur[l]. Quod de legitima portione pdidimus, in fœminis quoqꝫ ratione dotis admissum est; si em̄ filiam hæredem institutam quis fideicōmisso onerauerit, in eo dos ipsa non continebitur[m]. Quod si specialiter testator de dote etiam dixerit, non nisi eatenus restituere tenebitur, quatenus legitimam ipsam excedit[n]. Deducitur & in restitutione quadrans, ex S. C. Trebel. quo fit ut filius post mortem restituere grauatus, dimidiam partem retineat, nempe iure naturæ trientem, iure senatusconsulti quadrantem eius quod superfuit[o]; receptius em̄ est, ei utranqꝫ deductionem cōcedi[p]: quū scilicet diuersis temporibus restitutio facienda est[q]: nec potest testator filijs primi gradus hāc deductionem, quæ ex S. C. fit, auferre, quū nec imminuere computatione fructuū ualeat[r]. Sed id tamen ipse temere non affirmauerim, qui sciam maxime controuersi iuris articulum hunc esse[s]: & diuersam sententiā crebrius ferè placuisse[t]. Deducitur tandem & quod testator defunctus ipē hæredi grauato debebat[u]: suntqꝫ qui interim in mora eum non constitui arbitrantur, & ideo fructus lucrari[x]: exemplo legis falcidiæ, cuius cōputatio anteqꝫ ad liquidum pducta sit, excusat hæredem[y]. Sed ego contra sentio: debet em̄ hæres statim uerbo restituere hæreditatē[z]: licet bona retinere possit iure pignoris[a]: unde fructus suos interim non facit, nisi iure dominij impetrato[b].

PACTVM quod bona. Nihil ergo refert de pacto p scripturā, an alijs probationū generib9 cōstet, qđ & regulariter in quibuscunqꝫ actibus receptū est[c]. Quod si in lege mentio interuenientis scripturæ fiat, causa facilioris probationis id factum interpretari debemus, nō quòd alias probatiōes excludat[d]: idqꝫ siue quòd uerisimile sit scripturæ cōmemorationem gratia frequentioris usus factam[e]: siue quòd hic appareat probationem, quæ testibus fiat, illi æquiparari[f]: non em̄ minus fidei adhibebitur pluribus testibus, uiuæqꝫ uoci, quàm membranæ[g]: nam & lex renunciari posse futuræ appellatiōi, interueniente scriptura ait[h]: & tamen idem erit, si testibus ea renunciatio probetur[i]: sic denunciationes scripto missas in non numer. pecu. exceptione requirit[k]: & tamen eas posse testibus quoqꝫ præsentibus fieri uerisimile est: quum in non numeratæ dotis exceptione id speciale sit[l]. Sic lex fiduciam literarum episcopi requirit, ut quis clericus putetur[m]: & tamen poterit etiam testibus id probare[n]. Sic pactiones in contractu emphyteutico factas scriptura interueniente traditur[o]: & tamen legū coryphæi Accur. Mart. Bar. Specul. Butr. Abb. necessariam non esse scripturam tradiderunt: licet pleriqꝫ, sed minoris authoritatis, dissentiant: aduersus quos est & optima legum interpres consuetudo[p].

d. l. titio. l. ij.
de usucap. pro
pti.
Bar.d. §. diui.
ppo.
si fundum per
eicom.ff.de le-
t.j.
l. Titia cum te
menta. §. lu-
.de leg.2.l. Ca
. de pig. act.
l. si seruus com
mis.ff.de don.
.int.
.1.supr. eo.
. si sine. j. ad
lleia.
ald.cons.457.
.exceptione.j.
euict.
l. si quis affir-
auerit.de dolo.
l. quoniam. in
rioribus.j.de in
fic. test.
§. cæterum.in
th.ut cū de ap-
l.cog. Ang. in
de his. ff.de trā
t.Ias. in l. 4. 3.
p. j. de transact.
Bal.l.si quando
fi.j.de inoff.te.
Anch. cons. 151.
l. 4.
Paul.consil.111.
ec.hic. & cons.
l. multi. de lib.
& posth. l. si qs
suo. in fin. de
offic.test.
consil.234.
in d.§. diui. Pi-
us l.in quartam
l.48. ad l. falc.
l. scimus.§. cū
utem.j.de inoff.
esta.
l. si donatione.
bi gl. j. de colla-
o.Bart. l. si for
e.de cast. pec.
l. etiam. §.1.de
manu. uind. Do-
cto.c. quamuis.1.
e re iudi.
Doct.l.cum ex
filio.de uulg.
Bart.l. si quis.
in tantam.2.col.
j. unde ui.

m l. à filia.l.mulier. §. cum proponeretur. Ad Treb.
n l. fin. §. filiæ. de leg.2.ubi Bar.
o Alex. cons.68 in 4.
p c. Raynutius. de testam. l. filiū quē.j. fam.ercis.
q Bar.l. Papinianus.§. meminisse. de inoffic.test.
r l.iubemus.j.ad Treb. ubi Bal.
s auth.sed cum testator.j.ad l. fal.
t Dec. cons. 81.
u l.in imponenda.j.ad l. fal.
x Gui. pa. decis. 496.
y in fideicommiss ff. de usur.
z l. restituta. ad Treb.
a l. debitor. ad Treb.
b l.2.j. de don. impetr.
c l. contrahitur. ff. de pign.
d l. pen.in prim. ubi.Dec.j. eod.
e arg.gl.l.conuēticulam.supr. de episcop. & cler.
g l.in l.1.infr.de raptor.
f gl. in l. si quis seruo.j.de furt.
g Innoc. c. cum P.tabellio.de fid. instr.
h l. fi. §. fin.j.de temp.ap.
i ut not. in l.1.supr.eo.in fin. glo. mag.
k l. in contract. §. fin. de non numerat. pecu.
l auth. hanc aūt. ubi Bar. eo. tit.
m l. si quæ per calumniam.supr.de episcop.et cleric.
n c.pen. de cler. peregrin.
o l.1.j.de iur. emphytu.
p Doct.d.l.1.

In feudi quoque probatione sufficere testes omnes fatentur[q]: etiam si & ipsi clientes sint, seu ut uocant pares curiæ[r]. Sic & mandatum scripturam regulariter non exigit[s]: etiã si causa litigandi factum sit[t]. Vnde nec eius reuocatio scriptura indiget[u]: sicut nec protestatio[x], uel extraiudicialis confessio[y]. Sic & bonorum societas[z]: & arbitratoris sententia, quæ cuiusdam transactionis instar habet[a]. Idem & in solutione dicendum, etiã si minori facta sit[b]. Et in pfessione, qua monachus religione se dicat[c]. Et etiam in sacris ordinibus: admittetur em̃ de his probatio, ut supra diximus, etiã absque episcopi literis[d]: nã & collatio & renunciatio sacri beneficij testibus pbari possunt[e]. Concessiones quoque, ad indulgentiã pertinentes, eodem modo regulariter probantur[f]. Vnde & quis per testes fidẽ facere potest, se Baccalaureum, Licentiatum, Doctorem esse[g]. Sic & probabit aliquis ex certa scientia concessionem sibi factam fuisse, idque etiam si eius scientiæ in diplomate principis nulla facta sit mentio[h]: quod & de dispensationis, aut restitutionis famæ probatione admissum est[i]: qua ratione & absolutio excõmunicationis testibus probatur[k]. Sed & generaliter traditum est, interloquutionem iudicis, aut præceptum, citra scripturam probari posse[l]: quod & de actis receptum est, quæ causa facilioris pbationis scriptò mandantur[m]: & tamen etiam testibus pbari possunt[n]. Quapropter & missio in possessionem authoritate iudicis facta, p testes ad liquidum deduci potest[o]: licet aliqui diuersum sentire uideantur. Sequestrationem quoque fieri posse, quàmuis documento aliquo æs alienum deberi non appareat, recepti us est, dum alijs pbationibus iudicantis religio compertam rem habeat[p]. Et hæc quidem omia exempla, ex iuris communis solito tramite pcedunt. Sunt tamen plerique casus, quibus necessariam esse scripturam uerius est, quorum eos, qui memoratu digniores sunt, referendos censui.

Et in primis in quibusdam iudiciarijs actis, lex specialiter necessariam esse scripturam uoluit, ut in libellis siue ciuilibus, siue criminalibus[q], siue ordinarie, siue summarie pcedatur[r]. In productione exceptionum[s], in sententia diffinitiua[t], in appellatione ab interloquutoria[u]: in apostolis seu dimissorijs libellis[x]: aut in pstatione, quæ eorum uice subrogatur[y]. Idem in sententia excommunicationis, nam & hæc solenniter in scriptis fertur, sicut & requisitio ut describat̃, eodẽ modo fieri debet[z]. Idem in appellatione, quam aliquis impediendæ electionis causa proponit[a]. Huc perinent & protestationes, quæ in actionis uel exceptiõis locum succedunt, de quibus à nobis alibi traditum est[b]. Secundus casus est in his, quæ ex ipsa uerbi significatione scripturam requirũt, ut rescriptum prĩcipis[c], siue in uim priuilegij, siue alia ex causa emanauerit[d]. Idem in epistalmate, id est commissione principis per mandati subscriptionem facta[e]. Idem dicendum & in inuentario, illud em̃ scripturæ est nomen, in qua res pupilli descriptæ sint[f]: quod & in gestis fatendum: ea em̃ proprie scriptò constant[g]: unde mater, uel auia, quæ tutelam suscipiant, inter gesta renunciare senatusconsulto Velleiano debent, ideoque scriptura necessaria est[h]. Huc pertinent & testamenta in scriptis, quibus

q c.1.q.d. s[i] t[e] uest. r Bar. in rub. s̃. de cõdi. ex leg. ad fi. s Al. l.1. s̃. d. p cu. t l. scire oportet. §. oport. de excu. tu. u c. ex insinuatio ne. de procur. x l. fin. s̃. de neg. gest. y Doct. c. per inquisitionẽ. de ele. z Rom. cõs. 106. a l. cũ tr. 2. s̃. tit. 1. b Albericg. l. ait prætor. §. pmittitur. de minor. c 20. quæst. 1. c. fin. c. nup. de test. d c. si iud. de sent. excom. in 6. e Bal. c. solicite. in fi. de rest. spol. f Cle. dudũ. uer. nos etenĩ. de sepul. g l. si solẽnib. ubi Ba' s̃. de fid. inst. h Doc. c. statutũ. de rescript. in 6. post gl. in uer. lit. i gl. c. 2. de sclim. k c. sicut. de sententia. excom. l glo. c. fin. de re iud. in 6. m c. quoniam con tra. de prob. n l. quoniam. ubi not. sup. d' hæret. o l. fin. 1. de edict. diui Adri. toll. p Alex. l. si fideiussor. §. fin. qui satisd. cog. q auth. offeratur s̃. de litium cont. r gl. Cl. em. sæpe. de uerb. sig. s Modest. l. 1. de de exceptio. t s̃. de sent. ex periculo recitã. & text. in c. fi. de re iud. in 6. u c. 1. de app. ĩ 6. x l. 1. ff. de libel. dimiss. y l. nec causas. ubi Bal. s̃. d' app. z c. 1. de sen. excom. in 6. a c. ut circa. de elect. in 6. b l. detestatio. de uerb. sign. c l. 3. supr. de diuer. rescrip.

scriptura pro forma attribuitur[i]. Eodem & appellationes in scriptis, quæ à diffinitiua sententia interponuntur[k]. Idem quoties lex insinuationẽ requirit, ut in donatiõibus, quæ supra quingentos aureos sunt[l]: nihil em̃ aliud est insinuatio, quàm pfessio in actis facta, uel apud censitorem uel alium iudicem[m]. Quapropter & idem est, ubi lex pfessionem, seu in censum descriptionem requirit[n]. Sed & huc spectant etiam contractus, qui in scriptis dicuntur, quum scilicet inter partes agitur, ut aliter non ualeant, quàm si scripturæ commendati sunt[o]. Sed dubitat̃, quid si precio conuento, & re oretenus pfecta, tibi uendam fundũ, sed dixerim, uelle me ut cras notarium adducas qui de contractu ipso documentum cõficiat, an interim recedere ex pœnitentia ab alienatione licebit? Et Paul. Castr. respondit licere[p]: uidetur enim rem in tempus suspensam, donec tabellio rogetur. Contra Decius, quia tabellio de confessione contractus iam gesti documentum conficere potest. Ego cum Cast. sentio, quem & Fulg. pbat: quũ enim dictum sit expectandum notarium, qui de contractu ipso rogetur, apparet nõ de confessione, sed de substantia rei actũ: & quũ ille non nisi de die, quo interfuit attestari possit, apparet in id tempus finem rei esse delatum, in dubioque credendum est, cõtractum ante pro perfecto à partibus non esse habitum, alioqui quid opus fuisset certam diem pscribere? licet aliqui scrupulosiores dissentiant[q]. Tertius casus est in mandatis principum, nemini em̃ de ea re fides adhibetur, nisi exhibito diplomate[r]. Quapropter nec legato Põtificis maximi credetur in alterius pĩudicium, nisi ostenso mandato[s]: unde & receptum est, p firmitate iudicij coram delegato facti, non pũmi, nisi de iurisdictionis commissione scriptò appareat[t]: qua ratione publicas functiones, tributaque nemo exiget, cui id à principe p scripturam non sit mandatum[u]: nec Cæsariani, id est procuratoris Cæsaris apparitores, cuiusque bona ceu publicata capient, absque literis principis, quarum formam necessario seruare tenentur[x]: alioqui de facto eis resistere licet: & qui ritantibus, opemque hac causa implorantibus amicis aut uicinis præsto esse[y]: quo exẽplo sunt, qui tradant, in carcerem duci neminem posse, ex equutionemque psonalem fieri, nisi de iudicentis iussu scriptò constet[z]: quæ sententia, pter utilitatem recipienda est. Huc pertinet & quæstio ad priuilegia principum spectans, ut necessario ea per scripturam probentur[a]: quod regulariter ferè traditum est. Vnde nec tabellioni credetur, nisi authoritatis suæ exhibito documento[b]: quæ omnia uidentur publici fauoris causa introducta, sicut & descriptiones, apochasque scriptò ad præsidem transmitti, nec aliter ualere[c]: nam & scriptura in rerum diuinarum alienatione necessaria existimatur, fauore publico, qui in conseruatione ecclesiæ uertitur[d]: quod et in eo rescriptum est, qui ex causa à rei diuinæ operatione cessaturum se affirmat[e]. Sed & si quis satrapæ alicuius principisque domestici suffragium implorat, ut eo adiuuante dispensationem aliquã, uel officium impetret, hocque nomine illi prædium aliquod promiserit, non ualet obligatio, nisi scripturæ emissio accesserit[f]: quod Theodosij constitutione inductum est, quam aliqui de aduoca

d l. 1. supr. de dat. princip. l. batorias. s̃. de uer. off. lib. 1. e l. bene à Z ne. de quadr. p script. f l. fin. s̃. ar tutel. l. fi. de b auto iud. poss. g l. gesta. ubi Bal. s̃. de r. iu b auth. matri. quando mu' tu læ offi. i l. hac cõsult s̃. de test am. k l. eos. §. per de appel. l l. sancimus. s̃. donation. m l. neq. s̃. de stam. l. fi. ff. d bat. n l. census. ff. probat. o l. contractus de fid. instr. p d. l. contracti l. qui bus. de u III obl q Aret. cons. 1 col. 2. r l. 1. supr. de mand. prin. s gl. 97. dist. bilis. t c. quoniam ĩ iure. off. de leg. gl. q. 2. institutio u §. eos. in au de collat. gl. l. solum. §. qui a no. de procura x defensionis. de iur. f. sc. y l. prohibitũ. de iur. fis. z Bald. & l arg. l. missi. s̃. exac. trib. a c. porro de uileg. b Bal. d. l. 1. sup de mand. prin c l. 1. s̃. de apo lib. 2. d auth. hoc ĩ porrectũ. supr. sacr. sanct. eccl. e c. si cancnid de off. ord. in

f l. 1. s̃. de suffrag.

in auth. iusiur. od praest. ab . circa med. . dinus. de in rg. rest.

. generaliter. de nō num. pec.

l. testium. ꝗ. de tib. Alex. l. iube- us. ꝗ. de iud. arg. c. ad no- rā. 2. de iureiu. glo. in auth. ut ne probib. §. fi. c. cū cessāte. de p. Bar. l. qđ ius col. 2. de re. iu. l. pen. ꝗ. si mi- or se maio. dixe. c. 1. de procur. c. 1. §. postq̄. de nf. in 6. ubi gl. . quaest. 7. salu rrimum. Butr. c. 2. de p t. in fin. Alex. l. iubemus, I Bart. l. 1. in fi. . ut quae desunt duocat. l. testium. ꝗ. de fit. Doct. l. 2. ꝗ. bon. poss. sec. bul. II arg. l. sicut. ꝗ. fid. inst. c. 1. bi Bald. col. 1. d sit inuest. c. cum olim de ruil. Bart. au. en. si quis in iq. supra de ex. en. Corn. & Dec. d. l. 2. III Bal. d. l. testiū l. 1. Ias. l. 2. in 4 ar. gl. ꝗ. de iur nphyt. auth. nisi roga . de test. ubi aul. An ch. con l. 35. 1. quaest. not. 3. quaest. c. testes.

aduocatis intelliguntur, non prorsus recte [g].

Quartus casus, quoties rei praecedentis praesumptam firmitatē conuellere uolumus. ut enim alia p̄sumptio aliam tollit [h]: sic actus posterior scripto declaratus, superiorem quandoq; elidit: ut quum quis aduersus ꝓpriae cōfessionis emissam manum pecuniā minime numeratā fuisse ex ea causa affirmat, nō audiet, nisi alia scriptura id probet [i]. Idem quū quis cō tractu in scriptis obligatus est, nō poterit solutionem ꝓbare, nisi ꝑ scripturam aut quinq; rogatos testes [k]: quod & dicendum est, quū contractus non quidē in scriptis celebratus est, sed conuentione partium actum fuit, ne solutio aliter, quàm ex scripto ꝓbari possit: uidetur enim ualere id pactum [l]: sed tamen cū ꝓbationes fiant iudici, si ex qualitate testium religionē suā pro reo instruxerit, poterit pactum illud etiā iuratum negligere [m]: quū enim ꝓbationes publici iuris sint, nō possent partes iudici ipsi legem imponere [n]; nā & aliàs multa potest iudex, etiā expresso uel tacito contrahentiū consensu non attento [o]. Ad hunc casum ꝑtinet, quod de minore dicitur, qui si instrumento iurauerit se maiorē, beneficio aetatis deinde excludit, nisi instrumento eam ꝓbet [p]. Possunt & aliquo modo huc casus illi spectare, quū quis circa ꝓcuratorem constitutum uariat [q]: uel Episcopus uisitationem se iteraturū ꝓfitetur [r]: uel quū haereticus abiurata priore ipietate, ab orthodoxis recipi postulat [s]: oibus em hijsce casibus necessaria est scriptura. Illud tamen sciendū est, in casibus, quibus nō nisi scriptura potest ꝓbatio fieri, si de ueritate iudici aliter constet, posse eū id, quod sibi cōpertum est seq, ne quisq; cū aliena iactura locupletet [t]: dum tamen id principe cōsulto faciat, uel is iudex sit, qui secundū solam aequitatē ꝓcedere possit: quod maxime corā senatoribus [u], uel in foro canonico seruandum est. Sed & id constat, quoties actus ipsius scriptura deperdita est, fortuito casu probato admitti testes, qui de rei ipsius ueritate fidem faciant [x]. Vnde & ꝓditum est, amisso testamento, posse testatoris uoluntatem, uel solis duobus testibus ꝓbari. Sunt tamen, qui tot requiri hoc casu existiment, quot actui conficiundo necessarij erant [y]. Ego distinguendum arbitror: ut si duo testes testamentum se uidisse dicant, deq; eius solennitate & tenore attestentur, sintq; eius rei periti, sufficiant [z]: quòd si se adfuisse quū testator tabulas condidit dicant, talemq; eius fuisse uoluntatem, solennis numerus sit necessarius [a]. Sed finge per contractum in scriptis mihi centum debeas, an testibus duobus probare poteris me confessum fuisse ea centum mihi restituta? Et uideretur, quum aliud sit confessio, aliud obligatio [b]. Sed certe aperta esset hoc modo uia fraudibus, & ideo sicut solutio non nisi quinq; testibus probari potest, ita nec confessionem posse dicendum est [c]. Quum maior suspicio in confessione sit, quam quis per errorem potuit effutijsse, quàm in solutione, quae ex ueritate facti depraenditur [d]. Si uero de confessione iudiciali ex actis, uel publico documento constaret, secus esset: nunc enim ea submota censetur [e]. Finge rursus, lege municipij cauetur, ne quicq; ultra centū solidos deberi, aliter quàm per publicum instrumentum probari possit, aliquis per testes parte non opponente probauit, an ualebit probatio? Et Bald. Pon. Alex. ualere existimarunt [f]: censeriq; legi renunciatum; pleraq; enim ex post facto sustinentur, quae à principio fieri non debuerunt [g].

IIII. e l. in contractib. us gl. 4. ꝗ. de nō nu. pecu.

f Bald. Rom. Alexan. l. certi cōdictio. §. quoniā in fin. si cert. pet.

g l. patre. ubi Ias. de his q̄ sunt sui uel alieni.

IIDEM AVGG.

Iulio & Aemylio.

SI creditores [a] uestros ex parte debiti admisisse quenquam uestrum pro persona sua persoluentē probaueritis,

SI CREDITORES. Plures debitores in solidum obligati quibusdam erant, ex his debitoribus unus soluit partem, testatusq; est se pro persona sua soluere, quaeritur de duobus: Primo, an creditores recipiēdo hoc modo uideantur sibi praeiudicasse, quantum sit soluentis respectu, ne amplius eum pro alijs conuenire possint. Secundo, an id pactum prosit alijs absentibus, ut uideatur facta diuisio. Circa primam quaestionem uidebatur creditores sibi non praeiudicasse, idq; ex regula, qua traditum est, actus nostros non ultra ex praesumptione extendi, q; necessario exteriora signa inferant [h]. At hoc casu creditor recipiendo partem, poterit uideri id egisse, ut debitum diminueretur, uel ut dilatio interim reliquatori esset, non ut actionem diuideret [i]: quae quidem diuisio quandam donationis speciem prae se fert, & ideo nō est praesumenda [k]: quod si ex conuentione iudiciali, ut communiter receptum est, ea diuisio non inducitur [l]: nec ex receptione quidem praesumi debet [m]: oblatam enim pecuniam, salua ciuilitate, non potuit non accipere [n]. Vnde maiorem & magis liberam uoluntatem iudicialis conuentio arguit, quàm receptio. Sed tamen huius legis argumento diuersa sententia obtinuit: quia scilicet uerba illa, pro persona sua, indicant obligationem, quae communis omnibus erat, uoluntate creditoris pro persona soluentis extingui, periculumq; amplius ullum ad eum non pertinere [o]: & consequenter diuisionem fieri, alioqui huic adiectioni consentire ille non debuit. Quocirca traditum est, idem esse, si debitor soluere se dixerit pro portione sua, uel pro rata, uel pro uirili, aut pro quota sua parte, & similibus uerbis [p]: lex enim simpliciter dicit, si admisisse pro sua persona persoluentem &c. Quibuscunq; ergo uerbis, dummodo ad id aptis, admissi sint, idem erit [q]: ut si dictum sit, admitti quemlibet pro parte, uel reliquū non petam, quod ueteres sequuti [r]: & Decius nouissime probauit: nec alij negant, quin potius indubitati id iuris esse affirmant. Sed quid si simpliciter numeratio facta est, nec pro sua persona aut similibus uerbis solutum sit? & Bartol. tum quoq; in contractibus fieri diuisionem censuit, licet in testamentis contra [s]: quam sententiam non pauci sequuti sunt, quod scilicet in hac cōstitutione ea uerba, pro sua persona, nō ipsius soluentis, sed legislatoris sunt: ex simplici solutione interpretantis ꝓ sua persona solutū censeri. Frequentius tamen receptum est, nullā inter ulti

mas

h l. si. ꝗ. ne uxor pro marit. Bartol. l. Titium. §. pen. de admi. tutor. col. fi.

i l. quidam ff. si cer. pe.

k l. cū de indebito. de probatio.

l l. reos. ꝗ. de fide iuss.

m l. 2. supra e. l. tale. §. pen. ff. eo.

n l. fideicōmissa. §. si rem. de lega. 3.

o l. 1. & 3. ꝗ. de duob. reis.

p Aret. l. si ex toto. §. 1. de le. 1.

q l. qui testamento. de testa.

r gl. in. 1. & 2. inte ll.

s d. l. si ex toto §. 1.

mas uoluntates & contractus esse differentiam. Vnde ex simplici solutione diuisionem nō fieri Ego tamen posse Bar. sententiam alia ratione defendi arbitror, ut inter solutionē distinguamus, quæ sponte fit, legi'q; nostræ tum sit locus, & eā quæ in exequutionem iudicati, uel ab eo, qui cō uentus in iudicio fuerit, facta ꝓponatur: tunc'q; secus[t]; non enim credendum est, uoluisse nos aliquid de iure nostro ei remittere, cum quo litigamus[u]. Recentiores tamen omnes ex simplici solutione, nullam fieri diuisionem censuerunt, nisi addita ea uerba ꝓponantur, quod & supra scripta ex ratione ꝓbari potest: debet enim p̄sumptio ex ꝓbabili signo oriri[x]: nec tacitū pactum induci, nisi uerisimilis cōiectura id suadeat, quæ ꝑfecto nulla, uel non satis firma esset: nisi ea uer-
I ba adiecta fuerint. Cæterum etiā eis adiectis, nō tamen quādoq; diuisio inducitur, si ex alijs coniecturis aliud actū esse uerisimile sit: ueluti quū quis amplius sua portione uel minus soluit, nō enim tunc uerisimile est fieri diuisionem[y]: quod & lex nostra sentit uerbo ꝑsoluentem: est enim
II ꝑsoluere, integrum soluere[z]. Idem quū creditor ꝓtestatus est, se saluo solidi iure eā pecuniam recipere[a]: nec hæc ꝓtestatio tanq; contraria facto, id est solutioni ꝓ ꝑsona debitoris factæ inefficax est[b]: quod (ut demus ꝓtestationem creditoris ei, quā pro ꝑsona sua debitor fecit aduersari, & sic mutuo ipsas se collidere) remanet numeratio simpliciter facta, quo casu p̄sumptio taciti pacti non oritur[c]: nec enim absq; creditoris consensu potest esse pactum[d]: aut obligatio ei in solidum quæsita diminui tolliue[e]. Quapropter cum Pico idem esse sentio, etiā si creditor generaliter dixisset, se saluis iuribus suis recipere[f]: nā & idem generalis hæc ꝓtestatio operari debet, quod spe-
III cialis[g]. Rursus nō uidetur facta sortis diuisio ex usurarum receptione, ne scilicet ex accessorio p̄iudicium principali fiat[h]: quod supra à nobis declaratum est. Proinde si plures in solidū annuū reditum sup certis bonis Titio debeant, & eorū unus ꝓ sua parte soluens admissus sit: non tamē diuisam principalem obligationem dicendum est, imò nec respectu sequentium annoꝝ erit ulla diuisio, nisi toties iterata sit, ut p̄scriptioni sufficiat[k]: ea enim adiectio, quod quis pro ꝑsona sua soluat, ꝓ eo actu intelligitur, non ꝓ futuris[l]: & licet una sit omnium annoꝝ obligatio[m], plures tamen sunt p̄stationes: & p̄sumptio, quæ ex una p̄statione oritur, ad aliam sequentem non trahi debet[n]. Sed quid in hac quæstione dicendum
IIII est? Aliquis à pluribus uenditoribus, in solidū se obligantibus, sup certis bonis annuū reditū emit[o]: cum pacto luendi, is aliquem sponte admiserat (cogi enim non potuit)[p] qui ꝓ sua parte redemit, nunquid omnino liberasse eum censebitur? Et prima facie non uideretur. hic em̄ duæ sunt obligationes, altera qua uenditores teneantur ad pensionē, altera quæ emptori incumbit, ut omnibus ipsis uolentibus redimere, uendat: & ut eam extinctam fateamur, quæ emptorem principalem respicit: nō est credendum eam extingui, quæ pensionis causa uenditores obligat: nec clausula, ꝓ parte sua, quæ in emptione adiecta est, uidetur ad liberationem inde subsequentem trahenda: quū in lege nostra appareat liberationi additam, eius fauore diuisionem induce-

t d. § 1. d. l. reos.
u l. 3. j. de repud. hære. l. inter stipulantem. §. 1. de uerb. oblig.
x Bald. in rub. j. de prob.
y gl. l. inter. §. 1. de fideiuss.
z l. urbana. §. pernoctare. de uerb. sig.
a arg. l. si debitor. §. 1. ff. quibus mod. pig.
b c. cum in. de cō stitut.
c d. §. 1.
d l. 1. ff. eod.
e l. perfecta. j. de don. quæ sub mō.
f gl. l. communi diuidundo. ff. cōmun. diuid.
g Bart. l. si sub cōditione. de testa. tute. Socy. cons. 13. supr. 1. 4.
h d. l. tale. §. pe.
i l. 2. supr. eo.
k l. qui semisses. ff. de usur.
l arg. d. l. si. j. ne uxor pro marito.
m l. si stychū. §. 1. de uerb. oblig.
n l. cum de in rē uerso. ubi Saly. in. 2. & 4. quæst. ff. de usur.
o extrauag. Regimini. de empt. & uend.
p Bar. l. cui usus fruct. de usuf. leg.

re: at hic nō liberationi, sed obligationi, qua emptor tenebatur, adposita est, licet in consequentiā quandā ipsi luenti liberatio contingat. Alij tamen contrarium crediderunt, & legis nostræ dispositionem ad hunc casum trahendam censuere: quæ sententia, quantum sit ad hypothecam, absq; dubio uera est, quoniā uendendo uidetur creditor illi renunciasse, eam'q; partem liberam retro uendidisse[q]. Sed quid rursus in alia spe-
V cie dicemus? dominus alterum ex emphyteutis admisit ꝓ parte sua canonem p̄stantem, alter ꝑ triennium cessauit, an uterq; cadat? Et Pyl. disputando[r] utrunq; cadere censuit, si in solidū obligati erāt. Accur. idem, etiā si ambo in emphyteusim successissent[s]: quia quāuis lege XII. tab. obligatio dandi diuidatur, ꝓpter pœnam tamen adiectam ex facto unius, alter plectitur[t]: quam sententiam ego ꝓbo, non solum quū dominus alterum soluentem simpliciter admisit, sed etiam quū dictum est, eū ꝓ sua parte soluere, quia possunt illa uerba citra ipsius domini damnum intelligi, sua em̄ ea pars dici potest, quū à lege XII. tab. sit diuisa[u]: ex qua canonis diuisione non debet uideri dominus iuri caduci renunciasse[x], qd' ex post facto illi acquiritur[y]: quia aliud est: à canone debito liberare, aliud subsequens caduci ius remittere: qua tamen in re amplius deliberādum censeo. Sed rursus dubitatur, quid in pluribus fideiussoribus, pone unum ex eis suo nomi-
VI ne soluisse, an censebitur his uerbis facta diuisio? Et traditum est non censeri, & ideo ꝓ eo teneri, q lite contestata soluendo non sit[z]. Sed unde hoc? an quia aliud sit suo nomine soluere, aliud pro sua ꝑsona, seu sua rata? ut Paul. Cast. Alexander'q; censuit: uidetur enim ita expressum, ut appareat non nomine principali se soluere[a]. An qd' Bar. tradidit, non fieri diuisionem censebimus, etiā si ꝓ parte sua se soluere fideiussor dixerit[b]? id'q; ea ratione inductum esse, quia fideiussores ex epistola diui Adriani beneficium diuisionis habent[c]. Vnde creditor ꝓ parte accipiens, non potest uideri quicquā tacite cum eis pactus, quū necessario eā partem accipere debuerit: in necessitate aūt nulla est donationis coniectura[d]: merito ea uerba, ꝓ parte sua soluere se ꝓtestantis, secundum epistolare beneficium intelligentur[e]: nec donationis accipietur interpretatio. Erit igit̄ facta diuisio beneficio epistolæ tantū[f]: & ideo si alij tempore litis contestatæ soluendo non sint, poterit qui ꝓ parte sua soluit, adhuc conueniri: quū secus esset, si hæc diuisio tacito contrahentiū pacto inducta ꝓponeretur. Lex enim beneficia sua absq; alterius iniuria concedit[g]: at in contractibus, quilibet potest sibi, si hoc egerit, p̄iudicare, nec huic sententiæ lex nostra aduersatur, quæ in debitoribus loquitur, qui in solidū sint obligati, nec à lege diuisionem aliquā habeant, alioq quorsum opus esset, ꝓbare admissionem ex parte debiti à creditore factā, si à lege ipsa fieret? Sed nec Iuliani respōsum[h] urget, quo fideiussorem, qui partem suam soluerit, liberari traditur: non enim his uerbis necessario ꝓbatur in solutione clausulam, ꝓ parte sua, additam esse. Vnde ego secundum aliarum legum distinctionem acceperim, liberari scilicet, quū alij soluendo sunt[i]: nec enim principaliter hæc quæstio ibi tractatur. Sed nunquid ex eo quod nomine rei solutum

esset

q l. pen. §. fi pig. Rom. si
r quæst. 47.
s gl. d. l. communi diuidund.
t l. ij. §. fin. de uerb. oblig.
u l. 5. §. fin. d. uerb. obl.
x l. fin. j. de iure emphiteu.
y arg. c. cum de renun. c. ad nostram. ubi in gl. de iureiu.
z d. l. inter. §.
a l. Papiniani ff. mand.
b Old. Bar. In d. l. inter. Ba. Ang. Mod. d. si ex toto.
c §. si plures. Insti. de fideiusso.
d l. rem legatā de adim. leg.
e c. cum dilectus de consue.
f l. quoties. ff. de solutio.
g l. 3. §. merito ne quid in loco publi. Barto. in principio C.
h in d. l. quoties
i d. l. inter. §. 1.

esset, solutio totius sortis cumulo imputaretur? an quod magis est, solutis parti tantum? & ex his consequens est (quum hodie legis nouellae beneficio, rei debenti pro parte conueniatur)[k], legi nostrae locum non esse, nisi quum ei beneficio renunciatum est, tunc enim in solidum tenentur: idemque in fideiussoribus, qui beneficio epistolae renunciauerint.

aditus rector prouinciae, pro sua grauitate ne alter pro altero [b] exigatur prouidebit.

VII Sed quid si debitor soluens, pro rata soluere se dicat, creditor autem simpliciter receperit: an consensisse, quod ad ratam pertinet, censebitur? Et Riminaldus negat, nec hoc casu nostrae legi locum esse: non enim potest creditor qui tacuit, uideri diuisisse, sed potius tacuisse, quia sciret ius suum durare[l]; quam sententiam & nos probamus, quoniam communiter traditum, protestationem ab altero contrahentium factam, ut ius quaesitum tollatur, ex sola taciturnitate non confirmari, sed expressum consensum requiri[m]. Intelligemus igitur in lege nostra pro persona sua psoluentem esse admissum, expresso scilicet consensu, qui ex sola pecuniae receptione non sat deprehenditur[n], quam ille iure suo potuit accipere, utpote sibi debitam[o], satisque fuit uel hac in re soluenti morem geri, ut particularem solutionem creditor acciperet[p]: quae tamen opinio me, propter legis nostrae genera-
VIII lia uerba, ambiguum habet. Caeterum quum huiusmodi diuisio donationem quandam contineat, sequitur ut in eo creditore, lex nostra non procedat, cui donandi facultas interdicitur. Quod in pupillis, tutoribus, curatoribus, huiusmodique alienae rei
IX administratoribus admissum est[q], de quibus nos alibi differemus[r]. Et haec quidem in solutione procedunt. Sed quid in eo dicendum, qui in iudicio pro parte sua conuentus est? Et Bald. Ang. Imol. Pau. idem esse existimarunt, ut diuisio facta censeatur[s]: nec enim sat firma ratio differentiae adduci potest, inter solutionem & hunc casum, uideturque Pompo. responso, petitione solutionem aequiparari[t]. Contra Bart. Alexand. & alij idque receptiore sententia[u]: non enim uerisimile est, eum qui petit, uelle diuidere, sibique praeiudicare[x]. Vnde generaliter ego crediderim, nunquam ex petitione iudiciali censeri factam diuisionem, etiam si deinde in exequutionem iudicati pro parte solutum sit, sed semper saluum esse creditori ius solidi[y]: loquitur enim Pomponius[z] de hac solutione, quae post rem in iudicio petitam facta sit: quod ex primoribus uerbis suis satis apparet, dum de eo loquitur, cum quo actum sit, et solutum: prosequitur enim deinde separatim eiusdem actionis solutionisque pro parte casum. Hanc tamen conclusionem non procedere arbitror, quum a fideiussoribus petitur, ab ijs enim ex epistola Adriani singulis petere actor debet, qui tempore litis contestatae soluendo sint[a]. Vnde necessario per litis contestationem fit diuisio[b]: & si deinde quisque facultatibus labatur, soli creditori imputatur, propter uerba epistolae[c]. Et haec, quod ad primam quaestionem pertinet sufficiant: nunc de altera uidendum est.

b ¶ ALTER PRO ALTERO. His uerbis uidetur sequens quaestio decidi: nempe id, diuisionis pactum cum soluente initum, etiam alijs absentibus prodesse, ut inter eos quoque facta diuisio censeatur: nam haec uerba de eo qui iam soluerit intelligi non possunt: pro eo enim, quum iam satisfecerit, non potest alter exigi: merito de alijs intelligentur qui non dum soluerunt, & absentes fuere: & ita se habet interpretum consensus. Sed tamen Picus hic diffuse disputat in contrarium, adhaeretque regulis communibus, ne pactum inter alios celebratum, ad alios trahatur[d]: quum alteri pacisci quis non possit[e], etiam liberationis causa[f]: nam & (inquit) nullus contractus inter absentes fieri potest, nisi nuncio uel epistola interueniente[g]. Igitur nec haec remissio, quae uim donationis habet: at donatio quoque absenti facta non ualet[h], nec quod ad alios attinet, ulla probabilis est mentis coniectura, ut uoluerit creditor diuisionis beneficium illis acquiri[i]: nihil enim hoc casu contemplatione absentium gestum uideri potest, igitur nec ab eis ratum habebitur[k]. Finge (ait ille) creditoribus haereditarijs ab emptore haereditatis partem aeris debiti adnumeratam fuisse, an exceptio taciti pacti quo ad reliquam summam acquiretur haeredi? Certe negant id Doctores[l]: ergo idem hoc quoque casu dicendum. Cur enim debet creditoris bonitas esse ei captiosa? ut quod illi permisit, nempe particularem solutionem facere[m]: alijs quoque permisisse uideri debeat? praesertim quum hoc soluenti indulgeri potius soleat, quam ijs qui adhuc non soluerunt, ut multum interesse inter te soluentem, & caeteros absentes appareat: nam & id actum esse, nunquam ex uerbis deprendi potest: quin potius fideiussoris exemplo hic quoque procedendum esset, qui pro sua parte soluens, se quidem liberat, sed non tamen beneficium diuisionis alijs acquirit[n]: quod si solum diuisisse creditor existimatur, quum omnes fideiussores quemlibet pro rata in iudicium uocat, quum uero aliquos tantum uocat, secus est[o]. Ergo apparet ab his, qui uocati sunt, nullum taciti pacti ius alijs acquiri. Adde quod pactum rei debendi, alteri reo nunquam prodest, nisi quatenus paciscentis interest[p]: ad id tacitum pactum inter absentes contractum uideri, nihil praesentis interest, nec lex nostra quicquam obstat, quam ille pluribus argumentis ostendit solum procedere, quum duo tantum erant debitores, & consequenter alij absentes nulli erant, quibus cum uideri possit facta diuisio. Probatur id in primis ex rescripti inscriptione, qua apparet Iulium & Aemylium solos fuisse debitores. Rursus ex dictione parte, quae in dubio ad dimidiam referatur[q]. Item ex dictione, quenque uestrum, quae duorum numero contenta est[r]. Sed fortius (ut Lancelotus Decius ait) ex illis uerbis alterum pro altero non exigi, quae propriae de duobus intelliguntur[s]. Vnde a quibusdam traditum est, si in inquisitionis libello aduersus quatuor homicidij reos facto contineatur, quod alter alteri dedit auxilium, libellum esse incertum, quum ex uerbis indicetur duos fuisse auxiliatores, nec expressum sit, quinam ij fuerint[t]. Merito igitur lex nostra de duobus tantummodo intelligenda erit. Pone igitur Iulium pro parte sua soluisse, & consequenter pro ea parte extinctam solutione obligati-

m obligati-

auth. l. hoc ita. ff. duob. reis.
l. sicut. §. non uidetur. ff. qui mod.
arg. Abb. c. cum a... de elect. 3. col.
l. perfecta. ff. de ... quae sub mo...
Bar. §. mortr. l. 5. ff. de op. no... in.
Bart. l. si cum ...os. in fin. rerum amot.
d. l. quidam. ...cer. pet.
l. lucius. §. tu... de usuris.
l. possessionem pupillum. de acquir. poss. l. non... ff. de admit. ...to.
l. praeses. ff. tit. 1 Socyn. d. l. si ex ...to. §. 1.
d. §. 1.
arg. d. l. reos. l. si ex duobus. ...rs. ut magis. d ...cu.
d. l. reos.
d. §. 1.
d. §. si plures. ...st. de fideiuss.
l. liberum. ff. de fideiuss.
d. l. inter. §. pe.

d l. si unus. §. ante. ff. eod.
e §. alteri. Inst. de inut. stip.
f Bar. l. non solum §. liberationis. de lib. leg.
g l. 2. ff. eo.
h l. absenti. de donat.
i l. si cum aurum de solut.
k l. si pupillus. §. sed si ego. de neg. gest.
l l. 2. ff. eo.
m d. l. tutor. §. Lucius.
n l. quoties. Bar. l. ex duobus. de duob.
o d. l. liberum. ff. de fideiuss.
p l. eadem. de duo. rei. d. l. si unus. in prin. Bar. d. l. ex duobus. uers. 6.
q l. nomen. §. portion. de uerb. sig.
r l. ubi de testib.
s l. ancillae. §. 1. ff. de furt.
t Ang. in tract. mal. & uers. dicto malefitio. super m. 5.

obligationē, si aliā partē creditor ab ipso Iulio petat, obstabit ei pacti exceptio: si ab Aemilio, nō obstabit: nec quicq̄ Pauli Castr. urget ratio: qui si ita lex nostra intelligeretur, nullam hic diuisionis exceptionem dari potuisse asserit, quia facillima est dissolutio: nulla enim in rescripto diuisiōis est mentio, sed solum pro Aemilio Iulium exigi non debere constituitur: hoc est, alterum pro altero. Et hæc quidem subtiliter Picus, cuius sententiæ author quoq; nuper hic fuit STELLA, quem ego uirum honoris causa nomino: hisq; & ego accedo, quoties paciscentis nihil interest, diuisionem inter absentes factam esse [u].

IIDEM AVGG.
Victoriano militi.

Licet inter priuatos huiusmodi scriptum [b], quo comprehenditur, ut is qui superuixit, alterius rebus potiatur, nec donationis [c] quidem mortis cau=

LICET INTER PRIVATOS. a ¶ Pactum, ut superstes alterius rebus potiatur, nec in uim quidem donationis causa mortis inter priuatos sustinet, inter milites uero ualet, & uim supremi iudicij obtinet. Sed cur inter priuatos, tanq̄ donatio causa mortis, non sustinetur? quum hodie nudo pacto ualeat huiusmodi donatio [x]? An quia coram quinq; testibus celebrari ea debeat [y]? quos hoc in casu non adfuisse, Pet. & Cynus cōminiscuntur, quæ sententia nostræ legi non quadrat, sicut nec alia Baldi Fulgosijq; interpretatio, iure ueteri non ualuisse huiusmodi donationem existimantium, nisi stipulatione, uel rei traditione uallata [z] sit: eodem em̄ argumento utraq; sententia confutat̄, quoniam lex etiam si solennia interuenerint, non ualere [a] ostendit: quòd scilicet uerba non cōueniant, speciemq; illam contractus præ se non ferant, ut merito huiusmodi diuinationes admittendæ non sint. An ergo uerior Accursij est, si recte declaretur, sententia? siquidem donatio hæc quum cæterorum contractuum forma inducatur, præsentem inter contrahentes obligationem inducit [b], quæ post mortem deinde executionem habeat [c]: pactum autem de quo agitur, nō præsentem obligationem, sed obuentionem bonorum post mortem respiciebat [d], unde nullo modo donationi conuenire poterat, merito non ualet, nec hæreditas ex eo dari potest [e], quod à nobis supra declaratum diffusius est [f]: qua ratiōe nodus ille dissoluitur, in quo ueteres interpretes multum se torserunt [g]. Cur filiusfamilias, patre consentiente, causa mortis donare possit: testari, uel codicillos facere non possit [h]? quū enim donatio forma contractus inducatur, præsentemq; obligationem respiciat, potest ei patris consensus accedere: & institutioni uel legato frustra accederet, quæ in præsenti nullam obligationē, sed solam post mortem bonorum obuentionem inducit. Vnde quum obuentionis dispositio non ualeat, quia id ius filijsfamilias concessum non est [i], nec consensus quidem, tanq̄ eius accessio, ullius est effectus [k]: at donatio, propter præsentem obligationis speciem, non omnino nulla est: merito consensus eam reddit efficacem [l].

b ¶ HVIVSMODI SCRIPTVM. Adnotat hinc Baldus, & cæteri, licere duobus eadem charta testamentū condere, in quo alter alterum mutua affectione instituat [n]: qualia testamēta inter coniuges, etiamnum in usu sunt, extatq; in Codice Theodosiano nouella Valentiniani cōstitutio [o], qua declaratur, captatoriam hanc uoluntatem non censeri, quum duorum similis sit affectus [p]. Sed qd si alterum pœniteat, isq; reuocet institutionem, an altera censebitur reuocata? Et non uidetur: quum uerisimile sit, propter affectionem eam institutiōem factam esse, non propter præmium mutuæ nuncupationis [q]: nec probabiliter quisq; allegaret, non existimasse alterum, fore ut alter pœnitentia duceretur [r]: quum huiusmodi uoluntates ambulatoriæ sint [s], debeatq; unusquisq; id præuidere. Non procedit tamen id, quum nō de institutione quæritur [t], sed de pacto; ut si duo conuenerunt, quòd alter alterum institueret, & ideo iam ex unius parte fuerit adimpletum: nam si alter nō instituerit, uidetur altera institutio extingui: hæc enim est manifesta captio. & nec à principio quidem mutua affectio adfuit [u], deficitq; instituentis uoluntas, quæ sola attenditur, licet aliud in contractibus sit [x]. Nec obstat, quòd ad illam pactionem attendendum nō uideatur, quæ nulla est [y]: quia quum sequuta sit ex unius parte exequutio, constat eam tametsi nullam, neglectam nō fuisse, sed ex testatoris mente pro efficace habitam [a]. Non p̄cedit rursus in casu nostro, quando duo milites pacti sunt, ut alteruter superstes alteri succederet: nam si ex unius parte reuocet̄ pactio, ex alterius quoq; reuocata censebitur [b], ut Petrucius & Dec. senior existimarunt. Cuius sententiæ sunt qui hanc adducant ratiōem: mixtus enim hic est casus, ex institutiōe & pacto, solumq; speciali fauore militum sustinetur. Cuius fauoris nō æqualis subest causa, quum alter sentētiam mutauit, quippe alter dolo deciperetur [c].

c ¶ DONATIONIS. Si ergo cōstaret de uoluntate, & uerba hanc cōtractus speciem ostenderent, posset hæreditas p̄ donationē causa mortis dari: nec em̄ tali pacto captatur mors, quū donātis cōsensus adsit [m]: nec libera testamēti factio impeditur, quū reuocari ad libitū possit [n]: nec quicquam obstat, quòd in hæreditate sint etiā onera, nedum cōmoda, ut Accurs. sensit [o]: quia id non repugnat donatiōi huic, quæ efficaciter cōtrahit̄, etiā si ex uicissitudine aliqd oneris cōtineat [p]. Sed tamen à cōmuni sententia discedendum nō est, quoniam hæreditas obuentiōe bonorū datur, nō obligatiōe, ut supra declaraui: & ideo huiusmodi hæreditatis donatione non fieri hæredem donatariū credendum est, sed aliū scriptū uel legitimum: donatarium uero loco fidecōmissarij esse [q]: & sicut uniuersitas bonorū dari codicillis potest [r], sicut & legari [s]: ita etiā donari causa mortis poterit: deducet igit̄ hæres sibi quadrantē, ex senatusconsulto Treb. debitum, perinde ac ex fideicōmisso deduceret [u]: & si donatarius res ipsas possideat (potest enim, etiam aditiōe hæreditatis nō expectata, quia donatio huiusmōi, aditiōe ex testa

u Bal. d. l. ex duobus. 6. quæst.
x gl. l. cum pater §. Meuio. de legat. 2.
y l. fin. de donat. causa mort.
z l. inter. ī. de donat. cau. mort.
a arg. l. qui testamento. de test. c. ī. de ætate. & qual. in 6.
b gl. l. 2. in prin. de dot. præleg.
c Inst. de donat. in princ.
d Bart. cons. 212.
e l. hæreditas. ī. de pact. conuent.
f l. pactum quod dotali. supr. eo.
g Doc. l. senium. ī. qui testam. fac.
h l. tam is. §. 1. de don. cau. mor.
i l. 2. l. lege. ff. de testam.
k gl. l. si patronus §. patronū. uers. flauiana. de his qui in fraud. pat. l. 2. ī. si aduer. do.
l gl. l. 1. de don. causa mort.

n fact. l. eo qu... ī. si cert. pet.
o l. 1. de testa... nouell.
p l. captatori... ubi Raph. Cu... de hæred. Inst.
q l. ille aut. ff. ... hære. inst.
r arg. l. cum ... nationis. ī. tit. 1...
s l. 4. de adim... leg.
t Oldr. cons. 16...
u Ang. & D... d l. ille autem.
x d. l. cum donati... onis.
y l. ex eo. ī. de ... utilib. stipul.
z l. hæred. in ... ff. ad Treb.
a l. si. de reb. e...
b arg. l. alteri. ... ad imgen. leg.
c arg. l. eius m... litis. §. si militia... de test. mil.
m l. fin. ī. eod.
n Inst. de do. §. ...
o arg. l. si hære... ditatem. ff. man...
p l. ab eo. ī. de f... deiuss. l. cum h... status. §. si amb... de dona. int. ui... uersi. nam & c... ca.
q l. mil. ad Sen... rem. in princ. ... leg. 2.
r l. Scæuola. ad... Treb.
s l. mulier. §. ... eo. tit.
t Bar. l. si. ī. eo...
u l. si mortis. ī... ad l. falc.

ex testamento ut cōfirmet̃,non indiget)[x] poterit hæres eatenus interdicto experiri,quatenus quadrantem suum saluum habeat[y]. Sed nūquid hodie testator possit in codicillis uel in donatione causa mortis hanc deductionem ex S.C. Trebelliano ꝓhibere[z]? Et crederet aliquis posse,quoniam nouella lex id fieri in quacunq; ultima uoluntate permittit[a], quod & ferè sensisse Aretinus uidet̃[b]: sed tamen ꝓ diuersa sentētia apud Baldum responsum extat,quoniā hoc modo omnis testamenti utilitas eneruaretur[c], & principale per accessorium inutile redderet̃. Nec me mouēt uerba cōstitutiōis, q̃a de falcidia, nō de S.C. Trebelliano loquūtur: & quamuis hi casus regulariter in iure æquiparentur[f], tamen hoc non ꝓcedit,quum diuersa ratio aliud suadet,quod in casu nostro est. Concessit lex prohiberi deductionē ex falcidia à testatore posse, q̃a si hæres adire nollet nō tamē legata deperirent, quū ius adeundi substitutis & cohæredibus & cæteris suo ordine deferatur[g]. At aliud est in deductione,quæ ex Trebelliano fit, q̃a de ea lex nō loquit̃,& hærede detrectante aditionē,fideicōmissum uniuersale non sustinetur: qđ ueteres tradiderunt[h]: quū aliter fideicōmissario possit esse cōsultum,nempe ut hæredem ad adeundum cogat[i]. Nec rursus me mouet,quod crebrior sit sententia existimantium, sicut Falcidiæ detractionē à testatore prohiberi,ita & Trebellianicæ partis posse[k]: quia ut uerū id fatear, hoc non ex uerbis nouellæ constitutiōis est,quæ in falcidia loquitur, sed ex regula iuris antiqui, utranq; deductionem æquiparantis, inductum est. At quantum sit codicillaris ꝓhibitionis respectu,magna inter utranq; ratio differētiæ est, ne testamentorum uires subuertantur,omnisq́; hæreditas aduersus antiqui iuris regulas,codicillis uel donatiōe causa mortis dari possit[l]: merito igitur hoc casu æquiparatiōi ex antiqua regula locus non erit[m].

d ¶ PROPONASq́;. Narratio hæc facti est, ex qua rescripti nostri ratio nō fundatur[d], sed ex ratiōe: quia uoluntas militū quoq; modo declarata, uim testamenti habet. Vnde infertur,etiam si ad ipsum prælij discrimen tunc non pergerēt, ualuisse nihilominus pactum, ut Alex. Iasonq́; existimarunt: quia ut militi huiusmodi priuilegia cōpetant,satis est in expeditione, id est exercitu degere[e], siue in limitibus,siue in hybernis sint[g]: alioq; in ipso ꝓcinctu,etiā priuatis in hostico testantibus,cōpeteret id priuilegiū, ex eorūq́;

gl. l. filiæ. j. ...m. hered. | Ias. l. eam quā. ...r. octauꝰ casus. de fideicom. | auth. sed cum te...ator. j. ad l. fal. | §. si uero expres...n. iuncto §. fi. in ...th. de hæred. et ...r falc. | ...consil. 12. | Bald. 474. con...l. in 2. | l. quod per ma...us. ff. de iur. co...idll. | l. Marcellus. ...ad Treb. | d. §. si uero ex...ressim. | Iaco. de beluis. ...i Ias. d. l. eam ...uam. uersi. 4. ca...s, in fin. | l. quia poterat. ...ad Treb. | Ias. d. l. Marcel...s. | d. l. si mortis ...bi Bald. & §. j. ...st. de codi. | gl. cle. 2. uerb. ...isdem. de ætate ...r quali. | glo. in l. 1. j. ...ando non pet. ...artes. | l. militēs. j. de te...a. mil. | §. j. Inst. de te...am. milit.

sa gestæ efficaciter speciem ostendat: tamē quum uoluntas militum, quæ super ultimo uitæ spiritu, & de familiaris rei decreto quoquomodo contemplatione mortis in scripturā deducitur, uim postremi iudicij obtinet: proponasq́;[d] te ac fratrem tuum ad discrimē prælij pergentes, ob communem mortis fortunam inuicē pactos esse[e], ut ad eum qui superstes fuisset, res eius cui casus finem uitæ attulisset pertinerent: existente cōditione, intelligitur ex fratris tui iudicio,quod prīcipaliū cōstitutionum prōpto fauore[f] firmatur, etiam rerū eius compendium ad te delatum esse.

tabulis bonoꝵ possessionē se datuꝵ Prætor pollicetur[f]. Eadē ratione etiā infertur, si ambo milites nō fuissēt,sed alter tantū qui perierit,adhuc legi nostræ locū esse, ut priuatus ex pacto succedere possit, qđ Lancelotus Dec. hic censuit: priuilegiū em̄ eo modo testandi militibus concessum est, siue cōmilitonē, siue paganū instituāt, attendit̃q́; ipsius testatoris fauor, nō eius q̃ hæres institutus est. Quapropter eoꝵ sentētiā nō ꝓbo, qui id pactiōis uicissitudini tribuunt[h], nā hanc rationē hic nō attēdi, uerba rescripti ostendūt. Cæteꝵ et hinc apparet, ualere hāc uoluntatē, in uī testamēti, q̃a ꝓ testamēto militis sufficit, si quoq; modo constet, ad quē supremū iudicium direxerit: & hoc receptiꝰ uidet̃: licet aliqui supremā esse uoluntatē in genere existiment, quæ speciali militis fauore pro testamēto sit, quæ sentētia speciæ uerborum à priore dissidet, re ipsa cum ea consentit.

e ¶ PACTOS ESSE. Quid si cōmilito ergà aliū in ipso ꝓcinctu ita dixisset, in germani modum uiui & mortui, & alter consensisset? Et quū hæc species ex facto incidisset, plerisq; uidebat̃, his uerbis contractā quæstus militaris manubiarūq́; societatē, & altero moriēte, alteꝵ uideri eo ordine ad successionē uocatum, quo frater fratri succedit[i]. Alij uniuersoꝵ bonoꝵ societatē, hæreditatisq́;, nisi aliā nō turpē ꝑsonā instituisset, ius collatū cēsebāt[k]: idq́; Ang. authoritate[l]. Sed nobis diuersa sentētia placuit, q̃a Ang. in alia specie loquit̃, & q̃a hoc in casu ex tēporis reiq́; qualitate nō nisi de īminente quæstu actū uidet̃, qui siue utroq; supstite, siue altero, cōmunicādus esset[m].

f ¶ FAVORE. Sed nunq̃d fauore piæ causæ, quæ simili pacto instituta sit, sustinebit̃ testamentū? Et nō putarim iure nostro sustineri: nō em̄ fauore eius causæ remittunt̃ solēnia[n], nec priuilegiū militis hic ad rē facit, quū nec militi q̃dē à pagano hoc modo relinq̃ hæreditas posset: id em̄ concedit̃ ipsius testatoris causa, propter armatæ militiæ simplicitatē[o], & in republica tuēda occupatiōes[p]: unde ad eius fauorē cui relinquit̃ trahēdū nō est[q]. Nec rursus me mouet, ꝙ inter filios, patre aliter nō disponēte, tale pactū seruaretur[r]: q̃a respōdet Alex. sequūturq́; cæteri, fauorabiliorē esse filioꝵ, saltē quod ad legitimā partē attinet causam. Ego etiā supra legitimā, cum Decio, hoc casu idē arbitror[s]: q̃a scilicet filij omino intestato patri successuri erāt[t], unde causa pactiōis facīliꝰ sustinet̃, quū ecclesia nō nisi instituta admittat̃, & quidē solennit̃: ut est cōmunis iuris ciuilis

f l. j. ff. de bon. poss. ex test. mil.
h arg. l. qđ aūt. §. si uir. de dona. int. uir.
i arg. nota. per Socy. l. qui duos. 2. not. de reb. dub. & Lanc. in Repet. l. centurio. in fin. de uulg.
k l. fratres. de in offic. test. l. quidā cū filium. de uer. oblig.
l Ang. hic. Imo. d. l. ille autem.
m l. plenum. §. eq̃ti. de usu et habit.
n l. generali. uersi. quod tamen. supr. de sacr. sanct. eccles.
o l. fin. in princ. j. de iur. delib.
p l. j. ff. de testa. mili.
q Rom. auth. si mulier. 7. speciali. j. ad l. falc.
r l. fi. j. fam. erc. Alex. l. pactum qđ dotali. supr. e.
s 17. q. 4. c. fi. gl. in l. si quis. ad declinandam. supr. de episcop. et cler.
t l. hac consultiss. §. ex imperfecto. j. de testa.

interpretũ sententia[u]. Quid uero in pontificum canonibus sit, alibi attingiť[x]; illis enim maior est animæ cura, at leges nostræ magis ad politicẽ, & ne cuiq; fraus fiat, spectãt[y]; quæ facile, si solennia omittantur, præsumitur intercessisse.

TRADITIONIBVS. Quũ dominia iure gentiũ inuẽta fuerint[a], secundũ formã ea in re traditam, regulariť accipi debere æquũ fuit: ea erat, ut rei ipsius apprænsione quærerenť[b]: hic eñ uetustissimus naturalis'q; adipiscendi, sedes'q; constituendi est modus. Vnde & res mancipi dictæ, quæ manu caperenť: & mãcipio dare, est dominiũ transferre, euictiõis ue noĩe obligari. Ea aũt traditio per apprænsionẽ naturaliť fit: sed ex lege ciuili aliq modi reperti sunt, ex qbus traditionẽ factã interpretamur, ut quũ qui possidet. se alieno noĩe possidere cõstituit[d], uel quũ possessionẽ domus apprændit, id uolẽte possessore, agens ut etiã singulas res in ea cõtentas possidere incipiat[e]: incipiet eñ non qdem singulariter[f], sed συνημμένως & in concreto possidere[g], quod & ex rei solo aspectu cõtingit, ut qa te in rẽ præsentẽ ducã: id'q; agã, ut rerũ oculis subiectaꝝ possessionẽ in te trãsferã: uideor eñ tradidisse[h], quũ in rebus uacantibus secus sit: in his eñ uisus non sufficit, sed apprænsio necessaria est[i]: qa scilicet tunc aliqs nõ adest possessor, qui id agat ut res transferať: uolẽte eñ possessore facilius lex, etiã citra apprænsionẽ, rẽ traditã ĩterpretať: ut si claues sint emptori datæ[k]: nam q̃uis res in cõspectu non sit, dum tñ in ꝓximo censeť facta traditio[l]. Quapropter & tẽploꝝ clauibus sacerdoti datis, sacerdotij quasi possessionẽ translatã uideri receptũ est[m]. Sed & si qui mãcipio donat instrumẽta authoritatis, id est tituli unde ipse acqsiuit, donatario tradat, dñium trãstulisse cẽsebiť[n]: unde & nõis instrumẽto animo donãdi tibi tradito, nomẽ ipsum trãstulisse uideor[o]. Sed & custodis appositiõe, etiã si res in cõspectu non sit, uolẽte possessore facta traditio uideť[p]. Idem'q; p signationẽ, ut quũ trabes consentiente uenditore emptor signasset[q]: qđ si res uendita facile sũmitti possit, uideri potius signatã crediť, ne ex suppositiõe emptor falli possit, q̃ ut traditio fieret[r]. In eo quoq;, q ꝓpriam rẽ alienat, reseruato sibi usufructu, constitutũ est huiusmodi ex reseruatiõe tradidisse uideri[s]; licet secus sit in eo, q ꝓprietatẽ retinet, usumfructũ alienat, nõ censeť is tradidisse, nisi accedente patiẽtia uel cautiõe[t]. Fingit et qñq; lex traditionẽ possessionis ex aliqua causa, ueluti in odiũ eius, q diaconissam rapuerit[u], uel quũ res ꝓpter inũdationẽ, aut latronũ potẽtiam de facto possideri nõ põt, ab eo cui ius possidendi decreto prætoris cõcessum erat[x]: qđ & in Municipij lege respõsum est, qua supstites sessitare in rebus defunctoꝝ fingun tur, id est cõtinuari possessio in hæredẽ[y]. Sed qd in cõtractu principis, an ex eo transferať possessio absq; traditiõe? Et uidereť, quia uim legis habet[z]. Cõtra tñ plurimoꝝ authoritate receptum est, qa nõ est uerisimile, à iurisgentiũ cõmunis'q; regulis uoluisse principẽ recedere, et fictionẽ hãc ĩducere[a]; si tñ de mẽte eius appareret, secus esset[b].

u l.1. supr. de sacrosanct. eccl.
x c. cum esses. e. relatũ. de test.
y l.1. ff. de leg.
z l. iubemus. ĩ. de testament.
a l. ex hoc iure. de iust. & iur.
b l.1. in prin. de acquir. poß.
d l. quod meo. de acquir. poß.
e l. si ego. uersic. quod enim. ff. de iure dot.
f l. qui uniuersas in prin. de acqui. poß. ß.
g l. rerum mixt. ff. de usucap.
h l.1. §. si iußerĩ. de acquir. poß.
i l.1. in princ. eo. tit. ubi gl. in uerb. prin.
k l.1. d. §. si iußerim..
l l. clauibus. de contrah. empt. gl. d. l.1. in prin. c.
m But. c. fi. de cã poß. col. 10. Alb. de Ros. in d. §. si iußerim.
n l.1. ĩ. de don.
o bar. l. labeo. ff. e.
p l. quarundã. ff. de acquir. poß.
q l. quod si neq;. de pericu. et com. rei uend.
r l.1. §. si dolium eod. tit.
s l. quis quis. ĩ. de donat.
t l. 2. §. dare. de usufruct. l. quoties. de seruit. & l. 2. ĩ. de acq. poß.
u l. raptores. §. fin autem. supra. de episcop. et cler.
x l. quamuis. de bonis auto. iud. poß. c. contingit. de dolo.
y Ias. l. si sorori. ĩ. de iur. delib.
z l. pen. ĩ. de don. int. uir. & ux.
a l. 2. ubi Bald. in fin. c. de test. 1. §. fin. de nouat. for. fide.
b Bal. c. ad audientiam. de præsc.

Nam in priuilegijs, quæ princeps cõcedit, traditũ est titulũ statim trãsferri[c]. Sed nũqd ex signo quo qs in nouæ acquisitiõis monumentũ ornať (inuestiturã uocãt) censeať facta traditio, ut p annuli in digito ĩmissionẽ, uel ensis traditionẽ, uel petasi impositionẽ? Et receptũ est iure nostro nõ uideri[d]; qa id symbolũ ꝑsonalis potius iuris sit. q̃ traditiõis[e]: existimabiť tñ eo actu facultas cõcessa rem ꝓpria authoritate

IIDEM AVGG. *Maximo.*

TRaditionibus, & usucapionibus[b] dominia rerũ,

apprændendi, ut Alex. cẽsuit[f]; satis enim ex eo de uoluntate concedentis apparet[g].

b ¶ VSVCAPIONIBVS. Quũ ergo dñium usucapiõe acqri hic dicať. gñaliter & ꝓprie accipiendo uideť directũ acquiri qualibet in usucapionis specie, siue triẽnalis, siue decẽnij, siue longioris tẽporis siti, nã his modis lex simpliciť dicit acqri dominiũ[h]. Vnde alter modus ab altero distinguẽdus nõ uideť. Sed & diffinitio dominij æqualiť eis speciebꝰ cõuenit, ut appareat idẽ semp esse. Est eñ dominiũ, ius de re corporali ꝑfecte (qđ salua legũ prohibitiõe fiat) disponẽdi[i]. Adde qđ in iure nostro is, qui quoq; tẽpore usucepit. simpliciť dñs appellať[k], ergo ꝓprie & directò est dñs[l]. Vnde & lex ex usucapiõe triennij ad decennalẽ nõ mutari dominiũ inqt[m]: quã sentẽtiã & diffinitio cõprobat. Nil eñ aliud est usucapio, q̃ dominij acqsitio p continuationẽ &c. Amplius in iure põtificũ diciť, usucapiõe ꝓprietatẽ ipsam acqri[o]. Quæ uerba ad ius utile referri nequeũt, quod pluribus Ias. hic ostendit[p]: merito igiť non semel iure traditũ est, eum qui præscriptione tutus est. plenissimã habere securitatẽ & cuiuslibet intẽtionẽ excludere[q]: & hæc quidẽ omniũ consensu in reꝝ mobiliũ usucapiõe, quæ triennio absoluiť, uera sunt: qđ aliq inductũ existimant, qa cæteris usucapionibus fauorabilior sit[r]. Ego etiã alia ratiõe idẽ senseri, si eñ res mobiles aduersus dñi uoluntatẽ cõtrectatæ sint, uitio afficiunť, & ex lege Atinia usucapio nõ ꝓcedit[s]: si ex uoluntate dñi, iustissime is dñio priuať, qui sciens rẽ usucapi pmittit. & ideo alienare uideť[t]. Quæ fictio facilius in rebus mobilibus assumẽda est, quarũ nõ ita grauẽ iacturã faciliorẽ'q; neglectũ lex interpretať. In usucapiõe uero rerum immobiliũ, quæ ex bona fide ꝓcedit. & longo tẽpore absoluiť, dissentiũt pleriq;, utile'q; dñium acqri solũ tradũt. qm hoc casu utilẽ in rẽ actionẽ, ei q usuceperit, cõpetere plerisq; respõsis scriptũ est[x]: & quia q̃ties lex citra dñi uoluntatẽ dñium trãsfert nõ directũ, sed utile trãsferri existimať[y]. Sed certe hac in quæstiõe uidenť nobis Doct. uerbis dissẽtire, re ipsa cõuenire[z]. Claꝝ eñ est id dñium ex dñi uero & naturali cõsensu nõ acqri, sed ex facto legis. & ideo in diffinitiõe usucapiõis nõ simpliciter acqsitio dominij, sed adiectio appellať, quæ uox eam acquisitionem significat, quæ sola legis authoritate defenditur[a], ut in libello de quinq; pedum præscriptione latius ostendi. Concludendum igitur, apud eum, qui usucepit, uerum dominiũ esse, quia in his, quæ iuris sunt, authoritas legis pro ueritate est[b]: & ideo diffiniuit Bart. possessionem ciuilem ciuiles effectus parere, respectu ueri dominij[c], usucapionẽ

uidelicet

c c. si tibi & pra...
d c. 2. de cens...
e c. ex ore. de l... quæ fiunt. à m... ior. part. c. per... as. de donat.
f Ale. l. 3. in p... de acq. poß. Ba... expreß. in Rub... ĩ. de contr. emp... 17. quæst.
g arg. l. si ex s... pulatione. eo. t... uers. sine uolun...
h Inst. de usuca... in princ. glo. l... ff. de acquir. r... rum dom.
i Bart. l. si quis... ui. §. differenti... de acquir. poß...
k l. si finita. §. I... lianus. de dam... infr. auth. nisi... de bonis matr.
l l. 1. §. 1. ff. si a... ger uect.
m l. cum qui. ff... de usucap.
n l. 3. de usucap...
o c. clerici. in fin... 16. quæst.
p l. si procurato... de acq. rer. dom...
q l. fi. ĩ. de edict... di. Hadr. tollen... c. ad aures. de præ... script.
r l. 1. ff. de usuca... Din. Saly. Doct... hic.
s l. sequitur. de u... sucap. §. furtiuæ... Inst. eod.
t l. alienationis... de uerb. sig.
u l. si rem mobi... lem. de acq. poß...
x l. 1. in fin. d... aq. plu. arcend. l... si duo. §. Iulian... ff. de iureiur. 16... quæst. 2. c. plac... it. §. præscriptio...
y gl. auth. dona... tionem. ĩ. de iur... d. & l. si uersa... in re. supr. de sa... crosanct. ecc. c... Mo...er. l. 1. §. sub... lata. ad tre.
z Abb. in Rub... extr. de præscr.
a l. fi. de distract... pig. Rubr. ĩ. ne... dot. mul. et ĩ. d... fid. instr. lib. 10...

uidelicet indicans. Sed q̄a dn̄ium ex cõsensu, a-ctu'q; naturali translatũ nõ est, nec omino à priore dn̄o respectu extranei possessoris abscessit, lex utilē actionē ex eo dari dixit[d]. Vnde consequens est, ut si apd' extraneũ absq; facto meo is fundus sit, quē ego usuceperim, et prior dn̄s eũ uendicauerit, nõ sit audiēdus is possessor, de iure meo nec q̄cq̃ excipiēs[e]: nec

non nudis [c] pactis transferuntur [d].

em̄ prior dn̄s actione prorsus caret: nec quisq̃ audit̄, q̄ de alterius iure sic excipiat[f]: nec uidet̄ absurdum, eiusdē rei dn̄ium, naturali ratiõe in uno esse, authoritate uero legis in alio[g]: sicut etiā uidemus, hmõi legis authoritate inductũ dn̄ium, cũ hypothecæ iure in eiusdē p̄sona aduersus cõmunes regulas qñq; iungi[h]: et ualere eius rei em̄ptionem, quā tali dn̄o q̄s iā acquisiuit[i]. Quod tñ diximus, posse priorē dn̄m aduersus extraneum audiri, locũ nõ habet, qñ ipse non p̄ simplicē usucapionē rem adeptus esset, sed q̄a p̄ derelicto habita à dn̄o existimaret̄, ut q̄a factis p̄clamationibus, uel p̄positis edictis, nemo se dn̄m allegasset[k]: uel fundi censualis possessor eũ desertũ reliquisset, & biennio nouũ cultorē nõ inquietasset. Idē si aduersus scientē q̄s usucepisset: tunc em̄ nõ minus directũ dn̄ium is omnino amittit, q̄ in rebus mobilib9: eadem'q; prorsus est ratio[m]. Idem si q̄s supra omniũ hominũ memoriā uetustate possessionis adiuuaret̄[n]. Idem si lege municipij cautũ sit, ut usucapione dominia acquirantur, intelliget̄ de directo, ut alicuius effectus ultra ius cõmune sit[o]. Sed q̄d in XXX. uel XL. annorum p̄scriptione, quũ q̄s mala fide possedit? Et apud oēs constat nullũ dn̄ium tali casu transferri, sed solā exceptionē cõpetere[p]: iure aũt pontificum nec exceptio quidem conceditur, id'q; p̄pter eius delictum, qui malæ est fidei[q].

c ¶ NVDIS pactis. Scilicet à traditiõe, uel usucapione: nec tñ satis est quālibet traditionē factā esse, sed oportet ex causa, quæ trãslationi dominij sufficiat interuenisse[r]: siue uera sit, siue cõtrahentium credulitate p̄ uera existimet̄[s]. Nec dicat quisq̃ superflue id requiri, quũ si nulla causa adsit, p̄sumatur donatio[t]: q̄a id solum eo casu p̄cedit, quo res consultò data est[u]: in dubio aũt receptius est, ut tali casu error p̄sumatur[x]; nam & si ex una causa ego rem tibi tradam, tu ex alia recipias, dominiũ non trãsfertur[y]. Idem si nummos meos ego tibi tradam quasi tuos[z]. Idem si liquidò constet, me hoc animo tradere, ne ullum tibi dominiũ quæratur[a]. Idem si tu, cui pecunia à me numerat̄, malæ sis fidei[b]. Cæterũ in contractu uenditionis illud quoq; traditũ est, non transferri dominiũ, nisi precium solutum sit, uel eius nomine habita fides[c]: quod pleriq; generaliter in omnibus contractibus accipiunt[d]. Vnde si rem pignoratam tibi restituam, non recepto precio, nec eius fide tibi habita, durat adhuc pignus[e]. Idem'q; in cõtractibus inominatis receptius est, quũ uerisimile sit, eum q̄ fidem alterius sequi negat, rei dominium nolle interim à se abdicare[f]. In dubio tamen, qui simpliciter tradit, credere, fidem'q; habere uidetur[g]: & ideo condictiõe ob causam res data reuocatur, non rei uendicatione[h].

...r Instit. de eo ...ui lib. caus. / ... Bar. l. si mari...us. §. l. Iuliæ. de ...dulte. / ... Bar. l. j. de ac...uir. poss. / ... Bar. l. fi. ff. rē ...t. habe. & in ...l. §. cum præd. ... de pign. / ... Dyn. Regula. ...ossess. Aret. l. cũ ...uum. j. de ser. ...g. / ... Bar. l. 2. de exc. ...i iud. / ... l. j. j. commu. ...leg. / ... l. idemq;. ubi ...tr. qui pot. in pi ...1. l. in bello. §. ...quis seruum. ff. ...cap. Dec. in l. ...q; pig. de re. iu. / ... plane. §. si rē ...i Ias. de leg. j. / ... l. cum res. ubi ...rt. 2. lect. j. de ...ob. / ... l. qui agros. l. ...orum. j. de om. ...gro des. lib. 11. / ... d. l. alienatio...s. Bal. d. authē. ...si. / ... l. hoc iure. §. ...ctius. de aq. p. / ... Bar. l. de usuca. / ... l. si quis empt. ...j. de præscript. ...uel 40. an. et 16. ...§. potest. / ...c. fi. de præsc. ...reg. poss. de re ...ul. iur. in 6. / ...l. 2. §. rei. de pos. ...ar. l. cũ pater. §. ...iter plu. d' le. 2. / ... l. unnq;. de ac...uir. reb. dom. / ... l. campanus. de ...er. libert. / ...c. cuius. de reg. ...r. / ... Alex. l. à titio. ...uerb. oblig. / ... l. si ego. si cert. ...eta. / ... l. 2. §. pen. de ...ndic. ob caus. / ... gl. §. per tradi ...onē. inst. d' r. di. / ... l. si iussu. §. j. l. ...ls. ī pri. de fur. / ... §. uenditæ. in... ...l. de rerum diui.

d ¶ TRANSFERVNTVR. Dominium ergo non nisi per traditionem transfertur: quod intelligendum, etiā si contrahentes agant statim transferri, frustra em̄ id agerent[i]: q̄a non nisi per actum naturalem transferri potest, uel qui eius uice à lege inductus sit[k]; ut recentiores hic tradiderunt. Vnde & si in instrumento dicatur, Titius uēdidit & tradidit talem fundum: nisi in præsentia is fundus esset, nulla traditio facta censebitur, sed solum emptori concessa uenia possessionem appræhendendi[l]. Valeret tamen eius confessio, qui rem suam cõfiteretur alterius esse[m]: non quia dominiũ transtulisse uideretur, sed quia confessio probationis est species, cui interim standum est, donec cõtrarium p̄betur[n]. Si ergo quis hæreditatē uendat, licet id ius uniuersale sit, ante traditionē non censebitur dominium transtulisse[o]. Idem in eo, qui dotem filiæ assignet[p]: quod tamen nõ procedit in fundo dotali, cuius dominium soluto matrimonio ipso iure in mulierē reuertitur, nec alia rescriptione indiget[q]. Sed & quoties titulus uniuersalis personæ accedit, absq; alia traditiõe dominium rerum transfertur[r]: quia quũ res personæ accedant, qui ius in personam acquisiuit, in rebus quoq; acquisiuisse censendus est[s] Sed q̄d in sententia iudicis, an ex ea tantum transferatur dominium? Et non putant: adhuc enim regulæ standum est: quod tamen aliqui non procedere existimant, quũ sententia in iudicijs duplicibus lata est. Quoniam lex ait, quod in his alicui adiudicatum est, statim eius fieri[t]: quæ uerba absq; manifesta cauillatione aliter accipi non possunt, sicut & illa Vlpiani[u] in iudicijs hisce, quibus de re communi inter socios contenditur, re alteri adiudicata, dn̄ium amplius non esse cõmune: q̄ in loco, q̄ traditionē factā aiũt, uel de uniuersali societate intelligũt euidenter, uel diuinant, uel legem coarctant: nā & dubiũ nõ est, si q̄s simpliciter rem detineat, in eũ ex sola conuentione dominium trãsferri posse, nec regulæ nostræ locũ esse[x]: summouet̄ em̄ hoc casu ratio legis, q̄a detentio illa, propter accedentem possidendi animum, absq; alia appræensione uim possessionis nanciscitur[y]: quod & in his duplicibus iudicijs dicendum est: nanq; plures in uno fundo non diuisione corporum, sed iuris intellectu dominium habent[z]: omnes'q; æqualiter detinent: sententia autem iudicis, uel etiam contractus partis ab hoc iuris figmento absq; alio naturali actu aliquem excludere possunt, & in detinentem omne ius transferre[a]: & ideo aduersus Angeli sententiam existimarim[b]: si socius à socio fundum emat, quem indiuisum ambo possidebant si hoc actum est, ut transferatur possessio, alia appræensione opus non esse, animum'q; solum sufficere[c]: arguitur'q; ex subsequuta patientia animus præcessisse[d]: & hoc est, quod lex ait, possessionem consensu sequi[e]. Sed tamen aliud Alexandro uisum est[f]: cuius sententiā obseruandam existimarim, quum actum non est, ut ex solo cõtractu possessio transferatur, quod in dubio existimandum: differt em̄ cõtractus à traditione possessionis, nisi uerbis instrumēti aliud

d Bar. l. si seruus cõm. §. si. ff. d' fur. / e l. 3. de pig. act. / f l. min9. de re. iu. / g l. quod uendidi de contr. emp. Ro. sing. 506. / h l. si pecuniam de condic. ob cau. / i l. non statim. ff. de pecul. glo. in l. ī traditionib. ff. eo. / k d. §. per tradi. / l l. prædia. ubi Bar. de acq. poss. / m Bar. l. cum fal-sa su...r. de iur. et fact. igno. / n l. publia. in fi. depos. / o l. qui tibi. j. de hær. uel. ac. uen. / p l. 1. uers. uniuer. / q l. in rebus. j. de iur. dot. / r l. si ad optauero. ff. de præca. / s auth. ingressi. sup. d' sa. san. ecc. / t §. fi. inst. de off. iud. / u l. & ratio. de condi. furt. / x l. certi. §. fin. ff. si cert. pet. / y §. interdum. in sti. de re diuis. / z l. meuius. §. duorum. de lega. 2. / a arg. l. si tu ex parte. 1. rñs. de acquir. hære. & l. si quis ui. §. differentia. de acquir. poss. / b Ang. l. 2. in fi. de stip. ser. / c Spec. de emphi. uers. 7. / d d. §. interdum. / e l. si diuisionem. j. fam. hercis. / f consi. 1:7. col. pen. in 2.

appareat. Cæterũ & tunc regulæ ſtandũ eſt, quũ de cõtractus reſolutione agit: ſicut em̃ dominiũ in aliquẽ nõ niſi traditione trãsfert, ita reſoluto contractu, nõ niſi retro facta traditiõe reſtituit[g]: qđ tñ ꝑpetuũ non eſt, & in primis non ꝓcedere
VI. in pacto legis cõmiſſoriæ, uel adiectionis in diẽ Doct. cenſuerunt: ſi tñ in ipſo cõtractu & re integra uerbiſq; directe reſolutiuis cõceptũ fuerit[h]. Cuius rei rationẽ ſatis friuolã cõminiſcunt, nẽpe ſpecialiter id inductũ, ꝓpter eorũ contractuũ frequentiã[i]. Ego nec rationẽ hanc ꝓbo, q̃ nulla lege defendit. quũ & frequẽtius ſit luendi pactũ, nec ſolã hanc uerborũ formulã obſeruandã arbitror[k]: an dictũ ſit, ut res eſſet inempta, uel potius ut res redderet. Quoniã mens contrahentiũ magis eſt ſpectanda[l]: Iuriſconſultiq; ueteres hac in re non uident magnã rationẽ cõſtituiſſe[m]. Igit in pacto legis cõmiſſoriæ diſtinguẽdũ arbitror, an p̃cium aliqđ datum fuerit. et ſtandũ erit regulæ, ut ipſo iure non reuertat dominiũ, ſed actione ex cõtractu experiundũ ſit[n]: aut nullũ adhuc p̃cium ĩteruenit, & putarim ſtatim reuerti, & rei uendicationẽ uenditori cõpetere[o]: etiã ſi arra data fuerit, q̃ amiſſionis periculo ſubiaceat[p]: diſtinctioniſq; noſtræ rationẽ hãc eſſe: qđ ubi p̃cium interuenit, contractus omnio ꝑfectus eſt, unde et
VII interim emptor fructus utcũq; lucrat[q]: ubi uero nullũ adhuc numeratũ eſt p̃cium, ꝓpter hmõi pactũ, oſtendit non omnino fidẽ emptoribus habitam, remq; abſolutã fuiſſe, qđ & Guil. & Bal. Salicetuſq; ſenſerũt[r]. Idẽq; in pacto adiectionis in diẽ dicendũ, ut ideo transferat retro ipſo iure dominiũ, q̃a non omnino, nec ꝑfecte in primũ emptorẽ translatũ fuit[t]. Idq; ſiue q̃a contractus conditionalis, ſiue q̃a purus, ſub conditione tñ reſoluendus[u]: apparet em̃ abſolute non tradi, et
VIII ideo ueram ꝓprietatẽ omni modo nõ abdicari, ſed adiectionem potius dominij fieri[x]: q̃ facilius ad originẽ, primitiuãq; cauſam reuertit. Vnde & Rubrica ipſa de adiectione in diẽ recte inſcribitur: qua ratione factũ q̃q; eſt. ut ſi creditor pignus uẽdat, paciſcatq; cũ emptore, ut ſi debitor pecuniã offerret, ad cũ res ſua reuerteret, ſequuta oblatione, dominiũ ſtatim in debitorẽ transferatur[y]. Quũ em̃ id dominiũ nõ uoluntate dñi, ſed facto creditoris authoritate legis translatũ ſit, adiectionem potius eſſe apparet[z]: & ideo in priore dño adhuc aliquã radicẽ eſſe, q̃ reuiuiſcere ſub moto legis impedimento poſſit[a]. Quod ſi conſenſu dñi ius ipſum translatũ eſſet, tunc non niſi retro facta traditione reſtitueret. Hinc eſt, quod ſi tibi fundũ uendidero cũ pacto luendi, tuq; alteri alienaueris, ſola mihi aduerſus te actio in id, qđ intereſt competet, ut ſæpius reſponſum eſt[b]: emptorq; ipſe nullis actionibus à me cõueniet[c]: niſi forte in ſubſidiũ[d]: aut niſi ſciens & doli conſcius emiſſet[e]: qđ ex cõiecturis facile diſcernet[f]: quũ ueriſimile non ſit quemq; emptorũ fundũ, niſi ꝑſpecta authoritate & inſtrumẽto tituli[g]: ex quo potuit pactionis q̃q; meæ admoneri: q̃ ſententia æquiſſima eſt, ut reuocatoria ſaltem actio concedat[h]: ne hmõi fraudibus ſub colore iuris patrocinemur. Idem arbitrarer, ſi ꝓ obſeruatione conuẽtionis hypotheca ſpecialiter acceſſiſſet: pignoris em̃ conuentione etiã ſingularis ſucceſſor alligaret[k]. Idem q̃q; dicendũ exiſtimarem, ſi

g l. 2. ĩ. de pact. int. emp. l. 1. in fi. ubi Doct. de don. ff.
h gl. et Moder. l. ab emptio. ff. e.
i Bar. d. l. 1. in fi.
k arg. l. 2. ĩ. communia de leg.
l l. ſi mortis cauſa res. de donat. cauſa mort.
m l. pen. ĩ. de ædi. actio.
n l. 3. de pact. int. empto.
o l. cõmiſſoriæ. eo. tit.
p l. fi. ff. de lege commiſſ. l. 1. ĩ. de pact. int. empt.
q l. ſi fundus. uerſic. igitur. de lege commiſſo.
r d. l. ab emptione
s d. l. ſi quis hac. de rei uendit.
t l. ſi hominem. ĩ fi. de uſucapi.
u l. 2. de in diem adiect.
x arg. l. 3. d. uſucapion.
y l. ſi cum uenderet. de pig. act.
z l. à diuo. §. ſi poſt adiectum. ff. de re iudic. l. fin. ff. de diſt. pig.
a l. uoluntate. §. fi. quib. mod. pig.
b Alex. conſi. 10. in 1. Dec. cõſ. 187. col. pen.
c l. fin. §. fin. ff. de contr. emptio.
d l. plane. 2. §. 1. de leg. 1. l. fi. ĩ pri de eo per quẽ fac.
e arg. l. certa. ĩ. ut in poſſ. leg.
f l. dolum. ĩ. de dolo.
g l. fin. de pign. actio.
h §. item ſi quis in fraudem Inſt. de actio.
k Doc. l. ſi ita q̃s. §. ea l. de u. r. obl. et §. diui. de leg. 1.

manus iniectionẽ mihi retinuiſſem: adhæret em̃ hæc pactio rei. quiſq̃s ſit eius poſſeſſor: qđ Bar. intelligit, reſciſſa prius iudicio ordinario ipſa alienatione[m]: qua de re alibi trademus. Et hæc q̃dem qđ ad hæc pacta attinet ſatis. Nunc reliq̃s quoq; caſus ꝓſequamur, in q̃bus ius ſtatim abſq; traditione quærit. Et de iure ꝑſonali dubium nõ eſt: ex ipſo em̃ contractu orit, & alia traditione non indiget[n]. Huc ꝑtinet ius q̃q; pignoris, qđ ꝑſonali q̃dem pactiõi accedit, ſed tñ in rem eſt[o]: quærit em̃ ex ſolo contractu, q̃a haud quaq; graue p̃iudicium facit[p]. Idem ꝓcedit etiã in principũ conceſſionibus, unde ius ad rem ſtatui acquirit, qđ à iure in re non parũ diſtat[q]: qđ maxime in his, q̃ ad ſacerdotia ꝑtinent receptũ eſt, ius ſcilicet ex titulo (ut uocant) ſeu inſtitutione acq̃ri, etiã ſi res adhuc appræhenſa non ſit[r]: ex inueſtitura uero extra cõſpectũ facta, ius rei corporaliter appræhendæ concedi, qđ ſi in ipſa re interuenerit, ꝓ appræhenſione eſſe[s]: nã & ſacerdotiũ uacare dicitur, quoties ſacerdos titulũ amiſit, tametſi rerũ poſſeſſioni adhuc ĩcumbat[t]. Quin & gñaliter aliqui cenſuerunt, in his, q̃ ſpiritualia dicunt ut ius quæratur, traditionẽ non eſſe neceſſariã[u]: qđ & in cõtractibus principum obſeruari, ſupra dixi: quũ ſcilicet manifeſte de ipſorũ mente apparet. idq; in his intelligendũ, q legis condendæ authoritatẽ habent[x]. In eccleſia q̃q; ſpeciali eius fauore introductum eſt, ut abſq; traditione transferat dominium: eademq; ratione mendicorũ fauore ob eleemoſynam idem receptũ uidet[z]. Addit Iaſ. eodem iure etiã fiſcum uti[a]: qđ ego non arbitror regulariter uerum eſſe, quũ conſtet fiſcum in contractibus hypothecæ ius habere, qđ cũ dominio iungi nequit[b]: authoritate tamẽ legis q̃nq; abſq; traditiõe dominiũ transferri in eum apparet, ut quũ circa rẽ contra ꝓhibitionẽ legis delinquit[c]: uel etiã quum in ꝑſonam delinquit quibuſdam atrocioribus caſibus, ut quũ noxiorũ impietatis bona ipſo iure ꝓ publicatis, fiſcoq; adæratis haberi lex iubet[d]. In legatis q̃q;, ꝓpter ſupremi iudicij fauorẽ ipſo iure transfert dominiũ[e]: tranſit autẽ in legatarium incontinenti, & abſq; ulla prorſus mora[f]: qđ & in eo, qui certe rei hæres ſcriptus eſt extendit[g]. Sed an idem ſit in donatione cauſa mortis? Et traditum eſt idem eſſe, ad inſtar em̃ legatorum hic contractus redactus eſt[h]. Quapropter in tacita donatione aliud eſt, ſicut & in tacito legato: eius em̃ dominium ſtatim nõ tranſit[i]: ſicut nec ĩ uniuerſali, uel certæ partis bonorum legato[k]: uel ubi aliàs legatum incertum eſt, ſiue quia quantitas, aliquidue in genere relictum ſit[l]: ſiue quia diſiunctiue grauatus ſit hæres Stichum aut Pamphilum dare[m]. Idem in legato rei alienæ[n]: qđ uſqueadeo uerũ eſt, ut etiã in re hæredis ꝑ teſtatorẽ legata ꝓcedat[o]: nec recepta eſt Bar. ſententia exiſtimantis, quoties hæres à teſtatore iuſſus eſt rem aliquã uendere, facta uẽditione in cõtinenti transferri dominiũ: oſtendit em̃ Alex. cõmunibꝰ calculis id cõfutari[p]. Addit Specul. ſi res duobus donata ſit, ut altero præmoriente, ad alterum pertineat, ipſo iure fauore municẽtiæ dominiũ ad ſuperſtitem, abſq; alia traditione tranſire[q]: quod Alex. Deciuſq; probarunt[r]: à quibus ego cum plurimis diſſentio, quoniam tali caſu cond. utilem, non autem rei uendica-

l l. ſi quis ſub ... ff. de contra. ...
m Bar l. 3. quæ ... 4. ĩ. de pig.
n §. fi. inſt. de ...
o l. 1. ff. de pig...
p l. fi. ubi Ba... ĩ. quæ res pig...
q c. fin. de conc... præb. in 6.
r c. propoſuit ... conceſſ. præb...
s Abb. c. ... rit. extr. de in...
t Inno. c. qu... noſtris. de con... præbend.
u Bar. c. cum ... 4. col. de conſt...
x l. pen. ĩ. de ... nat. int. uir.
y l. fi. ſupr. de ... er. ſanct. eccle.
z c. 2. de conſe... §. pro tempor... in auth. de ecc...
a l. ĩ. §. quæ a... ĩ. de cad. toll.
b l. auf. ... fiſc. de iur. fiſc... neq; pig. de re... iur.
c l. imperator... bi Bar. de iur. f... l. commiſſa. ff. ... public.
d c. cũ ſecund... de hæret. in 6.
e l. à Titio. ff. ... furt.
f Bal. auth. con... rogati. ĩ. ad tre...
g l. quoties. ĩ. ... hære. inſt.
h l. 2. ff. de pub...
i l. ſeruum fil... §. fi. ubi Doct... leg. 1.
k l. ſi quis bon... de leg.
l l. ſed ſi certo... l. legato gen... li. eod tit.
m l. huiuſmod... §. ſtichum. eo t... in l. cum alen... ĩ. de leg.
o l. ſi hæredis ... uus. ubi Bart. ... leg. 1.
p l. ſi fideiuſſ... §. mẽ niſſe. e...
q Spec. d. tit. ... ca. §. nunc aliq... uerſ. 70.
r Alex. conſ. ... in 6. Dec. 2. 9...

uendicationem cōpetere, lex sentit[s]. Illud tn̄ clari iuris est, si donatarius alimēta, q̄ ex lege donationis p̄stare debet, nō exhibeat, dominiū pristinum restitui, & donatori absq; alia appræhensiōe uendicationē cōpetere[t]. Subijcit & illud idē Speculator[u]: licet directa rei uendicatio nō nisi ei cōpetat, cui res tradita sit: tn̄ aliud esse ī utili rem actiōe, & ideo ex solo cōtractu emphyteutico ante rei traditionem utilē actionē ēphyteutæ dari[x]: sed hāc sn̄iam Bal. nō ꝑbat[y]: necessariā'q; traditionē existimat: qđ et Cor. & Alex. rn̄derūt[z]. Ego & illud adnotaui, quādoq; actionem in rem utiliter ei dari, qui adhuc non sit dn̄s[a]. Sed an ut dominium transferatꝰ, uacuam possessionē tradi opus est? Et negant Doct.[b] excepto, quū uenditio sola legis authoritate, citra dn̄i cōsensum facta, ꝑponitꝰ, uel quū de translatione dominij nō agitur, sed de translationis ipsius præsumptione[d].

IIDEM AVGG.
Eusebio.

QVum proponas, inter uos sine scriptura placuisse, fratrum tuorum successiones æquis ex partibus diuidi, & transactionis causa probari possit hanc intercessisse cōuentionem, exceptione te tueri potes, si possides. Quod si aduersarius tuus teneat, ex hoc placito nullam actionē esse natam, si tibi stipulatione non prospexisti, debes intelligere: nec aduersario tuo trāsactione uti cōcedendum est, nisi ea quæ placita sunt paratus sit adimplere.

QVVM PROPONAS.
Fallere fallētē, fraudē'q; repellere fraude,
Exemplo'q; licet ludere quenq; suo.

Aequalitas em̄ semꝑ utrinq; amplectēda est, scitum'q; est illud Lucij Crassij oratoris dicteriū. Cur ego te in cōsulem habeā, si tu me nō habeas in senatorē?[e] Sic & frustra legis auxiliū implorat, q in eā cōmittit[f]. Sic & sibi ꝓmissam pœnā minime is petit, q cōuentionē, qđ ad se ꝑtinet, nō obseruauerit[g]. Sic ex eo qđ subuertere quis tentauit, iuuare se nō potest[h]. Hinc traditū est, si honorariū uel minerual cōstituta die ꝓfessori non soluitꝰ, posse eū bono iure à docēdi munere feriari[e]. Hinc rn̄dit Anchar. licere sequestro pecuniā alteri cōtrahentiū nō reddere, q aduersus depositi pactionē fecerit:[f] nā & gn̄aliter traditū est cōditionem eā quacūq; in ꝓmissione tacite inesse, nisi aliud culpa creditoris cōtigerit[g]. Quo argumento omniū cōsensu admissum est, nō uideri ab eo uiolatā esse pacē, q p̄occupatus est[h]. Quū interpretandū sit, ex noua iniuria postremū facinus potius ortū esse[i]. Is'q; q prior læsit, eū uiolasse cēseatur[k]: semel'q; turbata pax, amplius uiolari nequeat[l]: ꝙ si non constet, uter prior fuerit, mutua cōpensatiōe uterq; à pœna cōtractus absoluendus est[m]. Solet em̄ dici, inter paria delicta cōpensationi locū esse[n]: & illud uulgatū, Hebræus nihil Hebræo, Catilina Cethego[o]. Vnde & receptum est, licere litigatori malitiā aduersarij sui malitia repellere[p]: & Corniciū, qđ aiunt, oculos cōfigere: qđ intelligendū, dū tn̄ bonā causam habeat[q]: & fraude nō utatꝰ, q̄ in criminis notā transeat, quale est falsum stellionatus, & id genus similia[r]. Sed an si pactū iureiurādo fulciatꝰ, adhuc licitū sit, nō seruanti, nō seruare? Et licere traditū est, habet em̄ & iusiurandū eā cōditionē si obseruaueris[s]. Vnde & si ex lege municipij instrumēta exequutiōi mādari, nulla obstāte exceptione, cautū sit: is tn̄ audietꝰ, q sibi ab actore non fuisse obseruatū in promptu ostēderit[t]. Sed & si qs ex necessaria causa īpeditus, nō obseruauerit, ei tamē obstabit regulæ nostræ exceptio[u]: quāuis em̄ necessitas, uel impedimētum à mora, aut pœna excuset[x], nō tn̄ adeo est efficax, ut actioni in eius fauorem sufficiat. Quū satis sit eū à dāno defendi: qđ facilius conceditꝰ, q̄ ut lucrū faciat[y]. In cōtractibus tn̄ nomīatis receptū est, q ꝓpter ꝓmissionis naturā adimplere non potest, si eo modo, q̄ potest adimpleat, puta p̄stita cautione, agere efficaciter posse[z]. Sanè si ꝓmissioni additū sit, rato manente pacto, pœnā exoluendā, adhuc nullius esse hāc clausulam effectus existimāt, quantū sit ad eius, q non obseruauit fauorē[a]. Traditū q̄q; est, si uel minima in re aliter cōtrahentiū ꝓmissa neglexerit, iuste aliū excipere ne parte sua obseruet[b]. Sed id ego nō ita scrupulose intelligendū arbitror, qd em̄ si in aliq̄ cessatū est, qđ leuis sit momēti, & ad qđ animaduertisse partes uerisimile non sitꝰ: nā & ꝓditū est, eū q non adimpleuit, si pendente iudicio id faciat, cōfirmare iudiciū[d]. Addit Bal. intantū quēlibet ex parte sua ad fidei datæ obseruationem teneri, ut etiā si ipsa ꝓmissionis causa cessaret, nihilominus duret hæc obligatio[f]: qđ intelligendū in eo casu, quo obligatio ꝓpter gn̄alitatem uerboꝝ ab ea causa nō restringitꝰ, ut hic recte Decius autumat. Ego & illud censeo, adeo ex parte sua adimplendū esse, ut q id nō fecerit, non solū quicq; ab aduersario petere non possit, sed nec liberationē ꝓpriam cōdicere: qm̄ lex indebitam pecuniā errore ꝓmittētibus, reddito (inqt) quod debitis, liberationē condicite[g]. Sed & si is qui non obseruauit contra me agat, huius'q; rei nomine ego nō exceperim, atq; ideo cōdēnatus sim: non tn̄ hac sententia fieri mihi p̄iudiciū constat[h]: quin possim deinde petere, ut & ipse obseruet[i]: hæc em̄ petitio sententiā non oppugnat, & ideo absq; exequutiōis mora poterit intēdi[k]: qđ & ipse satis in cōtractibꝰ nomīatis admitterē, in qbus actio statim oritꝰ, licet exercitatio suspendi hmōi exceptiōe possit[l]. In innomiatis uero diuersa sn̄ia uerior uidetꝰ[m]: quia scilicet in his actio nō oritꝰ, nisi ei, q obseruauerit. Vnde sn̄ia in eius fauorē lata, tacite īfert, eū adīplesse[m]: merito hmōi petitio tanq̄ sn̄iæ aduersans reijciēda esset[n]. Cæterum adeo quilibet ex alterius inobseruantia excusatur, adeo'q; lex æqualitati huic fauet, ut nullius

l. quoties. j. de
.quæ sub mo.
XXI
.1. j. de donat.
e sub modo.
n. cons. 101. et
XXII
itul. de locat.
.167.
1. in fin. si a-
uectig.
al. ibi in add.
lexan. consil.
. in 6.
si culpa. de
uend. ubi Bar.
si fundum. ff
nd. dot.
qui prædiū.
dist. pig.
cum res. j. de
bat.
. distin. c. esto
ectus.
quia frustra.
jur.
. 1. qual. do.
p. feud. priue.
ex eo. de reg.
in 6. l. polui-
one. j. de don.
nupt.
rg. l. ædiles.
n. ubi Alber.
rof. ff. d. ædil.
elyn. c. 3. extr.
ureiur.
quæro. in fi.
oc. l. cum pro
as. ubi Bal. j.
aut. fœn.
rg. l. semel
ra. ubi Alex.
l. ma. gl. l. 4.
m. ff. de trans
tut facta. §. 1.
Bartol. de
is.
tum pater. §.
rtis. ubi. Bar.
eg. 2.
nam etsi sub cō
one. ff. de iniu
upt.
. constituus.
pœnis.
ff. sol.
r.
l. in l. quoni-
. sup. de hæret.
l. c. cupientes.
. malignantiū
elect. in 6. I

q 21. quæst. 2. c. dominus.
II
r But. c. 3. de re. iur.
s c. 3. de iureiur.
III
t Bal. l. si ex prædijs. j. de euict. Alexan. consi. 95. et 116. in 1.
u c. sicut ult. de iureiur. ubi Abb. col. 2.
x l. si uehenda. §. idem iuris. ad l. Rhod. de iac.
y l. 1. j. de re. mili. lib. 12.
IIII
z l. insulam. §. fi. ff. locati. Ias. l. si ue. ī ult. col. j. tit. 1.
V
a gl. in l. qui fidem. ff. de transact. Fel. d. c. ..
b arg. l. pen. in fi. ubi Alex. j. de his quib. ut indig.
c l. 1. §. proinde.
VI. de ædil. edict.
d l. si rem. §. fin. de pig. act. Alex. cōs. 95. 27. et 78. in 1.
f l. fin. §. fi. ff. de
VII. resc. uend.
g l. si non transactionis. supr. de iur. et fact. igno.
VIII. ubi Ias.
h Paul. Castr. §. offerri. Rap. Cō. cons. 19. qdā. col. 1.
i l. qui inuicem. de condic. indeb.
k l. eum qui. §. fi. de iureiur.
l l. Iulianus. §. offerri. de act. emp.
m Barto. l. si duo patroni. §. si quis iurauit de iureiu.
m gl. l. iurisg. in
IX. prin. ff. cod.
n l. qui Romæ in fi. ff. de uer. obli.

nullius hac in re priuilegium fauorem'que contempletur. Qua propter sacerdos, qui coram episcopo aliquem laicum traxit, nō tamen lege aut consuetudine laicorum eum damnare poterit[o]: quia quum illam ipse seruare nō teneatur, non debet alium ad obseruationem eius adigere[p]: ne quod ius in se non probat, in alijs consequi uelit[q]. Vnde & illud traditū est, ualere municipij legem, qua in ecclesias transferri aliqua pr̄dia phibentur, nisi sub certa solennitate, qua municipibus ipsis ecclesia alienare potest[r]: qua tamen in re amplius deliberandum est[s]. Sanè supra scripta regula ppetua non est, & quandoque non obseruanti, nos tamen obseruare iubemur, quod quibusdam casibus ostenditur.

I Et in primis, ubi stipulatio interposita est, hic apparet aduersario, qui nō obseruauit, transactione uti excedendum esse. Quū em̄ statim oriatur actio, pinde est, ac si obseruauisset, qui actione ad obseruandum cōpelli potest[t]: merito igitur si non obijciatur exceptio, is cogi poterit[u]: obiecta uero cōceptione, suspenditur iudicium donec adimpleuerit[x]: quod generaliter in omnibus contractibus nominatis admissum est, in quibus post exequutionem ab altera parte factam, reuocatoria agi non potest, sed solum actione ex contractu detrectantem cogimus, ut & ipse adimpleat[y]: si tamen ea pacta nō obseruentur, quæ causam cōtractui dederint. Baldus respondit[z], non teneri alium ad contractus obseruationem, sed omnia infirmari[a]. Idem si huiusmodi inobseruatio dimidium contractus ualorem obliteraret[b]: nec enim uerisimile est id hoc casu actum, ut pro alia dimidia ualeret, sed omnis potius infirmari debet[c]. In contractibus uero innominatis regulæ nostræ est locus, ut scilicet reuocentur data, uel ad priorem actionem reuertamur, si tamen acceptilatione, uel aliter extincta ipso iure nō sit[d]. Sed quid si pmisi tibi habitationē domus meæ per annum, hac lege, ut deinde ires pro me Romam: postque habitasti admoneo ne eas, quia mutaui sententiā, an ad aliquā domus pensionē mihi teneberis? Et non uidetur, mihi em̄ frangenti fidem, seu (quod uerius est) pœnitenti, cōcedi nō debet, ut quicque petam, præsertim quū per te nō stet, quominus eas, unde perinde haberi debet, ac si iuisses[e]. Contra uideretur, quū scires ex natura contractus ambulatoriā esse hanc uoluntatem[f]: ne lucrum ex aliena iactura facias, debere te in id condemnari, quod uerisimile impensurus fuisses, ut eam tibi domū habitare liceret[g].

II Alius est casus, ut regulæ locus sit in promissionibus, quarū altera alterius contemplatione facta sit[h]: secus in separatis[i]. Proinde si duo circa idem capitulū dolū fecerint, mutuo nō agent[k]: si circa diuersa capitula, agent[l]: nā & qui in unā legem cōmittit, alterius legis beneficio non priuatur[m]: & substitutus hæredi, qui institutionem recusauit non prohibetur ex substitutione succedere, quoniam diuersa hæc capitula existimantur[n]. Ego & in his promissionibus, quibus compensationi locus est, idem posse statui arbitror, ut si tibi decem promiserim, tu deinde ex alia causa mihi decem debeas[o], non enim erit quicque alterutri imputandum, qui non soluerit, quū in his quantitatibus locus sit cōpensationi, quod & aliqui existimarunt[p]. Fortius ab alijs

o c. quod cleric. de foro cōpet. gl. fi. l. 2. j. de const. pe.
p Aret. cons. 45.
q Rubr. ff. quod quisque iuris.
r Dec. c. ecclesia sanctæ Mariæ. de const. colū. pe.
s Moder. l. filius fa. §. diui. de leg. 1.
t l. qui. actionem. de reg. iur.
u l. filiæ licet. j. de collat. ubi Alc.
x d. §. offerri.
y l. inciuile. j. de rei uend.
z Bal. cons. 375 in 1.
a l. cum te. j. de pact. int. empt.
b arg l. 2. j. de resc ind. uen.
c l. domum. ff. de contr. empt.
d l. ut rīsum. ubi Alex. l. cum mota. j. tit. 1.
e l. iuri. de cond & demonstr.
f l. si pecuniam. de cond. ob caus.
g l. in summa. uersic. in frumēto. de cond. inde.
q l. fi. §. pe. ff. de co per quem
i c. quod deo. 23. q. 5. Abb. d. c. 3.
k l. si duo. ff. de dolo.
l l. quemadmodū §. fin. de noxal.
m Al. d. §. uero.
n l. si filius. ubi Bal. ff. de hæred. instit.
o l. uerū. ff. de cōpens. c. 2. de pos.
p Cy. hic Abb. d. c. 3.

proditū est, quū de pœna euitanda agitur, etiam id, quod ex separata causa debetur prodesse, ne fregisse quis fidem uideatur: & ideo odio pœnæ excusari debitorem[q]. Vnde responsum Icto, nō incidere in pœnam caduci emphyteutā, qui domino Canonē non soluit, quū alterius rei ipse esset creditor[r]: etiā si alioqui diuersa de specie ageretur[s], quod tamen ipse temere affirmare nō ausim[t]. Tertius est casus, quū promissio est sub pœna: qui em̄ pœnam soluit, amplius inquietari nō debet: quū pœna ipsa uice rei fungatur: nō enim utrunque obtinere creditor posset, rem scilicet, & pœnam[x]: quod tamen non procedit: quū actum sit, rato manente pacto pœnam solui[y]. Idē si pœna fauore solius creditoris adiecta sit, potest enim eligere, ut contractus, qui sui natura irreuocabilis est[z], potius obseruet, alioqui nullus esset eius fauor, quod alibi declaraui[a]. Ex quo consequens est, ut in ea quæstione, qua supra conclusi, eū uideri pacem uiolasse, qui prior occupauit, si is, qui læsus est pœnam malit, iure eum agere posse: quod si offensionē retaliare uelit, ea contentū esse debere, quod aliqui censuerunt[b]: mihi tamen Bar. sententia non solū receptior, sed etiā probabilior uidetur[c]: ut possit primo offensus indistincte pœnam obtinere, quia uerba stipulationis hoc indicant, ut scilicet, qui ruperit pacem, pœnam soluat: nec retaliatio pœnam impedire debet: solutio enim obligationē ipso iure extīguit, at noua iniuria nō extinguit ueterem[d]: sed utraque nouo ex facinore recrudescit. Quartus casus est, in inducijs, quas barbaro sermone Treugā uocant: nā si aliquis inducias ex parte sua uiolauerit, debet alius quod in se est obseruare[e]. Quū enim ab eo nomen (ut ego arbitror) sumpserint, qđ in diem ducātur, id est differant, interim à uindicta supsederi æquū est, quū lapsa die ulcisci se possit: qđ in pace nō est, quæ perpetua est[f]: atque ita consuetudo obseruat, ut scilicet omne uiolati fœderis dedecus, apud uiolatorem sit, nec calumniæ ulli locus esse possit, quū facile is se præoccupatū mentiretur. Qua ratione motus Cæsar, in colloquio cū Ariouisto continuit suos: qđ & aliquādiu ab Alarico Gothorum rege factum est, cuum aduersus fidem datam, à Stilicone sacratissimo paschatis die, apud Pollentiam impeteretur. Habet'que hæc sententia rationē: quū em̄ induciæ inter hostes sint, iuregentiū propter manum regiam, quæ actionis instar est[g], contractuum nominatorum uim habent: unde apparet aliud esse in temporali remissione, quam inimici priuati homines paciscant. Sanè illud sciendum est, licet non obseruanti obseruare nemo teneatur, non tamē cessatorem ipsum mercedem perinde consequi, ac si obseruasset. Quapropter professor, qui à docendo supersedet, quia à re publica sibi stipendium nō præstetur, pro hoc temporis interstitio nihil honorarij consequetur[h]: quia quod ad illud tempus pertinet, ex parte sua non obseruauit, & per eum stetisse uidetur[i]: nisi rei domesticæ penuria coactus necessario destitisset[k]. Illud quoque creberrime receptum est, huiusmodi inobseruationis & neglectus in contractu nominato exceptionem ab altero obijci nemini posse[l]: & ideo si ab extraneo possessore uendicem fundum, quē in emphyteusim à re publica habeam, ea excepti

one

q l. 1. ubi Gl. Bal. Albert. gl. l. si con j. de compen
r Socy. consi. in 1. Curt. co 71. colum. p Ias. l. 2. uersi j. de iur. emp
s arg. d. l. 1.
i l. si. conuen 2. de pign. act
x l. rescriptū si pacto. ff. eo
y d. l. qui fide
z l. sicut. j. de act. & oblig
a l. ita stipu de uerb. oblig glo. f. n.
b Bald. Imo. ma. Alex. d. simul.
c d. §. libertis in l. 1. §. cum rietes. ff. si qu pau. f.
d l. si unus. §. ctus ne. ff. eod.
e 22. quæst. 4 innocens.
f Socy. cons. 9 in 2.
g l. 2. de orig iur.
h Alber. d. l. diles. in f. n.
i l. qui operas. ff. locat.
k Abb. & Fely in d. c. 3.
l Bart. l. 2. de ex cept. rei iud.

one adiuuari ille nō poterit, quòd ipsi rei publicæ uectigal non præstiterim[m]. Quid enim ad eū de iure tertij? Cæterū quandoq; uidemus ne pœna delicto maior sit[n], ex sola negligentia non tū quenq; à iure suo cadere. Vnde si dñs testatò ab emphyteuta admonitus, duorū mensiū spaciū labi pmiserit, nō tñ ideo emphyteutæ pmittit, ut aduersus legem contractus quicq; attentet[o]: difficilius em ius quæsitum nobis adimit, q̄ id quod sub modo uel sub conditione delatū est, qa scilicet aliquid ob seruādum nobis incūbat. Sed quid si non simplex negligentia, sed & fraus arguat: ut quia dispensator meus qui menstrua pensiōe mihi operas locat, me cōpilauerit, quē deprænsum ego ceu fraudatorem domo exegi, nunqd omnē eius mercedem retinere potero? Et quidā existimāt posse[p], ut fidē nō seruanti, nec ipse seruem: quod ego uerū arbitror, quatenus Zenonia constitutio permittit[q].

IIDEM AVGG.
Archelio.

PActum curatoris, recipere minorem quantitatem paciscentis, adultæ ætatis suffragiū nenoceat efficiet: tutores em̄ & curatores exigētes pupillis & adultis debitū, non etiam remittentes, præstant obligationis liberationem.

PACTVM CVRATORIS. a ¶ Ex suffragio adultæ ætatis (id est auxilio quod adultis cōpetit) ea cōuentio rescindit, qua curator liquidò debitā pupillo quantitatē remisit, uel diminuit[r]. Id em̄ nihil aliud est q̄ donare: quæ quidē donatio nulli administratori cōpetit[s]. Quū ea administratio ut succurrat imbecillitati ætatis, uel sensꝰ, iducta sit, nō ut is spoliet[t]. Qđ nō in tutore uel curatore tm̄ pcedit, sed etiā in eo q gubernatoris, rectoris, administratoris noīe p curet. Idē in uisitatore, uel cōmissario, uel adiutore[u]. itēq; reipublicæ curatore[x]. In episcopo quoq; & qlibet sacro antistite idē traditū est, qui ecclesiæ conditionē meliorē facere possunt, deteriorē nō possūt[y]. Sed an in cōmendatario? Et puto idē si pter utilitatem uel necessitatē ecclesiæ mādatum sit[z]: si uero psonæ dignitatis q; tuendæ causa (qđ Cardinalibus illustribusq; uiris solet Romanus pontifex concedere[a]) credita sit ea administratio, secus uideret: habet em̄ is omnino liberam fructuū dissipationem, & eorum dñs potius, q̄ administrator est[b]: unde donare poterit si ita ex dignitate sua existimauerit. Sicut & tutor principis donare potest, quū nil magis principem deceat, q̄ munificentia[c]: nec laudant administratores, qui in eius pecunia augenda scrupulose diligētes sunt[d]: & quū hic appareat huiusmodi remissionē curatoribus phiberi, quia naturam donationis habet, cōsequens est, ut quando nulla inde uerisimilis esset donatio ualeret: ueluti quū nomen aliquod illicite, puta fœnore acquisitum liberaret, id em̄ non donare, sed domino suo restituere est[e]. Idem qñ huius quantitatis exactio plus damni q̄ utilitatis secū afferret[f], ut quia ppenso laborum impensarū iudicialisq; tædij calculo, nihil inde lucri reliquū esset. Idem quando p debitoris inopiam inanis esset quæ remitteret actio[g]: nec multū refert, q ditescere hic potuit[h], quum talis spes uix est, ut reperire possit emptorē, & ideo, in iure ex præsumptione ea nulla in futurum pbatio inducit[i]. Idem quando hæc remissio necessario fieret[k]: ubi enim sub est necessitas, ibi nulla est liberalitas[l]: unde in arbitratorem compromittere, quo iure, qua iniuria tutor poterit, si lege municipij ita mandetur, compromissum enim id necessarium existimatur, quatenus scilicet lex arctat[m]. Idem quū debitū quod remittitur liquidum nō est[n]: eius enim remissio ad dationem nō trahitur, sed facti potius naturam habet[o]. Alij tamen frequentius cōtrarium tenent, q nec illiquidum quidem remitti possit, nisi transactionis titulo[p]: uel nisi spes nulla subsit fore, ut nec in futurum quidem ad liquidum res deduci possit[q]. Ego etiam rem nō liquidam æstimari scio, nempe quanti euētus ipse fortunæq; alea uendi possit[r]. Et ideo inde agnosci inutiliter, an consulto tutor gesserit. Sed an actionem iniuriarū tutor remittere possit? Et putarim posse[s]: quū talis actio in bonis pupilli non sit[t]. Qua ratione & aliqui existimarūt, per canonis receptionē obesse eum pupillo, ut ius caduci emphyteutæ remissum censeat[u]. Adde q recōciliatio, iniuriarūq; remissio non patrimonij euersionē, sed uirtutis opinionē inducit[x]: si tñ pecuniarij pupilli interesset, pter iā illatū damnū[y], uel quia aliàs incideret in pœnā[z], nō arbitrarer tutorem id posse. Idem si secundum mores ciuitatis dedecus uel infamia inde orieē[a], quæ allegatio in eo, qui se Christianum fatereē, admittēda non esset, repugnat em̄ euangelio. Sed an tutor uel curator dilationē debitori cōcedet? Et hic uidet pbari nō posse, minorē em̄ quantitatē pupillus reciperet, qa etiā tēpore minus soluimus[b]: et qa si ipsi in mora exigendi sit, de suo latæ culpæ noīe tenentur[c]. Sed tñ uerius uidet posse eos prorogare, quū et trāsigere ualeāt, & gn̄alem administrationē cū libera potestate habeant[d]: nec em̄ huiusmodi moratoria concessio grauis censetur ipsi pupillo, & uerisimile est humanitatis potius intuitu: & pbabili ex causa à tutore pmissam[e]. Sed an remittere exceptionē pemptoriam tutor poterit? Et clarū est expresse fieri id nō posse, qa mera donatio hæc esset[f]: tacite uero p negligentiā posset, ut si de ea nō obijceret[g]: quū iudex ad ulteriora pgrediēdo eū excluderet, qđ Bald. hic censuit. Sed quid si tutor uel curator, qui exceptionē legitimā omisit, deinde restitutionē in integrum adolescentis sui noīe petet? Et responsum extat, eam quidē concedendā[h]: sed ipsum tutorē uel curatorē in expēsis condēnandū, ut de suo resarciat, quatenꝰ sua culpa uel negligētia ex negotij dilatiōe, uel aliē partis ipsius interest[i]: nā et administratorē, q annonas ciuiles remiserit, de suis facultatibus ad satisfaciendū cogi cōstitutū est[k]. Idē uidet dicendū, quādo curator phuiusm odi remissione aliquid receperit, uel aliàs de euictiōe teneret, ut quia donatio hæc à pacto cœpisset[l].

n Filius

l. 2. ff. si ag. uect. VII l. rescripto. ff. his quib. ut ind.
l. fi. uersi. uetatur de iur. emph.
l. iudices. ubi Reb. ℑ. de anno. lib. 10. l. mæuia. ff. de ann. leg. l. si qñ. ℑ. unde ui. l. semper. §. in hoc interdicto. quod ui aut.
l. lu ius. 2. in f. de admin. tuto. l. contra. §. fin. ff. eod. l. qui fundum. §. tutor. ff. pro emp. 17. q. 1. c. 1. Com. consil 76. Bal. 51 l. imperatores. ℑ. eod. c. 1. de in integr. restit. c. nemo dein ceps. de elect. 16. Abb. c. de monachis. extr. de præbend. Rom. cons. 350. Gemini. 17.
I l. cum plures. §. pen de ad ministr. tuto. l. diuus. in fin. ff. de bon. damn. gl. in l. præses. ℑ. tit. 1. l. mediterraneæ. ℑ. de an. lib. 10.
II l. nam si. ff. de dolo.
III l. cura. §. 1. de mun. & hono.

IIII i Alex. l. ex diuerso. §. fin. sol. mat. in fin. k l. si pluras. ff. e. l l. rem legatam. de adimen. leg. m Ang. consi. 92. Dec. 22.
V. n Oldr. hic. & in d. l. contr. §. fin. facit. l. si de pign. in fin. de furt. o Alex. l. si mulier. ff. de cōdict. ob caus. p d. l. præses. Alexā cons. 22. in 1. q l. tutor. in prin. de iureiur. r l. 1. §. si hæres per œp ... ad treb. s Iac. Bald. Say. hic et in d. l. 1. ℑ. & in integ. rest. t l. 2. §. emandp. VI de coll. bon. u Ias. l. seruus. supr. eo. x l. creditor. §. 1. mand. §. fi. inst. de iniur. y l. ex hac. si quadr. paup. f. z l. 1. ℑ. de his qui bus. ut ind. a l. in. les. §. socer de adul. Bal. hic. b c. plus autem. inst. de act.
VII c l. 2. ℑ. ar. tutel. d l. fi. §. pen. de publ. Bald. in rubr. extr. de transact. Doct. l. qui romæ. §. Callimachus. ff. de uer. obli. ubi Ia. ... not. e l. 2. supr. de pre
VIII cib. imp. of. f l. si quis delegauerit. ff. de noua. g l. præscriptionem. ℑ. de no... h l. 2. ubi Ias. de
IX fund. pat. i l. qui solidum. §. etiam. de leg. 2 l. non est igno. ℑ. de admin. tut. k l. omnes. ℑ. de annon. lib. x. l Bar. l. filius. ℑ. ff. de solut. dicetur in l. seq.

FILIVS PACISCENDO. Supra uidimus, iure patriæ potestatis patri quidē per filium acquiri posse, præiudicari uero non posse [m], ut merito huiusmōi pactio, qua filius debitorem paternū liberat, quod ad patris damnū attinet, nullius sit momenti: quæ tamē sententia quibusdā casibus non ꝓcedit, ueluti quū id pactū in

I eo contractu celebratū est, qui utilitatem patris respicit: non enī potest pater ex cōtractu se iuuare, quin & cætera apꝓbet [n]: nā & si pater ex cōtractu filij agat,

IIDEM AVGG.
& Cæss. Honorato.

FIlius paciscēdo, uel debitum accipiendo, nihil detrahit patris obligatiōi.

traditum est, exceptionē obijci ei posse quæ ex ipsius filij facto descēdat [o]. Qua ratiōe si patri actio ex filij cōtractu acquisita fuerit, solutionē ei fieri posse receptum est [p], nisi constitutū à patre ꝓcuratorē eum appareat, ad acquirēdum tantū, tūc enim ꝓpter taxatiuæ dictionis uim solui illi nō poterit [q].

II Rursus non ꝓcedit in causa peculiari, in qua filius damnosus patri esse potest. quod supra attigimus [r]: idq; siue peculium expressim cōcessum sit, siue tacite, ut quia pater in rationibus suis nomine filij factum adscripserit [s]. Vnde & si mercator filiū habet, quē in ergasterio suo negotiari sinat, uidet eius personā ceu legitimi institoris approbasse, & ideo quantum ad eam negotiatiōis speciē pertinet, filij sui cōtractus ratos habere debet [t].

III Idem dicendum est, quū eam pecuniæ receptionē in rem patris uersam appareat [u]: quod in ea specie decisum uidi, quū filiusfa. quem pater studiorū causa Ticinum miserat, nomen paternum exegisset, eaq; pecunia ꝓ uiatico usus esset [x]: uidet enī utiliter gessisse, ut Albutius aiebat.

IIII In aliquibus quoq; municipijs lege cautum est, patrē teneri, ut filij factum præstet, quæ lex ualet quidē [y]: sed tamē dura est, & ideo interpretatione prudentū mitiganda, ut extra territorium non obseruetur [z]: ut nisi omnes à lege requisitæ qualitates proprie adsint, nullum habeat locum [a], ut in causis solum ciuilibus, nō item in capitalibus procedat [b]: nisi quantum sit pœnæ pecuniariæ respectu, quo casu perinde eum lex ac filij fideiussorem habeat [c]: quæ omnia latius apud Iasonem legenda relinquimus [d].

V Sed an filius saltem ipse obligetur? Et regula est, ex suo contractu filiumfam. obligari posse [e]: quid enim si se expressim euictionis nomine obligarit [f]? Quid si pro huiusmodi remissiōe uice mutua aliquam pecuniam à debitore acceperit [g]? Nam & respondit Bal. [h] si debitorem, tanq; patris procurator, liberauerit, eoq; nomine aliquid receperit, quum huiusmodi mādatum nullum haberet, crimine quoq; stellionatus conueniri eum posse [i]: qui malo malo sciens se procuratorem non esse, pecuniam receperit: si uero ex mera liberalitate remiserit, nullam esse actionē. Cæterum & tum sibi præiudicat filius, quum non solius patris est actio quam donat, sed sibi quoq; cōmunis: ut quum filia actionem de dote remittit [k]: nihil enim obstat, quo minus si filius aliquod ius præsens habeat, illud remittere possit [l]. His igitur casibus ipsi saltē filio pactum præiudicat, & ideo etiā post parentis mortē ratū habere illud cogeretur [m]. Sed si simpliciter donationis causa ius patris remiserit, credens fortè patrem ratū habiturum, tunc cōtractus est nullus, & nullo ipse promissiōis uinculo alligat, ideoq; si ei succedat, non obstabit exceptio quominus exigere possit [n]. Sed q̄d si debitori paterno ꝓmiserit se nō petiturū si hæres erit. Censuit Bar. tale pactum non ualere, tanq; de re ad uiuentis hæreditatem pertinente [o]: sed Alex. recentioresq; cōtra, ut liberatiōis fauore specialiter id sit admissum [p]: quæ sententia ratione caret, quū non ideo minus hæres indignus censeat. quia donet aut liberet, q̄ quia alio modo contrahat [q]: specialis enī paternæ hæreditatis in conditione mentio præproperam solicitudinem fraudemq; arguit [r]. Quod tñ in casu cōtrario non ꝓcederet, q̄n scilicet filius cū creditoribus patris pacisceret [s]: id enī æs non in patris, sed in creditorum patrimonio est [t].

IIDEM AVGG.
Dominæ.

SI actionem legati uel fideicommissi, quam aduersus hæredes mariti

SI ACTIONEM. Quum pactio ab alijs facta alijs nō prosit, quum item de una re cōtracta ad aliā non extendat [u]: mirum hic esse non debet, si pactum debitæ quantitatis alijs remissæ, alijs non ꝓsit: sed quia in rescripto nō est expressum, quomodo concepta sit hæc pactio, plurifariam exemplum assumi potest: Et in primis, ut legatarius qui alteri hæredi legatū remittit, solum ꝓ rata hæreditaria portionis remisisse censeat [x], possitq; aduersus alterꝫ hæredē reliquā partem legati petere. Quapropter si pater quatuor masculis institutis hæredibus, mille ꝓ dote filiæ legauerit, eaq; alteri fratri actionē remittat, pro rata solū remisisse censebit. Quū enī ex lege XII. tabul. diuidatur hæc obligatio [y], non uidet ei remisisse, nisi quatenus aduersus eū competebat, hoc est partē hæreditariā; quo exemplo Bald. Paulusq; Castr. tradunt, si alter ex fratribus sororē marito iungat, & cum ea paciscatur, ne paternam hæreditatem petat, id pactum pro rata ipsius interpretandū esse, & ideo nihil impedire, quominus aduersus alios fratres experiat: quam sentētiam uno ore omnes hic probant, & ego sequor, nisi huius paciscentis intersit, ne ab alijs quoq; petat, ut quia socij essent [z], quod & in patre dicendum est, qui filiorum nomine renunciationem hæreditatis maternæ à filia stipulatus sit, non enī id pactum alteri factū dici potest [a]: sed quid si renūciet hæreditati paternæ uel maternæ? Et si eam adiuit, non est dubium integram illi soli uideri datā, cum quo contraxit, ut Pauli. Castr. cēsuit: portio enī acquisita accrescere alijs nō potest [b]: & simplicit hæreditatē appellando, uidet de omni sua portiōe intellexisse [c]: si uero non adiuit iure accrescendi, omnium portiones augebit [d]: cēlebiturq; pecuniam accepisse, ne adeat, sed repudiet [e]. Sed quid in dubio, an interpretabimur adiuisse? Et quum aditio sit facti, & graue præiudicium inferre possit, non

præsumet

m l.3.supr.eod.
n l.contra. in fi. ff.eod.
o l.filiusfamilias. ff. de except.
p l. filiæ. l. qui seruus. ff.de sol.
q l.1.§.igitur præpositio.ff.de exercit.
r d.l.3.supr.eo. §.action. Inst.de actionib.
s l.fi.de pec. legat. Bald.consil. 484. in 5.
t l. fin.ff.quod cū eo.
u l.3.§.proinde. ff. de in rē uers.
x l. ma. don. ſ. ad Maced.
y Ang. consi.61. Anch.98.90.
z Bart. in tract. represal.1. q.uer. ad quartum.
a Soc.l.Modesti. ff. de except.
b gl.23.q.c.cum homo.
c Bal. in l. si qua pœna. de his qui sunt sui.
d d.§. actiones au'em.
e l.filiusfamilias 2.de act.et oblig.
f l. ad res.ff.de ædil.edi.
g Bar.l.filius.1. ff. de solut.
h consil.14. & seq. in 1.
i arg. l. falsus.ſ. de furt.
k l.& hæred.§. filiæ.ff.eod.
l l.2.§.quod fi[...] patris.sol. ma[...]
m l. cum uir.[...] usucap. ubi Ba[...]
n l. si seruo .ff. & à quib.
o l.cum domini[...] §.fi. ff. de pecu[...] leg.
p l. & suum.[...] idem probet.ff.[...]
q l. quidam.ff.d[...] don. l.2. §.fi.f[...] de his quib.ut ind[...]
r Bart. l.post c[...] tractū.ff.de do[...]
s d.l. & suum.[...]
t l. cedere. §. æ[...] alienū de uer.[...]
u l. si unus.§.[...] §. ante oia.ff.e[...]
x arg. l.1. tit.[...]
y ſ.eo.l.2.
z l. item in duob[...] ff.eo.l. si duo.ff[...] de arbitr.
a l. quod dicitur[...] de uerb.obl.
b l.1. ad fi. ff. de[...] usufr. accres.
c l.Titia. ubi A[...] lex.ff.ad l.falc.[...]
d Dyn.consi.3.[...]
e l. fuit quæstio[...] nis.de acq.hær.[...]

præſumetur [r]: niſi quatenus in hoc ſigna urgeāt. Finge renunciaſſe ſororem illi fratri omnem ſuam portionẽ, an adiuiſſe hæreditatẽ dicemus [g]? uerisimile em̃ eſt uoluiſſe prius id facere, tanquam actui ſuſtinendo neceſſarium: quum renũciatio proprie eius iuris ſit, quod iam eſt acquiſitum [h]: nam & qui ius delatæ ſibi hæreditatis in alicuius fauorem cedit, adire exiſtimatur [i]. Sed tñ contrariũ receptius eſt [k]: nec enim ſignum id præſumptioni aditionis ſatis efficax eſt, quum potuerit ĩ fratris manu renunciare, ut ſimpliciter ſe ab hæreditate abſtineret [l]: illicꝗ in ſpeciem renunciatum ſatis dici poteſt, quamuis effectu cõmunicare cum fratribus teneať: ſicut et uxor donationis cauſa renunciare hæreditatem dici poteſt, tametſi uere nihil ipſa transferat [m]: quod ſi actiones cederet, ſecus eſſet, uel euictiõis nomine ſe obligaret [n], uel ei renunciaret, cui nec iure accreſcẽdi pars ulla deberetur [o], aut aliæ cõiecturæ concurrerẽt, ut quia frater de ſuo ſolus dotem illi dediſſet, cui ipſa remunerationis cauſa renunciaſſet [p]. Poteſt etiã aliter hypotheſis hic aſſumi, ut id decidi cẽſeamus, pactum remiſſionis putatitio hæredi factæ, uero hæredi non prodeſſe: quod omes fatenť, quum ob affectionẽ factum eſt, qua quis erga ipſum poſſeſſorem tãgebatur, quod in liberationis pacto regulare eſt, donamus em̃ ob affectionem [q]. Sed dubium eſt, qđ ſi ratio affectionis ceſſet, & tũc prodeſſe uero hæredi id pactum Bart. ait, qđ cum poſſeſſore bonæ fidei celebratum ſit [r], ſecus ſi malæ fidei eſſet [s]: quæ ſententia egregie utrunqꝫ Iuriſcõſulti reſponſum lancinat. Ego à regula recedendũ non arbitror, ut poſſeſſoris cõtractus hæredi nõ proſit [t], excepto conſtitutæ pecuniæ pacto: quũ em̃ ex obligatione hæreditaria, quæ neceſſario præcedat, id incaleſcat [u], eius naturã ſequitur, quod ueteres recte exiſtimarunt [x]: alioqui generaliter traditum eſt, leges quæ aliqđ de actu uero cõſtituunt, ad opinatiuũ non trahi [y]. Fuere rurſus, & qui aliter reſcriptum noſtrũ intelligerẽt, nempe remiſſionem alijs factam, ipſis debitoribus nõ prodeſſe, quia nec fauore quidem liberatiõis renunciatio abſente parte facta prodeſt, quod ſupra à nobis diſputatũ eſt [z]. Ego remittere uerbũ eius ſignificationis eſſe, cuius cõmittere ſeu mandare ſcio [a]: & ideo hic arbitror decidi, creditorẽ qui propter obſeruantiã affectionẽqꝫ debitoris cum eo ipſe non experiť, ſed actionẽ alijs cõmittit, ceditqꝫ, nihilominus ipſum experiri rurſus ſi uelit poſſe, nec uideri quicqꝫ tacite cum debitore conueniſſe, quominus reuerti ipſe cõtra eũ poſſit, ſolãqꝫ ipſi ſolutiõis mãdatarijs factæ exceptionẽ obſtare, non aũt pacti: qua ratiõe ei qui ſolo debitoris affectione actionẽ ceſſerit, nõ obſtabit rei exceptio, eũ alteri ceſſiſſe affirmantis [b].

l. in bello. §. facta. de capti. Socyn. conſ. 34. 14. l. illud. de acquir. hæred. Corn. conſil. 91. in 2. in d. l. fuit. Aret. conſ. 91. l. ſi ſponſus. §. maritus. ff. de donat. int. uir. l. ſi auia. j. de tr. delib. Soc. d. conſ. 24. Bald. l. pactũ. §. de collat. l. nec adiecit p ratio. l. ſi poſſ. ff. de conſt. pecunia. l. ſi tibi. §. ſi. ff. od. d. l. ſi tibi. & l. §. ſi. ff. de trãſ. ſtion. l. 1. §. debitum. de conſt. pecun. Ricard. Oldr. Cyn. Alb. l. cum hic ſtat 9. §. pen. de do. int. uir. l. poſt ꝗ liti. ſupr. eod. l. ſi lis. j. de fal. Bart. l. facta. §. hæres. ff. ad tre.

quondam tui habuiſti, te affectione hæredũ alijs remiſiſſe ꝓbetur, exceptionẽ pacti contra debitores, inſtituenti actiones nocere tibi minime poſſe intelligis.

IIDEM AVGG. *& Ceſſ. Euhemero.*

DEbitorũ pactionibus, creditorũ petitio nec tolli, nec mutari põt.

DEBITORVM. Pacta inter debitores ipſos conuenta, creditori non præiudicant; ueluti quum alter reus debendi alterum indẽnem præſtare promiſit, nõ ideo prohibebitur creditor, aduerſus utrum uelit iure ſuo uti: tum quia hæc pactio inter alios facta alijs nocere non debet [c]: tum quia creditor inuitus cogi non poteſt, ut debitorẽ mutet, etiam ſi is, qui offertur magis idoneus ſit [d]: An potius, quia creditoris ius abſqꝫ eius facto auferri aut mutari minime poteſt [e]? Hinc eſt quod pro regula traditur, reſoluto dãtis iure, ius qꝫ accipiẽtis reſolui, & ad priorem dominium illabefactũ reuerti [f]. Hinc & receptũ eſt, ſubditorum cõſpirationes, aduerſus principis iura conceptas, nullius eſſe momenti [g]. Imo generaliter traditur, nulli uniuerſitati, quæ ſui iuris nõ ſit, concedi ut iniuſſu principis ſui ſe in tribus, factiones ue diuidere poſſit [h], uel fœdera cum quoqꝫ percutere [i]. Videretur tamẽ conſtitutionẽ noſtram ſemp nõ obſeruari, ſed quãdoqꝫ pacto debitoris fieri creditori præiudiciũ. Vnde ſi cliens de feudo bona fide trãſegerit, cogeť dominus eam tranſactionẽ cõmiſſo uel cõſolidato ſibi qñcunqꝫ feudo ratã habere [k]: quod ego inductũ arbitror, qa hæc eſt feudorꝫ lex, ut ei qui à cliente pignoris uel libelli (ut uocãt) ius adeptus eſt, liceat par obſequium domino offerre, teneaťqꝫ dñs loco clientis ſucceſſoreũ eum admittere, & ꝓpter beneficij feudalis fauorem tẽperatus, hoc eſt caſu iuris rigor [m]: nec uideť fieri domini conditio deterior: quũ ab ipſo principio hæc facultas clienti ꝓmiſſa cenſeatur: alioqui iure noſtro, nemo ultra ſuũ tempus ſeruitutẽ prædio, ex legis huius regula, impone re poteſt [n]. Fortius ergo aduerſus regulã obſtat, qđ Bart. tradit [o], ſi rem tibi ultra dimidiam iuſti precij deceptus uendiderim, tuqꝫ rem illã pignoraueris, deinde ego eam reſciſſa uenditiõe aduocauerim [p], pignus non extinguit [q]. Vides igitur pactionem eam pignoris mihi obeſſe, ne liberã rem habere poſſim, & ſic debitoris facto deteriorem creditoris conditionẽ fieri? Sed tamen ſatius eſt, & hoc caſu regulæ noſtræ adhærere [r]: & quod Bart. cenſuit, non reſolui pignus interpretandum eſt, ut creditori liceat aduerſus emptorẽ experiri, ut precium potius mihi, ꝗ rem reſtituat, quo ſalua ſibi pignoris cauſa ſit. Facilius fortè Alex. quoddam reſpõſum defendetur: Is à legis noſtræ regula quandoqꝫ recedi poſſe cenſuit, reſtitutiõis in integrum beneficio [s], hac in ſpecie. Emphyteuta meus Titio melioratiões pignorauit, deinde canonẽ nõ ſoluit, & à iure ſuo cecidit [t]: quãuis reſolutũ quoqꝫ pignus ex Scæuolæ reſponſo uideatur [u], tamen licebit Titio canonẽ offerre, & aduerſus caduci pœnã in integrũ reſtitutionẽ implorare: iuſtã em̃ reſtitutiõis cauſam ignorãtia hæc præſtat [x]. Quũ uerisimile ſit, ſi id Titius ſciuiſſet, canonẽ fuiſſe oblaturꝫ, ut pignoris ius ſaluũ ſibi duraret. Sed tamẽ hanc ego ſententiã (niſi in fraudẽ pignoris debitor ceſſaſſet [y]) ambiguam puto: tum ꝓpter legis noſtræ regulam, tum quia Scæuolæ reſpõſum illuſoriũ reddit [z]:

c c. 1. ſi unus. §. ante oĩa. ff. eo. d l. ſi mandato. ff. manda. e l. ſi partem. in fi. ff. quemadmod. ſerui. amit. f l. ex uectigali. ff. de pign. g c. cũ tempore. de arb. c. cum dilecti. de mai. & obed. h Bart. l. 1. j. de metropo. Beryto. lib. 10. i Bart. l. fin. col. 2. de colleg. illi. k c. 1. de contro. int. uaſ. & aliũ. l c. 1. §. ſi uero. qual. oli. fru. ali. m c. 1. §. rurſus. ubi Doc. qui. mo. fu. amit. n l. is qui §. fin. quemad. ſerui a mitta. l. & in p uincial. j. de ſer. uitut. o l. in diem. de aqua plu. arc. l. ſi res. quib. mod. pi. p l. 2. j. de reſcin. uend. q l. bouem. §. pignus. ff. de ædil. edict. r Bald. d. l. 2. q. 13. Rapha. d. l. in diem. Alex. d. l. ſi res. in apo. Bar. s Alex. conſ. 45. in 5. uolum. t l. 2. j. de iur. emphit. u d. l. lex uectig. x l. 1. in fin. ff. ex quib. cauſ. maio. y Bald. conſ. 371. in 1.

dit[z]: tum quia caduci hæc pœna ex natura contractus descēdit. Vnde dominij ius, nec restitutione in integrū subuerti debet: nam & si fundus in emphyteusim datus ecclesiæ sit, & à solutione cessauerit, ipsa quoq; à iure meliorationū cadet, ꝑinde ac si feudi leges nō seruauerit: idq́; ab omnibus receptū est[a]; imputādumq́; eius rectoribus erit, si nō soluerint: cogētur q́; illi de suo ecclesiā indemnē præstare[b]: domino aūt emphyteuseos nihil imputabitur, qui iure suo usus est, nisi fortè in subsidium quū rectores soluēdo nō essent[c]. Quapropter & hoc casu si aliter creditori cōsultum esse nō possit, Alex. sententia defenderetur, ut in subsidium restitutioni in integrū sit locus.

Solum ergo de legis nostræ regula tunc limitabitur, quum hisce debitorum pactiōibus assensus creditor fuerit[d], sufficitq́; uel tacitus consensus, dum tamē ex uerisimilibus coniecturis deprændatur: quod in emphyteuta et superficiario tradit Bald.[e]: q sciēte patiēteq́; dño trāsegerint[f]. Idemq́; in domino feudi, qui pactionis admonitus, annum tacuit[g]: qui enim usucapionem non interrumpit, consentire uidetur[h]. Vnde & subditi aduersus uerum dominum præscriptiōe se tueri possunt, & alium agnoscere[i]: sed & qui expromissorem delegantis debitoris acceptat, sibi abesse cēsetur[k]. Vnde si, quū pecuniā apud eam ꝓmissorem haberē, ei iusserim ut tibi creditori meo soluat, isq́; tibi promiserit, ego liberabor[l]: quia uideris ꝓmissionē illam loco solutiōis acceptasse[m], quod etiam à Bald. existimatū est[n]. Quum maritus animo compēsandi cū dote legatū uxori ab uno hæredum reliquit, nam mulier testatoris confessionem acceptādo uidet̄ tacite alios cohæredes, quatenus in legato est, liberare[o]. Ego cū plurimis id specialiter inductū arbitror, ut q̄ ocyssime mulier dotē suam cōsequatur, quod lege sequente attingam. Sed quid si cohæredes alicui fundum assignarint, hac lege, ut Titio hæreditario creditori centum solueret, Titiusq́; partem solutiōis acceperit, an recessisse ab alijs uidebitur? Et non putarim[p], cōiectura em̄ hæc id necessario nō infert[q], & adiectiōe noui debitoris, non censet̄ nouata obligatio[r]. In rei quoq; uēdicatiōe fit creditoris deterior conditio ꝑ debitorē qui alienauerit: quoniam actor ipsius emptoris forū seq teneť, eiusq́; priuilegia, non aūt uenditoris attendentur[t]: ut quū sacerdoti fundum meū Titius distraxit, in foro enim ecclesiæ litigādum mihi erit[u]: quod in actione personali secus: non enim inuito creditore, reus subijcere quenq̄ poterit, idq́; ex legis nostræ regula[x]. Fit & quandoq; creditori præiudicium, quū debitor statū mutat, ut quia ex delicto eius bona publicātur, cēsetur em̄ à creditoribus liberatus[y]. Idem quū, qui filiusfam. cōtraxit, deinde emācipatur, fit deterior creditoris conditio: q̄ ille nō amplius in solidum, sed solū quatenus facere poterit cōuenietur[z]. Fuere & qui crederēt, Iudæū qui baptismi sacris initietur, tanq̄ nouum hominē censeri[a], & pœnales creditorū actiones extingui[b]: sed id non satis receptū est[c]. Cæterū quid uiceuersa dicendū, an dñs uel prīceps in præiudiciū subditorū pacisci poterit? Et Dec. nihil obstare censuit, q̊ minꝰ ius, qđ qs habet, uēdere possit[d]: quæ sniā i uectigalibus omiq́; utilitate ex iurisdictiōe ꝓueniente ꝓcedere pōt; nihil em̄ obstat, quin id emolumentum alienari possit[e], firma iurisdictionis exercitatiōe apud priorem dñm manente: respectu enim ipsius iuris, qđ quis in hoīes liberos habet. merito displicuit: & ideo communi calculo existimatū est, nō licere principi oppidū aliqđ inuitis subditis alienare[f], ita tñ si eorū ꝓbabiliter intersit nō mutare dñm, ut qa in eū transferunť, cui subijci nō æque decorū ēēt: potētiori em̄ dño subditi alacrius parēt, quoniā & sub eius īperio tutiores sunt[g]: ꝓinde & si auarus, durus, litigiosus ueis censeretur, merito huiusmodi iugū detrectant sapiētes: cuius rei exemplū in Pythagora & Demarato apud ueteres legit̄[h]: quorū alter Samo, alter Corintho excessit, ne tyranno seruirent. Idem si ꝓ parte alienarenť, uel ad tempus[i], qm̄ (ut Statius inqt) non parcit populis regnū breue. Et Homerus: Non bona multorū ditio, rex imperet unus[k]. Et ideo putarim audiendos subditos, qui defuncto dño institutis pluribus filijs petāt iurisdictionē uni tantū adiudicari: haud dubie em̄ eorū interest, uni solū parere[l]. Idē si tali alienatiōe pars territorij deuideret̄: fieri em̄ id nō debet inuitis subditis[m], quod & in officijs dicendū[n]. Etem̄ magna est inter iurisdictionē cæterasq́; res differentia, qa scilicet hoīes naturaliter liberi sunt[o]: & ius qđ in Augustum seu principem trāslatum est[p], non libere trāslatū est, sed ut rem tanq̄ publicam regeret[q], quæ cōmodius & ꝓuidentius ab uno administrat̄[r]: merito igiť huiusmōi iure abuti nō debet princeps, & qbuscūq; clausulis concepta sit alienatio, semꝑ saluū ius tertij intelligitur[s]: cui derogatū non cēsereť, etiā si remunerationis causa se donare dixerit: quū nō ideo subditorū cōditio deterior fieri debeat[t]: & hæc quidem iure nostro uera sunt. Quādoq; tamē subditi alienationē impedire uolentes, minime audiuntur, ut quū solum allegant, se dñm mutare nolle, tanq̄ antiquior dñs maiorē erga se affectionē sit habiturus[u]: hæc enim leuis causa esset, sicut & quæ ex Campanorū prouerbio (cuius Liuius, lib. XXXIII. meminit) adducit̄. nempe Notissimum quodq; malū maxime tolerabile esse: qđq́; ex Syracusana anu apud Valer. Maximū sic carmine à Marullo redditur: Partū rogata cur anus saluum uelit, peiora dixit horreo. Haud quaq; em̄ ꝓbabilis est hic timor, nisi ex qualitate noui domini confirmetur[x]: in quo tamen scio esse qui dissentiant, & absq; alijs coniecturis sufficere eas causas arbitrentur[y]. Sed & audiendi non essent, si aduersus eos consuetudo inualuisset, ut etiam inuiti distraherent̄[z]: nec em̄ dubium est ualere consuetudinem, dum tamen ex actibus uoluntarijs, non autem meticulosis inducta sit[a]. Cuius timoris exēplum est, si pœnali principis edicto coacti paruerunt, quod Paul. Castren. respondit[b]: nec consensus contemplatiōe alicuius accedens in exemplum transit, ut alterius quoque causa obesse debeat[c]: necessaria est igitur iusta præscriptaq́; cōsuetudo, & nihilominus tum quoque ita agendum cum eis est, ne ulterius aggrauentur, quàm sub priore domino solebant[d]. Illud quoq; traditum est, posse fieri huiusmodi alienationē, ut etiā subditi cū uniuersitate distrahant̄[e], ut qa aliqs uniuersa bona alienet[f]: nā & ius clientiū (qđ Vassalliciū uocāt) etiā eis īuitis hoc modo trāsferri posse respōsum est[g]. Idemq́; putarim, si ciuitatē cum territorio

z d. l. lex uectig.
a Bald & Doct. l. placet. supr. de sacrosanct. eccl.
b Doct. l. iubemꝰ. §. supr. de sacrosanct. eccles.
c l. fin. de eo per quem.
d l. sæpe. §. 1. de re iud.
e d. c. 1. de contro uers. int. uasa.
f arg. l. si filius. 2. ff. ad Maced.
g §. porro. qual. olim feu. alien. et §. titius filios. si de feu. contr. suer. int. dom.
h l. alienationis. de uerb. sig.
i Old. consil. 154. quia tota. col. fin.
k Bal. l. 2. q. 14. j. de hæred. act.
l Bar. l. singularia. col. 5. si cert. pet.
m l. si pupilli. de solut. l. pen. §. si uir. ubi Bar. solu. matr.
n d. l. 2. q. 14.
o l. cum ab uno. de leg. 2.
p arg. l. seq. in uers. perfectis. dixi in l. 2. §. 1. in uerb. libera . de uerb. oblig.
q arg. l. tale. §. 2. ff. eod.
r l. fi. j. de noua.
t l. uenditor. ff. de iud.
u l. 1. j. ubi in rē. act.
x Bar. l. solutionem. ff. de sol.
y l. 1 j. de fideiussor. l. 2. ff. de cad. dimi.
z l. 2. ff. quod cum eo.
a 26. dist. c. j.
b gl. c. sine pœnitentia. de consec. dist. 4. Doct. c. de his. de accus.
c Dec. consil. 130.
d l. dudum. j. de cont. emp.

e Bal. l. usufru... solu. matr.
f l. inuitus. ... gl. de fideicom. ... l. in adoptione. ... de adop. Doct. ... dilecti. de mai. ... obed.
g c. 1. §. eadem ... ge. de leg. Conr...
h l. 2. ff. de orig. iur.
i d. §. eadem le...
k 33. quæst. 5. ... hæc imag. c. sol... tæ. de maior. e... obed.
l c. 1. §. prætere... ducatus. de pr... lib. feud. alie. p... F. de. l. 3. ff. de ... li. leg.
m c. ad audientiam. ubi Doct. d... eccl. edif. c.
n §. illud te... in auth. ut iud. ... ne quo suffr.
o 12. q. 2. c. cum redemptor.
p l. 1. de cōst. pri... I
q l. de off. præf. prætorio.
r l. 2. §. nouissime. de orig. iur.
s l. fi. supr. si con... ius uel util. pu.
t Claud. in spec... fiud. col. 24.
u l. lex quæ. §. ... nec domum. j. d... adm. nist. tut.
x l. meum. j. q... II metu cau.
y Doct. d. l. 2. sol... mat. Neuizam. c... sil. 12.
z d. §. eadem. l...
a Abb. consi. 30. quæst. in 2.
b consil. 70. quia frustra. in 1.
c supr. l. proxim...
d c. qui in ius d... reg. iur. in 6. III
e d. §. eadē lege.
f l. quædā de acq. rer. dom.
g Rom. consi. 26. Alex. d. l. 2.

ritorio princeps alienet, nam sub ea uniuersitate & castra cōpraendentur, & nō reclamantibus ciuibus uix erit ut Castellani, qui ipsi aduersentur, audiri debeant, quū à capite membra desciscere æquū non sit[h]. Qua tñ in re, amplius deli-
IIII berandum censeo[i]. In alienatiōe quoꝙ modicæ uillæ liberalitas principis effectū habebit, quū inde magnū præiudicium nemini oriatur[k]; quo casu ali-
V quorū sentētia defendi potest[l]. Sed & si subsit necessitas receptum uidetur admitti hanc alienationem[m]. Idem'ꝙ ex publi-
VI cæ utilitatis causa, ut si gratia ineundæ pacis fœderis'ꝙ cū hostibus ꝑcutiendi[n]: tamet
VII si in hoc aliq dissentiant[o]. Sed & si ex aliqua causa feudo priuatus, uel ipē, uel maiores mei fuerint, potest princeps me restituere, etiam oppidanis ipsis reclamantibus[p]: res enim facile ad naturā suam reuertitur[q]: & fauorabilior est restitutio, q̄ noua cōcessio. In oppidis quoꝙ, q̄ de hostibus Christianæ legis recepta sunt,
VIII arbitrio uictoris ualet alienatio: ij em̄ extra imperij Romani mansuetudinem sunt[s]: & uictori ex deditionis formula omnia diuina humana'ꝙ tradunt, quæ conditio iure nostro sublata est[t].
IX Cæterum licere principi de plenitudine potestatis suæ, huiusmodi alienationes indistincte facere quidam tradiderunt[u]: sed ego talem clausulā de legitima potestate intelligerem, secundū quā supra conclusum est[x]: non licere, non de uiolentia & concussione, quod ad has enim attinet, in corpore iuris huius clausulæ nulla est ratio, neꝙ mentio.

IIDEM AVGG. *Corneliæ.*

PActo successorū debitoris ex lege XII. tab.[a] æs alienum hæreditarium pro portionibus quæsitis singulis ipso iure diuisum, in solidum unum obligare creditori non potest: qđ & in honorario succedentibus iure locum habet. ¶ De cheirographis itaꝙ communibus exhibendis cū hærede, uel non perfectis in diuisione placitis, cōuenire, quāti tua interest, potes.

PACTO SVCCESSORVM a ¶ Ex lege. Diuiditur ergo debitoris obligatio inter hæredes pro portionibus hæreditarijs[y]: Idem'ꝙ de ea, qua alius ipsi defuncto attinebat[z]: nec ex persona hæredum conditio obligationis idcirco mutari existimatur[a]: quum & principalis ipse partem soluere (ut Fulg. aduersus plerosꝙ sentit) potuisset, si modo sub conditione non fuisset debitum[b]: conditio enim, sub qua usuræ promittuntur, actum indiuiduū facit[c]: qui aliàs propter naturam obligationis dandi partium præstationem reciperet[d]. Hinc'ꝙ traditum est, si aliqs ex cohæredibus totū æs creditori debitum ipse solueret, cōdictiōe indebiti, qđ supra ratam portionē īpendit, repetere posse[e]: & uiceuersa, si unus ex eo hæredibus creditoris exigat partem suā à debitore, q deinde nō soluēdo sit, haud quaq̄ conferre cohæredibus, qđ recepit teneri: sibi em̄ īputent negligentes, quū diuisio statim legis
I authoritate facta sit[f]. Qua ratiōe & si unus ex debitoris hæredibus nō soluendo efficiat̃, nō poterunt cohæredes ꝓ eius portione cōueniri[g]. Qua tñ in re, ex æqtate iuris canonici, ut defuncti anima exoneret̃, aliud qn̄ꝙ receptū est: tenebitur'ꝙ cohæres, quatenus in hæreditate est, ꝓ eo cohærede, q soluēdo nō sit, saluti authoris sui ꝓuidere[h]: qm̄ iuris ciuilis hæc diuisio, nullū in diuino iudicio locū habet[i]: sed ex bonis, q̄ defuncti fuerunt, semꝑ eoꝝ, q̄ illicite ablata sunt, restitutio fieri debet[k]. Qđ si salutis æternæ ꝑiculum aliquod nō subsit, ut qa iā de eo sit desperandum[l]; diuisionē legis authoritate factam obseruabi-
II mus. Et cū ubiꝙ lex dicat, diuidi huiusmodi obligationem ꝓ rata, cōsequens est, ut eadem sit obligatio inter hæredes diuisa, q̄ in ꝑsona defuncti erat: alioq non diceretur lex xij. tab. eā diuisisse, sed nouā induxisse[m]: ut merito Cyni, Sal.'ꝙ sententiā ꝓbare nō possim, eandē ex sola fictione esse existimantium, tanq̄ uera obligatio ita ossibus defuncti inhæserit, ut ab eo transferri nō potuerit[n]: arbitror em̄ ea, q̄ iuris sunt, à lege uere & ꝓpria trās-
III ferri posse[o]. In indiuiduis tñ uerū est nullam huiusmodi diuisiōis rationē esse[p]: qđ gn̄aliter ī obligatiōibus faciēdi solet tradi, quū de eo agit̃, ut factū ipsum p̄stetur[q]. Proinde in his poterit testator uni ex hæredibus suis totū stipulari, quū tñ nemo stipulari possit uni tantū ex hæredibus dari[r]: differētiæ'ꝙ illa est ratio, ꝙ quū obligationes faciēdi indiuiduæ sint, qlibet hæredū ꝑsonā defuncti in solidū sustinet: at ī obligatiōibus dādi, qa ꝑ legem xij. tab. diuidunt̃, nō nisi ꝓ parte hæreditaria repſentat̃ testator, & extra illā hæres ꝓ extraneo habetur[s]: cōstat aūt extraneo stipulari
IIII nos nō posse[t]. Cæterū & in obligatiōe, q̄ in testatoris ꝑsona nunq̄ cœpit, sed ab hærede orta est, nō existimarim ullā fieri diuisionē, qm̄ lex eas diuidit, q̄ à testatore transfundunt̃[u]: diuiditur em̄ qđ unū fuit, nō qđ nunq̄ fuit. Quaꝓpter si ꝓmisero, neꝙ ꝑ me, neꝙ ꝑ hæredē meū fieri, q̊minus ire agere possis, in solidū, in id qđ ītereſt, uel ad pœnā aget̃, nec diuisiōi ꝓ portiōe hæreditaria locus erit[x]: qm̄ hmōi obligatio ꝑ me nō fieri, ad hæredē nō trāsit[y]: merito hæredis adiectio necessaria fuit: qa principali moriēte, eius obligatio extīguit̃, incipit'ꝙ noua oriri, q̄ hæres ipse potuit à testatore alligari[z]: censet̃'ꝙ hæres tanq̄ prīcipalis, unde nulli diuisiōi est locus, qđ à me alibi diffusius disputatum est[a]: & sicut obligatio ipā fcti, q̄ hæredē adstrixi, nō ante orit̃, q̄ ille hæreditatē adierit, ita & de pœna, uel eo qđ ītereſt dicēdū, q̄ ad ipm̄ factū accessiōis instar obtinent. Specialiter q̊ꝙ in dote receptū est, ut ab uno ex
V hæredibus, legato causa cōpēsandi uxori relicto aduersus eū solū expiri uxor possit, et dotē quatenus ī legato est, uēdicare[b]. Sciēdū em̄ est, adeo regulæ legis nostræ efficacē uim esse, ut etiā si testator unum ex hæredibus satisfacere creditoribus

l. qui ex uico. municip. — arg. l. si quis. pen. ff. qui & quib. Ias. l. iu- rg. §. hodie. uer 13. ff. eod. — arg. c. terrulas .quæst. 2. — Ioan. de Ana. nsil. 81. Cors. et act. de potest. g. q. 4. — d. §. præterea. i Isernia. — c. in nostra de — iur. Ias. l. 5. ff. d. — Igneus Rep. l. onationes. q. 3. de on. int. uir. — Socyn. cons. 4. 3. uolum. — l. si unius. §. pa us. ff. eod. — l. 2. §. pen. de iti. tu. priua. — Bar. l. hostes. de aptiuis. — l. 3. §. de ditio. b. toll. — Anan. cons. 81. — oc. d. cons. 4. — Dec. consi. 410. — l. 1. §. si cer. pet. — l. ea quæ. §. fam ercisc. — l. 2. §. ex his. de erb. oblig. — l. tutor. §. lucius bi Fulg. de usur. — l. cui fundus. de ond. & dem. — d. l. 2. §. & ba- rum. ubi dixi. — l. si testamento §. 1. de fideiuss. — l. si. §. de poss. — g l. legatorum. de leg. 2. Ang. cons. 230. 2. dub.

h c. tua. ubi Hosti. de usur.
i c. in literis. de rap. c. nobis. 2. in fin. de sent. excom.
k Auth. reg. peccatum char. pen. in 6. Aret. d. §. 1.
l c. quia in omnibus de usur.
m Bald. auth. de functo col. 1. ad Tertull.
n l. quis ergo. in fin. de pecul.
o l. si maritus. §. legis Iul. ubi Bartol. de adul.
p d. l. 2. §. ex his
q l. stipulationes non diuiduntur. de uerb. obl.
r l. continuus. §. fin. eo. tit.
s l. cum à matre §. de rei uend.
t §. alteri. Instit. de inutil. stip.
u Bart. l. 4. §. Cato. 6. q. de uerb. oblig. Pet. et Imo. §. fin.
x l. hæred. §. in illa. fam. hercis.
y l. stipulatio ista habere. §. si quis ita & sequent. de uerb. obl.
z d. l. continuus. §. fin.
a in §. Cato. 1. not.
b l. cum ab uno: de leg. 2.

hæredi-

hæreditarijs iusserit, nihilõinus oẽs teneant: diuisio'q; ꝑ rata fiat[c]: qa quũ de suo qcq; creditorib9 nõ leget, qđ ad eos attinet, nullũ est id legatũ[d]: & à lege diuisam actionẽ idcirco aduersus illum solũ intẽdere nõ potest, qa id testator ordinasse, ipsoꝝ inter se hæredum respectu magis uideť, q̃ ut creditori consuleret[e]: at in ꝓposita specie, quũ quis dotem uxori ab uno prælegat, uidetur etiã uxori consulere uoluisse, saltẽ ratione tẽporis, ut expeditiorem exitum res habeat[f]: capiť'q; suadente æquitate, mixto dotis ultimæ'q; uolũtatis fauore, hæc ꝑsumptio[g]. Quapropter si interesset mulieris cũ oĩbus potius ꝑ rata experiri, audiendã putarẽ[h]. Dixerit aliqs, quũ testator uni ex hæredibus iussit ut creditorib9 satisfaceret, cur approbare hãc defuncti uoluntatẽ ipsi nõ possunt, & quã habẽt actionem in solidũ aduersus grauatũ intẽdere[i]: an qa qđ nomine creditoꝝ gestũ non est, ratum haberi ab eis non potest[k]: an qa actio ex testamẽto à lege datur, & à lege diuiditur, merito ratihabitio priuati ius publicũ nõ inuertit[k]? Si tñ creditores in solidum aduersus eũ hæredẽ, q solus soluere dãnatus est, agerẽt, & ille de hac legis diuisione nõ exciperet, obtinere deberent[l]: qa agẽs de facto, reo nõ excipiente obtinet[m]: maxime si ei uere actio cõpetijt, licet non eo modo, quo aduersus reũ intentata est[n]. Si uero reus exciperet, tunc creditor ultra ratã portionẽ petens, submoueretur.

VII Sed cur hoc casu diuersum ab eo, qđ de duumuiris dicitur traditũ est? qui ex necessitate municipalis officij suo periculo tutores pupillo dare tenenť, & tñ si inter eos cõuenerit, ut alterius solum periculo dentur, is de quo conuentũ est, prius cõueniri debebit[o]: ergo eadem ratione prius cõueniendus erit, quẽ testator iusserit, uel is de quo inter partes ipsas actum est, ut ipse soluat, alios'q; cohæredes indemnes præstet. Sed respondendum est aliud in duumuiro esse, qui pupilli, quũ bñficio ordinis careat, in solidũ teneť[p]: et actiõe tantũ subsidiaria[q]: aliđ ĩ hisce cohæredibus, quoꝝ obligatio diuidua est, nec subsidialis.

c l. seruo legato. §. si testator. de legat. 2.

d l. si creditori. de leg. 3.

e l. si filia. §. si patr. fam. hercis.

f l. 1. ff. de dot. præleg.

g Bald. nouel. in tract. dotis parte. 8. priuil. 33.

h l. si uni. §. idẽ. Papin. fam. herc.

i l. sed si pupilli. §. sed si ego. de neg. gest.

k l. cerdonem. de ope. lib.

VI

l arg. l. 1. supr. e.

m l. postb. §. si qs de in off. test.

n d. l. 2. & l. Iulianus. §. quantũ adexhib.

o l. 1. §. si inter. de mag. conuent.

p l. in magistratus. ff. co. tit. not. l. 1. j. tit. 1.

q l. 1. & 2. j. si tut. non gest.

IIDEM AVGG. & Cæsares Aurelio Chresimo.

PEtens ex stipulatiõe quæ placiti seruandi[b] causa secuta est, seu antecessit pactum, seu post statim interpositum sit, recte secundũ se ferri sñiam postulat,

PETENS. Cõuenimus simul, ut fundus meus cũ tuo ꝑmutaretur, atq; ita utrinq; stipulati sumus, item etiã incõtinenti pactus sum pro te ire Romã, hic traditur pactũ cohærentia stipulationis muniri, & actione ex stipulatu inde agi posse: & ita cõmuniter hæc cõstitutio declaratur, censuit'q; Bart. hæc ꝓcedere, etiã quum eiusdem fauorem pactũ & stipulatio respiciunt, nec attendi, an habita pacti ad stipulationẽ relatione, cõtractus innomĩatus oriať, an id minus: semp eñ muniri pactum. Verũ hæc positio legẽ quidẽ nostrã non interpretať, sed nouam potius cõdit, uerbis eñ nõ quadrat. Lex, idẽ in stipulatione deductũ, qđ in pacto dicit: interpretatio, de diuersis actũ censet. Lex incõtinenti pactum subsequi requirit: interpretatio, etiã incõtinenti præcedere fingit. Lex, differentia inter stipulationem & pactum cõstituta, ex stipulatiõe peti ait: interpretatio, ex pacto agi cõminisciť. Et licet Alex. & Dec. utcũq; cõmunia tueantur, nos tñ decet ea potissimũ sequi, quæ ultrò ex uerbis indicantur: quũ aliàs nihil tam absurdũ sit, qđ argutijs extorqueri nõ possit. Adde qđ supra censuimus[r], pacta incõtractu stricti iuris actionẽ nõ informare, ut merito hic ĩtellect9 à nobis ꝓbari nequeat: sicut nec Ang. Saliceti'q; nihil, quod dicitur πρὸς ἔπος facientes opiniones, quas ab Alex. confutatas cernere est. Videntur mihi certe pleriq; ex nostratibus clarissimæ cõstitutiõis uerba, qđ in se fuit, tenebris inuoluisse. Ex ueterũ igiť sñia, quã Ful. Paul. Iason'q; sequunť, pone: Tecũ qbusdam pactiõibus cõueni, fortè ut mihi fundũ intra certũ tempus uenderes, ut de euictione caueres, ut ego tali & tali die tot pecuĩas soluerẽ, & similia deinde, qa sciebã ex hisce pactis actionẽ nõ dari, stipulationem adiecimus[s]: hæc oĩa uti pacta conuenta sunt dari fieri spopondit Titius, stipulatus est Alciatus[t]: quæsitũ est, cuius effectus erit hæc stipulatio? Et respõdetur, ex ea agi posse non solũ ad oĩa pacta præcedentia, sed etiã si qua incontinenti subsequuta sunt: unde apparet ad ea, quæ ex interuallo celebrata fuerint, non trahi: nam et cõmuniter receptũ est, simplicem protestationẽ ad solos actus produci, qui incõtinenti sequuntur, non qui ex interuallo[u]: nisi uerba generaliter futurũ tempus respiciant[x]: uel natura actus aliud suadeat[y]: quod & in hoc exemplo dicendũ est. nõ eñ uidetur ea fuisse contrahentium mens, ut simplex hæc stipulatio ad futura ex interuallo pacta trahatur, sed ad præsentia tantum, & ea quæ incõtinenti sequatur[z]: quoniã uerba hanc interpretationẽ possunt accipere[a]: & de eis, quæ incõtinenti sequunť, cogitatũ q̈q; à principio ꝑsumitur[b]: qđ & Paradox. li. V. ca. II. docui[c]. Nec me mouet Bar. authoritas, frustra in eo laborãtis, ut ostendat, stipulationẽ à pacto q̊q;, qđ ex interuallo sequať, limitari, declarari'q; posse[d]: qđ utiq; fateor, quoties hoc actũ à partibus credibile est, ut ꝓpter gñalitatẽ uerboꝝ[e]: uel qa natura actus id suadeat[f]: qđ in exemplo nostro[g] nõ est, unde nodus in scirpo minime q̃rendus fuit: qua ratiõe Accur. argumentũ submoueť, q uel post mille annos cõueniri declarari'q; stipulationem posse existimauit. Adnotãt'q; ex eo Doct. aduersus declarãdi facultatẽ nullo tpe ꝑscribi posse, siue qꝛ q̃ facultatis sunt tpe nõ perimunť[h]: siue qđ hæc declaratio à libero arbitrio pẽdet, unde præscriptiõe nõ extiguiť[i]. Sed ego nõ temere à regula recedẽdũ arbitror, q̃ gñaliter ꝑscriptionẽ xxx annoꝝ ĩduxit aduersus oẽs actiões: unde quũ ex hac declaratiõe oriať cõtra aliũ actio, seqť nõ merę facultatis esse[k]: nec liberi arbitrij[l], ut q̃ in alterius ꝑiudiciũ tẽdat, merito ꝑscriptiõi loc9 erit[m]. Idẽ'q; in iure offerẽdi dicendũ est. receptũ eñ est, alienato fundo, cũ pacto ut oblata pecunia redimere eũ fas sit, lapsis xxx. annis, excludi uenditorem[n], et retro uendẽdi obligatiõi, q̃ emptor tenebatur,

r l. in bonæ f... supr. eo.

s l. titia. §. fi. d... uerb. oblig. d... pro socio.

t l. iurisg. §. ... si re. ff. eod.

u Bart. l. non... lũ. §. mortr. ... 4. de op. no. nun...

x l. si ita stipul... tus. 2. de fideiu...

y l. cum apud. ... ud. sol.

z arg. l. si ita ... ero. §. fin. cum ... seq. de nouat.

a Alex. l. is q... hæres. §. neq; fi... lius. 2. not. de ac... quiren. hære.

b l. si uentri. §. ... de priuileg. cre...

c Socy. cons. 27. ... col. 4.

d l. 3. j. de ædil... action.

e d. l. si ita stipu... latus.

f l. qui pecuniã ... si cer. pet.

g l. quidam cum ... filium. §. fin. d... uerb. oblig.

g quia ratio de ... condi. inst.

h l. uiam. ff. de ... uia publ.

i l. in rẽ manda... C. mand. gl. & ... Bald. l. 1. j. de an... except.

k Bart. l. 1. col. 3. ... ff. de condic. ex. l...

l Bar. l. cum no... tissimi. j. de præ... scr. 30. ann.

m Imo. et Alex. ... l. quand. in pri. ... de acquir. hære.

n d. l. cum notissimi. §. 1.

batur, p̃scriptiõe tp̃is derogatũ cẽseri[o]. Sed q̃d si adiecta fuerit clausula, absq; ulla p̃scriptione? Et Bal. atq; Ang. idem r̃nderunt[p]: tanq; præscriptioni renunciare nemo possit[q]: quæ sententia iure nostro receptior est. Sed quũ hac in materia hodie ad ius canonicũ attendamus, uidetur nulli p̃scriptioni locũ esse, quũ deficiat bona fides[r]: tali em̃ pacto, saltẽ indirecte, propter malam fidem possessoris impedit p̃scriptio[s]: & ideo Ful. Fab. And. Sicul. Crotusq; ex facto ꝓ uenditore r̃nderunt[t]: q̃ sententia æquissima est. Fortius censuit qñq; Bar. Hug.q;, nec tum quoq; usucapioni locum esse, quũ id actum est, ut semp, uel qñcunq; uel in perpetuum offerre liceat[u]: licet em̃ hm̃oi dictiones quãdoq; restringantur[x], quũ tamen lapsui temporis ab homine adijciũtur, necessario de ꝓhibitione p̃scriptionis intelligi debent[y]: nec em̃ uerisimile est, alia ex causa additas fuisse[z]: q̃d & Ang. & alij censuerunt[a]: in qua tamen re, scio plurimos esse, qui reclamant. Sed hãc ego sn̄iam uti æquiorẽ, et cõsciẽtiæ aptiorẽ libẽtius sequor.

b ¶ PLACITI seruandi. Sed an indistincte uerum est, pacta incõtinenti cõtractui adiecta actionem informare? & quatuor casus excipiunt hic Doctores. Primus est, quũ pactum ei damnum infert, cuius fauorem actio ex contractu respicit. Finge C. tibi mutuaui, unde certi cõdictionem consequor, & præterea promisi pro te Romam ire, tunc nullus erit informationi locus: quia absurdum est, actionem certi cõdictionis, mei fauore introductã contra me dari, ut pactum eundi Romam obseruem[b]: & ita ferè oẽs sentiunt. Contra Dec. actionem q̃dem nõ informari cum cæteris sentit, sed contractũ ipsum informari, & ideo noua ex contractu actione agi posse[c]. Ego hãc Decij sententiã probare nequeo, siue quia tale pactum uideatur absq; causa esse[d]: siue quia nihil ad ingressum seu materiã contractus facit, & legem cõtractui non dat[e]. Imò quũ hæc separata sint, alter alteri nullo erit auxilio[f]. Sed pone non esse separata, & tunc secus erit[g]: ut si tu ex mutuo mihi usuras præstes, quia pactus sim Romam ire, sentit em̃ hoc casu Accur. pactum hoc inesse contractui stipulationis[h]: & ideo illũ informari, ut noua actio ex stipulatu ꝓpter pactum detur, quod Dec. hic declarat, & mihi nõ displicet: quãuis pleriq; agi præscri. uerb. existiment, tanq; rei interuẽtu muniatur pactũ: eius em̃ habita ad dationem usurarum relatiõe, contractus innominatus resultat, do ut facias: merito & huic actioni locus ex eorum sententia erit[k]. Sed ipse supra ostendi, quoties ex pacto actio nominata competit, præscriptis uerbis agi regulariter non posse[l]: eritq; licita hæc usurarũ, etiam hodie, receptio: non enim propter mutuũ solui uidentur, sed ut eam Romam: quod intelligendum, si non grauiores sint, q̃ ut iustum laboris precium mihi rependant[m]: licet Saly. hic aliter senserit, quem recentiores iure confutant: alioqui facilis uia fœneratorib9 pateret, qua fraudem legi facere possent. Secundus casus est, quum pactum nudum præcedit, stipulatio pœnalis sequitur, non enim munitur præcedens à stipulatione pœnali[n]: quæ ideo accessoria dicitur, quia ex facti in obseruatione ipsa committi incipit, & idcirco non potest pactũ munire, quũ contrahentium mens resistat[o]: qui stipulationi

Mod. hic. Socy ... si. 203. col. 1. | Bald. 303. in 1. | ...g. consi. 55. | Bar. l. nemo. | ...leg. 1. | ... fin. de præs. | ...ar. d. l. nemo. | ... Crotus. | ...ul. 123. Barb. | ...consi. in 1. | ... quod si nolit. | ...si quid ita. de æ... edict. ubi Bal. | ... l. cognitione. | ...sill. c. 1. de feu. | ...t. inuicem. l. cõ... stit. de perp. et ...mp. act. | ...d. §. si quis ita | ...l. 1. de usucapi. | ... cum ita stipu... tus sim. M. à p... lo. de uerb. obl. | ...p. caut. 68. si ...tens. in fi. | arg. l. quod fa... re. de ll. | ... lecta. ubi Bar. | ...l. fi. si cer. pet. | ...l. 2. §. circa. de ...lo except. | ...d. §. quinimo. | ...l. 2. j. de euict. | ... l. fundi partẽ. | ... contrah. empt. | Bald. d. l. lecta. | ...l. fin. | ... scire debemus. | ... uerb. obl. | ...l. cum te. de pa... i. int. emp. | ...dixi. supr. in l. ...næ fidei. | arg. not. in l. ... donatione. j. de ...llat. | ... l. si pacto quo ...pr. eo. | ... l. non omnis. si ...er. pet

locum esse noluerunt, si pacto conuenta nõ præstarentur. Conditionalis enim stipulatio, quæ in pœna adhibetur, uim disiunctiue habet[p]: & ideo altera pars, utpote separata, alteram nõ informat[q]: qua ratione & idem dicendum est, quũ quis non simpliciter pœnam, si id factum nõ sit, stipulatus est, sed quanti ea res erit[r]: quæ uerba non tam ad id quod interest, q̃ ad rei estimationem referuntur[s]. Tertius casus est, quãdo contractus à principio nudus fuit, non potest pactum munire, ne alteri fomẽtum tribuat, quod ipse tunc non habuit[t]: tametsi is contractus deinde robur assumpserit: ut quũ pacto tecum cõueni tibi fundum dare, tu mihi domũ: deinde incõtinenti aliquid pro te facere, q̃uis em̃ ex interuallo pactũ ꝑmutatiõis rei interuentu cõfirmetur, non tamen pactũ faciendi cohærentia muniet. Sed an et ipsum rei interuentu firmabitur, tanq; pars præcedentis[u]? Et receptũ est firmari, quoniam habita eius ad permutationẽ relatione, contractus do ut facias resultat. Sed an hic casus etiã eò pertineat, quũ quis sub contractu cõditionali pactũ adijcit pure cõceptũ? Et si conditio nõ euenit, fatentur omnes cohærentia cõtractus pactũ non muniri, multo fortius nec actionẽ ullam informari: quũ nulla sit, quæ informari possit[x]: quod intelligendũ est, nisi actum appareat ei pacto solam conditionis spem dubiumq; euentũ rependi: tunc em̃ ex Bar. sentẽtia saltem rei interuentus uestimento locus esset[y]: exempli causa, quum equum pure uenditurus essem, ut tibi morem gererem, uendidi sub cõditione, si nauis ex Asia uenerit, quo casu ante euentum conditiõis mortis periculum ad me pertinet[z]: unde uolui uicissim te mihi obligari, ut ꝓ me ad talẽ locum ires, certe hoc casu eo ipso, quòd sub conditione uendidi, spemq; hanc in te transtuli, quantum sit pacti respectu dicor ex parte mea adimplesse, & tanq; sub conditione uendendo fecerim: præscr. uerbis aduersus te agam, ut tu quoq; facias, id est ad eum locum eas: quæ sententia uera est[a]. Sed quid si conditio contractus euenit? Et communiter aiunt, uestimento cohærentiæ locũ esse, quod ipse intelligo qualiscunq; sit, seu fortuita, seu uoluntaria conditio: quum enim de alterius præiudicio non agatur, ad contractus tempus retrotrahitur[b]: & usq; à principio censetur actionem competijsse, licet uerè ante euentum conditionis nec actio nec obligatio nascatur[c]: unde cõsequens est, ut si in contractu dotis paciscar, ut dos soluto matrimonio ante tempus lege constitutum restituatur, muniatur pactum[d]: contractus enim dotis, quod ad restitutionem attinet, cõditionalis est, si matrimonium soluatur: quæ conditio respectu mortis à casu, respectu diuortij ab alterius uoluntate pendet[e]. Sed quid in casu contrario? quum contractus pure celebratur, cui pactum conditionale inest? Et uideretur soli actioni præscriptis uerbis locum esse, non autem actionem ex contractu informari[f]: quod tamen contra receptum est[g]: ubi scilicet pacti conditio iam euenerit, sed hac de re à nobis alibi tractatum est[h]. Quartus casus, quum pacto nudo cõtractui adiecto ipsum contractum acceptilatione quis perimit: nam nec ex pacto quidem agi tum poterit[i]: quod in conuentione intelligendum contemplatione con-

p l. cum ita legatur. de op. leg.
q l. hæc uerba ille de uerb. sign.
r l. nuda. j. de cõtr. stip.
s l. hæc uerba. de uerb. sig.
t l. traditio. de acq. rer. dom.
u d. l. fundi partem.
x d. l. traditio.
y arg. l. si in uenditione. de per. et com. rei uend.
z l. necessario. §. quòd si pendente. uer. planè. eo. tit.
a Alex. d. l. lecta col. antepen.
b l. potior. l. qui balneum. ff. qui pot. in pign.
c l. cedere. ff. de uerb. oblig.
d d. §. quinimo. uers. ut puta.
e auth.
f l. si uir uxori. de præscr. uer.
g l. sed Celsus. §. 1. ff. de cont. em.
h d. l. in bon. fid.
i l. cum emptor. de rescin. uen.

contractus facta[k]:liberatus enim ab eo quod in contractu deductum est, etiam à tali pacto liberatus censetur[l]: quòd si ī pacto uerisimiliter actū est, ut etiam absq; contractu ualeat, secus est[m]: quo casu Accur. sententia cōmuni opiniōi conciliari pōt, licet em̄ pactū à cōtractu uestitū sit, ea'q; contractus causa cessaret, non tamē pacti effectus iam consummatus cōuelli debuit[n]: & acceptilatio contractum perimēs, ad pactum tanq; rem diuersam extendi non potest[o]: sicut nec pactum de una re ad aliam producit̄[p]: & qui pluribus remedijs innititur alio amisso, alijs uti potest[q]. Vnde tractari solet, an emphyteuta, qui ob canonem non solutum à meliorationibus cecidit[r], etiam à pacto luendi cecidisse intelligatur, si quod cum domino conuentum habebat. Et Cepolla censuit, etiam à pacto in contractu apposito cecidisse[s]: quum em̄ pactum contractus pars sit, qui à contractu cadit, & ab eo cecidisse intelligendus est[t]. Contra respondit Andreas Sicul.[u] quia pœnæ locus non est, nisi quatenus expressim constitutum reperiatur[x]: sunt em̄ restringendæ: durum'q; est, eum qui ab emphyteusi cecidit, à pacto quoq; cecidisse ītelligi[y]: & pœna respiciens principalem cōtractum, ad pactū porrigi non debet[z]: non enim uere & naturaliter pars contractus est, sed sola legis interpretatione, quæ uideri inesse ait[a]: quū ꝓprie ex se contractus innominatus sit[b]: at ubi de pœna uitanda agitur, ad uocis proprietatem maxime attendimus[c]: ut merito exclusus ab uno capite, ab alio exclusus non censeatur[d]. In quā sententiam & Ias. ferè accedit[e]: neq; non alij recentiores[f]. Ego de utraq; hac sentētia dubito: uideretur em̄ dominum in id solum adigi posse, ut directum dominium uendat, non aūt meliorationes, de quibus in pacto nihil actum est, quū tempore contractus hæ domini non essent: ad quod tempus attendendum est[g]: præsertim quū melioratiōes culpa ipsius emphyteutæ acquisierit, de quibus cogitatum fuisse non est uerisimile[h]: alioqui impune potuisset emphyteuta cessare: nam & si ei, qui condictione indebiti nudam fundi proprietatem à se solutam repetit, ius non est, meliorationes interim à possessore de alio occupatas repetere[i]: multo minus uidetur id iuris esse, ut ex ꝓpria culpa lucrifactas hoc casu ille repetat, redimat'ue: fiet ergo aduersus emphyteutam īterpretatio, qui ex uerbis pacti intentionem suam clare debuit probare[k].

SI CERTIS annis. Quū quid annuum tibi pacto nudo deberem, & aliquo tempore soluissem, hic traditur, non ideo in futurū me cogi posse, pactum'q; non uestiri. Atqui uideretur contrarium decidi debuisse, quū enim certis annis subsequuta sit præstatio, non potest negari id certo animi iudicio factum[l]: & ideo nulla est æquitas, quin ex pacto agi debeat: ꝙ si ex iterata pactione agere possumus[m], fortius hoc casu uideret̄ agendum[m], propter repetitam identidem plurimum annoꝝ præstationem: ut qua ratione filiusfilias, qui partem debiti soluit, aduersus S.C. auxiliū se obligat[n]: ea & hoc casu idem respondeatur: nam & uidemus id à nostratibus traditum, ut qui tanq; emphyteuta soluit, tamet si emphyteuta nō sit, talis esse præsumatur, qualem se dixit[o]: & in futurum cogi, ut Canonem soluat, possit: quod infra attingam. Cur non & idem hic constitutum fuit? Adde quod saltem rei interuentu cōfirmari hæc pactio debuit[p]: quod non inepte aliqui adduxerunt: nam & ut concedamus tempus non esse modū inducendæ obligationis[q]: quā rationem cōstitutioni nostræ Ias. adducit, hic ultra temporis lapsum præstatio promissiōis'q; exequutio accedit[r]: quæ nō modici effectus esse solet[s]. Sed tamen aliud legislatoribus uisum est, quū enim hæc solutio ideo à me facta sit, ut ab obligatiōe naturali liberarer, non debet cōtra meam intentionem me ciuiliter obligare[t]: quo casu liberalitas hæc mea mihi p̄ter spem damnosa esset[u]. Quū enim sola obligatione naturali tenerer, iure nostro perinde ac nō obligatus existimabar[x]: quo fit ut id, quod solui indebitum esset, ut hic dicitur[y]: scienter aūt indebitum soluens donare intelligitur[z]: at liberalitas hæc eam interpretationem recipere debet, ut quàm minimo mihi damno constet[a]: nec alterius facta existimetur, quàm ex actus gesti necessitate inducatur[b]: quæ quidem gestio, solum eius quod iam solutum est donationē infert, nō eius quod futurum respicit[c]: quo fit, ut appareat suprascriptas rationes legis nostræ decisioni minime obstare: respectu enim eius quod solui in posterum cōuenit, nulla est pacti geminatio, nec maior iudicij certitudo, nec ullus rei interuentus: & qui partem soluit renūciasse exceptioni censetur sui fauore introductæ[d]: debitum'q; quod ciuiliter prius suberat agnouisse[e]: at nostro casu nulla erit actio, debitum ue ciuile, nec causa pacti nudi iure efficax est, ut ita ex ea quis in futurum obligetur, sicut ī causa emphyteuseos diximus: nec rei interuentus quicq; operari in eius præiudicium debet, qui ipse tradit[f]: merito igitur potero Plautinum illud petenti aduersario insusurrare. Quod dedi datum nollem, quod reliquū est non dabo.

a ¶ANNIS. Quibuscūq; etiā si longo tempore: alioqui certis annis præstitum dicitur, etiam quod triennio præstitum est: sufficit'q; id temporis spacium, nō solum usucapioni[g], præscriptioni'q;[h], sed etiam ut quis à maioribus usuris minorum solutiōe liberatus censeatur[i]: ut ex legato alimentoꝝ inutili obligetur[k]: ut ex tanti temporis possessione ius in re habere quis intelligatur[l]: ut ꝓ cliente ius feudi præsumatur[m]: ut qui tribus proximis annis se soluisse ostenderit, retro liberatus credatur[n]: ut Abbatis transactio hoc tempore seruata, totius capituli ratihabitionem obtinuisse censeatur. Sic liber uel colonus qui triennium in monasterio permanserit, professus'q; sit, amplius repeti nequit[p]. Hac tamen in lege nō adeo anguste hæc uerba, certis annis, accipiuntur: sed generaliter quotquot illi fuerint: quum appareat ex titulo inhabili, hoc est pacto

IIDEM AVGG.
Leontio.

SI certis annis[a], quod nudo pacto conuenerat, datum fuerit, ad præstan-

k l. si. ff. de accep.
l l. cum te. ĵ. de pact. int. empt.
m l. 1. ff. de euict. d. l. sed Celsus. §. 1
n l. si. ff. unde lib.
o l. pars. de acceptilatione.
p l. si unus. §. ante omnia. ff. eo.
q l. si domus. ff. de seru. urb. præ.
r l. fin. ĵ. de iur. emphi.
s in tract. simul. præs. 2. in fin.
t d. l. fundi.
u Barb. consil. 51. in 1.
x l. ac si quis. §. huius. de religio. & sumpt.
y Corn. cons. 288. col. pen. in 3.
z l. in testamento. 1. de condi. & demonstr.
a d. l. lecta.
b gl. l. 1. de act. & oblig.
c c. 1. in fin. ubi Bald. de mil. uas. qui cōt. test. Bald. l. 1. ĵ. de succ. ß. edict.
d Bal. 2. q. 8. ĵ. de rescin. uend.
e Ias. l. 2. col. 1. de iur. emphit.
f l. in bonæ fidei. supr. eo.
g l. Rotilia. de de contrah. empt.
h l. quæro. §. pen. locat.
i l. indebiti. §. fi. ubi glo. & Bar. de cond. indeb.
k l. quicquid. de uerb. obli. c. in præsentia. de probat.
l l. si mulier. ĵ. ad Velleia.
m l. 1. ff. de const. pec.
m dixi supr. l. in bonæ fidei.

n l. sed Iullia[n] §. fi. ad Ma[c] l. pen. ĵ. de r[…]
o Bar. l. cum […] supr. de iur. […] fact. ig.
p l. legē. sup[…]
q l. obligation[…] frè. §. pluriu[…] de act. & obl[…]
r l. cum fidem non num. pecu[…]
s d. l. pen.
t l. non omnis. […] cert. pet.
u l. qui id qu[…] de don.
x l. in his §. i[m]perator. de sol[…]
y l. quibus. §. [..]minus. de con[d. &] demonst.
z l. cuius. de re[g.] iur.
a l. diuus pius. […] reg. iur.
b l. 1. §. si qs bo[…] interdicto. ubi Bar. de itin. a[ct.] pri.
c l. creditor. ĵ. […] usur. l. quod de[…]nis. §. non id[…]co. ad l. falc.
d l. 1. ubi glo. […] uerb. pet. ad S.[C.] Maced.
e d. l. cum fide[m] auth. sed cum t[…]stator. ĵ. ad l. fa[lc.]
f l. 2. ĵ. de euic[t.]
g §. 1. inst. de us[u]cap.
h c. 1. de præsc[…]
i l. aduersus. ĵ. […] usur.
k l. 1. ĵ. de fideic[…]
l glo. c. ecclesi[…] episcoporum. d[…] caus. poss.
m c. 1. §. si uer[…] quid sit inuest.
n l. quicunq;. C[…] de apo. publ. lib. x.
o c. 2. ubi Bal. e[…] tr. de transact.
p c. si quis incog[…]nitus. 16. q. 2.

dum in posterum[b] obligare non potuit indebitum solutum eum qui pactum se-

pacto nudo solui: cum enim actiones publici iuris sint[q]: & ideo ex sola uoluntate, etiam expressa, non concedantur[r], nec ex tacita quidem quæ de præstatione oritur ex pacto nudo concedentur. Quod fortius dicendum est, quũ plures solutiones ex nulla causa factæ sunt[s], uel si ex causa donationis, nõ enim obligant, nisi quatenus donatum est[t]: unde rusticus qui alicui q̃libet anno paria caponũ simpliciter daret, non ideo in futurũ cogetur[u]: & qui sæpius ad se diuertentẽ amicũ hospitatus est, futuri temporis obligationẽ nullam subit[x]: & qui ad furnum pistrinũ ue alicuius longo tẽpore accessit, nulla inde seruitute alligat̃[y]. Sed tamẽ prædicta cõclusio fauore alimentorũ in ultima uoluntate relictorum nõ procedit: hæres enim, qui alimenta menstrua & uestiariũ annuum nõ minus triennio præstitit in posterum quoq; cogi ex constitutiõe Antonini poterit[z]: nec audiet̃ si testatoris uoluntatẽ in dubiũ refricare uelit, seu non solẽne sit testamentũ, aut iniustum, uel nullius momenti[a], ut Ias. censuit: uel imperfectum, ut recentiores aiũt[b]. Idem si incertum legatum allegaretur[c]: sibi em̃ imputet qui tam diu illud approbauit, & tot præstatiõibus, nempe XXXVI. ut Cato Saccus ait (tot em̃ in triennio sunt) quantamcunq; incertitudinem, absq; alio iudicis facto declararit. Ego tamẽ ex uestiarij legati argumẽto satis arbitor, si uel tres solutiones sufficere censeamus, ut quia singulis annis pro omnibus mensibus unica solutiõe satisfactum sit, qđ & receptius est. Si uero una solutio ꝓ tribus annis facta esset, aliud traditũ est[c]: non procedere'q; constitutionem eo casu responsum est: sicut & quũ ex iuris naturalis causa uoluntas inualida est, ut quia fideicõmissum à pupillo relictum est, qđ Ang. & Alex. cæteri'q; tradiderũt[d]. Ego dubito, qm̃ cõstitutio gñaliter loquitur, nec tã ex testamẽto (cuius nulla, an ualeat ibi fit mentio) præstari alimenta censet, q̃ ex ipsius hæredis triẽnali approbatiõe. Idẽ Ang. eo quoq; casu nõ ꝓcedere censuit, quũ diuiti alimẽta legata sunt, non em̃ tũc intuitu pietatis id factũ uidetur[e], sed plurimi dissentiũt, quũ semꝑ legatũ alimentorũ ad piã causam ꝑtineat[f]: & quãuis diuiti factũ sit, tñ summũ fauorẽ tũ quoq; consequit̃[g]: siue q̃a diues labi facultatib9 possit[h], siue q̃a publicatis bonis ad fiscũ nõ transeãt, sed adhuc deportato debeantur[i]. Sed an qđ de alimentorũ legato in cõstitutione dicit̃, fauore quoq; dotis extendendũ sit? Et Bart. Alex.'q; idẽ censuerũt: est em̃ dotis causa semꝑ & ubiq; præcipua pia'q;[k]. Cõtra Saly. Decius'q;[l], q' maior alimẽtorũ sit fauor, quæ uitã ipsam sustinent, & iure naturæ debentur[m]. Vnde & mater filiã suã dotare nõ cogitur[n], quum inopem alere omnino debeat[o]: quod & in patre traditum est, qui naturalem filiam alere tenetur, dotem non ei dare cõpelli non potest[p]: sunt em̃ & alia fauore alimentorum specialiter constituta, quæ ad cæteras, quãuis fauorabiles, causas nõ retrahuntur[q]. Sed tamẽ Bart. sententia receptior est[r], quoniam lex ait, ex solutione usurarum dotis promissæ quantitatẽ præsumi, nec in ea repetit̃, oportere eas lõgo tempore solutas esse. In hisce em̃ fauoribus extẽdendis ꝓcliuiores sumus, etiam si non adeo tanta ratio subsit[s]: quapropt̃ & idẽ respõdendũ erit, ubi de causa uel fauore studij agat̃[t]: uolũtas em̃ testatoris, q̃uis impfecta, tali fauore sustineri debet[u]: secus si aduersus eius mentem quicq̃ induceretur, tunc causa studij non æque fauorabilis cẽsetur, atq; est dos ipsa[x].

b ¶ IN POSTERVM. Atqui uideretur ex hac præstatiõe induci obligationẽ in futurum, quia responso Papiñ. cõstat, ex diuturna usurarũ præstatiõe titulũ obligationis præsumi, non solũ ipsarũ usurarũ respectu, sed etiã sortis[y]. Ang. Fulg.'q; nunq̃ ex longi tẽporis præstatiõe titulũ præsumi censuerũt, sed solũ qualitatẽ tituli, eo casu quo de titulo iam cõstat: ut si uere constet filiũ contraxisse, & de in rem uerso agat̃, nomen id sub usuris censebitur, si à patre lõgo tempore præstitos appareat: idem in patre qui usuras dotis soluit: cõstabat em̃ patrẽ ad filiã dotandam uel legis iussu uel suo cõtractu teneri[z]: sed dotis quantitas, ex usurarũ eo noĩe solutarũ qualitate dignoscet̃, etiã si semel tantũ præstitæ sint[a]: quæ sentẽtia (ut ego opinor) uera est, nec Alex. ratiõibus subuertit̃, q̃bus responderi facile põt. Sed tñ cæteris aliter uisum est, nempe etiã titulũ ex diutina præstatiõe præsumi, si id alleget̃[b], singulas'q; præstatiões ex ea causa factas ꝓbetur[c]: unde subiũgit hic Alex. eũ qui soluere se ex causa dotis dicat, non uideri q̃cq̃ de dote cõfessum, sed ex huiusmodi uerbis solã præsumptionẽ oriri, quæ plurimis præstatiõib9 iterata, faciat præsumi titulũ. Cuius sententiæ authores Baldum Salycetum'q; laudat, quã & lege nostra comprobari ait, in qua solutũ fuerat ex causa pacti: & tñ non inde ulla pacti iteratio inducit̃, alioqui non recte hic decisum esset, agi nõ posse, quum cõstet ex iterato pacto dari actionẽ[d]. Sed nobis hæc sententia ꝓbari non põt, qui em̃ usuras soluere se ex causa dotis dicit, utiq; fatet̃ dotem deberi[e]: unde si q̃s canonẽ soluit, tanq̃ emphyteuta uel censuarius, ex tali causa præsumitur esse emphyteutam[f]: & in futurũ ꝓpria cõfessiõe cõdemnari poterit, nisi ipse errorẽ ꝓbet[g]: alioq̃ pleriq; dñi iure suo fraudarent̃, qui solarũ præstationũ fidẽ iudici facere possunt[h]: nec em̃ refert, quẽadmodum confessio facta sit, an principalit̃, an in uim causæ[i]: quod & Bart. sensit, dum de eo loquit̃, qui ex causa mutui se recepisse confessus erat: nã & qui secundum aliquam qualitatem actum gerit, eius ueritatem agnoscere uidet̃[k]: nec argumẽtum quod ex lege nostra sumit̃, q̃cq̃ urget: quũ si concedamus ex causa pacti sæpius fuisse solutum, ea tamen nihil de futuris præstationibus inducit: non em̃ nouum pactũ his uerbis concipitur, sed sola confessio præcedentis, seu semel initi pacti inducitur[l], ut merito etiam si ex geminato pacto agi possit, non tamẽ ex unico agi debeat, de quo geminatis ꝓbationibus fiat fides: iure igitur Ang. Fulg.'q; intellectum sequor[m]: quũ alius defendi nequeat. Aut enim causa in præstationibus adiecta non fuit, & omnes fatent̃, quũ tempus modus inducendæ obligationis nõ sit, titulum nõ præsumi[n]; sed donationem potius.

.2. §. deinde orig. iur. / . nemo potest. leg. 1. / ald. in c. 1. §. uero. / uoluntarie. de cus. tutor. / l. solent §. fi. de ac. proconsul. / i glo. / Cyn. l. 2. j. quæ long. temp. cõ. / i Bald. Fely. c. / m M. de const. / Bald. l. 1. j. de uit. / l. 1. j. de fideic. / l. 1. ff. de iniust. rup. / Bart. l. in testa mento. de fideicõ. / Bart. Imo. l. si is q. de testament. / l. si cui annuũ. ann. leg. / l. sta. uliberos. stichus. de sta- / l. l. eum qui. de an. leg. / l. 1. ubi Bar. si. sacr. san. eccl. / gl. l. illud. supr. sacrosanct. ecc. / gl. l. si quis tu- o. de leg. 2. / l. cum hi. §. ni de transact. / l. inconsirman o. ff. de conf. tut. / l. pen. ff. de ap. dimin. / l. cum his. §. si mulier. de cõd. in. / arg. l. cum de in rem. ff. de usu. / Inst. de iure na turali. in princ. / l. matrr. ff. de iure dot. l. neq;. j. de iur. dot. / l. si quis à libe ris. §. 1. de lib. ag. / l. uxorem. §. na turalis. ff. de leg. / l. mula. de ali- ment. & cib. leg. / Alex. l. 1. col. 3. sol. mat. / l. cum de in rẽ uerso. 2. rñso. de usur.

s c. fin. de simo. / t Alex. l. si cui annuum. de an. leg. / u l. stichus. de leg. 3. / x Ang. & Ias. auth. res quæ. col. fin. j. com. de leg. / y d. l. cum dein / z l. qui liberos. de ritu nupt. l. obligamur. ubi Bartol. de act. oblig. / a l. 2. j. de dot. pmiss. l. fin. j. ad l. falcid. / b l. si adulteriũ. §. idem pollioni. de adulter. / c Saly. ibi Alex. consu. 113. in 1. / d dixi in l. bonæ fidei supr. eo / e l. plures. j. de fi de instr. / f Bar. d. l. cum falsa. / g Ias. l. 2. uers. 16. quæro. j. de iure emph. & uer. 4. quæro. / h Guid. Pap. q. 272. / i Bar. l. 1. §. si qs ita. in fi. de uer. oblig. / k l. si proponas. §. de inoffic. test. ubi Ang. / l Bart. d. l. cum / m d. l. cum inde rem. / n Bald. de præ. char. 11.

quæ futuri temporis neceſſitatē nullam habet [o]. Aut cauſa expreſſa fuit, & uel ſemel à principio expreſſam fuiſſe ſatis eſt, quum illa in uim confeſſionis noceat etiam ſi multæ præſtationes nō interuenerint [p]: nam & in Papiniani reſpōſo ſimpliciter dotis uſuras à patre præſtitas dicit [q]; de lōgi tēporis præſtatione (qđ ad eā partem textus attinet) nullum uerbum: poſſet tamē cōmunis ſentētia eo caſu defendi, q̊ cauſa ſolutiōi adiecta futurum nō reſpiceret: ut quū pater uel dominus uſuras pecuniæ in rem ſuā uerſæ ſoluit [r]: nō enim ideo uidetur fateri ſe in poſterū quoq; ſoluturum [s], niſi longi temporis præſtatio id ſuadeat: q; ſi cauſa ad futurū ex contractus natura referat̃, ſecus uidetur, ut in exēplo emphyteutæ. Canon em̃ ſingulis annis præſtādus eſt [t], & unica præſtatio ſufficiet, ſaltem poſſeſſorij iudicij reſpectu [u].

cit, niſi [c] placitis ſtipulatio ītercesserit.

IMP. IVSTINIANVS *Ioanni. Præf. Præt.*

SI quis in conſcribendo inſtrumēto, ſeſe confeſſus fuerit non uſurum fo-

c ¶ NISI. Nullū hic ἀνακόλυθον eſt, referenda enim eſt exceptiua hæc particula ad nominatiuū antecedens id qđ cōuenerat, ſatis'q; eſt exceptionem hactenus eſſe de regula [x]: ut Iaſ. Decij'q; uelitationes ſubmoueant̃. Sanè ex cōmuni ſentētia conſtituēda eſt cōcluſio, ex decēnali præſtatione allegatū obligatiōis titulū præſumi, eum'q; qui ſoluit, in futurum quoq; cogi poſſe [y], nec referre, quiſqs ſit ille q ſoluit, ruſticus an mulier, fiſci an eccleſiæ noīe ſoluat̃ [z]. Quū em̃ id præſumptæ ueritati initat̃, gn̄aliter in q̊cunq; obſeruari debet, ut Iaſ. hic tradit, ſolū'q; id ſpectabimus, an ſigna, ex qbus præſumptio naſcit̃, oīa adfuerint, an id minus: debēt em̃ oēs illæ præſtatiōes interueniſſe, nec ſufficeret ſi una uel aliquæ ꝑ cæteris factæ eſſent [a], uel ſi tres tantummodo poſtremæ apochæ exhiberent̃ [b]. Idem ſi titulus nō allegaretur [c], uel cauſa præſtatiōibus nulla adiecta eſſet, quū donatio potius præſumeret̃, quæ in futurū non obligaret [d]: merito oportet ſingulis præſtatiōibus eam cauſam adiectam oſtendere, ut cōmuniter traditum eſt: ceſſat aūt his caſibus huiuſmodi præſumptio, ſicut & cōtrariæ probationi cedit [e]: ut cum probat̃ ex alia cauſa quàm ex allegato titulo ſolutum fuiſſe [f]. Quid enim ſi ſolutū ſit cum ꝓteſtatione quæ animum obligandi abfuiſſe declararet [g]? Quid ſi de errore appareat? q; in ea ſpecie reſponſum extat, quū colonariæ, uel clientelaris cōditiōis uiri maiorē penſionē q̄ inſtrumēto authoritatis cōtineret̃, etiā ſupra quadraginta annos ſoluiſſent, exhibito'q; inſtrumēto de errore doceret̃ [h]. Idem quū nō ꝓbatio, ſed alia præſumptio efficacior huic obſtet [i]: ut qa is qui decē annis exegit, præſumptionem contra ſe iuris haberet, ut quum laicus decimas eccleſiæ recipit [k]: tametſi enim ab eccleſia iure uaſallitio id ſe habere affirmet, nihil ei proderit [l]; quod generaliter Bald. extendit in omnibus eccleſiæ beneficijs [m], ut & Iaſ. hic tradidit. Sed & quoties de adeo graui præiudicio ageretur, ut inde ſubiectio in perſonam, aliqua ue ſeruitus, aut dedititiæ conditionis macula ingereretur, longum id tempus præſumptioni non ſufficeret, ſed longiſſimum XXX. annorum requireretur [n]: quod ſi de tertij alicuius damno agatur, idem eſt, ei ſcilicet præſumptioni locum non eſſe, ſed ſaltem XXX. annorum tempus expectari debere [o]. Quod ſi probationes inter alios factæ alijs non nocent [p]: nec huiuſmodi quidem præſumptio nocere debet. Sanè & illud ego putauerim hanc præſumptionē, quæ ex actoris ipſius fauorem reſpicit, eo detrectāte, attendendam non eſſe: unde q̄uis dominus, cui aliquis tanquam emphyteuta decēnio ſoluit, allegare eum ſibi eſſe emphyteutam poſſit [r]: non tamen uice uerſa negante domino emphyteuta tali tempore id iuris uſucepiſſe exiſtimandus erit, ſed XXX. annorū ſpatio opus eſſe receptius uidetur [s]. Et hæc quidem tum locum habent, quum per decennium præſtatio interuenit. Sed quid ſi nulla ſit præſtatio, ſed ſola decennij patientia? Et titulum nullum præſumi Bart. & cæteri ſenſere [t], aliàs omnis præſcriptionum longiſſimi temporis materia turbaretur: unde etiam ex tali patientia liberatio non præſumitur [u]: niſi ſpecialiter cōcurrant aliæ coniecturæ, quæ præſumptionem hanc adiuuent [x]. Sed nec ſeruitutes perſonales tali tempore acquiruntur [y]. Sicut enim me ſciente & patiente rem meam decennio poſſidens: non tamen ideo titulo poſſediſſe crederetis [z]: ita nec ſi tanquam uſufructuarius poſſideres: uſusfructus enim pars dominij eſt [a]: & ideo talis ceſſatio mihi non obeſſet. Non procedit tamen ſupraſcripta concluſio tribus caſibus. Primus eſt, quum de modico præiudicio agitur, ut in ſeruitutibus prædialibus, etiam non continuis: ſi enim quis ex cauſa ſeruitutis, quam ſibi conſtitutam alleget, poſſediſſe ſe tanto tempore domino ſciente probauerit, præſumetur titulus [b]: quæ ſententia receptior hoc caſu eſt, tametſi Alexander hic dubitauerit. Vnde & traditum eſt, ſi fratres uel ſocij decēnio ſeparatim habitauerint, & res ſuas poſſederint, præſumi diuiſionem [c]: ſiue quia hic de graui præiudicio non tractatur, ut Bartolus ſenſit, ſiue quia mutua poſſeſſio utriuſque interuenit [e]. Secundus caſus eſt, quum de utilitate agitur, quæ ipſi patienti quæſita ſit, ut quum filiusfamili. delatam ſibi hæreditatem decēnio retinuit, præſumitur iuſſu patris adijſſe, & illi qui eum hactenus poſſidere paſſus eſt, aquiſiuiſſe [f].

Tertius eſt, quum de ſolennitate extrinſecus accedente tractat̃, ex diuturnitate em̃ temporis patientia'q; præſumitur [g]: quod tamen intelligēdum quoq; eſt quum de graui præiudicio non agitur, rei'q; qualitas & ueriſimilitudo id ſuadeat [h]; aut de mandato nō tractetur, id enim regulariter interueniſſe non præſumitur [i]: quarum rerum exempla hic à Iaſone, cæteris'q; recentioribus accipienda ſunt.

SI QVIS in conſcribēdo. Poteſt unuſquiſq; præſcriptiōi fori, quam quis propter dignitatem, militiā, ſacerdotiū habet, renunciare. Eſt'autē præſcriptio, exceptio qua qs aduerſarij intentionē gn̄aliter, alioqui ueram, eo in caſu nō ꝓcedere, quo de agitur, allegat; quod in libello de

gl. d. l. ſolent. §. fin.
p Bart. d. l. cum falſa.
q d. l. cum de in rem.
r d. l. 1. reſponſ.
s l. creditor. ꝟ. de uſur.
t d. l. 2. ꝟ. de iur. emphit.
u Bar. de Caſt. l. ſicuti. §. ſi quæratur. ff. ſi ſeruit. uēdi. Fel. c. cum bertoldus col. antep. de re. iud.
x l. 1. ꝟ. qn̄ liceat ab emp. arg. c. ad audiētiam. de cle. non reſ. Iaſ. l. 1. col 16. de off. eius cui.
y d. l. cum de in rem.
z l. in fraudem. §. ſi. de teſt. mili. glo. l. item ueniūt §. in priuatorū. de pet. hæred.
a l. ſtatu liber. §. ſtichus de ſtatul.
b d. l. quicunq;. But. c. litteræ. de dilat.
c d. §. idem Pollioni.
d gl. d. l. ſolent. §. fin.
e l. diuus de in integ.
f Bald. l. 2. ꝟ. de dot. prom.
g Alex. conſ. 90. in 2.
h Alex. conſ. 113. in 1.
i d. l. diuus.
k gl. c. peruenit. de cenſi.
l But. c. cum apoſtolici. de his quæ fi. à præl.
m Bald. c. ex parte Adæ. de teſti.
n Bar. d. l. ſolēt. §. fin.

o c. peruenit. emp.
p l. 2. ſupr. tit.
q l. quod fauor ſupr. de ll.
r Felyn. d. c. cu Bertoldus. colu antepen.
s l. competit. ub Bar. de præſc. 3 an. Iaſ. l. 2. de iu emphit.
t l. Celſus. de uſ cap.
u l. libertis qu §. 1. de alim. leg
x l. procula. de bat. l. cum quid §. diuus. de uſu l. cum po teſt. i prin. de iur. dot.
y Bart. d. l. cu de in rem.
z d. l. Celſus.
a l. 4. ff. de uſuf
b gl. l. ſeruitut de ſeruitut. tit. g nerali.
c gl. l. pen. ꝟ. con diuid.
e Cyn. & Bal hic.
f l. ſi filius. ꝟ. d pet. hæred.
g l. qui in alien §. 1. de acq. hær
h gl. d. c. ꝑueni
i Alex. d. §. 1.

ri præscriptione, propter cingulum militiæ, uel dignitatis[b], uel etiam sacerdotij prærogatiuam, licet antea dubitabatur, si oporteret eandem scripturam tenere, & eum qui hoc pactus est, non debere aduersus suam conuentionem uenire, uel licentiã ei præstari, discedere quidem à scriptura, suo autẽ iure uti. Sancimus, nemini licere aduersus pacta sua uenire, & cõtrahẽtes decipere. ☞ Si enim ex ipso edicto Prætoris pacta conuenta, quæ neque contra leges, nec dolo malo inita sunt, omĩ modo obseruanda sunt, quare & in hac causa pacta non ualeant? Quum & alia regu

de quinq; pedum præscriptione diffusius ostendi. Quo fit, ut quũ hodie iure põtificio sacerdotes omino à seculari iurisdictione ita exẽpti sint, ut nec uolẽtibus qdẽ, pterq; à Symmistis ius reddi possit[a], in eis uerba legis nostræ locũ non habeãt: quippe hodie illi nõ præscriptiõe, quæ excecepto aliq̃ casu iudicis iurisdictonẽ agnoscit, tuti sũt, sed legitima exceptiõe, qua gñalit̃ allegãt, nullã esse in eos secularium cognitionẽ. Id'q; etiam, ut crebrior est snia, iure diuino[b]. Licet uideant̃ ueteres, qđ ad censum res'q; pecuniarias attinet, aliud existimasse[c]: alioq tot leges in Codice & Authẽticis non haberemus, falcẽ (qđ dicit̃) in alienã messem mittentes[d]. Hinc'q; etiã apparet, legi nostræ locum nõ esse, quũ cõuenerit ut alius Prætor, q̃ cuius iurisdictio eẽt, ius diceret[e]: qppe & hic nõ de præscriptione, sed iusta exceptiõe agit̃, quũ ille Prætor nullo casu ius cognoscẽdi in paciscentes haberet[f]. Nec hisce pactis fieri põt ,progatio iurisdictiõis, sed re ipsa, id est iuris ipsius usu[g], quod & prorogationis nomẽ indicat[h]: solum igit̃ pacto standũ erit, si iam aditus Prætor fuerit, anteq; adeat̃ desistere licet. Pacto em̃ priuatorum noua iurisdictio dari nõ potuit[i], sicut nec uetus ,progari absq; usu & patientia[k]. Sed qđ si partes renunciarẽt, & id agerent, ut resilire à pacto nõ liceret? Et Bal. Martin. Laudensis, & Decius adhuc ei legi locũ esse existimãt, quia ad ius publicũ ptinet: quibus & ipse accedo, ut non magis id partes possint, q̃ qui agunt ut absq; traditione dominia transferantur[l]: quod & Bart. hic uidetur sensisse, qui si ,pmissiõi adiecta esset pœna, eam solum cõmitti posse sensuit, non aũt ideo ex principali agi[m]. Quoties enim contractui, à quo licita est pœnitentia, stipulatio pœnalis subijcit̃, id actum propter conditionis uerba censetur, ut si alterũ pœniteat, nihilominus pœna cõmittatur[n]. Ex his consequens est, ut nec iuramento quidem confirmari ea conditio possit[o]: quũ religio ea, quæ iuris publici sunt, nec in potestate iurantis, nõ suppleat[p]: quamuis hac in re plerique, ad legis rationem nõ attendentes, dissentiant[q]. Si igit̃ in instrumẽto aliquis certã quantitatem ,pmiserit, subdiderit'q;, uelle se Romæ, Venetijs, Luguduni, & ubicũq; fuerit inuentus, cõueniri, non obligat̃, ut Bar. sensit[r], nisi uerba ita concepta essent, ut solutionis ,pmissionem arguerent[s]. Quo em̃ loco quis soluere ,pmittit, eo etiam contraxisse uidetur[t], ut merito ibi quoq; cõueniri possit[u]. Idem si dixerit se eis in locis de pecunia responsurum[x]; quod Alexan. hic censuit, uel ex alijs cõiecturis id actum appareret, ut q̃a esset mercator, qui hisce i locis soleret per literas cambitionis, uel ,pcuratores satisfacere, ut Iason mauult, uel q̃a soluere aut respõdere ,pmisisset. Disiuncta enim arguit respõsionem respectu solutiõis ibi faciẽdæ, seu satisfactionis adiectam[a], quo sensu non solum respondere, sed & transscribere quandoq; dicimus[b].

b ¶ DIGNITATIS. Dignitas honor est alicui propter merita, specialiter pricipis, uel legis beneficio impẽsus[c]. Et ideo cũ de dignitate militari loqmur, non de omibus militibus, sed de his qui specialiter honorem cõsecuti sunt intelligimus, ut Centurio, Tribunus militũ, Præfectus castrorũ, Magister militum[d]: sicut si de dignitate ecclesiastica, nõ omes sacerdotes, sed qui specialiter præcellũt[e], ut Præcentor, Decanus, Archidiaconus, Præpositus, Prælatus, Abbas, Episcopus, & similes. Generaliter uero in iure nostro tres sunt hominum conditiones: Senatores, Equites, Plebs. Senatores clarissimi[f] erãt, sed inter hos qui quæstoria, prætoria, consularia, triumphalia ornamẽta cõsecuti erãt, spectabiles quoq; & illustres dicebantur[g]. Equestriũ dignitas senatoriæ quoddã quasi seminariũ erat, ad quos iudicia plerunq; ptinuere[h]. Vnde centumuiralis ordo ex his institutus[i], Procuratores Cæsaris, item'q; præfectus Augustalis, qui Aegypto præsidebat, ad hunc gradum ptinebãt, ut Cornelius Tacitus author est. Ex plebe si qui iudicio principis, uel ad præsidatum ,puinciæ, uel ad aliã administrationẽ ,pmotus fuisset, perfectissimus dicebat̃[k]: quod aliàs diffusius attigi, ostendi'q; quantũ hac in re aberratum à nostratibus hactenus fuerit. Proprie igit̃ dignitates in iure nostro sunt, quæ prædictis Clarissimatus, Equitatus, Perfectissimatus gradibus continentur. Quò fit, uti milites & sacerdotes huiusmodi dignitatem proprie non habeant; sed nec doctores, nisi qui uiginti stipẽdia impleuerint[l]. Largius tamen, & ex subiecta materia, uel præsenti hominum existimatione, quandoq; alia fit interpretatio. Propter qualitatem enim seruilis maculæ, illi comparata, militia dignitas existimabitur[m]. Item miles si pagano cõferatur, dignior existimabitur[n]: qđ & in doctoribus dicendum, qui & ipsi dignitatẽ largo modo habere dicuntur[o]. Sed & simplex sacerdotium dignitas eadem ratione dici potest[p]. Dicuntur enim clerici esse in gradu, quæ uox ad dignitatem refertur[q]. Illud constat, apud gentiles sacerdotium quoq; dignitatem fuisse[r]. Curabãt

a c. si diligenti. de fo. com.
b c. si Imperator. 96. dist. Fely. c. 2. de mai. et obed.
c 11. quæ. 1. c. manum.
d l. cũ clericis. l. omnes. l. iubemus. fi. Auth. clericis. supr. de epis. & cleric.
e l. 2. §. cœpta de de orig. iur.
f l. 1. ubi Bartol. de iud.
g d. l. 1. ubi Bart.
h l. sed si manen. de prec.
i l. priuatorum. de iur. om. iud.
k l. quoties. ff. de seruit.
l l. non statim. ff. de peculio. Bart. cum falsa. sup. de iuris & fact. igno.
m l. stipulatio ista. §. alteri. de uerb. oblig.
n l. si pacto. supr. eod.
o But. Abb. c. 1. de iud.
p l. pacta. quæ cõtra. ubi dixi. sup. eod.
q Ias. d. l. si conuenerit.
r d. l. si conuen.
s l. titium. §. 1. de admi. tut.
t l. contraxisse. ff. de act. & obl.
u l. 1. ff. de bon. aut. iud. poss.
x c. dilecti. de fo. compet.

z arg. l. plenum §. equitij. de usu & hab.
a l. 1. ff. de re. du.
b gl. l. 3. ĩ. de pcur. l. si uir. ff. de præscrip. uerb.
c Bart. l. 1. col. 6. ĩ. de dig.
d l. 1. in fin. ad Maced.
e c. statut. in pri. de resc. in 6. authen. sed episcop. supr. de epis. & cler. c. ad aures. de rescrip.
f l. 2. ĩ. de his qui uet. ætat. l. fœminis. ff. de senato. l. 2. ĩ. de dom. l. 1. ĩ. de præpo. libellorum. lib. 12.
g in auth. ut ab illustr. l. speciosas. ff. de uerb. sig.
h l. 1. ĩ. de equest. dig. lib. 12.
i l. fin. ĩ. de petit. hæred. l. petitor. ff. de lib. leg.
k l. 1. de perfect. dig. lib. 12.
l l. 1. ĩ. de prof. q̃ in urbe Constan. eod. lib.
m rubr. & l. fin. ĩ. qui mil. nõ. poss. eo. lib. l. 3. de dig.
n Bart. l. 1. §. nec castrense. col. 2. de coll. bon.
o c. quãto. de magist.
p l. officiales. supr. de epis. et cle.
q l. sacrosancta. eod. tit.
r l. 1. ad l. Iul. de amb. l. non distinguemus. in prin. de arbitr.

etiam ludos,quos in honorẽ deorum populus faciebat. Vnde Syriarchiæ,Lyciarchiæ,Phœnicarchiæ nomen,à prouincijs quibus præerant[s]. Hinc & ſacerdotiæ munus,quod patrimoniale fuiſſe traditum eſt[t].

c ¶ ANTIQVI. Niſi renunciatiõi aliqua ex ſex infraſcriptis cauſis aduerſaretur. Prima,quũ id ius bonos mores reſpiceret. Aduerſus eos eñ nulla eſt renũciatio[u]: ut quum quis paſcitur,ne alter cõiugum ea exceptione utatur,qua prouiſum eſt, ne ſupra quàm facere poſſint cõueniatur. Id eñ aduerſus reuerentiam eſt,quæ mutuò à coniugibus debetur[x]: quod & in pacto dicendum,quo conueniatur,ut ſeruus in caput domini interrogari[y] poſſit: Id enim aduerſus reuerẽtiam eſſet, quæ domino debetur,& etiam ſecuritatem domeſticam conuelleret. Sic & non ualet renunciatio quæ futurũ delictum reſpicit[z]: nec quum qs legis cõmiſſoriæ pactum in pignoribus approbat,& id enim uoracitatem fœneratorꝫ crimẽq́ adiutat[a]. Sic & receptum eſt,nõ ualere conuentionem,qua inter patrem & filiũ de alimentorũ renunciatiõe agitur[b]. Id eñ non tam contra ius naturale eſt,ut Decius ſenſit,ꝙ aduerſus bonos mores,quum mali exempli ſit,luxuriari filium patre egente. Quod & de renunciatiõe traditum eſt,quæ de uiuentis hæreditate fiat[c]. Idemq́ quũ quis ei iuri renunciat,quo ad arbitrium boni uiri,arbitri ſententia redigitur[d]. Videtur eñ doli mali anſam arbitro præſtare, ſi dolo uel lata culpa iudicatum proponatur. Idem quoties ius reuocandi donationẽ, libertatem, legitimationem,ex ingratitudine competit,non poterit qſ ꝙ futuram remittere[g],ſi in ea dolus ſit,quia dolus de futuro remitti nõ[h] poteſt. Secunda cauſa eſt, quum renũciatio aduerſus ius publicum fit[i]: ſiue naturale, ut quum quis iuri ſanguinis renũciat[k]: aut pater filium alienat abdicatq́: uſitata enim Græcis illa ἀποκήρυξις, noſtris legibus incognita[l] eſt. Siue ciuile ſit,ut quia formã aliquam inducat uel ſolennitatem[m], uel aliud quo priuatæ facultatis non ſit. Vnde pacto quis ingenuus ad ſeruitutem redigi non poteſt[n]. Et prohibitus poſtulare,etiam uolente aduerſario non poſtulabit[o]. Et iuramẽto calumniæ nec pacto quidem renũciari poteſt[p]. Sic notarius,qui ex lege prohibetur pecuniã recipere,nec à ſponte quidem offerente recipiet[q]. Sic præſes prouinciæ abdicando ſe non amittit imperium[r]. Sic quis in criminalibus cauſis defenſioni renunciare prohibetur[s]. Nemo enim membrorum ſuorum dominus[t] eſt,& publice intereſt,quemlibet defendi. Quod tñ quibuſdam caſibus non procedit,hic à Iaſone adnotatis[u]. Sed & quoties ſolo priuato fauore lex aliquid pro forma inducit, poſſe ei renunciare uerius[x] eſt,quod in filio præterito reſponſum eſt,qui teſtamẽtum approbaſſet[y],& in teſtibus qui citra iuramẽti religionem uolentibus partibus aliquid pro teſtimonio dixiſſent[z]. Idemq́ de alijs actibus iudiciarijs,qui fauore priuato introducti ſunt[a], ut dilationes, interrogatiões,feriæ meſſium,non qui ſubſtantiam iudicij reſpiciunt[b]. Nam & legi prohibitiuæ,quæ priuatum fauorem reſpiciat,renunciari poſſe cõſtat[c]:quamuis regulariter prohibitio legis uim formæ inducat,quod Iaſon hic ait[d]. Sed & ſi lex publicam priuatamq́ utilitatem reſpiciat, quatenus de priuata tractat renũciari poterit, dum ſeparabilis ſit[e]:quod Bar.hic docet,alioqui ſi ſeparari nõ poterit ſecus eſt:ut in pacto traditum eſt, quo mulier deteriorẽ exactiõis in dote cõditionem facit[f]:ut in milite,qui procuratoris officiũ aſſumere uelit[g]:ut in aduocato,qui aduerſus ordinis ſui decorem prouinciales functiones ſuſcipiat[h]. Sed cur non idem eſt in milite qui renunciat præſcriptioni fori? hic eñ ualere dicitur. An quòd nullum dedecus militiæ infertur? quũ alioqui iure communi ei iudici ſubijciatur[i]? quod hodie in ſacerdotibus non eſt,in quos nec ex regula cõmuni ſeculari iudici ius eſt[k]. Sed unde factum putabimus,ut pacto quis ſe in ſeruitutem dedere non poſſit[l]: & tamen uenditione ad precium participandũ facta, poſſit[m]? An quòd utilitatis cauſa id receptũ ſit,uiſumq́ legiſlatori in uenditionis contractu magis tolerabile,in quo ius tranſire & ſic libertatem omni modo amitti neceſſarium nõ ſit,quũ ſufficiat uſucapiõis conditionem transferri[n]: & ideo tali uenditione nõ excluderetur proximorum affectio[o], ſolumq́ uſucapioni locus adhuc eſſet[p]. Tertia cauſa à ſuperiore pendet,quũ lex propter uarias ſubditorũ utilitates aliquid conſtituit,ei facta renũciatio non ualet ſi ad ius publicũ aliquo modo ptineat,ut quũ qs ſup alimẽtis in futurꝫ ex teſtamẽto debentis abſq; Prætore trãſigit,& beneficio legis renũciat[q]: uel quũ non uiſis nec inſpectis tabulis teſtamẽti trãſigit[r]. Idem quũ qs cõuenit,ne rei cõmunis omnino diuiſio fiat,id eñ conuenire non põt[s]. Sed qua nam ratiõe id ꝓhibitum dicemus? & Accurſius ut infinitas euitetẽ. Nam & uidemus ꝓhibitionẽ alienãdi etiam gñalibus uerbis factã ultra quartũ gradũ non porrigi[t]: licet alij rationẽ eã adducãt,ꝙ cõmunio diſcordiã pariat,unde tali pactiõi occurrendũ fuit[u]. Quòd ſi cõuenerit ne durãte uita fiat diuiſio,ratio infinitatis ceſſat[x]: ualebitq́ pactũ ſicut et ſocietas in id tẽpus cõtracta[y]. Ad hãc ſpeciẽ ptinet,ſi actũ cum creditore eſt,ne pignus uendi poſſit. Adhuc eñ poſtq́ ter denunciatũ fuerit uẽdi poterit[z],quod ꝓpter publicã utilitatẽ introductũ quidã exiſtimant,quia aliàs debitor nunq́ ſolueret,& nõ reperirẽtur qui mutuare pecuniã uellent. Cui ſententiæ uix accedo,ſed potius ꝓpter debitoris culpã nõ luentis ſatisfaciẽtisq́ id traditũ arbitror, tanq́ pactũ illud tacitã conditionẽ cõtineat,niſi poſt tertiã ĩterpellationẽ nõ ſoluerit[a]. Quarta cauſa qñ lex pactũ ꝓhibet fauore priuato renũciantis,cuius fragilitati uult eſſe ſuccurſũ,ut in minore,alicui iuri ſuo uel beneficio reſtitutionis in integrũ renũciãte[b]: quod & in fœmina Bart. ſenſit,quæ exceptioni S.C. Velleiani renũciauerit[c]: nõ eñ ualet renũciatio,quũ qua facilitate fideiubeat,

la eſt iuris antiqui[c], omnes licẽtiã habere his quæ ꝓ ſe introducta ſũt,renũciare. ⁋ Omnes itaque iudicis noſtri, hoc in litibus obſeruent, & huiuſmodi obſer

s l.1.ſupr.de nat. lib.l.1.ſupr.de of. com. orient.
t l.antep.j.de muneri b.pat.lib.10.
u l.conuenire.ff. de pact.don.
x l.alia.§.elegãter.ſolus.mat.
y l.ſeruos.j.de quæſt.
z l.ſi unus.§.pacta.ff.eod.
a l.fin.j.de pact. pign.
b l.abdicatio.de pat.pot.Bar.l.ſi quis à lib.§ parens.de lib.agn.
c j.l.ſeq.
d Dy.c.ſcienti.de reg.iur.in 6.
e Bart.l.pen.j.de arb.Bal.cõſ. 252.in 2.
f l.fin.j.de reuo. don.Rom.ſing. 222.
g Bar.l.ſeq.
h Alex.conſi.40. ult.in 4.
i l.ius pub.ff.eo.
k l.ius.agnationis.ff.eod.
l d.l.abdicatio.
m l.nemo.de le.1.
n l.nec ſi uolens. j.de lib.cau.
o l.quos prohibet. ff.de poſtul.
p l.2.§.ſed quia j.de iur.cal.
q gloſ.l.inuitus. §.1.de reg.iur.
r l.pen.de offi. præſid.
s glo.l.pactum inter.ff.eod.
t l.liber.1.ff.ad l.aquil.
u l.non tantum. de app.
x c.fi.§.his autem.de off.dele.
y l.filio de iniuſto rup.Bar.l.nõ dubiũ.C.de teſt.
z c.tuis.de teſt.
a l.1.§.1.ff. de fer.

b gl.c.de cauſ extr.de off.del
c c.nonnulli.u Bald.de reſcr.
d gl.l.1.j.ne fi dot.
e gl.d.l.iuriſg §.ſi paciſcar.
f l.de die.de pa ctis dot.
g l.filiusfam.§ ueterani.de pc.
h l.nequis.j.d adu.diu.iud.
i l.uegiſteriæ.j de iu.om.iud.
k d.c.ſi diligen
l d.l.nec ſi uolẽs
m §.fi.de iu.per
n l.ſi ita diſtrab tur.de contrahen empt.
o l.1.cum ſeq.ff de lib.cauſ.
p l.non ideo.j.d lib.cauſ.l.2.ff.ſ liberis ingen.
q l.cum hi.ff.d tranſact.
r d.l.de is.eo.tit
s l.in hoc iud.§ ſi cõuenerit.ff.cõ diui.Alex.l.ſ non ſortem.§.ſ centium.ff.de con dic.indeb.
t §.1.in auth.de reſti.fideicom.
u l.cum pater.§ dulciſſ.de leg.2.
x Flor.d.§.ſi cõuen.De.conſ.256
y l.1.ff.pro Soc. Alex.con.59.ĩ 5.
z l.4.de pig.act.
a arg.l.quæro. §.inter.ff.loc.
b l.ſi intra.j.de reſt.in int.ubi gl.
c l.generaliter.j. ad Velle.

beat, eadem & beneficio S. C. renunciatura [d] sit, quā sententiam & ipse sequor, q̄uis plerisq; reclamantibus [e]: nisi hæc renunciatio ex interuallo facta sit, tunc [f] em̄ ꝓpter maiorē deliberationē satis fateretur cōmuni opinioni locū esse [g]: dum tñ admonitam eius bñficij mulierem appareat, stabiturq; instrumēto in quo tabellio eam se admonuisse affirmet [h]. Sed quid si interrogatus notarius qd illud S. C. statuerit impertinētia rñdeat? Et Alb. itemq; Fulg. & Alex. [i] nō ualere renunciationē censuerunt. Cōtrà ego, ne ī potestate notarij sit ex post facto ius parti q̄situm perimere [k]: qd nec testibus quidē cōceditur [l]: solū ergo aliquatenus de fide instrumenti minuetur [m]. Quinta causa est, quū ꝓpter odiū certæ ꝑsonæ lex exceptionē introduxit, nō ualebit renunciatio, nō em̄ illud bñficium in eius fauorem institutū est [n]: ut in filiofa. qui S. C. Macedoniani auxilio renunciat [o]: qd tñ non ꝓcedit, cū pater cōsentit [p]: causa em̄ odij tunc cessat: qd & Bar. hic tradit. Potest hæc species gñalius intelligi, ut qd alterius cōtemplatione inductum est, ab altero renunciatione perimi non possit [q]: quatenus scilicet res ad alterū spectat [r]. Vnde ē cōtrario constat, qd fauore alterius cōstitutū est, non posse ab altero auferri [s]: ut cū parentes de suo uel filiorum statu trāsigunt, nihil em̄ eis p̄iudicāt [t]: & ideo non potest quis priuilegio renunciare in alterius damnū, cui ius q̄situm sit [u]. Vnde in casibus, quibus dotis non numeratæ exceptio maritum, qui ei renunciasset nō adiuuaret, creditoribus tñ mariti ante lapsa tempora ꝓdesse posset [x]. Quod & in muliere dicendum, q̄ legi Iuliæ de fundo dotali iurata renunciasset, nō nocebit id iuramentū filijs & creditoribus [y]. Sed & si immunitas patri cū filijs sit cōcessa, q̄uis ei pater renunciauerit, ius filiorū non uitiabit [z]. Sexta causa cum renunciatio ex re, materia, uel p̄sumpta uoluntate deficit, ut cū quis rem depositam non petere, nisi post aliquod tempus promisit, potest mutare uoluntatē, & q̄primū repetere [a]: qm̄ id contra naturam depositi est, qd ad libitū depōētis, cuius fauore celebratur, reuocari debet. Idem in eo qui precario rem tradidit, & conuenit, ut in Calendas Iulias precario ille possideat [b]. Aduersatur em̄ substantiæ contractus, ut ante petere non liceat. Idemq; ego arbitror, etiam si uerba [c] hoc modo concepta sint, renuncio iuri reuocandi ante Cal. Iulias. Nec em̄ ad uerborū formam attendendū uidetr̄, sed ad id, qd partes agere possunt: qua [d] tñ in re dissentit Accur. [e] & ideo amplius cogitandum est. Idem quū conuenit, ut ex pacto citra traditionem trāsferatur dominium [f]: uel ut ex pacto nudo oriatur actio, nō em̄ id potest, quia res ipsa, id est natura actus repugnat. Vnde nec simplici pacto caueri potest, ut in contractibus innominatis pœnitentiæ locus non sit [g]: quod Dec. recte censuit. Hinc etiam inductum ego arbitror, ut proprietarius, nec quidem consentiente fructuario, seruitutem imponere possit [h]. Non em̄ seruitutē prædio imponere potest, nisi qui perfecte dominus est [i]: nō ergo simplex fructuarij cōsensus sufficit, ut seruitutis cōstitutio ualeat, sed ipsius usus fructus renunciatio necessaria esset, quia tūc ꝓprietarius perfecte dominus fieret [k]. Huc pertinet, & quū quis ius futurum repudiat, nihil agit: res em̄ ipsa deficit, quū antecq; ius natū sit, repudiari non possit [l]: qd alibi tractauimus [m]. Ad hæc spectat etiā, quoties renūciatio uerbis generalibus hisce in casibus, quibus lex spe[c]ialem recusationem desiderat, fctā est, ne sub uerborum tectorio quisq; decipiatur [n]: uel quia generali illa renunciatione actum fuisse de his non interpretatur, q̄ ob specialem aliquā æquitatē sub genere uerisimiliter nō cōprændunt [o]: de quibus à nobis multa copiose tradita sunt, libro de uer. sig. primo. Nam & nouū non est, maioris efficaciæ specialem esse renunciationē, q̄ quæ sub generali sermone cōtineatur [p]. Hincq; responsum est, cum quidā maximā partem donasset, ꝓmisissetq; donationē nullo tꝑe per se reuocatū iri, & generaliter omni legū auxilio renunciasset, non tñ Constantini rescripto renunciatū censeri [q]: quin sublatis deinde filijs reuocare nihilominus posset [r]: quū em̄ reuocatio in fauorem patris conceditur, qui si existimasset sibi prolem nasciturā, uerisimiliter nō donasset: ex tam gñali renunciatione nō magis de prole cogitasse credendus est, q̄ si eā nō adiecisset: meritò ergo eadem legis est hoc quoq; casu ratio [s]. Secus si specialiter ei legi renunciatū esset, tunc em̄ de filijs cogitatū fuisse apparet, communiq; sententiæ locus est [t].

uatio & ad pedaneos [d] iudices, & ad cōpromissarios [e] & arbitros electos perueniat. Scituros q̄ si neglexerint, etiam

d ¶ PEDANEOS. Assessores qui Prætori in cōsilio erant, & ad pedes tribunalis assidebant, si ex eius delegatiōe leuiores causas cognoscebāt, pedanei dicebant [u]. unde & q̄nq; cōsiliarij appellantur [x]: cōstituebanturq; q̄nq; iudices, quoties Prætor ipse, seu Proconsul absfuturus [y] erat: quod & hodie propter occupationes publicas, uel causarum multitudinem conceditur [z]. Existimabunt fortè aliqui sic dictos, quòd pedibus in diuersas sententias irent. Vnde Laberius apud Aul. Gellium, Caput sine lingua pedaria est sententia, lib. III. cap. XVIII. Accursius etiam ordinarios magistratus, qui gradu sint inferiores, sic appellari censuit, quod ego affirmare non ausim.

e ¶ COMPROMISSARIOS. Sic specialiter dicuntur arbitri, quorum sententiæ metu pœnæ standum est [a]. Compromissum enim dicitur pactum, quo aliquem iudicij causa assumimus, ad dita per stipulationem pœna, si eius sententiæ paritum non sit [b]. Quod si pœna adiecta non sit, uulgò arbitratores, in iure nostro simpliciter arbitri dicuntur [c]. Sed quum traditum sit, de articulo iuris minime compromittendum esse, quomodo hic coram arbitro cognosci poterit [d]: an renunciatio fori ualeat? An quòd constitutionis huius tempore magna erat hac in re ambiguitas, unde quæstio controuersi iuris, quæstioni facti æquiparatur [e]? An quòd in hoc quoq; uerti quæstio facti possit, ut quia factam fuisse renunciationem negetur, uel à minore, uel dolo malo exꝓssam? Ego arbitros iuris appellari scio q̄bus articulus aliq̄s demandat̄: uerbi gratia, an

Marginal notes (left, partly cut off): ...doli. §. aduer. ...nouat. ...Doct. l. sciendū. ...uerb. oblig. ...fin. §. pen. ff. ...Velle. ...l. si mulier. ī. ...Velle. l. si iu... ...e circumuento ...de min. ...Moder. d. l. ...ndum. ...l. si mulier. ff. ...Velle. ...Bar. l. si libra... ...us. de reg. iur. ...praeterea. de ...ti. cogen. A'ex. ...l. sciendum. ...c. sicut. ī. de ...lib. ...l. tametsi. ff. ad ...acced. ...l. qui exceptio... ...m. de condict. in ...b. ...l. fin. ī. ad Mac. ...l. post mortem. ...fi. de cont. tab. ...l. fi. ff. eod. ...l. 1. cum seq. ff. ...e lib. caus. ...l. transactione ...atris. ī. tit. 1. l. 1. ...et 3. de lib. cau. ...c. ex con. ...esti ...ne. de rest. spol. ...bi Abb. in 2. q. ...l. si cui. ī. de nō ...um. pec. Alxan. ...1. sol. mat. ...c. cum contin... ...at. de iureiur. ...Saly. & Aret. ...4. de sacr. eccl. ...l. 1. §. pen. ff. ...epo. ...l. cum precario ...de prec. ...Bar. l. ubi ita. de ...on. caus. mor. ...l. insulam. de ...æsc. uerb. ...d. l. cum præca... ...io. ...l. non statim. ff. ...e pec. ...l. si pecuniam. ...e condic. ob. cau. ...l. sed si quid. in ...n. ff. de usufr. a ...l. 2. ff. de seruit. ...Iulianus. ff. de ...in. dot.

Marginal notes (right): k gl. d. §. fi. — l l. si ita scriptū. §. 1. de le. 2. l. 1. §. decreta. de succes. edict. — m l. 1. supr. eod. — n l. sed etsi quis. §. quæsitum. ff. si quis caut. — o l. scire oportet. §. sufficit. de excusat. tut. — p l. 4. ubi Ias. 3. not. 1. tit. 1. Rom. consil. 472. — q l. si unq̄. ī. de reu. don. — r Rom. cons. 269. — s l. 1. ubi Bald. ff. si quis in ius uoc. Mod. d. l. si unq̄. q. 52. — t Ias. et Dec. hic. — u §. uetus. §. seq. in auth. de iud. — x §. illud. in Authent. ut de fun. — y l. fin. 1. de peda. iud. — z l. 2. eod. tit. — a l. societatem. §. arbitr. pro soc. — b l. 2. ff. de arb. — c hic. & d. §. arbitrorum. — d l. cū proponas. ubi Bald. ī. de re cred. — e gl. l. cum prolatis. ff. de re iud. Bart. l. quod Nerua. col. 5. depos. uers. iuxta prædicta quæro.

f l. arbitr. qui ſatiſ. cog.
g l. apertißimi. de iud.
h l. ab exequutione in fi. ꝗ. quo ap.
i l. quemuis. ff. de arbit.
k d. l. ab exequutione. in fin. gl. l. 3. ꝗ. de app. Anch. conſil. 77.
l l. 1. ubi Paul. ff. ſi quis cau.
m auth. quæ ſupplicatio. ſupr. de prec. Imper. offe. Socyn. l. pecuniam quam. ff. ſi cer. pe.
n l. 4. §. ſciendũ. ad exhib. Bartol. in extrauag. ad reprimẽd. in uerbo ſummarie. col. 6.
o Bald. l. 1. col. 1. ꝗ. cõia de leg.
p Bar. l. ſolent. in fi. de alim. leg.
q Anch. conſ. 77
r Bar. d. l. ſolent. Bal. d. l. cum pro. ponas.
s l. ſi ex cauſa. §. nunc uidendum. ubi Bal. de mino.
t l. 1. ꝗ. ſi de momen. poß.
u Ang. conſi. 46. Anch. 183. Corne. 290. in 1.
x c. ut inquiſitionis. de hær. in 6. ubi Doct.
y l. 2. ꝗ. de edict. diui Hadr.
z l. fin. ꝗ. de pœ. iud. q. mal. iud.
a arg. l. pen. §. in cum. ff. ne quis eum qui.
b l. fin. ff. de uar. & extr. or. cog.
c l. imperitia. ff. de reg. iur.
d l. 1. §. hæc act. ſi menſor falſ. mod. dix.

fideiuſſor ſit idoneus[f]: an iudex ſit ſuſpectus[g]: quod & ad mixtã iuris & facti q̃ſtionem extendi poteſt, ut quũ mandatur articulus, an deferendum ſit appellationi uel ne[h]. Idem'q; in caſu noſtro, quũ ordinarij iuriſdictio declinat, quia p̃ſcriptionis fori renunciationẽ nõ ualere quis alleget. Bar. etiã ad eos qui de cauſa principali cõpromiſerunt id extendere uidetur. Poterit em̃ arbiter etiam de articulo hoc cognoſcere. Vnde cõſequens eſt, quod pleriq; hic tradiderunt, ſi

litem [f] ſuam facere intelligentur.

IIDEM AVGG.
Ioanni Præf. Præt.

DE quæſtiõe tali à Cæſarienſi aduocatione interrogati ſumus, duabus uel pluribus perſonis ſpes alienæ [b]

ſtatuto caueatur ut in agnatorum cõtrouerſijs fiat cõpromiſſum, de ea quoq; cauſa adeundus ſit arbiter, q̃ ad articulum ſpectet, nempe an compromittendũ de tali q̃ſtione ſit: quã ſententiã & nos probamus, ſiue uerba legis attendamus, & hæc em̃ cõtrouerſia eſt, ſiue mentem: q̃a qua ratione credidit legiſlator litem principalẽ citius & citra maius iurgiũ ſub arbitro terminari poſſe, eã ſub iudice [i] eadem & de articulo idem ſenſiſſe credendũ eſt. Nã & in iure uidemus principalem litem & articulũ ipſam iiſdem priuilegijs cenſeri[k]: imò & fauorabilior q̃nq; eſt articuli cauſa, utpote q̃ neutri litigatorum oneroſa ſit. & quæ quãdoq; ſola ſatiſdatione dirimatur[m]. Nam & traditum eſt, quoties cauſa principalis ſummaria ſit, emergentes in ea articulos ſummatim q̃q; decidendos eſſe[n]. Quapropter in hypotheca q̃q; tum ſummarie nõ aũt iure ordinario cognoſcẽdum erit[o]. Sic quum in municipio caueret̃, ut in damni dati cauſis iuramento actoris ſtaretur, in articulis q̃q; obiter occurẽtibus ſtari debere Bar. cenſuit[p]: gñaliter'q; hoc ꝓcedere traditum eſt[q]: exceptò quũ uerba mens'q; legis aliud ſuaderẽt[r], uel quũ de materia odioſa tractatur, ut ſi appellatio uel in integrum reſtitutio ſublata in cauſa principali ſit, nõ em̃ in articulis ſublata cenſebitur[s]. Vnde quãuis à diffinitiua in poſſeſſorio iudicio nõ appellet̃[t]: ab interlocutoria tñ in eo iudicio lata prouocari poterit[u]. Sic hæreſcos, ſeu impietatis cõdemnatus, à diffinitiua non appellat, ab interlocutione appellat[x]. In iudicijs quoq; ſummarijs uel exequutiuis traditum eſt, an quis legitimam perſonã habeat, plenarie cognoſcendum eſſe[y]. Fuere tñ qui in p̃dicta q̃ſtione de articulo cõpromittendum nõ eſſe exiſtimarent, ſed rationibus non adeo grauibus, ut ea referre operæ precium ſit.

f ¶ LITEM ſuam. Ideo hoc dictũ eſt, quia perinde iudex cõdemnat̃, atq; ſi litis periculũ ad eũ ꝑtineret, nempe ut ſi dolo malo, aut ꝑ gratiã male iudicauerit, in totius litis æſtimatione cõdemnetur[z]. Propter dolũ em̃ perinde mulctat̃, qui ꝓceſſum impediuit, ac ſi actionẽ perimiſſet[a]: qđ ſi culpa declinauerit, nõ niſi quatenus partis iter eſt condemnabit̃, imprudentia'q; nõ dolũ, ſed ſolam culpam arguet[c]: qđ gñaliter in quolibet artifice exiſtimandũ eſt, quia ſi in arte quã profitet̃ erret, culpæ potius quàm doli nomine tenebit̃. Et ideo doctor, qui per iuris errorem iudicauerit, non tamen dolo id feciſſe in dubio cenſebitur. Ego ſiue dolo, ſiue imperitia iudex pronunciauerit, nunq; obligari eũ cenſeo: niſi ex dolo quatenus uera litis, id eſt damni illati æſtimatione intereſt[f]: ex imprudentia quatenus de bono & æquo uiſum fuerit[g]: mitius em̃ cũ eo agendũ eſt, qui neceſſarium iudicandi munus detrectare non potuit[h]. Cæterum ex dolo criminali quoq; ultione, & exiſtimationis, id eſt famæ diſpendio plecti poteſt[i].

DE QVAESTIONE. a ¶ Cæſarea metropolis, ciuitas Cappadociæ eſt, q̃ antea Mazaca dicebat̃, in ea quũ huiuſmodi ſpecies incidiſſet, aduocati'q; Præſidalis fori dubitarent, Iuſtinianũ cõſuluerunt: à quo reſcriptũ eſt, Pactum de hæreditate uiuentis nullum eſſe niſi ille conſenſerit. Accur. Cæſarienſem aduocationẽ ipſius Cæſaris ĩterpretat̃: ſed de his fortè intellexit, qui in huius pacti controuerſia ceu fiſcali corã ꝓcuratore Cæſaris patrocinabãtur. Vnde & Cæſariani uidẽtur dicti ipſi exequutores & nuncij fiſcales[k].

b ¶ SPES alienæ. Huiuſmodi ſpes, quũ de uiuentis hæreditate ſit, à iure reprobat̃[l]: non tam in eo, qui ſucceſſurũ ſe agnato credit[m], q̃ etiã in patre, qui filij ſe ſucceſſorem ſperet. Id em̃ etiam contra ordinem naturæ[n] eſt, item'q; in filio, qui patri uelit ſuccedere[o]: nã & multa interim euenire poſſunt, ne patri ſuccedat[p]: & ideo nõ tenetur etiã pœnam, qua is ex delicto condemnatus ſit, ſoluere, legitimæ'q; imputare[q]: ſicut nec cogi poteſt, ut ullam ei dum uiuit legitimã aſſignet[r]. Vnde filius non poteſt quicq̃ ex parentis bonis interim alienare, nec in euentũ eius mortis obligare[s]: nec eo ĩuito aliquo modo de eis diſponere[t]: tametſi uiuente patre ꝓpter hanc ſpem quodam modo dominus dicatur[u]: & ex probabili patris opinione ſperet ſe ei ſucceſſurum[x]: & propter hãc ſpem non facile patri ĩdulgẽdum ſit ut alios adoptet[y]: uel naturales natalibus reſtituat, ſibi'q; legitimos hæredes efficiat, ne ſcilicet iuſtorũ liberorum ſpes diminuatur[z]: nam & publicatis patris bonis propter hanc ſpem ſeparatio peculij permittitur[a]: uenditione'q; in extraneum facta, reuocatio filio eatenus conceditur, quatenus de alimentis ſibi conſuli poſſit[b]. Donatione uero facta condictio ex lege illi datur, ut inofficioſam donationem reuocet[c]: & hæc in filijs recepta ſunt. In agnatis uero nec hos quidem effectus huiuſmodi ſpes habet: quod adeò uerũ eſt, ut etiã ſi pupillo ipſi ſubſtitutus ſit aliquis agnatus, non tamen eo uiuente probabiliter pupillarem hæreditatem ſperet[d]. Vnde & receptum eſt, poſſe pupillum, cum authoritate tutoris, legitimo iure bona ſua in huiuſmodi pupillaris ſubſtituti præiudicium alienare[e]: omnem'q; eius ſpem uanam irritam'q; facere, ſi tamen iuſta alienationis cauſa ſubſit[f]: habet tamen agnatorum quoq; ſpes aliquo caſu effectum, ut quum de tutela aſſumenda tractatur: is enim, qui ſucceſſioni proximus eſt, tutelæ adſtringitur[g]. Quapropter quum Prætor decreto ſuo legitimo tutori

e l. 2. ubi. Ali. ff. quod quiſq;
f l. ſi filiusfam. ff. de iud.
g d. l. fin.
h l. fin. §. iudici. ff. de mun.
i auth. nouo iure. et l. fi. ꝗ. de pa. iud.
k l. pen. in fin. de bon. proſcri. l. probibitum. defenſionis. ꝗ. iure fiſc. lib. 10.
l ut hic.
m l. 3. §. ſi qs q. ſi. ff. de condic. cauſ.
n l. nam et ſi parentib. ff. de ino.
o l. poſt emanc. §. 1. de lib. leg.
p arg. l. natural. de acqu. r. do. Bar. l. ſciendi in princ. ff. qui ſat. cog.
q Bald. l. quemq. ꝗ. ad l. falcid.
r Bart. l. non poteſt. ꝗ. de adopt.
s l. 1. ad Maced.
t l. fin. ubi Bart. de lib. agn.
u l. in ſuis. de lib. & poſth.
x l. ſcripto. ff. un. de lib.
y l. nec ei præterea. ff. de adopt.
z Bar. l. Gallus. §. & quid ſi tantum. in fin.
a l. 3. §. ſed utrũ. de minor.
b c. cũ contingat. ubi Imo. de iureiu.
c l. 1. ꝗ. de inof. do.
d l. 2. §. interdũ. de uulg. Bar. l. is potest. de acquir. hæred.
e Bar. in l. Marcellus. §. res quæ ad treb.
f l. 1. §. nonnullos. ue r. ſ. ad ſubſtituũ. ff. de tuto. et diſ.
g l. 1. de leg. tut.

fuerat hæreditatis, ex cognatione fortè ad eos deuoluendæ pactaq; inter eos inita sunt pro aduentura hæreditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit, & hæreditas ad eos perueniat, certos modos[c] in eadem hæreditate obseruari. Vel si fortè ad quosdã ex his hæreditatis cõmodũ peruenerit, certas pactiones euenire. Et dubitabatur, si huiusmodi pacta seruari oporteret. Faciebat autem eis, quæstionem, quia

tutori administrationem decernit, causa cognita id facere debet, & eos uocare ad quos spes quoq; successionis pertinet[h]. In lege quoq; municipali cum ꝓhibentur mulieres absq; agnatorum proximiorum authoritate cõtrahere, Bar. cẽsuit[i] huius spei respectũ haberi, qđ scilicet qui proximiores sunt, ꝓpter spem successionis diligentius se gerent. Ego illud potius ꝑpendi crediderim, quod maior charitas in cõiunctioribus ꝑsumatur, cõsequenterq; & maior cura. Vnde illud Poetæ: Viscera nostra tuæ dilacerantur opes. Sed qd in extraneo? An ullo casu spes eius ꝓbabilis sit? Et si institutus sit uiuente testatore, nõ uidetur ꝓbabilis, quũ reuocari testamẽtũ possit, uel ipse ꝑdecedere, multaq; eiusmodi cõtingere, ne succedat: in eo uero qui fideicõmisso conditionali uocatur, receptum est, spem seu ius habere, unde & hæredẽ cogit, ut sibi caueat[k]. Non enim de uiuentis hæreditate, id est hæredis grauati agitur, sed de testatoris iam defuncti, cui ex fidecõmisso succeditur[l]: nec ꝓbabilis esset hæredis allegatio, q uotũ captandæ mortis suæ induci affirmaret: quũ si de eo dubitat, abstinere se hæreditate possit[m]: adeundo enim uidetur cõsensum suũ fideicõmissario ꝑstare[n]. Vnde q̃situm extat, an si stipuler mihi dari centum post mortem Titij, ualeat stipulatio? Et Rapha.[o] sensisse uidetur ualere stipulationẽ, in ea specie, quũ in casu legis nostræ, alter agnatorum alteri ꝓmisisset bona Sẽpronij uiuentis habere licere, qđ si simpliciter intelligatur, paratissima est fraus legi[p]. Ego ꝓmissionem de rebus ꝓprijs, post mortem alterius ꝑstandis, ualere sentio, sed de illius rebus cuius mors expectatur neutiq;, idq; constitutionis nostræ argumento.

c ¶CERTOS modos. Annotandũ ergo est. Pactionẽ hanc de bonis uiuẽtis factã, nullius esse momenti: est enim cõtra bonos mores, qa captãdæ mortis uotum inducit[q]. Vnde & si ad paciscentes bona ꝑueniant, fisco addicuntur[r]. Quo argumẽto, ait hic Iason, crimine hæreseos notari eos, qui uiuente Pontifice de Pontificatu conuenticulũ faciũt. Ego potius lesæ maiestatis reos crediderim[s]: qm pactũ cõcipiunt, qđ aduersus principis sui securitatẽ esse ꝑsumitur[t]: mitius tñ puniendos, quia id ꝑsumptione legis inducitur: minor aũt pœna ex ꝑsumpto, q̃ ex uero crimine irroganda est[u]: crimẽ aũt hic ꝑsumi apparet. Vnde & fisco bona acquiruntur, quũ si nullum delictum esset, sed simplex aduersus bonos mores inobedientia[x]: nõ fisco, sed proximioribus pendenda esset pœna[y].

I

Procedit aũt legis nostræ ꝓhibitio, etiã si pactũ iuratum sit. Non enim religione cõfirmatur id quod bonis moribus repugnat[z]: nec ꝑsonæ respectus est ullus, siue is miles sit, qui aliàs pacto suã hæreditatem deferre potest[a]: nã nõ ideo de aliena pacisci poterit:

II

siue syndicus collegij, aut uniuersitas aliqua, & in his enim rationi legis locus est[b]: siue etiã ecclesia, utitur enim & ipsa iure cõmuni, nisi quoties apparet specialiter aliqd ei indulgeri[c].

III

Sed an in liberis idem dicemus? Et post Accur. omnes ferè idem censuere: cõtra pauci, quia legis huius uerba huic casui non cõueniunt[d].

IIII

Omnimodo enim hæreditas (saltem qđ ad trientem iure naturæ debitum attinet) ad eos est peruentura, & ut uera sit Accur. sentẽtia, non ualere scilicet pactum, saltẽ respectu pœnæ, ut fiscus excludatur. Diuersa obseruanda uideretur, nõ enim pœne locus est, nisi quatenus in lege expressum est[e]: at lex, q̃ fisco bona tribuit, non de filijs paciscentibus loquitur, sed de agnatis, uel cognatis[f]: q̃ uoces in materia pœnali non uidentur filios cõprændere: hi enim nati nõ aũt adnati aut cognati sunt[g]. Sed tñ cõmunis sentẽtia gñaliter uerior uidetur, qm ratio legis in filijs quoq; ꝓcedit, qui licet naturali charitate erga patrem alligentur, tñ de eius hæreditate eo incõsulto paciscẽdo, satis ostẽdunt in eorum animo cupiditatẽ & successionis affectum ei charitati ꝑuortere: nã & lex omnino eis non credit[h]: quandoquidem in ferrea hac ætate

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quod ad naturam attinet, semper incertus est pater, ut Odyss. lib. primo Homerus tradit:

Illo me genitum dixit pia mater, at ipse
Nescio, nã proprium certus scit nemo parentẽ.

Verisimileq; est, eos qui in huiusmodi pacta coeunt, suppositicios potius filios, q̃ ueros esse[i]. Censeo igitur cũ plurimis hoc quoq; casu ad fiscũ bona deuolui, qđ & Bart. ferè existimauit, quũ debitores paternos, filius in casum paternæ mortis liberasset[k]: nec me mouet, quòd materia hæc pœnalis sit, qa in hac quoq; uerba late accipiuntur, quatenus ratio legis infert[l]: quæ præsertim in ea expressim descripta sit[m].

V

Sed quid uiceuersa, num idem dicemus in patre, qui de filij sui hæreditate sit pactus? & Aret. credidit non idem esse, quia non est uerisimile captare mortẽ filiorum parentes[n]: sed tamẽ receptius est idem prorsus esse, quod scilicet paterni amoris præsumptio facti huius improbitate confutetur: nã & quandoq; delinimentis nouercalibus allecti, quandoq; alijs affectibus de prole sua male sentiunt[o].

VI

Quid in his qui ita de uiuentis hæreditate pacti sunt, ut in testato successuri erant? Et idem traditũ est, quũ in eũ casum aduersus defuncti uoluntatẽ pacto prouideant, quo ipse aliter disponeret. Vnde apparet tale pactũ nõ omnino legi cõforme esse[p]. Censuit tñ Riminaldus si filij

a l. licet. supr. e.
b l. mortuo. ff. de fideiuss. Ias. hic.
c c. 1. de alienat. feu. gl. c. peruenit. extr. de cens.
d arg. uersi. & quia non sunt.
e l. 2. §. diuus. de sep. uiol.
f d. l. quidam. in fi. de leg. 2.
g l. filius. de su. & le. l. scripto. ff. unde lib.
h l. 1. ad Maced.
i c. afferte. & præscrip. Alb. l. cum qui probabilem. supr. de episcop. & cler.
k Bar. l. cũ dñs. §. fi. de pec. leg. Docto. l. filius. supr. eod.
l l. cum leg. de test.
m gl. in auth. ut hi qui obl. uer. ad curationem.
n l. isti quidem. quod met. cau.
o l. 4. ff. de inoff. test.
p gl. c. 1. de const. in 6. & c. pastoralis. de fid. inst.

…gitimos. ubi …o. uers. q̃nq; …stud. ff. eod.
…ransaction?. …1.
… inter omnes. Ias. q. sat. cog.
… cohæredi. §. …fi. iæ. de uulg. §. nec ea res. … ad l. falc. … apud Iulian. …fin. ex quibus …s. in poss.
…sti pul. ista ha…re. §. 1. uersic. …æsitum. de uer. …ig. Ias. hic.
… quidam. §. fi. …don. l. si quis …hi. §. sed utrũ. …acq. hæred. …l. 2. ff de his q. indig. in fin. … Bald. l. quoniã. de test. …l. 1. ad l. Iul. …ti. … §. fi. in auth. ut … mat. iuncta l. …isigere. j. tit. 1. Bal. cons. 7. 16. …l. 1. j. de secun. …pt. … c. non est obli…to. de reg. iur. 6.

filij generaliter conuenirent, ut decedente patre
intestato, eius hæreditas inter ipsos iuxta legum
præcepta diuidatur, tali pacto nullam fisco pœ-
nam lucrifieri posse, nec ceu indignos filios sub
moueri: quod & ipse probo. Sed probabilior
VII est dubitatio. Quid in extraneis paciscentibus?
quũ eñ hi spem nullam habeant, nõ uidetur ul=
lum captandæ mortis periculum subesse. Sed ta
men uerior est Riminaldi sententia, tum quoq;
legi nostræ locum esse. Paciscuntur enim de re=
bus alienis. & nisi sperassent fore ut institueren=
tur, uel aliquo casu hæreditas ad se perueniret,
sub ea conditione non contraxissent [q]: & quum
VIII peruenerit, ex posteriore euentu spem præceden
tem conijciemus [r]. Sed an quod ad pœnam atti-
net, saltem minori XXV. annis paciscenti succur
reremus? Et aliqui succurri credunt, quia in cri=
mine quo quis ĩdignus hæreditate redditur, tra-
ditum est subueniri minoribus [s]. Contrà uterq;
Dec. succurritur enim quũ negligendo deliquit,
secus si faciendo [t]. In delictis enim non restituun
tur minores [u]. Ego tamen priorem sententiam
tanq; mitiorem sequor, quũ id non uerũ, sed p̃=
sumptum potius delictum sit, ueretur eñ lex ne
periculosi euentus inde sequantur, & ideo suc-
currendum minori est, ne in damnum incidat [x].
IX Sed an quod hic dicitur, tunc quoq; obseruabi-
mus, quũ non de tota hæreditate conuentũ fuit,
sed de eius parte? Et omnes fatentur pactum esse
nullũ, etiã si de parte sit: opinor ego etiã si de spe
cie aliqua, aut re particulari, quoniã lex nostra
simpliciter de rebus alienis non ualere pactum
ait. Verũ maior esse dubitatio potuit circa pœ-
nam, an dicto casu sola res de qua conuentũ est
publicabitur, an uero om̃is paciscentiũ portio,
& uideretur solam rem auferri, ne pœna delicto
maior sit [y]: & ne pactũ super una re ad aliam tra
hatur [z]: & quia in his, quæ legibus prohibentur,
nõ cõmittitur pœna nisi quatenus aduersus eas
X factũ sit [a]: licet in pœnis conuentionalibus aliud
sit. Vnde si emphyteuta, uel cliens partem utilis
dominij alienent, non tamen à toto iure suo ca-
dunt [b]: & in nostra quæstione sic sensit Fulg. Sed
cæteri crebrius cõtrariũ prodidere: quia lex ei q
partem bonorũ uiuentis donauerat, denegan-
das actiones hæreditarias in totum ait [c]: nõ eñ
hæc pœna contemplatione rei irrogatur, sed ex
indignitate eius, qui cõtra bonos mores festina-
uit, & periculosum testatoris saluti contractum
celebrauit. Sed quid si qui contraxerunt uiuen-
te adhuc testatore à cõtractu recedant, an nec pœ
nitenti quidem non parcetur? Et Decius senior
non parci existimauit: cũ perfecto contractu de-
lictum sit consummatum, & ius fisco quæsitũ [d]:
unde pœnitentia cũ res amplius integra non ui=
deatur admitti non debet [e]. Contra Picus, quũ
ex dolo præsumpto id pactũ reprobetur, quæ p̃
sumptio ex sequente pœnitentia tolli debet [f]: nec
uidetur ius fisco quæsitũ anteq; reus postulatus
sit, & testator decesserit, unde humanius est uta=
boleri crimen pœnitentia credamus [g]: nã & tra-
ditum est, si uiuo patre filium exhæredatum in=
gratitudinis pœniteat, non obesse ei exhæredati
XI onem [h]. Sed quid si contrahentes nesciant de ui-
uentis hæreditate pacisci, ut quia ignorent uiua-
tur an non? et hoc quoq; casu prohibitioni legis
nostræ locum esse constat, licet nulla quæratur

q l. si quis locupl. ff. de man. test.
r l. sed Iulian. §. proinde. ff. ad Maced.
s l. minoribus. j. de his quib. ut indig.
t Bart. l. si quis in tantam. j. unde ui.
u l. 1. j. si aduer. del. l. auxilium. de min.
x l. 3. §. accus. in fi. ad Turp. Bar. l. 1. §. nunciatio. de op. no. nunt.
y l. rescriptum. ff. de his quibus. ut indig.
z l. si unus. §. ante omnia. ff. eo.
a l. in depositi. cum l. seq. ff. depo Paul. l. 4. §. Cato. 5. opp.
b c. 1. de uas. qui con. cõsi. lotha.
c d. l. quidam. §. fi. ubi Albin. & Raph.
d l. qui ea. de fur.
e Mod. rep. l. si quis maior. 7. nota. j. tit. 1.
f l. j. de crim. stellio.
g l. si adulteriũ. §. 1. ff. de adult.
h Docto. dub. non licet. j. de lib. præter.

fisco pœna [i]. Quod si mortuũ crederent, idq; ita
esset, dubium non est pactum ualere, nec ulli pœ
næ locũ esse [k]. Quid è conuerso si mortuus esset,
ipsiq; ceu de superstitis hæreditate paciscerẽtur?
& ut pœna euitetur; magis quod in ueritate esset
attendi crediderim, q̃ quid isti opinarentur [l].
Cæterum quod iure ciuili de hæreditate hic dici
tur, aliquatenus iure Pontificum in sacerdotijs
obseruatur. Præbenda enim uiuentiũ nec dari
nec p̃mitti alteri possunt [m]: idq; nec à Pontifice
quidem ipso in specie, licet in genere expectati-
uam (ut uocant) gratiã concedere ipse solũ pos-
sit [n]: non enim tali casu adeò est euidens captati-
onis metus: proinde nec illud quidem iure pos-
se Pontificem credibile est, ut ius regressus alte-
ri competens alteri renunciari citra nouam pos-
sessoris uoluntatem ualeat, quũ priori fidere pos
sessor potuerit, posteriori aũt non æque. Su-
perest nunc uidendum quibus casibus ualeat id
pactum, & primus est, quũ ille, de cuius hæredi-
tate agit, consentiat: cessat enim ratio captandæ
mortis, quum uerisimiliter, non nisi ex magna
fiducia is consenserit [o]: maxime quum quando-
cunq; dubitet, reuocare huiusmodi consensum
possit. Vnde apparet, nõ statim contrahentibus
ipsis ius ex tali pacto firmiter acquiri [p]: nec refert
à principio cõsenserit, an celebrato iam pacto ra-
tum deinde habuerit [q]: quod Bal. & Sal. hic cen-
suerunt [r]. Quo fit, ut non statim ius fisco quæsitũ
censeatur, quod supra ex Pauli Cast. Piciq; sen=
tentia retuli. Sed quid si hic qui consensit minor
esset? Et si pubes sit, quia & testari potest, putaue
rim consentire posse [s]. Si pupillus sit, adhuc pos=
se arbitrarer, dum cũ tutoris authoritate id face-
ret [t]. Qua tamen in re amplius deliberãdum est.
Addit Rimi. ideo reuocari hunc consensum quã
docunq; posse, quia aliàs auferretur ei libera te=
stamenti factio: quod falsum est: non eñ hic con
sensus uim testamenti habet, nec quidẽ inter mi=
lites aut filios [u]: quum duplicem contractus ipsi
us conditionẽ imitetur, & ideo duobus testibus
probari posse talem cõsensum crediderim [x]: quod
& recentiores hic comprobant, & non absimili
casu respondit Socy [y]. Secundus casus est, quũ
in genere tantum de uiuentis hæreditate tracta=
tum est, ut quia quis societatem contraxit, si qua
iusta hæreditas sibi obueniret [z]: generalis enim
hæc mentio non arguit speciale uotum in mor=
te alicuius [a]. Vnde si quis generaliter obligat bo
na præsentia & futura, etiã ea cõtinebuntur, quæ
de hæreditate uiuẽtis ad se deinde peruenerint,
q̃uis specialiter hypothecas tales contrahi lex ue
tet, ut Saly. adnotauit. Quod si probari possit,
hæreditatis certæ personæ contemplatione con-
tractum fuisse, secus esset, ut Bal. hic elegãter cen=
suit, ne scilicet facile fraus legi fiat [b]. Quid enim
si qualitas contrahentium aliam præsumptio=
nem inducat? Quid si notarius de incerti homi=
nis hæreditate pactũ se scripsisse dicat, ut instru-
mentum ualeret, quũ de certo nominatim par=
tes secum tractassent [c]? Quid si is de cuius hæredi
tate ex tali pacto diuidẽda agebatur, mala mor-
te perierit, ignoto authore [d]? Quid ex periculo-
so hoc euentu aduersus eũ, cui bono hæc res fuit,
non præsumat [e]? Probantur eñ huiusmodi frau
des coniecturis [f]. Sanè in hoc præbenda sacerdo
tum ab hæreditate differunt, quod de eis nec ge-
neraliter

i l. nec nos. j. de capti. ubi Cy. Bald.
k l. si quis m... §. sed utrũ. ff. acq. hær. ubi
XII ph. it A...
l l. inter omnes. pen. de furt. l. si quis seruo prin. j. de fur.
m c. 1. & 2. ... præb.
n c. ne captan. de conceß. præ. in 6.
o Bald. hic Fu... consi. 72. col. 2.
p Pau. Cast. ... Arch. consi. 4... ui, o. D. hic eo ...
q l. 1. §. prodes... ff. quo. leg.
r l. fi. j. ad Ma...
s l. Aurelio. §. ... de lib. leg. Bal ... l. 4. in f. n. ff. ... reb. eo.
t l. cum antiqui... ribus. j. de iure delib.
u l. fi. j. fa. her...
x l. ubi. de test...
y Socyn. consi. 4... in 3.
z l. 2. §. de illo. ... pro soc.
a Signo. consi. ...
b l. fraus. ff. de ...
c Fulg. Alb. Al... xan. l. si mulier ... §. si mulier. ad Velle.
d l. saccularij. §. ... j. de ext. ord. cri...
e l. 1. §. item labe... j. ne quid in lo... pub. ubi Alb.
f l. dolum. j. de dol.

neraliter quidem, aut de ꝑsona incerta ualet concessio[g]: nisi summus ipe pōtifex ita mandauerit. Sed qd in magistratibus, aut officijs ꝓphanis? & Socy. respondit non posse alicui quod primo uacabit officiū cōcedi[h]. Decius contra, tanq̄ cōcessio hæc magis sit hæreditatis pacto similis, quàm sacerdotalibus præbendis. Picus in specie q̄que concedi posse existimauit, quū officia temporalia sūt, ut quū durante Titij magistratu, eius Præturam alij princeps concedit. Ego idē arbitror, & si perpetuū id munus, id est ad uitā sit[i].

e.nulla.ubi Do o.de conceß. ræb.

Socy.consil.53. 13.

Tertius casus præcedenti nō absimilis est, quū qs hæres īstitutus impuberiq; substitutus, uēdit utriusq; hæreditatem, ualet enim uēditio, maxime (ut ait lex) si iam delata impuberis hæreditate uenierit hæreditas. Fulgo.[k] & Aretinus non ualere existimant, & regulæ nostri textus adhærent, quia in ea lege non apparet uiuente pupillo uendi hæreditatem. Dictio em̄, maxime, necessario non includit uiuere pupillum, sed non esse delatam hæreditatem, quod cōtingere etiam eo mortuo potest, idq; uarijs casibus[l]: ego pro cōmuni sententia uideo generalitatem uerborū legis esse. Adde qđ eo in casu apparet non principaliter propter uiuentis pupilli hæreditatem cōtractum fuisse, sed potius de defuncti hæreditate agi, cuius sequela quædam uidetur hæc pupillaris[m]: multaq; in cōsequentiam permittuntur, quæ aliàs ꝓhiberentur[n]. Sed tamen durū est, eo uerborum inuolucro censeri cōcessam uiuentis pupilli hæreditatem, & ideo Fulg. Aretiniq; interpretationem sequor[o]. Eodem pertinet, quū uenditor seruum manumisit: cauere em̄ debet qcqd ex hæreditate liberti ad se peruenerit, emptori restituturū[p]: idq; siue qa de hac hæreditate in cōsequentiā cōtractus solū agit, siue qa de ea solicitus uideri nō potest, q ad hanc cautionē inuitus, ex culpa tn̄ sua, cogit. Quartus casus est, quū qs non de uiuentis hæreditate, sed de re sua disponit in casum mortis alicuius, ut quū ꝓprietarius usum fructum uendit alicui, quū Titij esse desierit, uel post mortē Titij[q]: qua ratione moribus receptū est, dn̄m militis sui feudum eo uiuente alienare alteri posse, collata in eū casum dispositiōe, quo milite suo mortuo, ad se fiduciaria res reuertat: tunc em̄ nō tā de re aliena, q̄ de iure suo disponere uidet: ꝓbabiliusq; qs sperat utile dn̄ium directo consolidari[s], q̄ successurū se titulo hæreditatis. Quod ego nō consuetudine solū feudali, sed etiam iure nostro defendi posse crediderim, quū

c.moribus.ß de ud.def.ubi. Al- r.

l.2.§.1.de hære. el act.uen.

l.is qui hæres. de acq.hæred. delata.de uerb. gn.

§.liberis.Inst. pupil.subst.

l.1.de aut.tut.

l.qui Romæ.§. uo fratres.7.q. ar.de uer.obl.

l.si quis seruū. act.empt.

arg.l.ut hære- ibus.de leg.2. ald.c.1.§.1 de ud.da.inutcem. om.

d.c.moribus. c.fin.qui suc. n.in feu.

adhuc superstite[d] eo de cuius hæreditate sperabat, huiusmodi pactio processit, & quia non sunt ita confecta, quasi omni modo hæreditate ad eos peruentura, sed sub duabus conditionibus composita sunt, si ille fuerit mortuus, & si ad hæreditatem uocentur hi, qui huiusmodi pactiones fecerunt. ¶ Sed nobis omnes huiusmodi pactiones odiosæ uidentur, & plenæ tristissimi & periculosi euentus. Quare enim quodam uiuente & ignorante, de eius rebus quidam paciscentes conueniunt? Secundum ueteres itaq; regulas sancimus, omnimodo huiusmodi pacta, quæ con-

ius principaliter ad paciscentem ꝑtinet, ut in suprascripto usufructus exemplo. Nā & ualere pactum traditur, quo filiafamilias paciscitur se de dote nō acturā, quum sui iuris esse cœperit[t]: qđ nō tam fauore liberationis inductū crediderim[u], q̄ quia de re sua paciscitur, in casum quo plenius ius adepta sit. Huc pertinet & quum quis post mortem suā se daturum spondet: ualet em̄ promissio[x], dum præsentem sui obligationem, non autē bonorum obuentionem inducat[y]: qđ superius à nobis diffusius tractatum est[z].

t l.& hæredi.§. filia.ff.eod.

u Bar.et Bal.hic

x Oldr.consil.159.

y Bar.consil.252.

z in l.pactū qđ dot.supr.eod.

d ¶ ADHVC superstite. Generaliter em̄ superstite aliquo pactum futuræ successionis non ualet, siue de diuidenda hæreditate agatur, quod proprium huius legis argumentū est, siue de deferenda per pactū, qđ à nobis supra declaratum est[a]. Quæ tamen conclusio non ꝓcedit, quoties nō successio defertur, sed impedimentū illi obstans summoueret: ut in nouo feudo, in quo iuri succedendi locus nō est, nisi pacto impedimentū sublatum sit[b]: ut in patre qui emancipato nō succedit, nisi contracta fiducia emancipauerit[c]: ut in fœmina dotata, q̄ ex forma statuti intestato patri succedere nō potest, cui impedimento à municipali iure inducto derogari pacto poterit[d]. Sicut em̄ facto testamēto potest pater eam instituere, ita paciscendo potest obicem illum reijcere, ut Iason hic declarat. Idem in patre, qui īgratitudinis p̄teritæ causam filio remittit, ut sibi succedere possit[e]. Sed quid si pater iam testamentum condiderat, & eum ceu ingratum exhæredauerat[f]: nunquid si remissio ingratitudinis deinde facta sit, filius succedere poterit? Et Bar. hic sentit posse[g]: contra Picus: quia propter talem causam pater habet liberam testandi, & filium excludendi facultatem, quæ libertas tali pacto tolleretur[h]: sed hæc ratio leuis est, non enim pactum libertatem aufert, sed causam ingratitudinis tollit, lex uero ipsa filium institui iubet. Fortius argumentatur Iason[i]. Nam sicut pater benedicendo filio instituere, maledicendo exhæredare nō uidet[k]: ita & iniuriā remittendo non est existimandū exhæredationē reuocasse. Nam & si pater filium exhæredatum emancipauerit, rursus adoptando remittere exhæredationem non uidetur[l]: quia non est uerisimile ab eo quod semel iudicio suo in testamento statuit, facile uelle recedere[m]. Sed tamen Bar. sententia uerior est, dum tamen expresse constet remisisse patrem ingratitudinis causam[n]: ea em̄ filio obstabat, quia exhæredationem confir-

a l.pactum quod dot.supr.eod.

I

b c.1.de fratribus.de no.feud. inuesti.

II

c §.fi.inst.de le. ag.succ.

d Bar.hic.

IIII

e l.fio.j.de reuo. don.dixi l.prox. supr.eod.

V

f auth.non licet. j.de lib.præt.

g Et Bar.l.2.§. fin.de adim.leg.

h d.l.pactum. quod dot.

i l.filio quem pater.de lib.et post.

k Bal.in proemi. Decr.Mod.d.auth.non.licet.

l d.l.filio.

m l.3.ff.de test. mil.

n arg.l.in ipsius.j.fam.herci.

firmabat, quo impedimento ſublato, admittendus iure communi erit[o]. Illud faterer, ex ſimplici reconciliatione non uideri præteritæ exhæredationis cauſam abolitam fuiſſe, tuncq; Iaſonis rationibus locum eſſe[p].

o d. l. 3. §. fin. de adim. leg.

p arg. l. 2. in fin. ı. de libert. & eo. lib.

q l. 2. §. interdũ. de uulg.

tra[e] bonos mores inita ſunt, repelli: & nihil ex his pactionibus obſeruari, niſi fortè ipſe, de cuius hæreditate pactum eſt, uoluntatem ſuam eis accommodauerit, & in ea uſq; ad extremum uitæ ſpacium perſeuerauerit: tunc etenim ſublata acerbiſſima ſpe, licebit eis, illo ſciente & iubente, huiuſmodi pactiones ſeruare: quod etiam anterioribus legibus & conſtitutionibus non eſt incognitum: licet à nobis clarius ſit introductum.

¶ Iubemus etenim neq; donationes[f] talium rerum, neq; hypothecas penitus eſſe admittendas, neq; alium quenquam contractum: quum in alienis rebus, contra domini uoluntatem aliquid fieri, uel paciſci, ſecta temporũ noſtrorum non patiatur.

e ¶ QVAE contra. Hæc ratio hoc caſu locum habet, quia huiuſmodi pactio periculoſi euentus plena eſt, maleq; præſumitur de his, q de uiuentis hæreditate ſoliciti ſunt. Sed in pacto quo quis hæreditatem ſe relicturum ſpõdet, eadem ratio ſubeſt, quoniã lex aduerſus bonos mores eſſe arbitratur, ut quis teſtandi poteſtatem ſibi reſtringat[r]. Sed quid dicendũ ĩ pacto, quo quis hæreditati uiuentis renunciat? Et id nõ putarim cõtra bonos mores eſſe, quis ſimpliciter iuris authoritate ĩprobetur[s]: q a ſcilicet priuatorũ pactiones legum authoritate nõ cẽſentur. Vnde ſicut ſupra diximus, pactũ deferendæ hæreditatis obuentionẽ bonorũ inducens nõ ualere[u]: quia ſucceſſiones p iuris modos, nõ p er pacta deferri debent[x]: ita & in huiuſmodi renunciatiõe dicendum. Defertur em̃ hæreditas iure publico, & ſanguinis cõtemplatione, hmõi priuatorũ pactionibus nõ attentis[y]: quũ tñ principaliter de utilitate priuata agat̃: licet in conſequentiã iuris publici ualeret hmõi renũciatio, ſi iurata eſſet, idq; no
I uo iure[z] Pontificũ: tali ergo caſu ab hæreditate ex cõtractu cũ uiuente inito quis excluditur.

r l. ex eo. ı. de inutil. ſtip. l. ſtipulatio hoc modo. de uerb. obl.

s l. pactum. ı. de colla.

t l. fin. ff. de ſu. et leg.

u Bart. conſ. 212.

x l. 4. ff. de teſt.

y l. ſi quando. §. 3. ı. de inoff. teſt.

z c. quamuis. de pact. in 6.

II Alius eſt caſus in patre, qui pecuniã accepit, ut filium emanciparet[a]: quũ em̃ excluſum iure ciuili patrem Prætor quadã æquitate admittat, ea æquitas ceſſat, ubi pater pecunia accepta emancipauit, quoniam delinquit, ut ait Bartolus, qui pecuniam accipit. Ego nullum delictum eſſe arbitror[b]: cum accipere ei pecuniam liceat, nec lex turpem cauſam ſtipulationis exiſtimet, quæ ob emancipationem concepta ſit[c]: licet lege Longobarda emancipando filium pater ipſe teneatur ei aliquid præſtare unde uiuat, quod præmium emancipationis ipſa appellat[d]: putauerim igitur ita conſtitutum, quia pater accipiendo pecuniam, quaſi tranſigere de hæreditate filij uideatur, & eam pecuniam pro eo habere, quantum ſatis ſit, ne eius iudicia inquietet: non igitur pacto tollitur ſucceſſio, ſed à Prætore tollitur, qui non putauit æquum ei patri ſuccurrere, qui pecunia filium à ſua poteſtate dimiſiſſet.

a l. 1. §. ſi parens ff. ſi quis à par.

b l. cum oportet. §. cum autem. ı. de bon. quæ lib.

c l. utrum. ff. de uerb. oblig.

d Picus reper. l. ĩ quartã. ad l. fal.

III Alius quoq; eſt caſus, quum pactum iuri municipali cõforme eſt: uerbi gratia, ſtatuto cauetur, ut mulier ingrediens monaſterium patri nõ ſuccedat. Aiunt hic communiter ſtatutum non ualere, tanq; aduerſus eccleſiaſticam libertatem, & quia de ſanctimonialibus quicq; directe uel indirecte conſtituere laici nequeũt[e]. Si tamen cum filia monaſterio q; ita paciſcat̃ pater, uidetur renunciationem ualere, tanq; legis cõmunis authoritas, pactionis prohibitiua[f], per ſtatutum ſublata ſit, quod quum fauore monaſterij nullum eſſet, monachis hac in priuata re iuri nondum quæſito renunciantibus effectum habebit[g]. In caſu uero, quo aliàs ſtatutum ualeret, non eſt dubium excludi ueſtalem: uerbi gratia, in ea, quæ monaſterium ingreſſa eſſet, iure cõmuni incapax: ualet em̃ ſtatutum iuri cõmuni cõforme, ſicut uidemus ſtatuta laicorum ualere de iuramento conformiter cũ iure communi diſponentia[h]: tametſi aliàs id iuris laicis non cõcedatur, ut de iuramẽto quicq; ſtatuant: et licet tali caſu Rom. Põtifex eis monialibus per priuilegium cõceſſerit, ut ſuccedere poſſint: non tamen ſtatutum aut cõſuetudinem ſuſtuliſſe cenſendus eſt, quæ à principio ualuit[i]. Idem dicendum, quando de ſucceſſione tractaretur, quæ ſolius ſtatuti beneficio cõcederetur: uerbi gratia, ſtatuto cauetur ut cõſanguineo æqualiter ſuccedat, qui ex altero latere cõiungitur, ſicut qui ex utroq;, monialis ex altero coniuncta uult ſuccedere, certe excludetur, iure em̃ cõmuni non poteſt[k]: ſtatuto æque nõ poteſt, qui ab eo excluditur, quod ſaltẽ eatenus ualet, ut beneficia ſua monialibus cõmunicare nõ cenſeatur[l]: licet ius commune eis auferre non poſſit[m].

f ¶ NEQVE donationes. De bonis em̃ alienis in caſum mortis non ualet huiuſmodi contractus, de proprijs uero ualet, & quia ſit mentio mortis, cenſebitur donatio cauſa mortis[n]: ut ſi promittam tibi bona mea poſt mortem meam: atq; ita cõmuniter traditum eſt[o]: niſi expreſſe ſit dictum, quod ſit donatio inter uiuos[p]: non em̃ tunc attendetur quod dilatio in diem mortis aliqua adiecta ſit[q]. Idem ſi tacite, ut quia actum eſt, ut talis donatio ſit irreuocabilis[r]: idq; in uerbis, quæ ſubſtantiam contractus reſpiciant: alioqui ſi in clauſulis exequutiuis, aut acceſſorijs promiſit donator ſe obſeruaturum, nec aduerſus ea[s] facturum, non tamen receſſiſſe à cauſa mortis uideretur

e c. eccleſia ſanct. Mar. de conſt.

f d. l. pactum. q. dot.

g arg. c. 2. de cl. deſt. deſpon.

h Corn. auth. ſa cramẽtu. pe. char. uerſ. 40. fallit. ı. ſi. ad uend.

i arg. c. ad apoſtolicam. de Simo. & c. cum apoſtolica. de his quæ ſi unt à præl.

k auth. itaq;. ı. cõ de ſucceſſ.

l l. ſi quis curialis. ubi Bal. ſupra de epiſ. & cler.

m Saly. auth. caſſa. q. 10. ſupr. de ſac. eccl.

n l. Seia. de dot. præleg. l. Seia. de don. cauſ. mor.

o Alex. l. quæ dotis. ff. ſol. mat.

p l. cum maritum. §. fi. ff. de pac. dot.

q arg. l. ex his. ı. qñ dies leg.

r l. ubi ita. de don. cauſ. mort.

s Clem. 1. in fi. de præb.

uidereturintelligi'q; ea uerba deberent, nisi secundum naturam cõtractus donantem pœniteret, quod Bald. Corneus'q; censuerunt[t]. Sed an quis causa mortis donare omia bona præsentia & futura possit? Et affirmat Bar. Poterit em̃ hæredem instituere, cui ius deducendi falcidiam de donatione tali competeret[u]. Poterit & eam reuocare si uelit[x]. Sed quid in donatione inter uiuos omniũ bonorum præsentium & futurorũ? Et crebrior sententia à Bart. primũ tradita est, non ualere huiusmodi contractũ, tum qa auferret liberam testamẽti factionem, tum quia hominẽ eam in cõditionem perduci impium est, ut nunq; aliquid habere possit, & nec spe quidem, quæ infelicium ultimũ solamen est, possit subleuari[y]. Fuere tamen non pauci qui dissentirent[z], quorum ratiões ab Alex. relatas cernere est[a]. Ego sanè ueror, ne Barto. sententia defendi non ualeat: nec enim uerum est, eo in statu talem esse, ut nihil in futurum sibi lucrari possit. Quid enim si ei relinquatur hac lege, ne aliqd donatario inde acquiratur[b]? Quid si donatarius aliquo casu futurorum acquisitiõis fiat incapax[c]? Quid si donator rem redimat semel donatario cõsentiente alienatã[d]? Quid si bona haberet, quæ per contractum prohibita essent alienari, uel legis uel testatoris iussu[e]? Quid si seruũ institueret necessarium hæredem[f]? non em̃ tali donatione actum uideri potest, ut huiusmodi seruũ retinere, hæredẽq; instituere non possit: nam quum id fieri in præiudicium creditorũ queat, & in donatarij damnum poterit, qui mitius erga donatorẽ agere debet[g]. Adde quod nec ad testamenti substantiam qcq; facit, quod nihil sit in bonis testatoris[h]: nã & hæreditas iuris intellectum absq; ulla re hæreditaria habet[i]: & q plus æris alieni, quàm sui habet, hæredem instituere potest[k]: & qui grauatus est bona restituere, in eis tamen alium recte hæredẽ instituet[l]. Sed & illud me mouet, qđ donatio nomen ab exequutione ipsa sumit, id est à rei datione[m]: quũ igitur quis dixit se bona præsentia & futura donare: qđ ad præsentia attinet uera donatio est, quia exequutionẽ in se habet: quod uero ad futura, exequutio nulla est: perinde igitur est, ac si dixisset, donabo quum acqsiero: sed qui donaturum se promittit, iure tantum personali obligatur[n], non autem dominium trãsfert: merito de tali dominio testari poterit, sicut quilibet ære alieno oppressus testatur. Alex.[o] tamẽ communis sentẽtiæ æquitate ductus, ut id argumentum summoueat, conclusionem hãc restringit, quum is qui bona præsentia futura'q; donauit,
I constituit eo in casu, futura bona nomine donatarij possidere. Nam per huiusmodi clausulam possessio in donatarium transfertur[p]: & consequenter dominiũ in eum ex tali traditione transit[q]. Receptum em̃ est, cõstituti uel precarij clausulam de futuris bonis cõceptam, eorum etiam possessionem, quũ acquisita fuerint, transferre[r], exemplo eius qui bona præsentia futura'q; obligat[s]. Sed tamen nec hoc quidem casu defenditur Bart. quum clausula constituti ad quasi possessionem iurium aut nominũ, quæ in futurum acqrent, trahi nõ uideatur posse[t]: siue qa iura illa nõ possidentur[u], siue qa sola cessione transferunt[x]: nam & ius futurum cedi non uidetur posse, nisi ex præsenti causa spes subsit[y]; de his igitur iuribus testari donator poterit. Et ita ego aduersus Bart. disserebã.

II Illud cõstat, quoties donatori aliquid superest de quo testari possit, ualere huiusmodi donationem, cuius rei exemplũ pluribus casibus accipitur: ueluti quum quis dono inquit bona omnia mea mobilia & immobilia, præsentia & futura: nõ enim nomina debitorũ his uerbis continentur[z]: quod Bart. Baldus'q; & Iason responderunt[a]: de illis igitur poterit testari: nam & illa dictio mea ad ea pertinet, quæ iure dominij acquirũtur[b]: & ideo non sat recte ad nomina referri potest[c]: sicut & quum subiecisset, ubicũq; sita sint, iura enim nõ circumscribunẽ[d] loco.

III Idem si dixisset se donare bona sua præsentia & futura, quum em̃ non addiderit uniuersalem dictionem omnia, sed indefinite aut generaliter loquutus sit, non continebuntur supellectilia[e]: amplior enim ea est donatio, cui uniuersalis dictio adiecta sit, ut Decius hic tradit[f].

IIII Sed quid si donare se hæreditatẽ suã dixerit? Et hæc uerba bona præsentia & futura significare Bar. hic censuit. Sed quum nomen id uniuersitatis sit quæ ex uoluntate testatoris augmentum & diminutionẽ recipit, humanius est his uerbis non censeri disponẽdi facultatem donatori ablatam, & ideo in uim donatiõis causa mortis ualere cõtractum, hæreditatem'q;[g] pro bonis simpliciter accipi, impropriam'q; significationem ut contractus sustineatur assumi, quũ uere his hæreditatẽ habiturus sit, qui deinde donatori ex testamento uel intestato succedet[h].

V Quid si patrimonium se donare dixerit? & idem dicendũ est, imò non æque dubia hæc est quæstio. Id enim proprie patrimoniũ dicitur, quod ex hæreditate parentum ad nos peruenit[i], pars'q; facultatum nostrarum est[k]: licet alia interpretatio ex coniectura mentis quandoq; accipiatur, ut quum apparet testatorẽ eo noĩe de uniuersis fortunis suis uoluisse disponere[m], uel id subiecta materia suadeat[n].

VI Quapropter merito dubitauit Bart. nõ ideo fauore ecclesiæ ualere donationem istam, quia lex dicat aliquem egisse, ut patrimoniũ suũ ad ecclesiam ptineat[o]: quũ uox illa patrimonij, futura bona immutabiliter non cõprændat.

VII Cæterũ & quoties donator ipse sibi aliquid expressim reseruat, de quo deinde testari possit, dubium non est, ualere eam donationẽ, quod usq; adeo uerũ est, ut tunc quoq; pcedat, quũ quis maximã summam supra uires patrimonij sui donauit, poterit em̃ fortè in futurũ ditescere[q]. Idem si rerũ dominiũ retinuerit, licet em̃ soluẽdo nõ sit, alteri'q; restituẽda sint bona, testari tñ poterit[r], qđ et supra diximus[s]. Sed qd si donatis omibus bonis præsentibus & futuris qs usumfructũ sibi reseruauerit? Et uidet̃ adhuc nõ ualere, tanq; de fructib9 testari nõ possit, q futurorum bonorũ appellatiõe in donatiõe cõtinent̃, id'q; Paul. Cast. hic cẽsuit, quem & Dec.[t] sequit̃, et ex facto respõdit Corn. Cõtra Alex. & Iason[u]: qs & ipse ea ratiõe sequor, q alioriũ interp̄tatio, ad perimendũ actũ ptinens, accipiẽda nõ uideat̃, cur potius eũ non sustinemus[x], & reseruatiõe usufructus cẽseri etiã facultatẽ testãdi de eis fructibus reseruatã interp̄tamur[y]: ut scilicet donans de eis possit arbitratu suo disponere[z]: quũ de fructibus pceptis fructuarius testari possit[a]: restringat̃'q; futurorum bonorũ donatio, ut in eis fructibus locũ nõ habeat. Quid em̃ ma-

t Dec. hic. & consil. 305.
u l. in donatione. lib. j. ad l. falc. l. §. sed si ex mortis. ff. quo leg.
x l. non omnis. si cert. pet.
y l. inter stip. §. sacram. de uerb. oblig.
z arg. l. & seruorum. ff. de statu hom.
a in d. l. stipulatio hoc modo
b auth. excipitur. auth. seq. j. de bonis quæ lib.
c gl. l. quemadmodum. uerb. mãserunt. j. de agr. & cens.
d l. fi. j. de remiss. pig.
e l. 3. j. de condic. ob caus.
f §. 1. Inst. quib. ex caus. man.
g l. inter. §. is quoq;. de re iud.
h l. 1. ff. de testa.
i l. hæreditas. de petit. hæred.
k l. qui soluendo. ff. de hære. inst.
l gl. auth. si qua mulier. in uer. diuidere. supr. de sacr. eccl.
m Bar. l. iurisg. in prin. ff. eod.
n Alex. d. l. iuris gent. in prin.
o d. l. qui soluendo. ff. de hær. inst
p l. quamuis. ff. de prec.
q l. traditionib. supr. eod.
r Doct. l. 3. §. in certam. de acqui. poss.
s l. fin. j. quæ res pig. oblig
t arg. l. ei à quo. de usucap. et Bar. in l. cum falsa. sup. de iur. et fact. igno.
u l. fin. j. quando fisc. uel pri.
x l. 3. ff. pro soc.
y gl. l. fi. j. de hæred. uel act. uend.
z Bald. l. spem. j. de don.

z l. à diuo. §. in uenditione. de re iud.
a Bart. cons. 50. Bal. 232. in 2. Ias. d. l. stipulatio hoc modo. in fin.
b Bar. l. si ita leg. de auro & arg. leg.
c Aret. hic. Bar. d. cons. 50.
d l. Caius. ff. de leg. 2.
e l. obligatione. de pig. Mod. hic
f Bart. l. generali. §. uxori. de usufr. leg.
g l. quæsitum. §. pen. ubi Bart. de leg. 1.
h ut no. in l. 3. supr. eod.
i l. cum pupillus ff. rẽ pup. sal. fo.
k l. peculium. 3. ff. de pec.
m l. cogi. ad treb.
n l. 5. de uerb. sig.
o l. iubemus. nulli. i prin. supr. de sac. eccl.
q l. si defunctus. j. arb. tutelæ.
r d. §. 1.
s Ang. cons. 179 Alex. d. l. stip.
t Dec. cons. 30. et 251. Cor. 176. i 2.
u d. l. stipulatio.
x l. quoties de rei dub.
y arg. Bart. in l. si fundum. per fideicom. de leg. 1.
z arg. l. si uero. §. idem Papinia. mand.
a l. defuncta. ff. de usufr.

gis à uerisimili contrahentium mente abhorret, ꝗ existimare eũ qui usumfructum reseruauit, nõ ea fine reseruasse, ut de eius cõmoditate dispo nere possit: sicut et cæteri fructuarij disponũt, nẽpe uel cõtrahẽdo, uel testãdo[b]. Qđ si res cõsentiẽte donatario alienata, & deinde redempta, in bonorũ futurorũ donationẽ nõ reuertit[c]: quãto magis id de hisce fructibus dicendũ, q in ipsomet cõtractu excepti sunt[d]: alioq dãnosior donatario is esset cõsensus, q ex post facto adhibitus est[e]: ꝗ qui in ipso actu legẽ contractui dedit. Sed qd si donans dixerit se centũ aureos reseruare, de quibus in uita dispõere possit: Et Bar. rñdit[f]: donationem nõ sustineri, qa q in uita solũ disponere potest, testari nõ potest: ergo apparet ꝓhibitiuæ ratiõi adhuc esse locũ, & ĩ eo statu cõstitutũ donatorem, ut testare nequeat: cuius responsi authoritate idẽ traditũ extat, quũ qs ea centũ sibi reseruasset, de qbus ꝓ anima disponeret[g]. Apparet em̃ alia ex causa, ꝗ ꝓ anima testari nõ posse, ideo ꝙ diminutã testandi liberã facultatẽ. Fortius ex facto censuit Dec. idẽ esse quũ dictũ est, reseruari centũ aureos, de qbus in uita uel in morte disponeret[h]. Sed ab his oĩbus ego dissentio, qa apparet ea uerba, de quibus disponere &c. sola retinẽtis cõtemplatiõe addita, & ideo restringere reseruationẽ nõ possunt[i]; nec debet curiosus esse donatarius de re, quæ semel à donatiõe excepta est, quã ĩ causam ille cõuertat[k]: & quũ hic articulus an adiectio uitæ futurũ modũ respiciens attendatur, plurimũ ex eo pendeat, qd uerisimiliter partes egerint[l]: qs restrictionis p̃sumptionẽ ad subuertendũ actũ capiat[m]: quũ & ne utilis cõtractus p inutilẽ adiectionẽ uitiet, potius censeri debeat, uitæ mentionẽ supfluo additã[n]. Adde ꝙ illa uerba, in uita disponere, etiã testamẽto quadrant, quũ disponere testari sit, testamentũq; in uita fiat, nõ à mortuis[o]. Decij uero sñiam alia q̃ ꝗ ratione cõuinci arbitror. Nõ em̃ ex contractu donationis in eũ statũ ille reponit, ut testari nõ possit, qđ subuertendæ donatiõi necessariũ oẽs fatent, sed ex facto ꝓprio, q in uita reseruatam summã cõsumpsit, quã ultimæ uolũtati suæ attribuere potuisset; si em̃ nõ cõsumpsisset, dubiũ esse nõ potuit quin donatio ualeret: quũ ergo à principio nõ sit, nulla consequẽs est, ut ex se teneat, cõsumentiq; ĩputandũ sit, quã cõsumptionẽ nõ est credendũ ad exequutionẽ prioris contractus (qđ ipse arbitrat) ptinere[p], quũ excepta ĩ eo nõ compñdant, sed ex iuris cõmunis dispositione libero arbitrio reseruantis relicta sint[q].

b arg. l. ex militari. de test. mil.
c l. fi. ⁊. de remiss. pig.
d arg. l. pen. §. fi. de pig. Ro. sing. 605.
e d. l. fin.
f consil. 76.
g Ripa lib. 3. rñsorum. ca. 14.
h Dec. d. consil. 251. & 203.
i l. donationes. §. species. de donat. Paul. consil. 246. cum dicta subsit.
k l. doli. in fi. de nouat.
l l. Titia. 1. §. fin. de leg. 2. Bar. l. 4. de alim. leg.
m d. l. quoties.
n Bart. d. auth. ingressi
o glo. in rubr. ff. sol. mat.
p c. literis. de rescr.
q l. in re mandata. ⁊. mand.

RVBRICA.

DE TRANSACTIONIBVS.

PACTVM gñaliter oĩs conuentio est duorũ pluriũue. unde & cõtractus oẽs qualescũq; sint, nominatos seu innomiatos cõplectitur[a]. Specialiter tñ pactũ ꝓ ea cõuentione accipit, q̃ nuda est, & gratuita: idẽq; etiã si gratuita nõ sit, dũ tñ contẽplatiõe litis nõ sit cõcepta[b]. Quũ em̃ aliq̃ dato uel recepto timore p̃sentis uel futuri iudicij in re dubia cõuentũ decisumq; est, ꝓprio specialiq; nomine trãsactio appellat[c]: ꝙ sicut agere dicit q petit qđ sibi debet[d], ita Trãsigere, q pter formulã actionis suæ aliqd accipiẽdo litẽ sopiuit: Μεταφορικῶς tñ Transigere simplicius accipit ꝓ decidere, & transacta res quoquo modo finita[e]. Quædã aũt sunt, de qbus pacisci nõ possumus, qa pactũ de re clara sit, Transigere uero ꝓpter incertitudinẽ possumus, ut in causa seruilis aut adscripticiæ cõditionis[f]. Rursus aliqua nec pacto, nec transactione finiri possunt, ut si de sacerdotio litiget[g]: q̃ tñ amica æqualibiliq; cõpositione terminari nõ ꝓhibent[h]: ut qa aliquis cõcordiæ causa probis, amicisq; partes suas interponẽtibꝰ det manus, & cõponi rem sinat, qđ ĩtelligendũ, quũ citra cõpromissum id fiat[i]: si em̃ illud accesserit, nõ tam amicabilis cõpositio, ꝗ transactio est: quia compromittẽdo uident partes transigere, & arbitratoris sententiæ staturos se polliceri[k]. Cæterum qualis nam cõtractus est transactio: & si stipulatio accesserit, dubiũ non est, esse nominatũ[l]; ideoq; ex eo actionẽ ex stipulatu dari[m]: alioqui innominatus est, & ideo nõ nisi re sequuta parit actionem[n]. Quãdoq; em̃ dubiã litem quis remittit, ut sibi aliqd tradat, & cõtractus hic est, cũ facio, id est remitto, ut facias[o]; tradere enim facti est[p]. Qñq; facio ut des, quo casu posteaq; feci aduersus dare detrectantẽ, de dolo agit[q]. Aliqñ do ut des, succeditq; loco pmutationis trãsactio, ut qa uice fundi petiti aliũ des[r]. Nõ raro etiã aliqs actionẽ, de qua liquido cõstat, remittit, ut aliqd sibi fiat, qui contractus ad eã speciẽ ptinet, q̃ est, do ut facias[s]. Sed cur ex se potius cõtractus nominatus nõ est, quũ elegãs nomẽ habeat[t]: Rñdent nomẽ id gñale esse, & ideo nõ sufficere, ut contractum nominatũ faciat[u]; unde lex ait Iusiurandũ speciem trãsactionis cõtinere[x]; ergo trãsactio genus est: nã & pmutatio, quia gñale est nomẽ ad innominatos contractus ptinet[y]. Sed nos supra ostẽdimus transactionẽ speciale contractus nomen esse, & qđ lex ait, Iusiurandũ speciẽ transactiõis habere intelligendũ est, id est similitudinẽ & primam faciẽ[z]. Tacitus li. xiij. Vectigal mancipiorum remissum specie magis ꝗ ui. Ego igit iurisgentium conuentiones actionẽ parere interpretor, quæ in proprium nomen contractus transeunt, ut emptio, locatio, depositũ &c. At quæ gñali tantum nomine constant, nõ pariunt: non enim quod gñaliter dicitur, proprie, sed potius καταχρηστικῶς dicitur[a]. Sic pmutatio cõtractus nominatus nõ est[b]. Idem dicendũ in nomine exequutionis, ut donatio, ipsa em̃ doni datio nomen id habet[c]: quæ si facta est, frustra de actione rei iam pfectæ quæritur, si adhuc facta non sit, illud nomen nõ habet. Idem in nomine non cõtractus, sed rei ipsius, ut est dos: uniuersale em̃ est rei nomen, non ipsius[d] contractus, quod & ex eius diffinitione apparet[e]. Idem in nomĩe, quod eam contractus partem nõ exprimit, ad quam actio pertinet, ut in præsenti transactionis exemplo: transigentis em̃ nomen ex etymo eum significat, qui ab actione transit. Quare quocuo modo quis litem finiat, Trãsegisse dicitur[f]. Et ꝗuis lex nullo dato acceptoue, transactionem infirmari uelit[g]: dictio tamen contractus expressiua ad hoc non refertur, sed generaliter ad finientẽ, merito eius, quod in eo contractu deducitur, ꝓprium nullum est nomen, nullaq; ad id consequẽter actio: eo igit respectu gñeris nomẽ eẽ trãsactionẽ cũ cæteris censeo, qđ tã eũ, q gratuitò à lite

a l. 1. §. 1. ff. de pact.
b l. 1. supr. tit. 1.
c l. 1. ff. eod.
d §. 1. Inst. de act.
e l. transacta. … uerb. sign.
f l. fin. ⁊. eo. l. … si nolens. ⁊. de l… caus.
g c. cum pride… extr. de pact. c. … stitutus. extr. e…
h c. super eo. c. … extr. eod.
i arg. c. nisi esse… de præb.
k gl. in auth. … diff. iud. Sanfel… rinas: in tract… tu. transact. q. …
l l. cũ proponat… 2. supr. tit. 1.
m Bart. l. 2. ⁊. … condict. ob caus…
n l. siue. ⁊. eod. …
o l. cũ mota. ⁊. e…
p l. stipul non … ui. de uerb. oblig…
q l. actione. ⁊. …
r l. si pro fundo… ⁊. eod.
s l. si mulier. ff… de condic. ob cau… l. naturalis. §. 2… de præscr. uerb…
t l. iurisgent. in… prin. ff. de pact. …
u Doct. d. l. siue…
x l. 2. de iureiur…
y l. 1. ff. de rer. … permut.
z l. 2. ff. de lib. … homi. exhib. l. pro… ponebatur. in fi. … de iud.
a l. inter. §. 1. de … adult.
b d. l. 1.
c Bar. & Ias. d. … l. iurisg.
d l. quod dicitur. … de impu.
e Doct. rubr. sol. … mat.
f d. l. transacta. l. … l. tres fratres. ff. … de pact.
g l. transact. ⁊. eo.

te recedit significare ui uerbi potest, q̃ qui accepta pecunia. Hincq; consequens est, ut stricti iuris sit transactio, eam em̃ naturam & alij innominati cõtractus ferè seruant: quapropter infra traditur, dolo initam transactionẽ, ipso iure nõ esse nullam[h]: quod & in cæteris omnibus stricti iuris contractibus obseruatur[i]: ut merito non fuerit inter bonæ fidei contractus à Triboniano hæc cõuentio recensita[k]; sed sola præscriptis uerbis actio, quæ de æstimato, item de permutatione proponit, alioq̃ mutilus fuisset Iurisconsultus: uidet̃ tñ hæc sentẽtia esse receptior: nec Bar. ratio q̃cq̃ urget, id negantis, quũ super actione bonæ fidei transigitur[l]: tanq̃ idem de resolutione cõtractus iudicandũ sit, qđ de cõtractu. Respondeo em̃ cõtractum[m] à transactione nõ rescindi[n], sed à iudicio ipso simpliciter recedi, qđ iudicium semper stricti iuris est[o]: idq; ceu proximius attẽdendũ, p̃sertim cũ transactio sua ex natura censeat̃[p]: nõ aũt ab origine p̃cedentis actionis: quum & ipsa ex se cõtractus sit[r]: idq;(ut ego aduersus Accursium[s] sentio) ꝓprie, cũ ultro citroq; inde oriat̃ obligatio[t]. Vnde merito ex sui natura dijudicari debet, sicut de stipulatione dicimus, quæ contractui bonæ fidei adposita, tamen suam stricti iuris naturam seruat[u].

RVBRICA.

DE TRANSActionibus.

IMP. ANTONINVS Aug. Celeno.

NEQVE PACTIO. Transegerat aliquis cũ uno ex tutoribus suis, dubitatũ fuit, an ea transactio cæteris contutoribus prodesset. Et uidebat̃ prodesse, quoniam omniũ tutorũ connexa est inter se obligatio[x]: censenturq; quodãmodo socij: at transactio uel pactũ uni in causa connexa factum, alteri quoq; prodest[y], q̃m connexorũ natura id suadet[z]: qđ & in sociorũ pactis cæterisq; rebus traditur[b]: nec em̃ nouũ est pleraq; nobis aliorũ beneficio cõcedi[c]. Sed tamen hac constitutione alia sententia approbat̃, quia iuris regula est: Pactum uni factũ, ad aliũ nõ porrigi[d]: qđ intelligendũ, nisi paciscentis interlit, ut ad alium quoq; extendatur[e]. Quapropter in legis nostræ casu tale pactũ etiã cõtutoribus ꝓdesset, qui aliàs paciscentis facto possent cõueniri: cuius rei tria exempla hic ab interpretibus referunt̃. Primũ, quũ iure ordinis tutor, qui transegit prius cõueniendus fuisset, ut in quinq; casibus exceptis, quibus diuisa à testatore uel iudice tutela, nihilominus alter tutor ꝓ altero tenetur[f]: quũ em̃ cũ eo transactũ est, qui prius debuit conueniri, alius tutor bñficio ordinis tutus est: qđ Saly. intelligit, quatenus is, cũ quo transactũ est, soluẽ fuit[g]. Finge is tutor debebat XX. quum sola X. soluẽdo esset, trãsigit cũ pupillo quinq;, potedorit pupillus à contutoribus X. petere. Sed tñ crebriore calculo alij cõtra sentiunt[h]: tanq̃ uideat̃ pupillus hmõi transactiõe ꝓ idoneo locupleteq; eũ habuisse[i]: & quũ eũ, qui pricipalis fuit, ea trãsactiõe liberauerit, cõtutores quoq; liberabunt̃, qui non nisi in subsidiũ obligantur[k]: & qui agentem pupillum cedendarũ actionũ exceptione rejicere possunt[l]. Secundum exemplũ est, quũ tutor qui transegit, in solidũ cogi potuit, quia beneficium diuisionis nullum haberet, ueluti quũ suo dolo, suaue culpa cõueniebatur[m]: traditum em̃ est, eum qui agẽdo dolo uel culpa deliquit, recte in solidum exigi posse[n]: licet qui negligendo solũ deliquit, bñficio diuisionis non arceatur[o]: quam sententiam aduersus plerosq; ueteres Alex. Dec. Iason tuentur, quibus et ego accedo. Tertium exemplum est, superiori non absimile, quũ is qui trãsegit, cõmunis doli, aut ꝓpriæ culpæ reus erat[p]. Si em̃ aduersus contutores pupillus experiatur, quia illis cedere erga eũ actiones non poterit, utpote facto suo propter transactionem extinctas, summouebit̃[q]: et hoc em̃ casu facto ipsius transigentis contutores cõueniuntur, unde eo liberato, & ipsi eatenus absolui debent, quatenus ob illum exigi potuissent. Et q̃uis exceptio cedendarum non soleat dolosis prodesse[r]: tamen hoc casu uideretur pupillo id imputandũ, qui actionẽ diuisit. Clarius tamen id exemplũ ꝓcederet, si de tutoribus ageretur, qui alicuius doli rei non essent: in his em̃ gñaliter exceptio cedendarũ locum habet. Sane sciendũ est, regulare esse, ut tutores ad resarciendũ pupillo damnũ in solidum teneantur, idq; rigore iuris ita statuente[s]: sed eis ex æquitate trib9 remedijs (unde superiora tria exempla desumpsimus) succurri, ordine, diuisione, actione utili. Beneficiũ ordinis tunc locũ habet, quũ ex pluribus tutoribus uel curatoribus unus uel aliqui tantũ administrarũt: hi em̃ qui administrarũt, primo cõueniendi sunt[t]: censenturq; administrasse, etiã hi qui cõtutori mandauerunt, q̃m qui mandat, & ipse facere uidet̃[u]: dum tñ de mandato appareat. Simplex em̃ tolerantia nõ sufficeret, ut recte Saly. censuit: tametsi Rimin. friuolis ratiõibus dissentiat. Post hos uero q gesserint, si soluẽdo nõ sint, ad magistratus q eos dederunt ꝑuenit̃[x]: deinde ad tutores, qui nõ gesserũt, & quos honorarios appellamus[y]. Sic em̃ et nũc obseruamus, cũ habenti testamentarium tutorẽ, additus est datiuus, cũ quo testamẽtarius tutelam diuisit. Ex culpa em̃ datiui prius magistratus, q̃ testamentarius cõueniet̃[z]: idq; æq̃ssimũ fuit, quũ is q nõ gessit nullius criminis q̃ cõtumaciæ, simplicisq; negligẽtiæ reus sit, at q gessit, ꝑfidiæ furtiq; nota nõ careat[a] quẽ et adiuuare magistratus uidet̃, nõ idoneos fideiussores accipiẽdo[b]: meritò ergo, q grauius peccauerũt, nẽpe faciẽdo, prius cõueniunt̃, q̃ q negligẽdo solũ in legẽ cõmiserũt[c]: maxĩe quũ q priores cõueniunt̃, potuerit hosce cõtutores ad suscipiẽdã administrationẽ cõpellere[d]: q̃ties tñ cõtutor ob hoc cõuenit̃, qđ suspectũ facere, uel satis exigere noluit, ante magistratũ ex Mar. sñia cõueniet̃[e]: qđ pleriq; recte ĩtelligũt, etiã si à iudice uel testatore diuisa fuerit tutela[f]. Sed qd ĩ neglectis? tã em̃ qui

NEq; pactio, neq; transactio cũ q̃busdã ex curatori-

h l. actione. l. sub prætextu. j. eo. l. pen. j. de inut. stip.
k §. actionum. In stit. de act.
l d. l. sub prætextu. arg. l. 1. in fin. ad Tertul.
n l. ab emptione ff. de pact.
o d. l. siue apud.
l. 1. j. si plus un. ten.
p l. 3. in prin. ad falc.
r l. si donationis ff. quod met. caus.
gl. l. contractus j. de fide inst.
l. labeo. 2. de uerb. sig.
u l. in bonæ fidei ff. de eo quod cer. loc.
x l. inter. ff. de adm. tut.
y l. quid ergo. §. pen. de contr. iudic. tut. l. 1. supr. de diuer. rescr.
z l. si creditores. supr. tit. 1. gl. c. ac cusatus. uers. iudicari. de hær. in 6
b l. eadem. de du ob. reis. l. fi. j. de duob. re.
c l. si communẽ. ff. quẽad. ser. am.
d l. si separatim. in fin. de app.
e l. & hæredi. §. fi. ff. de pact.
f l. 2. j. de diui. tut.
g arg. l. fin. j. de diui. tut. l. fin. j. si tutor non geß.
h Cynus. Ray. Alex. Mod.
i arg. l. uir ab eo ff. de iur. dot.
k Inst. de sat. tut. §. pen.
l l. si pupillus. ff. de adm. tut.
m l. 1. §. nunc tractemus. de tut. et rat. distr.
n l. in magistratus. l. fi. in fin. ff. de mag. conue.
o l. si plures. 2. de adm. tut.
p l. 1. & 2. j. si tuto. non geß.
q d. l. si pupillus. et l. si stichum. §. pen. de sol.
r d. l. 1. §. plane. l. si ex duob. ff. de tut. et rat. dist.
s l. tres tutores. in prin. de adm. tut.
t l. fin. j. de diui. tut. l. fin. j. si tut. non geß.
u d. l. tres tut. §. non solum. l. ita §. quod si quis. eo. titul.
x l. 1. §. usq; adeo. de tut. & rat. distr.
y l. 3. ff. de adm. tut.
z l. Lucius. §. cũ test. de adm. tut.
a d. l. tres tut. §. 1
b Inst. de sat. tut. in princ.
c gl. l. si mora. ff. sol. mat.
d d. l. 1. si tut. uel cur.
e d. l. 1. §. usq; adeo.
f d. l. 2. de diui. tut.

gesserunt, quàm qui non gesserunt, neglexisse pariq; in culpa eorū respectu esse uidentur? & hoc casu nullum ordinis beneficiū est[g]: idq; supradicta ratione, nisi quum ea neglecta sunt, quæ gestis connexa erant, soli em̄ gerenti primum eo casu imputantur[h]. Diuisionis beneficium his competit, qui omnes gesserint tutelā, & soluendo sint[i]: ei aūt qui dolo administrauerit, uerius est id non indulgeri, siue solꝰ, siue cōmuniter cū alijs dolo aut culpa egerit[k]; quod & in magistratibꝰ decisum est[l]; hi enim ijsdem actionibus, quibus & tutores tenentur[m]: illis uero qui negligendo, & per contumaciam deliquerunt, non est denegandum id beneficium[n]: ut recentiores ferè omnes sentiunt, qui Hugolini, Actijq; discordiam conciliant, quā sententiam & nos supra probauimus. Continet aūt hæc diuisiōis exceptio meram defensionem unde cōtumaci auferenda non fuit, fauorabiliorq; est cessionis beneficio, quæ alterius oppugnādi causa instruitur, quod Bar. tradit[o]. Sanè id diuisionis beneficium, quod his qui soluēdo sunt conceditur, ad tempus finiti officij tutelæ referē: satisq; est tunc eos soluēdo esse[p]: ut Rapha. Ful. respondit[q]; quū in pluribus fideiussoribus secus sit, in quibus tempus litis cōtestatæ attenditur[r].

Actionis utilis beneficium ei tutori competit, qui in solidū cōuentus est, quū alij soluendo nō essent: potest em̄ à pupillo petere ut sibi actiones cedat, quibus contra alios experiri possit, si fortè aliquid inde aliquo tēpore, corradere queat, ut quia alij ad meliorem fortunam perueniant, tenetur em̄ pupillus cedere, dummodo ex proprio cōmuni ue dolo, aut etiam propria culpa ille non conueniatur[s]. Quod si cessionem sibi fieri non petierit, adhuc utili negotiorum gestorꝫ actione, ut pleriq; sentiunt ei succurritur[t], licet utilem tutelæ actionem alij malint[u]. Quod si pupilli facto cedi ea actio nō possit, agenti ei obstabit, cedendarum (ut uocant) exceptio[x]. Sed cur tutori pro alio soluenti lex actionem utilem concessit, & non fideiussori, qui pro confideiussore soluat[y]? Multæ rationes adducuntur, quæ utcunq; defendi possent, sed duæ probabiliores sunt. Prima, quod fideiussor soluēdo, id agit, ut principalem liberet, merito aduersus confideiussores non experitur, qui in quandam sequelam solum liberantur[z]: at tutor uel reus debendi, principaliter agit, ut contutorem uel alium reum liberet. Nec me mouet si dicatur, uideri potius propriæ obligationis tollendæ causa id facere[a]: quia quantum eius summæ respectu sit, q̄ actione utili à contutore peti potest, in ea contutor ipse principalis uidetur[b]; & ideo ab eo petetur, sicut fideiussor à principali peteret[c]: quod & in duobus reis dicendum[d]. Altera ratio est, magis succurri tutoribus, quia tutelā ex necessitate assumunt, q̄; fideiussoribus, qui sponte pro alio fideiubent[e]: nec tamen inuicem fideiubent, quod in reis debendi secus est[f].

g l. fi. ǰ. si. tut. l. tutores. qui post. §. in eum. de adm. tutor.
h d. l. tres tuto. §. in eo. l. tutor. qui. tutelam. de adm. tut.
i d. l. 1. §. nunc tractemus.
k argu. d. l. 1. §. plane. & d. l. 1. si tut. uel cur.
l l. antepe. de mag. conue.
m l. fi. de mag. conuen.
n d. l. si plures. de adm. tut.
o d. l. si plures.
p l. 1. ǰ. de diui. tut.
q cons. 135.
r l. inter eos. §. pen. & §. 1. de fideiuss.
s d. l. 1. §. plane.
t l. ex facto. §. de neg. gest.
u arg. d. §. plane. Lancelo. Dec. hic.
x l. stichum. §. pen. de sol.
y l. ut fideiussor. ff. de fideiuss.
z gl. l. ex facto. de neg. gest.
a l. & magis. ff de solut.
b §. pen. Inst. de sat. tut.
c d. l. ex facto.
d l. 1. ǰ. de duo. re. cum gl.
e l. si fideiussor. §. si necessaria. ff. qui sat. cogn.
f d. l. 1. authe. præsente. ǰ. de fideiuss.

bus siue tutoribus facta, auxilio cæteris est, in his quæ separatim communiterúe gesserunt[b] aut gerere debuerunt.

Quum igitur tres curatores habueris, & cum duobus ex his transegeris, tertium conuenire[c] nō prohiberis.

b ¶ GESSERVNT. Secus in his ad q̄ ipsi ex facto eorum obligarentur, cum quibus pactio uel transactio facta esset: in his enim uel ordinis uel diuisionis, uel cedendarum exceptione agentem pupillum submouere poterūt, quod supra delaraui.

c ¶ CONVENIRE. Pro sua uirili, quod indubitatū est, quum separatio à tutore, uel à iudice facta est[g]: quod si nulla separatio, uel à seipsis fctā est, adhuc idē dicendum, ꝓpter diuisionis beneficium, ipsis competens, si soluendo sint[h]: uel exceptionem cedendarum, quam agenti pupillo obijcient, qui cedere eis actionem non poterit, cui transactiōe, uel pacto à se renunciatum est[i]: solum igitur supra uirilem conueniri tutores poterunt, quum dolose egerunt, quod scilicet nullum dolosis detur cessionis auxilium[k]; nec diuisionis quidem, ut ego post Azo. & aliquos recentiores censui[l]: nisi spōte appareret pupillum eos uoluisse diuidere[m]: quod supra defendi posse existimaui[n]. Illud generaliter traditum est, licet tutoris pactum contutori non prosit, solutionem tamen prodesse, & ideo quanto solutum est, tanto minus à contutore petetur[o]: qua tamen in re argutantur aliq, tanq; ea pecunia non ob tutelam sed ob nouam transactionis causam soluta uideatur[p]: sed ut id uerum sit, negari non potest, quin adhuc ex causa tutelæ soluta aliquo modo dici possit[p]; uidetur'q; id hoc casu satis, quum adolescenti sufficere debeat, si damnum sibi resarciatur, non autē id ei concedendum sit, ut aliena cum iactura locupletior fiat[q]: qui proculdubio fieret, nisi contutoribus accepta ex transactione imputaret. Sed quid si tutor acceptilatione liberatus est? Et idem esse traditum est, ac si solutione liberarē, merito contutori acceptilatio proderit[r]. Nihil em̄ aliud est acceptilatio, q̄; ficta solutio[s]; quod tamen nō procedere Cyn. & Rayn. tradunt, quū tutela à iudice uel testatore diuisa est: non enim uideri potest, alius liberatus, quum pro parte separatim solum teneretur[t]. Idem censuit Barto. quum acceptilatio limitata est ad naturā transactionis[u]; uel, quod Fulg. ait[x], quū expressum est, pro parte eius tantum accepto ferri, cum quo transigitur[y]. In dubio tamen, acceptilationem super toto factam esse promptius est, ut fauore liberationis interpretemur; quum em̄ mero iure quilibet in solidum obligatus sit[z]: q̄uis beneficium diuisionis habeant, tamen de tota obligatione actum censeri, Paul. Cast. Alexanderq; hic tradiderunt, quos & ego sequor. Sed quid de cōfessione dicemus? An idem quod in solutione? Probat enim confessio solutionem[a]: merito contutori quoq; proderit, ut Raph. Com. respōdit[b]; quod fit, ut appareat in quibus casibus huiusmodi confessio ueram solutionem non probaret[c]: eodem modo de ea, sicut de pacto sentiendum esset[d]: magisq; in ea q̄; in acceptilatione limitandum.

g l. 2. ǰ. de diu. tut.
h d. §. nunc tractemus.
i d. l. si pupillus de de adm. tut.
k d. §. plane.
l gl. l. 2. §. fin. de cur. bonis dan.
m arg. l. si cred. supr. tit. 1.
n in 3. exemplo.
o l. si ex duob. de tut. et rat. distri.
p l. 3. in princ. ff. ad l. falc.
p l. et post rem. §. pen. ff. eod.
q l. nam hoc natura. de cond. ind.
r l. si ex plurib. ff. de acceptil. l. 4. §. 1. ff. de lib. leg.
s Bart. l. ex duobus. 2. q. de duob. re.
t l. 2. §. si tamen. de uerb. oblig.
u l. 3. ǰ. eo.
x consi. 135.
y l. si ex duo. ff. iudic. sol. arg. d. l. si creditores.
z d. l. tres tutores.
a l. publia. §. fi. depos.
b cons. 24. col. 1.
c l. pen. ǰ. de non num. pec.
d Bart. d. l. ex duobus. q. 9. Fulg. d. consil. 135.

QVVM

IDEM AVG.
Luctatio.

QVum te ꝓponas cum ſorore tua de hæreditate tranſegiſſe[b], & ideo certam pecuniam ei te debere cauiſſe. Et ſi nulla fuiſſet quæſtio hæreditatis, tamen propter timorem litis tranſactione interpoſita pecunia recte cauta intelligitur. Ex qua cauſa ſi fiſco ſoluiſſes: repetere nõ poſſes, & ſi non ſoluiſſes, tamen iure conuenireris.

QVVM te proponas. Quum dubitaret Luctatius ne à ſorore ſibi controuerſia moueretur, quæ in patris uel alterius hæreditate ius habere prætendebat, cum ea timore futuræ litis tranſegit: reſponſum eſt ualere tranſactionem, q̃uis lis adhuc cœpta non eſſet, quod intelligendũ, dũmodo ſororis expreſſa calumnia non argueretur[e]: uel probabilis nõ fuiſſet litis metus: non enim poſſunt partes fingere litẽ cauſa adiuuandæ tranſactionis, ubi lis probabiliter eſſe non poteſt[f]: alioqui nulla eſſet inter pactum tranſactionem'q; differẽtia[g]: indiſtincte'q; poſt rem iudicatã tranſigi poſſet[h], rei'q; ſolutæ repetitio competeret, quod tamen falſum eſt[h]: & ideo in claris nõ ualet tranſactio, ſicut nec cõpromiſſum[i]. Qua ratione & traditũ eſt, ſi ex lege municipij Prætor ſecundum fiduciarij Doctoris cõſilium ius dicere teneatur, in claris tamen perſpicuis'q; articulis non teneri[k]: niſi ex generalitate uerborꝝ legis ſuſpectam legiſlatori Prætoris cognitionẽ fuiſſe appareat, ne pro claro id duceret[l], quod ambiguum eſſet[l]: quod & à me reſponſorꝝ libro primo diſputatum eſt. Intelligendum igitur reſcriptum eſt, ut tũc ei locus ſit, quũ mulier hæc ꝓbabiliter litigare pôtuiſſet, ut quia de hæreditate patris, à quo exhæredata erat, ageretur, negaret'q; ipſa, iuſtam exhæredationis cauſam fuiſſe[m]. Idem ſi ex ſtatuto fœminæ dotatæ excluderent, ipſa'q; dotatam ſe nõ eſſe allegaret[n]: exiſtimauerim tamen ualere conuentionem quum poſſeſſor petitori, q̃uis calumnianti, nõ niſi eatenus dat, quatenus q̃libet diligens paterfamilias facti uexationem redimeret[o].

b ¶TRANSEGISSE. Accurſius actorem fuiſſe Luctatium exiſtimat, quoniam tranſigere ꝓprie actor dicatur, id eſt ab actione tranſire. Ego cum pluribus nihil referre ſentio, actor an reus fuerit: uerisimile'q; eſt, potius reum fuiſſe, ſeu timuiſſe, ne à ſorore conueniretur: receptius enim eſt, reum quoq; proprie tranſegiſſe cenſeri, quia tranſigere dicitur, qui præter intentatam actiõis in iudicio formulam aliquid dat, uel recipit, ut ſuper Rubrica declarauimus: recedit autem ab actione tam actor q̃ reus, alter actiue (ut Picus ait) alter paſſiue[o]: & ideo ſi ĩ lege municipij mentio fit tranſigentis, etiam reus continebitur, non tam ex regula correlatiuorum, ut quidam ſentiunt[p], q̃ (ut ego arbitror) ex ſermonis proprietate: utrunq; enim æqualiter ſubſtantia tranſactionis reſpicit: Decius eius perſonam inſpiciendam tradit, cui ex tranſactione acquiritur. Sed quum tranſactio non fiat, niſi ultro citro'q; dato & recepto, non putarim eius ſententiam hac in quæſtione procedere: ſolum igitur ei diſtinctioni locus erit, quum lex non tranſigentis, ſed acquirentis mentionem facit[q].

c ¶PROPTER timorem. Differt quidem caſus ipſe infortunium'q; ab eius metu: ſicut id qđ imminet, ab eo quod iam euenit. Vnde lex municipalis de aliquo actu uerba faciens, de eo qui iam abſolutus perfectus'q; ſit intelligetur[r], non de imꝑfecto[s], aut de antecedentibꝰ eius[t]. Et hoc eſt qđ dicimus, legis uerba cum effectu accipi debere[u]: & de re, quæ exequutionem facti cõſequuta ſit, non autem ex ſola animi deſtinatione inducatur[x]. Quandoq; tamen de timore mali idem quod de malo ipſo iudicamus[y]. Cicero in oratione pro lege Manilia. Nam in cæteris rebus, quum uenit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in uectigalibus, non ſolum aduentus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. Seneca: Peior eſt bello, metus ipſe belli. Vnde reſponſum eſt, remiſſionem publicanis perinde ex metu faciendam, ac ex ipſo bello fieret, quod Anch. cenſuit[z]. Sic & conductori timore peſtis de domo migranti, remiſſio mercedis fieri debet[a]: etiam ſi deinde uere nulla aduenerit peſtis[b]. Nam & timor armorũ idem operatur, quod uis re ipſa armis illata[c]: tametſi à ſicario uel prædone depoſita eſſent, quum facile reſumere poſſet: quod in eo reſponſum eſt, qui à puellæ fratribꝰ in ſtupro depræhenſus, matrimonio conſenſerat, metum'q; deinde allegabat[d]. Huc pertinet & torturæ, ſeu equulei timor[e]. Ad cuius allegationem ſubuertendam, ſolent iudices finita quæſtiõe, poſt aliquod temporis interuallum, confeſſionis ratihabitionem à reo exigere[f]. Sic & imminentis fugæ timor, eiuſdem eſt effectus, cuius ipſa fuga[g]: ut propria authoritate debitor à creditore capi, & ad iudicẽ deduci poſſit[h]. Vnde & generaliter traditum eſt, idem cenſeri, ſiue quis re ipſa à iudice coactus fuerit, ſeu ꝓbabilis coactionis timor allegetur[i]: cenſetur autem probabiliter is timuiſſe, cui per iudicis pœnale præceptum, uel generali edicto comminatum fuit[k]: nec enim tormenta aut fidiculas expectare quis debet[l]. in caſu uero legis noſtræ tum probabilis litis timor adfuiſſe uidetur, quũ uere actio de iure competebat: qui enim cogi poteſt, non dicitur ſponte dediſſe[m]: ſicut uelle non uidetur, qui obſequitur imperio parentis uel domini[n]. Idem ſi imperio legis, quæ creditoribus ſatisfieri iubet. Quod ſi actio ſolum de facto cõpetijſſe, non uideri timore litis tranſactum Dec. cenſuit, niſi adſint coniecturæ, quæ in præſentia eum acturum fuiſſe, probabiliter'q; id exiſtimaſſe reum arguant[o]: quæ ſententia & nobis placet, ne alioqui ibi fingi lis uideatur, ubi nulla omnino futura erat[p].

AGE

[left margin notes, partly cut off:]
...in ſumma.ff. ...ond. indeb.
...cum bl. §. ſi ...n lis.ff. eo.
...1.ff. eod.
... poſt rem.ff. ...l.
...gl. l. eleganter ...fin. de cond. ... deb.
...Alex. conſ. 22. ...1. in 1.
...Bart. ille aut ...c. de leg. 3.
...Paul. Caſt. con ...1.194. uiſo pun...o. in 2.
...Auth. non liat. de lib. præt.
...Bald. l. fin. j. de ...t. prom
...arg. c. dilectus. ...e ſimo.
...l. filiusfam. de ...eſt.
p l. fin. j. de iud ...ud. toll.

[right margin notes:]
q l. debet. in fin de ædil. edict. Bal. & Salyc. in rub. j de reb. cred.
r l. pen. in fi. j. & his quib. ut ind.
s gl. clem. 1. uerb. contrahere. de cõſanguin.
t Alex. conſ. 194 in 2.
u l. 1. in fin. quod quisq; iur.
x l. fundi. §. itẽ. l. ſeq. de act. emp.
y l. Pedius. in pri. de incen. rui. nau.
z Alex. l. diuortio. 4. col. ſol. mat.
a l. habitatores. in fin. loc.
b Caccialup. l. diem. q. 40. de offi. aſſeſſ.
c l. 3. § armis. de ui et ui arm.
d Alex. conſ. 44. in 4.
e l. 2. j. de cuſt. reo.
f Bart. l. 1. §. diuus. 2. de quæſt.
g arg. l. fugitiuus. de uerb. ſig.
h gl. l. quæſitũ. ff. de pig. Iaſ. hic.
i l. nouiſſime. ubi Bal. ff. quod falſ. tut.
k Bar. l. creditor de ſolut.
l Bal. l. falſius. j. de furt.
m c. præterea. 2. ubi Ioan. Andr. de iur. pat. c. bona fides. de reg. iur.
n l. 4. ff. de re iur.
o arg. l. 3. §. fin. de eo quod cert. loc. ubi Paul. Caſtr.
p in auth. de tabell. uerſ. & non fingant.

IMP. ALEXANDER
Aug. Antiliæ.

AGe cum Geminiano, ꝗ pater eius curator tibi datus, negotia tua gesserit[b]: & si apud iudicem negabit se hac actione teneri, quoniam transactio & aquiliana stipulatio interposita est, iudex contemplatione iudicij, quod est bonæ fidei, quæret[c], de quanta pecunia nominatim transactum sit, & si apparuerit de minore[d] transactum, quantam pecuniam reliquam[e] ex administratione curæ deberi probatum fuerit, soluere eum iubebit, quod non in stipulationem aquilianam obligatiõis iure tantum deductum est, quãti erat quantitas pecuniæ, quæ debebatur.

AGE CVM Geminiano. a ¶ Cum curator adolescenti ducẽta deberet, solaq́ centũ adolescens petijsset, tandẽ sup ea petitione trãsegit, & qnquaginta accepit: hic tradit̃ nihil impedire, quominus de alijs centũ rursus q̃stionem moueret[q]. Alij gñaliter ab adolescente petitam administrationis rationem interpretantur, deinde ab eo de certis rebus specialiter transactũ fuisse, & ideo non nisi earum rerũ respectu p̃iudicabit transactio[r]: quoniam scilicet limitata causa limitatũ effectum pariat[s]. Sed hic intellectus uerbis legis non admodum quadrat, qbus de certa pecunia, nõ aũt specie transactũ dicitur[t]. Verũ ego iungi utrunq; intellectũ debere arbitror, ut petitio quidẽ gñalis fuerit, rationẽ scilicet administrationis reddi, cæterum in causæ prosequutione id à creditore p̃tensum, ut certa quantitas, puta mille aurei, sibi hoc nomĩe darent̃, sup qua pecunia ꝓ CCCC. transactũ fuit. Hic traditur adhuc agi posse, quatenus probet̃ supra mille curatorem interuertisse.

b ¶ GESSERIT. Actione igit̃ negotioꝝ gestorum aduersus curatorẽ adolescentis agendũ est, nõ tñ directa: q̃ nõ nisi in uolũtario administratore cõpetit[u], sed utili[x]. Sed cur pupillo in tutorem dat̃ specialis actio tutelæ, in curatorẽ uero sola hæc gñalis negotioꝝ gestoꝝ: cũ nostra intersit etiã specialiter nobis succuri[y]? An quòd magis necessariũ est tutoris officium, censuit lex specialius in ea re ꝓuidere?[z] Datur em̃ tutor personæ, cũ curator solũ in bona ius habeat[a]: dat̃ etiã inuitis pupillis, cũ adolescentibus inuitis nõ dent̃ curatoris[b]: tametsi nõ ideo ante XXV. annum rerũ suarũ administratio unq̃ concedenda sit[c]: nisi aliter iudex decreto suo censuerit[d]. Adde q̃d quò maiore periculo & facilius pupilli q̃ adolescentes decipiunt̃[e]: eò & cautius agendum fuit[f]. Illud sciendũ etiã, hanc actionẽ negotiorum gestoꝝ tametsi utiliter solũ cõpetat, nihilominus bonæ fidei esse, q̃d plerique hinc annotarunt. Nam & traditũ est actiones, q̃ directæ sunt bonæ fidei, eiusdem naturæ censeri cũ cõtrario iudicio intendunt̃[g]: opinor, quia simili conditione censetur distractus cum contractu[g].

c ¶ QVAERET. Poterit igit̃ iudex reum compellere, ut exceptionẽ suam gñaliter ꝓpositam declaret[h]: q̃d in his intelligendũ, quæ in facto cõsistunt: tunc em̃ nõ minus apte & clare reus excipere, q̃ actor agere debet[i]: in his quæ iuris sunt secus est, ualetq́ rei exceptio gñaliter negantis ius actori cõpetere[k]: et ita cæteri hic sentiunt. Sed certe lex nostra non cõmunem regulã, sed aliqd q̃d specialiter bonæ fidei iudicijs indultũ sit, attingere uidetur. Sunt qui hic ꝓbari existiment in hisce iudicijs iudicem etiã parte non petente ꝓcedere posse, uerũ id nimirum cõmuni regulæ derogaret[l]. Ego existimo ĩ hoc uerti bonæ fidei iudiciorum fauorem, quod quamuis reus ex generalitate uerborum petitionis, itemq́ Aquilianæ stipulationis adiuuaretur, nec probatiões ab eo exigi debeant, liceat tamen iudici q̃rere, eumq́ interrogare, quid in ꝓsequutione causæ actum sit, an non obstante uerborũ gñalitate de certa solũ pecunia transactũ fuerit[m], cũ alioqui regulariter interrogatiões non admittantur, si ad litis decisionem spectant, sed solum quæ iudicij instruendi præparandiq́ causa fiunt[n]. Existimauerim igitur quod lex ait, quæret iudex, ad partis cuius interest petitionem intelligẽdum[o]: ꝗ si dura uidetur hæc subauditio, potest responderi, eo ipso quod actor negotioꝝ gestoꝝ actionem, quæ bonæ fidei est intentat, adhucq́ extinctam non esse asseuerat, censeri cõsequenter à iudice petijsse, ut huius rei uestigãdæ causa ipsum qui cõuenitur interroget. Cõsequentia em̃ latius in materia fauorabili accipiuntur, q̃ in ea quæ non ita fauorabilis sit[p].

d ¶ DE MINORE. Hinc ostendit̃ eũ, cui CC. à Titio debeantur, posse centũ sola petere, quod solent aliqui creditores facere, ut experiant̃ quid in minore summa ꝓbare possint: quo argumento censuit Angelus eũ qui actiones plures ex uarijs iniurijs uel pluribus furtis habeat, posse una tantum, si uelit, interim experiri[q]. Si tñ allegaret reus id calũniæ causa fieri, ut maiore tædio laboribusq́ afficeret̃, deberet iudex actorem cõpellere, ut unico iudicio ageret[r]: qua ratione receptũ quoq; est, non concedendũ actori ut reum pluribus libellis uexet, reo scilicet opponente[s]: nam & uice uersa cogi nõ potest creditor, ut particularem solutionẽ recipiat[t], qua de re alibi disserui.

e ¶ RELIQVAM. Limitata ergo causa limitatum effectum producit[u]. Vnde immunitas alicui ob ægritudinem data, de personalibus solũ muneribus intelligitur[x]. Promisso restituendi damni inter socios, quatenus in cõmuni negotio quis illud subierit restringitur[x]. Sic nautæ uel caupones de eo solum tenentur, quod exercentes suum negotium receperint, extra negotiũ ex edicto non tenentur[y], Sic uidemus legatum

ob

q gl. in uerbo nominatim.

r gl. uerbo iubebit.

s l. in agris. de acquir. rer. do. Fely. c. cum ordinem. de rescr.

t l. sed Iulianus. §. mutui. ff. ad Maced.

u Bart. supr. l. 1. col. fin. l. 2. §. pen. de neg. gest.

x l. curatori. j. de neg. gest.

y l. 1. §. dixerit. de publica.

z §. est autem. Inst. de tutor.

a l. ne copulandis. j. de nupt.

b §. item inutilis. inst. de cur.

c l. 1. de minor. ff.

d l. in uniuersis. j. qui dar. tut.

e §. impuberes. inst. de susp. tut.

f l. alienum. ff. de pœnis.

g gl §. actionũ. uerb. tutelæ. de act.

g l. Pompon. §. præterea. de acquir. poss. l. si ad resoluendam. j. de præd. min.

h Butr. c. 2. de lib. obl. Alex. hic.

i l. 1. §. labeo. ff. de flum.

k l. fin. in pri. ubi Bald. j. de dolo ... [partly cut off]

l l. j. ut quæ ... aduo.

m l. ubicunq; ... inter. act.

n Bar. l. 1. de in... actio.

o l. 4. §. hoc aud... iudic. de dam. inf...

p l. binas. de ser... urb. præd. c. fin. ... de uerb. sig. l. fi. ... §. fin. de leg. 3.

q l. interdum. 2... §. fin. de furt.

r Bart. l. in commodato. §. duobus. commo.

s Alex. Aret. l. qui totam. in fin. de acq. hæred.

t l. tutor. §. lucius. de usur.

u l. in agris. de acq. re. dom. l. 1. ... j. de fideiuss.

x l. 2. §. corporis. ... de uac. mu.

x l. cum duobus. §. cum erat. pro soc.

y l. 3. §. eod. naut. caup.

ob causam relictum, secundum eam restringi [z]. Vnde & finita causa dilationis, finitur dilatio [a]. Et finita causa priuilegij, extinguit priuilegiu [b]. Et generaliter solet causa cuilibet dispositioni adiecta, dispositionem ipsam coarctare [c]. Sic & ratio legis eã restringit [d]: & cessante ratione uel causa, cessat ipa dispositio [d]. Inducitq; hæc recẽtiores uarijs quæstiõibus, ut domini non teneant de familiæ delicto, si extra ministeriũ suũ ea deliquat [e], ut prætor de apparitorũ suorum crimine non obliget, si extra muneris sui causã peccauerint [f]. Vt nuncio publico extra officij sui causam nõ adhibeat fides [g]. Vt fideiussor ultra causam fideiussionis exigi non possit: ut si in causam campsoriam ꝓmisit, ex mercimoniali non teneat [h]: si pro fidelitate præfecti arcis spopondit, non nisi ob custodiam teneatur, pro præfecti furtis & concussiõibus nõ teneatur [i]. Quo exemplo Picus se pro eo respõdisse ait, qui in causa syndicatus prætoris fideiusserat, ut pro stupris à prætore ꝑpetratis nõ teneat, sed solum quatenus in officiũ suum respicientibus deliquerit: nam & syndici, non nisi de eis criminibus inqrere possunt [k]. Sic quũ lex certis iudicibus mercatorũ causas demandat, de eis solum intelligetur quæ mercimonij causa cõtro uertũtur [l]. Sic & lex plenam fidem iubens Thesaurarij uel mercatoris libris adhiberi, ad causã munus Thesaurarij uel mercimonij spectantem restringitur [m]: & ita Pontanus, Aret. Iason cẽsuere. Contra Dec. quia à generalitate uerborũ legis recedendũ non est [n], quæ mercatoris uel thesaurarij mentionem fecisse demonstrationis causa uidetur, non limitatiõis [o]. Sed ego cõmunem sententiam sequor, quod lex hæc iuris communis correctoria restringẽda sit: & quia uerisimile nõ est, id priuilegium personæ, sed causæ potius cõcessum, quũ probabile non sit, tantum fidei mercatorum indulgeri, quam in aliquibus leuẽ uidemus, & ideo non satis legibus hi approbant [p]: ut quibus illud sit semper in ore:

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum,
Virtus post nummos.

Nam & Mar. Cic. ditari eorum plerosq; ex mendacio affirmat. fatendum itaq; mercatorũ mentionem in eo statuto nõ demonstrationis tantũ, sed & limitationis causa fieri. Cæterum ex quibus causis generalia legum uerba limitari restringiq; possunt, diffusissime à nobis tractatũ est lib. de uerborum significatione primo.

IDEM AVG.
Numedio.

Actione administratæ curæ ab eo, qui legitimæ ætatis annos compleuit, in aquilianã stipulationem deductã, & acceptilationem secuta, sublatam esse constat.

ACTIONE ad. Duplici modo cõtrahit transactio, pacto nudo, itemq; acceptilatione. Si pacto nudo trasegerim, tuq; cõuentionẽ non obserues, priore actiõe, super qua transactum erat, experiar, & tibi de transactione excipienti de dolo, inobseruãtiam replicabo [a]. At quoties accepto lata est prior actio, ut in hoc rescripto dicit, suscitari exerceriq; amplius neqt [b], sed solũ de dolo agitur: qui qdem tripliciter cõmitti potuit: & primo ante transactionem, quũ curator dolose administrauit, sed de hoc consentiunt omnes in lege nostra nihil attingi [c]. Secũdo in ipsa transactiõe, ut qa reus dolo malo actori persuasit, ut accepto ferret, & de hoc rescriptũ nostrum Azo Accur. q; interpretantur, cum qbus & cæteri sentiunt: caretq; hæc interpretatio omni fere scrupulo, nisi quod unum id aduersari uidetur, quod actio qua tenetur curator, bonæ fidei est [d]: q̃ casu & eius remissio eandem naturã seruare debet [e]. Dolus autẽ contractui bonæ fidei causam præstans, ipso iure cõtractũ infirmat [f]: & tamẽ hic tradit acceptilationem ualere. Sed ultra alios [g] ego respondendũ arbitror, quod actio negotiorũ gestorũ, quæ in curatorem datur, & bonæ fidei est, per Aquilianã stipulationẽ nouata est [h]: & trãsactio subsequẽs stricti iuris est, merito ꝓpter dolum ipso iure non perimit [i]. Non enĩ dolose creditor in eo læsus est, q actio fuerit nouata, quippe parũ id sua interesset [k]: sed in eo, quòd stipulatio ipsa noua, quæ iam stricti iuris erat, acceptilatione perempta est. Tametsi & illud dici possit, transactionem, sicut alios contractus innoĩatos, generaliter stricti iuris esse, quod supra in rubrica defendimus. Tertio, dolus post transactionẽ cõmitti potuit, quia reus dolose non soluat, promissaq; non adimpleat, & hoc de dolo Pyleus legem nostram interpretatus est. Contra sentiunt pleriq;, quia si reus nõ obseruet, præscriptis uerbis uel condictiõe ob causam conuenitur [l]: quæ actiones ubi competunt, ad subsidium edicti de dolo recurrendum nõ est [m]. Addunt alij impossibilẽ hanc esse positionẽ, quũ ea transactiõe dolus futurus remitti non potuerit [n]. Sed id parũ me mouet, uerisimile est enim Pyleũ de posteriore alia trãsactione, sup dolo particulariter facta, legis nostræ exceptiuã clausulã intellexisse: magis itaq; prior ratio urget. Sed tamen ea non obstante duobus casibus defendi hæc interpretatio potest: & Primus est, quẽ Bart. probat, cum non solum actum est actionẽ accepto ferri, sed etiã ꝓmissum ab actore fuit, quod nec de facto unq; ipsum reum inquietaret: huiusmodi enim promissio nunquã perfecte adimpleri potest, ut quæ tractum usq; ad extremum uitæ exitum habeat [o]: merito præscriptis uerbis agere nõ poterit, quoniam hæc actio non nisi ei datur, qui perfecte ex parte sua adimpleuit [p]. Non aget quoq; cõdictione ob causam, qa ea nõ nisi ex duplici capite cõcedit, pœnitẽtiæ aut moræ [q]. At pœnitẽtiæ nullus in transactione est locus [r]: mora uero per reũ nulla est cõmissa, quũ actor ipse nõdũ adimpleuerit [s]: meritò ergo quũ nec actio ꝑscriptis uerbis, nec cõdictio hoc casu cõpetat, in subsidiũ agi de dolo debuit. Videt enim actũ ut actore eo modo quo potest adimplente, reus statim conuenta ꝑsolueret, quod quũ minus fecerit, dolose egit [t], & ita pleriq; propter Bart. authoritatẽ senserũt. Sed Aret. & Rimin. plurimis rationibus aduersantur: nam & mihi durum uidetur, ei qui perfecta non adimpleuit, potius actionem de dolo, quæ rei famam onerat, ideo nõ nisi in eius odium datur [u], concedi, quàm conditionẽ uel præscriptis uerbis actionem [x]: & id aduersus ipsum

q reum,

Marginalia (left): l. seio. in prin. an. leg. | l. à filia. §. aliũ ad treb. | l. titia. §. usus. de leg. 2. | l. cum pater. §. dulciss. de leg. 2. | l. adigere. §. quamuis. de iur. pat. | c. cum cessante app. | Bar. l. ne quid. incen. rui. nau. | Angel. l. 1. ꝫ. si ... prouin. | Doct. c. cum pa... de app. | Bald. cons. 2. 5. | Bal. l. 1. ꝫ. de mag. conuent. | Bal. l. 2. ꝫ. de ... ratoin. | l. fin. ꝫ. de iur. ... iud. | l. si quis. §. rationem. de ædil. | l. 1. §. ut generaliter. de leg. præ. | l. mella me ali. | l. quidã test. in prin. de leg. 3. | ... l. cum pater ... mẽsæ. de leg. 2. | l. antepen. in ... ꝫ. de cohar. lib. | l. cum propon. ... supr. tit. ꝫ. l. si ... ꝫ. eod. | l. qui res. §. fin. de solut. | Sed in l. 1. supr. eod.

Marginalia (right): d supr. l. prox. | e glo. l. de tutela. ꝫ. de in integ. restit. | f l. et eleganter. in prin. ff. de dol. | g hic. et in l. sub prætex. ꝫ. eo. | h §. 1. Inst. quib. mo. toll. obl. | i l. pen. ꝫ. de inut. stip. | k l. 1. §. pen. ff. de dol. l. si causa. in fin. ꝫ. eod. | l l. si quis accepto. de condic. ob causam. | m d. l. 1. §. pen. | n l. iurisgẽ. §. si paciscar. ff. de pa. | o l. ubi. ꝫ. eo. l. eleganter. §. pen. de condic. ind. | p l. naturalis. §. 1. de præsc. uerb. | q l. si pecuniam. l. 1. in prin. de condic. ob causam. | r l. quamuis. ꝫ. e. | s l. Iulianus. §. offerri. de act. empt. | t l. si procuratorem. §. dol. ff. m. i. | u l. 2. ꝫ. de dolo. | x l. quoties. de præscr. uerb.

ducta [b], & per acceptilationē extincta, nullā aliā ſupereſſe, niſi de dolo intra conceſſa tempora, nō ambigitur: niſi [c]

reum, qui in mora non ſit, multo minus certe in dolo [y]: quum ſi in mora eſſet, fateatur Bart. con dictioni locū futurū [z]. Nam & ſi affirmemus id actum cēſeri, ut ſufficiat ſi actor eo modo adimpleat quo poteſt, cur ex partiū uoluntate pinde cōdictio uel præſcriptis uerbis actio non datur, ac ſi pfecte adimpletū fuiſſet? Conſtat eñ naturalia cōtractus uel tacito pacto remitti poſſe [a]. Secundus eſt caſus qui magis contextis uerbus cōuenire uidetur, ut contractum hic facio ut des exiſtimemus, quo in cōtractu regulare eſt, ei qui fecit, aduerſus dare detrectantem, actionem de dolo cōpetere [b]. Is eñ qui remittit tūc dare cenſetur, quū debitum liquidū remittit [c]. Sed quum debitum liquidum nō eſt, quia fortè nihil debeatur, tunc qui remittit, facere cenſet̄ [d]. Nec me mouet quod quādo ex facto agētis aliquid reus accepit, actionem de dolo nō competere Bart [e]. cenſuerit, quia hæc ſentētia uera nō eſt, & reſponſū Pauli uiolat [f]. Et ut demus uerā eſſe, nihil adhuc Pyleo obſtat, quū non conſtet reū hac ex tranſactiōe aliquid accepiſſe [g]: qd enim ſi bonam cauſam fouebat? In dubio enim de dolo agi Bartol. quoq; ipſe & Aret. & pleriq; alij ſenſerunt [g], quos & ego ſequor.

y Bar. l. ſi Inſulā uerſi. 3. oppono. de l. fid. ff. de uer. oblig.
z d. l. 1. in prin.
a glo. l. pact. ff. de contrah. empt.
b d. l. naturalis §. ſi qd ſi faciā.
c l. ſi mulier. de de condic. ob cau.
d Bar. d. §. quod ſi faciam. Iacobel. Butr. Saly. Fran. Tyg. hic.
e l. cū mota. j. e.
f d. §. quod ſi faciam.
g l. pe. de lib. le.
g d. l. 1. §. pe. de dol.

b ¶ DEDVCTA. Fuit neceſſaria Aquiliana ſtipulatio duplici ex cauſa. Primo, quia licet tutela ex lege XII. tab. introducta ſit [h]: & ad eius ſimilitudinē cura [i], tamen obligatio quæ inde oritur iuriſgentium eſt, & actio negotiorum geſtorum, licet ciuilis [k], ab eo iure originē trahit, quæ quum extenſa ſit, ut in curatorem detur, ſuam tamen naturā ſeruat [l], ut naturalis cenſeatur. Vnde ciuilis ratio, quæ in acceptilatione uerſatur, eam ipſo iure tollere non potuiſſet [m]: merito prius nouatione opus fuit, quæ præcedentem non omnino perimit, ſed transfundit [n]: & ita Accur. ſentit, quem pauci ſequuntur. Alij neceſſariam alia ratione aiunt. Aquiliana enim ſtipulatio ſolam obligationem perimit, quæ uerbis contracta ſit [o]. Et ideo ſiue præcedens obligatio ſit iuriſgentium, ſiue iuris ciuilis, ut accepto fieri poſſit, prius in uerborum obligationem transformanda eſt. Nam & contractus emphyteuticus, quem conſtat iuris ciuilis eſſe, acceptilatione ſola extingui nequit, quia nō uerbis contrahitur, ſed conſenſu, ut pleriq; omnes hic tradunt [p].

h §. 1. Inſt. de tut.
i Inſt. de cura. in princ.
k l. 2. §. deinde. de orig. iur.
l l. præcedent.
m §. ſed naturalia. Inſti. de iure natur.
n l. in rem. §. itē de rei uendi.
o l. an inutilis. §. acceptū. de accep.
p gl. §. j. uerb. cæteræ. Inſt. qui. mod. tol. obl.

c ¶ NISI. Sunt qui dictionē hanc idem ſignificare exiſtiment, quod ſine [q]: quæ ſentētia, & authore & ratione caret: quum uerius ſit, ex ſi non, formari [q]: & ideo oēs fatentur cōiunctionem eſſe exceptiuam, quæ (ut ex textu noſtro appare t) dupliciter conſtruitur, quandoq; enim ſub eodē uerbo regitur: quandoq; aliud ipſa exigit, quod tum facit, quum de alio termino agitur, q̄ qui priore clauſula continebatur [r]. Igitur quū dictio ſit exceptiua, apparet ſi præcedens clauſula affirmatiua ſit, exceptiōe negationem induci: ſi uero præcedens neget, exceptio affirmabit. Contrarium enim præcedēti ſenſum ſemper inducit, ut ſi teſtator ſcripſerit, Sempronio amico meo non lego niſi Stichum & Pamphilum: cenſebitur enim eos legaſſe [s]: licet aliqui abſq; ratione diſſentiant [t]. Idem dicēdum quum quis, non promitto inquit, niſi pōtifex Peruſium uenerit, ualet promiſſio, & poſt pontificis acceſſum utiliter ex ea agetur [u]. Sed pone, reus poſitiōibus actoris reſpōdens, ſic uerba concepit. Nego eas, niſi probētur: nunquid eis probatis, etiam propria cōfeſſione cōuictus cēſebitur? Bal. cenſeri credidit [x]. Ego diſſentio, quia contrarius ſenſus non eſt: confiteor, ſed non nego, quod medium quiddam eſt inter negantē & uere affirmantem [y]: ſuæq; reſpōſionis ambiguitas, ex eius mente interpretationem capiet, ne ſcilicet confeſſus uideatur [z]. Pone rurſus, dixi puellæ, non habebo aliam in uxorē niſi te, an præſens matrimonium cōtractum erit? Et aliqui cēſuerunt [a]: ſed recentiores diſſentiūt, propter uerbum futuri temporis, nec quicq; ſpeciale fauore matrimonij arbitrantur, quum nec fauore libertatis id inductum ſit [b]. Et quod de uerbo futuri temporis traditur, etiam de infinito præſenti dici poteſt, quum ueriſimiliter actum eſt ad futurum referri [b]: ut ſi dixerim: Promitto nulli uendere niſi tibi: non enim hac exceptione actus ponitur, ſed potētia tantum, ut hic tradunt oēs [c]: plurimumq; efficit huiuſmodi promiſſio, quod ſcilicet cuicunq; alteri uendere promiſſor nō poteſt. Sed quid in ea quæſtione arbitrandum eſt? Puella iuueni ſe appellanti reſponderat, nolo ut me cognoſcas niſi honeſte: atq; ita ſe facturū iuuenis receperat, uitiaueratq;. Reſpōdit And. Siculus [d] matrimonium cōtractum uideri, quum honeſte eo modo attingi mulier citra matrimonium nequeat [e]. Nam (ut in carmine ad Hymenæū inquit Catullus poëta) * Nihil poteſt ſine te Venus, Fama quod bona comprobet Commodi capere, at poteſt Te uolente: quis hic deo Cōpararier auſit? Sed certe abſq; conſenſu matrimoniū nullum eſt: nec uериſimile eſt, iuuenem his uerbis tam conſenſiſſe, quàm puellari ſimplicitati illuſiſſe, quod & aliqui hic ſenſerūt [f]. Et hæc quidem exempla ad primam ſpeciem ſatis ſint, quum eodem uerbo, & principalis clauſula, & exceptio regitur. In ſecunda ſpecie, quum exceptio ſub priore termino nō compræditur, ſed aliud uerbum requirit, duplex tradita eſt cōcluſio. Prima eſt, ut ſi præcedat affirmatio exceptio neget, in teſtamentis propria cōditione [g], in contractibus impropria, ut quæ actum interim nō ſuſpendat, ſed eueniēte conditiōe reſoluat [h]: quade re uidenda ſunt, quæ alij tradidere [i]. Sequens concluſio difficilior eſt. Et eſt, ut ſi præcedat negatio, exceptiua ponat, non actum, ſed potentiam; exempli cauſa, quum teſtator, Oneſiphore (inquit) liber ne eſto, niſi ratiōes reddideris: redditis enim rationibus, nō ideo erit liber, ſed prohibitio ſolum ceſſabit [k]. Sic & peccatum (inquit lex) non remittitur, niſi reſtituat̄ ablatum [l]. Nunquid reſtituto furto, remiſſum eſt peccatū? Certe non, neceſſaria enim adhuc confeſſio pœnitentiaq; eſt [m]. Sed cur cum affirmatiua actum ponat, negatio non actum, ſed potentiā neget? An quia plus negat negatiua, quàm ponat affirmatiua [n]? Hæc eñ ſolum actum ponit, illa & actū & poten-

q Fulg. Iaſ. hic
q gl. l. ſancimus. §. 1. j. de don.
r Bar. l. ſi cum. §. fi. ſi quis caut.
s l. 2. ubi Iaſ. in prin. j. de bo. poſ. ſecund. tab.
t Iaſ. hic.
u Bald. c. cum a[…] ceſſiſſent. de cōſ[…]
x d. c. cum acce[…] ſiſſent.
y c. is qui tacet. […] de re. iur. in 6. gl[…] l. ſi putas. j. de p[…] tit. hæred. in fin[…]
z l. ſi quis inte[…] tione. de iud. Bar. l. is qui reus. col[…] pen. de publ. iud[…]
a Abb. c. ex par[…] te. de ſponſ.
b l. Titia. §. ſi n[…] de manu. teſt.
b glo. l. 5. §. pen. de uer. obl.
c l. ſi ſterilis. § ſed ſi ita. de a[…] empt.
d conſ. 6. in 1.
e c. cum ſuper. e[…] de teſt.
* In Epitalamio Iuliæ & Mallij.
f Cald. & Præpo. d. c. ex parte. Pius. l. 2. j. de ſecund. nupt.
g l. ſic fideicom[…] §. fideicommiſſū. de leg. 3.
h l. oblig. ſi re. ff. de act. & obl. §. conditio.
i l. 2. ff. de in diem adiect.
k l. Titio. §. fin. de manu teſt.
l c. peccatum. de reg. iur. in 5.
m Bald. c. præter ea requiſiſti. colū. pen. de app.
n glo. l. hoc genus de condict. et dem. glo. 2. c. 1. de reg. iur. in 6.

& potentiam negat. An quia cum testator inqt, Onesiphore liber ne esto: si de solo actu intelligeretur, uerba essent superflua, eo enim ipso quòd tacet, & nihil ei legat, liber non est, quum datio libertatis factum requirat, merito ut uerba aliquid operentur, non solum actum, sed & potentiam abnegant [o]. Quapropter si dationem libertatis præcessisse ponamus, quàmuis deĩde negatiua clausula cũ subsequente exceptiõe subiecta proponatur, secus erit, ualebit'que datio libertatis, quoniam prædicta ratio cessat, apparet enim de actu nõ de potentia excipi [p]: quod & Iason hic attestatur.

specialiter [d] etiam de dolo transactum sit.

IDEM AVG.

Suacatio.

QVum te transegisse cum hærede quondam tutoris tui profitearis, si id post legitimã [b] ætatem fecisti, frustra desideras, ut à placitis recedatur: licet enim, ut proponis, nullũ instrumentum intercesserit, tamen si de fide

d ¶ SPECIALITER. In sua specie: licet non singulariter, seu (ut uocant) in indiuiduo [q]. Triplici autem modo remissio doli considerari potest. Aut enim trãsactio ipsa facta est per dolum, ut quia quis ad liberationẽ inductus est, & omes ex textu nostro affirmant non censeri remissum hunc dolum, nisi specialiter eius mẽtio facta sit. Aut de dolo quærimus, qui in ipsa administratione interuenerit, & specialiter quidẽ remitti potest [r]. In generali uero transactione remissum nõ uideri aduersus Accur. receptius est [s]: nisi reus nullum lucrum ex huiusmodi dolo fecerit, nihil'que ex reliquis penes se habeat [t]: qua de re uidẽda sunt, quæ alibi diffusius tractantur [u]. Aut de remissione doli futuri agitur, & constat nec specialiter quidem dolum de futuro remitti posse [x]. Quapropter si testator tutorem à reddendis rationibus liberet, dolum'que se remittere dicat, non tamen sic tutori cõsulit, quin de dolo conueniri possit [y]: qđ de dolo uero intelligendum est: præsumptus enim tacite potest remitti, licet expresse nõ possit [z]: sicut & culpa eo casu remissa censebitur [a]: item dolus qui non ex animo, sed re ipsa interuenerit, nulla enim hinc occasio delicti oritur, ut Bald. censuit [b]. Idem respõdit Dec. [c] in dolo qui nõ perpetrando, sed negligendo commissus est, qđ dictum ex Fulg. [d] restringitur, quum tutor coniunctus pupillo est, nec locupletior factus, quæ sententia uerior uidetur. Sed quid si testator nõ solum tutorem liberauit, sed addidit, quicquid exactum ratione doli fuerit, id restitui tutori uelle? atque ita fidei hæredis commiserit? & Dyn. [e] Ray.'que respõderunt ualere fideicommissum: quos Angel. [f] sequutus est, & Cornæus, idem'que fere & Alexan. sensit: quibus & nos assentimur, ut quatenus damnum inde patiatur cõsequi debeat, quoniam id Iuliani respõso cautum uidetur [g]: quod aliqui dissentientes interpretatione sua uiolant, dum aut de dolo loqui eum negant, aut de præterito intelligunt, quum ex præcedentibus respõsi uerbis cõtrarium appareat. Nec me mouet quòd dolus de futuro remitti nõ possit, quia satis fateor dolum remitti nõ posse [h]: sed tamen legatum ualere, quum testator de re sua liberam deponẽdi facultatem habeat, nec dolus fiat uolenti [i]: qui tamen nõ omnino impunitus erit, quum sarto tutori damno nihilominus grauata eius futura sit opinio, cõdemnatione'que doli infamia sequatur [k]: quæ grauis censetur pœna [l]. Quod si testator doli specialem mẽtionem non fecit, sed simpliciter ἀνεκλογίστην tutorẽ esse iubeat, et tantundem leget quantum eo nomine exactus unquam fuerit: satis putarem nõ censeri testatorem in eum casum prouidisse, quo dolose ageret: & ita aliq ex aduersantibus loquuntur [m]: licet Franciscus Cremen. inter Alexãdri cõsilia aliter respõderit [n]: & præterea alij quidam [o], quos hic Iason recenset, quorum sentẽtiam ueram tunc solum putauerim, quũ manifestaria fraude hic usus fuisse depræditur, uel cũ aliàs tutor nõ de damno uitando ageret, sed lucrũ ex dolo suo faceret [p].

QVVM TE transegisse. Quum de transactiõe ex cõfessiõe partis cõstat, alia probatio per scripturam necessaria nõ est. Vnde apparet pro substantia transactiõis non requiri, ut scripturæ mandata sit: quo argumento idẽ à plerisque traditũ est de arbitratoris laudatiuo [a]. Illud enim transactio quoque est. Dec. cõtra, quũ transactio nõ ualeat nisi aliq ultro citro'que dato & recepto [b]: & tñ illud laudatiuũ ualeat, etiã si alter omino absolutus sit, nil'que alteri dederit [c]. Vnde existimatũ est, id laudatiuũ lata tãtummodo transactiõis appellatiõe cõtineri. Sed tñ ut id ita esse fateamur, nõ sequitur quin argumentum de uno ad aliud, tanque de similibus ualeat, & ideo uera sit cõmunis sentẽtia [d]. Sed an idem sit in arbitro? Et nõ uidetur, quia redacta sunt arbitria ad similitudinem iudiciorum [e]: & ideo sicut iudices scripto proferre diffinitiuas debẽt, ita etiam arbitri [f]: quæ sentẽtia in arbitro iuris uerissima [g] est, in compromissario uero dubia, quoniam expressum iure nõ reperitur, ut scripto iudicare debeat, quũ & notionẽ solum, nõ autem iurisdictionem habeat [h]: quod si quando cõstat cõpromissarios scriptò iudicasse [i]: non sequitur id magis ex necessitate legis factũ, quàm ex facti euentu [k]: quod Dec. aduersus cõmunẽ sententiã credidit.

b ¶ POST LEGITIMAM. Ante enim legitimam ætatem, si minor læsus ex transactiõe esset, restitui in integrum posset [l]: nõ uidetur autem læsus quando id fecit, quod etiam diligens paterfam. facturus fuisset [m]. Idem si propter futurum euentum incertus fuit, an sibi ius cõpeteret, mutuum'que periculum remisit [n]. Sed & in dubio, id est quum dubitatur an læsus sit, uerius est non restitui, id'que litium odio, ut Alexander censuit [o]. Et hinc annotãt Doctores, legem generaliter loquentem, etiam de minoribus intelligi, nisi nominatim excepti uerbis legis sint [p]: & ideo lex municipalis ad cõpromissum cõsanguineos cogens, in minoribus quoque obseruabit [q]: & censoria lex de uectigalibus loquẽs, minores

al. d. c. cum ... ssißent. — si quis ita li... atem. §. fin. ... atulib. — ...ar. l. 1. in fin. — ...in ius uocat. ...ier. — ...i quis ratio... in fin. ff. de ...eg. — ...Aurelio. §. fi. ...c lib. leg. — ...r. d. §. fin. — ...§. fin. — ...si unus. §. il... ff. de pact. — ...quidam dece... in princ. de ...tut. Bart. d. ... — ...l. ubi Bald. j. ...usufruct. — ...cum tale. §. 1. ...Paul. Castr. ...e cond. mo de ... — ...lyn. c. si dili... ...i. col. antepe. ...or. comp. — ...sil. 178. 192. ...nf. 25. col. 2. — ...l. quidam de... ...ns. uers. dam. ...s. & 144. — ...1. 313. in 1. A... ...54. in 2. — ...uers. damnũ. — ...l. quidam. u... ...etr. & Iaco. — ...l. cum conue... ...t. de. pac. dot.

i l. cum donatio. j. eod.
k l. 1. de his qui not. infam.
l l. iusta. ff. de manu uinct.
m Fulg. cons. 103. Ang. 175.
o Anch. cons. 117. Ana. 6. Cur. 66. Sal. l. cum necessitatem. j. de fideicom.
p d. uers. damnũ.
a glo. in auth. ut differ. iud.
b l. transactio. j. eod.
c Bar. l. quod si Ephes. §. 1. de eo quod cert. loc.
d l. non possum. ff. de leg.
e l. 1. ff. de arb.
f l. cum antea. j. de arb.
g l. 1. j. de sententijs sine peri. reci.
h l. aut de re iud.
i d. l. cum antea
k gl. l. 1. j. qñ nõ pet. partes.
l Rubri. j. si aduer. trans.
m l. uerum. §. item. de min.
n l. de fideicommisso. j. eod.
o l. minoribus. de min. Alex. l. necessarijs. colũ. 2. de acq. hæred.
p Bald. l. pen. j. de in fam.
q Bal. l. fin. j. de in integ. resti.

quoq; ad uectigal adiget[r]: quod & generaliter admittendum eſt[s], ut tamen ſciamus, non ideo eis ſublatũ reſtitutiõis in integrum auxilium, & ſi qua remedia ei ætati iure cõmuni ĩdulgent[t].

c ¶ CONFESSIONE. Cũ ſupra ita profeſſum fuiſſe minorem dicatur, hic probatur, cõfeſſionem in ſupplicatione principi porrecta factam, tametſi abſente parte, nihilominus fidẽ facere[u]: nõ tam quòd ſcriptura ſemper loquatur[x], quàm quòd eo animo porrecta uidetur, ut etiam parti ipſi oſtendatur, unde cenſetur princeps uel iudex nuncij officium hac in re præſtare, ut Bartolus cẽſuit[y]. Ego hanc uim profeſſioni ipſi, id eſt actis tribuo, quæ publica ſunt, & acceptare à iudice nomĩe partis, uel à parte ipſa quandocunq; poſſunt[z]: arbitror'q; huiuſmodi confeſſionem non fictione legis induci, ut Socy. quodam reſponſo cenſuit[a]; ſed ex ueritate, quum hic conſtare de re ipſa ex confeſſiõe dicatur, quæ uerba nihil ad fictionem pertinẽt. Illud nõ diffiteor, quandoq; hanc confeſſionem ex tacita quadã cõiectura induci, quũ ſcilicet uerba expreſſim nõ affirmant; uerbi gratia, ſolebãt antiqui ſeruos quos manu mittebant in nomen ſeu familiã ſuam adſciſcere[b]: qđ Ang. Polit Miſcel. cap. XXXI. oſtendit. Pone, C. Proculus aduerſus Damã ſupplicauit, & in libello C. Proculum Damã appellauit, tacite uidet̃ confeſſus eũ manumiſſum fuiſſe[c]. Sanè ſciendũ eſt, non adeò tali cõfeſſioni, quæ in libello facta ſit ſtari, ut contrariũ ꝓbari nõ poſſit, ſiue principalit̃ dicta ſit, ſiue enunciatiue, tametſi ad actus ſubſtantiã neceſſaria aſſertiõe[e]: quẽadmodum autem enunciatiuis uerbis ſtandum ſit, alibi attingetur[f]: ſicut & quam fidem confeſſio hæc, & inter quas perſonas faciat; ſat enim ſit huiuſmodi alio à nobis loco declarata eſſe[g].

d ¶ NECESSARIA NON EST. Quum maioris etiam fidei cõfeſſio quàm publicũ documentũ ſit, qđ qbuſdã argumẽtis Iaſ. oſtẽdit, nam ex ĩordinato ꝓceſſu ſequuta cõfeſſiõe, reus dãnari poteſt, quum alia probatione nõ poſſet[h]: poſt concluſionem cauſæ, ſola profeſſionis prolatio admittit̃[i], quælibet alia reijcitur[k]. Aduerſus rem iudicatam uel generaliter quamlibet præſumptionẽ iuris & de iure cõfeſſio adhuc recipit̃, aliæ ꝓbationes excludunt̃[l]: & ratio eſt, q̃a cõfeſſio nõ tã ꝓbatio eſt, q̃ ab onere ipſius ꝓbationis q̃ddã leuamentũ, ut Doctores cõmuniter tradunt[m]: quæ omnia & ipſe approbo, quum de confeſſione ex actis conſtat: alioqui ſi pars cõfeſſionem teſtibus probare uellet, nõ putarem ſupraſcriptis deciſionibus locum eſſe: quæ enim teſtibus probatur confeſſio, nihilo maiorẽ certitudinem habet, quàm cæteri articuli, ſubeſt'q; tali caſu non minor falſi ſuſpicio, quàm in teſtimonijs, imò incertior alijs probationibus hæc eſſet, quum in illis de eo ſolum teſtes affirment, quod corporali ſenſu uerum eſſe percipitur[n]: at cõfeſſio quamuis ab eis audita potuit errore effutiri[o]. Senſit hoc Iacobellus Puteus[p], dũ ei, qui ſententia arbitri uictus fuit, non cõcedendum ait, ut per teſtes probet uictorem confeſſum eſſe, eam ſententiam iniuſte latam. Senſit Anchonitanus qui reſponſo ſuo oſtendit, ſtatutum quo probationes omnes reijciuntur, confeſſionẽ quidem non reijcere, dum tamen teſtibus quis eam nõ probet[q], admiſſis enim teſtib9 ſtatuto fraus fieret. Senſit Baldus, qui hoc caſu non admitti poſitionem confeſſionis cenſuit, quod enim teſtibus probari non poteſt, nec poni poteſt[r]. Nam & Canoniſtæ ſimpliciter tradunt, aduerſus præſumptionem iuris & de iure nullam extrinſecus à uerbo partium probationem admitti[s]. Concludo igitur, quæ hic Doctores de confeſſione recenſent, de ea intelligi, quæ continenter ore partis in actis probatur, non quæ extrinſecus teſtium examinatiõe probata ſit. Non ẽm ſimplex hæc cõfeſſio eſt, ſed ad caſum potius mixtum pertinet, confeſſionis & teſtium[t].

contractus confeſſione[c] tua conſtet, ſcriptura, quæ probationem rei geſtæ ſolet continere, neceſſaria non eſt[d].

IDEM AVGVSTVS POMPONIO.

QVum mo=

Q VVM MOTA. Querela inofficioſi teſtamẽti per tranſactionem remiſſa, ab hæredibus eius qui tranſegerat, ſuſcitari non poteſt, ſed aduerſus nõ implentem præſcriptis uerbis, ſi ſtipulatio non interuenerit, agendum eſt. Sed cur non potius actiõe de dolo agitur? quum Paulus generaliter dicat, ſi fecerim, puta quia litẽ remiſerim ut des, & poſtea quàm feci tu ceſſas dare de dolo agi[a]. Reſpondetur in primis de dolo agi, quũ ex eo quod factum eſt, nihil alteri adeſt, alioqui præſcriptis uerbis agendum, ut in caſu noſtro: alteri enim qui non adimpleuit, aliquid adeſt, nẽpe liberatio ab ea actione, atq; ita Bartolus Alexandro & pleriſq; alijs uiſum eſt; quæ ſentẽtia generale Pauli reſponſum ſubuertit[b]: nec arbitror tantum Doctoribus noſtris concedi, ut aduerſus Iuſtiniani edictum[c], interpretatione ſua legum uerba deſtruant. Quid idem ſi bonam cauſam filia nõ habuiſſet? Certe nihil ex hac remiſſione penes reum fuiſſet[d]. Accurſius hic cõtractus eius ſpeciem celebratam cenſuit, quum do ut facias, licet contractus à facto cœperit, merito præſcriptis uerbis agi[e]: quæ ſententia cõmuniter diſplicuit, quum receptiſſimum ſit, ab eo qui primum adimpleuit, contractum ipſum denominari, quod infra oſtẽdam: hic autem mulier, quæ querelam omiſerat, adimpleuerat. Ego arbitror hic contractũ fuiſſe, facio ut facias, id eſt remitto querelam, ut certã partem bonorũ accipiam; uerbum ẽm ſuſcipiendi, dationem ſeu translationem dominij ſpecialiter nõ ſignificat[f]; ſed & ad nudum factũ refertur, ſimplicem'q; poſſeſſionis trãslationem denotat[g], quãdoque & ſolam cuſtodiæ cauſam comprændit[h]: hic autem ex ſubiecta materia, non ea fieri poteſt interpretatio, ut dominium translatum ſit, quum non de dando agatur, unde in tranſactione talibus uerbis concepta, non præſtaret hæres euictionem[i]: quia ſimpliciter id actum lex interpretatur, ut res illæ relinquantur, qualiquali conditione ſint penes actorem, meritò is eſt contractus facio ut facias, nempe

remitto

r Bart. l. imperatores. §. 1. de pub.
s Bart. l. ſcire. §. lucius. de adm. tu.
t gl. l. 1. ĩ. ſi de mom. poſ. Mod. hic.
u l. 2. ĩ. de Inſt. & ſubſt.
x l. Arriani. ſupr. de hære.
y l. certum. §. ſi quid ab. de confeſ.
z Bar. l. poſtq̃. ſupr. tit. 1. l. 2. ſup. de æden.
a conſi. 122. in 4.
b l. pater. §. filium. de leg. 3.
c l. cum pretium ĩ. de lib. cau: Bartol. l. non. fate. de confeſ.
e l. qui familiæ. famil. hercis.
f l. ex his uerbis. ĩ. de teſt. mil.
g l. 2. ſupr. de ædend.
h c. 1. de accuſa. ſext.
i c. cum Ioannes. de fid. inſtr.
k c. cum dilectus. eo. tit.
l gl. auth. ſed iã neceſſe. ĩ. de don. antenupt.
m l. eum qui. in princ. & rubr. extr. de prob.
n gl. 199. c. teſtes.
o l. 2. ff. de confeſ.
p l. qui Romæ. §. fi. de uerb. oblig.

q Anch. conſ. 3[...] in quæſtione.
r Bald. l. filiu[...] quem. ĩ. fam. her[...]
s Butr. Card. c. [...] qui fidem. de [...]
t Bal. l. 1. ĩ. ex q[...] bus cauſ. ſer. p[...] præm. Moder. [...] certi quid. §. q[...] niam. ſi cer. pet[...]
a l. naturalis. §. quod ſi faciam. [...] præſc. uerb.
b d. §. quod ſi faciam.
c l. 2. §. pe. ſupr[...] de uete. iur. en[...]
d l. petitor. ff. d[...] lib. leg.
e d. l. naturalis §. 1.
f d. l. naturalis §. 1.
g l. 1. in fin. d[...] libell. dim.
h l. cum pater. §[...] pater plurib. de leg.
i l. ſi profundo. ĩ. eod.

ta[b] inofficiosi querela, matrem uestram cum diuersa parte trãsegisse, ita ut partem bonorum susciperet, & à lite discederet, proponatis: instaurari quidem semel omissam querelam per uos, qui matri[c] hæredes extitistis, iuris ratio nõ sinit. Verum si fides placitis pstita

remitto actionem, ut relinquas certam bonorum partem, quod ex uerbis quoq; legis dupliciter ostenditur. Primum, dum si stipulatio interuenit, ex stipulatu agendum esse ait. Si enĩ hæres ad dandum teneretur, nõ ex stipulatu, sed certi cõdictione experiundũ esset[k]. Rursus dũ i id quod interest fieri cõdemnationem ait, atqui in obligatiõibus dãdi, non in id qđ interest ex stipulatu, sed ad dandum p cise agitur[l]. Nec me mouet quòd stipulatio naturã contractus imitari debeat[m]: quia hoc falsum in cõtractibus innominatis est: in eis enĩ ex se tanq̃ efficacior censetur, quod alibi Bar.[n] recte tradidit, & infra attingã.

b ¶MOTA. Sciendum est, querelã ex hæreda to cõpetentem, eo mortuo ad hæredem siue suũ, siue extraneum regulariter nõ transmitti[o]: iniuria enim personalis ipse exhæredato uidetur facta, q̃ ipse moriens remisisse censetur[p]: quòd si mota sit iam lis uel præparata, fiet in quẽcunq; hæredem transmissio, quia huiusmodi ex præparatione satis arguit mens exhæredati iniuriã hanc nõ inultam omittere cogitantis[q]. Verum & lege noua Iustiniani exceptus à regula est casus, quo nondum pparata querela nihilominus in nepotem transmitteret[r]: quæ dispositio quum aduersus iuris ueteris regulã esset, coarctata est, ut non pcedat, quũ pater eam querelam uiuens repudiasset, idq; siue expresse, siue tacite, ut quia quinquenniũ labi permisisset[s]. Sed & nec tunc quoq; procedit, quũ uiuẽte filio exhæredato, hæres ipse scriptus adijsset, quũ enĩ ab aditione ipsa querela oriatur[t]: si ea iam orta, filius tacuit, nihilq; pparauit, sibi imputat, remisisse tum quoq; iniuriam uidetur, & nihil ad nepotẽ transmittit: & hoc cõmuniter ferè hic receptum est[u]: licet nõ pauci dissentiant[x]. Si enĩ ultima legis uerba perpendamus[y]: solũ excludere nepotem uidentur, quũ pater post aditam hæreditatẽ per quinquenniũ tacuit. Sed aduertendũ est, eis uerbis exceptionem de regula nõ sumi[z]: uerum à Iustiniano tres separatos casus recẽseri, qđ ex priore exemplo apparet, quo non de exhæredato filio loquitur, sed de eo cui minus relictum sit, q̃ per leges debuerit: nec enĩ hic quoq; casus quicquã de regula excipit, quæ in exhæredato loquit. Quan q̃ & id dici possit exceptionẽ ad ius uetus referri tanq̃ duobus illis casibus nihil à Iustiniano inductum dicat, sed ex iuris ueteris dispositiõe ita constitutum fuisse.

c ¶VOS QVI matri. Limitate loquitur textus de ipsis matris hæredibus, qui semel omissam à matre querelam instaurare nequeunt: ma ter uero ipsa si uiueret, posset[a]. Et ratio differentiæ est in promptu, ut enim ad hæredes transeat querela, eam oportet saltem præparatam esse: at renunciatio matris præparationem sustulit, & licet pacto nõ perimatur actio, sed ad eam adhuc propter inobseruationem aduersarij reuerti pos simus[b]: tamen præparatio ipsa quũ in effectu p empta sit, id ius tanq̃ personale ad hæredes transire nõ potest, & ideo hæredes agere nõ possunt, mater si uiueret posset: & ita ego cõmuniter approbatam hãc dissolutionẽ defendo. Sed quum supra diximus, in nepotẽ hodie transmitti querelam, etiam non pparatam, an si filius trãsegerit, deinde eo mortuo, non obseruetur, poterit nepos ad querelã reuerti? Et Alex. posse cẽsuit[d]: nec legi nostræ tunc locũ esse, quum cesset ratio pparationis, quæ necessaria hodie non est, quod & Rimi. latius disputando approbat. Contrà Bal. Fulgosiusq;, quibus ego accedo. Transigendo enĩ hæres scriptus adire uidetur[e]. At adita hæreditate supra ostendi plerosq; necessariã esse pparationem existimare, nec legi Iustiniani locum esse, nisi quũ deliberante hærede filius fato functus est, quæ sententia paucos in specie aduersantes habet. Tametsi Accur. & Bar. & pleriq; alij generaliter scripserint, hodie non pparatam querelã transmitti[f]: qđ si tam late accipiatur, nõ sat probabile est[g]: multæq; leges corrigerentur, & nostra in primis, quare ego aliorũ sententiam probo. Cæterũ fuere, qui hanc legem aliter intelligendam censerẽt, & renunciatiõis querelæ uerba perpendenda existimarent: ut si renunciatio sub modo facta sit, q̃uis non adimpleatur modus, tñ reuerti ad eã filius nõ possit[h]: idq; odio querelæ. Si uero sub cõditione facta sit, puta, renuncio querelæ si dederis tale pdium, secus sit: non secuto enim cõditionis euentu, salua erit inofficiosi querela[i]. Sed hac distinctione diuinari nimium pleriq; censuerunt, tametsi uerum & regulare sit, conditione non impleta, priorem causam saluam manere[k]. Sed nunquid in dubio credemus conditionem, an potius modum contractui inesse? Et Bar. modum potius psumi credidit[l]: quæ sententia in transactione uera est, quæ contractus innominati species est, cõstatq; tales contractus sub modo concipi[m]: quod & in alijs cõtractibus existimandum est[n]: in quibus etiã si dictum sit, ea cõditione aliquid fieri, tamen de modo intelligemus[o]. Quod restringendum est, nisi de contractu agatur, cuius natura conditionem requirit: ut quũ pmittitur pro dote, subauditur enĩ cõditio, si matrimoniũ sequat[p]. Idem si actũ sit, ut prius adimpleat qđ ea clausula con ceptũ est, q̃ principali dispositioni sit locus[q]: q̃ & ratio forte est, ut ablatiui absoluti ad cõditionem referant, quũ ex pteriti tpis participio cõsistunt[r]: apparet enĩ id agi, ut prius ea clausula ad impleat, qđ in ultimis uolũtatib9 maxĩe est dicẽdum, in qbus facilius cõditionẽ subesse interpꝛtamur[s]. Et ex his apparet, quũ modus in tali pacto renunciatiõis psumat potius q̃ conditio, pdictã solutionẽ recte reprobari[t]. Quapropter Bal. aliã sñiam cõcessit, ut distinguamus an omissa, id est repudiata exp̃ssim sit q̃rela, & legi nr̃æ locus sit, ut

k ...st. de uerb. o... §. in prin.
l ... ubi autem. §. ... de uerb. obl.
m ... l. stipulatus. ff. ... usur.
n ... l. 2. ꝗ. de cond. caus. Aleran. ... l. 40. in 4.
o ... l. scimus. in fin. de inoff. l. scri... ff. unde lib.
p ... l. fin. ꝗ. de reuo... don.
q ... l. posthumus. §. ... l. seq. ff. de in... test.
r ... l. si quis filiũ. de inoffic. test.
s ... d. l. si quis fili... in fin.
t ... l. Papinianus. ... si condition. de ... offic. test.
u ... Marti. Iacob. ... Salyc. & ... hic. & in d. l. ... quis filium.
x ... Rim. & Dec. ... Paul. Castr. ... §. fin.
y ... d. l. si quis filiũ.
z ... l. nam quod li... de. §. si de pe... leg.

a l. si instituta. in princ. ff. de inoff. test.

b l. cũ proponas. 2. supr. tit. 1.
c d. l. si quis fili.
d arg. d. l. si instituta.
e l. geri. de acqu. hæred.
f d. l. si quis filiũ.
g d. l. scimus. c. fin.
h arg. l. quibus diebus. §. Termlius. de condict. & demon.
i d. l. si instituta.
k l. fi. §. pen. ꝗ. cõ. de leg.
l l. quæro. §. fi. ff. locati.
m d. l. naturalis. in prin. et l. quoniam. ꝗ. de rer. permut.
n l. cum res. ꝗ. de donat.
o l. ea conditione. ꝗ. de resc. uend. d. l. quoniam. ubi Bald.
p l. stipulationẽ. l. promittendo. de iure. dot.
q l. qui promisit. de con. inde. l. cũ tale. §. 1. ubi Pau. Castr. de cond. et dem.
r l. à testatore. de cond. & dem.
s gl. l. 2. ff. de in diem adiect.
t ad d. l. si instituta.

ut nulla fiat transmissio[u]: an uero simpliciter sit trāsactū, ut à lite desistat, & cōtraria lex ꝓcedat[x]: id'q; & Dec. probat, & nos quoq; secuti sumus[y]. Sed procul dubio prima resolutio, quæ cōmuniter tenetur, uerior est, & uerbis utriusq; respōsi magis conuenit, quū & renunciatio iuris, qđ iam delatū est, pacto fieri possit[z]: & ideo inter pactū & renunciationē non sit ulla differentia.

non est, in id quod interest[d] diuersam partem recte conuenietis. Aut enim si stipulatio conuentioni subdita est, ex stipulatu actio competit: aut si omissa uerborum obligatio est, utilis actio[e], quæ præscriptis[f] uerbis rem gestam demonstrat, danda est.

d ¶ID QVOD interest. Quū em̄ hic sit contractus facio ut facias, q̄q; uis stipulatio addita proponatur, quia obligationē facti continet, nō nisi quatenus interest cōmittitur[a]: ut supra declaraui. Bar. tamen & cæteri cōmuniter, qui contractum hunc esse, quū facio ut des, censuerūt: ideo præcise ad dandum ex hac stipulatione non agi credidere[b]: quia cōtractus innominati naturam imitetur. Dubiū aūt non est, in contractibus innominatis, etiā si obligatio dandi prætendatur, ad id quod interest solum agi[c]. Sed certe hæc sententia ratione caret, ut stipulatio, quæ efficacissimi contractus est species, ad imbecillem innominatorum naturā dirigať, quū ideo inuenta sit, ut uberius ex ea nobis q̄ ex illis consulať: alibi'q; semper appareat, ex sui ipsius natura, quod ad hos contractus attinet, diiudicari stipulationē[d]: quod multis rationibus Iason hic ostendit, & alibi ibi Bar. censuit, qui hodie raro contractibus innominatis locum esse affirmat, quia soleant tabelliones in documentis suis semper stipulationem apponere[e]. Verior ergo est nostra sententia, ut hic contractus sit, quum facio ut facias, q̄q; uis autē stipulatio à contractibus innominatis non regatur tanq; debilibus, à nominatis tamē secus est. imitatur em̄ eorū naturam[f]: quia quū illi sua natura efficaces sint, & actiones pariant, eis addita stipulatio cuiusdam accessionis loco est, quæ principale ipsum imitari debet, quod à nobis alio loco fusius explicatum est[g].

e ¶VTILIS actio. Quū actio præscriptis uerbis subsidiaria sit, detur'q; alijs deficiētibus actionibus, semper utilis dici potest, nempe aliarum actionū respectu, quæ ordinariæ sunt[h]: & quas ipsa præscriptis uerbis actio imitatur. Solet em̄ dici contractus innominatos secundum eorum nominatorum naturam diiudicari, quibus assimilantur[i]: quod si hanc actionem ex seipsa perpendamus, nunq; utilis, sed directa est, quia directò ad omnes contractus pertinet, in quibus alia actio non præstatur[k]: id'q; & ex uerbis & ex mente legislatoris est, ut merito utilis & directæ non ita hoc casu possit assumi distinctio, sicut in nominatis contractibus[l]: quod & Alex. alibi sensisse uidetur, qui nullam actionem præscriptis uerbis non esse directam tradidit[m]: quod & lege nostra & plerisq; alijs probatur, quibus apparet præscriptis uerbis ideo dici, quia eis rem gestam simpliciter actor demonstrat. Bar. tamē hoc in textu non solum utilem esse hanc actionē existimauit, sed etiam datiuam: quoniam lex infra ait, danda est. Datur aūt ex æquitate quadam Quum em̄ mater promisisset à lite discedere, ea promissio nunq; uidebatur adimpleri posse, q̄a futurū tempus respicit, & qui hodie destitit, cras fortè non desistet: & qui de iure nō agit, fortè de facto experietur[n]: meritò tanq; ex parte sua uel hæredum ipsius non sit adimpletum, secundum communes iuris regulas nulla actione agere debuit, nisi aliud Prætori ex æquitate uisum esset. Sed hanc sentētiam excepto Alex. ferè nullus ꝓbat, quum em̄ promiserit mater desistere, atq; ita usq; ad mortem destiterit, satis censetur adimplesse[o]: nec tali casu factum hæredū ꝓmisisse uidetur, quū querela non præparata ad eos nō trāsmittatur, ut supra ostendimus: quorsum igitur de eis actum credibile est? Nā & aliqua uidetur differentia, an quis ꝓmittat non petere, an desistere à lite, et ex parte sua adimplere[q]: alioqui nec ipsa quidē mater uiuens petere quicq; potuisset, tanq; non adimplesset, quod tamen falsum est[r]. Nec me mouet quod lex ait, dandam actionem quia hoc modo loquendi utitur etiam his in actionibus, quas natiuas uocant[s]: quæq; præcedenti ex materia communibus iuris regulis oriuntur, cuius rei rationem li. Dispunct. quarto cap. ultimo reddidi. Nunq; em̄ lex actionem concedit, nisi ex iusta causa uel consensus uel æquitatis producatur[t]. Nec usq; iure nostrò legitur differentia hæc, datiuæ natiuæ'q; actionis, sed promiscue Iuriscōsulti dari nasciue actionem dicūt, quod & nostrates aliqui tradidere[u].

f ¶PRAESCRIPTIS uerbis. Erant contractibus nominatis certæ formulæ constitutæ, quæ et ideo uulgares dicunť[x]: quia omnibus eius speciei contractibus, mutato puta nomine & precio competebant. Vnde & exordium uulgare Ciceroni lib. primo ad Heren. cap. secundo, qđ plurimis conuenit, non ita erat in contractibus innominatis, in quibus tota rei series necessario describebatur, alioqui discerni nō potuisset, quænam ex quatuor speciebus esset[y]. Sed cur in casu nostro actio præscriptis uerbis datur, non autē de dolo? Et supra ostendi, contractum hic fuisse, cum facio ut facias, unde præscriptis uerbis solū agitur[z]. Accur. uero cōtractum fuisse, do ut facias censuit, licet in faciendo præuentum fuerit, hinc'q; in ea ipse fuit hæresi, ut contractus innominatos à forma conuentionis nomen sumere crediderit, quæ sententia non est recepta: sed in eam cōmuniter itum est, ut ab actoris ipsius facto denominentur[a]: qui non prius agere potest, quàm ipse adimpleuerit, unde eo nomine aget, quia ipse dederit uel fecerit, petet'q; ut alius quoq; det uel faciat[b]. Anteq; em̄ adimpletum ab aliquo sit, nulla censeť talis cōtractus subesse causa unde ab eo pœnitētia alterius recedi nō potest[c]. Finge igitur, dedi tibi Stichum, ut Pamphilum

manu

u d. l. si quis filium. in fin.
x d. l. si instituta
y arg. l. Papinianus. §. si qs post rem. ff. de inof. te.
z l. j. supr. tit. j.
a l. stipulationes. non diuiduntur. uers. Celsius. de uerb. oblig.
b d. l. ubi autem §. fin.
c l. naturalis. §. j. de præsc. uerb.
d l. cum precibus. j. de reb. permut. Bald. l. quamuis. j. eod.
e l. 2. j. de condic. ob caus.
f l. si stipulatus. ff. de usur.
g in Rubr. ff. de uerb. oblig.
h l. quoties de præscr. uerb.
i l. eum qui. §. j. commod.
k l. 2. de præscr. uerb.
l l. curatoris. j. de neg. gest.
m l. iurisgentium. in princ. de pact.
n l. ubi. j. eod.
o l. Mutian[a] de condic. & demo[nstr.]
p l. si sic stipula[tus] 2. de uerb. oblig.
q l. destitisse. ff. de iud.
r arg. d. l. si insti[tu]ta.
s l. eleganter. in princ. de dol. l. j. l. si tibi areæ. de præsc. uer. l. j. de æstima. act. l. me[]mor. de euict.
t l. si x : & Ti[t]ium. si cer. pet.
u Fulg. & Dec. hic.
x l. 2. de præscr. uerb. l. si seruus. nauem. ff. de fur.
y d. l. naturalis. facit. l. j. §. si quis seruum depo.
z d. l. naturalis, §. pen.
a Bar. l. ex plac[ito] j. de rer. permut.
b d. l. iurisgent. in princ.
c l. si pecuniam. de condic. ob cau.

manumitteres, contractus est do ut facias. Pone manumisisti, euictus est Stichus, quomodo tibi succurrendũ? Et si sciens Stichum alienũ tibi dedi, quia datio hæc dolo facta, perinde est ac si nõ facta, nec quicq; adimpletũ esset, uideberis tu fecisse ut ego dem, & ideo de dolo ages[d]; quod si nesciens dedi, quia quod in me est prior adimpleui, absolutusq; est contractus, imputari mihi dolus non potest, & ideo præscriptis uerbis agetur[e]. Est enim inspecta mente contrahentium συνάλλαγμα, id est mutuum commercium, quia uterq; nostrum recte datum Stichum credebat. Hinc igitur constat, Accur. sententiam ueram non esse. Bar. quẽ plurimi sequuntur, contractũ fuisse facio ut des existimat, id est desisto à lite, ut partem bonorum des. Sed huic obstat Pauli responsum, hac in contractus specie de dolo agi solum decidentis[f]: cui rñderi citra calumniã non potest, cũ generalem regulã Iureconsultus ibi tradat, quod alibi latius ostendi. Nos à uerbis legis temere recedendũ non arbitramur, cuius ratione hanc existimamus, quòd cõtractuum innominatorum (unde ciuilis actio orit̃) causa est res ipsa, quæ data sit[g]. Vnde & hæc omnis materia tractatus ob rem dati appellatur[h]. Interuenit autẽ hac in datione factum utriusq;, quod lex συνάλλαγμα uocat: quum enim dare sit dominium præstare: non possum illud in te transferre, nisi & tu acceptes[i]: ex facto igitur utriusq; incalescit hic contractus, ciuilisq; actioni sufficit. At quũ facio ut des, nullum ex tui parte ius tibi acquisitum est. Vnde quũ solũ alterius factum interuenerit, actione doli tantũ Prætor mihi succurrit[k]: quod latius à nobis alibi demonstratũ est[l].

IMP. GORDIANVS *Aug. Licinnio.*

TRansactionis placitum ab eo interpositũ, cui causæ actionem, nõ decisionem litis mandasti, nihil petitioni tuæ derogauit.

TRANSACTIONIS. Agere est iudicio persequi: Vnde causarum actor patronus dicitur, quãdoq; & declamator, quia fictas agit. Pone igitur, alicui causæ ipsius actionem solã mandatã, num transigere poterit? Et uidebatur posse, quia ad sententiã quoq; accipiendam procurator constitutus est[a]: argumentamur autẽ sæpissime à sententia ad transactionẽ[b]. Sed tamẽ contrariũ hic decidit, quòd qui transigat, in iudicio nõ prosequatur, sed potius à lite desistat, & oppositum eius, quod sibi mandatũ est, faciat: quod in eo dici nõ potest, qui sententiã expectat, id est usq; ad finẽ mandati sibi negotij persistit. Nã & ea mandantis mens fuisse uidet̃, ut iuris authoritate finẽ lis habeat, nõ transigentis pacto, quod à iuris decisione separat̃. Et ideo concludunt communiter Doctores, talẽ procuratorem, qui ad agendũ cõstitutus sit, cõpromittere in arbitratorem non posse, quia species hæc transactionis esset[c]. Ideoq; in arbitro, licet reclamãte Ang.[d] receptũ est: quis enim etiã corã arbitro agere quis dicat̃, exæquataq; iudicijs sint arbitria[e]: non uidet̃ tñ hoc mandato id actum esse[f]: quia mens uniuscuiusq; interpretanda est, ut minus quàm fieri possit sibi præiudicatũ uoluerit[g]. At in arbitrijs, quia appellari propter pœnam non potest, maximũ est præiudicium[h]: unde cõpromittendo aliquis in culpa uidetur[i]: ideo uerisimile nõ est de hoc fuisse mãdatũ: qua ratione nec deferre iusiurandũ talis procurator poterit: hoc enim manifesto detrimento esse domino suo posset[k]. Non procedit cõtextus nostri cõclusio quibusdã casibus, et in primis in eo nõ habet locũ, qui speciali mãdato transigendi potestatem habeat[l]. Sed nũquid procurator ad transigendum poterit cõpromittere? uel uice uersa, qui ad cõpromittendum sit datus, trãsiget? Et Iason negat, quod mandati fines diligenter custodiendi sint[m]: & quia non omnino similia hæc sunt, quum qui transigit, odio litium id facere uideri possit, quæ nõ minus sub arbitris durant, quàm sub iudicibus[n]. Item quia in trãsactione aliquid omnino recepturus est[o], quũ ex cõpromisso fortè nihil consequetur. Item à transactione recedi nõ potest, ab arbitro quandoq; recedi potest[p]. Item qui transigi mandat, iudicium procuratoris sequitur, nõ cuiusuis alterius, puta arbitri. Alex.[q] tamen & Cor. quibusdã responsis, itemq; Dec. hic aliud sentiunt, propter similitudinẽ, quæ cõpromisso cũ transactione est, & ideo arbitrant̃ mandatum ad similem casum trahi posse[r]. Ego tum demũ effectu simile esse cõpromissum transactioni arbitror, quũ sequuto laudatiuo, aliquid utrinq; datum acceptumq; est: unde tali casu horum sententiam sequerer, alioqui ab Iasone non discederem, idq; in arbitratore. Compromissum uero in arbitrum prorsus transactioni dissimile sentio[s]. Sed nunquid is cui facultas cõpromittendi concessa est, in arbitratorem compromittere poterit? Et quidam censuerunt non posse, quia compromissi appellatione in dubio de eo intelligendum est, quod ideo fiat, ut causa iure decidatur non de facto[t]: quæ sententia uera est, quia compromissum proprie de arbitro propter pœnam dicitur[u]: non de arbitratore[x]. Rursus non procedit conclusio in eo, qui in rem suam procurator constitutus sit[y]: dubium autem non est, tam ex parte rei, quàm ex parte actoris procuratorem in rem suam constitui posse[z]. Cæterum & generalis procurator recte transegisse dicetur, si in domini utilitatem appareat transactionem uerti[a]: eo argumento, quo solemus dicere prohibita alienatione, non eam censeri prohibitam, quæ domino ipsi utilis sit[b], quæ sententia uerior uidetur[c]. Idem dicendum, quum de modico præiudicio agitur: nam & de re modici ualoris compromittere talis procurator potest[d]. Idem si domini consensus accessisse aliquo modo arguatur[e]: ut quia eo sciente & non reclamante à procuratore transactum sit[f]: uel quia dominus solitus sit eo modo & ipse transigere[g]. Vel quia talis loci sit consuetudo, ut lites transactionibus dirimantur: quæ enim ex consuetudine sunt, generali mandato continentur[h]. Quod fortius censendum, si ex necessitate statuti transactum sit. Nam & tali casu traditum est, generalem procuratorem ad compromittendum ex legis iussu cogi posse, quia dominus mandando ut litiget, censetur iuxta legis

i l. si dictum. §. si promisero. de euict.
k l. iusiurandum §. fin. cum l. seq. ff. de iur. iur.
l c. qui ad agen. in fi. de proc. in 6. gl. hic.
m l. si procurator. ad unam. ff. de proc.
n l. 1. de arb.
o l. transact. ĩ. eo.
p c. quintauallis. de iureiur.
q Alex. consil. 21 in 7. 96. in 6. Corne. 54. in 2.
r l. fi. §. fi. mand. l. si quis mihi. §. sed si quid mand. de acq. hæred. l. iam tamen. §. pe. iudica. sol.
s d. l. 1. Bart. l. 3. §. si seruus. de pecu. l. prætor. de tut. & cur. da. ab his.
t Spec. tit. de arb. §. sequitur. uers. uers. quid si simp.
u l. 2. de arb.
x l. pe. supr. tit. 1.
y l. sed si tantum. ff. de pact. gl. hic
z l. plane. famul. hercisc.
a Anch. d. c. qui ad agendum.
b l. cum hi. §. eã. ff. eo.
c l. non eo minus. ĩ. de proc. Fel. c. causam. col. pen. de iud.
d Ang. d. l. mandato generali.
e Bald. rub. ff. de exercito.
f l. 1. §. magistrũ de exercit. Abb. c. cum olim. de off. fic. deleg.
g l. uel uniuerso. de pign. act.
h Barto. l. fin. in prin. de his quæ in fraud. cred.

gis municipalis formam mandasse, nempe ut si compromitti petatur, compromittere is possit[i]: quod omnes recentiores hic censuere, excepto Decio, qui hoc quoque casu subesse legis nostræ rationem credidit: mandatum enim procuratori est, ut agat & litiget, non ut compromittat aut trāsigat. Sed responderi potest, eum q̄ sub tali arbitro litigat, nō transigere, sed agere proprie dici: habent em̄ arbitri qui iussu legis eligūtur, nō simplicem notionem, sed iurisdictionē, & ideo ab eorꝫ sententia appellari, sicut à quibuslibet delegatis iudicibus potest[k]. Illud quoq; ab omnibus traditum est, legi nostræ locū non esse, quū quis procurator cum libera potestate constitutus est. Is em̄ ius transigendi habet[l]: uideturq; cū libera potestate constitutus, cui generale mandatum concessum est, addita clausula, qua dominus ꝑmittebat ratum habere quicq̄d ille gesserit[m]: secus si ea clausula speciali mandato accessisset[n]. Et ex his cōsequens est, ut administratores & Præsides transigere possint, quia liberā potestatē habere censentur[o]: quo argumento à Bar. traditum, generalē exercitus p̄fectum pacem quidem facere nō posse, inducias uero posse, qđ hæ transactioni magis accedant[p]. Non tamen ꝑpetuum est, ut procurator cū libera transigere possit. Quid em̄ si liberam potestatē non in causa[q], sed in lite seu instantia solū habeat? Quid si ꝓcurator liberam à lege certis tantūmodo casibus consecutus sit[r]? Quid si hic ꝓcurator ignoret se habere liberam, & nihilominus transigeret[s]? atqui tali casu p̄ualeret fortè opinio ueritati[t]. Quid si pecunia corruptus aut dolo malo iste transigeret? non ualeret ipso iure, ut aliqui existimant transactio[u]: qđ si precibus uictus dedisset manus, transegissetq;, ualeret quidem, sed rescindi posset[x].

IDEM AVG.

Iunio militi.

De alimētis præteritis si quæstio deferatur, transigi potest: de futuris aūt, sine prætore aut præside interposita transactio, nulla authoritate censet.

DE ALIMENTIS. Alimenta p̄teriti temporis peti possunt, & ideo etiā sup eis trāsigi potest: sup futuris uero non, nisi authoritate seu decreto Prætoris accidente transigi potest. Ratio differentiæ ex eo consistit, quòd sup futuris alimentis pendet hominis uita[a]: ideo difficilius concessa in eis est trāsactio, q̄a solebāt pleriq; modico p̄senti cōtenti esse, q̄ nimiæ facilitatis in posterū esurientes pœnam dabant, & ideo Diui Marci oratione eis succursum est[b]. Nec refert relicta sint alimēta paupi an diuiti, nā nec diues futura alimēta absq; Prætore remittet[c]. Posset em̄ labi facultatibus, quū multæ sint humanæ sortes[d]. Nā & ipsum timens Diuus Augustus filias iussit lanificiū doceri. Constatq; legatum alimentorꝫ diuiti relictū, si ea cōtemplatione fiat, qđ ad incitas redigi possit, ad piā causam ꝑtinere[e]. Et ideo nullū in eo legi falcidiæ tali casu locū esse. Vnde publicatis cuiusq; bonis firmum adhuc esset deportato id legatū[f]. Rursus nō refert, qđ alio nomine q̄ alimentorꝫ relictū sit, ut quia dictum sit, uictum alimoniā, educationem, nutriticiū, cibariū relinq, & si qua similia hic à Decio relata. Nā & tradidit Fulg. Iasonq;,

i l. ad rem mobilem. l. ad legatū. de procu.

k l. fin. ubi Ias. ī. de iud.

l l. procurator. cui libera. de pc.

m Bart. d. l. procurator.

n Bart. l. 1. de off. proc. Cæs. Alex. l. si procurator. ī. de proc.

o l. præses. ī. eod.

p Bar. l. conuentionū. ff. de pact.

q Bar. l. qui Romæ. §. Callimachus. de uerb. ob.

r d. l. de off. proc. Cæs.

s Bal. & Aret. l. li:xt. ī. de proc.

t Bar. l. multum de cond. & de.

u l. 1. ī. de aduo. diu. iud.

x Alex. l. qui Romæ. §. fi. de uerbo. oblig. col. 65.

a Bart. tractatu alimentorum.

b l. cum hi. ff. eo. I

c d. l. cū hi. uers. nec interest.

d l. fi. ī. de præs. 30. anno.

e gl. l. si quis. Titio. de leg. 2. Alc. l. diuus. ad l. fal. II

f l. pen. de cap. dimi. l. 3. de his quæ pro non scr.

si dictū sit, uxorē relinqui dominā & fructuariā, ꝓpter Bulgari consuetudinē de alimentis intelligi[g]: & ideo transigere eā non posse. Sed nūquid cōpromittere de alimentis futuris quis poterit? Et in arbitratorē non posse, omnes fatent. In arbitrū uero posse Specul. Alber. Iasonq; credidere[h]: quā sententiam ego sequi nō possum. Quū em̄ nec delegatus quidem Prætoris hac de re cognoscere possit[i]: consequens est, ut multo minus arbiter possit, qui notionem tantū non iurisdictionē habet[k]. Nā & quoties lex absq; certa solennitate alienationē ꝓhibet, cōpromissum quoq; omne ꝓhibere censet[l]. Vnde quoties lex transigi uetat, fortius & cōpromitti[m]. Quibusdā tamen casibus de futuris hisce alimentis conceditur transactio, ut quū eā cōstat in utilitatem alimentorꝫ tendere. Id em̄ egit oratione sua Diuus Marcus, ut quàm optima eorꝫ esset conditio, nō ut hac ꝓhibitione deterior fieret[n]: alioqui qđ ob fauorem constitutū esset, in odium uerteret[o]. Sed & ex uoluntate testatoris ꝑmittetur transactio, si fortè id eis testator cōcesserit, ut trāsigere possint[p]: qđ Ang. Deciusq; hic annotarunt. Rursus receptior est s̄nīa, si cū iuramēti religiōe transactū sit, ualere cōtractū: quū em̄ id ius priuatū fauorem principaliter respiciat, iurisiurandi accessione contractus firmabit[q]: quod pleriq; hic tradiderūt, quibus ipse accedo, prætereq;, quū is qui trāsigit ꝓpter inopiam tum quoq; imminentem, uerisimiliter fame laboraturus esset, tunc em̄ uidetur alimentorꝫ remissio aduersus ius naturale esse: & ideo tali casu orationi Diui Marci adhuc locū esse cum aliquibus, ꝓpter sententiæ æquitatem, arbitror[r]. Cæterum & quum alimenta non ultima uoluntate, sed ex contractu debentur, posse super his transigi dubium non est[s]. Cuius rei duæ adducuntur rationes: Altera, quòd prohibitio transactionis duplici coniunctim fauore innitatur, alimentorum, & ultimæ uoluntatis: qui fauor si altrinsecus imminuatur, cessat prohibitio[t]. Altera, quia quod ex contractus debetur, facilius remitti potest. Qui enim contrahendo ipse quicq; sibi acquisiuit, uerisimiliter non nisi prudenter, et ex euidente utilitate illud remissurus est[u]: quū quæ nobis aliud agentibus, facto alieno, puta testatoris, tribuuntur, facilius prodigantur: quia ut inquit Martial. Res est non parta labore, sed relicta. Adde qđ uolūtatis quoq; testatoris exequēdæ fauor uersat, q̄ ideo alimenta reliquit, quorꝫ natura est, ut paulatim distribuantur[x]: ut ab eo non auferrentur, haberetq; ille unde se toleraret[y]. Nam & aliàs non tam facile super ultimis uolūtatibus permittitur transactio, quàm in cōtractibus[z]. Postremo hæc in alimentis futuris locū habent, in his uero, quæ retro debita sunt supra diximus indistincte transigi posse. Nec nouum est, plus fauoris alimentis futuris concedi, quia in his uita hominis consistit, quæ dilationes, ulterioresq; moras non recipit, quàm præteritis. Quapropter ut alimenta in futurum constituantur

g glo. auth[...] locum. ī. si se[...] do mul. nup.[...] III

h arg. l. 1. de[...]

i d. l. cum h[...] sed nec manda[...]

k Bar. l. præt[...] de tut. et cur. d[...]

l l. si minor. [...] annis filiosfa[...] § 1. de minor.[...] I

m l. non dis[...] guemus. §. de [...] berali. de arb.[...]

n d. l. cum hi[...] II *eam.*

o l. non eo. ī.[...] proc. Rom. co[...] 316.

p l. 1. ff. de reb[...] III

q c. cum conti[...] gat. de iureiur.[...]

r Fed. consil. 6[...] Imo[...] c. cum co[...] IIII *tingat.*

s d. l. cum hi. §.[...]

t l. si familia. d[...] iuris. om. iud. iun[...] cta l. illud. ad l. Aquil.

u Bar. tractat[...] de alim.

x Bar. l. pecunia[...] de alim. leg.

y l. Caio. §. impe[...] rator. de alim. le[...]

z l. de his. ff. eo. V.

stituantur, etiam feriatis diebus recte agi poterit[a]. Vnde & lex municipalis eandem interpretationem recipiet, ut Areti.[b] respondit. Sic à sententia, quae alimẽta in futurum decernit, appellari non poterit, quum quod ad praeterita attinet secus sit[c]. Quod generaliter procedere in omnibus alimentorum priuilegijs Decius sẽsit, ut ad futura tãtum trahantur[d]. Sed haec sententia plures captiones habet, quoniam leges plerunque indistincte loquuntur, uidemusque non pauca etiam praeteritis alimẽtis indulgeri[e]: satisque est si Decij sententiam in his priuilegijs sequamur, quae exequutionis celeritatẽ respiciunt, ut quod de ferijs appellationeque prohibita diximus, uel ut breuiores dilationes dentur[f], aut cõpensationes exceptione ea non retardentur[g], & si qua similia. Tametsi etiam in praeteritorum alimentorũ causis, ea competere priuilegia quae celeritatem exequutionis respiciũt, adhuc crediderim, quoties is, qui peteret esurie paupertateque laboraret: subest enim eadem fauoris ratio, quũ si quamprimũ aestimationẽ eorum consequatur inde ali possit[h]. Sed quomodo uerũ est, alimẽta praeteriti temporis peti: & ex hac constitutione satis probatur peti ea posse[i]: idque in ipsis speciebus si eas in praesentia dari interstit[k]: alioqui ad aestimationem deueniendum. Excipitur tamen casus quũ huiusmodi alimenta officio iudicis ei debent, qui aliunde se alere nõ potest[m], ut in filio fami. quem pater alere in subsidium tenetur[n]: in monacho quẽ Abbas & ipse nutrire debet[o]: in uxore quam haeredes uiri ante dotem restitutam annua die pro mariti dignitate exhibere debent[p]: his enim alimẽta praeterita nõ debentur, quũ uixisse iam eos appareat, & ideo ad id subsidium recurrere necesse non habeant: quod intelligendum, nisi filius patrem, monachus Abbatem, uxor haeredes mariti iam interpellasset, & propter eorum moram aes alienum alimentorum causa contraxisset: posset enim peti, ut creditoribus illi soluerent[q]: quod Alex. hic approbat, & in ea specie respondit Bald. cũ uidua interpellatis haeredibus ad fratris sui domum cõcessisset, ab eoque educata fuisset[r]. Decius hic negat uxori in subsidium deberi alimẽta, & ideo etiam eius anni praeteriti petitionẽ indistincte ei dari, quam sententiam omnes merito damnant[s]: nec difficilis est eius rationum confutatio, quae ex Iasonis scriptis petenda est[t]. Defendi tamen eius sententia posset, quum ex lege municipali haec alimenta uxori deberentur, si dotẽ non petierit[u]. Nam & hoc casu relatum extat, sicut mulier pacto dotis suae conditionem deteriorem facere non potest[x]: ita nec alimentorum, quae dotis ipsius appendices sunt[y].

IDEM AVG. *Agrippino.*

SI super possessione[a] quae tibi quaesita est, quum quaestionem patereris à fratre uxoris[b] tuae, pactum cõuentum[c] & stipulatio inter uos, ut allegas, interposita est, ut si intra diem certum[d]

SI SVPER POSSESSIONE. a ¶ Conditio in transactiõe loco dationis actori sufficit, & ea defecta, utiliter aduersus uendicantem excipitur.

b ¶ A FRATRE VXORIS. Hunc leuirum dici Accurs. ait, quod falsum est, quũ leuir solum mariti frater, non uxoris sit, quasi laeuus uir, ut Noni. Marc. existimat: uel ut alij uerius arbitrantur, à Graeco δαὴρ. Duorum uero fratrũ uxores ἐνατέρες id est, Fratriae dicuntur, non ianitrices, ut in corruptis est exemplaribus[a].

c ¶ PACTVM CONVENTũ. Si cõditio euenisset, ad uersarius que decẽ aureos dedisset, proculdubio haec transactio fuisset: sed quum conditio non euenerit, merito lex pactũ appellat, quũ trãsactio nõ sit in qua nihil sit datum, & ita Odofredus sensit, quae sententia probabilis est. Caeteri tamen contrà, quia facultas intra certum tempus rem ipsam redimẽdi, loco dationis est[b]: conditioque ipsa causae uim habet[c]: & lex quae aliquid dari iubet[d], ad simplicem potentiã refertur, quia uerba de actu uero, plerunque ad id quoque extenduntur, quod ex sola potestate est[e]: sicut uiceuersa quae de potẽtia loquuntur, ad actum referuntur[f]: quod à nobis de uerborum significat. lib. iiij. tractatum est, dum de figura δυνάμει loqueremur, proprie enim aliud dicendum esset[g]. Sanè hinc annotant Doctores, ualere transactionem, siue sub casuali conditione contracta proponatur, siue sub ea quae in potestate sit[h]. Nam & sub huiusmodi conditiõibus receptum est contractus innominatos cõcipi posse[i]. Quin generalis regula traditur: Quicunque actus uel cõtractus pure fieri possunt, sub conditione quoque fieri, paucis exceptis, posse[k]. Iason tamen hanc cõclusionem lege nostra non probari, nisi quatenus de conditiõe uoluntaria loquamur, credidit. Sed certe cõtractus ipsi facilius casualem quàm spontaneam conditionẽ admittunt[l]: ut per locum, qui à fortiori dicitur, probari conclusionem hanc appareat. Dec. de dupli ci conditione cõtraria, legem nostram loqui censuit, & ideo pro puro contractu haberi[m]. Sed quandoque bonus dormitat Homerus. Caeterũ & hinc infertur, licere arbitratori in sententia sua conditiones apponere[n]: dum tamen non omnino praeter mandati sui formam fit[o]: faciliusque id ei permittitũ quàm arbitro[p], siue quòd arbiter à compromissi figura recedere nequit[q]: siue quòd arbitria exaequata sint iudicijs[r]. At clarum est sententiam sub conditione casuali à iudice ferri non posse[s].

d ¶ DIEM CERTVM. Lapsa ergo die, si iste obtulisset, non tamen potuisset purgare moram[t]: quod propter conditionis defectum inductum uidetur. Debet enim conditio praecise & ad unguem impleri[u]. Quapropter ubi dies & poena obligationi adijciuntur, dilui mora non potest[x]. Poena enim non nisi sub conditione apponitur, si id quod principaliter promissum est, datum factum non sit[y]: quod & supra attigimus[z]. Quod si dies adiectus nõ esset, posset mora ipsa purgari, quum conditio ad certum tempus non restringatur[a]. Vnde si seruo relicta sit libertas quum operas septennales praestitisset, quando

r

Left margin: .2.ff.de ferijs. / onsil.96. / .fi.de app.re- / Bar.l.mella. / alim.leg. / .1.§.de fideic. / cui.de an.le. / 2.de re iud.ff. / l.2.§.de compẽ. / b nego.de com / nsa. / Bar.l.si quis à / eris.§.1 de lib. / nat. / Bart.l.libertis. / os.§.1.de ali- / nt.leg. / l.nulli.§.de ero / st.mil.ann.lib. / Bar.d.§.1. A / x.cons 57.in 2. / d.l.si quis à li / ris.§.sed si fi- / us. / Rot.decis.200. / lex.consi.72. / 5. / gl.l.diuortio. / .mat. / l.fin.de in rem / rs. / Bal.consi.224. / 2. / l.pen.ff.ut in / oss.leg. / ias.d.l.diuort. / l.6. / l.Attilicinus. / iure dot. / Bal.c.iurauit. / l.2.de prob.

Right margin: a l.non facile.de grad. / b argu.§.plus. Inst.de act. / c l.à Titio.de uerb.obl. / d l.transact.§.e. / e l.labeo.in pri. de statulib. / f l.3.§.si quis sic acceperit.de statulib. / g Bal.l.1.q.8.§. de inst.& subst. / h Bal.l.2.§.de re pud.haered. / i Bar.l.siue apud §.eod. / k l.actus.de reg.iur. / l l.in uendentis.§.de contrah.em. / m l.si pupillus.§.sub conditio.de nou…t. / n Bar.l.cum Aquiliana.ff.eo. / o c.nisi essent.de praeb. / p Imo.c.quintauallis.21.differ. de iureiur. / q l.nõ distinguemus.§.de off.de arb. / r l.1.de arb. / s l.1.§.biduum.quã.app.sit. / t l.Thais.§.in tra.de fideicom. libert. / u l.qui haeredi.l.mcuius.de condi.& demon. / x l.traiectitiae.de act.oblig. / y l.4.§.Cato.de uerb.oblig. / z l.si pacto.supr.tit.1. / a l.1.§.item si ita.ad l.falc.

idem aduersarius tuus decem aureos tibi numerasset, possessionem ei cederes, uel si eam inferre quantitatem non curasset, ulterius quæstionem nõ patereris, & is, qui ita spopondit, promisso satis non fecit: cõsequens est, te ad quem res pertinet, uim ab eo pati [e] non debere: cuius rei grã uir clarissimus Præses ꝓuinciæ interpellatus uim fieri ꝓhibebit: præcipue quũ etiã actio, si in rẽ diuersæ parti competeret, huiusmodi pactione propter utilem exceptionem [f] posset submoueri.

IMPP. GORD. ET PHILIPP.
Apollophani.

FRatris tui filijs de paterna suc-

quandocunq; per septennium præstiterit, etiam si non proximis morti testatoris annis, erit liber [b]. Id enim ius uerborũ infert, quæ certi temporis principium non respiciunt. Idem si conditionẽ ex aliquibus coniecturis uerisimile sit causa solius effectus, non autem formæ appositam esse, tunc purgationi moræ locus erit [c]. Quæ interpretatio & in ꝑtorijs stipulationibus accipit̃, quæ præparatoria iudiciorum respiciunt, idq; æquitate quadã ita suadente [d]. Quod si solus dies adsit, cõditio autem non adsit, tũc (ut diximus) dubium non est, purgatiõi moræ locum esse [e]. Bartolus tamen non uno in loco [f] inter actorẽ & reum distinguit, ut reꝰ exceptionis suæ causa indistincte moram diluere possit, actor non possit [g], nisi quum de iam ortæ actionis conseruatione agitur [h], aut accessoriæ quærẽda est [i]. Sed hãc ego differentiã sequi non soleo, quia regulariter quum de his agitur, quæ causam intrinsecus spectant [k]; de actore ad reum argumentamur, & sicut reo conceditur moræ purgatio, exceptionis acquirendæ causa [l]; ita actori actionis adipiscendæ gratia concedi dicendum. Id enim ad litis principium pertinet, quo uꝰ magis actori fauemus [m], uerior igitur est nostra declaratio.

e ¶ VIM PATI. Hinc igitur annotandum, si quis dubitat ne uis in re sua sibi inferatur, iure posse eum à iudice petere, ut is suas partes interponat ne sibi fiat iniuria [n]. Quod procedit etiam nudæ detentatiõis tuendæ causa: nec enim quisquàm de facto deijci qualicunq; de possessione sua debet [o]. Item procedit etiam, si is futuræ uiolentiæ timor culpa petitoris prouenerit [p]: semper enim uis iuxta arcenda est [q]. Item procedit lõge firmius, quum quis de ui in propriam personam formidat, poterit enim iudicem adire, ut aduersarium ad cautionem compellat, uim nullam per se uel suos illatum iri [r]. Quid si adeò grauis est timor, suspectaq; concussoris audacia, ut fragilitati cautionis non uideatur credendum? Et eius saluti securitatiq; decerni custodiam militarem posse traditum est, idq; ipsius, qui petit, impensis [s]. Ego etiam impensis concussoris decerni quãdoq; uidi, si cautionem eludere ausus fuerit. Non enim debet hæc audacia iuste timentibus onerosa esse. [t] Vidi et in senatu decerni salutem incolumitatemq; timentis, fide publica, periculo concussoris esse, ut si offendi contingant, eius dolo factum præsumatur [u].

f ¶ VTILEM EXCEPTIONEM. Si igitur dominus possessori promittat quæstionem ulterius non mouere, nõ ideo dominium transferre in possessorem censetur, sed solum exceptionis ius. Nam & receptum est, si quis actione in rem amplius nõ agere promiserit, tametsi re penes possessorem relicta, dominium nõ amitti [x]: competetq; tali casu nihilominus ipso iure promissori rei uendicatio, licet stipulationis exceptione summoueri possit [y]. Nam & ĩ simplici renunciatione litis nõ tamen uideri dominio renunciatum Bartolus tradidit, & ideo reo exceptio dominij nõ quæritur [z]; proinde & qui transigit, liti quidem renunciat, dominium autẽ non transfert [a]: quod & superius à nobis annotatũ est [b]: quæ si in eo quem dominum esse constat admissa sunt, ut nihilominus is exceptione reijciatur, fortius in casu nostro id recipiendum fuit, in quo adhuc non constabat, an his uxoris frater dominus esset.

FRATRIS TVI FILIIS. a ¶ Mouerat quis quæstionem fratri suo de paterna successione, itẽq; statu, deinde transegerat: rursus eo mortuo eandem cantilenam repetere contra eius filios uoluit, responsum est, transactiõis exceptionem, quæ litem finitam ostendit, obstare. Vnde annotant Doctores, litis finitæ exceptionẽ esse, quæ ex trãsactiõe orit [a]. Quod intelligẽdũ quoties ad impediẽdũ litis ĩgressum obijcit. [b] Itẽ intelligẽdũ de trãsactione ualida. Quæ enim aliquo uitio nulla est, uel quæ probari non potest, nullius est effectus [c]. Item intelligendum respectu speciei, uel causæ, de qua transactum est. Et ideo transactio specialis non impediret, quominus ex causa generali, uel ad aliam speciẽ agi posset [d], quod & ex facto responsum est: Titius cum duabus sororibus de paterna hæreditate litigauerat, & illæ eum non esse legitimum affirmauerant, tandemq; subsecuta est trãsactio, nunquid decedentibus sororibus obstabit illi transactionis exceptio, quominus eis tanquàm agnatus succedat? Et non putauerim, quũ de alia hæreditate agatur, nõ patris (ut prius) sed ipsarum sororum [e]. Sed nunquid acta in priore iudicio in hoc obstabunt? Et non putarim, quum transactione omnia uetera utrinq; sublata sint [f]. Nouis igitur probationibus opus erit. Crediderim tamen qualemqualem fidem facere, sicut acta in alijs causis solẽt [g]. Exceptis igitur his casibus adhærendum erit regulæ textus nostri, ut exceptio hæc sit finitæ litis, adeò ut tametsi ad actorem noua instrumẽta peruenerint, nihilominus audiri non debeat. Idemq; si alleget grauiter se eo facto læsum [h],

b l. seruus. §. seruus. de statulib.
c l. Paulus. §. fi. ff. de lib. cau.
d l. etsi post tres. ff. si quis cau.
e l. si ita quis. §. 1. de uerb. oblig.
f Bart. l. insulam. ult. q. de uer. obl. l. si conditio. in fi. de cond. et demõ.
g d. §. intra.
h d. §. 1.
i l. Celsus. §. fin. de arb.
k l. 1. de except. c. in iudicijs. de reg. iur. in 6.
l d. l. Insulam.
m gl. l. de dic. ff. qui sat. cog.
n l. fin. in princ. qd met. cau. l. seruus qd cum. eo.
o l. 1. §. necessario si mulier uent. nomine. ubi Bart.
p l. præsenti. §. pen. supr. de his qui ad eccl.
q Bart. l. q bona §. si quis. iuxta. de damn. infr.
r l. illicitas. §. 2. ubi Bar. de offic. præsid.
s l. fin. ĩ. de erog. mil. an. lib. 12.
t l. quod quis ex sua culpa. de reg.
u arg. l. si prius. ff. de ope. no. nun.

x gl. l. stipulat ista hab. in pri uerb. successori de uerb. ob.
y l. siue apud. ĩ.
z Bar. l. natur litter. §. nihil. commune. in 2. intellectu. de acq. po
a l. si pro fund. ĩ. eod. de l. siue apud.
b l. postq; litis. supr. tit. 1.
a l. transacta. de uerb. sig. c. 1. de litium. contest. in 6
b Bar. l. cũ quæ rebatur. iud. sol.
c c. constitutus. extr. eod. Bart. praetor de tu. & cur. datis ab his
d l. si quis liber tatem. ubi Bar. cæ lum. pen. de petit. hæred.
e Mod. l. 3. §. ueteres. de acq. poss
f c. 1. extr. eo. Ias. hic.

læsum[h], quod infra declarabimus[i]. Et ex his cõsequens est, ut quàmuis transactio contractus sit innoĩatus, soleatq; in cõtractibus innoĩatis pœnitentiæ esse locus[k], in ea speciale sit, ne ex pœnitentia rescindi possit, idq́; litium dirimendarum fauore[l]. Amplius cẽsuere aliq, transactiõi ipsi in promptu executionem cõpetere, si quis officium iudicis ex ea ipetrare uoluerit. Aequiparatur enim sententiæ & iurĳurãdo, quæ constat absq; iudiciorum mora statim exequutioni mandari[m]. Sed ego tantum contractui huic tribui uix crediderim, nec à regula iuris temere recedendum, contractibus exequutiua auxilia denegãtis[n]: alioqui quorsum opus fuisset tot rescriptis dubitari an prima actione, an præscriptis uerbis, an de dolo, an ex stipulatu agi transactionis causa possit[o], si officio iudicis confestim exequutio concederetur? Sed an si lege municipĳ de omnibus causis compromittendum est, qui transegit compromittere cogetur? Et negant cogi[p]: quoniam quæcunq; exceptio litis ingressum impedit, eadem & cõpromisso obstat[q]. Quod aliqui procedere hic censuerunt, etiã si lex de omni controuersia uelit compromitti, quàmuis enim controuersia etiam de facto intelligatur[r]: tamen de hac exceptione nõ uidetur lex sensisse, quæ finem litibus imponit. Sed & si non à principio, sed post litem contestatam de transactione obiectum statim sit, adhuc uidetur legi municipali locũ non esse, quod Riminald. & Dec. tradiderunt. Alioqui merito dubitari poterat propter uerba legis. Verum em est, esse controuersiam, quia lis est cõtestata[s], sed propter transactionis liquidum alia fit interpretatio[t]. Quæ intelligenda sunt, dum de transactione per documentum, uel acta publica, uel aliás incõtinenti cõstet, ut Aret. existimauit, quod si probatiõe altiore indigeret, super articulo saltem compromittendum esset[u].

cessione ac statu etiã nunc contra fidem sanguinis, itemq́ue placitorum quæstionem inferre, parũ probe postulas: nullus etenim erit litiũ finis, si à transactionibus bona fide interpositis, cœperit facile discedi.

IMPP. VALERI. & Gallienus Augg. et Cæss. Caiano Militi.

De fideicommisso à patre inter te & fratrem tuum

DE FIDEICOMMISSO. a ¶ Quũ ergo mutua conditione iniunctum fideicõmissum remittitur, neuter uidetur læsus: dubium em euentus incertitudo facit, ne qcq; sui remisisse quis censeatur[a], quum tantum sibi remissum sit, quantũ ipse alteri concessit[b]. Non procedit tamen hæc sententia quibusdã casibus.
I Et in primis, quoties ex uerisimilima cõiectura incertitudo in alterius damnum magis immineret, ut si duorum fratrum hoc fideicõmisso grauatorũ, alter senex sterilíq; uxore esset, alter florens iuuẽta, & liberos uerisimiliter suscepturus, censeretur tali remissione adolescens inconsulta facilitate læsus esse, & ideo in ĩtegrum beneficio ætatis posset restitui[c]: quod Raphaël Commensis respondit[d], & Areti. Rimin. Deciusq; hic censuerunt. Sed ego perpensis legis nostræ uerbis,
II adhuc cogitãdum arbitror. Sed & idem illi tradiderunt, quum dubius hic euentus cõmuni hominum existimatiõe certitudinem reciperet, ex qua læsio argueretur[e]: quod in ea specie proditum est, quum quis iuuenis & optimæ ualetudinis, ducentos aureos collegio Iudæorum donasset hac lege, ut interim dum uiueret alimenta ab eis pciperet. Quũ em secundum pbabilem cõiecturam uitæ, non licitas tãtum usuras, sed etiam sortem ipsam cõsumpturus uideretur, cõtractus is in fraudem constitutionũ celebratus censeri potest[f]. Quod non absimili casu hic tradunt plerique, existimantes eum qui quadringẽtis, reditum centum aureorũ donec uixerit emat, recte quidem emisse censeri, tametsi contingat eum diutius uiuere, & duplicatos fructus percipere[g]. Quũ enim uel primo anno mori potuerit, dubius euentus contractũ hunc corroborat[h]. Quod intelligunt, dum tñ
III talis contractus secundum probabilem, uerisimilemq; uitæ coniecturam factus sit[i]. Nec mutui nomine quicquã datum sit: maior enim fraudis suspicio in mutuo est[k], maxime quum in eo
IIII quantitas mutuata restituenda sit[l]. Sed & regulæ prædictæ locus non est, quotiescunq; quis ipsi se incertitudini subĳceret, cum eam euitare potuisset[m]. Vnde si quis paterfamil. opulens & locuples transmarinam negociationẽ aggressus sit, nauiq; submersa cœperit rem suam diminuere, facultatibusq; labi, poterit uxor dotem repetere[n], ne interim dum moratur, res mariti ita dilabantur, ut ei deinde consuli non possit[o]. Nec enim debet mulier dubio cuiquam euentui dotem suam subĳcere[p]. Qua ratione & lædi minorem responsum est, ideoq; ei succurri, quoties in arbitrum etiam tutore authore compromittit[q]. Quum enim ab arbitri sententia appellari non possit, eo ipso rem suam deteriorem facit, quum dubio euentui ius suum suĳcit, licet aduersarius suus eodem periculo fluctuet[r]. Eodem pertinet, quum aduersus certitudinem legis res in dubiũ reduceretur, ut quum mulier paciscitur dotem his diebus soluto matrimonio restitui quibus data sit[s]. lex enim certum id esse uoluit, ut dos tẽpore à legibus constituto omnino redderetur[t]. unde merito tale pactum improbat, ne in facultate dotantis sit sero tradita dote, tempus illud quod certum esse uoluit, incertare: atq; ita ego sentio, communemq; eorum sententiam declaro, qui fauore dotis id specialiter induci existimarunt[u]. Huc quoque spectat, quod traditum est, fideicommissum reciprocum licet inter fratres querela inofficiosi subuerti non possit[x], tamen ex legitima iure naturæ debita, hodie diminui, quoniam lex absq; ullo penitus onere eam tribuat[y]. Nec negari potest onus censeri, quod etiam in utilitatẽ casu fortuito uergere possit[z]. Cæterũ & quoties solennitate legis contractus deficeret, nõ arbitrarer ex prædicta regula sustineri

glo. l. supr. de end. | l. ludus. §. fin. Trebel. | quamuis. §. eo. | l. si pecuniam. de condic. ob c. | l. quamuis. §. c. | l. 2. ubi Alex. iuriur. | l. minor 25. an cui fideicomm. min. | l. actione. l. cũ xta. l. siue hoc lo. | Bal. l. si iudex. bis qui sunt sui. | Cor. cons. 129. fin. in 1. | l. ludus. §. tres eredes. ad treb. | l. properandũ. prin. §. de iud. | Alex. l. si causa eod. | gl. pen. l. pen. pr. tit. §. | arg. l. fi. §. ea. l. n. §. de sol. | l. si pater puellæ. §. de inoffi. | ft. gl. l. si familiæ. §. fam. herc. | arg. l. uerum. l. si locuplet. de inor. | Consi. 114. Annius.

e Barto. l. si quis cũ aliter. de uerb. oblig.
f l. eos. §. de usur.
g l. si ea lege. §. de usur.
h c. in ciuitate. de usur.
i Dec. hic
k c. nauiganti. de usur.
l Alb. l. iubemus. supr. de sac. sanct. eccl.
m l. si fideiussor. §. 1. qui sat. cog. Ang. l. 2. §. cum in ead. ad l. Rhodi. de iact.
n l. ubi. §. de iur. dot.
o Barto. l. si constante. q. 4. solut. matr.
p arg. §. emphyteusis. de aliena. V. & emphy.
q l. si. mino. 25. annis filiosfamil. in fi. de min.
r Bar. l. constitutione. C. supr.
s l. Attilicinus. de pact. dot.
t l. de die. co. tit.
u Alex. & Rim hic.
x d. l. si pater puellæ.
y l. quoniam in prioribus. §. de in offic. tst.
z gl. l. licet. sup. tit. 1.

neri poſſe: ueluti quum duo fratres, alter minor ætate, alter adultus, mutuam ſibi donationem feciſſent, omnium bonorum, in caſum quo alter alteri prædecederet: licet em̄ propter mutuum periculum incertumq; euentum donatiões aliàs infirmæ ſuſtineantur[a], tamen hoc caſu, q̄a oratio diui Seueri ex parte minoris alienationem immobiliū abſq; decreto ꝓhibet[b], non putarim confirmari contractum, maxime ꝓpter captãdæ mortis uotū, quo maior natu fraudem minori facilius facere poſſet, et ideo nō temere iudex decretum hac in re interponere debet.

PRAESES ꝓuinciæ. a ¶ Adminiſtratores ciuitatis, quales olim erant duumuiri muncipiorum[a], decurionūq; ordo, de re dubia tranſigere bona fide poſſunt: ambitioſe uero, id eſt in gratiã alicuius, aduerſus municipij utilitatem, ut quia debitum liquidum remittunt, non poſſunt. Hincq; apparet huiuſmodi adminiſtratoribus cenſeri procurationem cum libera poteſtate conceſſam, quum aliter tranſigere non poſſent[b]. Quod hodie in his locum habet, quos ſcabinos ſeu conſules ciuitatum uocamus. In mandato enim eorum non eſt opus adijci clauſulam liberæ adminiſtratiõis, quia lex eam ſubaudit, ut Bald. & Fulg. hic tradunt. Et ideo omnia poterunt, quæ aliàs ſpeciale mandatum requirerẽt[c]: quale eſt iuſiurandum litis decidendæ cauſa aduerſario offerre[d], in integrum reſtitutionem petere[e], & ſi qua ſimilia. I Quod tamen in his adminiſtratoribus intelligitur, qui ab uniuerſo populo, uel à generali eius cõcilio electi ſint: ſecus ſi ſimpliciter ab ipſius ordinis magiſtratibꝰ conſtituti proponantur, quales ſunt quos Græci ſyndicos, noſtri defenſores uocant[f]. Appellãtur & quandoq; curatores reipub.[g] Marcus Cicero epiſt. fam. li. XIII. Ecdicos Milaſiorū commemorat, cum quibus Reipub. negotia conficere poſſit. Sic & Plinius lib. X. ad Traianum Ecdicus Amiſenorum ciuitatis. Sic & Paulus[h] noſter magiſtratus reipub. tres curatores conſtituit, qui apud Græcos uocantur ἔκδικοι. Rurſus II intelligitur ea concluſio in his, qui ab uniuerſitate territorium habente electi ſunt, quæ tales ad id officium ſeu munus publicum ſuſcipiendum cogere poteſt[i]. Secus ſi ab alia uniuerſitate ſint conſtituti, puta ab aliquo collegio ſeu corpore, quale eſt fabrum, piſtorum, nauiculariorum[k]. Tales enim priuatorum procuratoribus ſimiles uideri receptꝰ eſt[l]. Et ideo decani, ſeu Abbates collegij doctorum nō habent liberam adminiſtrationem, quod Accurſius cenſuit[m]. III Rurſus

a l. quod autem. §. ſi uir et uxor. de don. int. uir. Bal. & Iaſ. d. l. ſi pater.
b l. 1. de reb. eorū.

a l. 1. ſi quis ius dic. l. 4. § dicas. de dam. infe.
b l. procurator. eu. de procur.
c Cyn. Bal. l. 1. j. etiam per proc.
d l. tutor. ff. de iure. iur.
e l. illud. §. 1. ubi Bald. de mino.
f l. iuſiurandum. & ad pec. §. 1. d. iureiu. ubi Bar. Paul. Mod.
g l. procuratores j. de dec. lib. 10.
h l. lucius. 1. §. 1. de adm. tut.
i l. fin. §. defenſores. ff. de muner.
k l. 1. §. 1. quod cuiuſ. uni.
l Doct. d. l. 1. etiã per proc.
m l. item magiſtri. ff. de pact.

uiciſſim dato, ſi alter ueſtrum ſine liberis exceſſerit uitã, interpoſita tranſactio rata eſt: quum fratrum concordia remoto captandæ mortis alterius uoto improbabili retinetur: & non poteſt eo caſu reſcindi, tanquam circumuētus ſis, quum tali pacto conſenſeris: quum neq; eam, cui ſubueniri ſolet, ætatem agere te proponas, nec ſi ageres, ijſdem illis de cauſis in integrum reſtitutionis auxilium impetrare deberes.

IIDEM AVGG. Primo.

PRæſes prouinciæ æſtimabit,

non procedit cõcluſio in his officialibus, qui ex natura officij limitatam habent in aliqua ſpecie poteſtatem. Et ideo Prætor urbis, etiam ſi ei ampla facultas conceſſa ſit, liberare debitorē municipij non poſſet[n]: quia ad ius reddendum conſtitutus eſt, non ad rem pecuniariã procurãdam[o]. Ego ḡnaliter nemini conceſſam tranſigendi facul cultatem crediderim, niſi ex eius mandato uel natura officij conſtet[p]. Hincq; eſt quod procurator Cæſaris tranſigēdi ius nō habet[q]. Opinor nec procurator fiſci. Nec enim inter hos in in re cõſtitui differētiam reperio[r]: quod alio loco teſtatꝰ ſum[s]: tametſi Iaſ. in hoc diſſētiat, Baldoq;[t] aduerſet. qui nobiſcū facit. Qua ratione nec præpoſito eccleſiæ uidetur conceſſum eſſe, ut rem penes eccleſiam conſtitutam tranſactione ſua alienare poſſit[u]. Non enim hæc ei poteſtas iure cõpetit. Si uero rem ipſe retineat, & uice mutua aliquã pecuniam aduerſario det, ſecus eſt[x]: tuncq; permitteret ei ſodalibusq; tranſactio. Nam & tali caſu emphyteuta, itemq; cliens, etiam irrequiſito domino, de emphyteuſi aut feudo tranſigere bona fide poſſunt[y], tanquam domini ipſius in rem ſuã procuratores, quod & alibi attigimus[z]. Sed nunquid prædicti adminiſtratores qui trãſegerint, quum id iure facere non poſſent, ſaltem de ſuo teneantur? Et non uideretur, ſed ſimpliciter tranſactionē infirmari[a], niſi remiſſio hæc à pacto cœpiſſet[b]: aut aliàs officialis pecuniã apud alium negligendo reliquiſſet, remiſiſſet ue[c], aut non ſimplicem adminiſtrationem, ſed & ius aliquod in re remiſſa haberet[d]. Illud conſtat, officialem qui munus neglexerit, præſtare rempub. indemnē debere[e]. Sed quid de patre dicemus, qui in peculio aduenticio filij uſumfructum habet, & legitimus adminiſtrator eſt[f]? An tranſigere et alienare bona immobilia filij abſq; decreto Prætoris poterit? Et recepta eſt Actij ſn̄ia, poſſe: quia oratio Diui Seueri, quæ abſq; decreto alienationes prohibet, ſolum tutoribus & curatoribus prohibet[g]. Quapropter ſi pater tanq̃ tutor uel curator filij emancipati alienet, ratione tenebit[h]: ſi tanq̃ legitimus adminiſtrator filij quem in poteſtate habet, non tenebitur, nec lex ad hūc caſum trahet, in quo maior eſt ratio. Maior em̄ eſt patris in his bonis authoritas, minusq; ſuſpecta perſona[i]. Et lex ſimpliciter ait, poſſe cum ex certis cauſis alienare[k], quid in ea decretū ſubinducimus? Satis enim hactenus nouatū ius uetus ut patri proprietas auferatur[l]. Cur quicq̃ ad legem nouã eandemq; correctoriã ſubaudiamus in maiorē paterni iuris diminutionem? Baldus tamen

n Bald. d. l. iu iurand. §. fin.
o Ray. Bar. Al xan. Iaſ. hic.
p l. prohibere. plane. quod ui a clam.
q l. 1. de offi. pr cur. Cæſ.
r gl. l. iuſtas. de iur. fiſ.
s l. procurator pr. de ædend.
t Bald. c. conti git. extr. ecd. C de pace Conſta §. hoc quod n uerbo mitti.
u Abb. d. c. co tingit.
x gl. l. nulli. ff
y Iaſ. l. 3. cha pen. uer. 10. q ro. de iure emp
z l. debitorun ſupr. eo. 1.
a gl. l. ſi proc ff. de iure fiſc.
b Bart. l. Ariſ de dona. ncto in l. ciuitas. ſi c pet.
c l. 3. j. de ann lib. 10.
d l. fi. §. pen. public.
e l. 2. j. de ad reipub. l. 1. de præd. ciuil. lib
f l. §. ſin aut æs. j. de bon. q lib.
g l. 1. j. de reb
h l. ſi pupillo §. ſi patr. eo. l. cum enam j. de præd. mi
i l. pen. ff. de furt.
k d. §. ſin au æs alien.
l §. 1. Inſt. per quas perſo. nob acquir.

tamen non posse patrem inter filios bona eorũ materna diuidere absq; decreto censuit[m]: quia diuisio hæc alienatio est: at patri alienationẽ necessariam solum lex concedit[n], non aũt uoluntariam, quod & Iason secutus est. Ego aduersari legis suæ uerbis hanc sententiam arbitror, & ideo reijciendam[o]. Sed & si lex municipalis generaliter ꝓhiberet, minores alienatione bonorum obligari citra Prætoris decretum facta, satis arbitrarer ꝓpter uerba legis de ea quoq; actum censeri, quã pater ceu legitimus administrator filij fecisset[p]; qđ & Rom. & Iason sensere[q]: quod absq; dubio procederet, si lex uniuersalibus uerbis loqueret̃, puta de minore cum qualibet persona cõtrahente[r]. Idem si patris factum argueretur, tanq; affectione aliqua inter filios usus esset, quod Decius[s] credidit, & supra scriptæ Baldi sententiæ cõcordat. Idem & fortius quũ in sui utilitatem hæc alienatio à patre facta tenderet. Tunc em̃ maior est suspicio. Vnde ad sui cõmodum autorari nemo potest[t]. Sed quid si statuti uerba de contrahente loquerentur, an in patre extendenda essent, cum quo filia distraheret? Et tunc non putauerim extendendam legem ad patrem, quũ eius respectu tanta non sit ratio, & hoc est quod Bal. censuit[u]. b ¶ POSTERIORE. Non ergo gratiose remittere debitũ de quo liqueat administratores possunt, sicut nec cæteri alienarũ rerum procuratores[x]: frustraq; litem fingerent, ut aliquo colore transactionẽ fulcirent[y]. Qua ratione nec acceptoferre possent: sapit em̃ acceptilatio naturam donationis, ut hic traditũ est[z]. Sicut nec exceptioni peremptoriæ renunciare[a]: nec appellationi interpositæ pacto derogare[b]: & si qua similia. Quibusdam tamen casibus permittitur administratori remittẽdi hæc facultas, quos alibi annotaui[c]. Vt quũ debitũ odiosum reprobumq; est,
I quales hodie sunt usuræ, quod hic Accur. & plerique tradiderunt: licet em̃ administratoribus publicis bonam fidẽ agnoscere[d]. Idem quũ modicum damnum ea causa Reipub. irrogatur, qualis est particularis solutio[e]. Nã & procurator in minimis præiudicare domino potest[f]. Idẽ quũ
II hic administrator in rem suam procurat, ut quia
III ius & ipse in re habeat. Poterit em̃ remittere, licet ipse de suo teneatur[g]. Sed & tacite, puta ꝑmittendo rem ꝑscribi præiudicabit administrator,
IIII ut quũ minoribus ꝗ̃ stipulatus esset usuris diutius cõtentus fuit[h]. Nã & ecclesia negligendo plerumq; sibi ꝑiudicat, cum expressim non possit[i]. Sed nunqđ tanti temporis lapsus requirat̃, qui ꝑscriptioni sufficiat, puta decem annorũ? Et uidentur Doct. crebrius sensisse præscriptionem necessariam, & id esse quod lex taciti pacti exceptionem obstare ait. Pascitur em̃ tacite, qui usucapi permittit[k]. Sed cur aduersus hanc usucapionem nõ restituitur in integrũ Respublica[l]? Ego licere administratoribus grauiores usuras moderari arbitror, & quincunces accipere, quòd hæ modestiores sint[m]. Persius Satyra sexta,

Quid petis ut nũmi quos hic quincunce modesto
Nutrieras, pergant auidos sudore deunces.

Idq; ob usurarij crediti odium[n]: et ideo nullam Reipub. hoc nomine in integrum restitutionem cõpetere. Cæterum ex delicto suo administrator quãdoq; & fisco præiudicat[o]: ut quum ante tempus actiões instituit, quo casu à iure suo cadit fiscus, licet indemnis de ipsius procuratoris facultatibus præstari debeat. VI Quod ad probationem quoq; attinet, pacto administratoris fit Reipub. præiudicium. VII Vnde si apocham debitori Resp. fecerit, securus ille erit, præsumeturq; re ipsa pecuniã numerasse[p]: quod in procuratore priuatim expeditum non est[q]. Sed an talis administrator cõpromittere in arbitratorem poterit? VIII Et Ang. nõ posse censuit, quia ꝗuis transigere sicut & quilibet generalis cũm libera ꝓcurator possit, tamen hoc modo cõpromittere non potest, quum arbitrator de facto iudicare possit, & gratis debitũ liquidum remittere[r]. Sed tamen contraria sententia receptior est, quũ em̃ possit arbitrator in eius quoq; fauorem iudicare, propter mutuum periculum concedi id ius debet[s]. Ego ex euentu rem dijudicare malim, ut si arbitrator pronunciauerit debitum liquidũ gratis remitti, Ang. sententiæ adhæreamus, alioqui cõmunem sequamur, ne fraus legi nostræ facile fieri possit.

utrum de dubia lite transactio inter te & ciuitatis tuæ administratores facta sit, an ambitiose id qđ indubitate deberi posset, remissum sit. Nam priore casu ratam manere transactionem iubebit, posteriore[b] uero nocere ciuitati gratiam non sinet.

IMPP. DIOCLETIANUS & Maximianus Augg. Proclæ.

INterpositas metus causa transactiones, ratas nõ haberi edicto perpetuo[b] continetur: nec tamen quilibet metus ad rescindenda ea, quæ cõsensu terminata sunt, sufficit. Sed talem metum probari opor-

INTERPOSITAS. a ¶ Transactionem ergo uitiant metus & seruilis conditio, sed ex metu ipso iure nõ infirmatur contractus, ob conditionem uero seruilem secus. Verum quanam ratione inductum est, ut quæ per metum gesta sunt, regulariter ipso iure teneant? An qa in metu uoluntas adest, & sic rei substantia non deficit[a]: Prætorq; eatenus solum prouidet ne ratum habeat[b]: quæ dictio (ut aliàs admonui) ad effectum solũ ex proprietate uerbi pertinet. Deducitur em̃ à uerbo reor[c]: merito ipso iure tales contractus ualent, idq; exceptis certis casibus, quos alibi Doct. congessere[d]. b ¶ PERPETVO. Quia quũ edicta Prætorũ annua essent, à Iuliano deinde certo ordine composita sunt, & in Digestis relata, perpetuum ius induxerunt, quod alibi à nobis declaratũ est[e].

l. generaliter
e secund. nup.
l. §. sin autem
l. generaliter.
rg. d. §. si pa
. pactum. §. de
la. Saly. l. trãs
ione. §. eo.
Barb. consi. 41.
4.
l. pact. argu.
atorum. in l.
n solum. §. 1. ff
ritu nupt.
. 1. de aut. tut.
l. l. pactũ. 21.
l. pact. curato-
supr. tit. 1.
. cum hi. §. si
m lis. ff. eo.
glo. per proc.
de accept.
. si quis delega
rit. de nouat.
Ang. l. 1. §. 1.
quib. app.
l. l. pactum cur.
l. cum plures.
pe. d' adm. tut.
l. fin. §. de apo-
is. lib. 10.
Aret. l. qui Ro
æ. §. Callima.
e uerb. oblig.
d. l. fin. §. pe.
publica.
l. aduersus. §.
e usur.

i g'. l. imperatores. ff. de pacti.
k l. alienationis. de uerb. sign.
l l. 4. §. ex quib. caus. maior.
m l. tutor qui repe. §. ex cæteris de adm. tut.
n l. qui semisses. ff de usur.
o l. iustas. §. de iure fisc.
p d. l. fin. de apochis. l. ne casu. de discuss. lib. 10.
q Bar. l. 2. §. si certi. pet.
r Ang. d. l. imperatores.
s l. prox. supr. e. ubi Alex.
a l. si mulier. §. si metu. quod met. caus.
b l. 1. eo tit.
c l. cum postea. supr. tit. 1.
d c. Abbas. extr. quod met. cau.
e supr. in rubr. de edend.

tet, qui ſalutis [c] periculum, uel corporis cruciatum contineat [d]. Ad uim tamen [e] uel dolum arguendum, qualitas cauſæ principalis non ſufficit: unde ſi nihil tale probari poteſt, conſenſu quæſtiões terminatas, minime īſtaurari oportet. Sed quoniam [f] cum quo

c ¶ QVI ſalutis. Non ſufficit em̄ allegare metum in genere, ſed de ſpecie metus probandum eſt, an talis ſit, qui periculum ſalutis uel cruciatum inferret [f]. Sed pone, quis in libello petijt cōtractum reſcindi, quia metu initus ſit, an recte petijſſe cenſebitur? Et traditum eſt ualere libellum. quia talem metū allegari interpretabimur, qualis à iure neceſſario requiritur, ut reſcindi contractus poſſit [g]: ſufficietq; libellum ex probatiōibus uel aliter uſq; ad ſententiā declarari [h]. Et qđ hic dicitur ſpeciē qualitatemq; metus probandam, ad eam quæſtionem confert, qua dubitatum eſt ad reſcindendum contractum tanq̄ uſurarium, an ſufficiat in genere probare creditorē ipſum, qui cōtraxit, fœneratorem eſſe. Et Alex. non ſufficere cenſuit, ſed ſpecialem eius contractus probationem requiri [i]: quū poſſint & fœneratores legitime quandoq; contrahere. Debet ergo probatio neceſſario conludere [k]. Dubium tamen non eſt, ex qualitate perſonæ ſuſpicionem non mediocrem oriri [l].

d ¶ CONTINEAT. Sed quid in metu amiſſionis omniū bonorū? Et probabilem eſſe talem cauſam receptum eſt [m]. Non minus em̄ de bonis q̄ de uita plerīq; anxij ſunt [n]. Et ideo etiā ſi qs de parte maiore bonorū ſuorum periclitetur, idem reſponſum eſt [o]. Sed & famæ timor ſaluti ipſi æquiparatur [p]. Vnde & ei ſaltem officio iudicis ſuccurritur, qui ne per ora hominū traduceretur, uerecundia adductus aliquid fecerit [q]. Quid in metu excōmunicationis? Et tradūt non eſſe probabilem, quū excōmunicatio nō pœnæ, ſed pœnitentiæ medelæue cauſa inducta ſit [r]. Verū dubia hæc eſt ſententia. Nam & carcer ad pœnam inuentus iure noſtro non eſt [s]: & tamen probabilis eſt carceris terror [t]: licet qui in eo detineatur, quantū ſit iudicis reſpectu, metum pati non dicatur [u]. Sed tamen prior ſententia uerior eſt. Quid in iuſſu principis, an probabilis ſit eius timor? Et negari non poteſt minis principū quēlibet cōcuti. Et ideo qui præcepto eius pœnali ſoluerit, coactus ſoluiſſe cenſebitur, iuſteq; excuſatus erit [x]. Quare & illud traditum eſt, ſi canonicis mandet princeps, ut aliquem eligant iuſtam cauſam timoris ſubeſſe uideri [y]: ſed tamen hac in re ex moribus principis uel qualitate rei dijudicandū eſt. Vir diro ingenio erat, aduerſus iura expreſſim agebat, & iuſtus erit timor [z]: humanis erat moribus, & alioqui innoxiæ iræ, & diuerſum reſpondebimus [a]. Nā & in aſperis Prætoribus uel minax uultus iuſtum metum quandoq; præſtat [b]. Nobis em̄ ſuccurritur, quoties uel ab ipſis iudicibus aliquid per impreſſionē factū eſt [c]: idq; nō ciuili modo iudicio, ſed etiā criminali [d]. Sed qd in diſſimulato timore dicemus? ut quū medicus ægrotū ad rei uenditionē uili precio cōpellit, dū ille uerētur malis pharmacis obcæcari, niſi ei morem geſſerit. Et hoc caſu officio iudicis ſuccurri conſtat [e]. Sicut aduerſus aduocatum, procedente lite cum cliente contraxit, quod alibi annotauimus [f]. Quid in timore quem reuerentialem uocant? Et creberrime receptum eſt, cōſenſum coram eo p̄ſtitum, cui reuerentia debetur, nō ideo reſcindi poſſe, niſi de minis conſtet [g]: ut quum filius patri conſentit bona ad ſe re uel ſpe pertinentia uendenti [h]. Quod in his quoq; actibus procedit, qui omnino liberam uoluntatē expetunt. Nam in eis quoq; nō ideo metus præſumetur, quòd corā eo geſti ſint, cui honos habendus erat [i]; idq; receptius uidetur [k]. Quoties tamen damnoſum aliquid filius ex tacito conſenſu ſubiret, præſentia patris ob eius reuerentiam talem conſenſum excluderet [l]; audireturq; filius meticuloſe tacuiſſe ſe affirmans [m]. Quod in matrimonio nō procedit [n], tanq̄ id damnoſum non cenſeatur, præſumaturq; pater recte filio conſuluiſſe [o]; quod alibi diffuſius attingunt Doctores [p].

e ¶ AD VIM tamen. Videtur hic dolus uiitemq; metui æquiparari; & ideo ſicut ex metu nemini ſuccurritur, niſi huiuſmodi ſit, qui cadat in conſtantem uirum [q]; ita in dolo dicendum, ut non ſuccurratur, niſi in eo dolo, qui etiā cautum & prudentem potuit decipere [r]. Sed hanc ſententiam ego ſupra ſecutus non ſum [s]: exiſtimauiq; ex qualitate perſonæ perpendēdum dolum, quum facilius mulieres & idiotæ decipiantur [t]: ſemper em̄ hoc curandum, ut dolus ſuus nemini proſit [u]. Nam & id agi edicto lex ait, ne cuiq̄ malitia ſua ſit lucroſa, alij uero ſimplicitas dānoſa [x]: quæ uerba uix eſt ut commode reſtringi ad eum dolum poſſint, qui non in ſimplices cadat. Illud non diffiteor, ſi damnum nullum deceptus ſentiat, ei fatuitatem potius ſuam imputari, quàm aduerſario dolum [y]. Sed quid eſt quod lex hic ait, ad probandum dolum, qualitatem cauſæ præcedentis non ſufficere? Et communiter aiunt id ſignificari, non ex eo præſumi dolū uel metum, quòd quis cauſam clarā & magnæ utilitatis, modica pecunia accepta remiſerit. Hincq; uidetur ea ſententia probari, quam receptiorem plerīq; opinantur [z]: ut tranſactio reſcindi nō poſſit, etiam ſi quis ſupra eius dimidium, quod penſitato dubio euentu percipere uerisimiliter potuiſſet, læſum ſe eſſe proponat [a]. Nec enim, præcedentis cauſæ qualitas attendi debet, publiceq; intereſt trāſactiones obſeruari, ut tandem litium ſit finis [b]. Si tamen cum eo tranſactum ſit, cui reuerētia debetur, aliud obſeruabimus. Propter immodicam enim hæreſionē actione in factum ſuccurreretur [c]: & ita Paulo Caſt. placuiſſe uideo, quem & non pauci alij ſecuti ſunt [d]; qđ ſi is ſit, cui nulla reuerentia debetur, crediderim non ſuccurri, & legis noſtræ deciſioni ſtari, & ita cōmuniter recipi Aret. hic ſcripſit.

f ¶ SED quoniam. Tranſactum hic fuerat ſuper certis rebus, ut merito nō ualuerit iter dn̄m ſeruum

f l. continet. in fi. ff. eo. tit.
g l. ll. ſacratiſſimæ. ſupr. de leg.
h l. ædita. ſupr. tit. 3.
i c. illo nos. in fi. de pign.
k l. neq; natales. j. de prob.
l c. ſemel malus. de reg iur. in 6.
m d. c. Abb. Bar l. ſi ob tur. col. fi. de cōndi. ob turp. cauſ.
n l. aduocati. j. tit. 3.
o l. propter litem de execut. tut. c. de reſt. ſpol. in 6.
p l. iuſta. de manu uind.
q l. fi. §. 1. quod met. cau. gl. l. nec timorē. eo. tit.
r glo. Abbas. c. cum dilectus. eo. eo. tit.
s l. aut damno. §. ſolent. ff. de pœn. l. 2. j. de exact. tribut. lib. 10.
t l. qui in carcerē eo. tit.
u l. accuſationis. ubi Aret. j. de his quæ met. cau.
x Bar. l. creditor in fi. de ſolut.
y gl. 23. q. 8. c. cōuenior.
z Abbas d. c. cū dilectus. Bart. l. de pupillo. §. ſi qs ipſi. 5. q. de ope. no. nun.
a c. inſinuante q clerici uel uouen. Alex. cōnſ. 16. i 3.
b Iaſ. §. quadrupli. inſt. de act.
c l. pen. j. quod mat. cauſ.
d l. 1. ff. de concuſſio.

e l. medicus. ... uar. et extr. co...
f l. creditori. ... pr. tit. 1.
g l. ad inuidi... j. quod met. ca...
h l. 1. §. quæ ... randæ. ubi Ba... quarū rerū a... non detur.
i c. 1. §. porro ... deſp. imp. in 6.
k Doct. c. cauſa... matrimon. de o... ſic. de leg.
l gl. l. filiusfam... §. inuitus. de p... cur.
m l. pe. ff. de fu...
n d. §. porro.
o l. ſed ea ff. d... ſponſal.
p d. c. cauſam. l... quæ dot. ſol. ma...
q l. metū. de hi... quæ met. cauſ.
r c. cum dilectus ext. qđ met. cauſ.
s l. cum poſtea. ... pr. tit.
t l. 1. de min. gl... c. cum locum. d... ſponſal.
u l. mora de reg iur. in 6.
x l. 1. in prin. d... dolo.
y d. c. cum dilectus.
z Alex. l. ſi qui... cū aliter. de uerb. oblig.
a l. Lucius. §. f... ad Treb.
b l. fratris. l. ſub præterxtu. l. ſeq. cod. tit.
c l. ſi ſuperſtitē j. de dol.
d Paul. cōnſ. 17... contra in 1. Dec... conſil. 86.

seruumq́; transactio[e]. Sed si super statu transactum fuisset, eaq́; transactione promissa libertas, putauerim ego distinguendum, an nuda, id est absq; precio promissio facta sit, & nulla inde necessitas domino imponitur[f]: an uero pecunia data est: & si ab alio de suo eam pstante, dubium non est obligari efficaciter dominum[g]. Si uero de nummis serui datum sit[h]: hortandus quidẽ erit dominus, idq́; fauore libertatis, ut eũ manumittat[i]: qđ si nõ fecerit, ex cõstitutione Diuorum fratrum libertatẽ ille nihilominus assequitur[k]: merito lex omimodo huic succurrendũ ait[l]. Nec nouum est efficaciorem esse promissionem, quæ pecuniæ interuentu confirmata est, q̃ quæ nudis uerbis & sola pollicitatione constitit[m].

te transegisse cõmemoras, ex ancilla tua natum seruum tuum esse asseueras, si uera sunt, quæ precibus cõplexus es, alia ratio pactum reformat. Nec enim dubij iuris est, dominos cum seruis suis paciscentes, ex placito teneri, atq; obligari non posse.

IIDEM AVGG. ET Cæsa. Sopatræ.

SI diuersa pars cõtra placitũ agere nititur, æquitatis ratio suadet, refusa pecunia[b], quũ & tu hoc desideras, causam[c] ex integro agi.

SIDIVERSA. a ¶ Sicut mutuo consensu transactio cõtrahitur, ita & mutuo cõsensu ab ea recedi potest[a]: quia fauor finiendarũ litium principaliter ipsas partes respicit[b]. Vnde ei renunciare possunt[c]: quum in re sua quilibet moderator arbiterq́; sit[d]. Nam & si inter litigatores cõueniat, quomodo pronunciandum sit, debebit iudex sententia sua ei conuentioni acquiescere[e]. Quid em̃ aliud agit Prætor, q̃ ut cõtrouersias dirimat[f]? Sed cur transactio secunda ualet, & tamen sententia secunda, etiã ex consensu partium lata, aduersus primam non ualet[g]? An quod Accur. ait, quia transactio cõsensu fit, merito ex litigatorum uoluntate, q̃uis posteriore, robur assumit? At sententia ex instantia uigoreq́; iudiciorum, quæ iuris publici sunt, consistit[h]. Tametsi quandoq; hic partium consensus in sententijs non parum suffragetur[i]: ueluti ex mente Accur. quũ dubium est an prior ulla sententia lata fuerit[k]. Item in interlocutorijs, quũ em̃ in eis iudex adhuc iurisdictione sua functus nõ censeatur[l], potest earũ executionẽ uolẽtibus partibus reuocare, pceptumq́; corrigere, uel immutare[m]. Nã & dubium nõ est, licere unicuiq; iuri quod ex sententia q̃situm habet, renunciare[n]. Sicut & sententiã incõpetentis iudicis pacto cõfirmare[o]: ut scilicet in uim pactionis ualeat. Qua ratione & iuri, quo sententiã iudicis quis nullã dicit, renunciare potest[p]. Hincq́; infert Bal. si postq; lata sit sententia, quæ in iudicatũ transierit, partes cõpromittant, nõ ualere cõpromissum[q]: nisi adiecta clausula, quia sententiæ ipsi specialiter renuncient[r]: q̃uis non secuto laudatiuo, seu lapsa instantia, etiam clausulæ uirtus euanescat[s].

b ¶ REFVSA pecunia. Vt tamen transactio infirmetur, sufficit contrarius consensus: quod in contractibus innominatis regulare uidetur, licet in alijs etiã retro traditio acceptæ rei necessaria sit[t]. Nam nisi consensus hic sufficeret, ut pecunia refunderetur cõdici non posset, quũ condictio non detur, nisi quia causa cessauit, uel indebitum solutum sit: idq́;, excepto Iasone, omnes sentiunt. Sed qua condictione agetur? Et Barto. quẽ cæteri fermè sequuntur, ob causam, uel sine causa, quæ eius germana est[u], condicendũ censet: tanq; pecunia ideo data sit, ut à lite in posterũ discedat, quod quũ non fiat, tanq; causa futurum respiciens desierit, agi debeat[x]. Accur. uero condictione indebiti repetẽdam pecuniã censuit[y]: cuius sententiam ego sic defendi posse censeo: qui transigit, duas res facere uidetur: alteram, quia renũciat actioni seu iuri suo: alteram, q̃a in futurum promittit non agere[z]: quod de facto intelligendũ: in effectu em̃ constat, propter renunciationẽ agi non posse. Ex hisce duabus dubium nõ est, principaliorem causam esse priorem, quæ ad ius refertur[a]: qui igitur transactionis causa dat, principaliter ob causam renunciationis, quæ futurum non respicit, dedisse censendus est[b]: non ob causam futuræ desistentiæ, merito condictio indebiti potius dari debet: quod & Rimin. alia ratione censuit. Quum em̃ transactio eius uirtutis sit, ut qđ principio non debebatur indebiti necessitatem trahat[c]: consequens est ut eius resolutio contrarium effectum pariat, & quod prius debebatur indebitum reddat, indebiti ergo nomine id cõdicendum. Et sic Accur. tueri utcũq; possumus: tametsi nõ est ut huius rei causa nos multum tangat, quum hodie haudquaq; necessarium sit actionis nomen in libello exprimere[d].

c ¶ CAVSAM ex integro. Videtur ergo ad primam actionem reuertendum esse, quod utiq; certum est, quum trãsactio simplex facta est: quum em̃ contractus sit innominatus et debilis, præcedentem actionem ipso iure non perimit, sed ope exceptionis tantum[e]. Vnde in excipientem dabitur replicatio, quæ primam actionem confirmet[f]. Sed magis eo casu dubitatur quo prima actio ipso iure extincta sit, & aliqui tunc solum condici refusam pecuniam posse censuerunt, tanq; causam ob quam retro præstita sit, non sequatur[g]: nisi reus de facto conueniri se sinat[h]. Sed hanc sententiam ferè crebrius Doctores nostri non probant. Aequitas em̃ dictat, ut hoc casu actio etiam de iure detur[i]: ne liberatio apud reum absq; causa sit: & ideo distinguunt, an actio illa à lege data sit in meram soluentis pœnam, & quia talis transactione extincta est[k]: merito utilis dabitur, cuius exemplum Bartol. accipit in magistratu, qui dolo tutorem dedit: quum enim in solidum propter dolum condemnetur, etiam si nihil ad eum peruenerit[l]: sententiaq́; illa notam infamiæ irroget[m]: merito tanq; pœnalis

u l. 1. de cond. sine caus.
x l. 3. in princ. de condic. ob caus.
y arg. l. eleganter. uers. sanè. de cond. indeb.
z d. l. eleganter. §. si quis post.
a d. uers. sanè.
b arg. d. §. sanè. & per Rim. l. siue apud. ȷ. eod.
c l. 2. supr. eod.
d l. 1. ȷ. de formi
e l. cũ proponas. supr. tit. 1.
f l. siue. ȷ. eod. l. pacta nouissima. supr. tit. 1.
g l. 1. & 2. de condict. sine caus.
h l. Iulianus. §. quantum. ad exhiben.
i l. sancimus. 1. supr. de sac. san. ecc.
k l. si tibi. §. quædam. de pact.
l l. ĩ magistratus l. fin. in fin. de magist. conuen.
m l. athletas. in fin. de his qui not. infam.

IIDEM AVGG.
& Cæsares Pontio.

VT responsum congruum accipere possis, insere pacti exemplum[b]: ita em̃ intelligimus, utrum sola conuentio fuit, an etiã aquiliana stipulatio, nec

pœnalis famosa'q; sit, illa actio nudo pacto tollitur. Vnde rescissa transactione à lege, utilis datur[n]: quod exemplum sic delaratum, & nos probamus. An uero actio ex consensu originem habeat, & acceptilatione sublata sit, & tũc aduersus reum condicetur[o]; ut actorem in pristinam obligationem restituat[p]: uel pecuniam, si de debito pristina ex obligatione liqueat, soluat[q]. Sed nunqd ĩ lege nostra opus sit noua instantia, an duret prior? Et uidetur extincta actione, etiam instantiã perimi: & ideo siue renunciatione, siue acceptilatione perempta sit actio, q̃uis deinde partium consensu à transactione dilcedatur, noua instantia instituenda erit[r]: & ita receptum est. Quod si actio nondum extincta sit, replicatione'q; adiuuari possit, secus est. Transactio em̃ simplex instantiã non perimit[s]: imò ad ipsius causæ processum simpliciter pertinere existimatur[t]. Huius'q; cõclusionis ratio est, quia instantia nihil aliud est, q̃ actionis exercitatio, à litis contestatione in diffinitiuam sententiã certo tempore coarctata[u]. Vbi igitur agi nec de iure nec de facto, in casibus à iure permissis potest[x]: ibi nulla est instantia: at ubi agitur, ibi & instantia est. Quod ergo hic dicitur, causam de integro agi, intelligiẽ de integro, perinde ac si nulla intercessisset transactio[y]. Nam & qui certam ꝓsequitur litem, agere etiã proprie dicitur[z]. Fuere tamen aliqui, qui nunq; perimi transactione instantiam existimarent, ut Mar. Syll. Ang. Riminaldus'q;: quoniã lex ait, facta post litis contestationem transactiõe, si deinde sequatur sententia, posse cõdemnatũ, id quod ex causa transactionis dedit, repetere[a]. Vnde appareret q̃uis solutio transactioni accessisset, quo casu extingui actio uidetur[b]: tamen adhuc durare instantiam, alioqui nec sententia, uitali instantiæ spiritu defecta, ualuisset[c]. Ego non censeo eius solutione, quod ex causa transactionis promissum est, actionem extingui, unde consequens est, ut durare instantiam arbitrer, si pars nõ obijciat. Necessaria em̃ est transactionis exceptio, ut agens summoueatur. Nam & parte non excipiente, ualet iudiciũ de facto[d]: quod alibi attigimus[e].

VT RESPONSVM. Qui petitione hæreditatis, uel in rem actione experiebaẽ, si transegit, Aquiliana'q; stipulatione, itẽ'q; acceptilatione reum liberauit, amplius (etiã reo promissa non obseruante) ad eas actiones redire nõ poterit, quum iam extinctæ sint[a]. Et ita hoc rescripto responsum est. Agetur ergo de dolo[b]: uel p̃scriptis uerbis[c]: item'q; condictione ob causam[d]: ut à nobis supra distinctum est. Paulus tamen Cast. cũ prima actio in rem esset, negauit condictioni ob causam locũ esse posse, quæ rem in pristinum statum restituere non potest, quũ actio in rem ex dominio, nõ ex cõsensu partium oriatur[e]. Sed ego aliter sentio, nihil em̃ impedit, quin aduersus acceptilationem condicat, ut Aquiliana stipulatiõe deinde experiatur. Sed & si censuerimus Aquilianam stipulationem cõ

n l. si pudulli. §. 1. de solut.
o l. si fullo. de cõdi. sine cauſ. Are. h ic.
p l. si qs accepto. de cond. ob cau.
q l. si mulieri. eo. titul.
r l. cum mota. supr. eod. l. postq̃ liti. supr. tit. 1.
s l. siue. j. eod. l. eleganter. §. si quis post.
t l. tale. §. 1. de pact.
u l. properandũ. j. de iud.
x l. si Titius. de uerb. oblig.
y gl. l. 4. uerbo denuo. j. quomodo et qñ iudex.
z §. 1. inst. de act.
a d. l. eleganter. §. si quis post.
b l. si reus. de procura.
c Bart. l. duobus. de excep. rei iud. d. l. 1. j. qñ prouo. non est nec.
d l. posthumus. §. si quis. de inoffic. testam.
e d. l. si Titius.
a l. qui res §. fi. de solut.
b l. act. supr. eo.
c l. cum mota. supr. eod.
d d. l. si quis accepto.
e l. si quis ui. §. fin. de acq. poss.

dicendam esse, adhuc nihil fortè erit, quod nos Pauli ratio moueat, tanq; actio in rem tali transactione non omnino extincta sit. Remanet enim τῇ δυνάμει, seu ut isti uocant, habitu, actoris inhærens ossibus[f]; quia huiusmodi contractu nõ censetur actor ideo abdicasse dominiũ, si quod habuit[g]: sed dubiũ solũ euctus spem æstimasse, remisisse'q;[h]: quod supra attigimus.

b ¶ PACTI exemplum. Qui em̃ factũ ipsum ignorat, quicq; certi iuris respondere nequit, quod ex facto ius oriatur[h]: & facta etiã prudentissimos nõ raro fallant[i]: unde super facto ꝓnunciari non nisi re perspecta potest[k]: quia quæ facti sunt, probationibus indigent, quũ contra articuli iuris dicantur, in quibus absq; alia probatione iudicari potest, quod Bal. tradidit[l]. Hinc'q; aliqui inferunt, aduersus consuetudinẽ, quia facti est, latam sententiã ualere[m]. Inferunt & rursus, excusandũ Iurisconsultũ, qui diuersis speciebus propositis, in eadem causa diuersa responderit: quia secundũ ea, quæ proponuntur respõdere consultor debet[n]: & ex modica casus mutatione ius plerunq; omnino mutatur[o]. Apparet'q; hoc rescripto perq; humaniter fuisse Pontio à principibus responsum, tametsi nimis concise et imperfecte eis ipse supplicasset: debet em̃ semper quilibet modeste respõdere, quũ summa uirtus sit humanitas, qua quò doctior quis est, eò & pollere magis debet, unde & prouerbialis extat senarius.

ἅπαντας ἡ παιδεία ἡμέρους ποιεῖ.
Humaniores reddit eruditio.

Quandoq; tamen pro qualitate rei uel personæ aliter obseruatum uidemus, ut quum semel atq; iterum admonitũ Seruium Sulpitium parum adhuc intellexisse Quint. Mutius depraendit[p]. Excitantur em̃ aliqui etiã iniuria, uel quũ Scæuolam obliq; seu ironicos potius notat Claudius Saturninus[q]; & illum uice mutua Vlpianus[r]: uel quũ Domitio Labeoni Celsus: Aut non intelligo, inqt, aut ualde stulta est consultatio tua[s]. Non enim ad magnos Iureconsultos qualis fuit Celsus[t] (qui orator summus, Prætor'q; & consul, cui'q; Traianus Imperator statuam poni iussit, quod eũ summo in honore haberet, et præ cæteris admiraretur, ut Dion author est) referendũ est, ut responsa scriptò ædant de rebus indubitatis[u]; ut mirum sit, cur nostrates rusticũ Celsum dixerint, rursus'q; Labeonem Iureconsultũ, quũ qui iura professus est, non Domitius, sed Antistius esset, ut Corn. Tacitus scribit. Sed & ei, qui criminis alicuius suspectus est, quandoq; seueriter responderi nouum nõ est[x]: sicut & ei, qui aduersus suam professionem aliquid extorquere precibus nititur[y]. Hoc constat generaliter erga præceptores summam humanitatem præstandam esse[z]: sicut & erga seniores[a]. Semper tamen Aristotelis illud obseruandum: Amicus Socrates, amicus Plato, magis amica ueritas[b].

c ¶ ACCEPTILATIO. Hoc em̃ casu q̃uis soleat dici nõ seruanti nõ seruandum[c]: extincta tamen

f Bald l. 1. col j. de al. iud. m
g l. si super. i fin. supr. eod.
h l. si profun in fi. j. co.
h l. si ex plag. in cliuo. ad l. A quil.
i c. 1. de const. 6. l. 2. ff. de i ign.
k l. prouident. de uetr.
l Bald. de pa const. col. 6. & sæpe. de app.
n Dec. l. preci 2. not. de impu
o l. ea est. de u sign.
p l. 2. §. seruiu de orig. iur.
q l. à testatore. condi. & dem.
r l. 1. de sena
s l. Domitius testam.
t l. 2. in fi. de rig. iur.
u l. 1. in fi. ad n nici. l. quod La beo. de Carb. ed
x l. mercalem. cond. ob tur. ca l. 2. j. de furt.
y l. professio. j. mu. patri. lib. 1
z l. dicere. de arb.
a l. semper. de i im. l. apud Iul de fid. lib.
b l. 3. §. si qu quasi statul. uer sed ipse Cels. cond. ob caus.
c l. cum propo 2. supr. eod.

tamen actio suscitari nequit. Sed dubitant hic aliqui, quorsum opus fuit, ut Gallus Aquilius hanc acceptilationem inueniret, quum donatione potuisset tale ius statim extingui. Respōdet Iason, potuisset quidem, sed nō citra solennitatem insinuationis[d], necq; adeò securè, quum certis ex causis donatiōes reuocentur[e]. Ego satis faterer Ias. sententiam in transactione procedere. Propter dubium enim euentum, acceptilatio nō omnino uim donatiōis habet[f]: unde trāsacto negotio, nemo uictus aut uictor dicitur[g]. At in re clara non dubitauerim etiā in acceptilatione, donationis causa facta, insinuationem necessariā esse, nec ideo minus reuocari donationes, quòd acceptilatione roboratæ sint, alioqui facilima fraudibus uia reperta esset[h]. Aliter igitur responderi, nempe donationis contractum Aquilij tempore innominatum fuisse, nec actionem ullam protulisse[i]: sed solo rei interuentu cōfirmari solitum: at Aquilius id remedium inuenit, quòd uerbis qualemcunq; actionem extingueret.

non & acceptilatio[c] sequuta fuerit: quæ si subdita esse illuxerit, nullam aduersariæ tuæ petitionem[d] hæreditatis, uel in rem specialem competere palam est.

d ¶ PETITIONEM HAEREDITATIS. Hic annotant aliqui eodem libello rei uendicationem cum petitione hæreditatis iungi posse, quod tunc cōcedendum est, quum ad diuersa respiciunt, ut si speciem aliquam uendicem, & uniuersam hæreditatem petam[k]: ratiōe autem eiusdem rei non possent iungi, nisi ut uocāt subordinate[l], quod alibi attigimus[m].

CAVSAS VEL LITES. Transactiōes ergo rescripto principis tolli nequeunt, sicut nec res iudicata[a]: imò qui aduersus eam supplicat, pœna infamiæ notatur[b]. Quod in eos annotādum est, qui lapsis in causis appellationis fatalibus, instantiam suscitare rescripto conantur[c]. Nam etsi conditis legibus municipalibus cautum sit, eas ad causas præsentes & præteritas trahi, non tamē de his actū censebit, quæ transactiōe uel aliter finitæ sint[d]. Nec enī statuta huiusmodi ad præteritas causas, nisi confirmatiōis causa, trahi solent[e]. Quorum omniū ratio illa est, quòd alteri quæsitū ius hoc modo auferret, rescripta uero ita interpretari debent, ut uniuscuiusq; ius saluū sit[f]: nec lites nouas inducāt, quas publicè interest potius sopiri[g], alioq; nulla sunt[h], & importunitate quadam nimiaq; ambitione extorta præsumunt, nō aūt uoluntate principis cōcessa[i]. Vnde rescriptū iniustū exequutionē à iudice nō habet, nisi alia iussiōe expectata[k]. Quod & in pœnis dicendū, in quibus statutū est XXX. dies expectari[l]. Sed qd in casu nostro, si princeps causam cognoscendā mādet, lege non obstante? Et receptū est, posse principē hac clausula sopitā controuersiā suscitare[m]. Addit Aret. idem esse, si nō obstante transactiōe dixerit. apparet enī de certa principis scientia[n]. Verū hanc sententiam Castren. & Ias. non probant. Sed sæpissime dubitari uidi, quū ad libellum, quo uictus aduersus rem iudicatam uel transactionem supplicabat, princeps rescripsisset, audiat talis & iustitiam faciat, seu, quod iuris fuerit, constituat, an suscitasse his uerbis causam uideatur? Et aliqui censuerūt uideri[o], quia aliàs id mandatum nullius effectus, superuacaneumq; esset[p]: & quum princeps ius reddi uelit, de causæ ipsius iustitia & fine intelligendum est, ut cognoscere decidereq; litē iudex possit[q]: qđ & exemplo cōpromittendum de iure traditum est[r]. Nam & Alexan. respōdit[s]: quum princeps causam demādasset, uideri eum appellationem admisisse, quamuis regula iuris, nemini tertio appellationem concedentis, obstaret[t]. Nec me aduersantis huic sententiæ Ias. argumentum mouerit, quasi tali iuri prīceps rescripto derogare nequeat, nisi adiecta clausula nō obstante &c.[u] Respondeo enim certam principis scientiam, quam ex supplicis libelli lectiōe habuit, eius clausulæ uim habere[x]. Mihi tamen humanior uidetur hæc Iasonis opinio, secundum quam & Dec. respondit[y]: quia lex nostra derogare futuris rescriptis uidetur, ideo simplex scientia principis non sufficit[z], maxime quū graue damnum diuersæ parti infligatur[a]. Adde quod ea uerba, quod iuris sit talis cōstituat, duplicē sensum habere possunt, sicut quū dicimus, talis ius appellandi, uel ius operis noui nunciandi habet. Ad principium enim referri possunt, ut scilicet de articulo ipso intelligantur, possunt & ad litis finē trahi, id est ad causæ principalis substantiam[b]. Fiet ergo interpretatio legibus concors, ut de articulo intelligatur[c], nec quicq; ideo superuacuū erit. Nam & quū quis supplicatione petijsset, ut summatim & de plano causa cognosceretur, & princeps simpliciter rescripsisset, audiat talis, cōclusum fuit, non uideri mandatā summariæ cognitionis facultatem[d]: idq; nisi expressis uerbis aliam fuisse principis mentem appareat[e]. Arbitror igitur supra scripta in quæstiōe solum iudici mandatum, ut perspiciat an de aliquo casu tractetur, quo lex iudicatum rescindi, actamq; rem rursus agi finit[f]. Cæterum operæpretium hic est docere, quæ nam sit inter litem & causam differentia. Et lex sentire uidet, litem ipsam pro actione capi, siue in rem siue in personam, quæ in iudicium deducta sit[g]: & ideo propriè post contestationem solum litem esse, receptius est[h]. Largius tamen, & pingui Minerua, quandoque accipitur[i], ut etiam præparatoria iudicij contineat[k]. Proinde uitium litigiosi committi constat, etiam ante iudiciū acceptum[l]. Sic & nil nouari pendente lite, intelligitur ab ipsius citatiōis prima origine[m]. Sic & perpetuari delegati iudicis iurisdictionē à citatione receptū est[n]. Veteres aūt ipsi nō litē sed stlitem dicebāt, ut est apud Festum. Hinc & Decemuiri stlitibus iudicādis. Vnde dubia

IIDEM AVGG.
Cæcilio.

CAusas uel lites transactiōibus legitimis finitas, imperiali rescripto resuscitari non oportet.

o Bal. & Barb. c. 2. de off. lega. Fely. c. 1. char. ul. de constit.
p l. si qū. de le. 1.
q glo. et Ang. §. ex hæredatos. in auth. de hæredib. & falcid.
r Doct. Clem. auditor. de rescr.
s consil. 77. in 2.
t Butr. & Imo. c. sua nob. de app.
u d. l. fin. et c. nō nulli. in princ. de rescr.
x l. idem Vlpia. §. 1. de exec. tut.
y consil. 198. col. pen.
z d. l. 1. de pet. bo. c. porrecta. de cōfirmand. util.
a glo. l. 3. §. si is pro quo. quod q; iur. Fely. c. non nulli. col. 20.
b gl. & Bal. l. 1. in prin. de op. no. nunt.
c Alex. cons. 94. & 136. in 2.
d Ro. decis. 158. si in commissione. in nouis.
e Ro. decis. 67. si petatur.
f l. imperatores. de re iud.
g l. litis. de uerb. sign.
h c. ex parte. 2. de uerb. sig.
i gl. auth. qui semel. §. quō et qn̄ iudex.
k l. posthumus. in fi. de inoff. test.
l Auth. litigiosa. §. de litig.
m Cle. si. ut li. pē.
n dixi in rub. supr. tit. 2.

l. sancimus. §.
don.
fin. §. de reuo.
tat.
rg. l. fin. §. e.
fin. in prin.
nda.
Alex. l. credito
supr. tit. 1.
si quis argen
1. §. de don.
ald. l. 2. §. de
t. hæred.
2. §. ad sis. l. q
noff. de inoff.
. ædita. supr.
1. §. sen. resci.
poss.
fin. supr. ut li-
end.
nemo. de tem-
. app.
1. §. si ubi Bar.
Tertul.
ar. l. omnes po
. §. q. princip.
est. & iur.
quoties. supr.
prec. imp. off.
. exposita. de
it.
rescripta. de
t. imp. off.
. §. de pet. bo.
a. lib. 10.
si qn̄. de resc.
i uindicari. §.
ven. 11. q. 3. c.
d.
Doct. l. fin. su-
. si contra ius
util. pub. Bar.
uag. ad re- I
uerb. nō obst.
II
rg. l. si quis.
rin. de leg. 3.
III

de dubia est Isidori etymologia à limite dictam credentis [o]. Causam uero receptius est generale esse uocabulum, tam ad ciuilia, quàm ad criminalia pertinens: tam ad iudicialia quàm extraiudicialia: tam ante cõtestationẽ litis, quàm post [p]. Quo sensu & Græci αἰτίαν accipiunt. Sic Mar. Cicero causarum, inquit, genera sunt tria: demonstratiuum, deliberatiuũ, iudiciale. Ex adiecto autẽ uerbo declarat, quo sensu generalis ea uox restringẽda sit, ut quum dicimus, causam perorauit: post litis enim contestationem usque ad sententiam accipitur [q]. Quapropter si lege municipij cautum sit, ut propter aduocati absentiam causæ suspẽdantur, post litẽ contestatam accipietur, ut Bald. Salyc. Riminal.que tradiderunt: quia tũc proprie exercent officiũ suum aduocati [r], quæ ratio friuola est. Ego potius ita crediderim argumento suspensionis. Quum enim ante litẽ contestatam nulla sit instantia [s], non potest sustineri seu suspendi quod non est, merito causæ uox restringitur, ut litem significet [t].

o c. forus. de uerbo. sign.
p d. c. forus. c. super quæstion. de off. deleg.
q l. qui eum maior. §. accusasse. de bon. lib.
r l. rem non nouã. §. 1. de iud.
s l. properandũ. §. de iudic.
t Albe. et Ang. l. 1. §. postulare. de postul.

IIDEM AVGG. & Cæs. Marcello.

QVum proponas ab ea, contra quam supplicas, litem quam tecum habuit, transactione decisam: eamque acceptis his, quæ negotij dirimendi causa placuerat dari, nunc de conuentione resiliuisse: ac petas, uel pacto [b] stari, uel restitui data: perspicis siquidem de his reddendis, manẽte transactionis placito, statim [c] stipulatione si contra fecerit prospexisti, & XXV. annis maior fuit, quod exceptionem pacti & actionem datorum habeas: quod si nihil tale conuenit, exceptio [d] tibi, nõ etiã eorum quæ dedisti repetitio cõpetit, parta securitate.

QVUM PROPONAS. Quũ Titia fundum à Marcello peteret, tandem receptis ab eo centũ trãsegit, promisitque amplius non petere: & si cõtra faceret, accepta restituere: traditur hic, solum exceptiõi transactionis locũ esse, nisi adiecta per stipulationẽ sit clausula, rato manente pacto, tunc enim posse Marcellum & data petere, & nihilominus eã ad fundum agentem, transactiõis exceptione summouere [a]. Idem addunt Docto. si iusiurandũ accesserit [b]. Idemque cũ pœna ad id tãtum quod particulariter interest referẽ, nihil tũc oberit, & pœnæ locũ esse, & principali quoque conuentiõi [c]. Idem si prior actio sublata esset acceptilatiõe extincta [d]. Non enim ideo suscitatur, quòd is qui cõtra fecit restituerit data, idque receptius est. Nam quoties pœna non id quod interest respicit, sed contemptũ ulciscit, utrique remedio locũ esse constat [e], ut quia à partibus uerisimiliter actũ sit, eum qui de facto solũ contraueniat (quũ de iure propter sublatã actionẽ nõ possit) in pœnã incidere [f]. Vnde recte annotant hic plerique, clausulam, rato manẽte pacto, huius esse effectus, ut pœnã adiectam uideri faciat, quò contemptus ipse puniatur, & ideo secũdum id quod interest, non restringi [g]. Apparetque Baldi sententiam hinc confutari, existimantis in cõtractibus bonæ fidei semper tacite hanc clausulam subintelligi [h]: id enim & lege & ratione caret: cõstatque fere regulariter in eis cõtractibus subiectam pœnalem stipulationem id quod interest respicere, & ideo in illud imputari [i].

a l. qui fidẽ. ff. eo.
b l. si quis maior. infr. cod.
c l. traiectitiæ. §. de illo. de act. & oblig.
d l. ubi pactum. infr. eod.
e l. si quis rem. de arbitr.
f l. qui Romæ. §. fin. de uerb. obl.
g Bartol. l. 2. §. item si in facto. de uerb. obl.
h Bal. l. si pacto quo pœn. 4. col. supr. titul. 1.

b ¶ VEL PACTO. Quum utrunque hoc casu locum haberet, uideretur disiunctiua pro coniuncta poni, ut Fulgo. Paul. Alexan. Iason tradiderunt: quod si uerum esset, hac ratione defendi semper libellus alternatiuus posset: & tamen receptum est libellum alternatiuum non admitti [k], nisi pars non opponat [l], aut electio sit debitoris [m], aut ex utraque parte intentio actoris confirmetur [n], aut agens probabiliter dubitat de iure suo [o], tũc enim petitio incerta admittitur, idque sua dẽte humanitate [p]. Idem quũ natura obligatiõis alternatiua est [q], quod hic Riminal. quibusdam exẽplis ostẽdit, uel quũ alternatim duo remedia sub conditiõe proponerent, quorum unũ alteri inesset [r]. Ego in textu nostro non arbitror de alternatiuo libello quicquam agi, uerbaque hæc Marcelli esse, qui in ipsa supplicatione principẽ desiderij sui simpliciter admonuerat. Alij reum esse Marcellum respondent, licereque reo autumat, alternatim excipere [s]: quæ sententia uera est, licet reclamante Iasone.

c ¶ STATIM. Existimant ferè Doctores idẽ, etiam si non statim: superfluereque hanc dictionem. Atqui argutabitur aliquis, non solũ superfluere, sed etiam inepte additam. Si enim statim in ipsa traditione conuentio apposita fuit, opus non erit stipulatione, quum traditiõe confirmetur pactum, actioque sufficiat [t]. Ego statim, ex Nonnij Mar. sententia hic, id est perseueranter acciperem, quo sensu non ad tempus, sed ad seriem rei gestæ refertur [u].

d ¶ EXCEPTIO. Vbi tamen exceptio non obijceret, & iudex reum condemnasset, dabitur repetitio ex transactiõis causa datorũ [x]. Sed fac in ultimi huius respõsi casu, reũ transactiõis exceptionẽ obiecisse, actoremque submouisse, an saltem eatenus agere poterit, quatenus aliqua maior utilitas in repetitione datorum uersetur? Et Alex. ex quorundã sententia posse existimauit [y], supplendumque id textui nostro arbitratur. Contra Fulgo. Paulusque, sed non firmis rationibus. Ego quoties pœna contractui noiato & in fauorem creditoris, (quod in dubio censendum est) adiecta sit, arbitror quod in altero amplius sit exigi posse [z]: quòd si cõtractui adiecta sit innominato, ut in nostra lege, uel aliàs infirmo, satis esse si quod ĩ pœna est, sit exactum, nec ad alterum amplius recurri posse [a], quoniã uerba conditiõis stipulationi pœnali adiectа, non patiunt hanc interpretationem, nec mens cõtrahentiũ id suadet, quæ

i l. prædia. de act. empt. l. si quis. de socio. ff. pro soc.
k l. quod in herede. §. eligere. de tributo. gl. §. aliæ. Inst. de act.
l Doc. l. edita. supr. de edend.
m l. ubi. §. q illud. de uerb. obl.
n c. tertio loco. de probat.
o c. constitutus. de in integ. rest.
p l. 1. §. quis alt. quo. legat.
q Bal. l. 2. ĩ. d. re resc. uend.
r gl. l. 1. ĩ. quã pre non est nec.
s l. nemo prohibetur. de except.
t l. lege. supr. ti. 1.
u l. 1. in fi. de iur. fisc. l. 2. ĩ. ubi in rem act.
x l. eleganter. §. pen. de cond. ind.
y d. l. prædia. d. l. si quis à soc.
z d. l. prædia. d. l. si quis.
a l. rescriptum. §. si pacto. ff. de pact.

quæ solum stipulatione pœnali prouidere in alterum casum uoluit, quoniam alterū, id est principalem promissionem non satis efficacem sciebat, quod alibi declarauimus[b].

TRANSIGERE. Epitomen huius rescripti hoc disticho clausit Accurs.

Sanguinis in pœnis nisi mœchus transigit oīs.
In reliquis nulli liceat nisi crimine alsi.

Comprændit autem duas regulas, quarū quælibet unam habet exceptionem, de singulis igit̃ uidēdum. Et in primis regula est, in criminibus capitalibus, quæ sanguinis pœnā ingerunt, transigere licet. Videbat̃ autem contrariū potius statuendum, quia publice interest nocentes opprimi[a]: pactum autē uel transactio aduersus publicam utilitatē nulla est[b]. Nam & accusator transigens, quū à lite desistat, tanq̃ præuaricator plectendus uidetur[c], ut cōmunis se habet sententia: imò & infamia notatur[d], ergo credendum non est, transactionem cōcedi, quū lex eum qui transegerit pœna afficiat[e]. Adde qđ inutilis esset hæc transactio, quū non ideo absoluatur reus. Potest em̄ quilibet alius de eodem crimine eum accusare[f]. Sed & iudex ipse eundem ꝓcessum perficere, & ex eo cōdemnare poterit[g]; quod Fulg. Riminaldus'q; tradiderunt. Sed tamen summa ratione nitit̃ legis nostræ regula. Quum em̄ quilibet trāsigere uel pacisci possit, cui id ꝓhibitum non est, debuit hoc quoq; casu id iuris non denegari[h]. Et quum ex aduerso stet fauor publicus, quo delicta puniūtur, pro transactione uero sit ea humanitas, qua cōcessum unicuiq; est sanguinem suum quoquo modo redimere[i], sit & capitalium pœnarū odium[k]: sanctius fuit in hāc partem inclinare, & pro ualore contractus pronunciare. Vnde quod uulgò traditum est, leges pœnales & odiosas extēdi fauore reipub. ut delicta puniantur[l]: non ꝓcedere existimauerim, cū de sanguinis pœna agit̃, id'q; legis nostræ argumēto[m]. Nec nos mouere debuit, qđ accusator desistens puniatur, tanq̃ leges generaliter quēlibet puniant, qui accepta pecunia ab accusatione desistat[n]. Nam respondent Doct. non ideo transactionem rescindi, quū & alijs casibus quandoq; uideamus actum ualere, licet author pœna afficiatur[o]. Addit Bart. in eo quoq; utilem accusatori transactionem, quia pœnam talionis, quæ in causis capitalibus imponit̃[p], euaderet, sola'q; pecunia ex Turpil. S. C. mulctaretur[q]. Alij simplicius legem nostram accipiūt, quæ non esse ꝓhibitam transactionem ait, ergo nulla omnino pœna afficiendus est accusator, qui proprie trāsigere, id est ab actione transire dicit̃[r]. Quum em̄ authoritate legis nostræ desistat, nulla affici pœna debet[s]. Quod si respectu rei ualet transactio, non solum ut sanguinem suū redimat[t], sed etiā ne in pœnā aduersarij corrupti incidat[u], ergo & respectu accusatoris ualere debet, quoniam τῶν συναιρόντων, id correlatiuorum natura suadet[x]: ne alioq; uideat̃ legislator altera manu quicq̃ cōcedere[y], altera facientē punire: & hanc sententiā Suza. Riminal.'q; sequunt̃, quā & ipse ꝓbo. Nā aut transactio ante inscriptionē uadē'q; præstitū

d. §. duo fra-
es. in fi.
l. ita uulnera-
s. ad l. Aquil.
l. iurisgent. §.
paciscar. ff. de
ict.
l. 3. in fin. de
ræuar.
l. si maritus. §.
negauerint. u-
Bart. de adul.
l. Gracchus. ĵ.
adu'ter.
l. qui cetu. §. fi.
l. Iul. de ui pu-
l. 3. §. pen. de
pul. uiolat.
l. 2. ĵ. de abol.
& 2. de collu.
teg.
l. necnon. §. qđ
s. ex quibus. ca.
at.
l. 1. de bon. eo.
i sibi.
l. famosi. ff. ad
Iul. mat.
. si uxor. de a-
l. Bar. l. quem-
modū. de agr.
cens. lib. 11.
dixi l. 2. supr.
t. 2.
l. si fœmina. ĵ.
Turp. l. ab ac-
atione. ff. eod.
d.
. fi. ff. de diuor.
. fi. ĵ. de accus.
l. l. 3. in fin.
. 2. ubi glo. su-
. eod.
. destitiße. ad
rpil.
l. l. 1. de bo. eo.
Alex. hic.
. 1. de cupreßis
. 11.
l. l. Gracchus.

IIDEM AVGG ET CAESS. Valentiniano.

TRansigere, uel pacisci de crīe

inita est, et Petro Cyno'q; consentiūt oēs, nulla accusatorē pœna affici tradentibus[z]: aut post inscriptionē, & idē ego cēseo[z], q̃a iura quæ accusatori pœnā irrogāt, aut in causis fiscalibus pecuniarijs loquunt̃[a], aut in criminibus, quæ sanguinis pœnā non irrogant, uel in q̃bus trāsigere aliàs non licet[c], aut generaliter in casibus quibus alioq; abolitio necessaria esset[d]. At in regula legis nostræ quum ꝑmissa sit transactio, ad abolitiōis opem confugiendū non est. Cæterū nec uerū est inutilē esse hanc trāsactionē, imò ex ea plurima utilitas oritur, ut q̃a reo pœna non infligit̃, quæ aliàs accusatorem corrūpenti infligi solet[e]. Nec ꝓ cōfesso habet̃, quū aliàs transigēs fateri crimē uideat̃[f]. Sed nec accusator amplius repetere id crimē potest[g]; quū alioqui nouū ꝓcessum, si trāsactio nō ualuisset, instruens audiendus fuisset[h]. An autē iudex ipse ex eo ꝓcessu condemnare reū possit, dubitatū est. Et Bart. nō posse censuit, quū transactum in causa sanguinis est, quē pleriq; sequunt̃: quū lex quæ iudici cōcedit, ut ex eodē ꝓcessu cōdemnet, in eo casu loquit̃, quo abolitiōis impetratio necessaria fuit[i], & cōsequenter nō ꝑmissa (ut supra docui) transactio; quam sententiā ceu receptiorē humaniorē'q; & ipse sequor. Verum quū pacta priuatorū iuri publico derogare non possint[k], nō erit iudici deneganda inq̄sitio, si de casibus agat̃, quibus aliàs ea cōcessa reperit̃: Iure em̄ nostro regularit̃ ex inquisitiōe non ꝓcedit̃[l]: licet hodie propter leges municipiorū plerisq; locis aliud soleat obseruari. Et ex his ostensum est summa ratiōe niti priorē hanc rescripti partem.

Verum dubitatū apud aliquos extat, num hodie lex hæc correcta censeat̃, & aiebāt uideri correctā, quū ratio legis correcta sit[m]. Ideo em̄ permissa est in causa sanguinis trāsactio, quia reo licet salutē suam quoquo modo redimere[n]: licet & accusatori, qui nisi obtineat, pari supplicio in his causis plecti debet[o]. At hodie secus est, nō em̄ pari supplicio punit̃, sed arbitrio iudicis, quū taliōis pœna moribus nostris exoleuerit[p]. Sed tñ non tā facile abrogatā ego hanc legē existimauerim, cuius rationē correctā fuisse uerū nō est. Prīcipaliter em̄ fauore rei se redimentis inducta est, quæ ratio etiānum ꝓcedit. Vnde quāuis respectu accusatoris nō subsit amplius sanguinis periculū, non tñ lex abolebit̃: cuius ratio, qđ ad principalē dispositionē attinet, adhuc salua est[q], qua de re à nobis libro de uerb. signific. I. disputatū fuit. Cōcludendū igit̃, etiā hodie in causa sanguinis ꝑmitti trāsactionem, siue ex parte rei, siue ex parte actoris. Sed q̃d si filio accusato, pater iudiciū defensionē'q; susceperit, num cū patre trāsigi poterit? Et nō uideret̃. Non em̄ sanguinē ꝓpriū redimit, quod lege concessum est[r]: sed alienū, id est filij sui. Rimin. tamē aliter sentit, adhuc'q; legi nostræ locū esse arbitratur, id'q; ꝓpter cōiunctionē, quæ patri cum filio est[s]: quæ sentētia humanior est. Amplius idē cēsuit, id ius ad cognatos quoq; ꝓducendum: uidet̃ em̄ eos quoq; aliquādo admitti, ut accusati defensionē, cum sua intersit, suspiciant[t]: poterūt ergo etiā transigere. Non parum em̄ sua interest, cognatū nō inquietari[u]:

z l. quæsitū ad Turpil.
z arg. l. 1. §. pe. de calum.
a l. eius. qui de iure fis. l. 1. ĵ. de pœ. iud. q mal. iud.
b d. l. si fœmina.
c l. de crimine. ĵ. de adult.
d l. 2. ĵ. de abol.
e l. Imperatores. de iure fisc.
f l. in fisci. ff. de iur. fisc.
g l. 3. §. pen. de sepul. uiol
h Bart d. §. si negauerit.
i d. l. 2.
k d. §. si paciscar
l l. 2. si publico. ubi Bar. ff. de adu.
I
m gl. l. 1. ff. de legi. tut.
n d. l. 1. de bo. eo.
o d. l. fin. ĵ. de accusat.
p Barl. pe. §. ad crimē. iud. & pub. Felyn. c. sup. col. 3. de accusa.
q c. à multis. de ætate. & qualit. Aret. l. 2. de uul.
II
r d. l. 1.
s l. fi. ĵ. de impub. l. isti. in fin. quod met. caus.
t l. 1. & 2. de lib. caus. Bar. d. §. ad crimen. col. 4.
III
u l. 3. §. sed si mulier. de lib. homin. exhib.

quum cõtumelia ei facta, toti agnationi facta ui
deatur[x]. Sed qd si reus ipse reclamet? An eo in-
uito pater uel cognati trãsigere poterunt? Et cre
dendum est posse, quum id ius trãsigendi ad eos
pertineat, non ex rei persona, sed ꝓpter propriã
affectionẽ[y]: ut idem Rimin. ait. Et hæc quod ad
priorem regulã attinet, sufficiãt: nunc de excepti
one uideamus. Quæstiõis igit̃ est, cur lex adulte
rium exceperit. Et aliqui ideo id factũ existimãt.
quia grauissimum sit hoc crimẽ[z]: sed certe non
pauca sunt alia grauiora[a]. Alij castitatis fauore,
quã legislator maxime affectat, in primis cupi-
ens maritalem fidem illibatã esse[b], ut matrimo-
nia magis frequentent̃, liberisq; hoĩbus ciuitas
repleat̃[c]: quæ ratio crebrius ferè ꝓbat̃. At Bart.
Bald.q; naturã criminis perpendunt. Solet em̃
sæpissime & clam cõmitti, humaniterq; mœchi
secum actũ putarent, si pecunia stuprum emere
possent: Vnde lex uetuit, quenq; pro comperto
stupro preciũ accipere[d]: suspicaturq; legislator,
etiã si gratis remissum crimen dicatur, clã tamẽ
pecuniã interuenisse[e], facillimeq; fraudẽ legi fie
ri potuisse, si sola trãsactio non etiã pactũ ꝓhibe
ret[f]: Quũ etiã si pecunia nõ interuenerit, nihilo-
minus adhuc eius opinio grauetur, qui uindictã
domus suæ hoc casu negligit[g]. Ego quãdoq; eã
quoq; rationẽ ꝓbaui, ut cẽlerem, iure ueteri pœ-
nã sanguinis in adulteros nõ fuisse constitutã, &
ideo ex posteriore rescripti capite trãsigi in eo cri
mine nõ potuisse: & quũ deinde aucta sit pœna,
iussumq; gladio eos feriri[h]: prohibitionẽ tamen
trãsactionis durare, quoniã ratiõe legis impulsi-
ua submota, nõ tamen cessat dispositio[k]. Fauor
enim publicæ utilitatis ut delicta puniãtur, im-
pulsiua est posterioris huius regulæ, causa[l]. Sed
quid in raptu censebimus? Et frequẽtius ferè tra
ditum, in eo cõcessam esse transactionẽ[m]. Quod
intelligendũ, quoties alia mulier, quàm quæ nu
I pta sit, rapta est: alioq in raptu adulteriũ quoq;
inesset[n]. Sed Iacob. Bald. & quidã alij dissentiũt,
negãtq; in raptu trãsigi posse. Est em̃ atrocius cri
men, quæ sentẽtia, ex his quæ infra de stupro dis
seram, etiã mihi ꝓbabilior uidet̃. Tum etiã quia
lex, parentes si patientiã præbuerint, ac dolorẽ
remiserint, deportatiõe plectit[o]: ut appareat nec
gratis, multoq; minus accepta pecunia remitti
accusationẽ posse[p]. Cauillanturq;, qui ex S.C.
Turpilia. puniri parẽtes credũt[q]: uel ex præsum
pto lenocinio[r]: quũ nec Turpiliani pœna sit de-
portatio, nec probabiliter præsumptum hoc ca-
su sit lenocinium, quod tam atroci pœna emen-
dari debuerit[s]. Nec me mouet, quod alibi legi-
tur, exoratum raptæ mulieris patrem remisisse
iniuriã[t], uel id crimen pactione transmissum[u]:
quia non ideo dicitur uoluisse remissionem, pa-
ctionem ue, imò dictio illa, Transmissum, signi
ficat utcunq; & de facto neglectum. Tranquil
lus in Caligula capi. X. Quæ ipsa pateretur in-
credibili dissimulatione transmittens &c. Sed
II quid si uis nulla facta sit, statuemus? ut quum ui
dua uel uirgo sponte stupro cõsenserunt. Et Ale
xan. ait existimasse cõmuniter Doctores in stu-
pro trãsigi posse, ut lex nostra, quæ de adulterio
loquit̃, & in grauiorem eius criminis pœnã trãs
actionẽ ꝓhibet, ad stuprum non extendat̃. Odia
enim restringi conuenit[x]. Sed Bartolus hic, Bal
dusq; aliter sensisse ratione sua uidentur, dum

x l. Cornelia. de iniur.
y l. non tantum. de app.
z l. codicillis. §. matre. de leg. 2.
a l. fi. §. 1. de publ. c. at si cleri. §. 1. de iudc.
b auth. de lenon. circa prin.
c l. super statu. ǰ. de quæst.
d l. auxilium. in fin. de minor.
e l. is cuius. ǰ. de resp. adult.
f c. si ciuitas. de sent. excom. in 6.
g l. miles. §. socer. de adul.
h l. si quis uiduã. de quæst. l. Claudius de his quib. ut indign.
i l. quamuis. in fi. ǰ. de adult.
k l. 1. §. sexum. de postul. l. 1. in pri. ǰ. de cad. toll.
l arg. Bar. l. 2. §. fin. de don.
m l. si quis seruus. ǰ. in quib. ca. ser. pro præm. lib. l. qui cœtu. §. fi. ad l. Iul. de ui pub.
n d. l. si qs uiduã
o l. 1. ad fi. de raptu uirg.
p l. furti. §. pact. de infam.
q d. l. 3. in fin. de præuaricat.
r l. 2. §. 1. de adul.
s §. pen. in auth. ut liceat. mat.
t d. l. qui cœtu.
u d. l. si qs seruus.
x l. eum quidam. de lib. & posth.

precium recipi posse ꝓ comperto stupro negãt[y].
Nec minor est huius criminis, præsertim cũ ui-
duis, frequẽtia, quàm adulterij, quod Agathius
poëta attestatur,
Χήρη ἔχει πάνδημον ἐραστήν
Ad uiduam coëunt mœchi populariter omnes.
Videnturq; hoc sensisse Hugo. Iacob. Cynus: in
quam sententiam & ego trãseo, quia lex Iulia ꝓ
miscue stuprum & adulterium appellat[z]. Vn-
de nec in pœnalibus quidem cẽsetur ꝓhibita ex-
tensio, quæ ex latiore uerbi significatiõe assumi-
tur[a]. Quæ nostra sententia tum maxime ꝓcedit,
quũ de ea specie stupri agitur, unde nulla est san
guinis pœna. Tunc em̃ posteriori legis nostræ
regulæ standum est: ut quũ quis uirginẽ nondũ
uiripotentem, uitiarit: quo ex delicto honesti re-
legantur, alij dantur in metallum[b]. Quod ꝓce-
dere Azo[c] censuit, etiam in eo qui contractis nu
ptijs felici diplomate uoluit uti. Fuere & qui gñã
liter in stupratoribus negarent pœnam sangui-
nis irrogari[d]: quod & ego fateor, lege Iulia uerũ
esse, sed extraordinario iudicio constat summo
supplicio affici[e]. Sed quid in adulterio præsum III
pto respondebimus? Vt quũ aliquis aduersus
tres denunciationes uxorem alienã adhuc solici-
tat[f]. Et lex ait, amicabili conuentiõe decidi pos-
se[g]: censueruntq; id cõmuniter Docto. quæ inter
pretatio etiã nobis placet. Annotandumq; inde
est, non idem semp iuris præsumptionem, quòd
ueritatem pollere[h]: quum tñ hoc præsumptio à
fictione distet, quòd ipsa ueritatẽ imitetur, fictio IIII
aduersetur[i]. Et quũ transigi in præsumpto adul
terio possit, uideret̃ fortius id pmittendum, quo
ties accusator certus reddit̃, nullũ cõmissum fuis
se, reumq; innocẽtem esse[k]: ideoq; tali casu legi
nostræ locũ nõ esse Accursius cẽsuit[l]. Qua tamẽ
in re aliter distinguitur. Ante enim institutam
accusationem utiq; hoc tolerari potest[m]: post ue
ro secus est: quia qui accusat, asserere uidet̃ se ex-
ploratum facinus in iudicium deducturũ, ideo
citra fraudis suspicionem desistere nequit[n]. Qua
propter lex abolitionem non nisi causa cognita
concedi à Præsidibus permittit[o]. Sed num sal-
tem de adulterio pacẽ facere, iniuriamq; remitte
re quis poterit? Et respondit Bartol. posse[p]. Nec V
enim prohiberi quis debet, quin simultates ani-
miq; rancorem deponat[q]. Obstat tamẽ huic sen
tentiæ, quod lex ait, dolorem remitti nõ posse[r].
Sed uerisimile non est ea lege de hoc rancore in-
telligi, qui non ad forum ciuile, sed ad conscien-
tiam potius pertinet, quemq; ex lege Christiana
abolere tenemur. Fortius obstat, quòd pax per
pactionem celebratur: unde qui pacisci non po-
test, nec pacem facere debet[s]. Nisi responderis,
rancorem quidem remitti posse, pacẽ uero, quæ
uia cõtractus initur, fieri nõ posse, quod aliq sen
serunt[t]. Hodie quoq; constat, postq; mulier uer
berata in monasteriũ detrusa fuerit, lapso bien-
nio, posse maritum ei reconciliari, rursusq; eã re VI
cipere, qđ cõmentitio iure Iustinianus sanxit[u].
Quid si accusator transigat uel paciscat̃, idq; se fa
cere protestetur odio litiũ, uel quia desit sibi pe- VII
cunia, hoc est nerui litigiorum? Et non iuuari eũ
hac protestatione crediderim. Tenetur em̃ litem
ꝓsequi[x]. Si tamẽ id ita esse iudici probauerit, po
terit discernere an abolitionem concedat[y]. Reũ
uero qui pacto assensus sit, hac ꝓtestatione excu
sari,

y d. l. auxilium. in fin.
z l. inter. de adul. l. de crimine. C. eo. tit.
a l. si uxor. de adult.
b l. si quis aliqd. §. qui non dũ. ff. de pœn.
c In summa de nuptijs. col. 2.
d §. 2. Inst. de publ. iud. Mathesil[...] nct. 100.
e l. 3. in fi. de extr. ord. crim.
f auth. si quis. ǰ. de adult.
g §. fi. in auth. ut liceat. matr.
h l. fi. ff. de prob.
i l. filio quem. de lib. & posth.
k l. serui. ǰ. de adult.
l l. si quidem. in glo. fin. ǰ. de contrahend. stip.
m l. si maritus. §. si negauerit. ff. de adult.
n l. abolitionem. ǰ. de adult.
o l. 2. ǰ. de abol.
p cons. 170. dño.
q l. si tibi. §. quædam. de pact. ubi Bartol.
r d. l. 1. in fin. de rapt. uirg.
s l. 1. ff. de pact.
t Albe. tractatu statu. 2. parte. q. 125.
u auth. sed hodie. de adulter.
x l. alimenta. ǰ. de neg. gest.
y d. l. 2. de abol.

ſari, Tancredus ſenſit, ne quicꝗ de ſe uideatur cõfeſſus, qui ex eo tranſegerit, quia diſpendia litiũ ferre non poſſit[z]. Quod ſi tam facile admitteremus, reperta eſſet legi fraus[a]: & ideo hoc quocꝗ caſu arbitrio iudicis relinquẽdum putauerim[b].

b ¶ IN ALIIS aũt. Secunda principalis hic refertur regula, ut quoties de pœna ſanguinis nõ agitur, ſed de alia, quauis capitali, tranſactioni locus non ſit: id'ꝗ ut crimĩa puniantur, quod publice intereſt[c]. Si igitur de amiſſione libertatis uel ciuitatis agatur[d]: tranſigi nõ poterit: ut ſi quis in metallum, uel in opus metalli detur, uel mulier in miniſterium ipſorum metallicorum[e]. Idem ſi ad alia miniſteria ſordida, ut balnearum, cloacarum'ꝗ purgationes: item uiarum munitiones, quorum Traianus quadam epi-

I ſtola ad Piniũ meminit. Sed quid ſi de ſolius infamiæ nota agatur? Et uideretur cauſam famæ ipſi uitæ æquiparari[f]. Vnde & capitalis dicit[g]: ſed tamen id ex lata ſignificatione eſt. Nam & damnati publico iudicio, notantur infamia[h]: &

II tamen tranſigere non poſſunt. Quapropter idem ſentio, ſi de pœna amiſſionis omnium bonorum, uel maximæ partis agatur, qa talis pœna non niſi opinione quadã uulgari ſanguinis cauſæ æquiparatur[i]. Vnde prouerbiale carmẽ,

τ᾽ἀργύριον ἐστὶν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς

Argentum, & anima & ſanguis eſt mortalibus. Vere em̃ quælibet corporalis etiã minima pœna quacunꝗ pecuniaria durior cenſetur[k]. Sed

III probabilior dubitatio eſt. Quid quũ de membri amputatione agitur? non em̃ hæc pœna inter capitales reperitur. Sed tamẽ Alex. cæteri'ꝗ recentiores, fatentᷓ ſanguinis cauſam eſſe, & ideo tranſactionem in ea non prohiberi, quũ membrum abſciſſum moriatᷓ, unde & lex haſce pœnas tanꝗ ſimiles iũgit[l]. Nec me mouet quòd largo modo ſolum ſit capitalis pœna, ideo'ꝗ uideatur ex hac poſteriore regula non cõcedendã tranſactionem: quia non poteſt negari; quin ſit cauſa ſanguinis, id'ꝗ ſufficit[m]. Licet uerũ ſit, nec inter capitales, nec uſꝗ quidem iure ueteri connumerari, quia nolebant antiqui quenꝗ corpore mutilari. Vnde & pœna talionis in actione iniuriarum exoleuit[n]. At recentiores pœnas auxerunt, magis terreri ex eis facinoroſos exiſtimantes[o]. Sed apud Thucydidem libro tertio hac ratione improbos coerceri nõ poſſe, Diodothus Athenienſibus eleganti oratione pſuaſit: qui natura inſtincti, ſpe falſi, impetu quodam cæco'ꝗ affectu feruntur: nihil'ꝗ tum minus cogitant, ꝗ fore ut deprændantur: & ideo noua pœnarũ exempla minime excogitanda, quod & C. Cæſar apud Sa-

IIII luſtium cenſuit. Verum quid in fuſtium caſtigatione dicemus? Et tum quocꝗ tranſigi poſſe ijdem exiſtimarunt[p]. Elicitur em̃ ex uerbere ſanguis, cruciatus'ꝗ corporis, cauſæ uitæ æquiparatur[q]. Nam & hodie adulterij pœna eſt uerberatio[r]: ut inde appareat adhuc in adulterio de ſanguine agi, alioqui prior regulæ exceptio correcta eſſet. Et hæc ſententia proculdubio humanior eſt. Ego tamen uereor, ne in leui caſtigatione non ſit uera; quia fuſtuarium, admonitionem

capitali, excepto adulterio, prohibitũ non eſt. In aliis[b] autem publicis criminibus, quæ ſanguinis pœnam non in-

potius quandam tunc reſpicit[s]: qua ratione etiã iure canonico moderate permittitur[t]. Et tamen Pont. Alex. & cæteri fatentur ſuper pœnis, quæ iure canonico permittũtur, primæ legis noſtræ regulæ locum nõ eſſe, ſed poſteriori tantũ, quia huiuſmodi non cenſentur pœnæ ſanguinis[u]. Non em̃ lex Pontificum pœnã ſanguinis cuicꝗ irrogat[x]. Vnde factũ eſt, ut nec ſentẽtia illa approbata ſit, qua traditur, iure Cano. in pœna perpetui carceris tranſigi poſſe[y], tanꝗ morti æquiparetur[z]. Vt em̃ Ale. recte cenſuit, morti ſolum ciuili ſimilis eſt, nõ naturali, alioqui eo iure nemini indiceretur[a]. Solũ ergo eo iure tunc licita erit tranſactio, quũ clericus exautorandus, ſeculari'ꝗ iudici tradendus eſt[b]; quod ob criminis immanitatẽ quandocꝗ fieri ſolet[c]. Sed quid in delictis dicendũ, quorum pœna ex lege municipali eſt pecunia, quam ſi intra mẽſem reus nõ ſoluerit, corporalis efficitur? Et Bal. Salycetus'ꝗ cenſuere licitam eſſe tranſactionẽ, quoties euenire poteſt, ut ſanguinis periculum ſit[d]: aliàs ſi huiuſmodi periculũ probabiliter non ſubſit, ſecus eſt. Attendimus em̃ ad genus pœnæ, ut qualitatem iudicij diſcernamus[e]. Sed rurſus quid in criminibus priuatorum iudiciorum? Et receptior eſt ſententia, ut necꝗ paciſci, necꝗ tranſigere liceat, ſi criminaliter iudiciũ intendatur[f]: qa accuſator deſiſtere nõ poteſt[g]: reus aũt pro conuicto haberetᷓ[h]. Si uero ciuiliter ageretur, tunc ſuper eo crimine paciſci liceret, tranſigere uero nõ liceret: id'ꝗ certis caſibus, quibus Prætor ꝓpter datam pecuniam ĩfamia reũ notat[i]. Sed an ideo tranſactio ipſo iure ſit nulla? Et nõ uidetur: licet em̃ reus tranſigẽs famoſus fiat, tamen cõtractus tenet[k]. Fuere tamen, qui generaliter in criminibus priuatis pactũ ualere diſputauerint[l]: nec ulterius deinde reum accuſari, uel per iudicem inquietari poſſe, quum in eis regulare ſit, ne inquirat[m]. Item ne extraneus admittatur[n]. Et quia æquum eſt, ut omittente accuſationẽ eo qui principaliter eſt læſus, fiſcus quocꝗ, qui cauſam lucratiuam prætendit, conquieſcat[o]. Ne uideatur fiſcus ad huiuſmodi lucra oculum adijcere, in his quæ ad correctionem morum potius pertinẽt[p]: quæ ſententia uticꝗ diſputando defendi poſſet. Ego tamen cõmunem ſequor[q]: niſi quod etiam ſi criminaliter agatur, paciſcente reo nõ arbitror ullam cõfeſſionẽ fingi, quia lex gñaliter in fiſci, inquit, cauſis pacti, ſi p̃cium dederint, ꝓ cõfeſſis ſunt[r]. Si igitᷓ nõ dederint, pro cõfeſſis non ſunt. Quid hoc reſtringimus, quũ criminaliter nõ agitur? Cæterum ante cœptam litem dubium non eſt trãſigere paciſci'ꝗ de crimine priuato licere[s]. Tametſi non obſtante repudiatione, paciſcens qui accuſare uoluerit, adhuc audiri poſſit, ſi ab alio præoccupatus nõ ſit[t]. In crimine uero publico repudiare quocꝗ accuſationẽ antecꝗ inſtituta ſit, poſſe ſupra diximus[u]: nec Turpi. S.C. locũ eſſe[x]. Turpiter tamen recipi pecuniam huius rei cauſa crediderim[y]: & ideo cõdici poſſe[z]. Et ex his conſtat ꝑpetuam non eſſe hanc regulã, ſed quibuſdã caſibus in cauſis criminalibus, quæ ſanguinis pœnã nõ ingerunt, licitã eſſe trãſactionẽ pactio-

s iij nemue

z l. minorib. ... mino. Alex ... fin.
a ... fiſc. l. eius ... de iur. fiſc.
... 2. de abol.
c l. ita uulne- ...
d ... ſt. de cap. di.
e ... ut damnum. ... ter. de pœn.
f ... iuſta. de ma ... nd.
g ... licet. 2. de uer ... ſign.
h ... 1. de his qui ...
i ... l. aduoca. ...
k ... in ſeruorum. ... in. de pœn.
l ... ad hæc ſanct ... s. auth. de coll.
m ... c. reos. 23. q. 5.
n ... §. pœna. inſt. iniur.
o ... auth. ſeq. ... ſer. fug.
p ... d. l. aut damnũ ... hoſtes autem.
q ... l. interpoſitas. ... pr. eod.
r ... d. auth. ſed hodie.

s l. ueluti. ff. de pœn.
V
t c. in archiepiſcopatu. de rapt. 23. q. 5. c. circũcellio.
u gl. 2. q. 3. §. in omnib. Ro. ſing. 681.
x c. ſententiam. ne cler. uel mon.
y Abb. c. 1. de colluſ. dete.
z Bar. l. 2. de pub. iud.
a d. c. ſententiam.
b Butr. d. c. 1.
c c. cum non ab homine. de iud.
VI.
d arg. l. non intellig. §. ſi quis palam. de iur. fiſ.
e l. 2. ubi Bar. de publ. iud.
VII
f arg. l. licitatio. §. quod illicite. de publ. Bar. l. inter §. recte de fur.
g l. & in priua. ad Turpill.
h l. fi. de præua.
i l. quoniam. l. furti. §. pactus. ff. de his qui not.
k l. poſt deciſionem. ĩ. de fur. l. interdum. §. qui tutelam. ff. de fur.
l Iac. Butr. & Rim. hic.
m l. reſcr. §. ſi qs de muner.
n gl. l. fi. de priuat. delict.
o l. iudex circumuento. de minor.
p l. 1. uer. nanq; ĩ. de ſecun. nupt.
q arg. d. l. licitatio. §. quod illicitr. de publ.
r l. in fiſci. ff. de iure fiſc.
s l. ſi tibi §. quædam. de pact.
t l. 2. §. pen. de ſepul. uiol.
u d. §. ſi negauerit.
x l. quæſitum. ad Turpill.
y l. ſi quidem. ĩ. de condic. ob turp. ...
z arg. l. ſerui. ĩ. de adultr.

gerunt, transigere non licet, citra [c] falsi accusationem.

IIDEM AVG. ET Cæsa. Ireno.

SVb prætextu instrumẽti post reperti, trãsactionem bona fide finitam, rescindi iura nõ patiuntur. Sanè si per se uel alium subtractis instrumentis, quibus ueritas argui potuit, decisionem litis extorsisse

nemue: ut quum ante litem cœptam remissa est,
ut dixi accusatio. Vel absq; precio in crimine pri
I uato pactum est. Sed & in delictis, quæ omit-
II tendo, seu per desidiam cõmissa sunt, nõ uidetur
III prohiberi transactionem, ut quũ seruus domi-
num non defendit [a]. Grauius eñ facinus patran
do delinquitur, q̃ negligendo [b].
Sed & si quis trãs-egerit, & pecuniã reo dederit, ut crimen agnoscat, fateatur'q;, non censetur rem illicitã
IIII fecisse [c]. Sed nunquid iudex ex tali confessione sola, reum punire poterit? Et traditum est, non posse: sed adhuc inquirere eum debere, an delictum ꝑpetratum sit, quoniã si quis confiteatur se occidisse Titium, debet iudex anteq̃ reum condemnet, prius uestigare, an uerum sit perijsse Titium [d]. Sed num idem est in reo transigente data pecunia, qui pro confesso habetur [e]? Et uideretur idem esse, ne durius ageretur in præsumpta criminis cõfessione, q̃ in uera [f]. Qua tamen in re ego ambigo, quia lex pro conuicto haberi ait [g]; quæ uerba ad firmissimam legis præsumptionem referuntur, quæ alia probatione non indiget [h]. Arbitrantur tamen Docto. si reus de innocentia sua probare uelit, audiendũ esse, quæ sententia æquissima est [i]. Et quum hæc confessio ex dispositione legis inducatur, merito Tancredi sententiã confutaui, non uideri cõfessum reum asserentis, qui protestatus sit, eò se transigere, quò dispendia litis euitet. In legum eñ dispositione partis protestatio non attenditur [k]. Vnde fit ut hanc captionem ꝓbare non possim. Sicut nec aliã ab Alberico Iasone'q; traditam, ut notarius simpliciter remissionem fieri ab accusatore stipuletur nomine omium quorum interest, nulla specialiter ipsius rei mentione facta. Videtur eñ nobis quũ primũ reus remissiõis beneficio utatur, ratum cõtractũ habere [l]: atq; perinde esse, ac si cũ eo nominatim conuentum esset [m]. Quod & eo exemplo probatur, quum generaliter citantur, quicunq; sua interesse prætendunt [n]: & Titius in iudicium uenit, satis dicitur nominatim citatus, quũ talem citationem ueniendo approbauerit [p].

c ¶ CITRA falsi accusationem. Sed quæ est ratio, ut falsum exceptum sit? Et ueteres, quia plerunq; falsi accusatio ad pecuniariam æstimationem refertur [q]: & iura constitui oportet in his, q̃ plerunq; fiunt [r]: quæ sentẽtia reprobata est, quũ etiam in priuatis delictis criminaliter deductis transigi nequeat, ut supra uidimus: quæ tamen ad æstimationem referuntur, nec uerum sit, plerunq; pœnam falsi esse æstimationem, imò est deportatio [s]: irrogatur'q; sæpissime ex alia q̃ pecuniaria causa [t]. Alij frequentius id constitutũ ait, propter grauitatem criminis, quod non solum iuris, sed etiam facti infamiam apud omnes irrogat, quæ macula damno uitæ æquiparatur [u]. Sed & hæc ratio infirma est, quũ in causa criminum, quæ infamiam infligunt, qualia sunt publica iudicia, transigi non posse, supra ostenderimus, mirum'q; sit propter grauitatem adulterij sensisse ueteres transigi non posse, propter atrocitatem falsi posse. Ego lib. Paradox. V. cap. IX. aliter existimaui, nempe in crimine falsi specialiter id traditum, ut nõ nisi ex ueris ꝓbationibus condemnari quisq; possit [x]: merito ergo transigi poterit, quia q̃uis trãsigens loco cõfitentis sit, ea confessio ueram probationem non facit, sed præsumptam, ut supra docuimus. Qua tamen in re amplius deliberãdum uidetur [y]. Et fortè lex nostra falsi crimen nõ excipit [z]: sed eum qui transigit, posse de falso cõdemnari sanxit, ut falsum cõmittere censeatur, non solum qui uera abscondit [a]: sed & qui transigit, ut impune quis euadat. Quem intellectum ꝑpositio illa citra cõfirmat, q̃ nõ tã exceptiua q̃ priuatiua est [b]: & ꝓ sine seu absq; ponit: cuius significationis plurima sunt apud ueteres exempla. Nã & calumnia & præuaricatio speciem falsi habent [c]. Vnd & lex fallaciter accusantes hos appellat [d]: licet nõ lege Cornelia, sed senatusconsultis alijs'q; pœnis puniantur, legis tamen Corneliæ exemplo introductis, quæ et ad temere iudici obrepentes extẽditur [e]: & de eis nominatim loquitur, qui ob nõ denunciandum, uel ob non dicendum testimonium pecuniam acceperint [f]. Non poterit ergo quisq; de criminibus hisce publicis pacisci uel transigere, quin falsi damnetur, propter calumniam scilicet uel præuaricationẽ, quod tamen ante institutam accusationem non procedit [g].

SVB PRAETEXTV. Hic ergo deciditur, non ideo quod quis noua instrumenta repererit, rescindi semel factam transactionem.
Quod ad iuramentum quoq; producendũ est. I.
quum sponte partium, uel accedente iudicis authoritate delatum est [a]: adeò ut si detectum sit per iurium, sola spretæ religionis pœna sufficiat, iuramentum uero ipsum non rescindatur [b]. Quod
& in re iudicata dicendum est: nec ea eñ tali præ II
textu reuocari regulariter potest [c]: quod intelligunt Paul. & Rimi. etiam si sententia lata sit, tan q̃ nõ probatum fuerit, adhuc superueniente ꝓbatione non reuocabitur [d]. Idem quoq; in arbi-
tratoris laudatiuo dicendum, quod si boni uiri III
iudicio uel partium homologia cõfirmatum sit, subuerti amplius nõ potest [e]: durante uero reclamandi iure, secus esset [f]: quæ oĩa ea ratione inducta sunt, ut tandẽ aliquis litium finis esset. Et q̃a imputandũ est ei, q̃ principio huiusmodi instrumenta nõ inuenit [g]: quũ post dilationũ probatoriarum cõcessionẽ lapsis tẽporibus lex uelit diffinitiue iudicari, nec sinat reum ulterius sub cultro esse [h]. Sed nunq̃d ꝑpetua hæc sunt, & q̃ trãsegit, omi remedio defectus erit? Et negãt plerią;.
In primis eñ si q̃s ꝓbabili ignorantia lapsus est, I
ut

a gl. l. 2. ad Syllan. Dec. hic.
b glo. l. si mora. solut. matr.
c gl. l. 1. ꝗ. de pœ. iud. q̃ mal. iud.
d l. 1. §. itẽ illud. ad Syllan.
e d. l. fin. de præuar.
f arg. l. fin. de ꝓbat. & d. §. pen. in auth. ut liceat matr.
g l. eius qui de iure fis. d. l. fin.
h c. is qui fidem. de sponsal.
i d. l. serui. ꝗ. de adult. l. pen. ff. de calumn.
k d. l. alimenta.
l l. 4. ff. rem pupill. sal. for.
m Bar. d. l. licitatio. in princ. de public.
n l. si eo tempore. ꝗ. de rem pig.
o l. de pupillo. §. seruo ubi mod. de ope. no. nunt.
p gl. l. 1. in prin. de fer.
q l. ipse. ꝗ. de fals.
r l. iura. ff. de le.
s l. 1. in fin. ff. de fals.
t d. l. 1.
u d. l. iusta. de manu uind.

x gl. l. iurisg. quod fi rè. ff. pact. Dec. c. porrecta. de confirm. utili.
y arg. l. iubemus ꝗ. de prob.
z arg. l. Lucius ff. ad Turp.
a c. 1. de crim. fals. gl. l. præsbyteri supr. de epis. & cler.
b l. cum dos. de pact. dot. l. debitor. de compensa.
c l. 1. §. 1. et §. præuaricatorem. ad Turpill.
d l. fin. in princ. ꝗ. de abolit.
e l. si quis obrepserit. de fals.
f l. 1. de fals.
g d. l. ipse. d. l. quæsitum.
a l. admonẽdi. de iureiur.
b l. quod si deferente. de dol.
c l. sub specie. ꝗ. de re iud.
d arg. l. Iulian. de cond. ind.
e l. 4. in fin. ꝗ. de arb. Bart. l. 1. in fin. de leg. 2.
f Bar. l. societatẽ §. arb. pro soc.
g l. pure. §. fin. de excep. dol.
h l. properandũ. §. & si quidem. ꝗ. de iudic.

probetur, ſi quidem actio [b] ſupeſt, replicationis auxilio, doli mali pacti exceptio remouetur. Si uero [c] iam perempta eſt, intra conſtitutum tempus tantum, actionem de dolo potes exercere,

ut quia in ius alterius ſucceſſiſſet, om̄em'q; diligentiam inſtrumentoꝝ quærendorū cauſa adhibuiſſet, reſtitui in integrum à iudice ex clauſula generali poterit[i]. Nam & ex hac cauſa reſcindi poſſe rem iudicatam Bar. tradit[k]: quum allegat actor uel reus, ſe reperti nuper inſtrumenti in iudicio producendi facultatem nō habuiſſe, quod & receptiſſimum eſt[l]: ut hic Alex. ſcripſit, & utcunq; in ſententia defendi poteſt, à qua uerus partium conſenſus abeſt[m]. In trāſactiōe uero uix eſt, ut id ſeq ego audeā[n], quū legis noſtræ mens aduerſetur, fruſtra'q; hic traditum eſſet, ad doli actionem recurrendum eſſe, q̄

II nec ei, qui alia ratione reſtitui poteſt, concedi ſolet[o]. Ad aliud ergo remedium cōfugiendū eſt, id erit, ſi princeps adeatur, qui perpenſa rei æquitate reſcripto ſuo reſciſſionem concedat, qđ Rimin. hic cenſuit. Nā & princeps reſcripto ſuo reſcindere rem iudicatam non poteſt[p]: & tamen ex cauſa nouarum probationū poteſt[q]. Ego de hoc quoq; dubito, q̄a lex generaliter negat, trāſactionem reſcripto reſcindi[r]: & ſpeciale eſt fauore libertatis, ut Prīceps adiri hoc caſu poſſit[s]. Et q̄uis fauore abſolutionis, ut innocens, qui in cauſa criminali condemnatus erat, liberetur, lex reſcripto Principis reſcindi ſententiā permittat[t]: non tamen conſequens eſt, idem concedendum, uel in cauſa ciuili, uel etiā in criminali, qua reus condemnationē euaſit, ut merito non uideam, quomodo huic ſententiæ locus eſſe poſſit, excepto quum reus accepiſſet ab actore pecuniam, ut crimen fateretur, atq; ita tranſegiſſet, condemnatus'q; à iudice eſſet[u]: qui caſus raro contingit.

III Quis em̄ adeò fatuus eſt, qui pecuniam ſaluti anteponat? alia igitur prouiſio perquirenda eſt. Et alij tradunt denunciatione Euangelica poſſe ſuccurri[x]: quod ego uerū faterer, ſi probaretur aduerſarium ſcientem in tranſactione peccaſſe,

IIII læſæ'q; conſcientiæ reum eſſe. Ex eo uero quod deinde detectum fuit, dubitabilior eſt quæſtio, alibi à nobis diſputata. Illud conſtat in cauſa publica aduerſus ſententiā fiſco propter noua inſtrumenta ex diuoꝝ fratrum reſcripto intra triennium reſtitutionem concedi[y]: quod etiam ad tranſactionē hic omnes extendunt, quæ tamen ſententia dubitabilis eſt[y]: quia ut durum eſt in his, quæ contra iuris cōmunis regulas inducuntur, extenſionē fieri[z]: ita duriſſimum ad ea fieri, quæ tanta ratione nō innituntur. ſententia em̄ in inuitum fertur[a]: tranſactio conſenſu partium conſtat: at facilius ei, qui coactus fuit ſuccurrendum eſt[b]. Nam & ſententia iuris publici eſt, qđ facilius à lege tollitur: tranſactio priuatoꝝ conſenſu inducitur, quem lex difficilius perimit. Vnde ſolet uulgò dici, lex tibi ſuam, non tuam aufert prouiſionē[c]. Adde quòd ſententia inſtrumentorum uires, rigore quodā iudiciali, ſi intra dilationem nō producantur, perimit[d]: at tranſactio non rigore, ſed conſenſu extinguit[e]. Veriſimile eſt em̄ à tranſigente cogitatū, poſſe inſtrumenta aliqua reperiri[f]. Vnde qui ſibi in eum caſum non cauerit, merito ſubmouendus eſt[g]. Et hæc quidem probabilia ſunt, niſi qđ alia ſententia & receptior & æquior quoq; eſt.

V Quæ ob cauſam publicam in ſententia ſpecialiter recepta ſunt, in pupillis quoq; locum habent, quoniam Reſpub. & pupilli pari priuilegio extra ordinē iuuantur[h]. Sunt etiam qui non in pupillis ſolum id obſeruandum autument, ſed in adoleſcentib9 quoq;. Verum Alex. eos ex edicto de minoribus reſtituēdos potius credit, q̄ ex eo reſcripto quoties dolo aduerſarij, uel ſui facilitate inſtrumentum in iudicio non produxiſſent[i].

VI Protrahitur rurſus illud reſcriptum ad eccleſiam, & eam em̄ non minore fauore proſequimur, q̄ pupillos[k] Quum etiam eccleſiarum cauſa publica ſit[l]: quod intelligendū, quum de re eccleſiarum agitur, non ſimpliciter ipſorum ſacerdotum[m]. Item quum eccleſia aduerſus eū litigat, qui pari priuilegio non ſubnitatur. Proinde eccleſia aduerſus eccleſiam litigās, quod ad reſcriptum attinet, iure cōmuni utetur[n].

VII Alia quoq; ſpeciali ratione receptum eſt, ut trāſactio fieri, niſi uiſis teſtamento uel codicillis non poſſit[o]: & ideo ſi inita ſit, eis deinde inuentis, reuocabitur[p]. Quod & in iuramento fauore ultimarum uoluntatum conſtitutum eſt[q]. Sed an idem in ſententia, ut non inſpecto teſtamento uel codicillis lata non ualeat? Et Pont. ſingulariter cenſuit idem eſſe[r]: quæ opinio recepta non eſt: quū ex tali ſententia exceptionem dari lex dicat[s]. Ratio'q; cur tranſactio non ualeat, nempe in odium eorum, qui ſpe tranſigendi tabulas ſupprimunt, ad ſententiam extendi omnino non poſſit, quæ non fact[o] partium, ſed à iudice robur aſſumit.

b ¶ SI QVIDEM actio. Vt quia nulla acceptilatio interuenerit[t]: & quod in tranſactiōe hic dicitur, idem in ſententia receptum eſt, quæ ſi dolo rei lata eſt, poterit actor priore actione experiri, & excipienti de ſententia, replicare de dolo. Si uero dolo tertij, ſecus eſſet, ſolum'q; aduerſus ipſum tertiū, ad id quod intereſt, agendū eſſet[x].

c ¶ SI VERO. Sed cur non potius utilis actio hoc caſu reſtituitur? uel directa non exercetur, tanq̄ trāſactio ꝑpter dolum ipſo iure nulla ſit, uel furti, aut falſi nō agitur? Videndum itaq; de ſingulis. Et circa primā q̄ſtionem hic apparet, extinctam etiā ꝑ dolū actionē non reuiuiſcere neq; utiliter: à qua ſnīa ſolus Fulg. diſceſſit, qm̄ exiſtimat, poſſe actionē doli cū actione utili cōcurrere, qđ eo exēplo oſtendit, quū fideiuſſor hoīem Stichū occidit. Alibi em̄ dicit̃ de dolo agi[y]: alibi utilē actionē ex ſtipulatu dari[z]. Nā & idem uidemus in actiōe, qđ metus cauſa, q̄ cū utili & ipſa cōpetit[a]: ſuadet'q; id æq̄tas, ut potius utilis det̃, q̄ de dolo, q̄ famā rei onerat[b]. Sed tn̄ hæ ratiōes me nō mouerint, ut à crebriore ſnīa deſciſcā, quū actio de dolo à Prætore nō det̃, niſi qn̄ alia nulla cōpetit, id'q; ip̄e edicto ſuo teſtat̃[c]: merito cū utili nō cōcurrit: qđ ſecus eſt in actiōe metus cauſa cō ceſſa; q̄ famoſa nō eſt, & ideo nō æque odioſa[d]:

ut

in ſt. ex q̄b. | naio. | de ſentent. | ſ. fiſ. lib. 10. | mater. in | de except. | nter ſtipulā | §. 1. de uerb. | admonēdi. | §. idem Pō- | de dol. l. di- | in fin. de in | reſt. | in. j. ſenten. | non poß. | iui. ff. de | uſas. ſup. e. | in fi. ff. ſi li- | ge. eſſe dica. | diui. l. 1. in | e quæſt. | l. 1. j. de pœn. | qui. | nouit. de iud. | 1. j. de ſenten. | iſc. l. impera- | ff. de re iu. | g. d. l. admo | i. | quod uero. | gib. | ntr. §. 1. de | oblig. | ſi fideiußor. | qui ſat cog. | o. l. 1. j. ſi ad- | uendit. l. aßi | q pot. ī pig. | §. & ſi q̄dē | 1. extr. eod. | qui iure. de te | n. mil.

g l. quicquid. de uerb. oblig.
h l. 4. j. quib. ex cauſ. matr.
i l. minor. 25. annis cui fidcicom. de minor.
k c. 1. de in integ. reſtit.
l l. 1. §. publicum de iuſt. & iur.
m Abbas. c. inter monaſteriū. de re iud.
n c. ſuborta. in fi. de re iud.
o l. de his. ff. eod.
p l. imperatores. §. 1. l. non eſt. ff. eod.
q l. ſi. j. de re. credit.
r Rom. ſing. 195 Fely. d. c. ſuborta.
s l. ſi mater. ī principio. de except. rei iud.
t l. cū proponas.
x l. argentarius §. fin. de æden.
y l. ſi fideiußor. de dol. l. Stichum. §. tametſi. de ſol.
z l. mora. §. fin. de uſur. l. mora. de uerb. oblig.
a l ſi mulier. §. ſi. qđ met. cauſ.
b l. pen. in fin. de in integr. reſt.
c l. 1. in prin. de dol.
d gl. l. ſi cum. §. eum qui. quod metus cauſ.

ut merito lex nullo casu utilẽ cõcedat, quò deceptoris notã imminuat. Nec uerũ eſt, eodẽ tpe de dolo actionẽ, & utilem ex ſtipulatu, aduerſus fideiuſſorem dari, ſed diuerſis caſibus: aut em̃ hominem occidit poſtq̃ in mora fuit, & quia ppetrata eſt ex mora actio, utilis datur: aut ante moram, & quia nulla alia competit, de dolo agẽdum eſt, ut recte ueteres diſtinxerunt[e]. II Quod ad ſequentem q̃ſtionem attinet, quũ iudicia omnia ſtricti iuris ſint[f]: trãſactio'q; iudicium principaliter reſoluat, ſupra cõcluſimus[g], tranſactionem ſtricti iuris eſſe, & ideo propter dolum non ipſo iure infirmari[h]: merito & hic actione doli experiundum eſt, quod etiam defendi diſputando poſſet, quoties ex manifeſta actoris calumnia lis inſtituta eſſet. Nam tunc lex tranſactionem imperfectam ait, quæ uox ad ſolum[i] effectum plerunq; refertur[k]. Nec me moueret quod hoc caſu repeti poſſe, id quod ſolutum eſt, dicit[l]: quum tamen ab eo, qui exceptione odioſa, qualis eſt doli, tutus eſt, repeti non poſſit[m]: quia quũ exceptio doli hoc caſu ex æquitate naturali, ne quiſq; ex calumnia ſua lucrũ faciat, inducta ſit, fauorabilis eſt, & ideo etiã repetitioni ſufficit[n]: ut Fulg. Paul. Alex. Iaſ. tradunt[o]. Receptior tamen eſt eorum opinio, qui hoc caſu, cũ actor dolo euidente litem inſtruxit, tranſactionem nullam ipſo iure tradiderunt, tanq̃ in materia contractus deficiat, quia res dubia nõ eſt[p]: imputatur'q; actori magis calumnia q̃ reo: ſiue quia actor non niſi inſtructus, & certus iuris ſui, alium inquietare debet[q]: ſiue quòd reus ſe defendit, quæ defenſio uelamentũ aliquod aduerſus calumniã ſemper habet: quapropter nunq̃ de calũnia notatur[r]: ſed ſatis eſſe lex exiſtimauit, ſi expenſas reſarciret[s]. Adnotat tamen hic Iaſon quinq; caſus, quibus tranſactio ualet, q̃uis actore calumniante, quos ab eo, qui uolet accipiat. Nunc de III tertia quæſtione uidendũ. Et quũ lex noſtra ſubtracta à reo, ipſi actori inſtrumenta affirmat, uideretur furti agi poſſe[t]. Vnde ſequit̃, ut de dolo actio nulla ſit, quæ tũ ſolũ cõpetit, quũ aliter nec ciuiliter nec crimĩaliter actori cõſuli poteſt[u]. Sed difficillima non eſt reſolutio. Ad reſciſſionẽ em̃ tranſactionis, de qua hic tractatur, actio furti nõ cõpetit, quæ ad pœnam uel ad recuperandam rem ablatam datur, merito ſolum de dolo reſciſſionis cauſa agetur[x]: quod & Pet. ſenſiſſe uidetur. Doctores aũt aliter multifariam diuinarũt: Accur. hic non fuiſſe cõtrectata inſtrumenta primum cõminiſcitur, at abſq; contrectione nullũ eſſe furtũ[y]. Deinde per alium facti inſcium ſubtracta inſtrumenta credidit, quo caſu ꝓpter ſubtrahentis, qui ſolus contrectauit, bonam fidem furti non agi cenſuit[z]. Butric. Bar. & non pauci alij hic de dolo tractari aiunt, qui cælando, trãſactionem'q; extorquendo cõmittitur, ex quo furti actionem dari negant[a]: ſecus ſi de dolo ageretur, qui ſubtrahendo ipſa inſtrumen ꝑpetratur, unde furti actionem oriri conſtat[b]. Sed certe lex noſtra ſubtractis, inquit, inſtrumentis: nam & ſubtractio ipſa principalis eſt, ideo'q; ſola ꝑpendi hac in re debuit[c]: quod in furto maxime dicẽdũ, in quo conſtat ex cotidiana contrectatione, & clandeſtina repoſitione, nouum crimẽ nullum cõmitti[d]. Tum em̃ ille deliquit, quum rem ſubtraxit: at poſtq̃ fur eſt, alia noua nota non maculatur[e]. IIII Cæterũ quod poſtremo attingendum ſupereſt, cur falſi crimine hic agi non poſſit[f], expeditam habet reſolutionem. Non em̃ quiſquis inſtrumenta ſubtraxit, falſi reus agi poteſt, ſed qui uel deleuerit, uel cõbuſſerit: ſicut & nec ille eo crimine tenetur, qui aduerſus ſolum actorem tabulas cælauerit[g]. Quamuis quod ad legem noſtram pertinet, abſurdum non eſſe aliqui exiſtimauerint, ſi cũ falſi accuſatione criminaliter mota concurrere ciuilẽ de dolo actionem concedamus[h]. Eſt em̃ falſum ſpecies doli, ſicut & ſtellionatus[i].

IIDEM AVGG. *Antiſtiæ.*

NOn minorem authoritatem[a] tranſactionum, q̃ rerum iudicatarum eſſe recta ratiõe placuit. Siquidem nihil ita fidei cõgruit humanæ, quàm ea quæ placuerant cuſtodiri. Nec em̃ ad reſcindendũ pactũ ſufficit, quòd hoc ſecunda hora noctis[b] interceſſiſſe ꝓponis: quũ nullũ tempus ſanæ mentis maioris XXV. annis cõſenſum repudiet.

NON MINOREM. Par igitur eſt ſententiæ tranſactionis'q; authoritas, utrunq; em̃ obſeruandum eſt, ſiue ſententia iudicis præceptum, ſiue tranſactione promiſſum[a]. In hoc tamen differunt, quod ſententia ꝓpter iuris publici obſeruantiam iure ciuili firmior eſt: tranſactio ꝓpter uerum partiũ conſenſum iure naturali magis ſubnititur: hinc'q; aliquæ proditæ ſunt differentiæ[a]: ecce ſententia aduerſus ſententiam non ualet, tranſactio ualet[b]: ſententia ſecundũ acta interpretationẽ recipit[c]: tranſactio latius ex mente partium accipitur[d]. Ex ſententia quis ingenuus redditur, ex pactione nõ reddit̃[e]. Sentẽtia executionẽ intra quadrimeſtre tempus nanciſcitur[f]: tranſactio non nanciſcitur, niſi in iudicio facta ſit, quo caſu propter confeſſionẽ, iudicis arbitrio tempus ſolutioni præfigitur[g]. Ex ſententia actio in factũ uel ꝓſequutio iudicis officio cõpetit[h]: ex tranſactione, quũ contractus innominatus ſit, nulla actio datur[i]. Ex ſententia ſola naturalis obligatio oritur, q̃ nos parere magiſtratibus iubet[k]: ex tranſactione uera, quæ ex cõſenſu naſcitur[k]. Vnde & ſupra facilius putaui reſcindi propter noua inſtrumẽta rem iudicatam poſſe q̃ tranſactionẽ[l]: exceptò quũ ideo reuocatur tranſactio, quia non uiſis nec inſpectis ſupremi iudicij tabulis inita ſit[m]. Hac em̃ ex cauſa res iudicata non retractatur[n].

b ¶ HORA noctis. Nihil em̃ refert in contractibus, an die an nocte celebrati ſint, quia tempus eorum ſubſtantiam non reſpicit, ſed probationem. Debent em̃ teſtes ipſi actui adeſſe, parteſ'q; cognoſcere[o]: quod noctu fieri non poteſt, niſi

lychnus

e Bal. d. l. ſi fideiuſſor. et d. l. mora.
f l. 1. ꝗ. ſi plures unaſſent.
g dixi ſupr. in rubric. eod.
h l. dolo. ꝗ. de inutil. ſtipul.
i l. in ſumma. de de cond. indeb.
k l. metum. §. ſed quod prætor. quod met. cauſ.
l d. l. in ſumma.
m l. qui exceptionem. de cond. ind.
n l. qui ſe debere. de cond. ob. cauſ.
o Bar. l. 2. ꝗ. quod met. cauſ.
p l. 1. de tranſact.
q l. qui accuſare. ſupr. tit. 3.
r l. 1. ad Turpil.
s l. properandũ. §. ſin autem. alter utr. ꝗ. de iud.
t l. qui tabul. ff. de furt.
u l. 1. in princ. cũ gl. ff. de dol.
x l. 1. de in integ reſt. l. arbitrio. de dol.
y l. inficiando. de furt.
z l. ſi is qui rem. §. ſi tu. l. ſi quis perferendum. ff. de furt.

a l. ei qui. de fi
b l. argentari §. fin. de æde
c l. ſi quis nec ſam. ſi cert. pet
d d. l. ei qui. l. de priuat. del.
e l. 4. §. ſed qu meretrici. de cõ ob turp. cauſ.
f l. Pau. ff. de fa
g l. 3. §. ſi qu dol. de tab. exh
h l. ſi quis affi mauerit. in ſi. d dol.
i l. ſi fideiuſſor. §. in omnibus. ff manda.
a l. 2. de iureiur
a l. ſub prætext l. ſi de certa. ꝗ. e
b l. ſi diuerſa. ꝗ.
c l. 2. ꝗ. de iud.
d l. ſub prætext infr. eod.
e l. diffamari. ꝗ. de ing. l. ſi iura uero. de iur. pa
f l. 2. ꝗ. de uſur.
g l. ſi debitori. d iudic.
h l. intra. de re iud.
i l. ſiue. ꝗ. eod.
k l. uelut. de iuſt. & iur.
k Bart. l. Iulian. uerũ. de cõd. ind.
l ſupr. l. prox.
m l. de his. ff. eo
n gl. l. 3. §. item ſi uerb. euicerit. ff. ſi cui pluſquam pe l. falc.
o l. fin. §. ſin aut dubius. ꝗ. de iu. delib. l. teſtium. de teſtim.

lychnus accendatur: imò in re suspecta, & grauis ponderis, tria lumina necessaria sunt[q], alioq nulla esset eius rei probatio. Vnde traditum est, reprobatos fuisse quosdam testes, qui homicidium à Sẽpronio tali nocte fieri uidisse se dicebãt, id em̃ impossibile est, nisi luna lucẽte, uel accensis lychnis[r]. Ego rem omnem arbitrio iudicis relinquendam magis cẽserem. Sunt em̃ quidam feliũ oculis, qui noctu uident, quos Galenus & alij ueteres nyctalopas uocant[s]. Sunt qñꝫ noctes sublustres, sunt crepuscula, quibus uisus om̃ino non impeditur. Quod & in ea specie censerẽ, quum notarius in instrumento attestatur. Arduinum mille aureos P. Ianuario spepondisse, negãtꝫ id Arduinus, nec constat eũ aut notario aut testibus cognitum fuisse, quum em̃ nihil necesse sit testes, qui instrumẽto adsunt contrahentiũ notitiã habere[t]: quũ & notarius solam partiũ assertionẽ, ita se nuncupari affirmantiũ, impune sequat̃[u]: apparet facile posse falsum cõmitti, uel de alio Arduino intelligi[x]: & ideo iudex eam præsumptionẽ, quæ pluralitati personaꝝ aduersat̃[y], ex rei creditoris ue qualitate cõtrarijsꝫ coniecturis moderabitur[z]: nec facile tali documento credet, quod nulla negotij gesti uiua attestatiõe iuuetur[a]. Non tamen par semper causa est actus noctu uel interdiu gesti. Instrumẽta enim noctu facta, facilius suspecta præsumuntur[b]. Vnde & electio noctu facta, licet mero iure ualere uideatur[c], tamen suspicione non caret, faciliusꝫ accedẽtibus alijs adminiculis infirmari posset[d]. Sed & sentẽtiam iudicis noctu latam non ualere receptius est[e]. Debent em̃ iudiciarij hi actus interdiu fieri, quũ & tali solum tempore sedeant iudices[f]. Quod intelligẽdum, nisi quando aliàs res tẽpore peritura esset[g], uel iurisdictio finiretur[h], uel multitudine causarũ impeditus iudex, necessario in noctẽ negotiũ distulisset[i], uel si partes expressim consensissent[k]. Idem si tacite, ut quia præsens non aduersatur, sed silet[l]. Consuetudine quoꝫ induci potest, ut tali tẽpore lata sententia ualeat, quod om̃es hic fatentur. Excipit Alberic. & sententias in causis pijs latas: alij etiã eas quæ ad uoluntariã iurisdictionem ptinent. Illud quoꝫ constat, arbitratoris laudatiuũ ualere, quod noctu dictũ corã partibus sit, uel etiã altera absente, dũ id iuris ei ex mãdato cõpetat, ut etiã absꝫ citatiõe decidere rem possit[m]: cõtractui em̃ seu transactioni arbitratoris mandatũ æquiparat̃[n], quod alibi disputauimus. Sed & appellatiò, cũ ad defensionẽ ptineat, noctu interponi potest[o]: quid ni? cũ & die feriato appellare possimus[p]. Quæ autem noctu protestationes fieri possint, alibi attigimus.

l.l. si cũ exc. / in hac. quod / ..cauf. / idem Offilio. / ...e. de æd. ed. / l.e. eum cauf. / ..de testib. / Bald. in rubr. / id. inst. col. 5. / Bart. l. si in rẽ. / ei uend. / omnium. de / a. / ubi. ȷ. de fals. / §. nos autem. / uth. de tabel. / Bal. c. 1. pen. co / n. de fid. inst. / rg. c. 1. ut eccl. / efic. / .quia propter / fi. de elect. Ab / .c. 1. de cland. / b. Mod. tract. / elect. 3. parte. / 7. / .consuluit. de / . deleg. / . sedebunt. in / h. de iud. / .1. 2. 3. de fer. / l. c. consuluit. / .fi. l. si de me / .fi. l. si feria- / .de arb. / ald. §. itaꝗ. in / æ. ff. / Bart. l. more. / ferijs. / oct. hic & d. / consuluit. / Alex. hic. / , quintauallis / iureiur. / Auth. hodie. ubi / . ȷ. de app. l. 1. / lies uers. quis / 0. ff. qñ app. / . 1. ȷ. de fer.

IIDEM AVGG.

Geminiano.

QVum ea, quæ trãsactiõis causa dari aut retineri conuenit, uelut emptorem eum, quem accipere placuerat, obtinere præscribitur, his quæ simulate geruntur pro infectis habitis, frustra ficti precij postulatur numeratio.

QVVM EA. a ¶ Qui rem ob transactionem dat, licet causam uenditionis simulet, uenditor tñ nõ est, & frustra preciũ petit. Triplici autẽ modo inducit̃ simulatio, qñꝫ em̃ contrahimus id agẽtes, ut cõtractus ille omino nullus sit, imaginariusꝫ hic actus appellat̃[a]. Quandoꝫ in specie aliqd agimus, causamꝫ iustam prætẽdimus, quũ tacite aliqd illicitũ agat̃, ut quũ fœnerator quod pignoris causa acceptũ est, emisse uideri uult[b], hicꝫ ꝓprie contractus simulatus est. Quãdoꝫ uere cõtrahimus, sed solũ iustam causam in aliã æque iustam mutamus, ut qđ mutuũ fuit, quũ depositi causa apud nos esse fatemur[c]: & hunc proprie simulatum contractum non esse Bart. censuit, quũ substantia debiti non deficiat, licet mutata sit causa. Hic tñ apparet recte dici causã ipsam simulatam, opinor & contractũ hic esse simulatũ, quũ ex mente contrahentiũ substãtia debiti deficiat. Actum em̃ erat, ut preciũ om̃ino nullum deberet̃, q̃uis instrumentũ uenditiõis nomẽ præseferret. Non præsumi aũt simulationẽ regularit̃ traditũ est, quia instrumẽto standũ est, donec aliud ꝓbetur[d]: debetꝫ quisqs contractũ simulatũ fuisse affirmat, specialem simulatiõis causam allegare, ꝓbareꝫ, alioq obtinere nõ posset[e]: quod Bart. respondit[f]. Sed quid si in casu legis nostræ iusiurandum accessisset? Et si iuratum sit prædicta omnia esse uera etc. nihil adhuc actũ est, quia qui actũ simulatũ iurat esse uerum, hoc ipso periurus est, cõtractus aũt periurio cõfirmari absurdum esset[g]. Sed qđ si iurauit qs actui simulato nõ aduersari, cõtrafacere ue? Et ualere huiusmodi iuramentũ aliqui censuerũt[h]: idꝫ ꝓmissum uideri ne simulatio detegatur, & ideo in casu nostro, altero preciũ petente, alter obijcere de transactione nõ poss. t[i], nisi absolutiõe à pontifice prius impetrata. Sed hanc sententiã ego cõmuniter approbari nõ crediderim. Quum em̃ consensus ꝓpter simulationẽ à tali iuramẽto absit, non uidetur necessaria esse alia absolutio[k]. Et ideo arbitror nõ esse recedendum à cæterorum traditiõibus, gñaliter affirmantiũ, iuramentũ hoc in contractu simulato nullum esse, tanquàm consensu deficiat[l]: idꝫ exceptis duobus casibus. Primus, quum celebrato contractu deinde iuramẽtum ex interuallo præstitum fuisset: uidẽtur em̃ partes à contractu uero tunc recessisse, & simulatum loco ueri confirmasse[m]. Qua tñ ratione ego subsisto, quũ iuramentũ semper cõtractui accessorium sit, et ideo tametsi ex ĩteruallo accesserit, imitari cõtractus naturã debet[n]. Alter est, quũ unus ex contrahentibus solum iurasset, & ob simulationem aliud uerbis cõcepisset quàm mente sentiret: uel callide in formula cauillasset, tunc iuramẽtum in eius odium ualeret, & secundum eius, cui præstitum esset, sentẽtiam declararet̃[o], quod & leonino rithmo Accur. expressit,

Fallit iurantem iuratio facta per artem[p].

Ex arbitrio igitur recipientis iuramẽtum hoc casu decidetur, an ualeat, an pro irrito habendũ sit[q], quod & Bald. annnotauit[r].

a l. imaginaria. de reg. iur.
b c. ad nostram. de empt. l. 3. ȷ. plus ual. quod agi.
c l. si ex pretio. ȷ. si cert. pet.
d l. cum precib. de prob.
e c. fin. de ren. 6.
f consi. 65. Petr. Nic.
g l. fin. ȷ. de reb cred.
h Abb. c. cum cõtingat. de iureiu.
i c. debitore. de iureiur. Ang. 160. domina.
k c. si cui. in fin. de iureiura.
l gl. d. l. 3. Doct. l. nemo potest. de leg. 1.
m arg. l. 2. ȷ. qđ. met. caus.
n Imo. & Rom. l. qui mihi donatum. de donat.
o 22. q. 5. c. quacunꝗ. et §. et his omnibus.
p glo. uerb. quatuor. in auth. iusiu. quod præs.
q l. Iulianus. §. si quis. colludente. de act. empt.
r l. 1. ȷ. plus. ual.

t Si maior.

IIDEM AVGG. & Cæſ. Alexandro.

SI maior tranſegiſti, ad reſcindendam tranſactionem de dolo conteſtatio non ſufficit.

SI MAIOR. a ¶ Petebam certum fundũ uel fortè centũ, mihi ex certa cauſa à te ꝓmiſſa, excepiſti nihil te ſpepõdiſſe, conteſtatusq́; es, caſu quo q̃cq̃ ꝓmiſſum probarẽ, te fuiſſe dolo circumſcriptũ: deinde trãſegimus in lite, quũ ꝓmiſſa mihi in tranſactiõe peterẽ, ſupplicaſti ad Cæſarẽ, ut tranſactionẽ reſcindi iuberet, quũ de conteſtatione doli, id eſt cõditionali ipſa exc ptiõe [a], nõ uideret tranſactũ. Et hic reſponſum extat, maiori nequaq̃ ſuccurrendum eſſe: quo fit ut lex innuat, minori poſſe ſuccurri: quod eatenus ĩtelligendũ eſt, ut uideat iudex, an uere prior illa ꝓmiſſio ſeu alienatio ex dolo ꝓceſſerit Nam eo cõperto, etiã poſteriorẽ ex trãſactiõe reſcindet [b]. Traditũ em̃ eſt, non temere minorẽ aduerſus tranſactionẽ reſtituẽdum eſſe [c], niſi ꝓbata læſione, nimiaq́; ſui facilitate [d]. Quod ſi de dolo aduerſarij ſui iam ſit cõteſtatus, ſufficiet id, ne exceptio tranſactiõis litis ingreſſum impediat: atq; ita hoc ego reſcriptũ interpretor. Alij tamẽ ſimpliciore & indubitato ſenſu accipiũt, ex ſola doli ꝓteſtatione, nõ ideo in promiſſiõe alienatione ue fraudem præſumi, ſed om̃ino ex ꝑſpicuis indicijs ꝓbandam eſſe [e]. Sunt tñ præcipuæ ſex cõiecturæ, unde fraus in alienatiõe præſumi poſſit, ut quum quis uniuerſa bona alienat [f]; ut quũ coniunctis ꝑſonis fit alienatio [g]; ut quũ ea facta nihilominus alienans in poſſeſſiõe remanſerit [h]; ut quũ donatio clãdeſtina eſt [i]: ut quũ re alienata, incontinenti graue delictũ q̃s admittit [k]; ut quũ alienatio conditionẽ habet, ſi deliquerit: apparet em̃ iã de delicto cogitatũ eſſe [l]: quæ oĩa alibi à Doct. congeſta, declarataq́; cernere eſt [m], quos ultra & ipſe X. caſus q̃nq; annotaui. Primus, quũ in alienatiõe legitimæ ſolennitates minus obſeruatæ proponunt̃ [n], uel cõmunis ſtilus neglectus, inſolitæq́; clauſulæ adiectæ [o]: quũ & nimiæ cautelæ fraudis meditationem arguãt [p].

Secundus: quũ alienatione aliqua ex cauſa celebrata, ſententiã partes mutaſſent, & aliũ titulum prætexuiſſent, præſumitur ex uariatiõe fraus [q]: quod & in digama muliere ſancitũ eſt, cõſtitutã ſemel dotẽ minuente [r]. Tertius, quãdo alienatio facta ſub noĩe uenditiõis eſſet, nullo precio corporaliter interueniẽte [s], uel modico numerato [t]: idem ſi interueniſſet q̃dẽ preciũ, ſed deinde perfecto cõtractu reſtitutũ fuiſſet [u]. Quartus, quãdo alienatio mixtim titulo donatiõis uenditiõisq́; celebrata fuiſſet, ut ſicut tali caſu ceſſio actionũ eſt nulla, amittũtq́; cõtrahentes ius ſuum [x], ita in alijs cõtractib9 ſaltẽ fraudis ſuſpicio oriat̃. Quitus, quoties alienatio conditionẽ haberet ex uoluntate alienãtis reſolutoriã [y]. Idem ſi collata eſſet reuocatio in alicuius uoluntatẽ, qui aliàs ſuſpectus eſſet, puta matris, uel coniuncti. Sextus, quũ alienatio inter perſonas ꝓhibitas celebrata eſt [a]; tum em̃ nec cõfeſſiõi q̃dẽ iuratæ ipſorũ ſtandum eſſet [b]. Septimus, quũ ante alienationẽ aliqua uerba quis effutijſſet, unde dolus argui poſſet [c], quod & prouerbiale carmen indicat.

ἡ γλῶσσ᾽ ἁμαρτάνουσα τ᾽ ἀληθῆ λέγει.

Peccante lingua, ueritas oſtenditur.

Octauus, ſi alienatio priuatis chirographis celebrata apparet [d], ſuſpecta eſt: tum q̃a clãdeſtina, tũ q̃a anticipata, ſeu, ut ueteres dicũt, repetita die fieri potuit [e], interimq́; chirographũ penes alienãtem eſſe [f]. Nonus quũ alienatiõis inſtrumentũ eo tempore exhibet̃, quo & notarius & teſtes ĩ eo deſcripti, ĩ humanis eſſe deſierũt, uel qui ſuperſtites ſunt magna amicitia ei iungũtur, cui id inſtrumẽtum bono eſt, quod Curtius ſenior reſpondit [g]. Decimus, quum ex qualitate ꝑſonæ uel rei natura alienatio ſeu ꝓmiſſio ſuſpecta eſt, qualitas em̃ ꝑſonarũ præſertĩ inſpiciẽda eſt [h]; ut quum q̃s humilis & deploratæ uitæ obligationẽ exhiberet, maioris ſummæ q̃ ut ueriſimile ſit, eã ſperatũ fuiſſe [i]. Putauerim igit̃ ĩ ſingi has cõiecturas poſſe, ſufficereq́; ſi ita iudici ſederit, ut dolus præſumat̃. Sunt & particularibus alijs caſibus pleræq; doli præſumptiões à Pileo Mogũciaco primũ, dein à Lu. Pennen. cõgeſta [k].

a l. præſcriptionem. l. ſeq. ĩ. de excep. l. emp. de præ long. temp.
b l. dolũ. de noua
c l. non omnia. de minor.
d l. nam poſtea. §. ſi minor. ꝗ iureiu.
e l. dolum. ĩ. de dol. l. metũ. ĩ. q̃d met. cauſ.
f l. omnes. §. l. de his quæ infr.
g l. data. ĩ de don.
h l. & ſub imagine. ĩ. de diſtra. pign.
i l. non exiſtimo. de a : m. tut.
k l. ſi uentri. §. fi. de pri. cred.
l l. fi. ff. de ſtip. ſer. ubi Bar. d. l. ſi quis locuples. de manu teſt.
m l. poſt contractum. de don.
n l. ſi quis. ĩ. de reſcind. uend.
o c. quam. graui. de crim. fal. l. conſtitutionib. in fin. ad munic.
p gl. l. ſi quis. ſub cond. de condic. inſtit.
q gl. c. j. ut benef. eccleſ.
r §. de augmentis. in auth. de nu. uerb. uitricum.
s l. j. ſi mutuam. in fin. & §. q̃d ſi lite. ſi quis infra. pat.
t l. per diuerſas. ubi Barto. 2. q. j. manda.
u l. qui ſic. de ſol.
x l. ab Anaſtaſio. ĩ. mand.
y arg. l. ſi itaq; s. in fin. de leg. 2. Guil. Cyn. Bald. l. ſi tibi. in princ. de pact.
z arg. l. ſi quis ĩtegris. in fin. qui & à quib.
a l. qui teſtamẽtũ. de prob.
b l. cum quis decedens. §. pe. de legat. 3.

c Bar. d. l. ſi uentri. §. fin.
d l. non intelligitur. §. tacite. de iure fiſc.
e l. 3. ff. de fid. inſtrum.
f l. ſcripturas & auth. ſi quis. ĩ. q̃ pot. in pig.
g Curtius conſil. 56. col. 4.
h l. cum hi. §. ſed & pars. ff. eo.
i l. ſi quis ex arg. §. j. de æd. Curtius. d. conſil. 56. in l fin.
k Luc. l. quemadmodum. de agr. & cenſit.

IIDEM AVGG. & Cæſ. Titiano.

NEc intentio creditorum Artemidori, cui alios ſucceſſiſſe profiteris, ſi obligatus pro eo nõ

NEC INTENTIO. a ¶ Artemidori creditores, affirmantes me eius hæredẽ eſſe, aduerſus me intendere cœperũt, cũ q̃bus ego tandẽ trãſegi, & centũ ꝓmiſi; euicta demum mihi eſt hæreditas, declaratũq́; eã ad Seium ꝑtinere: quærit̃, quemadmodũ aduerſus creditores ſuccurſum mihi ſit: & uideret̃, ſi ſolui, repetere tãq̃ indebitũ poſſe [a]; ſi nõ ſolui, exceptionẽ eis obſtare. Sed tñ hic cõtrariũ reſcriptũ extat, nulloq́; mihi remedio ꝓuideri, quũ trãſactio litis finitæ exceptio ſit, mihiq́; imputandũ ſit ſi tranſegi: nõ em̃ amplius hæc quãtitas à me tanq̃ hærede debet̃, ſed ex nouo tranſactiõis titulo [b]. Nam id natura tranſactionis inducit, ut q ex ea cauſa ꝓmiſit, ſoluat, ſiue ex prĩcipali cauſa deberet, ſiue nõ deberet: q̃uis ergo nihil origine inſpecta deberem, q̃a hæres nõ erã, trãſactioni tñ ſtandũ eſt [c]. Non ꝓcedit tamẽ legis noſtræ deciſio duobus caſibus. Primus, quũ creditores ipſi ſciẽtes prudentesq́; me non eſſe hæredem, manifeſta calumnia me inquietaſſent [d]: quod pleriq; hic fatentur. Alter eſt, quum ego tanq̃ Artemidori hæres tranſegiſſem: attendenda enim eſt qualitas ſecundum quam trãſegi [e]. Vnde ſi declaretur me hæredem nõ eſſe, uidetur condictio indebiti cõcedenda [f]: ſi tamen in lite apparet nihil diſputatum an eſſem hæres, quia nõ debet trãſactio ultra eius rei, qua de litigatum eſt, limites ꝓtendi [g]. Quum em̃ ſalua ſint creditorũ aduerſus ueros hæredes iura [h], ſequeretur duplicẽ eiuſdẽ æris ſolutione eos poſſe recipere, à me prætextu tranſactiõis, ab hæredibus iure hæreditariæ obligationis: quod q̃dem natura iniquum eſt [i]: cum & nõ debeat bonæ fidei poſſeſſor in aliquod detrimẽtum incidere, ſed om̃ino præſtãdus ſit indẽnis [k]: obſeruabit̃ ergo reſcriptum hoc in dubio, quũ nec ex actis cõſtat limitatam fuiſſe tranſactionis cauſam.

a l. ſi pœnæ. §. j. de cond. ind.
b l. imperatores. §. fin. ff. eod.
c arg. l. 3. §. idẽ ſcribit. de pecul.
d l. in ſumma. de cond. in deb.
e l. ſi cum propoſitas. §. j. ff. de in off. teſt.
f d. l. ſi pœnæ. argum. l. de ætate. §. ex cauſa. de interr. act.
g l. age. ſupr. eo. l. ſi de certa. ĩ. eo.
h l. ſi tibi. in fin. de pact.
i c. bona fides. de reg. iur. in 6.
k l. ſed etſi. §. conſuluit. l. item uidendum. de pet. hær.

cauſam. Sed nunqd mihi ſuccurretur aduerſus ueros hæredes? Et quoties poſſeſſor æs hæreditarium diſſoluit, traditum eſt, id poſſe ueris hæredibus imputari[k], id'q; ſuadente æquitate[l]. Idem ſi illud æs non debebat, dum tamē iuſtiſſima fuerit poſſeſſoris opinio deberi credentis[l]. Quod ſi poſſeſſor condicere à creditore q̄ imputare hæredi malit, audiēdum arbitror[m]: putarim'q; non aliter imputare hæredi poſſe, quàm ſi actionem ſeu condictionem ceſſerit, quum alioqui tutus nō eſſet hæres[n]. Si uero ſimpliciter noīe hæreditario poſſeſſor ſoluit, nec ceſſionem quidē neceſſariam eſſe, quia tali ſolutiōe liberatus mox eſt uerus hæres[o], quod Fulg. Salice. atq; alij hic ſenſere. Igitur exēplo ſolutionis, exiſtimādum uidetur etiā in tranſactiōe mihi aduerſus hæredē ſuccurri, ſi nomine hæredis, ſeu tanq; hæres tranſegero, & ſoluero: quum em̄ hoc caſu adiuuetur hæres, quia uidetur creditorem habuiſſe animū remittendi contemplatione hæredis[p], merito mihi ſuccurri debet: qua tamē in re amplius, ꝓpter legis noſtræ generalitatem, deliberandum eſt.

SI QVIDEM. a ¶ Qui trāſigit certa ſumma, reliquum cenſetur remittere, quia ea eſt natura tranſactionis, ut amplius non petat. At qui ſimpliciter cōfitetur ſe certam ſummā debere, in reliquo quoq; cōueniri poterit, quod intelligunt Docto.[a]: etiamſi taxatiue reſpōdeat, ut quia faſſus eſt, ſe debere cētum tantum, & ſupra hanc ſummā non teneri: uel dixit ſe pro reliquo debere tantā ſummā[b]. Sed ſi creditor ei taxatiōi conſenſiſſet, tūc ſecus eſſet: nihil em̄ amplius peti poſſet[c]. Vnde cū creditor centū petijſſet, quæ ſibi ꝓ reſiduo debebantur, à pleriſq; reſponſum eſt, maiorē quantitatē eum petere nō poſſe[d]: cui ſententiæ & ipſe aſſentior, niſi errorē confeſſiōis creditor allegauerit, ꝓbaueritq;: tunc em̄ aucupatione illius uerbi non eſſet eludendus[e]. Sed quid in caſu mixto, ut quum debitor creditori dixit, ecce centum, quæ duntaxat tibi debeo, & creditor ſimpliciter accepit, an uideatur excluſionis aduerbio acquieuiſſe? Et Bartolus[f] argumento huius reſcripti non arbitratur. Sed poſſe creditorem adhuc maiorem quantitatem petere, & ſibi debitam probare. Quoties enim alicui

k ... de hæredita. ... de peti. hær. ... l. ſi in area. ... de cond. ind. quod ſi poſſeſ... in fi. ff. de pet. ... ed.

l ... l. ſi pœnæ ... l. ſi à patre ... e cond. ind.

m ... ſi hæres. pecu... m. ff. ad Treb. ... uod ſi. in diem ... i. de pet. hære.

o ... ſoluendo. de ... g. ge. l. de qua ... ſ. fin. de iud.

p ... l. antepe. ff. de ... ct. Bar. l. ſi act. ... pr. tit. j.

a ... Bal. Paul. Iaſ. ... Rod.

b ... arg. l. Aurelius ... ſ. pen. de lib. leg. ... l. rationes. j. de ... probat.

c ... gl. & Doct. l. ... ì ex pluribus. de ... accepti. l. Doct. l. ... j. de hær. inſt.

e ... Bar. l. non fatetur. de confeſſ.

f l. ſi cum dos. re... rum amotar.

fuiſti, tenere te poteſt: ſed hoc integro negotio tractari cōuenerat. Nam quū quæſtionem tranſactione deciſam, & à te dari placitam numeratam pecuniam proponas, huius indebiti ſoluti prætextu, improbe tibi petitionē decerni poſtulas: quū & ſi tantum in ſtipulationem fuiſſet deducta, indebiti promiſſi uelamento defendi non poſſes.

IIDEM AVGG & Cæſ. Victorino.

SI quidē ex cauſa tranſactionis, acceptis his, quæ īſtrumento continentur, nihil amplius peti conuenit, aduerſariam tuam exceptiōis auxilio defendi ꝓſpicis. Sin uero certam quantitatē, quaſi ſolam ab ea debitam, reddere ſe debere, ſine litis deciſiōe[b] confeſſa eſt, tam eam, q̄ reſiduā debiti partē petere minime prohiberis.

IIDEM AVGG. & Cæſ. Sabinæ Marcellæq;.

SI maiores XXV. annis cū patruo

fit proteſtatio, qui aliàs iure communi innititur, uidetur ille potius iuri ſuo inhærere, quàm aduerſarij proteſtationi conſentire[g]: merito ſilentium tali caſu pro conſenſu non habet, quum præcidere illi creditor non potuerit, quin quicquid uellet effutiret[h]. quū et tacere idem potuerit, quia ſciebat ius ſuū illabefactum durare. Qua ratiōe etiam ſupra concluſimus[i], beneficio diuiſionis uti reū debendi non poſſe, qui ꝓ rata ſua ſe ſoluere dixerit, creditore ſimpliciter pecuniam accipiente & tacēte[k]. Sed uideret quū reus centū ſe duntaxat debere confiteretur, non poſſe actorē eam confeſſionem diuidere, quum eadem conceptione uerborū prolata confeſſio partim acceptari, partim oppugnari nō debeat[l]: & generaliter traditū ſit, ex eo quod qs ſubuertere nitit, non poſſe utilitatem conſequi[m]: non ergo admittēdus actor fuit, qui aduerſus taxatiuam deberi ſibi ampliorem ſummā contendit. Sed reſpondendum ex Bald. Salyceti'q; ſentētia eſt, qui aduerſarij confeſſionē acceptat, teneri eam cū connexis qualitatis omnibus acceptare[n]: at taxatiua connexam qualitatē nullam inducit, quia centum illa, de quibus confeſſio loquit, ſeparata ab alia ampliore ſumma cenſentur[o]: imò quantitas quæ ſupra cētum eſt, diuerſū corpus conſtituit, ut minime prioris numeri qualitatem reſpiciat.

b ¶ DECISIONE. Eſt deciſio litis, ipſa tranſactio, & διάλυσις[p] Ciceroni pro Roſcio: ſic & Iuuenalis: Decidere iactu

Cœpit cum uentis imitatus Caſtora.

Metaphora uel ab his qui rem cōtrouerſam ſcindunt, ut æquam partem quiſque auferat, & à lite recedatur, uel ab ægrotis, ſiquidem ut ait Ouidius: Immedicabile uulnus

Enſe recidendum eſt, ne pars ſyncera trahatur.

SI MAIORES. Tranſegeram cum patruo meo modica pecunia, quod ſperarem fore ut me hæredem inſtitueret, perijt ille alio inſtituto, quæritur an retractare trāſactionem poſſim, tanquàm non ſequuta cauſa. Et negat Imperator finita inſtaurari poſſe. 1 Sed qd ſi expreſſim adiecta conditione tranſegeram, ut quia remiſſurum me actionem dixerim, ſi hæres ab eo inſtituerer? Et receptius eſt, non impleta conditi

g l. fin. ſ. item ſi prædixeit. ff. nautæ. caup. Abb. c. Cumana. col. 3. de elect.

h l. Caius. de pign. act.

i l. ſicut. ſ. non uidetur quib. mod. pign.

k l. ſi creditores. ſupr. tit. j. uerſ. 7.

l c. cum olim. de conſtit. gl. l. ſi quidem. j. de except.

m c. ex eo. de reg. iur.

n Bar. d. l. Aurelius.

o l. j. ſ. ſed ſi mihi. de uerb. oblig.

p l. ſub prætextu. ſupr. eod.

one remissam actionem non censeri[q]: quod & plerique hic sentiunt, non instaurari ex nostro rescripto litem existimantes, quia causa illa expressa non fuerat[r].
II Vnde consequens est, ut si non in uim conditionis, sed simpliciter in uim causæ expressa esset, idem sentiant, nempe litem instaurari causa non sequuta posse. Qua in re ego dubito, quoniã causa hæc à iure pro nulla habetur[s]: & quũ in uim modi adiecta sit, non impedit remissionem[t], meliorque est conditio possidentis, id est eius qui liberationem acquisiuit[u]: quod secus in conditione est. Ante enim conditionis euentũ nullum ius transijt.
III Sed quid si quũ ego patrui hæreditatem captarẽ, ille ut ad transactionem me alliceret, spem institutiõis fecit, deinde ueris tabulis nihil reliquit, & eorum delusit hiantem? Et putarint aliqui actione doli saltem mihi consuli[x]. Quod & Dec. ea in specie censuit, quum maritus spe hæreditatis à socero consequẽdæ uxorem minima dote accepisset[y]. Sed ego supra hanc sententiam nõ probaui. Imputet enim
IIII sibi qui reprobatam à iure nostro promissionẽ temere sequutus est[z]. Sed quid si, qui remisit actionem, ad eam paupertatem deueniat, ut alimentis indigeat, an saltem eatenus rescindere transactionem poterit, ut ali possit? Et dubium nõ est, non posse, nisi trãsactio hæc iurata in uim donationis ualuisset, quia liquidum fuisset remittẽtis ius[a]; debet enim ali donator, alioqui reuocationi locus est, quod Bal. quoque hic cẽsuisse uideo[b].

siue auunculo uestro trãsegistis, uel ei debita donationis causa sine aliqua conditiõe remisistis, non icciro qd' hoc huius hæreditatis captandæ causa, id est spe futuræ successionis, uos fecisse proponatis, alijs ei succedentibus instaurari finita debent.

IIDEM AVGG.
& Cæs. Dionysiæ.

Transactiõe matris filios eius nõ posse seruos fieri, notissimi iuris est.

IIDEM AVGG.
& Cæs. Catoni.

Sanum mente, licet ægrum corpore, recte transigere manifestum est: nec postulare debueras, improbo desiderio placita rescindi ualitudinis corporis aduersæ uelamento.

TRANSACTIONE. Status liberorum ex matris contractu non diminuitur, siue ipsa de se transigat siue de filijs. De se enim transigens filijs nõ præiudicat: tum quia res inter alios acta, alijs non nocet[a]; tum quia nihil pugnat filios esse liberos, & tamẽ matrẽ seruire[b]: nec matris calamitas filio nocere debet[c]. Adde quod nec sibi tali pactione nocet, quia non potest liber homo per pactum se in seruitutem dare[d]: minus igitur nocebit alteri. Atquum de filiorum cõditione expressim trãsigit, alia quoque ratione nihil agit, non enim in eius potestate sunt filij[e], merito quod ad eos attinet nihil eis obest. Nam & filius paciscendo nihil parẽtibus suis nocet[f]. Prodesse autẽ mater potest, unde quãdoque actionẽ in rem filij uindicandi causa habet[g]. Sed quod hic dicitur de matre, an locũ habeat in patre quoque? Et putauerim, quum enim alienare filium pater non possit, nec quidem de eius statu transigere poterit[h]. Sequitur ergo ut non ualeat alienatio nisi exigente famis necessitate, & precij participandi causa[i]: quod ius soli patri competit, cuius erga filios maior est authoritas quàm matris[k]. Sed nunquid filiusfam. maior XX. an II nis uendendo se ob famen ad precium participãdum noceat patri? Et uidetur quod amittãt libertatem[l], quum filiusfam. regulariter ex omnibus cõtractibus obligetur[m]; unde ex hoc quoque obligari plerique sentẽrunt[n]: putarim tamẽ licere patri pecuniã restituere, & filiũ rursus ad libertatem redigere[o]: ipse uero in libertatem prouocare non posset[p]. Sed quid si mater III transegit ut ad tẽpus filij in ministerio alicui citra seruitutis uinculũ essent? Et ualet cõtractus[q]; maxime si traditio sequuta est, non tamen præiudicium fit filijs, sed illis trãsactiõi non acquiescẽtibus, mater in id damnabitur, quod transigentium interest, sicut in cæteris obligationibus factorũ dici solet[r]. Nocet tamen quãdoque mater filijs seu partui ob IIII contumaciam, ut quũ prægnans inspici sibi uentrem, solenniaque edicti obseruari non patitur[s]: nocetque quãtum sit possessionis respectu tantũ, quod lex facilius tolerauit, tanque causa momen- V ti magno damno non sit[t]. Nocet & quandoque in petitorio iudicio, quũ sententiam mater passa est; nunc qualiquali præiudicio, si cum ipsa tantum actum sit[u]; nunc in totum, si filius quoque in ius sit uocatus, uel cum eo aliter de ueritate apparuerit[x]. Sanè annotant huius legis argumento Doctõ. si quis se fiduciarium clientem, seu Vasallum cuiusquàm profiteatur, non tamen filijs suis obesse: quod adeò uerum est, ut tali casu nec parentum quidem iuramentum filijs noceat[y]; nisi tamen filij eorum hæreditatem adierint: tũc enim authorum suorum actis aduersari nequeunt[z]: probato tamen confessionis errore ex eorum quoque persona reclamare possent[a].

SANVM MENTE. Aegritudo ergo corporis nihil obest cõtractui, sicut nec testamẽto, cum & is, qui in aduersa ualetudine cõstitutus est, & q senio extremo laborat, testari possit[a]. Sed quid si morbus corporis talis sit, qui etiam sapientiæ uitium adferat? Etenim morbus est, inquit Plinius, aliquãtisper sapientia mo I ri. lib. VII. cap. L. Et constat durante mẽtis uitio nihil agi[b]. Quapropter phreneticus, fatuus, lymphatus, melancholicus, & cæteri quos ueteres proprie mente captos dixere, ex cõtractu furoris tẽpore inito non obligantur. Sed quid hac in specie dicẽdum? Senex aliquis surdaster instrumen II to donationis omniũ bonorũ consenserat, deinde allegabat, se uerba notarij non percepisse, qui ad sur

q las. l. cum donationis. j. eod.
r l. si repetendi. de cond. ob caus.
s l. pactum. quod dotali. sup. tit. j.
t l. demonstratio §. j. de cond. et de.
u gl. d. l. cum donationis. in. fi.
x l. si qs affirmauerit. §. j. de dol.
y Dec. d. l. pactũ. quod dotali
z Bald. cum archimedoram. col. fin. j. ut in poss. leg.
a Doct. l. si causa j. eod.
b l. fin. j. de reuo. donat.

a l. matrem. j. de probat.
b l. ad probationem. 2. j. de prob.
c l. & seruorum de statu ho.
d l. nec si uolens. j. de lib. cau. l. fin. infr. eod.
e §. fœminæ. inst. de adop.
f l. filius. supr. ti. j. l. de rc. ff. eod.
g l. pen. §. fin. ff. de fid. lib.
h l. j. j. si ad trans.
i l. fin. j. de pa[…] qui filios.
k l. fin. §. fin e[…] tem non. j. de b[…] quæ lib.
l l. seruorum. […] j. de stat. ho.
m l. filiusfam. […] act. & oblig.
n Fulg. Guil. I[…] mi. Dec. l. fratri[…] supr. eod.
o l. j. & seq. de lib. caus. l. j. j. de rei uen.
p l. j. l. Liciniu[…] qui ad lib. proc[…]
q gl. l. post certa[…] j. de lib. caus.
r l. si quis ab aliu[…] §. j. de re iud.
s l. j. ff. de uent. […] insp. §. si cui.
t Bar. d. §. si cui[…] faci[…] j. j. si de mei[…] poss.
u gl. l. j. j. de fal.
x l. j. §. fin. ad Carbon.
y l. 3. §. pen. de iu[…] reiur.
z l. cum à matre[…] j. de rei uenditio.
a l. non fatetur. de conf. ss.
a l. senium. j. qui test. fac. poss.
b l. in aduersa. de test. l. in neg. de re iud.

ad surdam aurem situs sibi cum instrumentum recitaret erat, & linguæ terebellis rictu'ꝗ tumultuabatur magis ꝗ̃ pronũciabat, credidisse'ꝗ de quodã leuis precij mandato agi, qđ ita ante à donatario ꝑsuasus fuerat. Et cũ hic non solum morbus corporis, id est surditas & senectus, sed etiã atypi contractionis'ꝗ linguæ ĩ notario uitiũ[c]; item ꝗ donatarij dolus allegetur, putauerim rescindi cõtractum posse, si iudici ita esse ꝓbabiliter sedeat[d]. Quod si criminaliter agatur[e]; facile ex donatarij malitia his coniecturis ad torturã indicari poterit: indicia enĩ huiusmodi, plurimũ in arbitrio iudicis resident[f]. Cæterum & illud traditum

III est, ægroti contractum cum medico initum, officio iudicis rescindendum esse, id'ꝗ ex ꝓ̄sumpto metu, quo uerisimile est ægrotantem affici si medico non morigeretur[g]; qua de re à nobis supra disputatum est[h]. Putauerim aũt medicum quoꝗ ipsum, ceu periurum puniri posse, quum in tyrocinio artis, ex formula Hippocratis hi iurent absꝗ mercede, et ullis pactionibus infirmis se curã adhibituros.

IIII Sanè addit Vbertus, quoties dubitatur an quis sanus mente fuerit, facilius aduersus infirmum ꝓ̄sumi, ꝗ̃ cõtra ualentem & bene curatum[i]: qđ & aduersus quosdã senes induci potest, id'ꝗ ex

V Varronis prouerbio, Bis pueri senes. Illud traditum est, eum qui corpore ĩfirmus medicos excludit, nec pharmaca ad se deferri patitur, præsumi furiosum esse, & mentis quoꝗ uitio affici[k]. Sed nunquid tabellionis documento standũ sit, quo scriptum est, Titius sanus mente, licet æger corpore? Et uerius est standum esse, quum hæc scriptura etiam præsumptioni legis concordet[l]. Ei enim, qui insanum aliquẽ dicit, probatio incumbit[m]: si uero præsumptio legis contrarijs probationibus esset elisa, nec assertioni quidem eius scripturæ staretur; quod & Iason hic cũ plerisꝗ recte diffiniuit.

SIVE APVD acta. Transactionis pactum seu nudum nullã actionem parit, tametsi in actis descriptum sit, exceptioni tamen replicationi'ꝗ sufficit. Sed cur non & actioni? cum calore iudicij uideamus foueri scripturã, & præsumi stipulationem[a]. Supra'ꝗ annotauerimus firmiores eos actus censeri, qui in iudicio fiant, id'ꝗ propter iudicis authoritatem[b]. Nam & hic constat transactionem contractum esse innominatum, in quo etiam re integra statim propter consensum oritur naturalis obligatio[c]: quæ confirmari propter actorum robur debuit[d]. Alioqui si obligatio naturalis statim nõ orireť, nulla subesset ratio, cur adeò litibus finiendis lex faueret, ut pœnitẽtia recedere à trãsactione nõ liceret[e]. Sed tñ recte hic decisum esse constat, quum uerũ non est feruore iudiciali pactum uestiri, nisi quatenus ipsius iudicij effectus adiuuareť, qđ supra ostendimus. Transactio aũt non adiuuat, sed extinguit iudicium, unde litis finitæ exceptio ex ea oritur[f]. Nam & quæ innominatis cõtractibus insunt pactiones, ꝓpter mutuũ respectum cæteris infirmiores censenť[g]: & ideo nec iure quidem Pontificio ex eis agi, re nõdum sequuta, potest[h]: quũ tamen simplicia pacta in eo foro actionem pariant[i]. Adde quòd nec authoritas iudiciaria in hoc solet utilis esse, ut actionem ei concedat, qui aliàs agere posset[k]: sed solũ ut rei gestæ ꝓbationẽ adiuuet uel fraudibus obuiam eat. Quapropter magna hic est inter docentes altercatio, an lex municipalis, quæ cõtractus mulierꝝ aboleat, nisi corã iudice facti, aut actis insinuati sint, in liberatione locũ habeat, an in distractu, an in quasi cõtractu. Et quũ ex fragilitate muliebris sexus appareat ita cõstitutũ, ut ei consulatur, ne facile decipi mulieres possint[l]: crediderim latius uerba legis accipienda esse, ut ad hos quoꝗ casus, quatenus ratio legis hoc suadeat, ꝓtrahanť: qđ aduersus Bal. & Alex. elegãter hic Iason disputat. At ubi ratio ea cessaret, secus esset[m]. Qua de re & alibi tractauimus[n].

b ¶ EX PACTO. Hinc apparet transactionẽ cõtractũ esse ĩnominatũ, & ideo ex eo ceu ex pacto nudo agi nõ potest, qđ & supra in Rubrica docuimus. Sed uidereť si ego actor tecũ transegerim, cõcedendã mihi aut actionẽ ad id qđ interest, aut cõdictionẽ ob causam, q̃m his, q ex parte sua adimplẽt in cõtractib9 ĩnominatis, ijs actiõibus succurriť[a]. Videor aũt adimplesse, qa trãsigendo ab actiõe trãsiui. Accur. quẽ cæteri sequũtur negat me adimplesse, quũ si hodie nõ petã, in futurꝝ petere possim[b]: q̃ ratio utiꝗ sufficeret, si supponeremus pactum fuisse ne petereť, attendenda enĩ cõuentiõis esset forma[c]. Sed quũ actũ sit ut trãsigã, atꝗ ego trãsegerim, uidereť me adimplesse. Ego putarim hoc cõtractu id agi, ut qs priorẽ actionẽ omino remittat, perimat'ꝗ, qđ ꝑ id pactũ non censeť obseruatũ, quũ actio adhuc ipso iure subsit[d]: quæ ratio ex uerbis cõstitutionis nostræ satis ꝓbať. Et Azonis Odofr. Syllim. Alb. & plurimorꝝ ueterꝝ authoritate cõfirmatũ extat. Quapropter his casibus, qbus actio perempta sit, dicit actor adimpleuisse, & ideo tũc ad id qđ interest agit. In cõtractu facio ut facias ꝓ̄scriptis uerbis. In cõtractu facio ut des, actiõe de do

IIDEM AVGG. ET Cæs. Appiæ.

Siue apud acta rectoris ꝓuinciæ, siue sine actis, scriptura intercedente, uel non, transactio interposita est, hanc seruari conueniet. Sed quoniam ut certum quid accipias, conuenisse te, licet sine scriptura, proponis: nec huius rei causa stipulationem sequutã esse, quàmuis ex pacto[b] nõ potuit nasci actio, tamen rerum uendicatione pendente, si exceptio pacti opposita fuerit, doli mali, uel in factum replicatiõe usus, poteris ad obsequium placitorum aduersarium tuũ urgere.

c l. idem Offilius §. si. de æd. ed.
d l. dolum. ȷ. de dolo.
e l. 2. ff. de crim. stell.
f Bar. l. fin. ff. de quæstion.
g l. medicus. de extr. ord. cog.
h l. creditori. supr. tit. 1.
i ag. l. fin. de inius. rupto.
k gl. c. 1. 83. dist.
l l. 3. ff. de testa.
m l. nec codicillos. ȷ. de codicill.
a l. cũ ostendim9 §. fin. de fideiuss. tut.
b l. pacta nouiss. supr. tit. 1.
c gl. l. petens. supr. eod.
d gl. cũ pro quo de in ius uoc. & in auth. generaliter. uerb. conscribat. supr. de episc. & cler.

e l. quamuis. ȷ. c.
f l. fratris. sup. e.
g Bar. l. si pecuniam. de cõd. ob cau.
h Bal. l. cum q̃s. col. x. supr. de iur. ig. im hic. Mod. in rub. de uerb. oblig
i c. 1. ext. de pact.
k l. omnes. §. in hac. de epis. et cle.
l l. si ad resoluendam. de præd. mino. gl. auth. sacramenta. si aduers. uend.
m l. fin. ȷ. si tutor uel curator. l. 1. ubi Bal. ȷ. q̃n liceat ab empt.
n rubr. supr. tit. 1.
a l. naturalis. de præscr. uerb. l. si pecunia. de cond. ob caus.
b l. eleganter. §. si quis post. de condict. indeb.
c l. dedi. in prin. de condict. ob cau.
d l. si unus. §. pactus ne. de pact.

loc[e]: quod suis locis supra declaraui. Perimitur
I enim actio inofficiosi testamenti pacto, quod praeparationem aufert, qua praeparatione sublata nulla querelae transmissio fit ad haeredes [f]. Perimitur
II & actio quaelibet acceptilatione, merito tali casu agi ex transactione poterit [g]: quod & communi sententia receptum est, cum actor simpliciter transegit, uel promissionis eius uerba sunt ambigua. Tradunt enim sequuta acceptilatione censeri eum adimplesse [h]. Si uero promisit actor non petere, pleriq; post Bar. dissentiunt, quia promisit tractum habet, posset'q; quis in futurum petere, & tametsi de iure sublata actione non posset, tamen de facto peteret [i]. At reus id egisse uidetur, ne ullo modo, siue iure, siue de facto inquietetur [k]: quum & transactio super actione de facto mota ualeat [l]. Butri. tamen & Saly. contrà, quae Azonis sententia fuit, quam & communiter approbari Albe. testatur, & nos quoq; probamus, ut hoc etiam casu sequuta consensu partium acceptilatione, uideatur actor adimplesse, quia non est uerisimile id actum inter eos, ut ex parte alterius nunquam adimpleri posset [m]. Nam & ista conditio, si non petierit, quamuis ad unguem obseruari debeat, tamen ex acceptilatione adimpleta censetur [n]: uidentur'q; haec uerba, promisso non petere, ad ius referri debere, non ad factum [o]: quum uerba in dubio ad ius referenda sint [p], non autem ad factum [q]: imò uix est, ut ad facti controuersiam respectum habeamus [r]: quum uerisimile sit hunc de facto petentem ab ipso iudice citra ullam rei molestiam submotum iri. Nam & qui simpliciter transigit, praesentem iuris actionem remittere censetur, non autem de futura facti modestia quicquam polliceri. Vnde ea sequuta, condictio indebiti datur [s]: quum alioqui condictione siue causa agendum fuisset [s]: ut appareat hanc facti inquietationem non perpendi. Quo fit ut generaliter sentiam, acceptilatione actorem censeri adimplesse, & ideo ex transactione actionem ei non denegandam. Censetur & tunc adimplesse, quum pro re quam quis petit, accepta
III alia re transigit [s]. Quum enim dicat se pro re quam petit aliam accipere, uidetur loco transactionis subrogari quandam permutationem, in qua, qui pro
IIII parte sua adimpleuit, praescriptis uerbis agere potest [t]. Caeterum in reo quoq; receptum est, ut ei actio praescriptis uerbis deneganda non sit, si actor non obseruet, quum enim ipse adimpleuerit, agere ex regula potest [u]: quia sua interesse potest, aliter sibi quam sola exceptione consuli. Secus si de actione doli tractaretur, quae subsidiaria est & odiosa, ideo tunc alia fit interpretatio [x]. Sed nunquid & tunc a-
V ctor adimplesse censebitur, quum non solum promisit non petere, sed etiam se non acturum cauet? Et si reus sponte hanc cautionem recipit, communis est sententia, uideri adimplesse [y]: si non recipit, secus est: quia in contractibus innominatis talis cautio uice rei non fungitur, quum in eis nec quidem oblatio rei sufficiat, multo ergo minus cautio [a]. Sed quid si transactioni accessisset stipulatio? Et uideretur non sufficere, quia in contractibus non est locus Mutianae cautioni [b]: ut se habet communis ferè omnium sententia: ergo idem in hac cautione, quae non con-

e l. actionem. supr. eod.
f d.l. cum nota.
g d.l. actione.
h l. si pro fundo, ubi Bar. §. eod.
i l. ubi §. eod.
k gl. l. Lucius. §. tres haeredes. ad Treb.
l l. 2. supr. cod.
m arg. d.l. si pro fundo ubi Bar. l. 3. in prin. de condic. ob caus.
n l. Mutianae. de cond. & demon.
o l. si filius. §. de cond. insti.
p l. mulier. §. pe. de cond. Inst.
q gl. c. 1. in fi. de temp. ord.
r l. eo tempore. 2. resp. de pecul. l. stipulatio ista. §. quatenus. & §. quaesitum. de uer. oblig.
s l. eleganter. uer. sanè. de con. ind.
s not. supr. eo. l. si diuersa.
s d.l. si pro fundo
t d.l. naturalis. §. 1.
u d.l. naturalis. §. 1.
x arg. l. 1. §. si reg de eo per quem fa. l. 1. §. si debitori. ubi Bar. ut in poss. leg.
y arg. l. si rem. §. omnis. uers. satisfactum. de pig. act.
a gl. d.l. iurisg. uerb. facias.
b §. si quis ita stipuletur. de uerb. oblig. Doct. l. Mutianae. de cond. et demon.

ditionibus ut illa, sed modis negatiuis addit [c]. Quod maxime dicendum, quum de contractu stricti iuris agitur, in quo non solemus à uerbis recedere [c]: ut Bar. hic sensit. Sed tamen contraria opinio receptior est, quia quum actor perfecte implere non possit, uidetur id actum, ut cautio sufficiat, idq; non tantum in contractibus bonae fidei procedit [d], sed etiam in contractibus stricti iuris [e]: ut ex plurimorum sententia Alex. hic disputat. Ego quia hic articulus à praesenti materia sat alienus est, ulterius insistendum non duxi. Sed quid si actor non praescriptis uerbis agere uelit, sed condictione ob causam, ut in pristina obliga-
VI tione reponatur? Et Bart. [f] concedendum id eo casu censet, quum actor ipse plene adimpleuit, actionem'q; pristinam omnino peremit, aduersarius'q; est in mora, & ea actio consensu instaurabilis est [g]. Ego nullo casu actori id licere arbitror, cum in transactione poenitentiae locus non sit, quod alibi attingendum [h]: pleraq; enim hic à caeteris alieno loco disputata legibus suis reseruo.

IIDEM AVGG. ET CAESS. *Martiae.*

SVb praetextu specierum post repertarum, genera

SVB PRAETEXTV. Petebam à te actione generali, puta tutelae, negotiorum gestorum, pro socio, equitium meum, uel chorum seruorum, deinde acceptis centum transegi, & generaliter te liberaui ab omni equitio uel choro, uel etiam ab omni quod iure earum actionum petere unquam potuissem: quaeritur, si aliquis equus uel seruus inueniatur, quem ego nesciebam ad me pertinere, an potero eum petere? Et hic ponitur regula cum exceptione. Ea regula est, non posse amplius quicquam peti, quia sicut nouis repertis instrumentis non rescinditur transactio [a]: ita nec nouis speciebus. Sibi ergo imputet, qui generaliter reum liberauit, non enim tam effuso sermone uti debuit, in quo plerunq; subest captio [b]. Nec de huiusmodi specie non actum allegare potest, quum saltem in genere cogitasse de ea existimandum sit [c]: quia qui generaliter loquitur, omnis rei quae sub genere comprehenditur, meminisse censendus est [d]. Qui ergo aliquem ab omni equitio liberat, siue à speciebus quas scit eum habere, siue quas nescit, liberare intelligitur, quia potuit cogitare, fortè aliquas poenes eum esse quas ipse non agnoscit. Quod procedit in ignorantia specierum, quae in se consensum in genere continet [e]. Sed quid si non ignorantia, sed error, qui ab ea plurimum differt [e], allegetur? Et tunc secus dicendum est, quia error penitus consensum nullum habet [f]. Finge igitur tempore transactionis aliquem equum uel seruum apud tertium quendam te habuisse, quem ego illius esse existimabam, probabiliter'q; quia possidentem eum uidebam, in dominio quoq; eius esse arbitrabar [g]: an saltem illam speciem, quum ad te post transactionem peruenerit, petere potero? Et hic traditur posse. Vnde hic probatur generalem clausulam ad ignorata quidem trahi, de quibus in genere potuit cogitari [h]: ad ea uero, quae errore procedunt non trahi. Quod & in clausula omni meliori modo &c. receptius ferè est [i]. Rursus quoq; probatur, quamuis ignorans et errans plerunq; aequiparentur [k]: quia absq; ignorantia, ut Aug. inquit, nullus est error, tamen facilius errati succurri, qui iustam erroris causam adducat, quam ignoranti, & sic id ego rescriptum interpretor.

¶GENE

c l. si tibi legatum... de leg. 3. l. quibus §. Termilius. de cond. et demon.
c l. quicquid. de uerb. oblig.
d l. Insulam. §. fi. ... locat.
e arg. l. si creditores. de priui. cred. l. creditori. de sep. bon. l. inter. qua. sat. cog.
f d.l. actione. sup. eod.
g arg. l. si quis. accepto. de cond. ob caus. l. si pro fundo.
h l. quamuis. §. e...
a l. sub praetextu supr. eod.
b l. fi. in fi. de do. pro.
c l. qui iure. de test. mil.
d Aret. Cons. 33. Socy. 142. fin.
e d.l. qui iure.
e glo. l. de statu. de test.
f l. si per errorem de iur. om. iud.
g l. Titia de sol... l. pen. ubi Doct. de condi. inst.
h Felyn. c. cum super. in fin. de offic. deleg.
i Anch. cons. 35... Cald. consil. 1. ... accus.
k l. si me. §. 1. ... acq. poss.

b ¶GENERALI transactione. Vt transactio
generalis proprie dicatur, oportet etiam libellũ
generalem fuisse. Nam si libellus seu petitio fuit
specialis, transactionis uerba, q̃uis generalia ad
l l. si decretu. ĩ. e. petitionis causam restringerent[l], & ideo transa-
ctio specialis diceretur, quo casu legi nostræ lo=
cus non esset[l]. Sed
l l. age. supr. e. quid si petitio qui
dem & transactio
gñalis esset, causæ
uero prosecutio
specialis? Et non=
nulli existimant,
nec tum quidem
rescripto nostro
locum esse, sed a=
ctori replicatiõis

li transactione [b] fini-
ta, rescindi ꝓhibent
iura. Error autem
circa proprietatem
rei apud alium ex=
tra personas transi=
gentium tempore
transactionis consti
tutæ [c], nihil potest
nocere.

ope succurrendũ, quoniã idem & in sententia ui-
m l. 2. ĩ. de iu. demus[m]. Pari aũt iure transactiones & sentẽtiæ
n l. non minorẽ. supr. eod. censentur[n]. Accur. cum ueteribus contra[n]: quia
sententia ad acta & cogitata restringit[o]: quũ in
n Bald. Sal. Ful. inuitum feratur: at in transactionibus satis est,
Alex. hic. & con potuisse in genere cogitari, ut supra uidimus[p].
sil. 11. 2. Ego ne temere à uerbis rescripti nostri receda-
o l. si quis ad ex- mus, generalem'q; ꝓsecutionem, cuius mentio
hibendum. de ex- nulla hic est, effingamus, ab Accur recedendum
cep. rei iud. nõ arbitror, ut qui gñaliter petiȷt, gñaliter'q; trãs
p nota. Angel. l. egit, om̃ino excludatur, quũ adhærendũ sit con
tres fratres. de pa trahentium uerbis[p]: qui etiã de eo quod adhuc
ct. Rom. l. sicut. ĩ. in lite nõ est transigere possunt[q]: quãto magis si
de test. mil. Alex. iam gñalitate petitionis cõprændatur, rametsi ꝓ
consil. 11. col. pen. secutione causæ omissum: at in sentẽtia aliud est,
in 2. restringitur em̃ ad acta. Vnde post concessam a-
p l. pluribus. de ctori generaliter dilationẽ ad probandũ super
acceptil. petitis, secuta generali sententia amplius non au
q l. 2. supr. eo. A- diretur[r]: quia tali casu sententia ad eas quoq; spe
lex. consil. 11. in 2. cies referri posset, quas prosequi actor neglexis=
r l. Titia. de accu set[s]: quoniã de eis tractatum satis dici potest, quũ
satorib. l. si ea. ĩ. dilatio gñalis in causa cõcessa est[t]. Et hinc conse=
qui accus. quens est, ut quod in diffinitione iudicis dictum
s l. propera. §. et est, ad arbitri quoq; sententiã ꝓtrahatur[u]: quum
si quidem. ubi Ale arbitria iudicis exæquata sint[x]. Ad arbitratoris
xan. col. 3. de iud. uero laudatiuũ nõ protrahatur, quia id transa=
t l. si. uerb. singu ctioni magis accedit[y]: qđ Rimin. hic docet. Mi=
lis causis. de fer. hi uidetur eandẽ rationẽ in arbitratore subesse,
u l. si cum dies. §. quæ et in arbitro, quũ & ipsius potestas à cõpro-
plenũ. de arb. misso pendeat[z]: & ad ea, quæ partes ꝓsequutæ
x l. 1. de arbit. sunt, referat[z]: & ideo utriusq; sententiam iudicio
y auth. si uero. ĩ. æquiparari, cui si homologia accesserit, tunc for
de iud. tè cũ trãsactione conueniret, ut fauorabilior eius
III actus fiat interpretatio, cui partes consenserunt,
z l. nõ distingue q̃ qui sola iuris authoritate innitit[a]. Sed quid
mus. §. de offic. in simplici pacto dicemus, quo qs gñaliter aliũ
de arbitr. liberat? Et uideret à transactiõe differre, quã hic
z l. apud. §. itẽ. tradit gñaliter intelligi, quũ tñ pactũ etiã præter
quæritur. de doli uim uerboꝝ restringat ad id, qđ actũ est, id'q; ex
except. Scæuolæ responso[a]. Qua tñ in re aliter distin=
a l. ne in arbitris guitur[b]: negat'q; Bar. aduersus uim uerboꝝ ibi
ĩ. de arbitr. fieri restrictionẽ. Nã & in eo responso liberatio
a l. emptor. §. fi. gñalis nulla erat, sed simpliciter nũmularius ita
de pact. demũ tacitã se pecuniã restiturũ ꝓmisit, si emis
b Doct. d. l. si de sum ĩstrumentũ, id est cautio [b] à Titio facta, qua
certa. mandabat Seio, ut CCC. patrono numeraret, ꝓ
b l. quidã. de pro- irrita haberet. Nihil em̃ impedit, quin Titius ta-
bat. citam pecuniã petat, & rursus hanc summã, si ad
huc patrono soluta non erat, ad calculũ reuocet,
stet'q; firma huius obligatõis causa, quã separato

capite, apparet ab expensi atq; accepti rationib9
diuisam. Rectius igit de legis nostræ regula limi IIII
tabimus, quotiescũq; species aliquæ dolo transi
gentis interuersæ essent, nõ em̃ gñalis transactio
ad has trahet[c]. Quid si dolus ꝑsumptus sit? Et Ia- c l. tres fratres. ff.
son idẽ esse hic censuit, quũ pupillus qui genera- de pact.
li transactione tu-
torẽ liberauerat,
lineam margari-
tarum monile'q;
repeteret, qđ ma-
tris suæ fuisse asse-
rebat, ꝑsumi em̃
clam dolo tutoris
eas res habitas,
quũ solũmodo fa
cta transactiõe pa
làm ab uxore sua deferri ꝑmisisset, nõ debere aũt
gñali transactiõe censeri remissum delictũ, id est
dolum[d]. Eadẽ ratione qua dolus remissus non d l. itaq; de furt.
censetur, nec reliquoꝝ quoq; liberatio generali- V
bus uerbis remissa censebit[e]. Item'q; quum rem e l. Aurelio. §. 1.
apud se cõstitutã restituere quis dño teneatur[f]. de lib. leg.
Quoties em̃ quis gñaliter actionẽ ꝑsonalem re= f l. ei cui. de lib.
mittit, nõ tñ id donasse censet, quod iure domi= leg.
niȷ uendicare posset[g]: qđ intelligendũ, nisi con- g l. Aurelius. §.
staret hoc quoq; actũ esse[h]. Videtur aũt & tunc mæuia. eo. tit.
id actum, quũ transactio ei actioni accessit, qua h gl. fin. hic.
res illa cõprændi poterat, ut Pet. & Cy. aduersus VI
Placentinũ tradiderunt; ueluti si actor rei uendi
cationem intendisset, transigẽdo em̃ uidet reum
absoluisse ab omnibus rebus quas actor ad se ꝑ
tinere credebat: secus si non credebat suas esse, ut
Accur. sentit: tunc em̃ ꝓpter errorem ei succur-
reretur, qđ supra ostendi, id ex legis nostræ ulti-
mis uerbis. Tametsi Pet. Cy. Rimi. & quidã aliȷ VII
aliter accipiant, ut trãsactio gñalis quod tempo- m c. cum inter. de
re trãsactionis debetur, extinxisse censeatur, nõ ren. Rom. consil.
si qd ex noua causa deberi ĩcipiat, ut si reus post 294. in fin.
transactionem speciem aliquã à tertio possessore VIII
emat[l]: nõ em̃ trahetur ad ius futurum[m]. Quæ n §. alteri. Inst.
sententia summa ratione nititur, quũ em̃ transa= de inutil. stipul.
ctio hæc tertio illi nihil prodesset[n]: ergo nec reo: o l. si superatus.
qui, quod ad rem emptam ꝑtinet, iure authoris de pign.
sui utitur[o]. Receptum aũt est adeò transactionem p l. de re. ff. eo.
ad alterius ius non trahi, ut etiã si pater generali- IX
ter transigat, nõ tñ in rebus, quæ filioꝝ sunt quic q l. de his. l. non
q̃ afferre detrimenti censeat[p]. Sanè & hoc con= si rend9. de trãs.
stat, q̃uis generalẽ transactionẽ ad ea, quæ ex te X
stamento ꝓficiscunt nõ pertinere, quoniã de his r l. 1. ĩ. si aduers.
trãsigi nõ nisi inspectis uerbis instrumẽti uel co- rem iud.
dicilloꝝ potest[q]. Illud q̊q; in cõfesso est, si qs in XI
ætate minor transegerit, & ex uerboꝝ effusione s l. cum Aquilia
damnũ subeat, in integrũ ei restitutiõe subueni= na. ff.
ri[r]. Sed & illud dubiũ nõ est, quantũuis gñalem t Fel. d. c. cum su
trãsactionẽ, ad ea nõ trahi, de quibus uerisimile per. in fin. Aret.
sit, nec in genere quidem fuisse cogitatum[s]: ut cons. 24. col. 2.
puta ad casum, qui nõdum euenisset[t]: uel ad ca- u l. fistulas. §. fru
sum ualde insolidũ[u]: uel q aduersus ꝓbabilem menta. de contra.
cõtrahentiũ mentẽ esset[x]. Qua in re plurimũ ar- empt. Alex. consi.
bitrio iudicis tribuet. Possunt tñ, si uelint, partes 31. in 2.
agere, ut trãsactio ad casus q̊q; incogitatos & im x Socy. consil. 93.
prouisos trahatur, quod Alex. respondit[y]. uers. quinto obstat
c ¶CONSTITVTAE. Quia nomie rei extra secunda ratio. ĩ 4.
neus eam detinebat, quũ actor crederet ab extra y d. consi. 11. in 2.
neo tanq̃ dño possideri, ut supra declaraui. Pe. Roma. d. l. sicut.
& Cy. idẽ sentiunt, si extraneus tanq̃ suã possi= Angel. d. l. tres
deret fratres.

deret, uendidisset'q; reo, qa transactio ad ius post quæsitum non trahitur [z]; ut supra diximus: qui intellectus in se est uerus, sed nõ quadrat uerbis legis, quũ etiã citra erroris allegationem idem esset.

TRANSACTIONE. Quum Antonius dolo malo aduersarios suos ad transigendum secum allectasset, deinde fortè ita euenisset, ut hæc transactio sibi iutilis esset, ab ea recedere uolebat, quæritur an possit? Et uidebat̃ posse, tanq; transactio dolo facta ipo iure nulla sit [a].

IIDEM AVGG. *& Cæs. Antonio.*

TRansactione finita, quum ex partibus tuis magis dolum intercessisse, quàm eorum cõtra quos preces fundis cõfitearis: instaurari graue, necnõ criminosum tibi est.

IIDEM AVGG. *Proculo.*

SI de certa re, pacto transactiõis

Quod & non pauci tradiderunt, quoties super actione bonæ fidei interposita est. Cõtractus em̃ bonæ fidei ipso iure propter dolum uitiantur [b]. Quo casu actus nullus à quocunq;, etiã si allegãtis fraus detegatur, improbari potest [b]. Nam & si ipse prima actione agat, & aduersarij de transactione excipiant, dolũ in replicatione deducens audiendus uideretur [c]. Sed tñ hic aliter rescriptũ est, quia pro regula traditum est, eũ qui propriũ uel authoris sui dolum allegat audiendũ non esse [d]; id'q; etiã si actus sit nullus, dum euidentissimo uitio nõ laboraret [e]. Idem'q; etiam, si sola replicatiõe de eo obijciat̃, dum is, aduersus quem obijcitur, doli particeps nõ sit, et de lucro captando nõ agat [g]. Tametsi nec uerũ sit, transactionem ipso iure ꝓpter dolum uitiari: quum em̃ contractus innominatus sit, apparet esse stricti iuris, ut in Rubrica admonui, & ideo sola actione de dolo rescindi posse [h]. Nec me mouet quòd lex ait, transacta intelligi bona fide ut ualeat trãsactio [i]: quia uerbũ ualeat, ad effectum refertur, quum affirmatiue positum sit [k]. Sanè quod supra diximus, nõ audiri, qui propriũ dedecus allegat, quibusdam casibus nõ procedit [l]. Primus, in damnũ ipsius allegantis, audiretur em̃ crederetur'q; noxium se fatenti, ut de eo ultio sumi possit: tametsi lex quãdoq; cum cõfitente mitius agat, ut ad detegenda facinora unumquẽq; inuitet [m].

Secundus est, quũ quis dedecus suum excipiendo allegat, id'q; aduersus eũ, qui pari macula fœdatus est: aduersus em̃ doli exceptionem replicatio doli nõ admittitur [m]; quia in pari culpa potior est possidentis cõditio [n]: quod si actor à culpa alienus est, frustra reus ꝓprium dolum allegaret [n]. Tertius est, quũ uia replicationis allegaret actor crimẽ suũ aduersus participẽ, qui de dolo captãdo agit, quũ actor euitandi damni causa replicauerit, qđ Bar. sensit [o]: & æquitate nõ caret. Vnde infertur, si quũ timerem cõfiscari, tibi bona mea uẽdiderim tradiderim'q;: deinde ea à te uendicem, tibi de emptione excipienti, posse me de simulatione cõtractus in fraudem fisci facta replicare [p]. Sed ego id potius inductum arbitror, quia ex cõtractu simulato ꝓpter consensus defectum nõ transit aliquod dominium. Vnde fundamentũ intentionis meæ in dolo nõ est, sed in dominio qđ à me nõ discessit, replicatio aũt simulationis & fraudis exceptionẽ tuã elidit, quia simulationi in fraudem fisci cõsensisti: quo fit ut quũ culpa mea ꝓpter culpam tuam obumbrata sit, dominium apud me remanere debeat, apud quem semper fuit [q]. Illud admittendũ est, quum nõ fraus sed credulitas nimia, & falsa in replicatione allegatur, nõ uideri turpitudinem allegari, & ideo replicantem non reijci [r].

Quartus casus est quoties fraus ipsa iam erat detecta. Nihil enim impedit, quin aduersus alium de ea obijci possit: quod dubium non uidetur, quoties excipiendo, seu se defendendo aliquis eam allegaret [s]: ut quũ à munere iudicandi quis se excusaret, qui de crimine aliquo damnatus sit [t]: uel abhomiatus, sacer'q; denunciatione Pontificũ factus sit [u]. Sed magis dubiũ est quid agendo? Et nõ putauerim talem admittẽdũ, nisi ex cõsensu rei, ut quũ is, q iurauit instrumentũ nõ esse simulatum, nihilominus agit, & simulationem, reo nihil obijciẽte, probat [x]. Sed quid iuris replicando? Et receptissimum est, ex Vlpiani responso admitti [y]. Sed ego uerba Vlpiani aliter interpretor, quũ enim eum cuius periurium, sententia in fauorem domini lata, detectum est, aduersus procuratorem qui ex stipulatu propter cautionem rati conuentus erat, agentem nõ multum proficere scribat, satis indicat tali replicatione nõ omnino hunc ꝑiurum adiuuari. Quapropter Bal. sententiam sequor generaliter sentientis, nunq; huiusmodi ex allegatione lucrum actori cõcedendũ esse [z]. Amplius ego addo nec sarcturã damni illi permittendam, nisi aduersus delicti participem, qđ superius ostendimus. Tanti em̃ nõ esse hanc detectionem, ut ideo aduersus regulam quis audiat̃.

Quintus casus est, quũ actus ideo nullus est, quia aduersus legem celebratus: uidetur em̃ cuilibet cõcedendum, ut actũ à se aduersus legũ scita gestum infirmũ allegare possit [a]. Quod intelligendũ est, nisi nullus fauore alterius sit, nec em̃ æquum est, ideo alteri damnum fieri [c]: quare nec libertati hoc nomĩe præiudicabit̃, nec matrimonio, nec ecclesiæ [d]. Nõ em̃ hæc ab allegantis ipsius potestate pendent. Idem generaliter in his, in quibus lex ad allegantis uoluntatẽ nõ attendit, ut quia actus sit nullus fauore publico, atq; ita constet [e]: quod si non constet actum nullũ fuisse, in re dubia reijciendus est, propriæ culpæ fiduciam allegans [f].

SI DE CERTA. Petieram à te fundum Sempronianum, deinde acceptis centũ transegi, promisi'q; nihil amplius petere, quæritur an mihi denuo alium fundũ petenti obstet exceptio? Et uerba generaliter accepta, uidentur indicare, me omnino excludendũ esse: standũ est aũt uerbis, nec temere per interpretationem restringenda sunt [a]. Sed tamen hic cõtrarium respondetur, debent em̃ hæc uerba ad causam suã restringi [b]. Quod non in transactione tantum, sed & in pactis

z *l. de tutoribus ff. eod.*
a *l. 1. in fin. ad Tertul.*
b Bar. *supr. l. sub prætextu. 1.*
b *l. 1. ꝟ. de lib. ca.*
c *l. cum mulier. solut. matr.*
d *l. si creditorib. ꝟ. de ser. pig. dat. l. filios. ꝟ. de reno. his quæ infra.*
e *c. cum super. de concess. præb.*
g *l. uiro. sol. mat.*
h *l. pe. ꝟ. de inutil. stipul.*
i *l. 1. in fin. ad Tertull.*
k *l. uniuersa. supr. de prec. imp. offer.*
l *l. inde Neratius. ad l. Aquil. in fin.*
m *l. quisquis. in fi. ꝟ. de l. Iul. mai. authent. nouo. ꝟ. de pœn. iud. qui male iud.*
m *l. apud. §. Marcellus. de dolo except.*
n *l. 1. et 2. de condic. ob tur. caus.*
n *c. inter. de don.*
o Bart. *d. §. procurator.* Aretin. *consil. 65. in fin.*
p Bal. *l. cum profitearis. ꝟ. de reuocati. dona.*
q *l. cum mulie[…] ff. sol. matr.*
r *l. de tutela. ꝟ. […] in integ. rest. […] no, ubi* Bart.
s *l. an pen. de sus[…] tut. gl. c. ex pa[…] nitentib. 50. dis[…]*
t Bart. *l. 2.* C. *[…] seruus. uel lib. l. […] br. 10.*
u Bald. *c. intelle[…] ximus. de iud.*
x Bart. *Sal. l. f[…] ꝟ. de non nu. pec[…]* Fel. *d. c. tert. loco*
y *l. alias. de iur[…] iuran.*
z Bal. *d. c. intel[…] leximus.* Ias. *d. l. alias.*
a *l. à diuo Pio. d[…] ritu nupt.*
c *d. l. 4. et l. inter[…] rogatum. de lib[…] caus.*
d *c. lator. c. con[…] sanguinei. de r[…] iudi. d. c. 3. de pra[…] sump. & 35. q. 9[…] quod quis.*
e *c. ex tenore. d[…] concess. præb. l. quemadmodum de agr. & cens[…] lib. 11.*
f *c. cum super d[…] concess. præb. gl[…] c. cũ in uerbo du[…] os. de constit.*
a *l. 1. §. & generaliter. de leg. præstan.*
b *l. legatorum. §[…] 1. de leg. 2.*

pactis[c], in cōpromiſſis[d], in iudicijs[d], in calculationibus[e], in ſolutiōibus[f], in renūciationibus[g], dicendum eſt. Depræhenditur autem cognoſcit'qꝫ hæc cauſa quādoqꝫ ex natura actus, ut in tranſactione uel ſententia, habet em̄ præcedentē petitionem, ad quā referunt̃. Quandoqꝫ ex uerbis ipſorum contrahentium, ut qa à principio contractus præfati ſunt quā ob cauſā paciſcerent̃. Quādoqꝫ et cum in fine ſubiecta eſt clauſula unde id colligi pōt[h]. Quandoqꝫ & alio mō, ut ſi aliqua ſpecialia expreſſa ſūt, quæ aliàs corrigerentur uel minuerentur ſi generaliter uerba ipſa acciperemus[i]: quod Bal. recte cēſuit: merito igitur in propoſita ſpecie hic reſpōſum eſt, poſſe me alium fundum q̄ Sempronianum petere, quū illa clauſula, nihil amplius peti, cōmode ad ſolum Sempronianū referri poſſit, qd̓ & natura dictionis amplius ſuadet, quæ repetitiua eſt[k]; oſtendit'qꝫ de eo actum quod ſemel in iudicio deductum fuit: quod & non abſimili in ſpecie Fulg. reſpondit[k]. Sed ꝗd ſi eundem fundū Sempronianū petā ex alia cauſa? Et non obſtare tranſactionem pleriqꝫ ſenſerūt, id'qꝫ rei iudicatæ exemplo, cuius exceptio ex alia cauſa agenti nō obſtat[l]. Contrà Accurſ. cum paucis[l], quos & ego ſequor: uerba em̄ tranſactionis omnino obſtant, nec cōmode hoc caſu reſtringi poſſunt: excludar igitur, etiā ſi ex alia cauſa petam, dum talis ſit, de qua uerisimiliter ſaltem in genere potuerit cogitari: quid enim ſi cauſa noua ſit[m]? ꝗd ſi penitus contraria expreſſæ? ut quia tranſegerim in querela inofficioſi, deinde falſum teſtamētum compererim[n]. Quis credat eum, qui cogitauerit teſtamentum eſſe falſum, inofficioſi teſtamenti querelam fuiſſe propoſiturū[n]? Huiuſmodi igit̃ caſibus à me ſupra enumeratis[o], cōmunē ſententiam ſequor. Illud enim omnium conſenſu receptum eſt, ſi adeo generalia ſint uerba, ut citra manifeſtam calumniā reſtringi non poſſint, uerbis ipſis ſtandum eſſe[p]. Quid enim ſi in caſu noſtro promiſiſſem amplius nec fundum Sempronianum nec aliū petere? Quid ſi qs ſe nō petiturū occaſione cuiuſcūqꝫ crediti ſpepondiſſet[q]? Quid ſi adultus excuſſa tutoris in uno capitulo ratione, eum ſe liberare diceret gn̄aliter ab omnibus quomodocūqꝫ in hanc dic̄ per eum geſtis[r]? Intelligentur em̄ hæc gn̄aliter, exceptis caſibus à nobis relatis[s]. Quapropt̃ tēperare quiſqꝫ à tam effuſo ſermone debet, ne in promptū incidat periculū[t]. Vnde & traditū eſt, neminē cogendum, ut tā amplis uerbis quenq̄ꝫ liberet[t]: captioſæ em̄ ſunt huiuſmodi confeſſiones[u], ſatis'qꝫ eſt ſi creditores in apochis eas ſolū generales clauſulas adijciāt quæ ſimpliciter ſpecialiū uim confirmēt[x]: his'qꝫ beneficijs ſolū renunciēt, unde actus infringi aliàs poſſet[y]: quod elegant̃ Bald. docuit. Sed nunꝗd gn̄alis hæc tranſactio, quæ cauſam ipſius contractus egredit̃, in uim tranſactiōis adhuc

c l. fi. §. idē quæſiit. de cond. ind.
d l. ſi cum dies. §. plenū. de arbitr.
d l. 1. j. ſi aduer. rem. iud. l. 2. j. de iud.
e d. l. emptor. §. Lucius. de pact.
f l. ſi ex pluribus de ſolut.
g Bal. l. pactū. q. 14. j. de col. l. iubemus. j. ad Vell. l. ut fundus. cōmu. diuid. l. Titia. §. idem. de uerb. ob.
h l. quæſitum. §. 1. de leg. 3.
i l. quoties. j. fam. heriſc. d. l. legatorum. §. q̄ plures.
k l. ſi ſeruus. §. ſi ita de leg. 1.
k conſil. 38. ad id
l l. cum quæritur de excep. rei iud.
l arg. l. ſi unus. §. pen. de pact. et not. d. l. ſub prætextu. iuncta. l. 2. j. de iud.
m l. qui cum tutorib. ff. eod.
n l. ſi ita quis. §. fin. de uerb. obli.
n arg. l. eum qui j. de inoff. teſt. & l. pen. j. eod.
o l. ſub prætextu. 2.
p l. plurib. de acceptilat.
q Cyn. l. ſi ex maiore. j. de excep.
r Bartol. d. l. ſub prætextu.
s d. l. ſub prætex.
t d. l. fi. j. de do. prom.
t l. 5. §. contrariū. de contr. iud. tut.
u l. cum Aquil. ff. eod.
x Bal. d. l. pactū. quæſt. 16.
y auth. matr. j. qn̄. mul. tut. off.

interpoſito hoc cōpræhenſum erat, nihil amplius peti, & ſi non additum fuerat eo nomine, de cæteris tamen quæſtionibus ītegra permanet actio.

IIDEM AVGG. Cyrillo.

SI cauſa cognita, prolata ſentētia, ſicut iure traditum eſt, appellatiōis, uel in integrum reſtitutionis ſolennitate ſu

ſuſtinebitur, an ceu pactum ualebit? Et Bart. adhuc uti tranſactionem ſuſtineri cenſuit, qa abſurdum non eſt, te mihi centū dediſſe, non ſolum ut actionem ad fundum Sempronianum remittā, ſed etiam ut alijs actionibus, de quibus liquidò conſtet, te abſoluā, cū in tranſactiōe poſſit aliud dari uel remitti, q̄ꝫ id de quo litigatur[z]: cenſet'qꝫ tale pactum tranſactionis pars eſſe[a]. Quod ſi notarius in principio documēti præfatus ſit, partes ipſas ad huiuſmodi pacta, cōuentiones, tranſactionē deueniſſe, tunc nihil neceſſariū eſt interpretari actiōis liquidæ remiſſionē ad trāſactionē ſpectare, ſed ad pactū potius, quod & Alex. reſpondit[b]. Trahitur em̄ pactū & ad ea, de quibus nulla eſt cōtrouerſia[c]. Sed quantū ſit reſpectu pacti nunꝗd obſtabit exceptio quod ſine cauſa factū ſit[d]? Et Alex. reſpōdit non obſtare, ſed donationis cauſam præſumi[e], quæ ſententia ambigua eſt. Ego potius cauſam quoqꝫ tranſactionis hoc etiam caſu ſubeſſe dixerim, quæ ex eo præſumitur, quòd eodem contractu cum tranſactiōe pactum conceptum ſit[f]; id'qꝫ Bartolus ferè ſenſit. Cæterū & illud annotādum eſt, quod hic tradit̃ generalem tranſactionem ad cauſam ſuā reſtringi, ita intelligi debere, ut non ideo reſtringatur, quin & ad connexa ipſius cauſæ trahat̃[g]; quum ſoleat uulgò dici, de cōnexis idem eſſe iudiciū[h]: quod & de acceſſorijs quibus'qꝫ dicendū, qualis eſt pœna uel fructus ipſius rei[i]. Idem'qꝫ ſi qua ad rei appendices pertinent[k], quod & alij hic tradiderunt.

SI CAVSA COGNITA. a ¶ Tranſactio igitur poſt rem iudicatā nullius momēti eſt, deficit enim eius ſubſtātia, nempe incertitudo[l], quia ſentētia rem liquidam certiſſimam'qꝫ inter partes facit[m]. Qua ratiōe idem Bart. cenſuit, quū quis inſtrumento obligatus eſt quo chartularij iudicis præceptum ceu in cōfeſſum continetur, & tum em̄ res clara eſt ut merito trāſigi nō poſſit[n]. Idem reſpōdit Ang.[o] in eo qui campſoria ſyngrapha tenebatur, quum huiuſmodi literis ex lege municipij executio cōceſſa eſſet. Quæ om̄ia & nos probamus, ſi aduerſus id præceptū, uel haſce literas nulla obijci exceptio propter ſtatuti uerba poterat, alioꝗ putarē nō om̄ino rem clarā eſſe, & ideo ualere trāſactionē, quod Paul. Caſt. Alex.'qꝫ cenſuerūt. Sed cur nō ualet ſaltem tranſactio in uim pacti? Nam ut demus quoties ſubeſt uitium formæ, actum om̄ino nullum eſſe[p]: ſi tn̄ aliud uitiū ſubeſt, uidetur ſaltē tacitū pactū continere[q]? Sed Bart. id in liberatiōibus admittit, nō in tranſactiōbus, quæ ultro citro'qꝫ obligationē ſui natura continent[r]. Ego & non ualere in uim pacti exiſtimauerim, qa deeſt conſenſus, nec enim uerisimile eſt, eum quem timore litis ad tranſactionem compuli, quicq̄ꝫ uelle donare[s], quod & alibi declaraui[t].

u b ¶ Suſpen

z l. ſi ſuper. ſup. e.
a l. fundi partem de contrah. empt.
b Alex. conſ. 11. col. pen. in 2.
c l. fin. j. de don. uerſi. niſi ille.
d l. 2. §. circa. de dol. except. l. creditori. ſupr. tit. 1.
e d. l. conſt. l. à Titio. de uerb. oblig.
f l. ſi uentri. §. fi. de priuileg. cred.
g gl. c. accuſatus uerb. iudicari. de hæret. in 6.
h c. translato. de conſti.
i l. 2. in princ. ſi quis caut. l. fin. in fin. de eo quod cert. loca.
k l. ſi cum tibi. gl. fi. ad fi. j. de iud.
l l. 1. ff. eod. l. & poſt rem.
m l. res iudicata. de reg. iur.
n Doct. c. expoſita. de arb.
o l. ita ſtipulatus §. Chryſogonus de uerb. oblig.
p l. an inutilis. de acceptil.
q l ſi accepto. latum. eod. titul. l. ſi unus. §. penul. de pact.
r l. tranſactio. j. eod.
s l. ſuus. j de repudiand. hæred.
t l. 1. §. ſi quis ita de uerb. oblig.

b ¶SVSPENSA. Hic apparet sentētia æque in integrū institutiōe, atq; appellatiōe suspendi. Videturq; cōmunis sentētia approbari, qua traditū est, pendēte in integrum restitutiōe, nihil nouandum esse, & ab omi executiōe supsedendū [u]. Sed Bart. id nō procedere aduersus plerosq; censit, nisi quū incōtinenti pbari læsio potest, alioqui nō differēdam esse executionē [y]. Propt' em præsumptionē rei iudicatæ, cēsendum uidet' aduersarij malitia et frustratiōe restitutionē petitā esse, & ideo saluo petētis iure nō differēdam executionē [z]. Quæ sententia forensiū operarum usu plerisq; in locis obtinuit, & nobis placet, quoties restitutio in integrū idcirco petit', qa iniuste iudicatū fuisse pponat', qd' si de facto iudicis, p quo lex præsumit, nulla sit querela, tunc aliā sententiā sequerer [a]. Sicut & pēdente articuli quæstiōe. Tūc em clarū est interim nihil nouandū esse [b]. Quod uero ad ualorē transactiōis attinet, semp in integrū restitutio suspensionis uim habet q̄ ; tametsi facta executiōe tñ reuocari adhuc oīa possent, si reus obtineat [c]. Sanè qd' hic dicitur, appellatiōe sententiā suspēdi, plerięq; interpretant, respectu futuri. Quantū em sit respectu præsentis tēporis, lex extingui pnunciatū ait [d]. Ego à uerbis legis nostræ recedendum non arbitror, ut suspēdi potius sententia dicat' [e], retroq; cōfirmatoria ad priorē trahatur; exceptis tñ causis criminalibus, qbus lex pœnā damnatis irrogat, nō em damnatus est cuius appellatio pendet [f]; et ideo pter uerba legis perinde est, ac si extinctū sit pronunciatum.

[u] Doct. l. 4. §. si condemnatum. de re iudicata.
[x] arg. l. prætor. uers. Paul. de iud.
[y] c. suscitata. de in integ. rest.
[z] arg. auth. quæ supplicatio. supr. de pre. imp. off.
[a] l. defendente. de auto. tut.
[b] l. 1. ꝫ. in integ. restit. post.
[c] d. auth. quæ supplicatio.
[d] l. 1. in fin. ad Turpill.
[e] l. fin. §. illud. ꝫ. de temp. app.
[f] l. furti in princ. de his qui not. l. si quis filio. §. hi autem omnes. de iniust. rupt.

spensa [b] non est, super iudicato frustra transigi non est opinionis incertæ. Proinde [c] si nō aquiliana stipulatione & acceptilatione subsecuta competētem tibi actionem peremisti, præses prouinciæ usitato more legum, rebus pridem iudicatis, effectū adhibere curabit.

I

c ¶PROINDE. Prima hic limitatio præcedentis regulæ refert', ut licet transactio post rem iudicatā nō ualeat, si tñ actio iudicati acceptilatione extincta est, ualet acceptilatio: quod ex communi sentētia intelligendū, quū acceptilatio alia ex causa q̄ transactiōis facta est [g]. Quæ interpretatio satis aliena à mēte rescripti, ductuq; uerborum est: quapropt' alij etiā si ex causa trāsactiōis facta sit, ualere censuerūt [h], tanq̄ acceptilatio executio ipsius trāsactiōis sit, ut q̄uis cōtractus sit inutilis, executio tñ ipsa mero iure ualeat [i]. Quæ sñia i executione facti posset defendi, nō in acceptilatiōe, quæ à iure plurimū mutuat' [k]. Ego perpensis uerbis arbitror de executiōe sententiæ loq rescriptū, quæ locū habere nō potest, quum actio iudicati Aquiliana stipulatiōe nouata acceptilatiōeq; pempta est. Tūc em ordinario iudicio, id est ex stipulatione agendū uidetur [l]; quia q̄uis acceptilatio sit nulla, utpote ius liquidum remittēs, nihil tamē impedit ualere nouatiōnē, quum res clara nouari possit, licet de ea transigi non potuerit.

II

Nam & Docto. fatentur legi nostræ locū non esse, quū in instrumēto notarius scripsit, pactum, conuentionē, transactionē à partibus factā, quia inde ostenditur cōtrahentium mens id agentiū, ut ea trāsactio uel in uim pacti sustineri possit [m]. Quid obstat quin eandem mētem conijciamus

[g] l. fi. §. idē quæ desit. de condict. indeb.
[h] Aret. Anto. Alex. Ias.
[i] l. 1. §. si uir. de acq. poss.
[k] arg. l. fin. ꝫ. de lec. & per Pal. l. quæ sub cond. in fi. de cond. inst.
[l] argu. l. minor. 2 c. annis. cui fid. de minor.
[m] Bar. et Alex. consil. 11. 2.

sequuta nouatiōe? nec rescripti nostri uerba uolemus? Nam & idem cēsendum, de regulaq; legis nostræ limitandum est, quū præfati sunt trāsigentes se omi meliore modo quo efficatius possunt, contrahere [n]; sustinebitur em tunc inutilis transactio iure pactiōis. Idemq; si contractū iurisiurandi religione confirmarint, habet em iuramētū prædictæ clausulæ uires [o], qd' Alex. Ias. & plerięq; alij hic tradiderunt. Sed quid si partes prius sentētiæ expressim renunciauerint, an ualebit deide trāsactio? Et Baldus quem cæteri sequunt', ualere ait [p]; quia nihil impedit, quin sentētiæ in suū fauorem latæ, renunciare quilibet possit [q]. Sed mirū est, inquit Paul. Cast. cur nō semper ualeat transactio, tanq; renunciatū semp ex necessaria sequela ipsi sententiæ uideatur [r]; hærentq; hac in salebra recentiores. Ego quum de transactione agatur, id est de contractu ultro citroq; obligatorio, qui in substantia deficit, quia super re clara factus est, nō cēseo interpretationē hanc admittendam, ut uideant' partes sentētiæ renunciasse ut actus sustineatur: sed potius inutilem actum celebrare uoluisse, ut Bart. hic sensit [s]; quia uerisimile est eū qui ex hoc contractu debitor cōstituitur delectari actum se nullum facere, & sciente tacere. Vnde quod dicitur, eū qui uult id quod consequēs est, utiq; uelle, & id quod necessario præcedit, in uero iustoq; consensu pcedit, non in eo qui in speciē tantum adhibet'. Sed qd si is qui sententiā obtinuit, omissa iudicati actione, priorem adhuc intendat, an ualebit transactio? Et Bald. Saly. q; sentiūt ualere, non em per sententiā sublata est prior actio [t], merito trāsigi sup ea adhuc poterit. Receptius tamen est non ualere, quia cum illabefacta stet sententia, nec ideo ei censeatur renunciatū, apparet super re clara transigi [u]. Sed qd rursus si lata sententia, reus fecerit iudicata, remq; tradiderit? Et transigi deinde posse aliqui tradiderūt: sequuta em executione, extincta est uis omnis sententiæ [x]. Quod intelligendum, quum pbabilis suberat nouæ litis timor, ut quia minabatur reus se rem condicturū [y]. Quid si notarius in instrumēto affirmasset, quia lis suberat, uel subesse poterat, super tali negotio, ideo ad transactionem deuentū &c. An ex hac clausula sustinebit' in re clara trāsactio? Et Angel. sustineri censuit, quia talis enunciatio inter partes fides facit [z]. Alij contra, quia ubi lis non est eam partes fingere non possunt [a]. Ego sententiam Ang. eo casu defendi posse arbitror, cum aduersus rem iudicatam potuisset speciali aliqua exceptio adhuc obijci, puta in integrum restitutionis: licet enim ea quæ iure speciali cōpetunt, in nulla sint ratione, anteq; imputata sint [b]; licet etiam ius clarum habere dicatur, qui regulæ innititur, quiq; cōmuni iure intentionem suam fundat [c]: tamen quum partes ipsæ de speciali remedio dubitauerint, eis credēdum est. Quod ego etiam procedere existimauerim, q̄uis

III
IIII
V
VI
VII
VIII

[n] arg. l. ex ea. de testa. Doct. d. §. si quis ita.
[o] l. cum pater. §. filius. matrem. de leg. 2.
[p] Bal. l. si diuersa. supr. eod.
[q] l. iurisg. §. si pa. ciscar. de pact.
[r] l. ad rem. l. ad legatum. de procur. l. illud. de acq. hæred.
[s] l. an inutilis. de acceptil. Bar. d. §. si quis ita.
[t] l. duobus. de except. rei iud. l. 1. ꝫ. de iud.
[u] d. l. 3. ff. eod.
[x] l. permisceri. §. species. de acq. pos. [y] l. si fideiussor. §. in omnibus. mand. Bart. l. 3. §. & parui. quod ui aut clam.
[z] l. optimam. ꝫ. de contrahent. stip.
[a] l. cum hi. §. si eccum lis. ff. eo.
[b] l. ergo. de fid. lib.
[c] l. 2. ubi Doct. si quis in ius uoc.

q̄uis nihil partes dixissent, si probabiliter credi potest, de tali remedio uictorem dubitasse: idq; legis nostræ argumento, quæ restitutionis in integrum, sicut & appellationis beneficium probabilem transactiōi causam præstare ostendit[c]. Nec enim tunc indubitata est sententia, quæ nullo remedio attentari possit[d], capiēdaq; eo casu hæc esset iterpretatio, ut ex necessario antecedente, id est huius auxilij prætextu, transactio sustineatur, quod si probabilis non fuit hui9 remedij cogitatio, secus est[e]. Illud ferè omnes fatentur, quoties reiiudicatæ fides in prōptu nō sit, ut quia documentum sentētiæ nō reperiatur, ualere trāsactionē[f]: quum qui de iure suo docere nō potest, perinde habeatur, ac si nullum ius haberet[g]. Sed nunquid post rem iudicatam ualeat cōpromissum? Et si arbitratori, quē Græce διαιτητὴν dicunt, mandatum sit, uidere tur[h], tanq̄ illud mandatum naturam quoq; pacti, nedum transactionis habeat. Quod si in arbitrum cōpromissum est, non ualere aiunt[h]: nisi adiecta sit clausula, non obstante sentētia[i], uel aliàs de sententia nihil sit obiectum[k].

c Vulg. & Ias. d. l. post rem.
d d. l. elegant. §. 1.
e Ang. Alex. ibi.
IX
f d. l. post rem. ff. eod.
g l. duo. ff. de test. tut.
X
h c. quintauallis. de iureiur.
h d. l. elegant. §. primo.
i c. exposita. de arbitr.
k c. inter monasterium. de re iu.

IIDEM AVGG.
Eucharisio.

SI pro fundo[b], quē petebas, prædiū certis finibus liberum, dari transactionis causa placuit: nec eo tempore minor XXV. annis fuisti, licet hoc prædium obligatum post, uel alienum pro parte fuerit probatum, instaurari[c] decisam litem prohibent iura. Ex stipulatione sanè, si placita seruari secuta est, uel si non intercessit, præscriptis uerbis[d] actiōe ciuili subdita, apud rectorē prouinciæ agere potes. Si tamen[e] ipsas res apud

SI PRO FVNDO. a ¶ Petebat Eucharisius à me fundum Titianum, at ego qui satis sciebam me malam causam fouere, cum eo trāsegi, ut loco Titiani fundi ei prædium aliud traderem, atq; secum hoc modo permutarē. Finge, euicta est prædij pars, quo ei remedio cōsuletur: an conditione ob causam? Et traditū est in transactiōibus fauore litium finiendarum ei repetitioni locum non esse: superest ergo ut præscriptis uerbis agat, quæ actio in permutatione sola superest, cum res data euincitur[a]. Sed pone me non ita cōuenisse ut prædium illud darem, sed ut ipsum fundum Titianū, quē petebas tibi dimitterem, an eo euicto agere aduersus me poteris? Et non posse respōsum est, nō enim id egi, ut eius te fundi dominum cōstituerem. Sed ut penes te qualemcunq; dimitterem. Et ex hoc intellectu apparet coniunctionē, si tamē, quæ aduersatiuæ redditiua est, ꝓ aduersatiua poni[b]. Ouid.

Nunc incorrectum populi peruenit in ora,
In populi quicq; si tamen ore mei est.

Alij aliter intelligūt, ut Accur. & ueteres, ut nuper Iason, oḿes nihil (quod dicitur) ad literam, ἐς πρὸς ἔπος.

b ¶ PRO FVNDO. Subaudiunt aliqui de cætero non petendo, quo sensu promissio uiuente actore nunq; posset adīpleri, quin si hodie cōpetat, in futurū petat[c]. Alij frequētiore calculo malūt, ꝓ fundo scilicet apud reū dimittēdo: quo casu statim impletur promissio, idq; actum esse ut promissio adimpleri possit in dubio uerisimilius est. Ego nihil subaudiendum censeo, quum dationem hic factam non appareat ut à lite simpliciter recedatur: sed uerba hæc, pro fundo, id est loco fundi interpretor, ut per mutationem factam significēt. Et ideo infra dicitur, agi præscriptis uerbis[d]. Iason hic disputat, an transactio hic fuerit, an permutatio: concluditq; trāsactionem potius esse, ut id qđ principio actum est magis attendamus[e]. Sed nihil opus est, qđ unū est in duo diuidere, quum minime ratio ulla repugnet, quin permutationē dicamus causa transactionis factam: dedit mihi Eucharisius fundum Titianū, qui ad se uere pertinebat, ut ego illi uice mutua prædiū darē, amboq; litigare desineremus.

a l. naturalis. §. 1. de præs. uerb.
b l. eum hic status. §. si diuortium. de donat. inter uir.
c d. l. elegant. §. si quis post.
d l. 1. ff. de rerum permut.
e l. si quis nec causam. si cert. pet.

c ¶ INSTAVRARI. Euicta igitur re, non tamen prima actione amplius agi potest, idq; speciale in transactionibus, ut litium finis sit. Quapropter nec cōdictio ob causam, quæ in contractibus innominatis regulariter conceditur[f], locum ullum habebit: cum huiusmodi cōtractus ex causa transactionis initi fuerint[g]: quod Pet. et Cyn. tradiderunt. In transactionibus em̄ quum actori actione præscriptis uerbis consuli possit, ad condictionem transeūdum non fuit, quod et Guil. & recentiores ferè omnes hic probant, nec Bart. alibi dubitauit[g]: licet hic distinguat, an reus ullo modo adimpleuerit, & tunc dari condictionem censeat[h]: an uero eo modo adimpleuit quo potuit, & tunc non dari, legiq; nostræ locū esse: quæ distinctio merito recepta frequētius nō est, quum in contractibus innominatis idem sit, siue quis omnino non adimpleat, siue imperfecte[i]: euidensq; legi nostræ fieret calumnia, si reū fecisse quicqd potuit somniaremus. Cur enim quum fundum liberū tam ex pacto quàm ex dispositione legis[k] dare teneretur, eum à domino nō redemit? cur si uerebatur ne ob hypothecam euinceretur, creditori non satisfecit[l]?

d ¶ PRAESCRIPTIS VERBIS. Quæ actio ex permutatiōe datur ei qui adimpleuerit, aduersus eum qui non adimpleuit, id est qui dare debuit, seu dominium transferre[m]. Prædio autem euicto, apparet reum non dedisse, quod si actor non adimplesset, ut quia promisisset non petere, nulla ei præscriptis uerbis actio daretur[n]: quum si hodie nō petat, in futurum petere possit, & consequenter nunq; adimplesse dicatur.

e ¶ SI TAMEN. Si igit uice uersa relictus tibi esset fundus Titianus quē petebas, isq; ab alio euictus esset, nulla tibi à reo præstaret euictio. Sed quæ ratio huius rei est? Et cōmuniter tradit eū qui transigit id fecisse censeri, ut à lite recedat, non ut ius aliquod trāsferat. Ideo tali contractu

f l. si quis accepto. de condict. ob caus.
g l. 3. in prin. eo. titul.
g Bar. l. si quis aliam. de solut.
h l. fi. de cond. ob cau. l. ob eam. de præscrip. uerb.
i d. l. fin. §. rn̄so.
k l. ex prædijs. §. de euict. l. in uenditione. ff. de act. empt.
l l. non dubium. §. fin. de leg. 3.
m l. 1. de rer. permut.
n d. l. siue. l. d. l. cum proponas.

nō agi ut dominiū transferat. Vnde consequēs est, ut nec euictio ulla praestet. Nam & illud receptū est, litis renūciatione dñium ullū non agri, sed solū exceptionē parari, qua renunciās excludat o. Et ita in casu dubio semp existimandū est, quod si uerba liqdò ostendant id actū ut dominium trāsferat, secus est: ut in principio legis, quum actor cōuenit, ut p fundo Titiano quē petebat alius sibi daretur, apparet enim pmutationem esse, & ideo id actum, ut fundi Titiani dominium in reum transferretur: alioq aliud praediū praestitum, nō p fundo, ut hic dicitur, sed pro renunciatiōe litis fuisset. Idē si pro re dimissa qs acceperit litis aestimationē p. Similis enim uenditori is est. Vnde & euictionem praestat q. Sed & si causa praecesserit quae dominium trāsferre soleat, non est dubiū eū qui rem dimittit titulum ipsum trāsferre: quod Baldus hic, & Alexander annotarunt r.

QVVM DONATIONIS. a ¶ Ex tribus fratribus, qui natu maximꝰ erat, aliorū minorꝝ tutelam administrauit, quū de redditiōe ratiōis litigassent, tādem transegerūt, renūciauerūtq; adulti actiōi tutelae, & tutor eos haeredes quū moreret pmisit instituere, quod tñ non fecit: quaerit, an adultis succurri aliquo modo possit? Et uideretur de dolo actiōe succurri a: sed id falsum est, quia uolenti prudentiq; non fit dolus: sciuerūt aūt hi, aut consultis peritioribus scire debuerūt, neminē futurae successiōis pacto alligari, quod lex aduersus bonos mores esse interpretatur b. An igitur alio remedio consulet? Et Bald. transactionē nullam dici posse censuit, cū ex pacto tutoris nihil sit adultis datū c. Sed Saly. Paul. Alex. contra, cū sufficiat spes successionis, licet à uoluntate tutoris pendeat d. Aret. alia ratiōe transactionē nullā censuit, qa modus ille loquēdi, ut nos haeredes instituas &c. impossibilis est de iure nostro e. Vnde actū uitiare debet Si eñ conditio impossibilis contractū uitiat f: quū tamē cōditio nihil disponat, ergo multo fortius modus impossibilis, q grauatū arctius alligat. Sed & hoc falsum est, quum eñ dispositio p modum nō suspendat, sed ex se efficax sit g: modus ipse impossibilis uel turpis reijcit, dispositio remanet, quod in conditiōe non est, ut hic Accur. sensit, quē & caeteri pbant h. Difficilior igit quaestio est, qd si sub conditiōe facta est liberatio? ut quia adulti dixerūt, liberamus te si nos haeredes institueris. Et Bulg. quē Bart. Ang. Paul. Castr. Alex. pbauerūt, nullā esse liberationē cēsuit, etiā si cōditio adimpleta ipsiq; instituti fuerint, quia

o dixi l. postq. supr. tit. 1.
p l. si donatae. de don. int. uir.
q l. huius rei. l. hoc si res.
r l. si sponsalib. §. 1. de iur. dotal. glo. l. stipul. ista uerb. successores. de uerb. oblig.
a Dec. l. pactum quod dotali. supr.
b l. stipulatio hoc modo. de uer. ob.
c l. transact. 3. eo.
d l. si super. supr. eodem.
e l. non solum. de act. ob. ig.
f l. impossibilis. de uerb. oblig.
g l. quibꝰ. §. Termilius. de condic. & dem.
h Bart. auth. ingressi. supra. de sacr. anct. eccl.

te constitutas (ob quarum quaestionē litis intercessit decisio) fiscus uel alius uendicauit, nihil petere potes.

IIDEM AVGG.

Cherilo, & Ptolemaidi.

QVum donationis, seu transactionis causa, administratae tutelae debiti scientes uos obligationem fratri uestro remisisse pponatis, nec unquā uolenti dolus inferatur, frustra de dolo querimini: nec ad implendum promissum, haereditatis ppriae pollicitatione quisq; adstringit.

IIDEM AVGG

Ammonito.

TRansactionem quae dominij translatione uel acti

spe praemij inuitari nemo ad īstitutionē debet h. Contra alij plures numero, sed inferiores authoritate: secuta eñ institutiōe, cōfirmari pter conditiōis euentū ipsam liberationē i. Et sicut in hoc rescripto ualet renunciatio pure facta, censendū etiā ualere sub conditiōe postq; conditio euenerit k. Nec absurdū uideri spe alicuiꝰ lucri, cessāte omi captiōe, aliquem ad institutionē allectari, quū & in matrimonijs sūma libertas requiratur, & tñ spe lucri ad matrimonium quēq; inuitari liceat l. Sequamur & nos hanc sententiā, qa rationes, cur haereditas pacto nō def, à nobis supra relatae m, hoc casu locum non habent: ideoq; nihil impedit, in conditione id poni, quod in dispositiōe positū nō arctaret n. Nec uerū nobis uidetur, spe praemij ad instituēdum neminem inuitari posse: nulla eñ lege id cauet, nisi quū institutio captatoria, uel in fraudē S.C. o esset, ut in eo exēplo: Titius si Meuiū haeredē instituat haeres esto p. Incidit eñ haec species in S.C. sententiā. Quid eñ si testator cum Meuio colludat, ut postq; Titius eū instituerit, alias tabulas cōdat, quibus ipsi Titio nihil relinquat? Nec me mouet Alex. ratio, existimātis in Titij testamento clausulam subintelligi, rebus sic stantibus q: qa quū pure Meuio relinquat, capiēda potius fuit praesumptio ex affectiōe institutionē pcessisse, q ut conditiōe impleat r: maxime cū in alterius damnū nō soleat ea clausula aduersus apertam uim uerborꝝ intelligi s, alioqui haec ratio, captatoriarū institutionū phibitionē superuacuā magna ex parte ostenderet, sed haec alibi latius.

TRANSACTIONEM. a ¶ Quoties igit corā amicis cōtracta est trāsactio, non est uerisimile meticulose celebratā esse. Vnde qui id allegat, apertioribus pbatiōibus, tanq nō uerisimilia adducēs, uti debet a. Et quod de amicis dicit, in cōsanguineis quoq; et coniunctis locū habet, quos lex non arbitrat curā suorꝝ facile omissuros b. Sed qd in iudice, an authoritas iudicis, quae contractui accesserit, metus uel doli praesumptionē elidet? Et traditū est elidere c. Sed & id ex qualitate iudicis discernendū Aret. censuit, quod alibi tradidimus d. Sed qd hic in metu traditū est, an idē & in dolo sit? Et uideret esse idē. Vnde instruūt tutores captiosi aduocati, ut quū aliquid p pupillo gerunt, procurent in instrumento describi, corā eius matre cōiunctis ue aliquibus factum: non eñ tunc quod hoc modo palàm gestū est, poterit tutori ceu dolo factū imputari e. Sed tñ hac in re plurimū ego arbitrio iudicis tribuendum arbitror, qui ex indicijs dolum

h l. ille autem. in fi. de haer. inst.
i l. si maiores uen bo. condit. supr. e.
k h. Seius. ad l. falc.
l d. l. Titio centū. §. 1. de cond. et de.
m d. l. pactum qd. Doct. l. fin. supr. titul. 1.
n l. uxorem. §. haeres. de leg. 3.
o l. 1. in fi. de his quae pro non scr.
p d. l. ille autem.
q l. si seruus. de cond. ob cau.
r l. nec adiect. p socio.
s l. Lucius. de euict.
a l. non est. ff. qd met. caus.
b haec autem. §. 1. ex quibus caus. in pos.
c l. 1. §. 3. de praed. cur. lib. 10.
d l. pacta nouiss. supr. tit. 1.
e Bald. l. Polla. §. de his quib. ut in dig. Cur. cons. 43. col. 6.

dolum

doliũ ꝑpendat. Nec mihi fit uériſimile p̃ſumptionem doli, quæ certis caſibus à lege aduerſus tutores inducitur [f]; ex eo conuelli, quòd in p̃ſentia amicorꝝ res geſta ſit. Potuerunt em̃ illi conſiliũ tutoris ſequi, ad quẽ res principaliter ꝑtinebat [g]: nec alieno in negotio ualde curioſi [h] eſſe. Religioni em̃ iudicantis hac in re ſemꝑ plurimum tributũ eſt, qui p̃ſumptionis huius uires ex argumentis extrinſecus accedentibus uel intẽdat, uel eleuet. Quid em̃ ſi is qui metum infert, huiuſmodi ſit, qui nihil p̃ſentiam amicorum uereat̃, ut Tyrannus? Reſpondit em̃ hoc caſu Ang. non ideo minus præſumi metum [i]. Nã & Saly. cenſuit, ſi filiafam. ꝓpter præcedentes patris minas deinde corã amicis contraxerit, nõ ideo minus metũ quẽ uocant reuerentialẽ, præſumi [k]: quia ueriſimile eſt eam plus patri tribuiſſe, in cuius manu erat, q̃ ullis amicis: quæ ſententia uera eſt, ſi præceſſiſſe patris concuſſionẽ ꝓbetur, alioqui cum Alex. & recentioribus ſentiendũ [k]: nõ magis ex ſolo contractu metum inter patrem & filiam p̃ſumi atteſtantiũ, q̃ inter nurum & ſocerum [l], q̃ inter maritũ & uxorem [m]. Nã & à quibuſdam traditum eſt, ſi mulier lege municipij ꝓhibeat̃, abſq; duorꝝ conſanguineorꝝ præſentia contrahere, nihilominus cũ patre ſuo abſq; ea ſolennitate rite contraxiſſe cenſeri [n]. Hic em̃ apparet talis ſtatuti rationem eſſe, ne facile mulieres circũueniri poſſint, quæ ratio ꝓpter paternæ pietatis p̃ſumptionem locum ſibi non uendicat [o]: qua de re à nobis ſupra diſputatum eſt [p]. In præſentia hoc dixiſſe ſufficiat, quoties lex aliquid ad formam ſeu ſolẽnitatẽ pertinẽs inducit, q̃uis ratio ceſſet, tñ nihil de ſolennibus omittendũ, aliàs actus eſt nullus [q]. Quod proculdubio in hoc caſu cenſendum, ſi ſtatutis cautũ eſſet, ut ad literã intelligerentur, ſeu nihil extrinſecus in eorꝝ interp̃tatione adſumeret̃ [r]. Nec em̃ dubiũ eſt in hoc ſtatuto in primis uim uerborꝝ inſpiciendã eſſe. Vnde ſi in
I eo ſimpliciter ſcriptũ ſit, ut non niſi cũ conſenſu agnatorꝝ mulier contrahat, ſufficiet etiã ſi alios q̃ ꝓximiores agnatos accerſiuerit: licet em̃ æquius eſſet ꝓximiores adhibere [s]: tñ quia ſtatutum g̃naliter loquit̃, receptius eſt qualeſcũq; ſuf
II ficere. Agnati em̃ ſunt et q remotiores ſunt. Quapropter ſufficiet horꝝ cõſenſus, etiam ſi minores XXV. annis ſint, dũ impuberes nõ ſint, ſed indo
III le bona ingenioq; p̃diti [t]. Quod ſi nõ conſanguinei ſeu agnati, ſed affines ſint, ꝓpter uerba ſtatuti nõ ſufficeret. Differunt em̃ affines ab agnatis, itemq; à ꝓpinquis [u]. Vnde nec conſenſus mariti
IIII ſufficeret, qui principiũ affinitatis eſt. Nam & ſi agnatus per procuratorẽ conſentiret, fruſtra cõſentiret, quoties ſtatutũ p̃ſentiã eius requireret [x]:
V in conſenſu uero maior eſt ambiguitas [y]. Quod
VI ſi mulier ꝓcuratorẽ ad cõtractus g̃naliter conſtitueret, accedente cõſanguineorꝝ conſenſu, adhuc ex particularibus cõtractibus non obligaretur, quũ lex conſenſum agnatorꝝ ideo reqreret, ut in ſingulis ſpeciebus ipſi cauſam ꝑpendere poſſint, utilitatemq; fœminæ procurare, q̃ ratio in generalis mandati cõſenſu ceſſat [z]. Fit tamen q̃nq; amplior huius ſtatuti interp̃tatio, dummodo uerba om̃ino nõ
I aduerſent̃. Quid em̃ ſi nullos agnatos mulier habeat. Nonne interp̃tabimur ut cũ cõſenſu agnatorum cõtrahat ſi habet [a]. Quod ſi in ſtatuto conditio exp̃ſſa ſit, ſi habeat, itelligetur quatenus habeat, poteritq; tali caſu ſ. indi
III conditio, qđ Bar. cenſuit [b]. Quod ſi habeat quidem ſed abſentes, & qui ſi expectarent̃, mulieri periculoſam morã facerent? Et nõ expectandos Bal. cenſuit [c]. Interpretandum em̃ ita eſt ſtatutũ,
IIII ne ĩ mulierꝝ damnum uergat [d]. Quid ſi ſint præſentes, ſed cõſentire nolint? Et nõ ualet cõtractus, niſi quatenus ꝓbatur eos abſq; iuſta cauſa id of
V ficium detrectaſſe [e]. Quid ſi eos mulier adhibere noluit, quia ſuſpecti eſſent? Et non debuiſſe eos hoc caſu aduocari credendum eſt [f]. Quapropter eorum operam ſupplebit iudex, ſicut & ſupplet quoties extant quidem agnati, ſed inepti & conſenſui non idonei [g]. Quid aũt ſi præſentes contra
VI ctui eſſent, & tacerent? nunquid dicerentur conſenſiſſe, & cenſeret̃ ſeruata forma legis? Et nõ pu
VII tarim [h]. Sed quã rationẽ eius legis cẽlebimus, q̃ nõ cõſenſum ſimpliciter reqrit, ſed agnatorꝝ proximiorum? Et Bar. ideo eos reqri ait, quia propter ſpem ſucceſſionis eſt ueriſimile diligentiorẽ eos curam adhibituros [i]. Ego nõ arbitror ſpem hanc hæreditatis uiuentis perſonæ à legiſlatore perpenſam, ſed potius, quia quo quiſq; gradu iunctior eſt, eò & magis amare procurareq; rem coniuncti præſumitur [k].

one parata ſeu perempta finem accepit, quum eam, amicis etiam interueniẽtibus, re uera oſtendit̃ ꝓceſſiſſe, metus uelamento reſcindi poſtulãtis profeſſio detegit ĩprobitatẽ.

IIDEM AVGG. ET Cæſ. Archileo.

SI maior annis XXV. tranſegiſti, quàmuis dari tibi placita repræſentata necdum probẽtur, nec offerant hi, qui conueniuntur, ne quid amplius ab ipſis exigi poſſit, exceptionis proficit æquitas.

SI MAIOR annis. a ¶ Cõueneram te ut centũ dares, deinde trãſegi ꝓ qnquagĩta, quũ eã mihi ſummã nõ redderes, rurſus te ĩ iudiciũ traxi, & centũ petij: hic tradit̃ exceptiõe tibi ſuccurri, ne ſupra qnquagĩta exigaris. Et ſi ponam9 trãſactiõi additã ſtipulationẽ, qđ Suza arbitratus eſt, res dubiũ nõ habebit, qa noĩati cõtractus q̃uis ab altera parte nõ adimpleant̃, firmi tñ remanẽt, & ſola actiõe ex cõtractu agi põt [l]. Sed ſi pacto nudo trãſactũ ponam9, reſolutio difficilior erit, qa hoc caſu prima actiõe agi cõſtitutiões dicũt [m]. Sed Fulg. agi qdẽ prima actiõe cẽſet, ſed tñ nõ exigi, niſi q̃tenus trãſactũ eſt: quũ em̃ ſpeciale in cõtractu trãſactiõis ſit, ut in eo pœnitẽtiæ loc9 nõ ſit [n]: merito ultra ſummã, q̃ ſemel ĩ trãſactiõe placuit, nõ poterit re9 exigi, idq; & Guil. Pe Cy. Ale. alijſq; recẽtiorib9 uiſum eſt [o]: q̃s & ip̃e ſeq̃r: q̃m abſq; manifeſta calũnia hæc lex aliter ĩtelligi

u iij nequit,

f l. 1. ĩ. ſi tutor. inter.
g l. ſi. ff. ubi pupillus. l. 1. §. fin. de uent. inſp.
h l. doli in fin. de nouat.
i Ang. conſ. 280. reperitur.
k l. 1. quæ honorandæ. ff. qua. re.
k c. cauſam. 2. de off. deleg.
l l. qui à parentis ſol ma. t.
m l. c. cum conting. de iureiur.
n Bal. l. pactum q. 21. ĩ. de coll.
o l. Aurelius §. Titius. de lib. leg.
p l. præſes. ſupr. eod.
q l. ſi fundus. de reb. eo. c. 1. de reb. eccl. in 6.
r dixi. lib. 2. de uer. ſig.
s Bal. & Doct. l. ſi. ĩ. de uerb. ſig.
t Bald. l. in coniunctio. ĩ. de nup.
u l. 1. ĩ. unde uir uxor.
x Bald. Rom. l. 1. ĩ. qui adm.
y Ang. l. apud. §. fi. ex quib. cau. in poſſ.
z Iaſ. l. 1. §. ex plurib. de acq. poſſ.
a Bal. d. l. in con iII unctione
b l. ſi ſtichum. ĩ. de leg. 1.
c arg. c. 1. ne ſede uacant. l. ubi abſunt. de tut. et cu.
d Fel. c. ex. parte. de reſcrip.
e Iaſ. l. 1. qui adm
f Bald. l. uiduæ. ĩ. de nupt. Aret. l. cum hæres. de acqu. hæred.
g Cor. d. l. 1.
h Bal. & Mod. l. 2. §. uoluntatẽ. ſol. matr.
i l. 1. de legit. tut.
k l. lege Iulia. de teſtib.
l l. inciuile. ĩ. de rei uend.
m l. ſiue. ſupr. eo. l. cum proponas. 2. ſupr. tit. 1.
n l. quamuis. ĩ. eo.
o l. ſi pro fundo.

nequit, diuinantq; notabiliter alij in rescripti sensu: ut ueteres, qui adiectā solutioni diē fingūt, & ea elapsa in iudicio pecuniā oblatam: ut alij qui anteq; dies uenisset, ab actore petitum comminiscuntur: ut Lud. Pont. qui actorem ipsum nunq; acquieuisse transactioni ait, & ideo nullam reo moram impingi potuisse: ut Syll. Saly.q;, q de fructibus ꝓmissæ pecuniæ hic agi solū censuerūt: ut Iac. Aren. q pro partetantum petitionis transactū non super omē ære petito opinatus est: quas ego phantasias missas facio, solumq; primi intellectus explanationē, cū quis cōtextis hic uerbis non cōueniat, ꝓsequor. Finge igitur transactum esse, & reum ꝓmissa nō obseruasse, ideoq; in mora cōstitutū, quatenus purgare moram poterit? Et hic distinguendos arbitror treis casus. Primus est, quum transactio pacto nudo celebrata certam diem nō habet, & tunc cū exceptio transactionis pemptoria sit, poterit quandocunq; ante sententiā aduersus primam actionem opponi[p]: quo casu iudex nō nisi qd ex transactione debetur, in condemnationē deducet, nec alia oblatio necessaria est, hæcq; uera est legis nostræ hypothesis. Sequens casus est, quū certam diem habet, & ante litem sup prima actione contestatam celebrata est, & Bar. cū paucis quibusdā usq; ad cōtestationē litis in prima actione dilui moram posse arbitratus est[q]. Cōtra pleriq; censuerunt, ut usq; ad sententiā reus audiat, non em ꝓprie is in mora est, nō ex prima actione, q per transactionem ferè elisa est[r], nō ex ipsa transactione, quæ pacto nudo celebrata est, ex quo cum actio non detur, nec mora ulla inde proprie cōmittitur[s]: merito ergo usq; ad sententiā & opponi hæc exceptio, & purgari mora poterit. Quod si transactioni stipulatio accesserit, opinor usq; ad executionem purgari posse, & hoc esse qd lex nostra ait, nō amplius exigi, q quod in transactione cōuentum est, qd & Accur. sensit[t]. Quū em stipulatio accessit, frustra de prima actiōe quærimus, quæ extincta est: & quū ex stipulatu agendū sit, nec ullus sit pœnitentiæ locus, merito etiam lata sententia, offerendo reus qd petitum est, liberatur[u]: atq; hoc est quod Suzarius sensit. Tertius casus est, quū transactio simplici pacto post litem in prima actione cōtestatam inita est, & tū quoq; usq; ad sententiam purgari moram posse, non obstante die, ab omnibus ferè receptū est, siue quòd nec tum mora proprie dici potest[x]: siue quod qualiscunq; mora sit post contestationem solū orta est, unde sicut ipsa exceptio quādo cunq; usq; ad sententiā ceu pemptoria obijci potest, ita & mora purgari[y]. Secus si ceu dilatoria obijceretur, quia non nisi usq; ad primum actū, qui postea fieret opponi posset[z].

PROMISSIS. a ¶ Petebam fundum à Titio, deinde transegi remisiq; actionem, & ipse domum mihi dare pacto promisit,

p l. peremptorias. j. de accept.
q arg. l. si insulā. de uerb. oblig.
r c. j. de transact.
s l. nuda. j. de cōtrah. & com. sti.
t l. siue. in gl. fi. supr. eod.
u §. fin. instit. de perp & temp. actio. l. si uero. §. fin. sol. mat.
x d. l. nuda.
y l. peremptorias. j. sententia. resc. non poss.
z l. 2. de consor. eius. l. nulla. j. de procur.

IIDEM AVGG.

Basilicæ.

PRomissis transactionis causa nō impletis, pœnam in stipulationem deductam, si contra factum fuerit, exigi posse constat.

IIDEM AVGG. ET

Cæs. Theodotiano.

TRansactio nullo dato, uel retento, seu promisso minime procedit.

& si aduersus ea factum esset, stipulatus sum certam pœnam, deinde eo negligente cū pœnā peterem, obiecit mihi has exceptiones. Primū qd cōtractus transactionis pœnitentiā nō recipit[a]: & ideo debere me domū petere, nō pœnam. Secundum, qd etiā si pœnam petere possim, tamē id non nisi disiunctiue facere debui, quum electio debitori auferenda non sit[b]: qui enim domum promittit, & si domū nō dederit, pœnam: similis est illi, qui domum aut pœnam promittit[c]. Tertiū, quia pœna debetur sub cōditione, si contrā factum sit: at ille nihil fecerat, sed neglexerat exequi, igitur uerba cōditionis pro reo erūt, ne euenisse uideatur: qd & simili casu Ancha. ex facto respondit[d]. Large em & improprie qui nō facit, facere dicitur[e]: at in pœnis abusionis huiusmodi nullus est respectus. Quartū, quia pœna hæc dationi adiecta, uidetur in fraudem usurarū adiecta esse[f]: & ideo exigi non posse, nisi quatenus intra legitimā taxationem redigat[g]. Sed tamen hic rescriptū extat, nihil obstare quominus pœna ipsa exigi possit. Quamuis em nō sit permissum, ut à contractu transactionis quicq; recedere ualeat, tamen & hæc pœna ꝓmissio pars eius cōtractus est[h]: qua uidentur cōtrahentes egisse, ut aduersus non obseruantē actor pœnam eligere possit[h]: hæc em conditio, & si domū nō dederis &c. indicat id actum, ut liceat domum non dare, casu quo ad pœnam agatur[i]. Sicut quū pater filiofam. instituto hærede substituit, si hæres nō erit &c. censetur abstinendi potestatem fecisse[k]. Si igitur domus ipsa data non sit, poterit actor pœnam petere, saluo tñ reo ipsi iure morā purgandi[l]: censet autē ipsius actoris fauore adiecta pœna, quapropter obligatio hæc ab alternatiua distat[m]: quæ rei fauorem ut plurimū respicit[n]. Nec uerū est uerba cōditionis ꝓprie cū nō compndere, q nō fecit, id est nō soluit. Quū em ꝓmiserit domū dare, si nō dat, aduersus ea, q ꝓmisit proculdubio facit[o]. Ancharaniq; id negantis responsum illud, crebriore calculo cōfutatū est[p]. Tandēq; nec illud obstat: qd pœna dationi adiecta, in fraudē usurarꝫ ꝓmissa censeat, qa id uerum quū solutioni quātitatis adiecta est[q]. At hic nō quātitas, sed species, id est domus, debebat. Qd si fingamus quātitati adiectā, tunc absurdū nō putauerim ita distingui, ut supra legitimū usurarꝫ modū peti pœna nō possit, q snia receptior est. Nā & idē i pœna quā cōꝓmissarius iudex adiecit existimatū est[r]: qd & nos alibi attigimus[s].

TRANSACTIO. a ¶ Pars hæc cuiusdā rescripti est, qd diffusius infra habemus[a], hic quatenus ad ꝓpositū argumentū attinet relata, nēpe ut hinc sciamus in trāsactiōe mutuam pstationē reqri, & ideo supra cōclusimus contractū inominatū esse. Sufficit aūt si ex parte unius uel sola spes subsit, cū quis uana, & à iure nō ꝓbāta: ut si remitto actionē, qa ꝓmittas me hæredem

a l. quamuis. j. eo.
b §. plus. instit. de act.
c l. 3. qui & à q... bus. l. cum ita de optio. leg.
d l. ubi autem. §. qui id qd. de uerb oblig.
e l. qui non facit. de reg. iur.
f l. Iulianus. §. idemq; Papin. ff. de act. emp.
g l. eos. j. de usu.
h l. fundi partem. de contrah. empt.
h l. 2. ff. de arb.
i arg. l. si quis locuples. in fin. de mand. test.
k l. id dubitari. in fin. de hær. instit.
l supr. l. proxim. & l. obligationū si rē. §. fin. de act. & oblig.
m l. cum qui certarum. §. fin. de uerb. obl.
n l. plerunq;. in fin. de iur. dot.
o l. si qs maior j. eo. l. continuus §. pe. de uerb. obl
p d. §. qui id qd dixi. §. Cato. 4 notand.
q d. §. idem Papinianus respondit. & l. cum allegas. j. de usur
r c. suam. de pœn Com. consi. 156.
s l. 5. §. fin. de uerb. oblig.
a l. suus. j. de r pud. hæred.

redẽ inſtituere.[b] Itẽ ſufficit ꝓmiſſum eſſe, licet nõ
p̃ſtitũ ob culpã aduerſarij fuerit[c]. Itẽ nihil refert
II quẽadmodũ uerba cõcepta ſint, dũmõ utrinꝗ
acceptum ſit. Vnde ſi, quũ mihi centum deberes,
III quinquaginta recepi, & alia quinquaginta confi
tear me cauſa tranſactionis recepiſſe, licet inſpe-
ctis cõfeſſiõis uer-
bis nihil uidear ti-
bi remiſſe, tamen
ad effectum poti-
us reſpicimus, &
tranſactio ualet[d]:
nec exceptionem
nõ numeratæ pe-
cuniæ obijcere po
tero, quod Bal. &
Alex. recte pro-
IIII bant. Sanè addit
ex aliorꝫ ſententia Iaſ.[e] nec id tranſactionẽ impe-
dire, quod etiã plus ꝙ petitum ſit p̃ſtitum à reo
fuiſſe proponatur, quũ potuerit rei ĩtereſſe omi
modo à lite ſe extricare. Sed ego ſolutionẽ uete-
ris obligationis id eſſe potius, ꝙ nouum tranſa-
ctionis cõtractum exiſtimauerim[f]. Sed quid ſi
ex altera parte quid minimũ interuenerit? Et ui-
deretur trãſactionẽ nõ eſſe, quũ haudquaꝗ diffe
V rat, parum an nihil præſtetur[g]. Sed tamen aliud
Bal. tradidit, quia qui cum nihil deberet, aliquid
uel modicũ præſtat, tranſigere dicitur[h]. Sed ego
nec hoc quidem caſu proprie tranſactionem eſſe
crediderim, ſed imagine quadã potius[i]: & ideo
tali caſu uideri partes potius donaſſe. Sed quid
ſi reus actori nihil dedit, niſi quatenus facti mole
ſtiam inquietudinemꝗ ſubmoueret[k]: & quum
VI tranſigi ſup actione irrita poſſit, ſatis credi pote-
rit, tũ quoꝗ tranſactioni ꝓprie ex ſententia no-
ſtratium doctorꝫ locũ eſſe, ꝙuis Decius dubita-
I uerit, qđ ſupra attigi[l]. Cæterũ ꝓbabiliter diſpu-
tari poteſt, quid ſi partes in inſtrumento tranſi-
gere ſe dicant, & tñ ex eius lectione appareat ni-
hil inuicem p̃ſtitum eſſe, ſed ad alterũ omnia per
tinuiſſe? Et Paul. Caſt. Rimin. Iaſ. contractũ non
ualere affirmant[m]; nec in uim quidem pacti, ꝗa
quoties ſubſtantia cõtractus deeſt, nullo modo
ſuſtinetur, ſed omnino corruit[n]. Quæ uera & ipſe
fateor, quoties cõſtat id actum eſſe, ut contractus
in uim ueræ tranſactionis ualeat, alioqui ex ſim
plici denominatione non p̃ſumemus id actum,
ſed potius cenſebimus uoluiſſe partes paciſci uel
donare[o]. Quũ & tranſigere latius quandoꝗ ac-
cipiatur quoquo modo finire, etiam nullo uiciſ-
ſim dato[p]: coniectabimur aũt animũ tranſigere
tantum uolentis non donare ex coniecturis, ut ſi
ſuus hæres eo modo cõtrahat cũ aduerſario, nõ
eñ eſt uériſimile quenꝗ uoluiſſe erga eũ cũ quo
II litigat munificentiã exercere[q]. Sed quid in arbi-
tratore dicemus, qui laudatiuo ſuo reũ in oẽm
ſummam petitam condemnauerit, uel abſolue-
rit? Et Bar. quẽ cæteri ſequunť[r], ualere huiuſmo-
di ſententiã exiſtimauit, quia tale laudatiuũ pro
prie tranſactio nõ eſt, ſed ad eã tantũmodo ſigni
ficationẽ refertur, cũ litis finẽ ſignificat: quoquo
modo ergo litem diremerit, ſatis eſt. Nã & illud
traditũ eſt, non debere bonũ iudicem, ſi de alteri
us partis iure ſibi liꝗdò conſtet *μεσόδικον* eſſe, id
eſt ꝑ mediũ diuidere, ſed oẽm cauſam ꝓ iuſticia
uni adiudicare[s]; anteꝗ uerò ſibi liꝗat boni uiri
munere fungeť, ꝗ ad concordiã litigatores ꝗad
eius fieri poterit, et citra ullã fruſtrationẽ alliciat.

b l. cum donatio-nis. ubi Alexan. ſupr. eod. — *c l. ſi ſuper. ſup. e.* — *d l. intereſt. ĩ. de ſolut.* — *e Bald. l. fin. ĩ. de execut. rei iud.* — *f arg. §. fi. inſt. de perpet. & tẽpor. act.* — *g l. etiam. de pet. hæred.* — *h l. Lucius. §. fi. ff. ad Treb. Bal. d. l. fin.* — *i l. ſi quis condu-xerit. ff. loc.* — *k arg. c. dilectus de ſimo.* — *l l. 2. ſupr. eo.* — *m d. l. ſi ut.* — *n Bart. l. ſi cauſa ſupr. eod.* — *o l. Inſulam. de præſcr. uerb.* — *p l. tranſact. de uerb. ſign.* — *q d. l. ſuus.* — *r Bart. l. quod ſi Epheſi. de eo qđ cert. loc.* — *s Doctor. c. ĩ. de mu. petit.*

IIDEM AVGG.
& Cæſ. Martianæ.

QVamuis qui pactus eſt ſtatim pœniteat, tranſactio reſcindi, & lis inſtaurari non poteſt: & qui tibi ſuaſit intra certum tempus licere à tranſactione recedere, falſum aſſeuerauit.

QVAMVIS. In contractu ergo tranſactio
nis nullus eſt pœnitentiæ locus, etiam ſi
ſtatim poſt abſolutũ tamen contractum
alter deſciſcat. Sed quũ in cõtractibꝰ innomĩatis
traditum ſit, pœni
tentiæ locũ eſſe[a]:
quæ eſt ratio ut &
in trãſactione idẽ
non dicamus? Et
aliqui ueteres id
fauore liberatio-
nis inductum cre-
diderũt: quod fal-
ſum eſt, quũ in do
nationibus qui-
buſcunꝗ ante Iu-
ſtinianum licita eſſet pœnitentia[b]: & tñ hic appa
ret ante eũ nõ fuiſſe in tranſactiõe ꝑmiſſam. Nã
& condictio ob cauſam fauore liberatiõis, ſi cau
ſa ſequuta nõ ſit, non impediť[c]: ergo nec ex capi
te pœnitẽtiæ impediri debet. Sed & quis credat,
ſi id ita eſſet, nõ potius de liberatiõe uerba legis
concipi debuiſſe, ꝙ de tranſactione? quũ tranſa
ctio ſemꝑ contractus innominati ſpecies ſit, quũ
ꝗ ultro citroꝗ obligationem inuehat, iuriſ-
ꝗ uinculo eũ alliget, qui ſolũ de facto fortè inꝗe
tabať[d]: & ideo ꝓprie contractus eſt, improprie
uero ratiõe ſolius iudicij diſtractus eſt[e]: imò quũ-
ꝗ tranſactio ſolius obligationis, non aũt libera
tionis cauſa fit[f]. Iaſ.[g] id potius cõmuni ex regu-
la inductũ credidit. Nã à contractibus innomi-
natis re nõ integra recedere nõ licet[h]: at ubi trãſa
ctum eſt, reuſꝗ pecuniã actori dedit, exceptionẽ
ꝗ aduerſus actorem acquiſiuit, apparet iã rem
amplius nõ eſſe integrã. Sed certe Iaſon dictum
ipſum ꝓ ratione de qua diſputamus aſſumit[i]: id
eñ quærimus, cur exceptioni locus ſit, & nõ po
tius pœnitentia, ſicut in cæteris innominatis cõ-
tractibus, concedatur. Itemꝗ cur actori, qui ad-
impleuit, actionem remittendo pœnitere aduer
ſus reum tergiuerſantem non liceat[k]: tunc enim
res quod ad reum attinet, integra eſt. Bart. quem
cæteri ſequuntur, litium dirimendarum fauo-
re inductum cenſet[k]: quæ ſententia uera eſt, qua
tatione nec per reſcriptum tranſactio reſcindiť,
nec prætextu reperti deinde inſtrumenti, aut ſpe
cierum nouiter inuentarum, ut ſupra uidimus.
Sed nec in ea. exceptioni nõ numeratæ pecuniæ
locus eſt[l]. Sed an prætextu enormis læſionis re-
ſcindi poterit? Et Bartol. poſſe cenſuit[m]: dum de-
trimentum illud computemus, habita nõ ad id
quod uere debetur æſtimatione, ſed ad id quod
uériſimiliter dubio ex litis euentu potuiſſet per-
cipi. Hancꝗ ſententiam Seuerinas crebrius rece
ptam affirmant[n]. Sed Aretinus Alex.ꝗ cõtrari-
am receptionẽ tradiderunt[o]. Ego hiſce in Doct.
altercationibus eis adhærere ſoleo, ꝗ citra cauil-
lationẽ ſubauditionẽꝗ aliquã, uerba legũ inter
p̃tantur: quo fit, ut in poſtremã hanc & ipſe cũ
Iaſone hic tranſeam. Nam & Scæuola ait, eum
qui tranſegerit, & ſi in quadruplum læſus ſit,
amplius conueniri non poſſe[p]: at interpretari
quadruplum perpenſa ueritate, non aũt ꝑpenſo
dubio litis euentu, nonne aperte cõmentitiũ eſt?
Rurſus infra traditur, ſi filia dolo patris in
tranſacti

a l. ſi pecuniam. ff. de condict. ob cauſ. — *b l. ſi quis argen tum. ĩ. de donat.* — *c d. l. ſi quis ac-cepto.* — *d l. 2. ſupr. eod.* — *e dixi in rubric. ſupr. eod.* — *f l. ſi ſuper. ſupr. eod.* — *g Iaſ. l. 2. de con-dict. ob cau.* — *h d. l. ſi pecuniã.* — *i l. qui interroga tus. de pet. hær* — *k d. l. ſi pro fun do & ſupr. l. pro xim.* — *k l. fratris. ſupr. eodem.* — *l l. ſi tranſaction. ĩ. de non numer. pecun.* — *m l. 2. ĩ. de reſcin. uend. l. ſi quis cũ aliter. de uerb. o-blig.* — *n Tracta. tranſ. quæſt. 12.* — *o Aret. d. l. ſi qs cum Alex. conſil. 42. in 1.* — *p l. Lucius. §. fi. ad Trebel.*

q l. ſi ſuperſtite. ȷ.de dol.
r d.l.2.

tranſactione immodice læſa eſt, ſolum ea actiõe in factum ſuccurri[q]: atqui alia ratione reſcindi tranſactio potuiſſet[r]. Et qui interpretãtur immodice non tamen infra dimidiam, uel immodice reſpectu ueritatis, non aũt reſpectu dubij euentus, nonne uim uerbis reſcripti faciunt? Atqui dubius litis euentus uel in primis perpendi in huiuſmodi æſtimationibus ſolet. Quis enim adeò fatuus eſt, ut rem litigioſam non multo minoris propter dubium euentum emat[s]? Huc pertinent & leges, quæ generaliter tradunt, eũ qui titubanti animo cauſa trãſactionis omnino indebitum ſoluit, nihil repetere[t]: idq; etiam ſi res nulla ſit[u]. Accedit & ſimilitudo quæ cum iuramento ſententiaq; tranſactioni eſt, ut ſicut illa eo prætextu non reſcinduntur[x]: nec tranſactio quidem reſcindi debeat[y]: & hoc quidem hactenus. Sed quũ hic tradatur, condictioni ex capite pœnitentiæ locum nõ eſſe, qd ex capite rei nõ ſecutæ, ſeu ex mora cenſebimus? Et in actore receptior uidetur ſententia, non cõpetere ei condictionem, ſed agere eum debere pſcriptis uerbis, ut promiſſa ſibi adimpleantur[z]: quod ex fauore litium dirimendarũ receptũ eſt, & nos ſupra aduerſus Bart. ſententiam defendimus[a]. Maior ſubeſt in reo difficultas, & competere ei condictionem omnes ferè ſentiunt. Vnde cum reus dat pecuniã ne ad iudicem eatur, ſi uocatus ſit, ex Vlpia. reſponſo condicet[b]. Ego nec reo quidem competere id remedium arbitror, quũ ſatis conſultũ ei exceptione ſit[c]: & quũ eadẽ ratio in eo locum habeat, quæ in actore, nempe idem litium finiendarũ fauor, nec temere debeat differentia inter actorem & reum conſtitui[d]. Nam & lex, quod ob tranſactionem à reo datũ ſit, nunq; repeti ait, niſi euidẽs calumnia detegatur[e]. Nec me Vlp. reſponſum mouet, quia ut in eo legitur non tranſactio illa fuerat, ſed quaſi deciſio, ſeu impropria tranſactio. Nec enim actor remiſerat actionem, aut ius aliquod ſuũ, ſed nudum factum promiſerat ſcilicet ad iudicem non ire, deinde contrafecerat, merito quia facta infecta fieri non poſſunt condictio cõpetit. Sed quãdo remiſſa eſt actio, apparet illam facti moleſtiã principaliter non perpendi, ſed in conſequentiã remiſſionis, quæ cũ alia ratione ſuſtineri poſſit, non fuit neceſſarium condictionẽ permittere[f]: in eo igitur reſponſo propter tranſactionis ſimilitudinem pœnitentiæ locus nõ eſt. Sed quia inquietudo facti principalis in contractu deducta cum facta fuerit, infecta fieri non potuit, neceſſario condictio conceſſa eſt. Si ẽm id, quod ſua intererat, quodq; pſcriptis uerbis actione conſequi potuiſſet, reus perpendiſſet, non ita cõueniſſet ne ad iudicem iretur, ſed ut lis ſibi & actio remitteretur. Concludendũ eſt igitur ſecundũ legis noſtræ regulam, in tranſactione nullum pœniten-
I tiæ locum eſſe, exceptò quum reus ſimpliciter de facto conuenit, quod ſibi obſeruatum non ſit[g].
II Idem cum manifeſta calumnia detegitur[h]: uel
III dolo celebratus ſit contractus, datur enim eo caſu actio reſciſſoria ad id quod intereſt[i]. Sed & uolente utraq; parte non eſt dubium recedi ab eo

s l. propemodũ. de uerb.ſign.
t l.fin.ȷ.de cond. ind.l.nec interuio.ſupr.eod.
u l.in ſummo.de cond.ind.in pri.
x l.nam et poſtea §.ſi damnetur. de iureiur. l.ſi de ſi rerue. de dol.
y l.2.de iureiur.
z l.ſi profundo. ſupr.eod.
a l.ſi profundo. & l.actione.& l.ſiue.in fin.ſupr.eod.
b l.3.in prin.de cond.ob cauſ.
c l.1.§.ſi debitori.ut in poſſ.leg.
d l.de die.qui ſat rog.ubi Doct.
e d.l.in ſumma.
f d.l.ſi profundo.
g d.l.2.
h d.l.in ſumma.
i l.ſub prætextu.ȷ.ſupr.eo.

contractu poſſe[k]. Quapropter ſi poſt tranſactio IIII
nem adhuc litigetur, & non oppoſita exceptiõe
iudicatum ſit, quod cauſa tranſactionis datum V
fuerit condicetur[l]. Qui ẽm exceptionẽ non obiecit, tacite renunciaſſe fauori ſuo uidetur. Qua ra
tione in tranſactione quoq; cõmiſſoriæ legi locũ VI
eſſe credendũ eſt. Poſſunt enim partes à principio id agere, ut re non ſequuta, p non trãſacto ſit[m]. Quid
ni? quũ & ex poſt VII
facto poſſint[n]. Sed & ſi tranſactiõi addita ſit pœna, & maluerit quis pœnam habere, eum quicquid ex tranſactione conſequi potuiſſet, remittere æquum eſt, ne & pœnã & rem habeat[o]. Qua de re & ſequenti lege aliquid attingemus.

IMPPP. GRAT. *Val. Theod. Auggg. Eutropio.*

VBi pactum[a] uel tranſactio ſcripta eſt, atq; aqui

VBI PACTVM. Quum Titius à me fundum peteret, acceptis centum tranſegit, & quicquid ei debebam Aquiliana ſtipulatione præcedente accepto tulit, ſtipulatiq; deinde ſumus alter ab altero ut ſi quiſq; noſtrum ei ſtipulationi contrafeciſſet, tantam pecuniam pœnæ nomine ſolueret. Finge, Titius contrafacit, & à me rurſus fundum petit, quæſitũ eſt, qua ope mihi ſuccurratur. Et hic reſcriptũ extat, alterum me eligere poſſe, ut uel exceptione tranſactionis eum excludam, uel centum ei data unà cum pœna anteq; ulterius procedatur exigam. Si ẽm acceptilatio non acceſſiſſet, data repetere, pœnãq; exigere, non niſi diſcuſſo principali negotio potuiſſem[a]. Sed quũ acceptilatio acceſſerit, lex non ſinit actorem ulterius progredi, q; prius petenti reo data pœnamq; reſtituerit. Sed qua ratione id inductum? Et ſciendum eſt ex cõmunib9 iuris noſtri regulis, cum actor reum acceptilatione liberauit, non poſſe eum extinctam actionẽ intendere ampliusq; ſuſcitare[b]. Sed quia addita hoc caſu fuit ſtipulatio pœnalis, aliud à partibus uidetur actum[c]: & ea facultas conceſſa ut ſoluta pœna, adhuc agi poſſit, merito ante cognitionẽ cauſa petenda prius eſt pœna, datorumq; reſtitutio facienda. Nec obſtat quòd actio extincta ſuſcitari amplius nequeat[c]: quia reſpondeo nõ fu-
iſſe omnino ab acceptilatione extinctam, quia I
adijciendo pœnam, uidetur id tacite actũ à partibus, ut prioris actionis ſpes in perpetuum non perimeret[d]: ſed ſoluta pœna agi adhuc poſſet[e]: quũ ẽm pœna ſub conditione adijciatur, ſi amplius egerit, & contrauenerit, uidentur partes tacite egiſſe, ut conditio illa euenire poſſit[f]: quod & ſupra declaraui[g]. Hincq; eſt, quod licet pœna contractui, etiã ſtricti iuris, ſubiecta propriè nõ mouet contractum præcedentem, tamen decla-
ret limitetq; quouſq; ei locum eſſe oporteat[h]: qđ II
in caſu noſtro maxime dicendũ eſt, quũ aliàs reus & pœnam habere, & rem, id eſt cõmoditatẽ acceptilationis poſſet, quod lex iniquum exiſtimauit[i]. Quod ſi ob cauſam ſecuta ſententia ex
poſt facto lex condictionem conceſſit, ne utrun- III
q; reus habeat[k]: quantomagis à principio re integra interpretari id actum eſſe debemus? Et ideo prioris actionis ſpem non omnino fuiſſe pemptam. Videmus non paucis exemplis, ex ſolutione uera priorem actionẽ non omnino peri
mi, quoties aliqua coniectura cõtrariæ mentis IIII
contra

k l.ſi diuer[ſa].ſupr.eod.
l l.eleganter.§.fin.de cond.ind.
m Com.conſ.156. facta.
n d.l.ſi diuerſa
o l.cum proponas.l.promiſſis. ubi notatur ſup.e[od].
a d.l.eleganter. §.1.d.l.promiſſ.
b l.qui res.§.ſi. de ſolut.
c arg.l.2.ff. de arb.
c l.fin.ȷ.de acce[pt].
d arg.l.actus.d[e] reg.iur.et d.§.fi[n].
e arg.l.pupilli §.1.de ſol.
f l.ſi quis locup[l]... in fin.de ma.teſt. l.iam dubitari.i[n] fin.de hær.inſt.
g d.l.promiſſi[s]
h l.obligationum ferè.§.fin.de a[ct]. et oblig.
i l.reſcripto.§. pœnam.de pac[t]. glo.d.l.prom.
k d.l.eleganter §.pen.

contrahentiū probabiliter assumitur[l]: cur non & idem in ficta hac solutione imaginarioq; acceptilationis actu producendū[m]? Porrò id quoq; uidetur sensisse Iurisc̄osultus, qui consultissimū esse tradit, si pacto conuento in Aquilianā stipulationem, acceptilationemq; deducto, etiam pœna adijciat̄, ut rescisso forte pacto pœnæ sit locus[n]. Quibus uerbis ostenditur, siue acceptilatio ex aliq iure, siue ex electione rei rescindat̄, tūc pœnæ locū fore, aliàs id actum credi, ne utrunq; præstetur. Quò fit ut Azonis Bart. aliorumq; sententiā ꝓbare non possim, qui pleriq; numero tradiderunt omnia hæc remedia reo coniunctim cōpetere, & ei licere actorem à quo pœnam & data exegerit, nihilominus exceptione reijcere, quæ opinio disiunctiuam in lege nostra positam uiolat[o]: & causæ cognitionē, cuius in textu mētio, abolet: itemq; uerbū maluerit, quod ad electionem ꝑtinet, subuertit[p]. Sed & causam tali sensu lex nostra decideret, qui nunq; euenturus sit. Quis em̄ adeo fatuus esset actor, qui cōtrauenire auderet, si soluēdam sibi pœnā restituēdaq; accepta sciret, & nihilominus fore ut exceptiōe summoueat̄[q]? Adde quòd inhumana est ea sententia, & tam graui ferè pœna hūc actorē afficit, q̄ si cōtrauentiōi accessisset etiā periuriū[r]: meritò igit̄ ego in diuersā partē eo, & Bulgarū, Albertū, ueteresq; om̄es ante Azo. iterpretes sequor, q̊s Petrus, Cyn. Ray. Fulg & non pauci recentiores ꝓbant, disiūctim hæc remedia reo solum cōcedi asseuerātes: satis em̄ ei esse debet, quod electio ad se ꝑtineat, utrū malit pœnam habere an exceptione uti[s].

PACTVM. De re liquida, transactio de dubia, Bald.[t] Alij tamē cōmuniter disiūctam pro expositiua accipiunt[u], & de sola transactione hic agi arbitrant̄. Ego pactū intelligi debere arbitror ante litem motā, quòd licet transactionis uim habeat[x]: tamē omnino ꝓprie transactio nō est. Nec em̄ de lite incerta fit, quū adhuc lis nō sit[y], unde lex quasi decidi eo casu ait[z]. Quū em̄ adhuc nō agit, utiq; nec trāsigit, quo sensu existimo hæc uerba in lege quoq; sequēti accipi.

b ¶VINCVLIS. Hinc annotant pleriq; uinculum, id est obligationē[a] non petendi, acceptilationi inesse, & ideo eū qui accepto tulit naturaliter obligatū esse nō petere, sicut & is qui dixit, ꝓfiteor te nō teneri[b]: naturaliter nō petere obligatus est: hicq; est quod lex ait, eū à quo debitor liberatus est, teneri[c]: quū em̄ aliquis accepto fert id quod sibi debet̄, uidet̄ id agere, ut debitor liberatus sit, ipseq; non petere obligēt: qa ut in eadem ꝑsona idem actus obligationē parere liberationemq; non potest, ita in diuersis ꝑsonis potest[d], imò contrariorum regula hoc suadet[e]. Ex Aquiliana em̄ stipulatione debitor dicitur obligatus dare, creditor censetur obligatus accipere, unde lex mutuo nexu eos teneri ait[f], reumq; credendi nō minus q̄ reum debendi appellat[g]: igit̄ acceptilatio quæ eas obligatiōes resoluit, in contrariū casum resoluere debet, ut qui fuit debitor amplius dare nō teneatur, qui fuit creditor teneatur non accipere, & consequent̄ nec petere. Censuit tamen Bart. proprie hanc obligationem ex consensu uero nō esse, sed ex quadam æquitate: cuius sententiā & ego probo, quia lex ait, ex acceptilatiōe id actū tacita pactione uideri, ne peteret̄[h]: quæ uerba subintellectā quandam & cōmentitiā obligationē significant: apertus em̄ consensus q hanc obligationem inducat ex uerbis ꝓprie non accipit̄[i]: & ideo alibi lex ait, in acceptilatione inutili pactum non esse[k].

l l. etiam. sol. mat. l. Iulia. §. j. de uerb. obli. l. Paul. de solut.
m l. si inter. j. de solut.
n l. pacto. ff. eo.
o l. hæc uerba ille. de uerb. sig.
p Doct. c. j. de iudic.
q l. iura. ff. de le.
r j. l. seq.
s l. cū proponas. supr. eod.
t l. j. ff. eod.
u glo. l. 2. ad l. Aquil.
x l. 2. supr. eo.
y l. j. de transact.
z l. 3. in prin. de cond. ob caus. uer. quasi
a Inst. de oblig. in princ.
b l. tale de pact.
c l. meuia. §. fin. sol. matr.
d l. si pupillus. ad l. fal. ubi Bar. & l. innumerationibus. uers. item si usufructus. de solut.
e l. alquādo. in fi de cond. et dem.
f l. j. de accept.
g l. j. de duob. re.

lianæ stipulationis, & aceptilationis uinculis[b] firmitas iuris innixa est, aut subsequutis secundum leges accōmodandus est cōsensus, aut pœna unà cum his quæ data probautur ante cognitionem[c] causæ, si aduersarius[d] hoc malue=

c ¶ANTE COGNITIONEM. Sed qua ratione hoc? Videret̄ em̄ potius expectandam sententiā diffinitiuā, quū pendente causa, nō uideat̄ data repeti posse, & ideo potius expectandū esse finem, ut qui prius egit, prius dimittat̄[m]. Sed respondendum est, exceptionē rei, qua pœnam dataq; repetit, præiudicialem esse[n]: quū em̄ extīcta sit actio, quæ nō nisi in casum solutæ pœnæ conualescit, prius soluēda est pœna, anteq̄ ulterius ꝓcedat̄. Et hoc est qd' ueteres aiebant: Qui prius agat, prius dimittēdum, si de iure agat, nō de facto, qualis hic, q cōtrauenit in nostro casu, q nō prius de iure agere potest, q̄ pœnam & accepta præstiterit. Quapropt̄ nec ante causa pendere dicit̄, quū constet actionē huic non cōpetere, liqueatq; transactioni eū contrafecisse. Alij aliter uarijs modis dissoluunt, legēq; nostram magis intricant q̄ explanent. Sed an actor hic postq; litē mouere cœperit, & sic aduersus transactionē fecerit, purgare moram possit? Et Bart. non posse censuit, quia statim cōmissa est pœna[o]. Quū em̄ delictum id ꝑpetrando cōmiserit, id est actionē facti intentando: tale crimē grauius est, & secum executionē pœnæ trahit[p]: unde mora dilui non potest. Qd' & Ang. Saly.q; censuere, licet Fulg. Alex.q; cōtra, quoꝝ sentētia tūc defendi posset, quū de delicto ageretur, quod tractū haberet, & adhuc ꝑfectū non esset[q], uel quod negligēdo cōmitteret̄[r]: quod in casu nostra nō est: statim em̄ actor de facto litigās cōsummasse delictum uidetur, quod & lege sequenti traditur[s].

d ¶SI ADVERSARIVS. Id est reus qui transegit, & qui actore aduersus transactionē faciente, repetere data & pœnā potest: ad eum em̄ ex regula ꝑtinet electio remediorū, utrum uelit, agentē exceptione transactionis summouere, an pœnā petere[t]. Alij aduersariū hic actorē ipsum intelligunt, qui anteq; cōtrafaciat, potest uel parere, uel contrafaciēdo in pœnā incidere: qui intellectus defendi potest. Prior tamen magis uerbis constitutiōis applaudit, quæ cum uelin data inferri, satis indicāt actorē ipsum inferre debere, qui ea accepit[u]: ergo eius aduersarius intelligendus est reus qui ipse dedit, ut actionem sibi actor remitteret, et à lite recederet. Non tn̄ negauerim, si actor ipse reo dedisset, quod quandoq; contingit[x]; & reus deinde contrafacere uellet, adhuc le

h l. si unus. §. pe nult. de pact.
i l. 5. §. stipulat. de uerb. obli.
k l. an inutilis. de accept.
l l. quod Seruius l. dedi de cond. ob caus.
m l. qui prior. de iud.
n auth. quæ supplicatio. supra. de prec. imp. offer.
o l. j. §. si rem. de pos. c. j. quid iur. si uasal. feud. ali. recup.
p l. qui ea mente. de fur.
q arg. l. si in l. §. colonus loca. l. sequi. ur. §. item labeo. de usucap.
r l. si cum ancill. ubi Bal. col. pen. j. de incest. nup.
s Purpa. l. sequē. 7. notab.
t l. quod in hære dem. §. eligere. de tributo.
u l. traditio. de ac quir. rer. dom.
x l. si super. sup. eodem.

x gi nostræ

gi nostræ locũ esse, quod Fulg. quoq; tradidit. e ¶ HOC MALVERIT. Magis uoluerit, elegerit'q;. Azo tñ, quẽ Bar. & pleriq; alij sequuti sunt, coniunctim om̃ia hæc remedia reo competere censuit, id'q; tribus ratiõibus. Prima, in odium tam solennem liberationẽ retractantis [y]. Secũda, quia ipso iure sublata est ab acceptilatiõe quælibet actio [z]. Tertia, quia iudex cũ uiderit eum absq; actiõe agere, ex officio suo actorẽ repellet [a], cum nemo absq; actione experiendo audiat̃ [b]. Fortius urget alia ratio, quum eñ extincta actiõe de iure agi non possit, adiectio pœnæ in cũ tantum casum facta censet̃, quo de facto agatur, contemptũ'q; respicit, quo casu & rem & pœnã coniunctim præstari constat [c]. Sed tñ nos supra ostendimus id actum suadẽte æquitate inter partes censeri, ne utroq; remedio & transactiõis & pœnæ reus utatur [d]; & ideo ex eorum mente agi adhuc posse. Nec quicq̃; refert quòd actio per acceptilationẽ sublata sit, quia id nõ extinguit eam æquitatem qua quis utrunq; cõsequi ꝓhibetur [e]. Nec uerum est, pœnã quæ non nisi in casum facti cõmittat̃, ideo contẽptum respicere, & coniunctim cum re exigi: imò si res apud cõtrafacientẽ non remanent, pœnæ nullus est locus, quod Gordiani lege apparet [f]: ubi quia manumissor libertatẽ de iure conferre neqt, nulla incurrit̃ pœna: libertas eñ iuris publici est, in qua non potest actum censeri, ut de facto quis sit liber, quò electio pœnæ ad stipulatorẽ pertineat. At in casu rescripti nostri facilius id actũ in cõtractibus præsumit̃, qui plurimũ ab arbitrio partiũ pendent. Nam quod aiunt Doct. distinguendũ, an partes ad effectum respexerit, uel an stipulator ex tali facto inquietet̃, eius'q; idcirco intersit diuinatoriũ utriq; rescripto est [g]. Quòd si actorem non exceptione rei sed facto iudicis summoueri dicas, q agentem absq; actione audire nõ debet: respondebit, & recte. Ianus aliqs hũc intellectum legi nostræ non conuenire, in qua nihil distinguit̃, an iudex actorem ipse rejiciat, an id minus. Quid enim si non rejiciat? quũ non cogatur non petenti officium impartiri [i]: ut recte Paul. Cast. ait. Sed & ubi lectũ est, si pars ipsa rejicere agentẽ non possit, in re priuata concedendum id iudici [k]? Atqui iudicis officiũ nunq̃; se ulterius extendit q̃; æquitas suadeat [l], hic aũt nullã subesse æquitatem satis ꝓbatum est. Nec probabilit̃ iudicis interest, quòd agi de facto uideat̃, quia quũ semel actio iure competierit, & partium consensus accedat, non debet hac in re scrupulosus esse [m]. Quũ eñ agẽs de facto solũ litigatoris ius ingeret, iudiciũ'q; non sit elusoriũ, nõ debet iudex ex se qcq̃; supplere [n], nisi in manifestaria actoris calumnia [o], quæ hoc casu nulla est, ꝓpter præsumptũ partiũ consensum. Et quum dubiũ non sit, quin ea conuentio ualeat, qua aliqui mutuo promiserint se sententiam, cõpromissum, uel quemlibet contractum non allegaturos, irritũ nullumue esse [p], ut Bart. fatet̃, & receptissimũ est [q]. Cũ'q; talẽ conuẽtionẽ iudex seruare teneat̃ [r], cur nõ & idẽ hoc casu dicimus, quo id à principio tacite actum uideri potest? Qui eñ pœnã apposuerũt, quũ scirent

rit [c], inferenda est.

y arg. l. seq.
z l. stunnis. §. pactus ne. de pact.
a arg. l. qui cum maior. §. si putr. de bon. lib.
b l. si pupilli. §. uideamus. de neg. gest.
c l. si quis rem. de arb.
d d. l. cum proponas
e l. nihil interest. de reg. iur.
f l. ea quidem. ȷ. si mancip. ita fue. alien.
g arg. l. stipulatio ista. §. alteri. de uerb. obl.
i l. non quicquid de iud. Paul. Ang. Are. Alex. hic.
k Bar. l. non solũ §. quãquam de in iur. Fel. c. dilecti filij. col. 4. de except.
l l. quod si Ephesi. de eo quod cer. loc. l. cætera. famil. hercisc.
m l. Iulia. §. quãtum ad exhib. l. si post accept. de rei uend.
n l. posthumus. §. si quis ex his. de inoff. test. l. cum putarem. famil. hercisc.
o Abbas. c. 2. de purg. uulg.
p l. 2. ȷ. commun. utr. usq; iud.
q Ang. cons. 200 A. & B. Alex. cons. 174. Ias. hic
r gl. l. qui habeb. ff. de ma. testa.

utriq; remedio locũ non esse, consequẽter id egisse uident̃, ut altero exacto, alteri locus non sit [s]: hic'q; cõsensus qui à principio uoluntarius fuit, etiã ex postfacto uoluntarius censet̃ [t]. Et hoc modo aduersus Azonẽ defendit̃ ultima ueterum, quæ ab Accursio refertur, sententia, quã'q; & ipsum ꝓbasse uerisimile est [u]: & Pet. Cy. Fulgo. Paul. Cast. Rimin. & nõ pauci recentiores sequunt̃, à qua etiã effectu non dissident Alberti alioꝝ'q; ueterũ hic relatæ opiniões, quas quomodo defendi & ipsæ possint ostendi Paradoxorũ lib. V. cap. XII. Et ex his consequens est, ut q̊ties dubitamus an ex eo quod de facto contrauentũ sit, incurrat qs conuentionalẽ pœnã (de legali eñ à nobis alibi disputatũ est [x]) cõcludamus reguraliter nõ incurrere [y], quia uerba ad ius potius q̃; ad factum referri debent [z]; quũ quilibet actus secundũ iuris dispositionẽ censeat̃ [a], & promissiões cõtrahentiũ, significationẽ uerborũ secũdum iuris intellectũ recipiant [b], non à facto, qa quæ facti sunt, pro nihilo reputãtur [c]. Et illud solum possumus, quod de iure possumus [d]. Vnde & adimplesse conditionẽ non petendi dicit̃, qui ita prouidit, ne de iure petere possit, licet de facto posset [e]. Non procedit prædicta conclusio, quũ apparet aliud à contrahentibus actum, ut qa expressim hoc ꝓtestati sunt [f], uel uerba apposuerunt, quæ ad factum referant̃ [g]. Quod si uerba dubia sunt, sed nõ nisi de facto cõtraueniri poterat, ut in rescripti nostri casu, tũc pœna quoq; cõmittit̃, sed ne stipulator utrũq; habeat, cõuentio facti iuris effectũ habet, quia id actum censet̃. Quod si id actũ uideri nõ possit, ut quia de re tractetur, quæ nõ ex mente partium, sed ex iure publico principaliter pendeat, ut est datio libertatis, quũ tali casu cõtrauentio facti iuris effectũ habere non possit, ne & rem & pœnã qs consequat̃, nullus est locus pœnæ [h].

IMPP. ARCAD. & Honorius Rufino.

SI QVIS MAIOR. a ¶ Constitutionẽ hanc Arcadius Honorius'q; ad Præf. Præt. Rufinum Olibrio & Priminio coss. misit: is est Rufinus quẽ Claudianus poëta improbũ legum uenditorem appellat, duobus'q; libris insectat̃; tametsi mihi uerisimile sit, non tam ipsos Imperatores, q̃; Rufinum huius latorẽ legis fuisse. Siquidem author est Suidas, cui & Eunapius Sardianus, & alij illius ætatis authores consentiunt, Rufinum & Stiliconẽ à Theodosio Imper. Arcadio Honorio'q; filijs suis impuberibus tutores curatores'q; relictos fuisse, è qbus alter, nẽpe Stilicon, occidentis imperiũ, quod Honorio dederat, administraret; alter uero Rufinus Arcadium oriente'q; curaret, atq; ipsos tutores om̃ia rapinis fœdasse, emissarios circũ se habuisse, à qbus clam admonebant̃, si qd usq; gentiũ p̃ciosi pulchri ue esset, & quæ qs feracissima latifundia haberet, cõfestim eñ fictis accusatiõibus p subornatos calumniatores colore aliq̃ iuris, dños priuabãt: quum ipsi iudices essent, ut q in sua manu oĩa iudicia, tam publica, q̃; priuata haberẽt, cernebant'q; subitis imaginibus, repẽtina'q; felicitate Rufini adulatores adeo florere, ut q prius uilissimis officijs addicti, qui'q; tabernis, gradibus, pauimentis purgandis operã præstare solerent,

s l. illud. de acq. hæred.
t l. & ideo. de cond. furt.
Bar. l. de pupill. §. si procurator. de op. no. nunt.
u l. qui filium. § Sabinus. ad tre
x l. fin. sup. tit
y l. continuus. § cum quis l. stipulatio ista. §. quasitum. de uerb. o
lig. §. his igitur in auth. de hære. & falc.
z l. 4. §. condem de re iud. l. nõ putauit. §. non quauis. de contratab.
a l. si duo. de acq. hæred.
b l. si filius. in fi. de cond. inst.
c l. non dubium. supr. de leg. c. nõ præstat. de reg. iur. in 6.
d l. nepos de uer. sig. l. 3. de test. tu. l. eo tempore. de pec.
e l. Mutianæ. de cond. & demon.
f l. fin. ubi Alb. ȷ de act. empt.
g l. lucius. §. tres hæred. ad Treb.
h d. l. ea quidem. ȷ. si man. ita fu. ali.

rent,eius gratia euecti,iam purpurea chlamyde, aureis fibulis, baltheis'q; ornati incederent, quũ ueteres opulente'q; familiæ ad incitas interim redigerent, oĩa ad se trahentibus tutoribus,quod alij metu calumniarum, alij ut nouũ aliquẽ magistratũ adipiscerent, impunitatẽ'q; diripiẽdarum ciuitatũ impetrarent, omia in illos ꝓdigebant: nesciebant'q; Imperatores ipsi harum rerũ quicq;, ut qui omibus libellis edictis'q; promiscue subscriberent, quæ Rufini aut Suliconis noĩa præ se ferrẽt, nec quicq; curabant habebãtue, nisi qđ ex eorum authoritate illis licebat: adeo à parẽtis sui Theodosij ingenio animi'q; uigore degenerauerãt: donec tãdem resipuere, sublato prius impetu militari Rufino, tandẽ & Stilicone, sed non absq; magno malo: nam mox capta est à Gothis Roma, quũ prius obsessa Cõstantinopolis fuisset: ut appareat, horum tutorũ fraude, tanta indole patrum Rom. Imperium, in procliue datum, mox corruisse.

b ¶ SI QVIS MAIOR. Quũ olim iure ueteri, qui aduersus iuratam transactionẽ quicq; fecisset, si dei noĩe firmata erat, nulla efficeret[a] pœna, sed ipsius dei iudicio relinqueret, si per genium uel salutem principis, fustibus subijceretur, Græce'q; ei indiceret προπετῶς μὴ ὄμνυε, id est temere ne iura[b]. Demũ lata est hæc constitutio pœnam indicẽs augẽs'q;, nempe ut is qui aduersus pactionẽ iuratã per deum uel principẽ fecerit, infamia notet, actionẽ perdat, pœnam soluat, rerum ꝓprietate careat, emolumentũ oẽ quod ex cõtractu percepit, amittat: quæ omnia ei cõcedantur, qui ipse obseruauerit. Sed quæ huius legis est ratio? nempe ultio periurij. Vnde apparet cõmentitij, seu ut uulgò dicim9, positiui iuris[c] hãc esse legẽ: ita eñ uisum est legislatori periurium uindicare, cũ aliter ueteres censerent, dei'q; iudicio uindictam permitterent[d]: qui ratio id crimẽ dolo malo cõmissum sinebat inultũ, ut ex respõso Pythiæ uatis ostendit Saty. XIII. Iuuenalis. Sed an id potius ob reuerentiã dei inductũ dicemus? Et non uidetur, quũ hic idem constitutum appareat in eos, qui per salutẽ principis iurant: nisi ita censeamus respectu diuini numinis tum quoq; iuratum censeri, quod uerius est[e]. Sed an hæc lex fauorabilis ideo'q; interpretatione adiuuanda sit? Et Ias. esse fauorabilem cẽsuit, quia ad animæ nostræ salutem ꝑtineat, ut iureiurãdum seruetur[f]. Ego quod ad obseruationẽ iuramenti promissionis'q; attinet, satis id fateor, nempe ut ꝓmissa iurata'q; adimplere qlibet teneat: sed ut pœnas subeat quarũ hic est mẽtio, nõ fauor uerti, sed odium potius uidetur[g]. Et quũ constitutio hæc & correctoria & pœnalis sit, extra uim uerborum nõ est extendenda[h]. Vnde Bar. hic censuit, quũ de maiore loquatur, ad eum minime ꝓducẽdum esse, qui ficte uel iuris interpretatiõe pro maiore fit, quem & cæteri sequũtur. Quapropt̃ nec iure Pontificio, quod ad pœnã attinet, huic
I legi locus est[i]. Admittũt enim Canones purgationem huius more, ne quis in pœnã incidat, lucrum'q; inhonestum existimat quod ex tanto rigore descendit[k], quod Alexander & quidam recentiores tradiderunt, quibus & nos consentimus[l]. Fortius Butrius & Tudiscus censuerũt[m],
II leges secularium etiam ad sacramenti confirmationem pertinẽtes, hodie nullius esse momenti:

a l. nam sufficit. de dolo.
b l. si duo. §. fin. de iure iur.
c arg. aut ut non luxur. uerb. & sacramenta.
d l. 2. ĩ. de reb. cred. auth. decernit. ĩ. de arbit.
e l qui per salutẽ. de iureiur.
f Bar auth. sacramenta puberum. ĩ. si aduers. uend.
g Are. Ri. Tau. hic. Cor. 246. 266 3. Dec. 258.
h l. fi. supr. de sacr. eccl. & auth. ibi.
i 32. q. 1. c. apud. & c. suã. de pœnis.
l c. filij. ubi Abb. & not. de test.
m But. & Abb. c. cum contingat de iureiur. col. 10. uers. unum tamẽ.

quòd ea cognitio ecclesiastici, non autem secularis iudicis sit[n]: at qui cognoscere non potest, nec legem quidem ferre potest, cum ius legem ferendi iurisdictionis sit[o]. Sed ego id fateor quãtum eius obligationis respectu sit, quæ directo ex iureiurando deo ipsi acquiritur[p]; quantum uero respectu subsequẽtis obligationis, quæ parti ipsi ꝓuidet, non dubitauerim, cognitionem seculari quoq; iudici permis-

b SI quis[c] maior[d] annis XXV.

III sam esse[q]. Addit Bald. huic legi locum non esse, nisi aduersus eum qui dolo malo periurium commiserit, tum quia periurium, quod hic punitur, absq; dolo malo ut pœnis legalibus locus sit, nõ committitur[r]: tum quia hic infamiæ nota irrogatur, sed ex culpa nemo fit infamis: quantum enim ad eam irrogandam sit, lata culpa nõ æquiparatur dolo[s]. Secundum quã Baldi sententiam responsum quoq; ab Alexan.[t] extat, hoc'q; modo duram legem interpretatio prudentum frangit: nec me mouent eorum rationes, qui piurimũ ex lata quoq; culpa quãdoq; cõmitti aiunt[u], qui'q; in his qui ipso iure infamia notantur latã culpam dolo parẽ censeri existimãt[x]: quia id ꝓcedere in his legibus posset, quæ correctoriæ simul'q; pœnales non essent, & non tanto iuris rigore inniterent. Nam & plerunq; uidi eos q speciali mãdato principis, sola æquitate attenta, ius
IIII dicere debent[y]: quatenus ad obseruationem cõtractus spectat, propter iuramenti uim legẽ quidem nostrã exequi solitos, quod uero ad pœnas ꝑtinet ceu duram negligere. Quapropter nec rerum proprietatẽ, nec si qua cõmoda inde actor ꝑcepit auferre. Quod geneneraliter in foro con-
V scientiæ seruandũ arbitror, in eo eñ hisce pœnis non est locus[z], quoties supra crimẽ seu maioris delicto sunt. qđ elegãter Decius censuit: etiam si ipso iure infligerentur: quid eñ hoc ad naturalem æqtatẽ, quæ sola totũ illud forum regit[a]?

c ¶ SI QVIS. Quid in muliere? quid in rustico? & cum lex lapsum XXV. annorum requirat, apparet integritatẽ sensus spectari, ut in eã qs cõmittat: & ideo Fulg & Parp. nõ ꝓcedere in muliere qñq; existimauerũt, maxime quũ uerbũ si qs fœminã ĩ rigore isto iuris positiui nõ cõprændat[b]: cõtra Ias.[c] mulieri nõ magis q; alijs succurrendũ cẽsuit[d]. Alij recẽtiores distinguũt, an negligẽdo peccauerit, ut qa nõ adimpleuit cõuẽta, & legi nostræ locũ nõ esse[e]: an uero ꝑpetrãdo, & tũc uerã Ias. esse sñiam. Ego quatenus ad iuramẽti obseruationẽ ꝑtinet, putauerĩ mulierẽ hac lege cõtineri, quatenus uero ad odiũ irratiõabile amissiõis ꝓprietatis & cõmodi, secus esse. Ide'q; in rustico distinguendũ, ut & ei hoc casu sicut nõ paucis alijs succurrat[f]. Sed qd in uniuersitate? Et Ias. uiatorio qdã cõsilio, respõdit in eã legi nostræ locũ esse[g] cõtra oẽs recentiores, quũ uniuersitas qddã fictũ corpus sit[h] iuris intellectu repræsentatũ, qđ alligari piurio nõ põt[i]: quã sententiã & nos seqmur, nisi cũ de uniuersitate maiorum XXV. ann. puta collegio doctorum loqueremur, q oẽs iurassent, et deinde oẽs cõtrauenirẽt[k], nec eñ hoc casu sufficeret, quod maior pars contra ueniret[l].

d ¶ MAIOR. Sed qd si minor iurauerit rati

n c. tuam. de ord. cog. Fel. c. cũ sit. col. 5. de for. cõm.
o l. nulli. ĩ. de sen
p l. debitores. ĩ. de iureiuran.
q c. licet. ubi Pau. Anch. Dom. de iureiur. 6.
r Doct. l. qui iurasse. de iureiur.
s §. suspectus. in stit. de suspe. tut. gl. l. in act. ff. de in lit. iur.
t Alex. consil. 92 & l. fi. in fi. qui sat. cog.
u c. fi. de ali. fi u. patr. c. licet. si de f ud. fu. cont. inter. do et ag.
x l. liberorum. §. notatur. de infã.
y Bart. l. 1. in fin. ut quæ des. ad Guid. Pap. q. 29.
z gl. c. fraternitas. 12. q. 2.
a Bald. auth. ad hæc de usur. col. 2.
b l. 1. §. quoties. de uen. ĩ poss. mit.
c gl. l. cum proponas. supr. eo.
d l. fi. ĩ. de iur. & fac.
e l. 1. §. fin. de ædend.
f l. 2. supr. de in ius uoc. ubi not.
g l. nihil. ad Maced. l. ergo. in fin. ex quib. caus. ma.
h l. mortuo de iud.
i arg. c. Romana. §. fin. de sent. excommun.
k Fely. c. dilecte; de except.
l l. 1. ubi Bald. de mag. conuenien.

one ætatis,uel alia, nō cōtrauenire:an q̄a ætatis
bn̄ficio renūciauit, locus erit legi nostræ? Et re-
ceptissimū est non esse, q̄a qui ita iurauerit,inter
pretatiōe solū legis ꝓ maiore habet[m]:at lex no-
stra pœnalis,in eo q uere maior est, intelligi de-
bet,nō q ficte[n].Sacramentū tn̄ erit obseruandū,
licet pœnis nostræ
legis locus nō sit.
Qua ratiōe cēsue
rūt alij[o]:nec in eo
qdē minore locū
hisce pœnis esse,q
ætatis ueniā impe
trarit[p],lex em̄ no
stra correctoria et
pœnalis,ad talem nō est extēdenda:licet secus ex
aliquoꝝ[q] sententia forte esset,si pœnā solū irro-
garet:qđ nō ꝓbo, nisi quū citra ullā extensionē
interꝑtatio illa assumeret[r].Sed qd si minor iura
uit,sed iā fact9 maior cōtrauenerit? Et dubiū nō
est,hūc casum legis nostræ uerbis nō cōprændi,
quæ si qs maior inqt, pacta iuramēto solidaue-
rit:oportet igit̃ tēpore quo solidet esse maiorē[s].
d ¶ PACTA. Sed an in oībus cōtractibus locū
sibi uendicabit cōstitutio? Et Bart.simpliciter in
oībus pactis ꝓcedere ait: alij gn̄alibus in oībus
cōtractibus,q̄a pacti appellatio gn̄alis est[t].Qua
ꝓpter si in emphyteuseos cōtractu adsit iuramē-
tū,sunt q tradiderint, nō expectari bienniū,aut
triēniū,sed cōfestim post moram cadere[u].Sed &
Mathesyllanus idē in eo q fundū emerit, & pre-
cij reliquā partē certa die se soluturꝝ iurauerit,de
inde cōstituta die nō fecerit,censuit cadere eū à iu
re petēdæ euictiōis[x].Sed tn̄ Rim.hic,& Parp.ali
I ter sentiūt: q̄a ī materia odiosa et pœnali, dictio
illa pactū restringenda est[y]:quā sn̄iam & ipse ꝓ
II bo,quū in lege præcedēti,ubi similis est loquēdi
modus,pactū intellexerim9, qđ de re liq̄da,uel
ante litē conceptū sit,trāsactionē de dubia[z],quæ
interꝑtatio ex natura huj9 rubricæ, sub qua lex
nostra posita est,uerisimilior est[a]. Probat̃ & ex
uerbis legis,dū accepta restitui iubet,quū pactū
III in gn̄e,etiā nulla re ultro citro data,fiat[b] Proba
IIII tur & q̄a aliàs trāsactiōis mētio in lege [illegible]
set[c],quū pactū in gn̄e etiā trāsactione cōprēdat:
nā et in dispositione præsertim pœnali uerba in
V specie potius accipi,q̄ in gn̄e debent[d].Adde qđ
disiūctiua int̃ genus & speciē īproprie posita cen
VI seret̃, & ꝓ expositiua tantū acciperet̃[e],quū tantū
eis natura sit,ut int̃ diuersas spēs collocari debe-
at[f]. Suadet id & ratio,quū em̄ trāsactiōes reuoca
ri fauore dirimendaꝝ litiū lex nolit[g],idc̄q; sit in
pactis,quū uel res dubia ante litē cœptā, uel res
liq̄da potius remittit̃, q̄ qs facti iurgij'q; tædiū
VIII ferre uelit,nō uidetur lex nostra his de casibus lo
quens gn̄aliter ad oīa pacta trahēda esse, in q̄bus
nō est eadē ratio[h].Quæ sn̄ia et ea lege ꝓbat̃,qua
traditū est,illustrē uirꝝ q ꝓmisit iudicio sisti,iura
uit'q; se ita facturꝝ,deinde neglexerit,nō tn̄ in le-
gis nostræ pœnas incidere[i], nec tantā uim iura-
mentū habere,q̄uis ex eo & pars læsa sit,et con-
IX tēpta diuina authoritas,et speciale bn̄ficiū piur9
iā cōsequutus eēt,cui renūciare potuisset[k].Sed tn̄
satius est,in hac re distinguere, ut qđ ad sacramē
ti obseruationē pactū gn̄eralit̃ hic accipiat̃, qđ
uero ad pœnas attinet specialit̃,quū remissio rei
liq̄de fit,uel etiā dubiæ anteq̄ lis sit cœpta.Qua-

m auth. sacramēta.j.si ad uend.
n l.3.§.hæc uerba.de neg.gest.
o Ias.Rim.Dec.consi.258.col.3.
p l.si.sup.de his qui uen.æta.
q Dec.c.ex parte M.supr.de app.
r auth.si captiui.ubi Bald.4.not.supra de epis.et cle.
s l.in delictis.§.si extraneus.de nox.
t l.1.§.1.de pact.
u Bal.Fel.c.querelam.de iureiu.Alex.consil.85.non puto.
x Math.not.51.
y c.odia.de reg.iur.6.
z Bal.Rim.Moder.supr.l.prox.
a arg.l.imperatores.de in diem.ad l.si super.supr.eo.
b gl.3.l.mancipia.j.de seruis fug.
c l.si quando.ff.de leg.1.
d l.hoc legatum,ubi Bar.de leg.2.
e supr.l.preced.l.2.ff.ad l.Aqu.
f l.1.de reb.dub.
g l.fratris.supr.eod.l.quod si deferente.de dol.
h l.adigere.§.quamuis.de iure patr.
i l.pen.j.de dig.
k arg.l.eum qui de iureiur.

aduersus pacta[d] uel transactiones, nullo cogēte imperio[e], sed libero arbitrio, & uoluntate confectas, putauerit[f] esse ueniendum: uel interpellando iudi-

propt̃ Matthesyllani decisionē arbitror uerā nō
esse,et in emphyteuta Ias.rectius tūc cēsuisse[l],quū
tradidit ꝓpter iuramentum nō ideo ante termi-
num ex mora cadere.
e ¶ NVLLO COGENTE. Si igit̃ præcepto
iudicis uel municipalis statuti iussu qs coactus
trāsegerit, nec tūc
legi nostræ erit lo
cus: idc̄q; Bart.cē
suit si cōpromissū
fuerit, et id em̄ ad
litis decisionē ꝑti-
net,& pacti appel
latiōe ꝓprie com-
prænditur[o].Sanè
q̄ties iussus tā præcise additus esset,ut ei renūcia-
ri à partib9 nō possit,nō est dubiū cōpromissum
necessariū cēseri partes'q; uideri metu legis com
promisisse[p],& ita Decij Rim.'q; sn̄ia defendenda
est[q]:nō em̄ spōte factū id dicit̃,ad qđ cogi qs po
tuit[r].Si uero ei legi renūciari potuit,tūc secus es-
se,nec uideri metu legis qcq̄ factū[s].Quo casu Sa
ly.Alex.'q; opinionē seq̄r:quo fit ut si statutū cō-
promitti solū iubeat,casu quo aliq̄ partiū petie-
rit respectu petētis coactio nulla cēseat̃[t],nisi quū
id ab eo factū appareat, ut aliū ꝑoccuparet:suffi
cit em̄ qđ uerisimilit̃ dubitauerit cogi[u]: ī dubio
tn̄ fit interꝑtatio, ut tale statutū locū habet ita de
mū,si pars petierit cōpromissum[x],nā cōiter non
nisi spōtanea uolūtate cōpromitti solet[y].Idē dicē
dū ut uoluntariū uideat̃ cōpromissum, q̄ties qs
cōpromisit ijs in casibus, in q̄bus statuto locus
nō erat,ut q̄a in tp̄e petitum nō fuisset cōpromis-
sum[z],uel q̄a res esset clara & liquida[a]: nulla em̄
nec his casibus potest esse coactio.Sicut & quum
quis spōte sententiā arbitri homologia sua iura-
tus approbauit[b]: qđ Fulg. Alex.'q; tradiderūt:
nec em̄ statutum iubēs cōpromitti,ideo iubet ho
mologiā seu ratihabitionē addi.Postremus igit̃
hic spontaneus actus, præcedentis compromissi
coactionē diluit, oīa'q; spōte uident̃ celebrata[c].
Qua tn̄ in re Ias.Aret.Rim.'q; dissentiūt,q̄m hæc
lex cōiunctim duo req̄rit, & pactū ipsum spōte
initū,& etiā iuramentū. Vnde alterū nō sufficit[d],
nēpe iuramētum spōte præstitū,homologiaue.
Sed ego et hoc casu secūdū supradicta distiguo,
ut quod ad iuramenti obseruationē attinet, pri
or sententia uerior sit,quod ad alias pœnas,po-
sterior præualeat.
f ¶ PVTAVERIT.Quoniā cogitatiōis pœnā
nemo patit̃[e],necessariò id uerbū ad effectū refer-
tur[f],merito'q; subijciuntur tria gerundia,tripli-
cem contrauentionis actum significantia[g]. Pri-
mus est, qui interpellando iudicē fit,quod Pau-
lus Cast. & Ias. interpretātur post libelli oblati-
onē citatæ ipsi parti factā. Contra Alex.& recen
tiores alij,tanq̄ odio periuri inductū sit:merito
ergo quū in lege nulla sit citationis mentio, sub
audiendum nihil est. Ego propter æquitatē prio
ris sententiæ nō arbitror à Castrense Iasone'q; di
scedendū, quū em̄ sola iudicis interpellatio nul-
lum parti damnū adferat, iniquū est huiusmodi
ex facto in pœnam quenq̄ incidere[g]: nec Alex-
andrum adiuuat interpellationis uerbum, q̄m
parte citata intelligi solet[h], quū in iudicijs quæ
parte non citata gerantur, pro nullis habean-
tur[i]. Ego apud ueteres scio duplici modo solitū
fuisse

l Ias.l.2.4.q.de iure emph.
o l.2.de arbit.
p l.4.de reg.iur.l.Titia.in fin.ad l.falcid.
q consil.24.& Dec.c.cum.M.
I col.16.
r l.2.ubi Doct.supr.eod.
s Inn.c.cum.M.de const.Bart.l.huiusmodi.§.cum
II pater.de leg.1.
t l.1.j.de his qui Parp.hic.
u gl.l.nouissime.quod fal.tut.aut.
x gl.l.uniuersa.j.de prec.imp.of.
III
y Fel.c.fin.de re iudic.
z Ang.l.cum hi §.si cum his.ff.eod.
a Bart.l.post rē
IIII ff.eod.
b arg.l.ne in arbitr.j.de arb.
c l.2.j.quod met.cau.
d l.si hæredi plures.de cond.inst.
e l.cognitionis.de pen.
f l.fi.de rer.di.
g Bar.de æden.in Rubr.l.fin.de rer.di.
g l.pen.j.de fal.
h l.à præcedente j.de dil.l.1.in fi.j.de nat.lib.
i l.de uno.de re iud.

fuisse lites institui, aut interpellatiõe iudicis denunciationeq́ subsequẽte, aut principalis rescripti æditione, qđ etiãnum in Theodosiano Codice apparet[k]. Hodie lege Iustiniani hæc abolita sunt[l]. Illud cõstat ex sola citatiõe, q̃ absq́ iudicis mandato facta fuerit, nõ esse his pœnis locũ, qđ ferè oẽs ꝓbant[m].

Secundus modus est, cum supplicando principi quis contrauenit: qua in re eadẽ potest esse dubitatio, & ideo Cast. & Iason ita demum nocere supplicationẽ aiũt, si ea actor ipse usus fuerit[n]: nam & q iudicẽ ĩpetrare sub pœna ꝓhibetur, in pœnam tũ demũ incidit, quũ ĩpetratione uti cœperit, reumq́ conuenerit[o]: qđ & Card. r̃ndit[p]: iniquũ em̃ esset eũ plecti, qui adhuc aduersarium ullis laboribus nõ fatigasset, uexassetue[q]. Contra tñ Alex. & pleriq́ recentiores, eadẽ ratione, nempe, qa lex hæc nimis restringeretᷣ, & quia ꝑiurium cõmittitᷣ etiã absente parte, quũ principaliter patretᷣ in deum[r]. Ego qđ ad pœnas attinet: magis Paulo adhæserim, nec me mouet qđ edictum p̃toris aduersus eũ, qui ius iniquũ impetrauerit locũ habeat, etiã si eius iuris usus nullus accesserit[s]: qa id opinor intelligẽdũ, dũ tñ in actis & cõsequẽter parte uocata[t] talis ĩpetratio ꝓducta sit: nõ em̃ potuit qs cogi ut ꝓduceret. imò ante ei ĩpetrator renũciare etiã in aduersarĳ p̃iudicium potuit[u]: tametsi frequẽtius Docto. aliter illud respõsum exponãt, nẽpe, ut speciale illud in odiũ ĩpetratoris sit[x]: qui crimẽ saltẽ quantũ sit iudicis respectu cõsummauit, qđ in nostro casu diuersum est. Sed qd si is, qui pontifici supplicauit in p̃cibus mentionẽ iuramenti fecit, petĳtq́ eius sibi gratiã fieri? Et Car. r̃ndit[y]: in pœnas huius legis nõ incidere, qui nõ nisi licito modo cõtrauenire uoluit, id est authoritate Pontificis, qui iuramentũ remittere põt[z]: idq́ & Ias. autumauit, sentitq́ & Accur. etiã quũ à principe seculari petita est licẽtia cõtraueniendi: nec em̃ dubiũ est hoc iure solitos ĩperatores à iuramẽto absoluere[a]. Sed quid si anteq́ qs cõtraueniat episcopũ adeat, tẽporariãq́ dispensationẽ ut litigãdo audiatᷣ impetret[b]? Et quũ hodie hæc dispensatio etiã parte nõ citata cõcedi ab episcopo ea ex causa soleat, ut interim agnosci possit, an iuramentũ licite p̃stitũ fuerit[c]: uidetᷣ pœnas legis nostræ cessare, q̃ in ꝑiurĳ odiũ cõcedunt: at hic ꝑiurus nõ est, nisi quũ deinde apparuerit licitũ fuisse iuramentũ[d]. Sed quid si quis hodie principi seculari supplicauerit, mẽtionẽq́ iuramẽti fecerit, et is rescripto suo ius cõtraueniendi cõcesserit? Et putauerim quidem pœnas ab hac lege cõstitutas tollere eum rescripto suo posse[e]: tñ periurum censeri, & his pœnis plectendũ, quibus leges pontificiæ periuros damnant: potest em̃ princeps hisce pœnis, q̃ parti concedunt, derogare[f]. Quod si princeps simpliciter iudicem dederit, receptissimũ est, nõ uideri aduersus hasce pœnas quicq́ indulsisse[g]. Sanè ꝑpetuum non est, ut ex iudicis interpellatione, uel supplicatiõe, etiam citato aduersario quis in pœnam incidat: sed stipulatiõis pœnalis uerba inspicienda sunt. Quid em̃ si quis ꝓmisit nõ petere, & si petierit, promittit centũ? nõ prius committetur pœna, q̃ litem cõtestatus sit: ante em̃ ꝓprie non dicitᷣ petere[h]: qđ & ferè omnes hic tradiderunt, nec hæc sentẽtia legi nostræ aduersatur, quæ eũ plectat, qui cõtrauenerit: at si quis promisit nõ petere ante litem cõtestatã, non dicitur cõtrauenire, ergo nec pœnæ legis nr̃æ locꝰ est. Quid itẽ si qs ꝓmisit qđ Titius ratũ habebit? Intelligentur hæc uerba quæ de facto alterius concipiũtur, quod ratum habebit, de iure[i]: unde si de facto cõtrafecerit, nulla cõmittetur pœna: qđ Alex. hic censuit. Secus si geminatis uerbis ratũ firmumq́ habiturum promisit[k]. Nam & illud constat, ut quis in pœnam legalem incidat, nõ sufficere primum cõtrauentiõis actũ, sed expectandam esse sententiam[l]: quod secus est ĩ legis nostræ casu, idq́ speciali iure propter peierantis odium.

cem, uel supplicando principibus, uel non implendo promissa[g]: ea aũt inuocato[h] dei omnipotẽtis nomine, deo authore solidauerit, nõ solũ notatᷣ infa-

g ¶ NON implendo ꝓmissa. Postq́ tñ iam incidisset in morã, nõ em̃ absq́ mora locus est pœnæ[m]: quid em̃ si iusta aliqua causa euenisset, quæ eum excusaret[n]? quid si uterq́ fuisset in mora? cõpensarent em̃ mutuã culpam[o]: quid si præcepto iudicis territus ꝓmissor, non obseruasset[p]? Quod hic latius Ias. attingit. Fortius putauerit aliquis, si quacũq́ credulitate facilitateue nimia reus soluere neglexerit, ei aduersus pœnas huius legis succurrendũ esse: quũ supra Baldi cæterorumq́ s̃niam approbauerimus, qui legi nostræ locũ nõ esse, nisi aduersus eũ, qui dolo malo parere detrectauerit tradiderunt: at clarum est, ab huiusmodi dolo legitimã esse ex facilitate, credulitate, imperitiaq́ excusationem[q], si Iasoni credimus, quẽ & ego sequor, quũ in his cõmittimus, quæ solo ciuili iure, non etiam naturali prohibita sunt[r].

h ¶ INVOCATO. Quid si aliquis simpliciter promisisset, sub fide sua se daturum? Et sciendum, fidem proprie diffiniri, ut sit dictorum cõuentorumue constantia & ueritas: dicta, quod fiat quod dictum est[s]: ut M. Cic. & D. Aug. tradiderunt. Vnde & facta fides iudici dicitur, quãdo probatũ ei est, uera esse, quæ affirmata sunt. Hinc rubrica de fide instrumentorum. Inde etiã factum est, ut quũ ueteres illi Christiani ea quæ de Christo commentarĳs Euangelistarum prodita erant uerissima ducerent fidẽ appellarent[t]: id est ut Lucas ait πεπληρoφoρημένων ἀσφάλειαν nempe compertissimam ueritatis certitudinem. Igitur si quis promiserit per fidem Christi, uel ꝑ religionem fidei, dubium non est eum iurasse censeri, qui promissionem suam hac religione firmauerit[u]. Quod si simpliciter promisit sub fide sua, ambigue loquitur, an de fide Christi, an uero de suæ promissionis cõstantia intellexerit: & ideo quod ad promissiõis obseruãtiam attinet, tutior capienda est præsumptio, qua anima magis consulatur, ut scilicet iurasse censeatur[x]: quãtum uero respectu pœnarum sit, secus arbitramur: debet enim fieri interpretatio pro promittente[y]: ut cõfessionis uerba ambigua, secundum confitentis intentionem declarentur[z]. Sanè &

k Rub. de denun. l. post celebratã.
l §. appellamus. Inst. de act.
m arg. l. quamuis de in ius uoca.
n l. libertas. 2. de in ius uoc. Alex. consil. 34. 1.
o c. cæterum. §. uerum. de rescr.
p Card. cons. 27.
q gl. cle. 1. uerb. ac restit.
r glo. c. quoties cordis. 1. q. 7.
s l. 2. in princ. qđ quisq; iur.
t c. quoniam contra. de prob.
u c. ex conquæstione. de rest. spol. ubi Doct.
x Alex. Ias. Dec de leg. 3. I
y Card. cons. 22.
z arg. d. c. cæterum. de rescr. II
a l. adigere. §. fi. de iur. patr. l. quæ sub conditione. ff. de cond. inst.
b Old. cons. 120. Anch. 18. Paul. 217.
c c. 1. ubi Fely. de iureiur. III
d Bal. l. hæc scriptura. de cond. et demon.
e gl. hic.
f Butr. Abb. d. c. cum. contingat. Socyn. consil. 66. col. pen. 1. Card. cons. 32. col. fin.
g Sal. Alb. Fulg Alex. I

h l. amplius nõ peti. rem rat. hab.
II
i l. si sine. §. cum autem rẽ rat. ha.
k glo. l. id quod pauperibus. sup. de episc. & cle. III
l l. qui cũ maior. §. accusasse. de bon. lib. l. Pap. §. meminisse. de inoff. test.
m l. si duo. §. fin. ubi Bar. de const. pec.
n l. quod te. si cer pet. ubi Doct.
o l. uiro. sol. mat.
p l. fin. de leg. cõmiss. l. imper. ad muni ip.
q l. igitur. §. põt de lib. caus. l. 2. §. si quis ignorans. ad Sill.
r l. 1. de abig. l. antepen. ſ. ad l. fau. de plag. ubi Ang.
s l. 1. si cert. pet. l. Græ. c. de fideiuss. §. uẽd. in inst. de rerum diui.
t supr. de summa trin. et fid. cath.
u c. 2. de fid. Abbas c. ad aures. quod met. cau. Doct. c. cum tempore. de arb.
x gl. c. 1. de seru. Doct. hic cõmuniter. Spec. tit. de arbitr. §. fin.
y l. quicquid de de uerb obl.
z c. si quis intentione. de iud. Io. Fa. inst. de act. §. itẽ si quis postulant. Cors. rubr. de iureiur. q. 7.

eodem modo distinguendum arbitrarer, quū quis se daturum in uerbo ueritatis spepōdisset, & id enim uerbum ambiguum est[a]: nec ad iuramentum, nisi interpretatione quadam referri potest, quod alibi aduersus Bal. disputauimus[b].

i ¶INFAMIA. Casus hic est specialis, quo periurus infamia notatur, quum in cōtractu iurauit, & se non contracturum spepondit. Regulariter enim periurus infamis non est[c]: quum in edicto ꝑtoris nihil de tali cautū sit[d]: testis igit̃ qui falsum pro testimonio dixit, nō ideo ex ipso periurio ipso iure infamis est[e]: nā & scholasticus, qui iurauerit parere rectori, si id nō seruet, infamis nō est, qa in contractu non iurauit. Sed & qui iurauit soluere usuras, ꝓmissione neglecta, periurus quidē dicitur, infamis tñ non est[f]. Illud quoq; constat licet infamiæ pœna ipso iure in casu legis nostræ subeatur, necessariam tñ deinde iudicis declarationem esse[g]: quid em̄ si iusta causa ductus iste cōtrauenisset[h]? Sed quid si contrauenit quis sub iudice, qui ex statuto ꝓnunciandi quidē in causa pecuniaria ius habet, de īfamia ceu grauiori causa nō possit? Et putarem necessario maiorem iudicem adeundū, qui infamē eū effectum esse declaret. non em̄ is iudex casum infamiæ sententia sua omittens, eum ideo absoluisse credi potest[i]: quū id ad eius cognitionē non pertineret, quare & reseruatio omnis hac in re superflua fuisset[k].

mia[i], uerū etiā actione priuatus[k], restituta pœna[l], quæ pactis probatur inserta, rerum proprietate[m] careat, & emolumento[n], quod ex pacto uel transactione

k ¶ACTIONE priuatus. De triplici actione hic intelligi potest, & in primis de actione quam hic ex ipso contractu iurato habuisset, & ita aliq interpretant̃, quoniā respectu aliaꝝ actionum quas ex cōtractu hic habuisset, nullam incidere in pœnam debuit[l]. Sed hic intellectus non omino cōuenit, quū em̄ ex transactione agere neque at, qui ipse nō adimpleuit[m]: hic'q; nō adimpleuerit ab agendo repellitur: non in pœnam, ut hic dicitur, sed iure cōmuni[n]. Aliter ergo intellexit Accur. quē cæteri sequunt̃, ut actione priuetur, nempe ꝑsonalis, super qua transactū erat, quæ qdem transactio ipso iure eā nō perimebat[o]: nūc aūt in pœnam perempta censet̃. Ego etiā de actione in rem intellexerim, quæ si transactione trāsmissa sit, non tñ ipso iure ꝑempta est, nec amissa ꝓprietas[p]: sed tñ demū amittitur, quum quis aduersus iuramentū facit: & hic sensus sequentibus uerbis, dū de rerū ꝓprietate lex loquit̃, cōtrauenit. Annotant'q; hic aliq, à iureiurando pactū nudum iure nostro uestiri muniri'q;, ut actioni sufficiat: qđ defendi potest, quoties pactū ad decisionē litis spectat: unde & ex decisorio iuramento actionē oriri cōstat[q]: sic et ex pacto nudo cōꝓmissi iurato actio nascit̃[r]: ut merito idē quoq; in nostro casu dicendū fuerit. Sed tñ hanc sñiam pleriq; nō ꝓbant, quos & ego sequor: qm̄ id specialiter inductū est in iuramento liberti, qui libertatis causa iuret[s]: quo casu excepto, nunq; iuramētum conuentionē nudam actionis causa fulcit[t]: nec lex nostra quicq; obstat, quin potius efficaciter sñiam nostram adiuuat: quū em̄ priuari actione ꝑsonali, super qua transactū fuerat, eum qui contrafacit, dicat: apparet, ex ipsa transactione, q;uis iurata, nō fuisse adhuc eā actionem peremptam: qđ falsum esset, si pactū iureiurando uestiretur, id em̄ sicut & stipulatio ipso iure ꝑcedentem actionē perimit[u]. Rursus, nec nos mouet qđ pœnam pactis inclusam peti posse hic dicit̃: quia hanc uim iuramēto tribuere nō possumus, quum pœna ipsa iurata nō fuerit: loquit̃ em̄ lex nostra, quum super principali q̃stione iuratū est: sequit̃ ergo ut pœna alia ratione peti possit, q; iuramenti. Vnde intelligendū uidet̃ per stipulationē pœnam ꝓmissam fuisse, quia q;uis principalis q̃stio nudi pacti finibus staret, solebant tñ ueteres pœnæ subiectæ stipulationē addere[x]: qđ recte hic Alex. & nō pauci alij censuerunt: quum alioqui pœna ex pacto deberi non possit[y]: iure tñ Canonico, in Pontificio foro dubiū nō est, ex pacto iurato agi posse[z]: qđ ad forum quoq; ciuile producendum esse, apud alios disputatum extat[a].

l ¶RESTITVTA pœna. Doctores restitutā interpretātur, id est datā, qđ exemplo nō caret[b]: quū em̄ pœna soleat in instrumentis addi, ut id qđ interest ad certā æstimationē deducat[c]: dicit̃ restitui, quia iā creditoris interest eā habere[d], nā & crassiore minerua, id qđ interest pœna appellatur.

m ¶RERVM ꝓprietate. Supra exposui de eo intelligendū, q actionē in rem remisit, qui'q; sola exceptiōe submoueri potest, qa ꝓprietatē habet[e]. Alij tñ aliud exemplū adducunt, ut quū cōuentus rei uendicatione ꝓmisit actori dño rem restituere, dum tñ aliqd prius sibi ab eo ꝑstaret, iurauerit'q; ille se præstituꝝ, si em̄ neglexerit, dominiū amittet. Alij etiā hāc hypothesim fingūt, uendidi Titio iuratus fundū meū, deinde alteri, & tradidi: ualet prior uenditio, censeor'q; priuatus dñio: & ideo in secundū emptorē ꝑ traditionem illud trāsferri nō potero[f]. Sed id exemplū crebriore doctioꝝ calculo nō ꝓbat̃, quia lex nostra in actione in rem ꝓprietate'q; loq uidet̃, quæ ꝓpter exceptionē effectu iam inutilis erat[g]: scrupulositatem'q; illam iuris solū aufert, ut absq; exceptionis obice reijciatur periurus.

n ¶EMOLVMENTO. Id est utilitate ex cōtractu proueniente, ueluti si sibi aliquæ species uel certa summa data sit, quum ipse uice mutua remiserit actionem, iurauerit'q; aduersus ea non facere: si em̄ periurium arguatur, species ipsas uel summam restituet, emolumento'q; illo carebit, ut Accur. ait. At Methesillanus[h] generalius intelligit, ut si fundi emptor iuratus uenditori certa die residuum precij promiserit, deinde non soluerit, de euictione actionem amittat. Quæ sententia nobis non placuit: nam & actio de euictione emolumenti contractus non est: aliud'q; est emolumentum, id est lucrum & utilitatem non consequi, aliud damnum facere[i], & ea amittere, quæ ex natura contractus sibi debentur[k]. Quo fit ut minus eorum opinionem probem, qui eum qui iuratus Titio uendidit, deinde alteri amittere dominium tradiderunt, Titioque acquiri

a gl. c. qui scādalisauerit. de reg. iu.
b Bal. Rubr. ī. res inter ali.
c l. quoties ī. de dig. lib. 12.
d l. 1. de his qui not. infam. Doct. c. testimo. de test.
e l. Ludus. de his qui not. infā.
f c. debitores. de iureiuran. Fel. d. c. testimonium.
g c. cum secundum. de hære. 6.
h c. querelam. de iureiuran.
i Bar. l. si plures. de fideiuss.
k Bar. l. à præcedente. ī. de dila.
l l. 1. §. qui aduersus. de postul.
m l. cum proponas. 2. supr. tit. 1.
n l. iurisg. de pac
o l. siue apud. supr. eod.
p l. si super. in fi. supr. eo. gl. l. stipulatio ista habere. de uerb. oblig.
q Ias. l. iusiurandū. quod excon. de iureiura.
r l. ne in arbitris l. cum antea uer. exceptis. ī. de arb
s l. ut iuris. de ope. lib.
t l. si quis pro eo promiserit. ubi de fid. instr.

u l. si unus. §. pactus ne. ff. de pact.
x l. 2. de arbi. l. præmissis. supr. e.
y l. quamuis. ī. de usur. l. seruus. ea lege. ff. de ser. export.
z c. 1. de pac. c. cum uenissent. de inst.
a Cor. auth. sacrāmenta. quæst. 14.
b l. 1. quorū leg. Ias. rubr. sol. mat. col. 5.
c l. fi. de pret. stip
d l. nouissima. ff. iud. sol.
e d. l. siue apud.
f l. quoties. de rei uend. ubi Ias. 1. q.
g d. l. siue apud.
h not. st.
i l. fin. ī. de eod.
k gl. l. pacta. de contr. empt.

illa fuerit consequutus: itaque omnia eorum mox commoda [o] deputabuntur eis, qui intemerata pacti iura seruauerint [p]. Eos etiam huius legis uel iactura dignos esse iubemus uel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, salutem principum confirmationem initarum iurauerint esse pactionum.

IMPP. LEO ET *Anthemius* Erythrio *Præf. Præt.*

SI ex falsis instru=

quiri, nec iam aduersus Titium ad precium agi posse: huic enim casui nec uerba nec mens legis nostræ cõueniunt. Melius Seuerinatis exẽplum forte quadrabit, aliquis trãsigẽdo iurauit se aureos LXX. æquis portiõibus VII. annis soluturum, & uno anno nõ soluit, hũc confestim conueniri ut totum præstet posse ait [k]: sicque tẽporis emolumentum pdere: qua in re ego dubito, quũ em̃ dies pars sit summæ [l]: ex hac lege non constat piurum in eo puniri, ut plus p̃stet q̃ pmiserit [m]. o ¶ MOX commoda. Annotant hic plerique pœnas hasce omnes ipso iure cõmitti [n]: qđ indubitatum est in infamiæ pœna, itemque in actionis priuatione, q̃ nullã exequutionem facti requirunt [o]: maior difficultas in alijs pœnis est. Sed tñ receptius uidetur & uerius, paris causæ oẽs esse, et ipõ iure ĩ has quoque incidi [p]: tametsi declaratio iudicis necessaria sit [q]. Hincque infertur, purgationem moræ non concedi, quũ ex dictione mox appareat executionẽ ipso iure fieri [r]: & ita est receptissima opinio, quã & ipse in casu legis nostræ ppter dolum peierãtis sequor: alioqui me nõ latet, dictionẽ mox in iure ἐν πλάτει accipi, nec illud modicũ tempus excludere, qđ diluendæ moræ causa concedi solet [s] Sed maior est ambiguitas in eo, q extra casum huius legis iurato pmiserit, & non soluerit: an si is doli reus non sit, purgare morã poterit? Et Ias. censuit idẽ esse, nec purgationẽ admitti [t]: nã (inquit ille) iuramentum uim litis contestationis itẽque nouatiõis habet [u]: at post litẽ contestatã, uel nouationem factam dilui mora non potest: sed hæc ratio in iuramento qđ litis decidendæ causa p̃stitum esset utique defendi posset, hoc aũt qđ quis contractus confirmandi causa subijt, futurãque obseruationem respicit, nihil cũ litis contestatione nouationeue habet cõmune [x]. Ego Petri Besutij sñiam sequi malim, purgationẽ hoc casu admittentis. Et in primis sciendũ est, receptissimum esse, quoties iusta ex causa quis impeditus fuit, quominus iu- I rata p̃staret, circũscripta mora debitorem admittendum [y]: iusta enim causa excusat à mora, & in eius sequelam à piurio [c]. Rursus & illud sciendũ est, eum qui iurauerit insulam facere, purgando II magis adimplere qđ iurauit, q̃ nõ purgando [f]: iurauit em̃ facere, non aũt id qđ interest præstare, & ideo quũ purgatio non aduerset uerbis iuramenti, debet admitti [g]: nec ab hac sñia Bar. dissidet, si thema quæstionis, quã ille proponit, recte perpendat [h]: superest igitur solum probabilis dubitatio, cũ ex purgatione moræ quis uer- III bis iuramenti aduersaretur, & adhuc cũ Besutio sentio, qa specialiter in casu legis nostræ ppter dolum aliud constitutum est: & quia purgatio moræ ex æquitate inducta est [i]: quã æquitatem iuramentũ non tollit, sed adiuuat potius [k]. Accedit his, qđ iuramentum ad pontificiũ forum rem trahere solet [l]: at in eo receptius est purgationi moræ locũ esse, legisque nostræ rigorem non attendi [m]: quæ oĩa nos alibi diffusius tractauimus. p ¶ SERVAVERINT. Hic annotant oẽs eandẽ iusiurandi uim esse, q̃ & illius clausulæ, rato manẽte pacto, ut utrunque & principale & pœnam consequat, qui cõuentioni paruit: qđ an gñaliter in omnibus contractibus iuratis uerum sit, supra à nobis disputatum est: q em̃ iurat fundum dare, & si non dederit promittit cẽtum, nõ nisi in defectum prioris pmissiõis ex ui uerborum pœnã promittit, à qua propria uerborum significatione etiã iuramentũ interpretationẽ recipit [n]: ut merito specialiter id in pactis trãsactionibusque introductũ uideri possit, q̃ ad finẽ litium ptinent. Debet aũt ille, q ad hasce pœnas agit ex parte sua omino adimpleuisse, ut hic dicit, & in eo se cautum p̃stare, ut id pbet [o]: qđ plerique hic tradiderunt: adeo ut si uel in minima re defecerit, bñficio huius legis frui neqat [p]: quia uerum est, intemerata pacti iura non seruasse: unde & si uno capite non fuerit seruatum, perinde erit, ac si in nullo prorsus seruatũ esset [q]. Sed qd si pmissor ipse, qui ad pœnam cõuenit, in re minima peccasset? Et quũ supra censuerim, non incidere in pœnã huius legis, nisi qui dolo malo cessauit, putauerim ex minima re p̃sumi potius incuriam, errorẽmue, q̃ dolum [r]: ideo pœnis legis nostræ locũ non esse. Quòd si is, qui ad hasce pœnas agere potuit, residuũ cõtractus adimplendi causa simpliciter recepisset, an renũciasse pœnis censebitur? Et sunt qui censeri crediderint [s]: quæ sñia æquissima est. Sed quid in eius, qui transegit hærede dicemus? Et si ex delicto authoris sui, qui ipse non obseruauit, conueniat, traditũ est, pœnas oẽs tanquam pecuniarias exigi ab eo posse [t]: quæ uero infamiam irrogat personam authoris nõ egredi [u]. Quod si ex pprio delicto cõueniatur, nullũ legis nostræ pœnis locũ esse: qa quũ ipse nõ iurauerit, nõ potest ceu piurus puniri [x]: quantũ uero ad principalis cõtractus obseruationem, tenebit, qa talis iuramenti effectus ad hæredẽ trãsit [y]. Atque ita Ang. [z] Paulique, à recentioribus dissentientiũ, responsa interp̃tor. Sed nunquid aduersus singularẽ successorẽ trãsibit ex hac lege actio? Et quũ is, q cõtrafecit ipso iure dominio priuet, idque alteri applicet, satis putarim, utiliter rem uẽdicari, aduersus hmõi successorẽ posse [a]: tametsi hac in re dissenserit quandoque Alex. [b]

SI EX FALSIS. ¶ Transactio quæuis iurata retractatur, quatenus causa falsi instrumẽti celebrata est. Unde apparet si eiusmodi fuissent ea instrumẽta, quæ ad uictoriam nihil facerent, qđ eorum p̃textu factũ esset, nõ retractari, idque I Suzarius, Alex. & aliqui recentiores pbant, qa

uani

k tractatu trans. quæst. 15.
l §. plus. inst. de act.
m l. statuliberos. §. stichus. de statulib.
n auth. incestas. ĩ. de incest. nupt.
o arg. not. l. fin. ĩ. loc. Bal. Paul. Saly. hic.
p l. iam hoc iure. de uul. g.
q c. cum secundũ de hæred. l. eius. de iure fisc.
r l. qui ob rem. de cõdi. ind.
s l. ratum. l. quod dicimus. de solut. Bal. l. cum anil. col. fi. ĩ. de incest.
t Ias. l. si insulã. de uerb. obl.
u l. nam et postea §. si is qui temporali. de iureiur. l. qui iuraß. eo. tit.
x Ias. l. si pecuniam. col. 8. de condi. ob caus. Dec. c. 1. de iud. col. 29
y Imo. d. l. si insulam. Ang. d. l. et si post. Dec. cons. 138. col. fin.
e l. 2. si quis caul. fi. qui sat. cog.
f d. l. si pecuniã.
g c. ex parte tua. de cler. non res.
h Bart. d. l. si insulam. q. 5.
i l. si seruum. §. acq. de uerb. ob.
k c. & si Christus. de iureiur.

l c. fin. ubi Ioan. Andr de fo. cõ. 6.
m c. suam. de pœ. c. potuit. de loc.
n c. pen. extr. de iureiur.
o Cor. cons. 246 in 3.
p l. pen. ĩ. de his quib. ut in di. Doct. auth. qui rem de sac. sanct. eccl.
q Paul. cons. 188. uidetur. col. 1.
r l. quamuis rationes. de cond. et dem. Ias. d. auth. qui rem.
s l. post diem. de lege commiß.
t l. 3. §. quod autem. quod quisque iur.
u l. Caius. in fin. ad Sylla.
x c. ueritatis de iureiur.
y c. cum à nobis 2. in fi. de senten. excom.
z Ang. cõs. Pau. 67. Mod. hic.
a l. cum uender. de pig. act.
b Alex. cõs. 92. 1.

uani timoris nulla est habenda ratio[a]. Idq́; Alberi. censuit, quũ hæc instrumẽta in iudiciũ ꝓposita nõ fuere, sed credidit aliqs, simplici aduersarij sui iactationi[b]. Sed hæc ego interꝑtatione tẽperanda arbitror, ut legi nostræ locus sit, si instrumenta nõ omino aliena à causæ uictoria essent, sed qualitercunq; adminicularentur[c] uerisimiliterq́; inde timere quis potuit deteriorem litis suæ conditionem fieri. Nec credibile est eum sola iactatione cõtentũ fuisse, penes quẽ re ipsa falsa instrumenta reperiunt̃: quinimò q̃uis in iudicio ea nõ exhibuerit, potuit trãsigens decipi, & sibi timere, quũ sciret facillimũ aduersario fore, ut ea exhiberet[d]. Et licet nulla sit metus ratio, q in constantem uirꝫ nõ cadat, tñ in dolo aliud uidet̃. Nemini em̃ dolus suus ꝓdesse debet, qđ alibi attigi[e]. Sed quid si aduersarius dolo malo nihil egit, ut

III quia nesciret falsa esse instrumenta, q̃ causam suã adiuuarent? Et But. Ale. Ias. tali casu nõ retractari cõfestim transactionẽ censuerũt, sed prius aduersus eũ agendũ, qui illa confecit[f]: q̃ sñia apud me ambigua est, quia specialiter hoc inductũ fauore libertatis uidet̃, ut aduersus tertiũ, cuius dolo lis decisa est, agat̃[g]. Nã & Bar. & cæteri hic, locum legi nostræ esse simpliciter putauerunt, etiã quũ aduersarius dolũ nullũ commisit, dum bñficio restitutionis in ĩtegrũ retractari transactionem aiunt, q̃ necessaria aduersus dolosum non esset[h]. Sed nunqd hodie idẽ sit, quũ in iuramentis ad iura Pontificũ attendamus, qbus nemini

IIII conceditr̃ aduersus ꝓprium iusiuradũ, etiã p̃textu falsi, uenire, nisi ĩpetrata prius absolutione[i]? Et dubitauit hac in q̃stione Rim. at ipse iuramentum ipso iure nullũ crediderim, quũ deficiat ex dolo cõsensus, q̃ casu absolutionis petitio necessaria nõ est[k]; exuberare em̃ bonã fidem in iureiurando ꝓpter religionis reuerentiã oportet[l]: licet aliter in metu soleat distingui[m]. Putauerim tñ si aduersarius doli alicuius reus nõ sit, ut qa ĩstrumenta uera esse existimaret, absolutionẽ hodie esse necessariã. Paulíq; Cast. sñiam hoc casu defendi, simpliciter hodie absolutionem necessariam existimantis.

b ¶RETRACTARI. Valet enim mero iure trãsactio ꝓpter cõsensum, cui q̃uis causam dolus uel falsitas dederit, non tñ ipso iure infirmat̃ actus[n]. Sicut & in sñia dicimus, q̃ ꝑ falsas ꝓbationes lata ipso iure tenet, qa ꝓbationes ad sñiæ substantiã nõ ꝑtinent, unde nõ ideo est nulla[o]: meritò igit̃ restitutionis in integrũ ope solum rescindi debet, idq́; ex Cæsarꝫ cõstitutionibus[p]: q restitutionẽ illã concedentes exẽplo p̃torij edicti concessisse credunt̃[q]: & ideo intra quadrienniũ peti ĩpetraríq; debet[r]: alioq eo lapso, amplius peti non posset, qđ aduersus Paul. Cast. sñiam frequentius hic receptũ est[s]. Sed q̃ remedio retractabitur trãsactio? Et traditũ est exemplo sñiæ, etiã trãsactionẽ ꝑ restitutionẽ in integrum retractari posse, siue principaliter ea restitutio ĩplorata sit, siue incidẽter, opposita exceptione uel replicatione falsi[t]. Nec em̃ dubiũ est posse incidenter q̃q;

mentis transactiones uel pactiones initæ fuerint, q̃uis iusiurandum de his interpositũ sit, etiã ciuiliter falso reuelato, eas retractari[b] præcipimus. Ita de-

id bñficium ĩplorari[u]. Sed qd si aduersus actorem, qui falsis instrumẽtis reũ ad trãsactionẽ cõpulit, simpliciter exceptũ de falso sit? Et nõ sufficere hanc exceptionẽ Ale. post plerosq; alios hic diffuse ostendit, sed necessariã prius esse restitutionem, aliàs excipi aut replicari non posse[x], qa restitutio hæc à iudicis officio pendet, nõ aũt à iure, qđ in parte ipsa resideat: et ideo ante eius impetrationẽ nullum est partis ius, frustra ergo exciperet replicaretue[y]; qđ in minore, q ex contractu uel iuramẽti delatione læsus sit, responsum extat. Ante em̃ ĩpetratam restitutionẽ frustra exciperet[z]. Accedit his, qđ si exceptione uel replicatione consuli decepto diceremus, ad bñficium restitutionis in integrũ non esset recurrendũ, qđ subsidiarium est[a]. Sed nobis scrupulosa nimis uidet̃ hæc opinio, & non paucis legibus aduersari, qbus simpliciter excipi aduersus talẽ sñiam posse dicit̃[b]: uiolantq́; earꝫ uerba, qui ĩplorari prius restitutionem subaudiunt. Vnde & Canonistæ cõmuniter hanc subtilitatẽ reiecerunt, & qñcunq; excipi usq; ad XX. annos contra talẽ sñiam posse censuerunt[c]: idq́; etiã aduersus eum, qui falsum ipse non ꝑpetrauit, dolíq; reus nõ est, ut appareat facilius hoc remedio in ipsum falsariũ succurri[d]. Quũ em̃ exceptio ex sola æqtate oriat̃[e]: quis non uidet summã æqtatem in fauorem decepti esse, ut excipere possit, tametsi adhuc restitutionẽ nullam ĩpetrauerit? Vnde et Bar. distinxit, ut si deceptus simpliciter uelit transactionẽ elidere, id simplici exceptione uel replicatione facere, & se tueri possit: si uero hoc non cõtentus, uelit omnino transactionẽ, uel sñiam diffinitiue aboleri, plenaríeq; sibi succurri, tunc necessariũ sit in integrum restitutionẽ principaliter uel incidenter obtinere[f]: q̃ distinctio uera est. Nam aut is qui obtinuit sñiam, falsum cõmisit, & tunc subest æquitas, ut exceptione doli reijciat̃[g]: ut sicut agendo potest deceptus restitutionem in integrũ postulare, ita excipere & de dolo possit: licet em̃ non concurrat actio de dolo & restitutio[h]: tñ nihil impedit, quin exceptio ipsa cõpetat, q̃ gñalis est, & cum omi exceptione concurrit[i]: nec adeò odiosa sicut actio[k]. Adde qđ & tali casu exceptio facti seu (ut uocant) intentionis cõpeteret, quũ ꝓpter euidentem dolum trãsactio esset nulla[l]: aut q obtinuit doli reus non est, ut qa ab alio ꝑpetratum sit falsum, & tunc eo ipso qđ excipientẽ non admittit, idq; agit ut alterius delictũ sibi ꝓsit, dolo quoq; ipse agere uidet̃, subestq́; æquitas, ut exceptione summoueri possit[l]. Sanè retractari potest & trãsactio, q̃ties quis querelã criminaliter detulit, & incidenter petijt retractari transactionẽ[m]; quod Inn. & Imol. senserunt[n]. Poterit & actione in factum, is qui deceptus est, ciuiliter experiri[o]: sed eo iudicio id qđ sua interest falsum factũ nõ esse consequet̃, non aũt directã transactionis rescissionem. Et quũ tot remedijs decepto hac in specie tam ciuiliter q̃ criminaliter succurrat̃, apparet maiorem subesse hoc casu æqtatem, plusq́; in eo iuris esse q̃ quũ minor ex contractu uel delatiõe

iuramenti

a l. si quis ab ali. ꝗ. de reg. iur.
b l. si maior. j. supr. eod.
c c. 3. de test. l. si duo. §. 2. de iureiur. ubi Ias.
d l. nouißime. qđ fals. tut. ubi Bal.
e l. interpositas. supr. eod.
f Iacob. Butr. l. fi. j. si ex fals. instr. arg. l. fi. de eo per quem fact.
g l. si dolo. ff. de dolo.
h l. in summa. de cond. indeb.
i c. si uero. de iureiur.
k c. cum conting. de iureiur.
l Bal. §. item sacramenta. ult. co. de pac. te.
m c. 1. c. uerum. eo. titu.
n l. pen. j. de inutil. stipul.
o l. prolatam. j. de sententijs.
p l. diuus. de re iud.
q l. 1. in fi. ex quibus caus. maio.
r l. fin. j. de temp. in integ. rest. pe.
s argu. l. 1. ut ex leg. et S. C. et l. 1. de bono. poß. hæred. pet.
t l. nam postea. §. si minor. de iureiur. ubi Bart.

u l. defendente. de aut. tut.
x gl. l. qui agnitis. de excep.
y d. §. si minor.
z d. §. si minor. l. exceptiones. 2. in fi. de except. l. nec ratio. §. pen. ex quib. caus. maio.
a l. diuus. in fin. de in integ. rest.
b d. l. qui agnitis. l. 1. l. 2. l. fin. j. si ex fals. instr.
c c. cum uenerabilis. de except.
d c. licet causam. de prob.
e l. qui æquitatis. de dol. excep.
f Bar. hic. & d. §. si minor.
g Iac. de Aren. Cy. Alb. Saly. l. querelam. j. de fal. Iacob. Alb. Scy. d. l. qui agnit
h d. l. diuus. in fi
i l. 2. §. & generaliter. de dol. except.
k l. apud. §. aduersus. de doli except. in fin.
l d. l. in summa
l arg. l. elegan. §. pe. de dol. Bar. d. §. si minor.
m l. interdum. § qui furem. de fur
n Imo. d. l. diuu
o l. qui nomine de fals.

iuramenti læsum se allegat. Illi enim omnino in intregrum restitutio necessaria est, quũ aliter res ei salua esse nõ possit[p]. At is qui falso instrumento circũuentus est, firmiore innititur iure, ut etiã citra restitutiõis b̃nficium indemnis esse possit.

mum[c], ut si de pluribus causis uel capitulis eædem pactiones seu transactiones initæ fuerint, illa tantummodo causa uel pars retractetur, quæ ex falso instrumento composita conuicta fuerit, alijs capitulis firmis manentibus, nisi forte etiam de eo quod falsum dicitur, controuersia orta decisa sopiatur.

c ¶ITA DEMVM. Falsum ergo quod uni transactiõis capitulo causã dedit, ad aliud capitulũ nõ trahit̃, ut illud rescindi possit: siue qa separatorũ separati sunt effectus[q]: siue quia in his quæ cõiuncta nõ sunt, sed diuisionẽ recipiunt, qđ utilit̃ gestũ est, propter inutile nõ uitiatur[r]: qua ratione & si una parte rescripti subreptionis uitiũ adsit, non tamen aliam uitiari traditum est[s]. Quod adeo uerum est, ut etiã si plura cõiunctim narrata sint, aliquaq; ex eis sint falsa, adhuc rescriptũ in ueris sustineatur[t]. Quæ tñ omnia tẽperamento indigẽt, nẽpe ut nõ solũ capitulũ, cui causam falsitas dedit, retractet̃, sed etiã si quod illi connexũ cõiunctũue est[u]. Sed & si id solum capitulũ causam transactioni omĩbusq; alijs capitulis dederit, æquũ est eo retractato cætera quoq; retractari, ut Paul. Castr. recte censuit: Videntur em̃ ei alia cõnexa fuisse, quũ aliàs nisi saluo eo trãsacturus ille nõ fuisset[x], quod aduersus Alex. Rimi. disputat: qua tñ in re plurimũ arbitrio iudicis tribuet̃, qui discernat, quæ nã capitula p cõnexis ex uoluntate cõtrahentiũ habita sint[y]. Sed nunqd publicũ documentũ quod uno in capite falsum sit in totũ p falso reijciet̃? Et concludendũ ex lege nostra nõ reijci. Præsumendũ em̃ in notario nõ esse dolũ[y], absq; quo nullũ est falsi crimẽ[z]: & potius credendum per errorem ita scripsisse, uel falsam partiũ affirmationẽ sequutũ[z]. Quod si uitiũ notarij arguatur, ut qa in his quæ ad officiũ suum ptinerent deliqsset, secus esset[a], dum tñ de falso dicta causa constaret[a]: si em̃ ex sola cõtumacia damnatus ratiõe alicuius capituli esset, nihil qđ ad aliud capitulũ attinet præiudicaret[b], nisi alit̃ de eius quoq; capituli falsitate appareret[c]. Procedit id cum de falso agit̃ quod uere ppetratũ est: nã in falso præsumpta aliud solet tradi, non em̃ ad alia capitula eius nota porrigit̃[d]. Sed & falsitas circa accessoria, puta pœnã, uel usuras, aut fideiussores principalẽ ipsam documẽti dispositionẽ irritã nõ facit[e]. Sicut & quũ in demonstratiõe aliqua aut limitibus cõfinibusue falsum cõmissum est, nõ hebetatur instrumẽti in reliqs fides, dũ tamẽ de ueritate rei aliqd ex demonstratiõibus cõstare possit[f]. Alioqui si uel ad substantiã rei falsum ptineat, uel de ueritate, ppt̃ icertitudinẽ loci aut cõfinium cõstare nequeat, secus esset[g]. Generaliter em̃ dicendũ est, ex falso in una parte cõmisso, reliqũ infirmari, quadam ex præsumptiõe inductũ esse. Vnde si de reliquæ illius partis ueritate appareat, tollit̃ præsumptio[h], quã ueritati tanq; potentiori cedere æquũ est[i]. Qua ratiõe traditũ est, ut si aduersarius aliquod capitulũ falsum dixerit,

p d. §. si minor. d. l. exceptiones.
q l. Papinian. exuli. de minor.
r l. sancimus. ĩ. de don.
s c. si eo tempore. de rescrip. in 6.
t Butr. c. exhibita. ad fi. de iud. Ias. hic.
u gl. c. accusatus uerb. iudicari. de. hær. in 6. dixi supr. l. 1.
x l. Aurelius. §. idem quæsijt. ubi Bart. de lib. leg.
y Imo. cons. 139. col. fin.
y l. quoties. §. sed si. ubi Bar. de hæred. inst.
z l. nec exemplũ ĩ. de fals.
z Bal. c. qđ audientiam. de rescr.
a l. si aliquid. ĩ. de suscep. & arca. lib. 10. l. si qs ex arg. §. 1. de edend. I
a l. Bal. fin. ĩ. de fid. instru.
b l. si ideo. ĩ. de euict. II
c l. 2. de uerb. ab sens. de contra. iudic. tutel. III
d l. iubemus ubi Bald. ĩ. de test.
e l. 2. ubi Bal. ĩ. de fals. IIII
f Inn. c. fraternitatis. de hæredi. Barto. l. eos. de fals. V
g Inn. c. cum in experitus. de off. deleg.
h Cy. Sal. Rim. hic.
i l. diuus. de in integ. rest.

in reliqs uero instrumentũ acceptarit, sua eum confessio teneat[k]. Sed qd in teste dicemus, qui in uno falsum dixerit? Et traditũ est, in totũ falsum censeri, qa fides indiuidua est[l]: ideoq; nihil inter est an capitula separata an cõnexa sit. Testimonium em̃ huius omnino fide caret, qa propter dolum piuriumq; fundamentũ attestationis, nẽpe fides ipsa, subuertit̃. Excipiunt̃ duo casus. Primus est, quũ citra dolũ, seu ignorans, testis falsum dixisset[m]. Præsumet̃ aũt in dubio dolus, quoniã debet qlibet ea p testimonio dicere, quæ uidit, uel sensũ corporis certa esse percepit, ut merito excusatio ignorantiæ admittenda nõ sit[n], quod Spec. Ang. itemq; Aret. censuerũt, quos & ipse sequor: qa in his quæ diligentiã præcedentẽ requnt, si ea adhibita non sit dolus præsumit̃, nec ignorãtiæ aut erroris excusatio pdest[o]: quod in teste maxime ppendendũ est, qui nõ nisi cõsultò, præcedente deliberatiõe, iusiurandũ aliqd subire debet[p]. Adde qđ testis falsi reus aduersus diuina naturæq; iura deliqt, unde ignorantia non excusat à dolo[q]. Hac tñ in re nõ parũ tribuet̃ arbitrio iudicis, qui ex q̃litate rei uel psonæ, uel dolũ uel errorẽ quãdoq; cõijciet. In rustico em̃ idiota facilius imprudentiã, q̃ dolum præsumet[r]. Quid item si senex aliqs obliuiosus in re multũ implicita & antiqua mendax reperiat̃? credibile erit errasse potius, q̃ decipere uoluisse[s]. Quid in eo qui iurauerit aliqd corã se gestum non esse? Si contrariũ pbet̃, non tñ falsi damnabit̃: subaudit̃ em̃ in tali affirmatiõe corã se gestũ non esse, qđ ipse sciat[t]. Quid itẽ si testis de his rogatus sit quæ ad peritiã artis ptinẽt? Si em̃ à pluribus conuincat̃, nõ dolus sed imperitia arguit̃[u]. in his enim pbabilior est error, q̃ q̃ties de uisu uel alio corporis sensu affirmandum est[x].

Secundus casus est, q̃ties falsum non in principalis rei substantia uertit̃, sed in aliquo extrinsecus accedente, tũc em̃ non uitiat̃ testimoniũ[y], ut Angel. sensit, opinor qa existimauit, nec tali casu dolum præsumi, ut in teste qui sup gñalibus recte respõdit, quũ tñ sanguine coniunctus esset[y]. Sed sciendũ hãc sententiã satis pbabilẽ esse, quũ eò agit̃, ne testis ipse criminali iudicio legitima pœna ceu falsus puniat̃, et ita loquunt̃ hic aliq[z]. Num uero fidẽ faciat, maior est ambiguitas, & si hic testis in gradu tã ppinq erat, ut minus ei fidei pter cõiunctiõnẽ haberi deberet, uerius est falsum censeri, nihilq; ei credi[a]: falsus em̃ est in eo q̃ ad causã ptinebat, dicunt̃q; ptinere, etiã ea quæ utcunq; tametsi leuit̃ adminiculant̃[b]. Nam & Bal. si testis iurauerit uera se ad omes iudicis interrogatiões responsurũ, & sup uestibus uel qualitate tpis huiusmõiq; appẽdicibus falsum dixerit, uitiari omino eius testimoniũ tradidit[c]. Sed qd si testis, quod ad dictũ principale attinet, de falso non conuincit̃, sed solũ in dicti ipsius causa uel ratiõe? Et putauerim nihil probare[d]: ipse tñ

k Bal. d. l. 2. Bartol. l. post legatũ. de his quib. ut indig.
l c. pura. 3. q. 9.
m d. l. nec exemplum. Bald. & omnes hic.
n Spec. tit. de teste. §. 1. in fi. uer. itẽ quod aliquid Ang. l. pro hærede. de pet. hær. Are. c. in nostra col. 3. de test.
o gl. c. ad falsariorum. ubi Ana. de crim. fals.
p c. ex rescripto. de iureiur. Alex. rub. de uerb. obl.
q l. plagij. ĩ. de plagia. Sal. l. senatus. ĩ. de his q̃ sibi in test.
r §. & licet. in auth. de testi. ubi Ang.
s Are. d. c. in nostra. Fel. d. c. fraternitatis.
t 2. q. 3. Artald.
u l. 2. quod quisq; iuris.
x c. cum causam de prob. ubi Doc.
y Iac. But. l. Lucius. de his qui not. infam.
y consil. 194. col. 2.
z Ias. Mod. l. 1. §. pe. de uerb. ob.
a Bart. cons. 88. Cep. consil. 3.
b c. 3. de testibus Aret. d. §. pen.
c Bal. hic & in rub. de controuers inuest. in feud.
d arg. l. 3. ĩ. de fals. Bald. in Specu. de sent. col. 10

tanq; falsarius legitima pœna plecti non potest, quoniã falsò non falsa pro testimonio dixerit, ut Anch. respõdit[e], quẽ recẽtiores ferè sequuntur.

IVBEMVS. In causa ergo status licita est trãsactio. Qua in re dubitationẽ prima frõte faciebat, qa de tali cõpromissum nõ ualet, quod tñ nihil aliud q̃ pactũ est[f]. Addit Accurs. cõmodũ ex eo nullũ acqri, ei qui uere seruus esset, quũ stati qcquid iuris illud esset, ad dñm trãsiret[g]. Nam & gñaliter traditum est, pactũ q̃ quis se in seruitutem alicui tradit, contra ius naturale esse, ideo nullius momenti haberi[h]. Sed tamẽ hic decidit̃ cõtrarium: lex em̃ ait, ualere transactionẽ ꝓ conditiõe seruili. Nec obstat quòd ꝓmissum nõ ualeat, quia priuilegiũ harũ causarũ est, ut ꝑ maiores magistrat9 iudicialiter cognoscat, quod si euitare qs cõtrouersiã uelit, & cũ aduersario trãsigere, ꝓhibendũ id nõ fuit. Quapropt̃ arbitror arbitratori de hoc mandari posse, ualiturũq; Laudatiũ, cui partiũ homologia accesserit[i]. Nec em̃ iudicẽ imitat̃ arbitrator, qđ arbiter facit, sed ex bono & æquo ad cõcordiam partes cõciliat. Sed & nõ obstat, quòd seruo acqri cõmoditas iure nõ possit, qa respõdẽt pleriq;, saltẽ cõniuentibus dñi oculis posse[k]: constituit em̃ ex tali transactiõe bonæ fidei: qđ si extraneus hoĩs possessor ꝑ seruũ bona fide possessum sibi acqrit, cur hoc casu ad ipsum seruũ hoc non ꝓtendamus[l]? Rursus nos non mouerit q̃ pactũ ꝓ conditiõe seruili nõ ualeret, qa nõ ideo consequẽs est non ualere trãsactionẽ, quæ in re dubia locũ habet: receptũq; est multa ĩ dubijs tolerari, quæ in casu claro non ꝑmitterent̃, quod qbusdã I exẽplis ostendi potest. Lex executionẽ cõcedit in strumentis publicis, intelligit̃ si cõstet esse publica: at si dubiũ sit, suspendet̃ executio[m]. II Lex trãsigi in casibus claris uetat, sed in dubijs non uetat[n]. III Mora ꝑ interpellationẽ cõmittit̃, nisi debitor soluerit. Et tñ si ꝓbabiliter dubitat, ut qa cõfusæ sint ratiões, secus est[o]. Beneficiarius, quẽ Vassallũ uocãt, ꝓ dño assumere arma debet, nisi quũ IIII constat iniq; causam eũ fouere. In dubijs em̃ adiuuare dominũ debet, in aperta uiolẽtia non debet[p]. Sic int̃ hostes manu capti utriq; capiẽtibus V acqrunt̃, nec ex culpa sua quisq; lucrũ facere uidet[q]: quũ ꝓpter dubiũ iuris æquali causa qlibet agere censeatur. Hinc barbara lex, quæ hoĩs VI aggressorem, monomachia fortunã experiri iubebat, si cõstaret uter iure fecisset, locũ nullũ habebat[r]. Sic & ei, q in potestate est, tutor dari nõ po VII test, qđ si hoc ipsum dubiũ sit, sustinebit̃ tutelæ datio[s]. Sic sentẽtia aduersus sententiã de qua constet, nulla est; at si de ea ꝓbabilit̃ dubitat̃, ualet,

e Anch. cons. 24. Rim. hic. Fely. d. c. fraternitatis.
f l. nõ distinguemus. §. de liberali. ff. de arb.
g l. interpositas in fin. supr. eod.
h l. nec si uolens. j. de lib. causa.
i Mod. l. fratris. supr. eod.
k l. 4. de manumiss. l. cũ in fundo. de iur. dot.
l arg. l. singularis si cert. pet.
m l. diuus. ubi Bar. de test. mil.
n l. post rem. ff. eod.
o l. statuliber rationem. de statulib.
p Abb. c. sicut. ult. de iureiu.
q l. quod Seruius. quod ui aut clam
r c. 1. de pace tenenda. ubi Bald.
s l. si putas. j. de petit. hæred.

IMP. ANASTASIus Thomæ Præfecto Prætorio Illyrici.

IVbemus in oĩbus litigijs iam motis & pendentibus, seu postea super seruili uel adscripticia cõditiõe mouẽdis, transactiões celebrãdas, uel iã celebratas (si non alio iuri cognito, modo eas uacillari cõtigerit) uires suas obtinere: nec ob hoc uideri tenorem earũ titubare, quòd pro conditione seruili uel adscripticia cõfectæ sint.

ut Accursius sensit. Sic mariti crimẽ lenocinij cõ VIII trahunt, qui adulteram depræensam retinent, nõ qui in suspecta ambigunt[t]. Nam & generaliter IX traditum est, quotiescũq; lex qualitatem aliquã requirit, ita demũ ei locũ esse, si de qualitate ipsa X cõstet, nõ si dubitetur[u]. Merito igit̃ receptior est aduersus Accur. Bartolũq; inducta explanatio, ut hic decidatur, ualere transactionẽ, nõ solum cum ꝓ libertate conuentum est, sed & si ꝓ seruitute. Quæ sẽtentia ad similes quoq; casus producẽda est, ut quũ litigatur an qs sit filius, licita enim erit & eo casu trãsactio[x], non ut ideo filius sit, qui non erat, sed ut pro filio habeat̃[y]. Sic & si de Curiali conditiõe litigetur, seruãdam transactionem putauerim, quod nouella constitutiõe Theodosius sanxit[z]. Nam & à Pontificibus constitutũ est, transigi super ꝓcuratiõe uisitatorũ posse[a]: itemq; sup ipsis decimis[b], qbus argumentis si dedititi hoĩes uel aliquæ ciuitates certis fœderibus in manũ principis sui cõuenerint, traditũ est ea cõuentionũ capita seruanda esse, & successores quoq; eis alligari[c]. Sed nunqd etiã in causa monastici status idẽ I dicemus? Et receptum est, hanc causam spiritualem censeri, & ideo pecuniã dari citra simoniaci ambitus uitiũ nõ posse[d]. Accur. tñ licere ex episcopi authoritate transigi cẽsuit, ut qs ad monasteriũ non reuocet̃, idq; ut arbitor, ꝓpter incertitudinẽ. Nam si constaret esse monachũ, solus Põtifex, & quidẽ non nisi magna ex causa dispẽsare põt, ut abiurata ꝓfessione uxorẽ ducat[e]. Sed rursus qd in matrimonio dicendũ? Valebit ne int̃ II cõiuges transactio? Et si ita transigat̃ ne in cõiugio remaneat, quæ uere uxor non erat, ualere id cõstat[f]: si uero id agat̃, ut in matrimonio ꝑsistat, adhuc nõ ualere transactionẽ Rim. cẽsuit, qsi pecuniã dari uxori à marito nõ liceat, ne matrimonia uideant̃ uenalia[g]: quã sñiam et alij recẽtiores ꝓbãt, licet crebrius aliud receptũ sit, cui receptæ opiniõi in his casibus erit locus, in qbus licite pecuniã mulier accipit: ut si nõ à marito sed ab extraneo det̃[h], uel si dotis aut donatiõis ꝑpt̃ nuptias noĩe daret̃[i], uel si ex iusta aliq̃ causa[k]. Idẽ putarim & si iuramentũ ꝓmissiõi accesserit[l]. Nam & receptius est, tali casu int̃ uirũ & uxorẽ donationẽ ualere[m]. Sed tñ melius est simplicit̃ Bartolũ seq, ut ꝓpter rei ambiguitatẽ transactio gñaliter sustineat̃ quoties pro matrimonio interponit̃.

Et hæc quidẽ sexcentis auditoribus dictabat ALCIATVS in Florentiss. Biturigum academia, pridie Cal. Septembres. M. D. XXX.

t l. si diuersa. supr. eod.
t l. crimen. j. de adult.
u c. 1. de homic. in 6. ubi Iod. Andr. Bar. l. 1. §. et parui. quod ui aut. clam.
x Alb. d. §. de liberali.
y l. si filius. ff. de probat.
z l. 2. de bonis decur. C. Theo.
a clem. 2. de test.
b c. ex multiplici. de decimis.
c Paul. Cast. hic Bald. l. dign. supr. de leg.
d c. super eo. c. fin. de simo.
e c. cum ad monasterium. de sta. mo.
f c. lator. de re iudic.
g l. si stipulatus fuero te sisti. §. fin. de uerb. obl.
h l. Titio centũ. §. Titio. de condi. & demon.
i gl. d. §. fin.
k l. creditor. §. Lucius. manda. l. quod si uir. cũ seq. de don. int. uir. & uxor.
l c. de illis. de cõdic. app.
m not. l. pacta. quæ contra. supr. titul. 1.

INDEX VOCABVLORVM AC rerum, quæ in hoc opere enodantur: in quo hoc unum notabis, primum numerum paginam, secundum uero uersum illius paginæ designare.

A

G

H

I

Pactum

Et

FINIS.

INDEX CONCLVSIONVM, QVAE in sequenti libello disputantur.

Cõmunis intellectus huic constitutioni ad hanc diem approbatus confutatur
Vera declaratio tandem data.
Ratio legis agros C. de fund. limi. nup assignata.
Cur usucapio dicatur publico bono introducta pro Iureconsul. & M. Cic. oratiõe p Cæcina.
Qui usucæpit superueniente mala fide, nõ est tutus apud Deum.
Declaratum cap. cum esses. de testa. ut in foro cõscientiæ solum procedat.
Diffinitio præscriptionis communiter à Canonistis tradita non est bona.
Diffinitio Iureconsulti, & usucapioni, & præscriptioni cõuenit, & sustinetur aduersus eos, qui eam improbant, quia non intellexerunt.
Quid distet præscriptio ab exceptione doctores non percepisse.
Hic traditur uera differentia.
De formula exceptionum.
Declarata nouo intellectu l. emptor. C. de præscrip. long. temp.
Item pari ratione l. præscriptionem. cum. l. si quidem. C. de excep.
Quid significet locus in nostra lege adhuc nõ intellectũ l. Quæstio. ff. de uerb. signi. nouo intellectu declarata.
Possessionem quindecies à doctoribus diffinitam, adhuc recte diffinitam non esse.
Vera diffinitio hic ex Ireconsf. Modestino traditur.
Possessionem esse facti non iuris.
Non esse duplicem speciem possessionis, naturalem scilicet & ciuile, ut arbitrantur doctores.
Quæ dicantur esse facti, & quæ iuris, adhuc non recte declaratum
A nobis recte, & consequenter explicatus. §. pactus ne peteret. in l. si unus. de pact.
Seruum posse naturaliter possidere, & de iure gentium pro nihilo eum non haberi.
Vsufructuarium precario possidentem conductorem naturaliter non possidere.
Quid sit exceptio intentionis declaratum aduersus ueterum sententiam.
Intellectus ad l. generaliter. ff. de excep.
Declarata l. fin. ff. de euict. & cur authoritas pro euictionis actione accipiatur
Quid sit legis actio, quid adiudicatio in iure.
Vsucapta libertate aduersus principem, quis superueniat dein mala fides apud Deũ est tutus.

EX AVTHORIBVS HVMAN.

Petri Criniti sententia li. XXV. cap. IIII. reiecta.
Emaculatus delaratusq; M. Cic. locus lib. I. de legib.
Adiectio quid sit, & lapsum Vallam, quiq; post eum addictionem legunt.
Laurentium Vallam labi dum Modestinum reprændit, cap. CCCCLVIII.
Cælij epistola ad Cicer. explicata.
Declaratũ Teren. carmẽ in And. tute his rebus finem pscripsisti pater, aliter q̃ hactenus factũ sit.
Declaratus Cic. li. de officijs primo, aduersus hostem æterna authoritas. Finis.

CONSVLTISS. VENERABILIQ. PATRI GVLIELMO CAMBRAICO

ANDR. ALCIATVS S.

VM nuper inclytæ huius urbis Quartumuiri, Regijq́; magistratus adoptandum me in regentium doctorum (quos antecessores à Iustiniano appellatos arbitror) collegium procurassent, & ex amplissimi illius ordinis lege, publice mihi de iure respondendum esset: accepi cõstitutionem de quinq; pedum præscriptiõe, interpretandam: quam, quo successu declarauerim, tu ipse optime nosti, qui ei diatribæ ꝑ Cancellarij quã sustines persona, nõ interfuisti solum, sed & præfuisti. Cæterum cum qui aderant omes, factum sibi satis nõ arbitrarentur, nisi quæ tradideram excipientibus dictarem: malui potius per Chalcotyporum formulas ea publicare, ut quæ tum in academia solis auditoribus dissfuerã, in omni omniũ professorum theatro possent innotescere. Quod mehercle non à me idcirco factum est, quod dignas hasce nostras inuctiones arbitrer, quæ per doctissimorum manus uersentur, & ꝗ dici solet. Mineruæ in arce collocent: sed ut qualicunq; meo & exceptorum labori consulerem, & quod magis me trahebat, ut Biturigum magistratum erga me merita omnibus testatissima facerem. Duxit honori Alexander ille magnus post tot uictorias sibi ius ciuitatis à Corinthijs oblatum: nõ recusauit Iul. Cæsar in collegium poẽtarum adsciri, & illo in ordine infra multos sedere, cum extra eum locum super omnes longe primus esset. At ego alienigena, & de patriæ meæ uel omnis Italiæ potius incendio ereptus, non summi beneficij loco id reponam? eum mihi honorẽ habitum, ut publico impẽdio ad hunc gradum ꝓmouerer, quo honestiorẽ nec speraui quidem unq;. Digessi itaq; in numerum quæ dixeram aliquantulumq́; locupletaui, & in libellum coacta tuo nomini dicare cõstitui, quod insigni uir probitate summaq́; humanitate præditus, adeo me tibi deuincias, nouisq́; quotidie erga me officijs uetera augeas, ut omnem paginã rationum mearum impleueris, planeq́; feceris, ut mihi in tuo hoc ære sit conturbandum. Addidi & præsignia Baccalaureorum Licentiatorumq́; (ut uocant) argumenta, quibus conclusiones illas nostras subuertere conati sunt: tũ qđ et memoratu digna, & instituto operi necessaria existimarem, ut summotis obicibus traditionũ nostrarum, ueritas magis elucesceret: tum & qđ uiderẽ nostræ huius academiæ famam sic quoq; potissimum propagari posse, si ad manus curiosorum & hæc peruenirent: unde agnosci possit, qua indole, quo successu huiusmoi studia ab hisce λύταις & προλύταις tractentũ, qui nostris auspicijs militant. Tu uale, & Alciatum tibi addictum mutuo, quod facis ama.

BITVRIGIBVS NONIS AVGVSTI. M. D. XXIX.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS.

De quinq; pedum præscriptione, Liber incipit.

ORATIVNCVLA AD ADSTANTES OMNIVM FACVLTATVM DOCTORES.

VI regentium doctorum sacris initiantur amplis. Patres, quiq; exhausti in legum studijs laboris præmium illud accipiunt, solent ab initio non pauca de professionis suæ laudibus dissere, quò scilicet animos audientium ad capessenda huiusmodi studia alacriores efficiant, suãq; omnibus operam commendent. Quod & ipse diligẽter facturus fuissem, si aut tali hortatione indigere auditores meos cognouissem, aut satis utrium mihi ad eam rem condigne tractandum superesset. Sed quũ sponte sua uelisq; & remis eos currentes uideam, non est quod rem actam aduersus uetus iurisperitorum prouerbium in præsentia agamus, disciplinarum uero laudes si recenseam, onus humeris meis longe maius suscepero: quæ ut in se clarissimæ sunt, & syderibus quoque ipsis lucidiores, ita etiam non parum fulgoris à professoribus ipsis accipiunt. Quis enim diuini, quis põtificij, quis ciuilis iuris, quis rerum naturalium prudentiam non summæ existimationis esse ducat? quæ à uobis celeberrimis Theologis, Iureconsultis, Philosophisq; tanta cum laude pertractetur. Merito igit̃ satius apud me & uerius erit, huiusmodi silentio quod de Carthagine Sallustius ait, præterire quàm pauca dicere. Qua in re & præstantissimum Philosophũ Ptolemæum imitabor, qui cum de cæteris disciplinis diligentissime scripsisset, Theologiam Physiceq; omisit, quod scilicet supra ingenij sui captum eas artes esse iudicaret. Quid enim ipse de uestris uirtutibus uerba facere audeam? & solem, quod aiunt, facibus illustrare, præsertim cum hodie ad clepsydram mihi dicendum sit, & unius horulæ spacio lõgissima legis nostræ materia explicanda. Necessario igitur hæc omnia, ut præcipuus poëtarum inquit, spatijs exclusus iniquis, Prætereo, atq; alijs post me memoranda relinquo.

Imppp.

IMPPP. VALENT. THEOD. ARCAD. *Auggg. Theodoro præf. præt. Africæ.*

QVincꝫ pedum præſcriptione ſubmota, finalis iurgij uel locorum libera peragatur intentio.

AEC conſtitutio tam breuis concisa'qꝫ eſt, ut necꝫ diuiſionem necꝫ in ſumma compendium aliquod admittat. Adeo autem exiſtimata eſt difficilis, ut Petrus Bailardus non incelebris tempeſtate ſua profeſſor, ingenue faſſus ſit, eam à ſe nõ intelligi. At Azo Accurſius'qꝫ dignum fama nõis ſui rati, nihil uideri in iure, quod à ſe perceptum non fuerit, exiſtimauerunt hac lege caueri finium regundorum iudicium, tum quocꝫ dari, cum de leuiſſima, nullius'qꝫ æſtimationis re agitur, id'qꝫ hac conſtitutione expreſſum, quod antea agenti ſoleret exceptio quincꝫ pedum obijci. Quid em̃ uilius paſſu terræ? id nancꝫ ſunt quincꝫ pedes, nempe quantum paſſis id eſt apertis brachijs efficere quis poteſt, unde dictus paſſus. Horum ſentẽtiæ author uideri potuit Iſidorus, qui etymologicω̃n lib. V. cap. XXV. finium regundorum, inquit, actio dicta eſt, eo quòd per eam regantur fines, utrincꝫ ne diſſipentur, dummodo non anguſtiore quincꝫ pedum loco ea cõtrouerſia ſit. Sed hanc ego interpretationem probare non poſſum, quod mihi non ſit uериſimile de quincꝫ pedibus inter fines iudiciũ olim non conſtitutũ: diuinãt'qꝫ id interpretes nullius legis argumẽto ducti, nec Iſidorꝫ quidem adducunt, qui ut ſcimus oẽs, malus eſt latinitatis author, olim apud proauos magno in precio fuit, nunc deorũ bñficio repulſa ignorãtiæ caligine, & inſtauratis Græcæ Latinæ'qꝫ linguæ ſtudijs, nequacꝫ idoneus habetur, quem lectiõe ſua docti dignent. Sed & qui credemus de quincꝫ pedibus nõ redditũ olim iudiciũ, cum de modica glande,[a] de piſce, de ouo conſtitutæ ſint actiões? [b]Atqui traditum cõmuniter eſt omĩ tempore de re minima actiones à prætore conſtitutas, ius'qꝫ tum ꝓuocandi indultũ,[c] prætercꝫ cũ extraordinario iudicio qs experiri uelit, uel aduerſus ius cõmune intendere,[d] quorꝫ neutrũ hoc caſu erat. Adde quod quincꝫ pedũ exceptiõi locum fuiſſe in iudicio finiũ regundorꝫ Caius iurecõſultus, ex Solonis lege, eſt author,[e] cum eũ q in finibus ſui prædij arborẽ plantat, iubet quincꝫ pedum ſpaciũ relinq̃re, neç adeo uilis ſit quincꝫ pedum ſpatij æſtimatio, ut de ea reddi nõ debuerit iudicium, quũ plerunꝗ ex q̃litate loci & cõmoditate uicini intendat̃ preciũ: quo fit ut oĩno uideat̃ Accurſij hæc ſñia reijciẽda, cꝗuis Bal. Paul. Sali. & plericꝫ alij in eã iuerint. Hinc factũ ut Petrus Crinitus de honeſta diſciplina lib. XXV. cap. IIII. ad Caij Solonis'qꝫ legẽ reſcriptũ id referendum exiſtimauerit, quo loco uerba legũ tancꝫ à decemuirorꝫ fuerit conſilio ex formula recenſet, atcꝫ adeo leges ipſas gignit. oblitus, apud Caiũ in pandectis ſuis Florentinis nuſcꝫ quincꝫ pedes legi, ſed duos, τὰ δ' ἄλλα δένδρα δύο πόδας, tametſi Bulgarus item'qꝫ Plutarchi in Solone interpres aliter ſenſiſſe uideantur, quod alibi à nobis traditum, nec in præſentia diſputandum eſt. Cæterũ & hæc interpretatio explodenda eſt, quæ correctionem inducit, & eam Caij legem ſumma editam ratione abolet. Cur enim credamus hic conſtitutum ut uicinus in cuius finibus intra ſtatutũ terminum plantata ſit, arbor exceptionẽ huius rei cauſa edens non audiatur? atqui uidemus alijs quocꝫ recentioribus principum ſanctionibus hãc rem non neglectam, ut cum Arcad. & Hon. inter meniana, quæ Græci ὀσορύγας uocant, liberi aẽris ſpatium pedum X. iubẽt relinqui[f], uel cũ Theod. iunior arbores nullas intra totidem pedes iuxta aquæductus plantari præcepit,[g] quæ omnia ſumma ratione conſtituta haud ita facile abrogata credendum eſt. Verum nec uerbis legis hæc Criniti expoſitio conuenit: quum enim is, qui intra quincꝫ pedes arborem ſerit, in ſuo ſerat, quorſum opus eſt eũ quicꝗ intendere, quin potius aduerſarium ſuũ actorem facit? & agentem exceptione, quod lex Caij abrogata ſit ſummouet? non ergo præſcriptio ipſa ſummota, ſed intentio, id eſt uicini actio eſſet, merito igit̃ difinimus non eſſe bonũ iuris interpretẽ hũc Crinitũ, ſed cõſultius eũ facturꝫ fuiſſe ſi intra ſtudiorũ humanitatis cancellos cõſtitiſſet, memor illius ſenarioli. Quã qſcꝫ nouit artẽ, in hac ſe exerceat. Sciendũ itacꝫ lege duodecim tabularꝫ cautũ, ut inter uicinorꝫ prædia cõſt tutis finibus quincꝫ pedũ ſpaciũ relinqueret̃, quo ire, agere, utercꝫ dñs poſſet, itẽcꝫ ut circũuerti aratrũ facto eatenus ſulco ualeret. Id ſpatiũ uſucapi eadem lege prohibetur. deinde poſt decẽuiros lata eſt lex Manilia, q̃ quoties de his qncꝫ pedibus cõtrouerſia eſſet, eligi arbitrũ ſeu agrimenſorẽ iuſſit, q fines eos regeret, & ex arte ſua cõſtitueret. Vltra uero quincꝫ pedes, qm̃ lis tũ non finalis ſed ꝓprietatis uidet̃, prætor erat adeũdus, qđ & quadã epiſtola ad ꝓuinciales Imp. Cõſtantinus declarauit. Hinc M. Cicero lib. de leg. primo in emẽdatis codicibus, cum docuiſſet Peripateticos ab Academicis nõ rebus ſed uerbis diſſentire. Controuerſia inquit de finibus nata eſt, in qua quoniam uſucapionẽ XII. tabulæ int̃ quincꝫ pedes eſſe uoluerũt, depaſci ueterẽ poſſeſſionẽ academiæ ab hoc acuto hoĩe non ſinemus, nec Manilia lege ſinguli, ſed nos tres arbitri fines regem9. Oſtẽdit idẽ et Agẽni9 Vrbicus, q de cõſtitutiõibus agrorꝫ ſcripſit, et huius argumẽti Iunij Nypſi libellũ eſt interp̃tat9. Cũ em̃ Iunius Nypſus docuiſſet de rigore et fine cõtrouerſiã eſſe, q̊ties int̃ duos plures ue terminis ordinatis, ſecũdũ legẽ Maniliã intra qncꝫ pedes agit̃, ſubiecit ille hæc uerba. de fine lex Manilia qncꝫ pedũ latitudinẽ p̃ſcribit, qm̃ hanc latitudinẽ, uel iter ad culturas accedẽs occupat, uel circũactus aratri, qđ uſucapi nõ põt; iter em̃ nõ qua ad culturas ꝑuenit̃, capit̃ uſu, ſcilicet qđ in uſu biẽnio fuit. Refert idem Agennius cõſtitutionis huius uerba longe diffuſiora, ut appareat à Triboniano cõciſam, & in Iuſtiniani codice magna ſui parte mutilatam fuiſſe. Ea olim ſic erat.

Quincꝫ pedum præſcriptione ſummota finales iurgij uel locorũ libera peragatur intẽtio: ſola ſit igit̃ huiuſmõi legib9 una præſcriptio, quæ improbi petitoris refrenare poſſit inuidiam, ſi ueteribus finem cum ſignis limes incluſus congruum erudita arte præſtiterit: nec uero prolixioris temporis in huiuſmodi locum habe-

a l. 1. de gl. legẽ.
b §. gallinarũ. inſt. de re diu.
c l. ſi proprietarius. de dam. inf.
d l. ſi oleum. de ...
e l. ſi. ff. eod.
f l. pen. C. de edict. prim.
g l. omnis. C. de aquæduct. lib. 11.

bit ulla præſcriptio, quum diuturno otio alienũ rus quiſq; aſſerat ſe diligẽtius coluiſſe, quando om̃e huiuſmodi iurgium ſolo præcipimus iure diſcindi, quo artis huius peritis omne commiſimus ſub fideli arbitratiõe iudiciũ. Datum VII. Cal. Aug. Auguſto & Batone COSS.

Refertur ibidem & huius tituli lex ultima his uerbis. Cunctis molitionibus & machinis amputatis, finalibus iurgijs om̃em modum quem præſcribimus, ac de eo tantum ſpacio, hoc eſt, quinq; pedum qui ueteri iure præſcripti ſunt, ſine obſeruatione temporis arbitros iuſſimus iudicare. Quibus uerbis apparet, priore, cõſtitutione non hoc fuiſſe actum, ut præfinitio illa quinq; pedum tolleretur (quod & infra diſputatus ſum) ſed ut ſecundum limitem ab agrimenſoribus iudicaretur, reiecta om̃i uſucapiõe ſeu præſcriptione, quæ ex poſſeſſiõe diutina uicinoacquiſita diceretur. Quamuis enim per recentiorum Cæſarũ leges generaliter fuiſſet cõſtitutum ut omnis actio, omnis res ſpatio X. uel XX. uel XXX. uel XL. annorum acquireretur, huiuſmõi tamẽ generales conſtitutiões ad eum caſum trahendæ non ſunt, in quo ſpecialiter lege ueteri prouiſum erat[h]. Vnde ſequitur ut cum ſpecialiter duodecim tabulæ uſucapionem inter quinq; pedes eſſe noluerint, nec hodie quidem, quamuis ꝓrogato tempore, uſucapiõi ſit locus, & noua lex à uetere declaretur. Et ex his prima cõcluſio, quam diſputandam ꝓpoſui, defendi poteſt.

ANNOTANDVM inprimis eſt inter quinq; finium pedes nullam eſſe præſcriptionem ſeu uſucapionem, qđ M. Cice. & Agennius Vrbicus teſtantur, & relatũ erat in ſequẽti Theod. Arcadij & Honorij cõſtitutiõe, cui in fronte nõ abſimile, quod & iure põtificio traditum eſt, in diœceſum et ſacrarum præfecturarum, itemq; parochiarum finibus[i] uſucapiõi locũ nõ eſſe, idq; cauſa euitandæ (ut interpretes aiũt) confuſiõis.[k] Sed et in regni uel imperij cõfinijs præſcriptiõi locum nõ eſſe uerius eſt, & agros limitaneos aduerſus milites, quibus aſſignati ſunt nunq; uſucapi,[l] quod ſcilicet publice interſit ad ſolos milites eos pertinere, qui fortius pro Repub. decertabunt, lõgiusq; hoſtes ſobmouebunt, ſi etiã de ꝓpria ipſorum re agat̃: quã ratione in Alexandri uita Ael. Lampridius refert. Cæterũ cũ hæc exẽpla diuerſis ratiõibus ſubnixa ſint, apparet diſſimilia à caſu quo de agit̃ eſſe. Putauerim igit̃ iccirco ꝓhibitã inter quinq; pedes uſucapionẽ, quoniã qui intra eos poſſidet, iure cuiuſdam facultatis poſſidere uidet̃.[m] Nec em̃ fuit æquũ in id uicinos adigere, ut fines accurate cuſtodiãt, inuicẽq; qualibet hora digladient̃ ne limes excedatur, cũ huiuſmodi rixas lex abhorreat, ceu longe oĩm gnitioſas[n] nam & uetuſtiſs. poëta Phocylides

Ἀγροῦ γειτονέοντ⊙ ἀπέχεο μὴ δ' ἄρ' ὑπερβῇς,
πάντων μέτρον ἄριστον ὑπερβασίαι δ' ἀλεγειναί.

Vicini caue tranſilias confinia fundi,
Optimus in rebus modus, uſurpatio praua eſt.

In his em̃ iurgijs int̃ uicinos plerũq; uidemus, ut qui humanior & melior fuerit, neceſſe habeat ſuccũbere, q uero deterior eſt, lucrũ faciat.[o] Merito igit̃ inhibita eſt uſucapio, iubet̃q; ut ex limitib⁹ ſolis res iudicet̃, quũ qcqd ultra poſſeſſũ ſit, iure uicinatis & amicitiæ uideat̃ potius uſurpatum.[p] Accipienda em̃ hæc eſt interpretatio ſua=dente humanitate, quũ alioqn qui uſucapiõi uel præſcriptiõi innitit̃, impio remedio uti uideat̃.[q] Vnde & arbitri in quos hac lege cõpromiſſum eſt, ut ſecundum æquitatẽ ius dicãt, præſcriptionis exceptionẽ nõ admittent, quod á pleriſq; traditũ, in ꝑſentia ſubuertere, nõ attinet.[r] Receptiꝰ tamẽ uidetur, uſucapionẽ aduerſus naturalẽ æquitatem non eſſe:[s] quũ lex bono publico introductam aſſerat, ne dñia rerũ in incerto ſint.[t] Sed cũ modo hæc uerba intelligemus, an qa aliàs difficulter dominium ꝓbari poſſet, niſi ex poſſeſſione quæreret̃, quæ ſentẽtia Iac. Alberici, aliorũq; ueterum fuit? Et non arbitror. Quid em̃ publice hoc intereſt, quũ om̃ino penes alterutrũ uel poſſeſſorem uel actorẽ remanere res debeat: nec rei publice intereſt unum magis q̃ quemlibet aliũ eum habere, dum municeps ſit.[u] an quod Paul. Caſtr. uidetur ſenſiſſe, ut qlibet poſſeſſor dominij ſui ſit certus, tũ em̃ diligentius colet? Et neq; hoc probo, quum cultura utilitatem ſingulorũ annorum repræſentet: quæ res colonos quoq; et partiarios noſtros diligentes efficit. Adde quod nec tanta hæc eſt utilitas, ut ideo priuari iure ſuo quiſquam debuerit. Crediderim igitur in eo uerti bonum, ne dominia ſint incerta, quoniam huiuſmodi ex incertitudine lites oriebantur,[x] quas finiri publice intereſt. Et hac ex ratione uidetur illa quæſtio eſſe decidenda, qua dubitatum fuit, an is qui bona fide rem uſucepit, ſi deinde cognouerit ad quẽ rei dominium pertineret in foro conſcientiæ (ut uocant) reſtituere teneatur, & mihi uiſum eſt teneri,[y] quoniam hoc in foro ceſſat ratio legis, quæ uſucapionem induxit ut litiũ finis eſſet, at in eo foro nullus eſt litibus locus,[z] ſed debet qlibet CHRISTI ſacris initiatus bonam fidem agnoſcere, & ultrò rem ad dominũ deferre, quibuſcunq; enim uerbis lex loquatur, iubeat, fingat, præſumat,[a] nunq; naturalem illam iuſtitiam abolere poteſt, in qua cardo om̃is fundamentũq; euãgelicæ ueritatis reſidet. Hinc uidemus, qđ ſi lex ꝓhibeat uxori ultra centũ relinq, ſi qs ſupra legitimũ modũ illi reliq̃rit, monachosq; iſtituerit, debebũt hæredes ſcripti chriſtiana pietate admoniti cõniuentibus oculis permittere, ut qliſcũq; teſtatoris uolũtas obſeruet̃.[b] Peccat em̃ hæres, q uolũtatẽ teſtatoris nõ ſeruat, tametſi nõ ſolennit̃ factã,[c] quapropt̃ etiã ſi in codicillis qnq; teſtes nõ interuenerint, obſeruãdos tñ eſſe Corn. cenſuit:[d] nã & Plin. Cæcilius epiſt. lib. V. Legatũ inqt Reipub. factũ, ſi ius aſpicias irritũ, ſi defuncti uoluntatẽ ratum & firmũ: mihi aũt defuncti uoluntas (uereor quã in partẽ iureconſulti quod dicturus ſum accipiãt) antiqor iure eſt. Hinc ſtipulatio alteri facta in eo foro obligat, quũ iure ciuili ſit irrita,[e] hĩc ſi qs ad ſacerdotij opulẽti munus ſit deſignatus, tametſi ſolennit̃ allectus nõ ꝓponat̃, & ideo iure humano deſtituatur, in cõſcientiæ tñ foro ꝓpter eligentiũ uoluntatẽ eſt tutus.[f] Sed & ſi creditor à iure ſuo legis iuſſu ceciderit, non tñ ideo in eo foro debitor abſolutus cenſebit̃, niſi re aliena demum reſtituta,[g] ſic & qui ſolũ pactione nuda contradixit, & iure ciuili conueniri nõ poteſt, diuino tamẽ iudicio reus cenſebitur,[h] & hæres qui inuẽtariũ rite non confecit, ſupra hæreditatis uires diuina lege non obligatur,[i] quum aliter ſit à Iuſtiniano cautum, et eius calculus qui dignum elegit, omiſſo ſcienter

h l. ſciendum. in pri. quiſat. cog.
i 16. q. 3. quicunque.
k c. ſup. de par.
l l. agros. C. de fund. limit.
m l. 2. de uia public.
n l. eum oportet. ſ. de bon. quæ lib.
o l. 3. don. int. ui.
p l. qui iure. de acq. poſſ.
q ſ. habeat. in auth. ut cccl. R man.
r Felyn. Rubric. de præſcrip.
s gl. c. ius generale. 1. diſtin.
t l. 1. de uſucap.
u l. ſed & ſi. ſ. conſuluit. de pet. hæred.
x l. fin. pro ſuo.
y Bart. in extra uag. uerb. ad denuntiationem.
z c. nouit. de iud.
a Bald. auth. ad hæc. C. de uſur.
b Bald. conſ. 419. uol. 5.
c Ang. l. quidã ſ. illo. C. de ne. ceſſ. ſer.
d Corne. conſil. 119. uol. 2.
e Felyn. in proœm. Greg.
f Inn. c. innotuit. de eo qui furt.
g Bart. l. ſi pœnæ. de cond. ind.
h Bald. c. 1. de pact.
i Doct. Rubr. de acq. hæred.

scienter digniore iure pontificum ualet, in foro consciẽtiæ periculose egisse dicitur.[k] Sic qui alicui damnum culpa leuissima dedit, humano foro resarcire id aduersario debet, diuino non debet, quod eius ignorantiæ in eo succurritur.[l] Sic & uulgo dici solet, licere contrahentibus, ut inuicem se decipiant, quod iure fori, non iure poli est.[m] Sic iure ciuili cui furtum factum est, duplum uel quadruplum exigere potest, at lege diuina sorte contentus esse debet.[n] Eadem ratione qui exceptione rei iudicatæ tutus est, ante deum nõ erit tutus, si aliquo tempore sciuerit rem petitoris fuisse, cuius scientiæ probatio nulla alia erit quàm ex ipsius confessione,[o] cum alioquin ignorantiam allegare possit & præsumptionem legis, quæ ex sententia oritur sequi. Hinc etiam fit ut mater ab hæreditate filij per substitutum pupillo expressim datum exclusa, possit tamen in foro conscientiæ quadrantem iure naturæ sibi debitum petere, quod eo in casu iniqua duraq; sit lex ciuilis, unde ipsa omino reijcitur. Cuius sententiæ assertor est Archid.[p] Corn. Deciusq;.[r] Sic & mulier, quæ non authore agnato contraxit, tametsi lege municipij nõ obliget, foro tamen diuino censebitur obligata,[s] dum decepta non proponatur. Sic generaliter uidetur constitutum in eo foro obseruandum esse testamentum, quamuis in eo soli duo testes sint ascripti,[t] quia diuina sanctione dicitur. In ore duorum uel trium est om̃e uerbum. Et ideo plerisq; uisum est, hæredem qui non solenni testamento scriptus est, si de uoluntate testatoris certus sit, iuste eo in foro adire posse, fructusq; uero dominio acquirere.[u] Quapropter & cum testator filio si decederet sine liberis fratrem substituisset, isq; religioni nomen dedisset, responsum à plerisq; scio, diuino in foro substitutioni locum esse: quoniam Iustiniani sanctio, qua monasterium prætulit,[x] uoluntati testatoris aduersatur, cuius summa ratio apud mystas esse debet. Et ex his uidetur probabilis esse nostra conclusio, ut qui sola præscriptiõis exceptione est tutus, in foro conscientiæ tutus non censeatur: nam si nesciat rem ad alium pertinere, præsumptioniq; adhæreat, quam lex ex temporis lapsu induxit, is non sola præscriptione est tutus, sed ignorantia, quæ apud deum ueniã meretur.[y] Quod si qua pronunciato huic nostro adhuc aduersentur, à me inter disputandum submouebuntur.

ANNOTANDVM iterum est, ex Accursij sententia præscriptionem hic pro exceptione accipi, uidenturq; nostrates existimasse idem prorsus esse præscriptionem quod & exceptionem.[a] Hinc in rubrica dicitur de exceptionibus seu præscriptionibus. Et alibi præscriptiones fori à principio litigatoribus opponendas.[b] Et alibi omissam præscriptionem dilatoriam postea exerceri non posse.[c] Rursus præscriptio moratoria. Et ibidem præscriptio peremptoria.[d] Item præscriptio quinquennalis aduersus tabulas nõ iure perfectas,[e] & præscriptio instrumenti falsi,[f] & præscriptio aduersus appellationem, in qua aduersarij nomen non sit expressum,[g] & præscriptio militiæ, qua miles officio procuratoris fungi prohibetur.[h] Sed & Iulianus nihil inquit proponi cur præscribere curator possit in cognitione suspecti tutoris[i] &c. Hinc lex præscriptionem, quatenus usucapionem complectitur, etiam simpliciter exceptionem appellat.[k] Hinc rubrica de annali exceptiõe, & alibi exceptionem XXX. annorum &c. Quibus omnibus satis ostẽditur, idem præscriptionem & exceptionem esse. Sed tamen contraria sententia ex eo probabilis esse uidetur, quia proprie præscriptio, rerum immobilium usucapio esse censetur, quam δμοιοτελευτάως sic recentiores diffiniunt.[l] Est q̃d dam ius ex tempore congruens, authoritate legum uim capiens, pœnam negligentibus inferens, finem litibus imponens. Qua ex diffinitione in nostra lege supra hanc uocem accepi, dum usucapionem inter quinq; pedes submoueri arbitratus sum. Nec negari potest, hãc quoq; significationem huius dictionis esse, tametsi ea diffinitio mihi non satis placeat, quum quandoq; etiam aduersus eum præscribatur, qui nullius negligentiæ reus est,[m] qualis est qui ignorat:[n] is enim ex proprietate sermonis, quæ in diffinitionibus obseruanda est, non recte dicitur negligere: nam & non semper præscriptio finem litibus imponit, imò plerunq; litis ingressum non impedit, eiusq; probatione opus est.[o] Adde quod iureconsulti finitionem sufficere uerius est, qua ille usucapionem esse dixit[p] acquisitionem, uel adiectionẽ dominij per continuationẽ temporis lege diffiniti. Quæ diffinitio & in rebus mobilibus, et immobilibus procedit, quum utranq; indifferenter, & promiscue Iureconsulti usucapionem appellent. Dicitur autem adiectio dominij, quia uerum dominiũ ex consensu non transfertur, sed ex authoritate legis. Vnde & adiectio bonorum, ubi proprie non est hæreditas, sed sola principis authoritate quis pro hærede habetur[q] & adiectio familiæ M. Cicero & Cor. Tacito lib. XVII. & adiectio pignorum in causam iudicati captorum, cum uenduntur authoritate iudicis, domini consensu non expectato,[r] & adiectio in diem, quod translatio dominij uere nõ fiat, ut pote, quod in alium qui licitatione superauerit, transferri possit. In usucapiõe enim lex ueri domini authoritatẽ, atq; eius personæ & medullis ius inhærens omnino auferre non potuit,[s] licet illud inefficax reddiderit, & quoddam instar eius dominij alteri adiecerit, quod domini num directo acquiri usucapione rerum mobilium, utiliter in rebus immobilibus bona fide possessis, per exceptionem tantum, quando mala fides suberat, communiter traditum est, quod ut uerum concedamus, omne, eius adiectionis appellatione continetur. Nec in ea difinitione fuit necessaria tituli uel bonæ fidei expressio, quod Paulus Castr. credidit, quum hæc substantiam usucapionis intrinsecus non respiciant, sed sola possessio referenda fuit, unde usucapio dicitur, id est acquisitio per usum, id est possessiõe, hincq; fit ut defectus possessionis quandocunq; superueniens usucapionem interrumpat,[t] cum in bonæ fidei defectu secus fit,[u] est autem usucapio uox ipsa effectus significatiua, ut merito nõ debuerit p̃ causam suã simplicit̃ diffiniri. Et hæc q̃dem uera sunt, sed tñ non ideo adhuc declaratum est, quæ ꝓpria sit præscriptiõis significatio.

SECIENDVM igit̃ exceptionẽ gñale nomẽ esse cuiuscũq; defensiõis quoq; modo actiõi obiectæ,[x] præscriptionẽ uero eã dici, quæ directe intentiõi

k Abb. c. consti- tutis. de app.
l c. 1. de cõmod. Inn. c. sicut. de homicid.
m Butr. c. pen. de empt.
n 12. q. 2. fraternitas.
o Abb. c. nouit.
p c. si patr. de testam. in 6.
r l. precibus. C. de imper.
s Abb. c. relatũ. 1. de testam.
t c. cum esses. de testam.
u Anch. regul. possessor.
x Auth. nisi. C. ad Trebell.
y 11. q. 3. excell. & seq.
a Mod. Rubr. de except.
b l. fin. C. eod.
c l. pen. eod.
d l. 2. de precib. imper.
e l. contra. C. de inoffic. test.
f l. qui agnitis. ff. de excep.
g l. scio de app.
h l. ita. C. de proc.
i l. fin. de suspec. tutor.

k l. pe. §. fin. C. de præsc. 30.
l In Rubric. de præsc. extr.
m l. si. c. de præscr. long.
n c. quia diuers. de conceß. præb.
o Bartol. l. fin. pro suo.
p l. 3. de usucap.
q Inst. de eo cui lib. caus.
r l. à diuo. §. si pignora. de re iud.
s l. quis ergo. de pec.
t l. naturaliter. de usucap.
u l. iusto. §. & si poß.
x l. antepe. C. de excep.

tentioni non aduersatur, sed solum de ea limitat. Fab. Quintilia. lib. VII. cap. VI. Cum ex præscriptione lis pendet, de ipsa re quæri non est necesse, ut cum ignominioso patri filius præscribit, de eo solo iudicatio est, an liceat: quoties tamen poterimus, efficiẽdum est, ut de re quoq; bene sentiat. Et paulo inferius. Sed frequẽtius etiam quæritur de intẽtione, & quæ sequunt. Quibus uerbis apparet exceptionẽ intentionis esse, quæ directo agẽti repugnat: præscriptionẽ, quæ intentionem quidem non negat, sed eam restringit, ut eo in casu, quo agitur, non procedat. Victorinus præscriptionem eandem appellari posse & exceptionem ab Oratoribus ait, in iure aũt præscriptionem dici ipsum ius propositum, exceptionem aũt quum ius ipsum propositum ab actore, aliter reus accipit interposita aliqua conditione &c. Solebat em̃ exceptionum omnium sic formula concipi, ut per dictionem si non, uel similem obĳcerentur. Vnde illud: extat Neruæ & Atilicini sententia, dicentium ita esse excipiendum, [y] si inter me & te non conuenit ut uniones reddantur. Et alibi: Aduersus exceptionẽ hãc, [z] si non eius sit res, replicatione adiuuabitur, aut si res iudicata non sit, rursus dabitur possidenti hæc exceptio, [a] si non conuenit ut eadem res mihi quoq; pignori esset, iterum, & ille excipiat, si non cõuenit ut sibi sit res obligata. Igitur si exceptio opposita huiusmodi esset, ut intentioni nõ aduersaretur, quia etiã si intentio uera fuisset, nihilominus exceptio procederet, non erat aliter de ueritate intentiõis quærendum, sed statim de exceptione cognoscebatur. Et ideo præscriptio dicta est, quod anteq; actor probasset, ea scripta obiecta'q; in controuersiam deducebatur. Hinc moratoriæ præscriptiones dictæ. & præscriptio militiæ, & præscriptio fori iurecõsultis: sic Quintilianus in declamationibus: Accusator præscribit, quod bis de eadem re agere non licet. Sic Vlpianus [b] marito iure mariti accusãti illa præscriptio obĳcitur, si non legem prodidisse dicatur. Et alibi: Præscriptiones quæ obĳci solent accusantibus adulterĳ, ante solẽt tractari quàm quis inter reos recipiatur. [c] Hinc & Cicero de finibus bonorum & malorum. Omnis autem in quærendo quæ uia quadam & ratione habetur oratio, præscribere primum debet, ut quibusdam in formulis ea res agatur. Hinc Quintilianus libro III. cap. VIII. Præscriptiones inquit, in quibus maxime uidetur manifesta translatio, easdem species habẽt, quas hæ leges quibus agit de noie, de scripto, de sententia, de ratiocinatione &c. Victorinus quoq; in rethor. Ciceronis non multum distare translationem à præscriptiõe refert: sicut & Fortunatianus, qui translationem transferre actionem scripsit, præscriptionem perimere, ea enim à principio probata, extinguitur actio. Quo fit ut potissimum de dilatorĳs præscriptio dicatur, siue à persona, siue à re, siue à loco, siue à tempore præscribamus, cuius rei exempla latius ille prosequitur: uerum & exceptiones quæ si probatæ essent litis ingressum impedirent præscriptiones proprie dicuntur, [d] quoniam & hæ à principio ante litis contestationem obĳciuntur, sit'q; earum contestatio, deinde post iudicium acceptum actor intentionem suam probat, [e] tum'q; reus contestatam

y l. apud. §. itẽ quæritur. de doli except.
z l. si quis rem. de exc. rei iud.
a l. si debitor. de pign.
b l. 2. de adult.
c l. si maritus. §. pen. eo. tit.
d l. peremptorias. C. senten. rescind.
e l. præscriptiones. cum l. seq. C. de except.

præscriptionem quandocunq; prosequi potest. Hinc est quod exceptio ex usucapione proueniens præscriptio dicitur, [f] quia agenti rei uendicatione domino à principio præscribitur, sit'q; contestatio, si non tempore à lege diffinito possedisset, deinde lite contestata, et probato ab actore dominio possessor suam exceptionem probat, & absoluitur.

Cæterum quia aliæ exceptiones, quæ litis ingressum impediunt, semper ferè in promptu habent probationem, ut rei iudicatæ, transactæ'q;, [g] item'q; iusiurandi, usucapionis uero non item (nec enim solent publica documenta confici, quo quisq; tempore possederit) ideo frequentiore usu receptum est, ut usucapionis præscriptionem dicamus: præscribendum enim contestandum'q; aduersus dominum erat, deinde post eius probationes, de præscriptionis ueritate ordinario iudicio docendum. [h] Et hæc propria est præscriptionis significatio, quam ueteres iureconsulti obseruarunt. Recentiores uero quosdam ex pontificibus imitati, hoc non satis percipientes in eam corruptelam inciderũt, ut se præscripsisse fundum uel domum dicerent, cuius locutionis non arbitror exemplum apud certæ fidei authores reperiri. Hic igit apparet præscriptiõe quinq; pedum exceptionem intelligi, quam quis obĳcere uoluisset, quia quinq; illos pedes se usu cœpisse attestaretur.

RVRSVS annotandum est, dum lex ait, uel locorum, non simpliciter de quocunq; loco uel possessione hic accipiendum. Agennius Vrbicus. Omnis inquit cõtrouersia coram agrimensoribus est, aut de fine aut de loco: de fine est, quatenus intra quinq; pedes continetur, de loco est quicquid eam latitudinem excedit. & ideo quæstio loci plerunq; ad ius ordinarium pertinet, quia in ea locum habet usucapio, olim biennĳ, hodie longi temporis, rarum'q; est ut mensor ipse de ea dĳudicet: quod quadam epistola ad Prouinciales Imperator Constantinus constituit in hæc uerba: Si finalis controuersia fuerit, tum demum arbiter non negetur, quum intra quinque pedes locum de quo agitur apud præsidem esse constiterit, cum de maiore spacio causa, quæ non finalis, sed proprietatis est, apud ipsum præsidem debeat terminari &c. De loci quoque significatione Iureconsultus ita disseruit, [i] ut locus portio sit fundi, qui & latere potest, qua suos fines adhuc nõ habeat, iccirco'q; determinandus, diffiniendus'q; sit. Fundus uero omne sit, quicquid solo continetur. Ager autem species est fundi, quæ ad usum hominis comparatur. [k] Possessio ab agro iuris proprietate distat: quicquid enim apprændimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus est, ager proprietas loci est. Quæ eleganter tradita à iureconsulto differentia, repræensore non caruit: nec erubuit Laurentius Valla [l] ea in re Modestinum ridiculum imperitum'q; appellare. Perpendamus igitur parumper quid sibi audaculus hic accusator uoluerit, & cum lege XII. tab. intra quinq; pedes æterna sit authoritas, non sinamus diutius alienos eum intra fines uagari, q eos nõ solũ usurpare, sed etiã terminos ipsos exarare, & iusto cultori diẽ cõfidentissime dicere,

f l. emptor. C. de præsc. lon. temp.
g l. transla. de uerb. sign.
h l. nam & po stea. de iureiur.
i l. locus. de uerbo. sign.
k l. quæstio. eo titul.
l c. 408.

dicere, ausus fuerit. Quod & si à nobis alibi quoq; factum est, tamen & hic diffusius attingere, clarius'q; sententiam nostrã explicare, nõ ab re erit. Siquidem quòd Græci dicũt δὶς ἢ τρὶς τὰ καλά. Ait Laurentius inepte agere iureconsultũ, qui quum differentiam inter Agrum, Possessionẽ, Prædium'q; reddere uelit, de possessione, id est usu rei loquatur, quam Græci κατοχὴν dicunt, nec de ea significatione quicq; agat, quum idem quod prædiũ uel fundus significat, ut apud Ciceronem, quum prata & areas possessiones appellat, & apud Quintil. quũ de Priuernati, Albano Tiburtino'q; fundis, requirebat inquit, ubi essent hæ possessiones. Sed sciendum nec hanc quidem significationem iurecõsultus ignoratam fuisse, sicut in eo, qui possessiones suas legasset responsum est[m]: qđ & alijs exemplis à me ostendi posset[n]. Sed Modestinus eo in responso possessionem definit, & quatenus proprietatem quandam significat, & quatenus etiã appræhensionem & usum. De primo sensu prius uidendũ ut Vallæ rationes submoueri possint, de alio deinde in gratiam nostror; doctor; aliquid subijciemus. Igitur Aelius Gallus iuris author, quem & Gellius, & alij frequenter authorem laudant, & cuius nos in digestis pleraq; respõsa etiãnum habemus, possessionẽ, apud Festũ definit, usum esse fundi, aut ædificij: quæ uerba idem Festus paulo inferius declarans, possessiones dicit appellari agros late patẽtes, publicos priuatosue, quia nõ mancipatione sed usu tenebantur, & ut quisq; occupauerat, possidebat: ut inde probet possessionem fundum dici, qui nobis per usucapionem est acquisitus, & cuius proprietatem nõ habemus, cũ ut supra ostenderimus, usucapione non uera proprietas, sed adiectio quædam dominij transferatur, & in hac significatione hic accipit possessionem Modestinus, sicut in Honorij constitutione[o]. Quũ rura (inquit legislator) & possessiones, quas curiales reliquerint, & possidere alios permiserint, penes eos, qui excoluerunt remaneant. sic & M. Cælius ad Cic. Sum inquit χρήσει μὲν tuus κτήσει δὲ Attici nostri, ergo fructus est tuus, mancipium illius, κτῆσιν appellat, id est possessionem, ius ipsum usu acquisitum, quod à mancipio nõ admodũ distat. Lucretius.

Vita'q; mancipio nulli, datur, omnibus usu.

Varro de re rust. in emptionibus dñium legitimum sex ferè modis perfici author est, hæreditatis iustæ aditione, mancipio, iuris cessione, usucapione, sub corona, sub hasta emptione. Quæ latius à Boethio Seuerino in Topicis declarata, hic repetere non est otij nostri, qñquidẽ hæc, qđ ad Vallam attinet, satis & super.

NVNC de secunda significatione aliqd dicamus, & uidetur Modestinus possessionẽ sic diffinisse, ut sit usus rei appræhensæ à iure separatus: et uidetur hic usus generis, appræhensio proprij, separationis à iure, locũ differentiæ tenere. Vsus ẽm est generis hic nomen, qa possumus uti etiã citra nomẽ possessiõis, ut q iure familiaritatis[p], uel amicitiæ[q], uel q iure facultatis uiæ publicæ usum retinet[r]: sic quis opa amici utit: sic utor beneficio tuo, & si qua similia. Ouid. Metamorph. libro VIII.

utor'q; Acheloe domo'q;,

Consilio'q; tuo rñdit, & usus utroq; est.

At appræhensio ꝓprium uidet possessionis, quæ & ideo κατοχὴ Græce dicitur[s]: & à iure gentiũ inde orta est, & nomen quoq; ex eo habet. Dicit ẽm possidere, q potest sedere, et sic qui rem appñdit, & ea ꝓpter appñsionẽ utit. Corn. Fronto. In habente inquit onus, in possidente usus est. Corn. Tacit. in lib. Germaniæ: Possessiõe & usu haud perinde afficiunt. Sic Aelius Gallus apud Festum, possessionem dixit esse usum agri, quod supra ostendi. Hinc usucapio, id est acquisitio, q ꝑ usum, id est possessionẽ fit. Inde alibi Iureconſ. Iniquissimũ (inquit) est auferre dñium qđ usus non abstulit[t]: intelligit ẽm possessio. Cicer. lib. 1. Top. Quoniã usus authoritas fundi biennium est, sit & ædiũ. Et rursus: Quar; rerũ annuus est usus. Quod subijcitur à iure separatus, dupliciter potest itelligi: à iure, id est ab usu quatenus est seruitus[u]: item'q; à dominio, quia & dñium est iuris[x]. Possessio aũt nihil cõmune habet cum dominio seu ꝓprietate: unde & rei cuius dñium ad nos nõ pertinet, nec ptinere potest, possessionem tñ habere possumus: loquitur'q; Iureconſ. eo in loco de re, quæ ad aliũ pertinet, nõ qđ dñs rem ꝓpriam possidere non possit, sed ut differẽtiam agri & ꝓprietatis, à possessione simplici declaret. Secundo modo potest intelligi à iure separatus, qa possessio sit facti, nõ aũt iuris. Quapropter Paulus pupillũ posse incipere possidere existimauit: eam ẽm rem facti nõ iuris esse[a]: subijcit'q; idem possessionẽ rei à coniuge donatæ transferri, quoniã res facti infirmari iure ciuili non potest[b]. Sic & Scæuola: Possessionẽ hæreditatis non habet, quæ facti est & animi[c]. Sic & Papin. possessio, inquit, plurimũ facti habet, causa uero facti nõ cõtinet postliminio[d]. Nec me mouet receptissima nostratiũ doctor; distictio, qua tradiderunt, possessionẽ dum nascit, & ad essentiam suã perducit, facti esse: at ubi iam acquisita est, esse iuris: nam pleraq; ex ꝑdictis responsis de possessione uerba faciũt, quatenus iã orta, acqsita'q; est. Si ẽm pupillus potest possessionẽ acquirere, qa est facti utiq; & acquisitã cõseruare potest, quũ non posset, si acquisita iuris esset. Sic & in postlimio non contineri causam possessionis lex ait, qm facti est[e]: qđ ꝓcedit etiã in possessiõe acquisita: nã in his, q dum acquirunt facti sunt, & q̃sita sunt iuris, postliminiũ ꝓcedit, ueluti in cõtractibus, item'q; in hæreditatibus, quor; acqsitio est facti[f]. Necessario igit dicendũ, possessionem etiã adeptam, facti esse. Atq; si fateamur possessionem dum acquirit uel amittit facti esse, eodem modo concedendũ erit dum iã nata est esse facti, ne dicamus acquisitã à principio substantiam amitti, nec in ea qualitate rem ꝑsistere, quam prima origine assumpsit. Tametsi etiam cauillo nõ careat hæc interpᵱtatio. Quũ ẽm lex simpliciter dicat possessionẽ esse facti, qd nos de eius acqsitione loqmur: quũ absq; dubio hæc à possessione differat, sicut natiuitas & mors hominis, ab ipso hoĩe. Adde qđ si diceremus possessionẽ iuris esse, qa ex ea iuris effectus sequeret, nihil penitus ab alijs rebus differret possessio. Lex ait, stipulationẽ iuris esse[g]: & tñ dum ꝓducit est facti[h]. Eadẽ ait, ẽ cõtrario pactiões simplices facti nõ iuris esse, & tñ dubiũ nõ est hmõi pacto dari exceptionem, quæ iuris est. Lex ait, contractus

A emptio

m l. interdũ. eo. tit.
n l. filij. §. fin. ad mun. l. fi. C. de fid. ins. l. ab excusat. C. quor. app.
o l. rura. C. de omn. ag. de lib. 11.
p l. qui iure. de acq. poß.
q l. 1. de obseq.
r l. 2. de uia pub.
s d. l. 1.
t l. nec utilem. ex quib. cauſ. mai.
u Inſt. de reb. cor.
x l. ſi quis ui. §. differentia. de acq. poß.
a l. 1. §. 1. de acq. poß.
b §. ſeq.
c l. 1. §. Scæuola. ſi quis test. lib.
d l. deniq. ex quib. cauſ. mai.
e l. in bello. §. factæ. de capt.
f l. pro hærede. & acq. hæred.
g l. ſi unus. §. pactus ne. de pact.
h l. 1. de uerb. in princ.

emptionis, uenditionis, et cæteros iurisgentium facti esse[i], & tamen ex his oritur obligatio iuris uinculū. Lex ait, animum esse facti[k]: & tamen ex animo & consensu nascit̃ obligatio. Sic fundus re ipsa est corporalis, & tamen lex appellat iura fundi[l]: sic corporalis detentatio est meri facti, & nihilominus qñq; ius detentionis[m] legit̃: nam & uulgo generaliter traditū est ex facto ius oriri[n]. Quāuis igitur lex quandoq; dicat, ius possessionis non uideri peremptū[o]: non tamen sequit̃ possessionē iuris esse: qua ratiōe iudex, cui mandatum est ut de Titij iure cognoscat, etiā de possessione cognoscet: quia q̄uis possessio sit facti, cognitio tñ, ad quē illud factum pertineat, est iuris[p]: nam & qui interdicto meri possessorij iudicij experitur, de iure suo docere debet[q].

SCIENDVM igitur possessionem iure naturali inuentā esse, per appræensionē & animum simul, quorū utrunq; est facti, & ideo locum habet etiam in his in, quibus iure ciuili nō consistit obligatio: quoniā quæ facti sunt, iure ciuili quo minus sint, fieri non potest. Et ideo siue causa à iure improbet, ut in donatione inter coniuges, transfertur possessio, siue res ipsa ꝓhibita sit possideri, ut liber homo, naturalis tamen possessio non uidetur impediri[r]: siue pſona possidentis à iure ciuili pro nihilo habeat̃, ut seruus: nam & is uidet̃ posse naturaliter possidere[s]. Iure em̄ gentiū serui ꝓ nihilo non habentur, imò non multum à liberis differebant, præterq; quòd in manu & potestate domini erant: unde eo iure legitimā in iudicio aduersus dominos standi pſonam habebant, ut in biblijs ꝓditum est, & dominis absq; ꝓle decedentibus: item militiæ nomē dare poterant, & bona propria possidebant, & si paulo opulentiores fuissent, nec à munerū quidem publicorum administratione rejciebant̃: quod politicorum IIII. cap. XV. Aristoteles censuit. Sic & apud Germanos, inquit Tacitus, suam quisq; sedem, suos penates regit, seruis frumenti modū dominus aut pecoris aut uestis ut colono iniungit, & seruus hactenus paret. Vnde satis arguit̃, iure gentium possessionem seruis nō inhibitam fuisse, quū eorum status solum iure ciuili diminutus sit[t]. Cæterum quoties lex ciuilis causam improbat, ea naturalis possessio iniusta dicitur, & commentitio iure perinde censetur ac si nulla esset[u]. Quapropter si clam possessionem meam appræendas, habebis quidem ueram possessionē naturalē[x]: sed quia respectu eius à quo quis clàm ui uel precario possidet, lex hanc possessionem reprobat, iniusta dicetur, & interpretatiōe legis pro nulla erit[y]: respectu uero cuiuslibet alterius, tanq; naturalis consistet, nec quicq; referet iusta an iniusta sit[z]. Et hinc est quòd lex possessionē naturalem iniustam uocat, ciuilem uero iustam: quoniam quoties naturalis iusta est, eam lex approbat, & per approbationem eam qualitatem sumit, ut ciuilis dicatur, non enim ciuilis à naturali in substantia differt, sed eiusdē est generis[a]. Et ideo lex simpliciter ait, possessionis duplicem esse rationem[b]: est em̄ possessio ipsa pricipaliter naturalis, sed per approbationem fit ciuilis, quādoq; & per nouam illi traditam à lege formam, ut in possessione quam à seruo acquiri, supra diximus, quia iure ciuili pro nihilo habet̃, & quicquid acquirit, domino acquirit, huiusmodi dos-

i l. consilio. in fin. de cur. fur.
k d. l. pro hæred.
l l. quid aliud de uerb. sig.
m l. si finita. §. si quis metu. de dā. infec.
n l. si ex pl. §. in cliuo. ad l. Aquil.
o l. peregre. de acq. poss.
p l. non est mirū. de pig. act.
q l. pen. de aq. quot.
r l. cum hæredes. §. fi. de acq. poss. &
s l. stipulatio ista §. hæc quoq; de uerb.
Iob. c. 31.
Gen. c. 15. c. 14.
Reg. ca. 15. ca. 16
t l. quod attinet. de reg. iur.
u l. si cum. de don. inter uir.
x l. 3. §. è contrario. de acq. poss.
y §. qui ad nundinas.
z l. si duo. uti poss.
a l. 3. §. genera. de acq. poss.
b l. nemo. C. eod.

minus ciuiliter possidere existimatur: quod si in iusta sit serui possessio, quū lex talem non approbet, possidere non censetur[c]. Et quod in seruo dicimus, idem generaliter in quolibet qui in aliena potestate sit, q̄uis em̄ iure naturali ipsi possideant, tamen interpretatione legis possessio patris uel domini esse censetur. Et ideo lex ait, eam possessionem nō solū corporis, sed & iuris esse[d]. Eodem pertinet & possessio quā colonus noster inquilinus, fructuarius'q;, & qui precario rogauit, habet: licet em̄ ipsi naturaliter insistant rei, & ideo crassa minerua dici possint naturaliter possidere[e]: tamen quia nomine dñi possident, is iuris interpretatione possidet, non aūt colonus uel fructuarius Hinc lex, is inquit, qui precario rogauit non possidet, sed possessio apud eū, qui cōcessit remanet[f]: nam & fructuarius & colonus, & inquilinus sunt in prædio, & tamen non possident. Et alibi: Vsufructuarius usucapere seruū non potest, quia nō possidet[g]. Et alibi: Rei depositæ apud deponentem remanet possessio, nisi et ea apud sequestrum deposita sit[h]: & actū ut neutrius possessioni id tempus procedat. Talem aūt possessionem dñi lex ait plurimū ex iure mutuare[i]: quo fit ut generaliter cōstituere possimus, possessionem naturalem facti esse, ciuilem uero iuris esse, nō quòd diuersæ sint omnino species, sed quòd qualitas ciuilis interpretationis ipsi naturali accedens, facit ut ciuilis nomen accipiat. Nec nouū uideri debet, quòd à iure naturali uel gentium inductū est facti existimari, quod uero à iure ciuili iuris esse: nam & hoc in pacto nudo uidemus[k], quod facti esse lex ait: idem ī cōtractibus iuris gentium[l]: cū tamen stipulationem q͂a iure Quiritium introducta est, iuris esse dicat. Cuius rei est ratio, quòd quæ iuris naturalis uel gentium sunt, lex intra meri facti cancellos relinquit, quæ quoties interpretatione extra ueteres terminos porrigit, uel noua forma fulcit, iuris efficere dicitur. Et hæc ad diffinitionis declarationem satis sint: nam si recentiorū cōmenta hac in re uelim referre, haud quaq; facile esset modum reperire, cū XV. diffinitiones ex se nostrates confinxerint, dum suo ingenio mauult quilibet credere, q̄ Iureconsulti placitis acquiescere. Nec me mouent, quæ aduersus diffinitionem hanc intorqueri possent argumenta: qualia sunt seruus, colonus, fructuarius utuntur re domini, & tamen non possident: nam respondeo eum usum nomine domini esse, & ideo iuris interpretatione ipm possidere, quod supra declaraui. Rursus adducitur, possessio absq; animo non est[m]: & tamen in diffinitione nulla animi habetur mentio, sed cū is, qui re appræensa suo nomine utitur, animum possidendi habere præsumatur (ut enim solet dici τῶν ἐντὸς, εἰκὸν ἐκτὸς, ab exterioribus depræendimus, quid intrinsecus sit) quorsum opus fuit id exprimere, quod omino tacite inerat? Rursus qui detinet, ut qui in possessionem missus est, usum rei appræensæ habet, & tamen non possidet: sed falsum est eum uti, cum solius custodiæ causa in possessione sit[n], atqui dominus ipse retinet usum possessionemue. Possent & huiusmodi alia adduci, quæ quod leuiter ad rem faciant, non fuit operæprecium recensere.

POSTREMO declaranda sunt illa uerba, peragatur intentio, & peragi ueteres dixerunt perfici

c l. quod seruus. eod. titul.
d l. possessio. eod. titul.
e l. 1. §. ducitur. d. l. naturaliter. l. 4. ad exhib.
f l. certe de prec.
g l. acquiritur in fi. de acq. rer. do.
h l. licet. dep.
i d. l. possessio
k d. l. si unus. §. pactus
l d. l. consilio.
m l. quemadmodū de acq. poss.
n l. 3. in fin. eod.

perfici, unde peragere reum dicitur, qui accusauit, & facinoris conuicit, damnauitq́. [o] Et alibi: Permittendum est procuratori litem peragere, [p] id est ad effectum & finem perducere. Intentio uero libellum petitionemue significat, quapropter intentio actoris proprie dicitur, si ex locato actum erit inquit lex, [q] dicendum est nec tenere intentionem, hinc intendere uerbum agere significat. Rhetores intentionem esse diffiniuerunt, ex qua status principium habet, & quæ depulsione cōficitur: diciturq́ apud eos simplex, cum de uno tantum facto proponitur, coniuncta cū de pluribus, ut libro VII. Quintilianus ostēdit. Quid est inquit, Consultus Fortunatianus, intētio? quod prima pars proponit, quæ facit litem, quod Græci uocant κατάφασιν. Quid est depulsio? quod secunda pars respōdet, Græci ἀπόφασιν uocant. Formatur autem intentio, id est causatiuo litis, propter quod res in iudicium deducitur, depulsio ex synechonte, id est eo quòd omnem defensionem cōtinet. ex synechonte autem & ætio oritur τὸ κρινόμενον, de quo iudicandum est: quæ rhetorum traditiōes non multum à nostris differunt, nam & apud iureconsultos intentio actio est, depulsio uero est exceptio intentionis: actio ex causa oritur, exceptio ex qualibet defensiōe: quapropter siue quis de facto, siue de iure agat, quæ illi exceptio obijcitur directo aduersans, intentionis dicitur. Hinc Vlp. simpliciter ait exceptionem esse, quod interponitur ad excludendum intentionem, [r] tametsi Accursius exceptionem intentionis esse existimauerit, quæ de facto agenti obijcitur. Sed hæc sententia uera nō est, & ante nos à Zasio germanæ solidæq́ doctrinæ iureconsulto, quem uirum honoris causa nomino, cōfutata est. Cæterum uidetur intentio quoq́ in reo dici posse, sicut apud Græcos ἀγωγὴ διμερῆ. Generaliter inquit Vlpianus [s] in præiudicijs actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id quod intēdit. Quod nostrates doctores accipiunt, ut id uelit in præiudicialibus actionibus uel exceptionibus eum probare debere qui asserit. Quæ sententia ut in iure uera est, ita responsum illud illepidum reddit & otiosum, quare nos aliter interpretandum censemus, & ibi de præiudicijs tractari arbitramur, id est exceptiōibus, quæ agenti obijciunt, quod præiudicium maiori liti non fiat. Nam si de ea maiore lite nō solum excipiatur à reo, sed intendatur, ipse incipiet actoris partes sustinere, sopiturq́ interim actoris petitio. Exempli causa: Petis à me centum aureos tanquam Titio debitos, cuius fuisse te hæredem asseris, ego excipio, eius me potius Titij hæredem esse, intendoq́ petitionem hæreditatis, incipio actoris personam sustinere, quia hæc exceptio est præiudicialis. Is igitur qui intentionem habet reus dicitur, quia ei datus est libellus, sed dum fit actor cum ea intentio est secundum id quod intendit, id est exceptione præiudicij summoueri possit, quia sit secundum, id est post id quod ipse intendit, nempe exceptionem suam, quæ maiorem litem intendit, & ideo priori præiudicat. Cum enim intentio sit prima pars quæ proponitur, si illi alia intentio maior obijciatur, cessat, & obijciens qui reus in fronte uidebatur, actoris partes sustinet. Plinius quadam epistola, Rogo inquit, intentionē scribentis accommodes, id est habeas, assumas. Et hæc interpretatio παρέργως à me approbata qualis qualis sit, uulgatiore probabilior est.

o l.2.de adul.
p l.qui procur.de procur.
q l.3.si mensor fal.
r l.2.de except.
s l.generaliter.de titul.

SED hæc quidem hactenus. Vos uero auditores optimi, ut recte omnia, atq; ordine fiant, traditumq́ à maioribus morem obseruemus, ad disputationis aleam inuito, atque prouoco. Laudat lex Herennium Modestinum, [t] qui pleras q́ iuris nostri difficultates disputando bene, & optima ratiōe dissoluerit, receptumq́ est hoc argumētandi genere, pleraq́ certius, omnia clarius percipi posse: dum tamen senarij illius, quem P. Mimo tribuunt, non obliuiscamur: Nimium altercando ueritas amittitur.

t l.fin.de mun.

ET quoniam à prudentibus institutum est, nō minus honoris præceptori quàm parenti tribuendum, ne in me agentes aduersus prætoris edictum committatis, ueniam uobis experiūdi libenti animo concedo, isq́ apud me summam gratiam acquiret, qui & ualidius nostra dicēdo subuerterit. Agite igitur, & factitium hunc Herculem aggredimini, non tanquā Pygmæi, quorum ille quāplurimos apud Philostratum tergo leōis inuoluit, sed tāquam athletæ illi aduersus duos olympicis decertare audentem superarunt, unde factum prouerbium, ne Hercules quidem aduersus duos, quanto minus Alciatus aduersus plures?

CONCLVSIONES PROPOSITAE SINGVLAE DE SINgulis uniuersitatis professionibus.

L. Quinq; pedum. C. fin. reg. hactenus non intellectam, nos dabimus uerum intellectum.
AD IVRECONSVLTOS.

Sola præscriptionis exceptione aduersus dominum agentem tutus in foro conscientiæ non est tutus, contra Doct. in. c. uigilanti. de præscript. AD THEOLOGOS.

Præscriptio proprie quid sit, adhuc per doctores non inuentum, & cōmunis diffinitio non est uera, in Rubr. extra de præscript. AD CANONISTAS.

Quid possessio ab agro differat recte per Modestinum Iureconsul. declaratū in. l. quæstio. de uerborum signific. & falli Laurentium Vallam libro elegantiarum cap. CCCCLVIII. AD ARTIVM MAGISTROS.

PETRVS CASTELLANVS.

SVNT ista quidem à te grauiter & copiose disputata uir clarissime, singulaq́ tam diserte atque dilucide tuis rationibus ꝓbata, ut hoc omnium silentium nihil aliud plane sit, quàm summi omnium assensus cōfessio, nemo quicquam ex isto amplissimo professorum ordine desiderat in his quæ hodie abs te aut dicta aut facta sunt. Baccalaurei, scholasticiq́ reliqui omes, ueritatis conscij ab omni disputandi controuersia uident

uelle abstinere. Ego quoq; si qua mei habenda est ratio, quod uel solus uel primus, è tuis discipulis in harenam hanc descendo. & perinde ac ille Pandaxus apud Homer. hæc altæ fœdera pacis, cõfundo: non est quòd minus sit mihi abs te abunde satisfactum in ijs, quæ ad instituti mihi studij rationẽ pertinent. Sed ne hanc prætercam occasionem, qua ipse te uirum nactus incredibilis in omni genere literarum doctrinæ, non pugnans quidem tecũ, sed cõsulens, abs te non paulo doctior redire possum. Sed hactenus datum sit proœmio, nunc ad rem. Modestinum Iureccõsul. aduersus Laur. Vallæ sententiam defendendum suscepisti, qui non uideo quo modo suo illo in respõso bonam causam habere possit: nam ut hinc exordiar, uidetur mihi quater eo in loco peccasse. Primum, quod agrum speciem fundi esse dixit, quæ ad usum hominis comparatur, rursusq; eundem speciem prædij, cum in Pomponij responso, quo territorium diffinitur,[a] esse uniuersitatem agrorum, appareat, agros accipi etiã eos qui alio in usu quàm hominis sunt. Alterum est, quòd possessionem cum usus est tanq; fundi formã esse fecit, & ab agro separauit, cum eo casu uel in genere generalissimo, ut dialectici nostri uocant, discrepent. Rursus possessionem usum diffinit, agrum proprietatem, cum omes ueteres authores possessiones fundos ipsos dixerint: quod eleganter Valla ex Cicerõe & Quintiliano ostẽdit. Sed & idem Cicero ad Atticum libro XIII. Credas mihi, uelim maiori offensioni esse quàm delectationi possessiunculas meas. Idem oratione pro A. Cæcina. Atq; in possessionem uestigium fecero. Sed & Iureconsul. Pap. aquam pro modo possessionum ad agros irrigandos diuidi oportere ait,[b] quibus locis nemo sanus possessionem pro usu acceperit. Nam & agrum ad proprietatem magis quàm ad possessionem non referri, T. Liuius grauissimus est author, qui libro II. belli Punici in Fabij inuidiã iactatum fuisse refert, quòd agrum suum legionibus Romanis defendisset. Apud Demosthenem quoq; in oratiõe aduersus Androtionem, appellatione κλημάτων, id est possessionum, apparet & domus et τά χωρία, id est (ut Papinianus interpretatur)[c] agros contineri, καί τοι εἴτις ἔροιτο αὐτὸν τὰς εἰσφορὰς πότερον τὰ κλήματά ἢ τὰ σώματα ὀφείλει, & quæ sequuntur. Nam & quod postremum ait, possessionem usum esse, debuit diffinire quo de usu loqueretur. Est usus qui à fructu separatur, est usus in conductore, in eo qui commodato uel precario possideat, est & usus ꝓ usucapione, ut cum Cicero pro A. Cæcina: Lex (inquit) usum et authoritatem fundi iubet esse biennium. Et in Topicis, Quoniam usus authoritas fundi biennium est, sit & ædium.

a l. pupillus. de de uerb. sign.

b l. Impp. de ser. ru. præd.

c l. diuus. eo. tit.

A LCIATVS.

NON existimassem te Castellane hominẽ studijs Græcis Aristoteliq; præsertim addictũ paucis hisce diebus, quibus operam iuri ciuili dare cœpisti, adeo profecisse, ut νομοθέτην nostrũ Modestinum ultro oppugnatum uenire posses: uenisti tamen, & ueteranum tyro, arte, & ingenio confecisses, ni ille potiorẽ causam haberet. Quatuor illũ machinis es aggressus, q̃s nõ adeo ualidas ostendã, ut inde sperare τὸ βραβεῖον debueris. Et sciendum legem XII. interpretari hic Modestinum, eiusq; sentẽtiam & Varroni & Festo & cæteris grãmaticis antiquis cõuenire, & quod non minus me mouet per argumentum etymi, unde proprietatem uerborum agnosci Bart. tradidit,[d] defendi. Fundus enim generalius est nomen, continetq; omnem locum, in quo aliquid fundari potest. Sic & Plautus fundum potiorẽ dixit, quod nos efficatius fundamentum ferè dicimus. Sunt & fundi populi. M. Cicer. in oratione pro Corn. Balbo. quibus Pop. Romani beneficio concessum erat, ut lege quam Pop. Romanus habebat, eadẽ & ipsi tenerentur, in eisq; ceu in fundo resideret. Ager uero ab agendo dictus, quòd eũ paterfamilias emerit, ut exerceat: ut merito dixerit Modestinus in usum patrifamil. cõparatum, necessarioq; dicẽdum sit, mancipij iure ab emptore detineri, cum alioquin à possessione non differret. Prædium tam urbanũ quàm rusticũ est, ut ego sentio, quasi hæredium, quod in successorem ius eius transmissum est. Apparet igitur Fundum generalius nomen esse, Prædiũ non ita generale: rursus Agrum etiã minus, ut quod urbana prædia non comprændat, nec em in illis agitur, seu cultura exercetur. Possessio uero à sedibus dicta est, unde & fixisse sedes dicit, qui apprændit & cœpit uti: qui usus cũ per tempus à lege diffinitũ ꝓcesserit, possessori ius quoddam quasi proprietatis confert, defenditurq; eius authoritate legis. Hinc M. Cicer. ꝓ A. Cæcina. Nam ut perueniat (inquit) ad me fundus testamento alicuius fieri potest, ut retineam sine iure ciuili non potest: fundus à patre relinqui potest, at usucapio fundi, hoc est finis solicitudinis ac periculum litium, non à patre relinquitur, sed à legibus, à quibus rata authoritas sumitur. Quo loco & quædam de possessiõe hac in significatiõe refert. Quapropter dum possessionem discrepare à prædio etiã in genere generalissimo ais, nequaq; tibi assentior: cum Modestinus nõ solum naturalem possessionem diffiniat, sed etiã possessionem, quatenus ex usu capta est, & proprietati cõcordat: quo fit ut quãdoq; authores, quos adduxisti, possessiões ꝓ ipsa proprietate acceperit, quod interdũ fieri nec Iurecõsultos qdẽ nostros latuit.[e] Nã quæ ultimo de usu tanq; ambigua cõfutas, ex diffinitiõis uerbis summouent, dum dicitur esse usum à iure separatum: quo fit ut de seruitute usus accipi non possit, sed nec locator, cõductor, precario possidẽs, usum possessionẽue habere proprie dicuntur, qui non suo sed alieno nomine possident, quod diffusius in ipsius legis interpretatione docui.

d l. omnis popu li. de iust. & iur.

e l. interdum. de uerb. sign.

FRANCISCVS CHAMBARDVS.

ANNIBALEM scribit M. Cice. spectatissime præceptor, cũ Ephesius Rhetor Phormio corã se de imperatoris officio omniq; re militari copiose disseruisset, qd de eo sentiret, iterrogatũ respondisse, multos à se deliros senes sæpe conspectos, sed qui magis q̃ Phormio insaniret uidisse neminẽ: qui, ut ne qd aliud dicã, corã Annibale uir in otio & umbra educatꝰ, auderet de ducis pugnatorisq; officio disserere. Idẽ & mihi ne usu ueniret dubitassem, qui uix doctoralis infulæ candidatus, & ut Græci dicunt πρόλυτης coram te legum clarissimo antecessore disputare auderẽ. Sed

Sed excuſat me conſuetudo & mos antiquitus apud nos traditus, quo ſicut olim ſaturnalibus ſerui in patresfamilias exercebant imperium, ſic apud nos hac celebritate in magiſtros inſurgunt diſcipuli, nec aliter cōſtant hæc ſacra. Feres igitur æquo animo, & de ſecunda concluſione tua dubitantem eruditione tua inſtrues. Affirmaſti eũ qui ſola uſucapionis perfectiōe ſit tutus, ſi malæ fidei deinde efficiatur, in foro cōſcientiæ tutum nō eſſe: qua in re uideret aliud cenſendum: nam cũ uſucapio tã lege ciuili q̃ pontificia approbet, & pro legitimo titulo habeatur, cum qui uſucæpit uidetur iuſtum dominum eſſe. Cum em̃ leges ore principum diuinitus promulgatæ ſint[f]: cum Petrus in epiſtola, Obedire nos principibꝰ iubeat, tanq̃ à deo miſſis: cum in Regum capite XIIII. ſcriptum ſit: Qui nō paruerit principi ſuo morte moriatur, id eſt criminalis (ut uocant) delicti ſit reus: ſatis oſtenditur, qui iure ciuili uel canonico tutus ſit, diuino quoq; iudicio potiorem eſſe. Quapropter hæres, q ex lege Falcidia uel S. cōſulto Trebelliano quartam præter teſtatoris mentem deduxit, cum iure ciuili nō damnetur, in foro quoq; cōſcientiæ nō damnabit[g]. Sic mulieri uel pupillo, quibus aduerſus proprĩam promiſſionem uel Velleianum S. C. uel lex ipſa cōſulit, diuina quoq; lex cōſulere exiſtimatur. Sic filius extraneo cohæres nō ſolenni teſtamento patris datus, nihil illi in foro conſcientiæ præſtare tenebitur, quia in ciuili nō tenetur[h]. Sic idem filius iuſte retinebit quod mendicantibus fratribus à patre eſt relictum: cum em̃ ex lege hĩcapere non poſſint, nec in foro quidem conſcientiæ capient[i]. Sic Fiduciarius cliens, quẽ uaſallũ uocant, cum patronum ſeu regem ſuũ defendere iure ciuili teneatur, etiam apud Deum iuſte egiſſe cenſebitur, nō diſtincto bonam cauſam rex foueret, an id minus: quod Paul. Caſt. cenſuit[k]. Poſſem & his ſimiles pleraſq; deciſiones adducere, ſed hæc ſatis & ſuper.

f 97. diſt. c. imperator. 16. q. 3. c. ult.

g Bar. in extr. uag. uerb. ad denuntiationem.

h Bal. Iaſ. l. ſi poſt C. de iur. ign.

i Bald. aut. ingreſsi. C. de ſacr. eccleſ.

k l. ex hoc iure. de iuſti. & iur.

ALCIATVS.

VIDETVR nobis poſſe his omnibus argumentis eũ r̃ndere, qui ratione p̃pẽderit, qua ego adductus ab alioꝝ ſnĩa deſciui. Sed quia tu fortè illi nō acquieſcis, alijs quoq; modis aduerſantia ſummouebo, & ex Bar. alioꝝq; ſnĩa diſtinguendũ cenſeo[l]: q̃ nã ſit legis ipſius ratio. Nitĩt æquitate naturali: & in foro cōſcientiæ obligabit. Nō nititur, & aliqd inducit, unde cũ aliena iactura quis locupletaret: uel aduerſus obligationem naturalẽ: & hoc diuina iuſticia nō approbat. Quo fit ut mulieri, ut pupillo opem ferat[m]: qd em̃ æquius & naturæ magis conſentaneũ, q̃ illi ſexui, illi ætati ſe p̃ſtare indulgentẽ, quæ p̃pter imbecillitatẽ multoꝝ fallacijs ſubijcit[n]. Nã & cur hæredi in quartæ deductione nō ſinat Deus à lege ſuccurri, cum legatarij de lucro agant, & publice interſit aliquo præmio prouocari hæredes ſcriptos, ut teſtatoꝝ uoluntates exitũ habeant[o]. Sed & filius cũ cohærede extraneo non ſolenni teſtamento ſcriptus, iuſte omnẽ hæreditatẽ ſibi habet: quia ueriſimile exiſtimare poteſt, eã fuiſſe patris ſui mentem, nō tam ut inſtitueret q̃ ut extraneũ illuderet: alioquin cur rite teſtatus nō fuiſſet? Merito igitur & lege diuina tutus eſt. Quod ſi certus uoluntatis paternæ ſit, uerius eſt, niſi eam obſeruauerit, peccare.

l Bar. d. uerb. ad denuntiati.

m l. 1. ad Velle.

n l. 1. de min.

o l. uel negare. quemadm. teſt.

CLAVDIVS VVLCOPIVS.

ACVTE tu quidem clariſſime comes Licentiato Chambardo reſpondiſti. Sed nihilominus reſidet adhuc apud me ſcrupulus, quẽ te oportet eximere. Ais, quoties lex obligationi naturali innititur, in ciuitate quoq; cœlitũ (ut Plautino uerbo utar) obligare. Videtur hæc diſtinctio ſententiam tuã ſubuertere, quoniã uſucapionis exceptio ex cōſenſu domini robur accipit: qui enim permittit uſucapi, uix eſt, quod Paul. ait[p], ut nō uideatur alienare, ſicut & eũ alienare dicimus, q nō utendo amittit ſeruitutẽ: cũ igitur hic adſit cōſenſus, cōſequẽs ẽ obligatiōe naturali cōfirmatã cenſeri uſucapionẽ[q]. Cæterum & in eandem ſententiam me decretalis cōſtitutio trahit, qua proditum eſt, abſq; bona fide nullã ualere præſcriptionem[r]: cum aliàs poſſeſſor mortalis peccati nexibus irretiretur, unde oportet eum, qui præſcribit nulla temporis parte ullam habere rei alienæ notitiam: quibus uerbis arguitur, notitiam quidem rei alienæ dum res uſucapitur peccatũ inducere: at re iam per uſum capta nō inducere, alioquin nec iure canonico cōſultum eſſet poſſeſſori: quis em̃ credat, ius pontificium quod maxime in id intendit, ut animarũ periculis obuiam eat[s]: uſucapionem hanc permiſſurum, ſi id crimini aut noxæ apud Deum eſſe poſſet? Quæ pauca uolui præſtantiſſime præceptor adduxiſſe, nō quòd de te palmarium cōmereri ſperem, ſed exercẽdi ingenij cauſa, uel ut Diogenem Cynicum imitarer, qui Corinthijs pro urbis tutela ſatagentibus, & ipſe gurguſtiolum, nempe uas illud ſuum, cœpit ſurſum deorſum agere, ne cæteris laborantibus ſolus quieſcere uideretur.

p l. alienationis de uerb. ſign.

q l. 1. de poſtul.

r c. ſi. de præſcri.

s c. 1. de conſt. 6.

ALCIATVS.

QVOTIES ueræ naturali obligationi lex innititur, tum & in ciuitate cœlitum (ut ais) obligat: quòd ſi naturalis illa obligatio legis fictiōe inducta ſit, non obligat[t]: dominus enim aduerſus quem per uſum poſſeſſor rem capit uere nō conſentit, tametſi lex eũ alienare interpretetur: merito igitur legale id commentum nullius apud Deum eſt momenti. Quapropter ſolet dici, quoties lex ex fictione uel præſumptione aliqd conſtituit, nullius eſſe in cœlitibus efficaciæ: cũ Deus ex ueritate iudicet, qui & ipſe ſumma ſit ueritas. Lex enim, quæ facta hominum plerunq; non nouit, coniecturalem ſtatum recipit: Deo omnia cognita ſunt: nam ut dicitur Græco ſenario,

Οξὺς θεοῦ δ' ὀφθαλμὸς εἰς τὸ πανθ' ὁρᾷν.

Oculus acutus eſt Dei, uidet omnia.

VNDE Inno. iudicium, inquit[u], Dei, ueritati, quæ non fallit nec fallitur, ſemper innititur: iudicium autem eccleſiæ non nunquàm opinionẽ ſequitur, quam & fallere ſæpe contingit & falli: quo fit ut quandoq; ligatus apud Deum, ab eccleſia ſit ſolutus, & ẽ cōtrario. Nec me mouet decretalis, quã adduxiſti, cōſtitutio, in qua ſolũ declarat, malæ fidei poſſeſſorẽ nũq; uſucape, ſi bonæ fidei ſit uſucape: quia uſucapione p̃fecta tutò

t c. is qui fidem. de ſponſ.

u c. à nobis. 21 de ſent. excom.

potest præsumptionem legis sequi, & se uerum dominum arbitrari, nec quicquam ea in re tum peccat: sed si deinde cognoscat uere aliū eius rei dominum, lex quidem suo eum iudicio, suæ conscientiæ relinquit, nec quicquam quod ad hunc casum pertineat attingit: aliunde igitur finienda fuit, quam ex ea decretali hæc cōtrouersia. Et quamuis pontifices id maxime agant, ut animarū saluti cōsulant, hoc iuxta suprascripta accipiendū, in is quæ ad eorum scientiam referuntur: at postquam possessor usucæpit, nō est quod ipsi ultra uestigare uelint, & nouas lites, & nunquam finiendas controuersias excitare: merito igitur consultius fuit suæ eum συντηρήσει relinquere. Siquidem nō omnia decidere magistratus possunt, & de occultis nō iudicat ecclesia, & conscientia, quod dicitur, mille testes. Vnde et Iuuen.

hos duri conscia facti
Mens habet attonitos, et duro uerbere cædit.
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

VIGLIVS PHRISIVS.

MINVS uerecunde eruditiss. præceptor in hanc scenam prodirem, nisi coram te iurisperitorum Roscio loqui deberem. Quid quod etiam ea est auditorū expectatio, ut qui lubenter tibi semp assenserimus, nūc palā dissentire debeamus. Sunt aūt hæc de quinq; pedū controuersia, quæ antea omnibus ignota erant dilucide explicata, copiosius'q; à te disputata, quam in specie præ se ferebant: tamen ubi coram nobis latifundia aperuisses, pressius quædā & ut Homerice dicam παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως dicta à te esse animaduerti: id'q; iccirco factum uideri poterat, quod ualde angustum spacium tibi scholastica ista disserendi consuetudo pstituerat, nisi ad eam orationis uirtutem in cæteris tuis monumentis affectasse te obseruassem. Existimasti hac constitutione quinq; pedū usucapionem in XII. tab. esse summotam: at mihi similius uero uideret, ipsos potius quinq; pedes aboleri, & solam finalis termini rationem habendam pcipi. Quod ex nomine pscriptionis suadetur, cum pscribere sit præfinire, & pscriptio præfinitio: quo sensu ipse Agennius. Lex, inquit, Manilia V. pedū latitudinem pscribit: nō em potest hic de usucapione uel exceptione intelligi, quāto igitur rectius ipsam præfinitionem intelligimus: cū & reliqua constitutionis uerba, quæ ab Agennio referunt, bellissime huic quadrēt expositioni. Sed et ex dictione summota, apparet hanc legē correctoriā esse, & ius antiquum summouere: cum ex interpretatione tua non summoueret, sed legi XII. tabularū cōcordaret. Tametsi nec satis uidetur adhuc probatum inter quinq; pedes ex XII. tab. usucapionem nō fuisse. Cicero enim, quem tu allegas in uulgatis codicibus. XII. tab. inquit, inter quinq; pedes usucapionem esse uoluerunt. Adde quod nusquam alibi apparet istius usucapionis prohibitionem ab ea lege inductam, cum apud authores similium casuū sit mentio: ut cum lib. officiorū primo Cicero ex XII. tab. dixit, Aduersus hostē æterna authoritas esto, indicans ius usucapiōis inter solos Rom. ciues esse, aduersus uero eos ab his, q peregrini sunt & alio iure utunt, nunquam usucapi posse, licere'q; dño et authori iure suo quādocunq; uti: sic lex Attinia apud Gel. lib. XVII. cap. VII. Quod surreptū erit, eius rei æterna authoritas esto. Quibus uerbis rei furtiuæ inhiberi usucapionem Antistius Labeo interpretatus est[x]: unde & lib. XVII. stipulationū Venuleius authoritatem pro actione euictionis accipit[y]: at de authoritate inter quinq; pedes nusquam existit mentio, quod ipse sciam, nisi tamen aliter tibi uidetur doctissime præceptor.

x l. sequitur. de usucap.
y l. fin. de euict.

ALCIATVS.

NON arbitror pbabiliter ambigi, quin inter quinq; pedes iure ueteri nulla esset usucapio, cū & Agennius Vrbicus clarissime hoc attestet, & M. Cicero li. de legib. primo, cuius sensus nō constaret, si quod tu arbitraris uoluerunt legeremus, & nō potius noluerūt, uidetur'q; mihi Pet. Crinitus locū quidem ostendisse, sed quod citaret non satis intellexisse: nā & huc allusisse uidet in And. Terentius in eo carmine,

Tute ipse ijs rebus finem præscripsisti pater.

Quod sicut intra quinq; illos finium pedes uicinis arbitratu suo ire agere licet citra usucapionis periculum: ita iuueni ante ductā uxorem, omia liceant. Verū ut non negauerim pscriptionem p præfinitione accipi, nec eam interpretationem huic legi omnino absonam absurdamue esse, ita quæ nos pdidimus, cōuenientiora arbitramur. Primū, quoniā ex subsequenti Theodosij constitutione, quam Agennius refert, apparet inter quinq; pedes, nec post hanc quidem legem potuisse usucapi. Deinde quia si permissam hic usucapionem concedamus, iniqua hæc lex esset, cum plurimis rationibus ostenderim eam legis XII. tab. prouisionem optimo iure inductam. Adde quod huiusmodi nostra interpretatio longe est, ut ita loquar, notabilior: cum enim pluribus casibus æterna sit (ut tu loqueris) authoritas, quos pontificij iuris scholiastes diffusim refert[z]: nō debuit & hic de finibus omitti, qui si hæc constitutio nō esset, noua lege debuisset induci, adeo iure omi & æquitate confirmatur. Sed & in ambiguis eā interpretationem accipere satius est, qua legum ueterum correctio omis euitetur: nec ab hac sententia, dictio summota, me diuersum trahit, cū ut ostendi, antea erant qui generalibus constitutionibus legem XII. tab. correctam opinarent, quibus cautum fuerat XXX. uel XL. annis omne ius, omnem authoritatem exstingui: nam et id summoueri dicimus, quod in specie tantum adest, tametsi uere sit extinctum[a]. Sed & fortasse posset utraq; sententia conciliari, ut si quæramus: Num mensor quinq; pedum præfinitionis in finali iurgio rationem ducere debeat, an uero mensuram ipsam ab ipso termino ordiri, uerius sit eius præfinitionis rationem nō habendam, & tuæ sententiæ sit locus: quod si iam quinq; pedum spacium inter uicinos fuerit relictum, & eorum alter usucæpisse se id alleget, summoueri huius usucapionis exceptionem ex nostra interpretatione credendum sit: suspicor'q; Tribunianum reliqua huius legis membra de Iustiniani codice reiecisse, quod uideret generaliter intra hæc uerba coactam cōstitutionem, utrunq; sensum posse accipere, utrunq; etiam uerum.

z gl. c. cum nobis oli ceat. de præscrip.
a l. 2. ff. de comp. §. si autem. inst. quib. alie. nō licet.

NICO

NICOLAVS REGIVS DIVIONENSIS.

INCIPIAM quidem à fabula, seuerasq́ʒ aures tuas tali ludicro humaniss. præceptor demorabor; sed hæ nugæ, quòd ille inquit, seria ducent. Prouocauerat in pugnam cætera animalia ferocissimus leo, seq́ʒ uiriũ suarum merito ad regni fastigiũ euectũ uolebat ostēdere, iã se caudæ uerbere stimulauerat, iam omnibus erat formidabilis, cum detrectantibus cæteris insectum culex modicũ, & de cuius sexu inter Politianum et Plautũ adhuc ambigitur, horribile classicum cõcinuit: mirabantur omnes, unde tanta uox tam pusillo in corpore, unde tubam illã inflaret, nesciebantq́ʒ an ore caneret, an quod apud Aristophanem Socrates existimauit ἐκ τ' ὀυὀῤοπυγία, utcunqʒ βοὴν ἀγαθὸν ζῶον, id est, quòd uoce præsigne animal esset, strenuũ quoqʒ arbitrabãtur: idq́ʒ uel Homeri testimonio: aderat enim ex Pythagorico dogmate in pauum conuersus, nec fefellit culex expectationē, intercepto narium leonis affixus hostem aculeo fodiebat, misereq́ʒ stimulabat; qui quo se magis tueri & aggressorem reuellere conabatur, hoc seipsum unguibus proprijs magis cõficiebat, lancinabatq́ʒ: sic extorsit palmam culex, moxq́ʒ arbori sidens uocalem illam tubam rursus inflauit, epiniciaq́ʒ sua hac lege de Saturni tabulis accepta clausit.

Parua necat morsu spaciosum uipera taurum:
 A cane non magno sæpe tenetur aper.
Ergo aude, in medio posuit Deus omia campo,
 Vincere si nequeas, at uoluisse sat est.

Vides quàm attentos hoc apologo reddiderim auditores, utq́ʒ Demosthenica hac inuentiõe de te cõmeritus sim, ut libenti me animo auscultes, nec, tametsi leuiter argumentantē, fastidias. Docuisti quid apud ueteres esset præscriptio, negastiq́ʒ latine dici posse, nos huiusmodi rem præscripsisse, quod præscriptio ipsa usucapio nõ sit, sed usucapionis exceptio, & ut fatear sententiam hanc plerisqʒ legibus conuenire, uideor tamē mihi unum itemq́ʒ alterum locum annotasse, ubi interpretatio hæc non potest accipi. Et imprimis Iabolenus. Si is, inquit, [b] qui pro hærede fundũ possidebat domino eũ locauit, nullius momenti esse locationem, quia dominus rem suam conduxit. Sequitur ergo ut nec possessionē quidem locator retinuerit, ideoq́ʒ lõgi temporis præscriptio non durabit &c. Hæc enim uerba, non durabit præscriptio, id est usucapio, ĩtelligi debēt, quod & thema ipsum indicat: interrogatus em̃ fuerat Iurecõsultus an durare usucapionem putaret, nec dubium est ex interrogationis formula declarari responsionē. [c] Alterum est quod Diocletiani constitutione sic legitur. In seruorum proprietatis negotio, cum usucapio locũ habeat, ad quæstionem longi temporis præscriptionis superfluo peruenitur [d]. Quibus uerbis & distinctio à doctoribus nostris tradita probatur, & confutari opinatiões tuæ uident̃. Adde, qđ et tua illa de adiectiõe paradoxa nõ sat firma sunt, cum iam diu Laur. Valla docuerit addictionem legendum, cui sententiæ & nuper impressi codices omnes adstipulantur.

b l. ei à quo. de usucap.

c l. si defensor. §. 1. de int. act.

d l. 2. C. in quibus cau. long. temp.

ALCIATVS.

ACVTE tu quidem & facete mecũ agis Regi qui nos iam fatigatos fabella excitaueris, & doctis rationibus ceu aculeo quodam pupugeris. Præscribere apud ueteres, qđ sæpenumero admonui, præfinire, præstatuereq́ʒ est: qua in significatione & Cicero utitur, & alij omnes, unde & actio de præscriptis uerbis in iure: cũ igitur Modestinus diffiniat usucapionē, acquisitionem dominij esse per continuationē possessionis temporis lege diffiniti, quid obstat quin Iabolenus de ea temporis diffinitione intelligat̃, quã ipse præscriptionem uocet: ea em̃ præfinitio est, quæ nõ durat, & quæ usucapiõi necessaria est, ut satis apparet non dissidere à rogato responsionem. Verum & cõstitutio Diocletiani aliò respicit quàm tu arbitreris: non enim in ea hoc agitur, ut differentia uerborum declaretur, sed ut de re ipsa decidatur, serui triennio ne usucapiantur, an longi temporis præfinitio expectãda sit: pluribus em̃ responsis probari potest, etiam longi temporis usucapionem dici, quod à me supra demonstratum fuit. Nam quæ ex Lauren. Valla adducis, minimum me mouent, cum ueteres codices nostræ sententiæ assentiãtur, eamq́ʒ tot tibicinibus fulcire possim, ut præiudicium Vallæ mihi timendum non sit, multoq́ʒ minus chalcotyporũ recentium, quibus mos est, quæcunqʒ ille cõminisci uoluit, alba amussi dijudicare: adeo graui periculo fallũtur hi, quorum sacrosancta est authoritas. Siquidem sciendum est, omnem magistratuum ordinariorũ iurisdictionē tribus uerbis constare, Do, Dico, Addico: quorum primum ad actiões personales attinebat, cũ actum erat aliquem dare facere oportere, sequens ad rei uendicationem, ultimum ad executionem, quæ in ciuilibus non solum addictio dici potest, sed etiam adiudicatio. [e] In criminalibus uero est legis actio, qui modus loquendi unde ortus sit alibi à nobis explicabitur. Ouid.

e l. aliud de uerb sign.

Ille nefastus erit per quem tria uerba silentur.
 Fastus erit per quem lege licebit agi.

Liuius lib. XXXVI. Fuluius, inquit, præconi imperauit, ut lictorem lege agere iuberet, ita de his qui Calibus erant sumptum supplicium. Et rursus: Lictor uiro forti adde uirgas, & in eũ primum lege age. Tacitus libro XII. Augustus apud equestres qui Aegypto præsiderent lege agi, decretaq́ʒ eorum perinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani constituissent. Quoties igitur in iure legimus, quid fieri nõ posse, nisi apud eum, cui adiudicatio data est, uel legis actio, [f] de magistratu ordinario intelligimus, cui ius exequendi, id est merum uel mixtum imperiũ competat. Vnde apparet uenditionem, quæ in diem fit, proprie addictionem non esse, in qua nulla iudicis necessaria sit executio, sed potius adiectionem: quod si quando rem addictã reperimus, uel ex emendatione Vallæ deprauati sunt codices, uel μεταφορικῶς accipiendum: in pignore tamen prætorio addictioni proprie locũ esse non negauerim, quoniã ea solutio iure executionis fit, [g] adijci tamen dominium potius quàm trãsferri. Hinc & Rubrica C. ne pro dote mulieris bona quondam mariti adijciantur. Quo loco alij addicantur, alij abdicentur, eodem sensu legunt. Itemq́ʒ alia, de fide instru. & iure hastæ fiscalis, & de adiectionibus.

f l. 3. de off. proconsul. l. 1 de offic. iurid. alex.

g l. pro debito. C de bo. aut. ind.

Cæsar

CAESAR CASATVS MEDIOL.

NON duces graue seu molestum Præceptor incomparabilis, si lampada, quã mihi nũc ꝑ manus (quod aiũt) traditam uides, alacriter suscepero, fessosꝗ hos ac ualde cõcussos cõmilitões meos in agmen recepero, tuumꝗ simul impetum audacter ipse subiens excepero: cum præsertim non ea me hercle causa huic palæstræ me accingam, quòd ea, quæ perdocte à te & eleganter dicta sunt, nec probem, nec commendem, sed ut in quo mihi quidem familiariter roganti aut quærenti nunꝗ soles deesse, in eo nunc potissimum disputanti adsis, aliquidꝗ nõ paruo nobis usui futurum lacessitus in medium afferas, & ex opulentissimo legalis prudentiæ sacrario te dignas traditiones expromas, qui non in libellis, ut apud Ciceronem inquit Mutius, sed in maximis causis, & in hoc iusticiæ domicilio, iurisꝗ peritorum cœtu, sis consilio, lingua, & eruditiõe cũ paucis facile princeps, ut cuius uestigia persequi cupimus, eius sententiam sciscitemur, responsaꝗ efflagitemus. Sed iam committamus, & ad manus (quod dicitur) ueniamus. Et quoniam non ita ieiune inconsideratèꝗ in his agendum est, in quibus aliquod ac præsertim salutis æternæ uersatur periculum, neꝗ tam facile à maiorum nostrorũ unanimi sententia abscedendum, proposui mihi ex pronunciatis tuis infirmandũ illud maxime, confutandumꝗ, quo exceptione usucapionis tutum possessorem, si deinde malæ fidei sit effectus, negas in hoc quod dicunt, conscientiæ foro tutum esse. Mouent me contra id quàmplurima, sed tria præcipua, quibus præ cæteris nitar. Primum illud est, quod cum asseras ratioñe, qua in primis ĩtroducta fuit usucapio (nempe ut aliquis esset litium finis) hoc in foro cessare, nobis uidetur id haud satis defendi posse, cum lege Euangelica à nostris pontificibus, ut in omnibus reliquis, ita & in hoc capite recepta, publicaꝗ sanctione confirmata, admoneamur, si qua inter nos oriatur cõtrouersia, postea quàm eum, qui inique agit secreta monitione tentauerimus ab instituto scelere auocare, nihilꝗ nos propterea obtinuisse animaduerterimus, ecclesiæ tum demum omne quicquid est inter nos iurgij cõtentionisꝗ exploratum notũꝗ facere, cuius arbitrij deinde sit ac notionis, sontem nocentemꝗ cohercere. Qua ex re planum est ac manifestum, locum adhuc litibus in his cõscientiæ finibus fore, cum ad id nullo alio quàm cõscientiæ iure astringamur. Alterũ est, quod Mosæ legibus ab ipso deo antiquitus traditis ei, qui prædium urbanum uenundederit præscriptum unius anni tempus ac præfinitum cõstat, ut Leuitici Cap. XXV. scriptũ est, intra quod si id non redemerit, nulla sit ei amplius emptorem inquietandi facultas: ut hoc argumento nemo sit, qui nõ fateatur nõ delinquere illum, qui prædium illud tanꝗ usucaptum non restituat, tuamꝗ cõsequenter sententiã ambiguã censeat. Extremum quod me pupugit, ut tecum non sentirem, est, quoniam iure põtificio, quod diuino subnixũ est, cõstitutum uidemus, ut qui in tam diutina libertatis possessione fuerit, ut eam longo usu potuerit cepisse aduersus quemcũꝗ agẽtem, hac exceptione tutum se intelligat, ac de reliquo nulla queat ei quæsitæ libertatis adimendæ causa fieri molestia. Quapropter tam ex hoc ꝗ ex cæteris à me aduersus hoc axioma tuũ in medium productis hæsitaturos nõnullos arbitror, num tibi suffragentur, cõtracturosꝗ gradum, ne prius in sententiam tuam pedibus currãt, ꝗ tuum responsum perceperim: neꝗ enim ambigo, quin te audito, uniuersi sint in tuam partem transituri. Apud me tu quidem præstantiss. præceptor eum locũ sine controuersia tenes, in quo Pythagoras à discipulis suis omnibusꝗ sui temporis studiosis uiris, summa cũ laude, summaꝗ cũ gloria solitus est haberi: nam post multas tandem altercationes disceptandi magis, quàm tibi resistendi inter nos ortas, tibi semper, ut scis, atꝗ par est soleo cedere, tecumꝗ conuenire: in primisꝗ illud non iniuria prædicare, αὐτὸς ἔφα. Reliquũ est nunc, ne quæ tua est humanitas diutius nos suspensos operientesꝗ detineas, uotoꝗ ac expectationi nostræ insigni aliquo respõso atꝗ ex interiorum literarum secretiorisꝗ doctrinæ penu exprompto, facias ut soles semper satis.

c. nouit. de iud.

c. cum olim. de priuil.

ALCIATVS.

SVBTILITER argumẽtaris, sed non tamẽ ut aphorismos meos penitus conteras. Ais in foro conscientiæ adhuc consistere rationem usucapionis, cum in eo quoꝗ litibus locus sit: at ipse illa Euangelij uerba, si nõ audiuerit hic ecclesiæ, non eò dicta arbitror, ut hoc casu nos ad iudiciũ relegent, litesꝗ corã Episcopis nouas instrui uelint, sed ecclesiæ dicendum, ut multis delictũ innotescat, qui detestationi peccantẽ habeant, quo opprobrio adactus ille bonam fidẽ agnoscat, sicꝗ eum locũ Matthæi cap. XVIII. Hieronymus interpretatur, sic & cæteri ueteres Theologi. Nec enim pontificia constitutio semper in foro conscientiæ locũ esse denunciationi Euangelicæ iubet, cũ de occultis ecclesia non iudicet: hoc aũt occultum est, cum lapso tanto tempore ne ullus sit litibus locus quenquã audire amplius nolit, sed diuino relinquat iudicio: nam & Pontifex ipse summus, denunciationi illi non subijcitur, quoniam de eo ecclesia non iudicat, & tamen diuino iudicio alligatur. Si existimarem in eo, qui rei iudicatæ exceptione est tutus, non enim ulteriore lite uexandus est, cum satis ei futura sit diuina ultio, quo fœdere, ueterum hac in re altercationes conciliari possunt. Quod uero ex biblijs adducis, non sane difficilem habet resolutionẽ, cum eo in casu concessa sit usucapio, quoniam à uero domino domus comparatur, nec emptor unꝗ malæ est fidei: quomodo [illegible] rem alienam esse credet, quam à uero domino ipse emit: nec hic de rei alicuius corporalis usucapione agitur, sed de iure redimendi, & ne iubilæo quidem anno restituendi, quod ius lex utiꝗ auferre potest, cũ non ideo aliena cũ iactura locupletetẽ quisꝗ, nullaꝗ naturalis æqtas repugnet. Sed & haudquaꝗ ipse cõcessero quicqd Hebræorũ lege trãditum iuris diuini ita esse, ut nos in foro cõscientiæ obliget: alioquin nõ iure Quiritium nos uiuere, sed Mosaico oporteret, cũ ea dogmata à nobis Christianis admissa sint, ut ἀλληγορικῶς ea obseruemus, non quod dicitur ad literã, quæ, ut inqt Paulus, occidit, cũ spiritus uiuificet. Quod ad extre-

ad extremum attinet, cum nihilo fortius urgeat quàm pleraq; alia à nobis summota: possem ea responsione contentus esse, ut dicerem in ciuili uel in pontificio foro, eam decretalē latā esse, nō in cœlesti. Verum & aliter dissolui hic nodus potest, distinguendumq; arbitror inter rerum usucapionem, & libertatis. Qui rem usucæpit tutus non est, quoniam domino iniuriam facit, cuius dominium lege quoq; diuina approbatum est. At qui libertatis ius acquirit, nihil aduersus diuinam legem molitur, si quidem cum terram & animātia creasset Deus, faciamus deinde dixit, hominem, qui eis dominetur: ut autē homo homini imperet, diuini iuris non est, sed gentium potius, quo bella orta, & captiuitates sequutæ sunt. Qui igitur dominiū alteri aufert, ius illi à Deo concessum aufert: qui iurisdictione se per usum liberat, is non Deo aduersatur, sed hominum constitutiōibus: ut merito alter diuina sententia tutus sit, alter non sit. Nec noua uideri debet hæc differentia, cum & alijs in casibus idem obseruatum appareat, ex quibus unum exempli causa ꝓposuisse satis erit. Ecce tibi, secularis (ut uocāt) seu nō initiatus decimas ꝑsonales usucapere pōt, prædiales nō potest: quoniā quæ ex prædijs debent, iussu diuino præstandæ sunt: is em̄ dominia rerū quæ mortalibus dederit, hac affecit obligatiōe: at personas Deus creauit liberas, suaq; ipsorum hominum improbitas, ut alter alteri seruiat, effecit. Quo fit ut personales decimæ non iure diuino, sed humano potius inductæ à plerisq; censeantur, quod in præsentia diffusius attingere operæprecium non est, præsertim cum clepsydra me admoneat coronidem disputationi huic nostræ tandem apponendam, & grauissimos hosce patres, qui honoris causa nobis assistunt, non ulterius morandos.

GRATIARVM ACTIO.

SVPEREST ut uobis amplissimi patres, gratias agam, non quidem quas ego uellem, sed quas possum: maiora enim incomparabili uestra humanitate de me meruistis, quàm quæ ipse mediocri uir ingenio possim uerbis exprimere, nedum factis rependere. Aeschinis igitur erga Socratem exemplo, cum nihil uobis dignum quod præstare possim habeā, hocq; solo nomine paupertatem deprecer, quod unum habeo, me ipsum uobis trado: fecistis enim (quod Furnius ad Augustum Cæsarē dixit) ut & uiuerē, & morerer ingratus, qui tot beneficijs in me collatis paria facere nunquàm potero. Dixi.

FINIS CONclus. oppugn.

CLARISS. IVRECON. IOANNI PELORDAE SENATORI CONSERVATORIQ. BITVRIG.

ANDR. ALCIATVS S.

VM primum in hanc urbem ueni optime conseruator propiusq; te cœpi cognoscere, nihil antiquius habui quàm ad amicitiam me tuam insinuare. Videbam enim ea te esse doctrina hominem, ijs moribus, ut mihi merito exoptandum esset quàm proxime tecum iungi. Nec tu hac in re ullam moram fecisti, quin aduenientem ultro exciperes, summaq; beneuolentia complecterenis, in diesq; alijs super alia beneficijs sic exornasti, ut paria tecum facere posse desperem. Quod unum supererat ut amoris erga te mei monumētum aliquod statuerem, nuper mihi præstita est occasio. Latebat inter scrinia mea hic libellus perpetuis ob frequentes næuos à me damnatus blattis, quē cū in manus accepissem, existimaui operæprecium me facturum, si à situ tenebrisq; redemptum perpurgarem, & tuo nomini dicatum æderem. Dubitaui (ut uerum fatear) sæpius, & parum abfuit, quin supprimerem, quoniam non sat dignus uidebatur, qui doctorum oculos, auresúe morari posset. Scripserunt ante me huius argumenti libros cum pleriq; ueteres, tum & recentiores nō pauci, qui procul dubio luminibus nostris possunt obstruere. Verum cum rursus perpenderem ueteris eos Reipublicæ magistratus solum explicare, nihil momēti ad legalem nostram professionem conferre, ad hæc aliud in præsentia mihi non esse, quo animum erga te meum testarer, mutaui sentētiam, et quos præiudicio quodam ferè damnaueram, absolui. Erunt qui debuisse hæc me omnia diffusius tractare existimabunt, & quid de his apud omnes authores annotaueram, hoc libello congerere, sed aliud mihi cōsilium fuit. Attigeram pleraq; cū tres Iustiniani codicis libros adulescens adhuc castigaui (erantq; qui iure amicitiæ qua τὰ τῶν κοινὰ φίλων in alios suos eiusdem argumenti libros redegerant) attigeram in dispunctionibus, in libello de singulari certamine, alijsq; in locis, quæ suo loco moueri non nisi incommode poterant. Verum nec eorum sententiam unquàm probaui, q omnia quæ ab alijs ubi ubi dicta sunt, eodem loco collecta parataq; habere uolūt, uerbososq; hac ratione commētarios fieri nihil curant: cui sententiæ nostræ si & tu calculum adieceris, non erit quod mei huius consilij me pœniteat. Vale.

ANDREAE ALCIATI IVRIS CONSVLTI,

DE MAGISTRATIBVS, CIVILIBVSQ. ET MILITARIBVS OFFICIIS LIBER.

CVM MVLTA SINT IN IVre nostro non satis hactenus intellecta, tū is maxime tractatus expositione indiget, qui ad eos magistratus pertinet, quorum in primo digestorum libro mentio habetur. Quamuis em̄ ab interpretibus multa afferant̄, ad Imperatorū potestatem, & Procōsulum, Præsidum, Procuratorꝝ Cæsaris, Iuridici Alexandriæ, officiū spectantia, nō tn̄ rem omnē ita explicāt, ut studiosis satisfacere possint. Nam cum ea munera antiqs Iurisconsultis cognitissima essent, nō existimauerunt operæ preciū se facturos, si longo sermōe in eorꝝ explanatione cōmorarent̄. At in præsentia propter Latinarū literarū diutinā calamitatē, cū ex Iurisconsultis plena cognitio haberi nequeat, uix quicq̄ superest unde in certiorē semitā deducamur, nisi recentiorū coniecturas, & ut ipsi uocāt diuinationes, ꝓ exploratis rebus recipere uelimus. Itaq; ut huic quoq; parti ꝓ uirili opē feramus, quæ ad hūc tractatū ptinentia ex antiqs authoribus collegi, in mediū ꝓferre, et cum studiosis cōicare constitui.

SCIENDVM igit̄ Rom Imperij originem à Romulo Regibus'q; cœpisse: ab his latæ sunt leges, quas Regias uocant. Is Romulus ex antiqoribus ciuitatis centū Patres elegit, qui ordo Senatorius dictus est: ad hunc decernēdi ius ptinebat, quæ ex toto Regno ad eū deferrent̄. Sed & sacra facere, ius dicere, magistratū gerere, soli patritij poterāt. Quoties uero uel leges sciscendæ, uel magistratus creādi, uel bella decernēda erāt, tū Populus Rom. ipse consulebat̄, ad eū'q; huiusmodi negotiorū ius ptinebat. Id'q; Dionysius Alicarnasseus diffuse explicat. Exactis deīde Regibus, Plebis potestas multū aucta est, cū secessione facta, à Senatoribus extorsisset, ut ex corpore suo Magistratus crearent̄, qui Tribuni plebis dicti sunt. Sacrosancti hi erāt, sūmæ'q; authoritatis, ut q Senatusconsultis intercedere possent. Et q̄uis à principio latæ ab his leges, q̄s plebiscita uocāt, Patricios nō obligarēt, tn̄ lege Hortensia constitutū deinde est, ut eo Iure qd̄ Plebs statuisset, oēs Quirites tenerent̄. Sic acerrimū telum Plebi aduersus nobilitatē datum est. Fuit & de eo cōtrouersum, quod maiores Magistratus ex Plebe creari Patritij ꝓhibebant, donec & hoc obtentū fuit, ut alter cōsul Plebeius esset. Cœpere dein de C. Sempronij rogatiōibus Iudicia cognoscere. Is em̄ Equestrē ordinem in eorū possessiōe locauit, unde turbulētæ seditiōes ortæ. Constat'q; C. Mariū, & L. Syllam, qui ea Senatui demū reddidit, uel hac de re præcipue contendisse: unde & bellorum ciuilium maxima incēdia orta sunt. Cum dein ꝓ Senatu Ponpeius arma sumeret, Marianas'q; partes, quæ Plebē tuebant̄, Cæsar sequeretur. Oppressa'q; ꝑ eum, & dein Triumuiros Republica, cum ī C. Octauiū Cæsarē om̄ia cessissent, nouū ipse regimē induxit. Nec enim Regē se, aut Romulū, quòd odiosus superbus'q; is titulus esset, appellari est passus: sed Romano ueteri'q; noīe Imperator & Augustus dici uoluit. Sumpsit'q; censuram & Tribunitiæ potestatis ius, et Max. Pontificem se inscripsit, Patris'q; Patriæ titulum à Senatu Populo'q; Rom. accepit.

SANE eius nominū rationē sic Dion exeq̄t, ut qui imperatores appellati sunt, delectū facere milites cōscribere, pecunias colligere, hostibus bellum indicere possint. Idem et pacē sanciendi, summū suppliciū, etiā de Senatoribus sumendi ius habeant: solitos fuisse priscos Duces sic appellari, Tacitus lib. III. author est. Illi em̄ re bene gesta gaudio & impetu uictoris exercitus ea salutatiōe conclamabant̄. erant'q; plures simul Imperatores: nec super cæterorꝝ æqualitatē cōcessum ad eam similitudinē id uocabulum est quibusdā & ab Augusto & à Tyberio alijs'q; successoribꝰ. Censores aūt uitā mores'q; nostros examinant, & de eis inq̄runt, census rationē ducūt, ꝓfessionē curant, & pro meritis hos de albo eximūt, illos deligunt. Quod & diffusius in Valeriani uita apud Trebelliū tradit̄. Ad Pōtifices uero Max. Sacerdotiorꝝ conferendorū ius ptinet, sacris em̄ om̄ibus auspicijs'q; illi præsunt. Tribunitiæ ius potestatis eam ob causam sumpsit, quòd sacrosancta ea dignitas nemini'q; uiolabilis esset. Nā & si in re leuissima solo sermone nedum facto, Tribuni maiestatē quisquā contēpsisset, tanq̄ abominabilis & sacer indicta causa ad mortē adigebat̄. Et has quidē dignitates Octauius accepit, in successores'q; suos transmisit, quo potētius illustrius'q; Imperatorium nomen faceret.

Concessum præterea & illud fuit, quòd ante eum antiquorꝝ nemini, ut legibus solutus esset. Significat hoc (inq̄t Dion) ab om̄i legū, necessitate liberū, nulli'q; iuri scripto obnoxiū, ut qui absq; ulla disq̄sitione omnē Regum potestatem haberet, q̄uis nomine abstineret. Patris uero Patriæ cognomentū apud antiquos, obseruatiōis cuiusdā paternæ significatio erat, quod hoc noīe illustrati Principes, om̄es quoscunq; sibi subessent, ceu filios amarent, illi'q; eos uicissim tanq̄ patres uererētur. Quamuis Imperatoribus alia quoq; nominis ratio reddi posset: nimirꝝ quòd hi in nos eam potestatem exerceant, quam antiquitus parentes in filios habuerunt, hoc est uitæ & necis. Cogitauit etiam plerunq; Augustus de reddenda Republica. Cū'q; in Senatu sentētiā suā exposuisset, rationariū Imperij tanq̄ illud restituturꝰ cōsulibus tradidit. Sed Senatoribꝰ siue ꝑ simulationē, siue metu, uel etiā ex cōposito reclamātibus, uarias'q; ratiōes afferētibus, cur Rei pub. Monarchia præstaret, in principatu ꝑseuerauit, deos hoīes'q; testatus intra decēniū se oēm administrationē depositurꝝ. Sed cū ea tp̄a lapsa essent, rursus'q; eiurare uelle Imperiū simularet, Senatꝰ alios decē annos, q̄bus in eodē magistratu esset, decreuit: atq; iterꝝ alijs decem annis, q̄bꝰ ipse dein extinctus est, ꝓrogauit. Quāobrē inde obseruatū est, ut eius successores, q̄uis donec uixerint ꝑpetuā administationē recipiēt, tn̄ singulis decē annis celeberrimos ludos faciāt, tanquā principatum renouēt. Ea festa decenalia, uicenalia, tricenalia'q; appellata sunt. Arelate Constan

tium

tiū tricenalia celebrasse, theatralesq́ & Circenses ludos, ambitioso apparatu ædidisse, author est Amianus. Vouebātur aūt hi ludi in proximos decem annos. Quapropť in antiqs nomismatis plerūq; huiusmodi inscriptio cernitur: VOT.X. VOT.XX. hoc est uotis decenalibꝰ, uicenalibꝰq;. Trebellius quoq; in uita Gallieni: Conuocatis (inqt) patribus decenalia celebrauit nouo gñe ludorū, noua specie põparū, exqsito genere uoluptatū. Nazarius in Panegyrico: In destinatis, inqt, decennijs iam uota pperantia, & spes uolucres constituerūt. Sed & Mamertinus: Reseruo orationem, quam quinquēnio exacto decenalibus tuis dicam. Extat Romæ in Lateranensi Basilica Senatusconsultum æreis inscriptum notis, ꝙ potestas Vespasiano Imperatori data cognosci potest. Licere enim illi fœdus quibus cum uolet sancire, Senatū habere, remittere Senatusconsultum per relationē, discessionēq; facere. Si eius iussu uel mandato, eoue præsente senatus haberetur, pinde seruari, ac si ex lege Senatus conuocatus esset. Si quos Magistratus Senatui P. Q. R. cōmēdasset, suffragationeue sua adiuuisset, eorum comitijs etiam extra ordinem rationem habendam. Fines Pomerij cum è Republica censebit, proferre ei licere. Quicqd ex usu Reipublicæ diuinarum, humanarū, publicarum, priuatarūq; rerum esse existimabit, ei agere facere ius potestatemq; esse. Quibus legibus Plebiq; scitis scriptū esset, ne Augustus Cæsar teneretur, eisdem & eū solutum esse. Acta gesta, decreta ab eo, etiā ante illud Senatusconsultū, perinde rata haberi, ac si Populi Plebisq; iussu acta essent: si eius concessionis causa aliqd aduersus leges factū esset, fraudi nemini esse, neq; quicq; ob eam rē Populo dari debere, nec cui de ea re actionē iudicationēq; dandam. Quæ tam ampla authoritas Vespasiano præstita, uidetur mihi formula esse eius potestatis, quam sibi Imperatores attribuebant.

Scribunt Iureconsulti lege Regia, quæ de Imperio Augusti lata est, Pop. Rom. oīe suū imperium & potestatē concessisse. Idcirco autē legē eam Regiam appellari arbitror, quòd Romuli cōstitutiōe ad Populum ius Regis creandi pertineret. Vnde à Tarquinijs Seruio Tullo obijciebatur (ut T. Liuius inquit) quòd iniussu Populi Regnū inuasisset. Cum ergo Augustus à Populo Rom. Imperator creatus est, uidet Regiæ legis obseruatio in usum reuocata, quāuis Regiā planè potestatē ille nunq; usurpauit, sed sua Populo, suo Senatui munia obire permisit. Comitia eñ Magistratuū tum quoq; celebrabantur, conueniebantq; Tribus omes, candidatosq; Populi arbitrio deligi ille sinebat, si modo eos approbasset: nec enim quicq; ab his fieri permittebat, quod præter animi sui sententiam esset, curabatq; id maxime ne indigni, aut quibus ius capessendi honoris nō erat, p ambitū legibus eripērētur. Quod & à Tyberio aliquoties obseruatum, donec id Iuris penitus sibi uēdicauit, tradiditq; successoribus, ut necessario in urbe Roma Lex Iulia de ambitu cessauerit. Senatoribus quoq; Augustus nō parum detulit: ex his eñ XV. sortiri iussit, qui sibi sex mensibus in cōsilio essent: plerunq; & ipse sententiam in Senatu dicere, unà cum amplissimo ordine decernere. Ad hæc, iudicia Senatui permisit, cuius iuris causa antea toties armis certatum fuerat: sicq; publica negotia & priuatorum maxima tractabantur.

Omnium præterea Prouinciarū, quæ sub Imperio Rom. erāt, formulā ita diuisit, ut aliæ Procōsulares, aliæ Prætoriæ aliæ Præsidales essent. Procōsulares Senatui, Prætorias Populo demādandas tradidit. In Præsidales ipse Legatū suū, qui nunc Præses, nūc Legatus Cæsaris eam ob causam dicebatur, mittebat. Deinde factum est, ut etiam Prætoriæ in Senatu per sortes decernerentur: nimirum sublatis ab Imperatoribus comitijs, qui conuentū Populi formidolosum existimabant. Scribit Strabo lib. ulti. omnes prouincias, alias Cæsari, alias Populo attributas: ex his quæ ad Populum pertinebant Proconsulares & Prætorias constitutas, quod uidelicet uiri consulares, uel prætorij ad eas regendas mittebantur. Erant autē huiusmodi Prouinciæ imbelles, & quæ militari præsidio non indigebāt, neq; proximos Barbaros habebant. Quæ enim ualidiores, & legionū ope indigentes, sibi cōseruauit: eo uidelicet prætextu, quòd Populo pacatiora quæq; & pulchriora concederet, ipse difficiliora, periculisq; & laboribus exposita retineret. Sed re uera (si Dioni credimus) ut in manu sua res omnis Militaris esset, Senatus autem Populusq; inermis Rempublicam repetere nō auderet. Proconsulares prouincias fuisse Lybiam & Asiam citra Taurum Strabo author est. Prætorias uero, in Hispanijs Bæticā, in Gallis Narbonēsem, tum Sardiniam cū Corsica, Siciliam, Illyricum qua in Macedoniam uergit, Cretam, Cyrenaicā, Cyprum, Bithyniam cū Ponto. Cōmutabantur tamen plerunq; arbitratu Principis. Hinc Lampridius in Alex. uita, Prouinciarum alias Prætorias, Præsidales plurimas fecit, Procōsulares ex Senatus uoluntate ordinauit. Suet. in Claudio: Prouincias Achaiam & Macedoniam, quas Tyberius ad curā suam transtulerat, Senatui reddidit. Scribit Rufus in eo, quem ædidit libello de Rom. Imperij accessiōe, oīni ex Aphrica sex prouincias esse factas, quarum Chartago, Numidia, Cyrenensis, Consulares erāt: Tripolis & Mauritaniæ duæ Sityphēsis, et Cæsariēsis Præsidales. Pari quoq; numero diuisas Hispanias, in qbus Bethica & Lusitania Cōsulares: Tarraconēsis, Carthaginēsis, Gallitia, Insularis, quæ & trās fretū, Præsidales. Sed et qñq; Imperator Legatos suos seu Præsides in aliq; prouinciam missos consulari potestate ornabat, ut uidelicet eius essent authoritatis cuius Procōsules. Sic C. Plinius Cæcil. Præses Prouinciæ Ponti consulari potestate fuit, ut in antiqs marmoribus annotasse me memini. Maior aūt Proconsulum dignitas ꝙ Legatorum ideo erat, qa non nisi Senatores Consularesq; uiri Prouincias sortiebant: cū ex Equestri ordine etiam Præsides eligi possent. Sanè Proconsulū magistratus annuus, Præsidū certus finis nō erat, sed in officio perseuerebant, donec successor à Cæsare mittebat. Idq; in Augusti uita etiā Tranq. attestat. Ius aūt Milites decimādi, Ciuicaq; corona donādi Procōsulibus fuisse Tacitus libro tertio ostendit. Idem XV. author est. Qui Senatores filijs carerent, Prouincias Præturasq; inter Patres sortiri nō potuisse. Senatusq; cōsulto cautū, ne fictæ adoptiōes ulla in parte publici muneris orbis pdessent. Grauiorē

aũt Prouincijs Proconſularē fuiſſe adminiſtrationē qꝫ præſidũ, idem oſtēdit, dũ libro primo tradit, Achaiã & Macedoniã onera deꝑcantes, Proconſulari imperio ad præſēs leuatas, Cæſariqꝫ traditas eſſe. Cuiꝰ rei eã rationē ſuſpicor, quòd Proconſolariũ Prouinciarum ueſtigalia & tributa publica Pop. Rom. erãt, & ad ærarium pertinebant, neqꝫ ea diminuendi Proconſuli ius eſſet. Quæ uero Præſidibus in ꝓuincijs colligebant̃, ad principem eiuſqꝫ fiſcum ſpectabant, iuſqꝫ illi remittendi erat. Hoc em̃ differt ærarium à fiſco, quòd illud publicũ, hoc eſt populi Rom. fiſcus principis eſt. quod apertiſſime C. Plinius in Panegyrico ad Traianũ Cæſarem oſtendit: At fortaſſe nõ eadem ſeueritate fiſcum qua ærariũ cohibes? imò tanto maiore, quanto plus tibi licere de tuo quàm de publico credis. Hinc eſt quod maxime in Proconſularibus Prouincijs Procuratores Cæſaris erant, qui ea procurabant, quæ ad Cæſarem ipſum ſeu fiſcũ ꝑtinerent. His uaria poteſtas attributa à Principibus fuit. Tyberius ius in ſeruitia familiareſqꝫ pecunias ſolum dedit, adeo ut Lucillium Capitonē ꝓcuratorē in Aſia ſuũ à Senatu damnari ꝑmiſerit, quòd præſcripta mandata exceſſiſſet, uimqꝫ Prætorꝶ uſurpaſſet. Amplius Claudius Cæſar cõceſſit, effecitqꝫ, ut Senatuſcõſulto caueretur, parem uim rerũ habendam à Procuratoribus ſuis iudicatarꝶ, ac ſi ipſe ſtatuiſſet. Hinc maximã ſibi uim Cumanus & Felix, eius in Iudæa Procuratores, uſurparunt, de qua merito Ioſippus conqueritur. Illud conſtat ſub Traiano aduerſus inuitos iuriſdictionē nullam Procuratoribus fuiſſe, ut diſceptantibus liberũ eēt eos, nõ eligere, adhiberi tñ in cõſiliũ à Præſidibus debere, cũ de cauſa Fiſcali agitur. Idem Imperator Cæcil. Plinio reſcripſit. At hodie dubiũ non eſt, q̊ties inter fiſcum & priuatũ quæſtio uertitur, eos adeũdos eſſe. Scribit Lampridius Alexan. Imperatorē eos ſæpius mutare ſolitũ fuiſſe, ne annũ excederent, etiã ſi boni eēnt, ſibi inuiſos affirmaſſe, tanq̃ neceſſariũ malum. Hoſce Procuratores et Procu. fiſci eoſdem fuiſſe nõ ambigo, qui & alio nomine Rationales, & Procuratores patrimonij appellant̃. Idqꝫ in Cõmodo Lampridius, & in Maximini uita Capitolinus oſtendunt. Sed & in Pio, Procuratores, inquit, ſuos & modeſte ſuſcipere tributa iuſſit, & excedentes modũ, rationē factorũ ſuorꝶ reddere præcepit: nec unq̃ lætatus eſt lucro quo Prouincialis opprimeretur.

Procurator uero priuatæ ratiõis, cuius quadã Alex. conſtitutione mentio eſt, ut nõ multum à cæteris Rationalibus differebat, ita præcipuum Aegyptij magiſtratus nomē erat. Deuicto enim apud Actium Antonio, extinctaqꝫ Cleopatra, in formã Prouinciæ C. Octauius Cæſar Aegyptum redegit. Et quoniã ſeditioſiſſimi naturaliter erant Aegyptij, opportunaqꝫ tellus alendo bello, noluit eã per Senatores adminiſtrari, ne Popularibus ſtudijs ducti facile ad Imperiũ aſpirarēt, idqꝫ et Dion tradidit. Corn. Tacitus lib. II. Auguſtus inquit, inter alia dominatiõis arcana uetitis, niſi permiſſu, ingredi Senatoribus aut Equitibus Rom. illuſtribus, ſepoſuit Aegyptũ, ne fame urgeret Italiam, quiſqs eam prouinciã clauſtraqꝫ terræ ac maris, quãuis leui præſidio, aduerſum ingentes exercitus præſediſſet. Sed & in XII. Diuus Auguſtus apꝺ Equeſtres, q̃ Aegypto præſiderēt, lege agi, decretaqꝫ eorũ ꝑinde haberi iuſſerat, ac ſi magiſtratus Romani cõſtituiſſent. Vopiſcus ſcribit, Aurelianum Imperatorem Saturnino mãdaſſe, ne Aegyptum uideret. Quod præceptũ cũ ille ſpreuiſſet, leuiſſima gens rerũqꝫ nouarꝶ auida, eum Imperatorē ſalutauit, quæ necis eius cauſa fuit. Strabo author eſt, deuicta Cleopatra in certam adminiſtrationē Aegyptum redactam, expurgatãqꝫ à Romanis, & ad eam mitti ſolitos moderatiõe & prudentia inſignes uiros ſub Præfecti titulo, is eſt Præfectus Auguſtalis, qui uicē Regis obtinet. Eſt & Δικαιοδότης, id eſt Iuridicus, in cuiꝰ poteſtate maxima eſt iudiciorꝶ pars. Eſt & qui ἴδιος λόγος, quē ego Procuratorē priuatæ ratiõis interꝑtor. ad quē indagatio bonorꝶ uacantiũ ꝑtinet, earumqꝫ rerũ, quæ Cæſari debent̃. Horꝶ comites ſunt Cæſaris Liberti & Actores, quorũ fidei maiora minoraqꝫ iudicia creduntur. Ex Patrijs aũt magiſtratibus apud eos eſt ἐξηγητὴς, quaſi Quæſtorem dicas, qui purpurã geſtat, alijſqꝫ Municipalibus honoribus eſt inſignis, oĩmqꝫ curã habet, quæ ciuitati utilia ſunt. Eſt et ὑπομνηματογράφος id eſt Cõmentarienſis ſeu Scriba. Tum ἀρχιδικαστὴς Iudicialem Præfectũ recte appellaueris. τέταρτος δὲ ὁ νυκτερινὸς στρατηγὸς, id eſt Nocturnꝰ Prætor. Sanè Hypomnematographi quoqꝫ mētio eſt Theo. & Valentiniani cõſtitutiõe quadã. Ea em̃ ſancitũ eſt, q̊ties Hypomnematographus aliq̃s, qui munera ſubeãt, noĩat, ſi ſponte illi acciti ſunt, Præfecti Auguſtalis cõſenſum nõ eſſe expectandum, ſed protinus functionē exequendã. Quam cõſtitutionē ex Docto. noſtris nemo hactenus mihi uidetur percepiſſe.

l. ſi quos. C. de decurionib.

Cæterũ erãt etiam Procuratores Cæſaris, nõ in uniuerſum alicui Prouinciæ dati, ſed particulariter alicui negocio: quod ex antiq̃ inſcriptiõe coniectari pronum eſt, quæ Corinthi in hæc uerba adhuc legit̃: Theoprepon Aug. lib. Proc. Domini N. Aur. Seueri Alexandri Pij Fel. Aug. Prouinciæ, Achaiæ & Epyri & Theſſaliæ, Rationalem purpurarũ, Proc. ab ephemeride, Proc. à mandatis, Proc. à præd. Gallian. Procur. ſaltus Domitiani, Tricliniarcham, Præpoſitũ à Fiblis, Præpoſitũ à chriſtallinis, hominē incomparabilem. Tixander Aug. lib. officialis.

Et hi quidē ſunt magiſtratus, qui ab Auguſto cõſtituti, diu ꝑſeuerauerũt, & tp̃e quo Iurecõſulti noſtri florebãt, maxime uiguerũt. Nam poſteriores deinde Imperatores, q̃rũ pričeps Conſtãtinus, q Romanorꝶ Coloniã Byzantiũ trãſtulit, aliã ipſi formã cõmēti ſunt. Tumqꝫ cœperũt alij Patritij eſſe, q̃ prius erãt, aliaqꝫ Præfectorꝶ prætorio iuriſdictio. Hic Magiſtri militũ, Magiſtri officiorꝶ, Comites ſacrarũ largitionũ, Comites rei priuatæ, Comites ſacri palatij, Comites ſacri patrimonij. Quorꝶ officia q̃uis in cõſtitutiõibꝰ explicata legant̃, ut tñ clarius ꝑcipiant̃, aliq̃ adhuc diſſerere ab re nõ erit. Cõſtãtinus igit̃ Rom. ciuiũ Coloniã cũ Bizantiũ tranſtuliſſet, ſedē q̊qꝫ eã urbē Oriētalis Imperij eſſe uoluit, prouĩcias qꝫ certis limitibꝰ deſignauit, quibus ſuos Magiſtratus dedit, Militiaqꝫ ordinauit: cuius rei formulam à ſucceſſoribus quoqꝫ obſeruatã, ex antiquo eodemqꝫ innominato authore referemus: In hunc ferè modum ſcriptum reliquit.

Index

INDEX DIGNITATVM CIVILIVM MILITARIVMQVE IN ORIENTE. INCERTO AVTHORE.

Præfectus prætorio orietis.
Præf. Prætorio Illyrici.
Præf. Vrb. Constantinopol.
Magistri Eq. & Ped. duo Præsentiales.
Magistri Mili. III. per oriẽtẽ, Thracias, & Illyricũ.
Præpositus sacri cubiculi.
Magister officiorum.
Quæstor.
Comes sacrarũ largitionũ.
Comes rerum priuatarum.
Comites domesticorum duo, equitum & peditum.
Primicerius Notariorum. Sacri cubiculi. Castrensis. Sacri Palatij.
Magistri scriniorum.
Magistri memoriæ.
Magistri epistolarum.
Magistri libellorũ Græcor.
Proconsules duo,
Asiæ,
Achaiæ.
Comes orientis.
Præf. Augustalis.
Vicarij quatuor.
Asianæ diœceseos.
Ponticæ.
Thraciarum.
Macedoniæ.
Comites Rei Militaris duo,
Aegypti.
Isauriæ.
DVCES per Aegyptũ duo,
Libyæ.
Thebaidos.
Per Orientem. VI.
Phœnices.
Euphratensis.
Syriæ Palæstinæ.
Osdroënæ.
Mesopotamiæ.
Arabiæ.
Per ponticam unus.
Armeniæ.
Per Thracias duo.
Mysiæ secundæ.
Scythiæ.
Per Illyricum duo.
Daciæ Ripensis.
Mysiæ primæ.

CONSVLARES. XV.
Per Orientem quinq;.
Palæstinæ.
Phœnices.
Syriæ.
Ciliciæ.
Cypri.
Per Asiam tres.
Pamphyliæ
Hellesponti.
Lydiæ.
Per Ponticam duo.
Galatiæ.
Bithyniæ.
Per Thracias II.
Europæ.
Thraciæ.
Per Illyricum III.
Cretæ.
Macedoniæ.
Daciæ mediterraneæ.
Aegyptus consularem non habet.
PRAESID. Prouinc. XL.
Per Aegyptum V.
Libyæ superioris.
Libyæ inferioris.
Thebaidos.
Aegypti.
Arabiæ.
Per Orientem VIII.
Palæstinæ salutaris.
Palæstinæ secundæ.
Phœnices Libani.
Euphratensis.
Syriæ salutaris.
Osdroënæ.
Mesopotamiæ.
Ciliciæ secundæ.
Per Asiam VII.
Pisidiæ.
Lycaoniæ.
Phrygiæ Pacatianæ.
Phrygiæ salutaris.
Lyciæ.
Cariæ.
Insularum.
Per Ponticam VIII.
Honoriados.
Cappadociæ Primæ.
Cappadociæ Secundæ.
Hellesponti.
Ponti Polemoniaci.

Armeniæ Primæ.
Armeniæ Secundæ.
Galatiæ Salutaris.
Per Thracias IIII.
Aemi Montis.
Rhodopes.
Mysiæ secundæ.
Scythiæ.
Per Illyricum VIII.
Thessaliæ.
Epiri ueteris.
Epiri nouæ.
Daciæ Ripensis.
Mysiæ primæ.
Præualitanæ.
Dardaniæ.
Macedoniæ Salutaris.
CORRECTORES II.
Augustanicæ.
Paphlagoniæ.
Et hic quidem Catalogus generalis est earũ dignitatũ, quæ in Orientali Imperio constituuntur. Superest, ut specialiter uideamus, quæ nam unicuiq; competat administratio.
SVB PRAEF. PRAET. Orientis sunt infrascriptæ diœceses.
Oriens.
Aegyptus.
Asiana.
Pontica.
Thracia.
Prouinciæ Orientis XV.
Palæstina.
Phœnice.
Syria.
Cilicia prima.
Cyprus.
Arabia.
Isauria.
Palæstina salutaris.
Palæstina secunda.
Phœnice Libani.
Euphratensis.
Syria salutaris.
Osdroëna.
Mesopotamia.
Cilicia secunda.
Aegypti. VI.
Libya superior.

Libya inferior.
Thebais.
Aegyptus.
Arabia.
Augustanica.
Asianæ. X.
Pamphylia.
Hellespontus.
Lydia.
Pisidia.
Lycaonia.
Phrygia Pacatiana.
Phrygia salutaris.
Lycia.
Caria.
Insulæ.
Ponticæ. X.
Galatia.
Bithynia.
Honorias.
Cappadocia prima.
Cappadocia secunda.
Pontus Polemoniacus.
Helenopontus.
Armenia prima.
Armenia secunda.
Galatia Salutaris.
Thraciæ. VI.
Europa.
Thracia.
Aemi Montis.
Rhodope.
Mysia secunda.
Scythia.
SVB PRAEF. PRAET. Illyrici sunt diœceses infra scriptæ.
Macedonia.
Dacia.
Prouinciæ Macedoniæ. VI.
Achaia.
Macedonia.
Creta.
Thessalia.
Epirus uetus.
Epirus noua.
Prouinciæ Daciæ. V.
Dacia Mediterranea.
Dacia Ripensis.
Mysia Prima.
Dardania.
Præualitana.
Est & Macedonia saluta-

ris, q̄ ptim Macedoniæ, ptim Daciæ adſcribitur.
Officium uirorum illuſtriū Præfectorū Præt.
Princeps.
Cornicularius.
Adiutor.
Commentarienſis.
Ab actis.
Numerarij IIII. In his auri unus, operæ uel operarius, alter ſubadiuua.
Cura epiſtolarum.
Regerendarius.
Exceptores.
Adiutores.
Singularij.
Vterq; Præfectus Prætorio euectiões annuales nō habet, ſed Præfectos ipſi emittunt.

SVB MAGISTRO MIlitum Præſentiali.

Vexillationes Palatinæ V.
Eqtes promoti Seniores.
Comites Clibanarij.
Comites Sagittarij Iuniores.
Comites Tarſali.
Equites Arcades.
Vexillationes comitatenſes. VII.
Equites cataphractarij Biturigenſes.
Equites Armigeri Seniores Galliani.
Equites quito Dalmatæ.
Equites nono Dalmatæ.
Equites primo Scutarij.
Eqtes promoti Iuniores.
Equites primo Clibanarij Parthi.
Legiones Palatinæ VI.
Lancearij Seniores.
Iouiani Iuniores.
Herculiani Seniores.
Fortenſes.
Neruij.
Martiarij Iuniores.
Auxilia Palatina XVIII.
Bataui Seniores.
Braccati Iuniores.
Salij.
Conſtantiani.
Mattiaci Seniores.
Sagittarij Sen. Galliani.
Sagittarij Iun. Galliani.
Tertio ſagittarij Valētis.
Defenſores.
Mattiarij.
Angleuarij.
Hiberi.
Vrſi.
Felices Honoriani Iuniores.
Victores.
Tertio Theodoſiani.
Felices Theodoſiani.
Iſaurij.

SVB ALIO MAGIſtro militum.

Vexillationes Palatinæ VI.
Comites Seniores.
Eqtes Braccati Iuniores.
Equites Bataui Iuniores.
Coītes Sagittarij Armeni.
Eqtes Theodoſiani ſen.
Equites Perſæ Clibanarij.
Comitatenſes VI.
Equites Cataphractarij.
Equites Cataphractarij Ambienſes.
Equites ſexto Dalmatæ.
Equites ſecundo Scutarij.
Equites Scutarij.
Equites ſecundo Clibanarij Parthi.
Legiones Palatinæ VI.
Martiarij Seniores.
Daci.
Scythæ.
Primani.
Vndecimani.
Lancearij Iuniores.
Auxilia Palatina XV.
Regij.
Cornuti.
Tubantes.
Martiarij Iuniores.
Sagittarij Sēiores Orientales.
Sagittarij Iuniores Orientales.
Sagittarij dūci.
Vindelici.
Buccinobantes.
Falconarij.
Thraces.
Turingi.
Felices Theodoſiani.
Felices Arcadiani Iun.
Secundo Theodoſiani.

SVB MAGISTRO Mil. per Orientem.

Vexillationes Comitat. X.
Comites Cataphractarij Bucellarij Iuniores.
Equites Armigeri Seniores Orientales.
Equites tertio Dalmatæ.
Equites primo Scutarij Orientales.
Eqtes ſecūdo Stableſiani.
Eqtes ꝓmoti Clibanarij.
Equites quarto Clibanarij Parthi.
Equites primo ſagittarij.
Cuneus Equitū II. Clibanariorū, Palmyrenorum.
Felices Arcadiani ſen.
Legiões Comitatēſes VIII.
Quinta Macedonica.
Martenſes Seniores.
Septima gemina.
Decima gemina.
Baliſtarij Seniores.
Prima Flauia Conſtantia Thebæorum.
Secunda Felix Valentis Thebæorum.
Prima Flauia Theodoſ.
Pſeudocomitatenſes X.
Prima Armeniaca.
Secunda Armeniaca.
Fortenſes Auxiliarij.
Funditores.
Prima Italica.
Quarta Italica.
Sexta Parthica.
Prima Iſaurica ſagittaria.
Baliſtarij Theodoſiaci.
Tranſtygritani.

SVB MAGISTRO Mil. per Thracias.

Vexillationes Palatinæ III.
Comites Arcadiaci.
Comites Honoriaci.
Equites Theodoſiani Iuniores.
Vexillationes Comit. IIII.
Equites Cataphractarij Albigenſes.
Eqtes ſagittarij Seniores.
Eqtes ſagittarij Iuniores.
Eqtes prīo Theodoſiani.
Legiones comitaten. XVIII.
Solenſes ſeniores.
Menapij.
Prima Maximiniana Thebæorum.
Tertia Diocletiana Thebæor.
Tertio decimani.
Quarto decimani.
Prima Flauia Gemina.
Conſtantini Seniores.
Diuitenſes Galliani.
Lancearij Stobenſes.
Conſtantini Daphnēſes.
Baliſtarij Iuniores.
Pannoniciani Iuniores.
Tranni.
Solenſes Galliani.
Iulia Alexandrina.
Auguſtenſes.
Valentinianenſes.

SVB MAGISTRO Mil. per Illyricum.

Vexillationes Comitat. II.
Eqtes ſagittarij Seniores.
Eqtes Germaniciani Seniores.
Legio Palatina I.
Britones Seniores.
Auxilia Palatina VI.
Haſtarij Seniores.
Haſtarij Iuniores.
Petulantes Iuniores.
Sagittarij Lecti.
Inuicti Iuniores.
Antecocti.
Legiones Comitat. VIII.
Martiarij conſtantes.
Martij.
Dianenſes.
Germaniciani Seniores.
Secundarij.
Lancearij Auguſtenſes.
Mineruij.
Lancearij Iuniores.
Pſeudocomitatenſes. IX.
Tunacenſes Auxiliarij.
Felices Theodoſiani Iuniores.
Burgaracenſes.
Scupenſes.
Vlpianenſes.
Metenſes.
Secundo Theodoſiani.
Baliſtarij Theodoſiani Iuniores.
Scapenſes.
Exiſtimantur aūt ſupraſcripti Magiſtri Militum eſſe Cardinales. Habētq; ſub ſe literatā hanc militiam.
Principem.
Numerarios duos.
Commentarienſem.
Primiſcrinios, qui numerarij fiunt.
Scriniarios.
Exceptores, & cæteros apparitores.

SVB MAGIST. Offic.

Schola scutariorũ prima.
Schola scutariorũ secũda.
Schola Gentiliũ Seniorũ.
Schola Scutariorum Sagittariorum.
Schola Scutariorum Clibanariorum.
Schola armaturarũ Iun.
Schola Gentiliũ Iuniorũ.
Schola agentiũ in rebus.
Mensores et Lãpadarij.
Scrinium Memoriæ.
Scrinium epistolarum.
Scrinium libellorum.
Scrinium dispositionum.
Officium commißionum.
Fabricæ Orientis IIII.
Scutaria & armorum Damasci.
Scutaria et armorum Antiochiæ.
Scutaria & armorum Edessæ.
Hastaria Hirenopolitana Ciliciæ.
Ponticæ III.
Clibanaria Cæsareæ Cappadociæ.
Scutaria & armorum Nicomediæ.
Scutaria & armorũ Sardis Lydiæ.
Asianæ II.
Scutaria & armorũ Hadrianopoli, itemq; Aemimontis.
Thraciarum I.
Scutaria & armorũ Martianopoli.
Illyrici IIII.
Thessalonicensis.
Naissatensis.
Rhetiatensis.
Scutaria Hercomagensis.
Officiũ Magistri officiorũ.
Adiutor.
Subadiuua.
Adiutores II.
Fabricarum III.
Barbariorum III.
Orientis I.
Asianæ I.
Ponticæ I.
Thraciarũ & Illyrici I.
Curiosus cursus publici I.
Curiosi p oẽs prouĩcias.
Interpretes diuersarum gentiũ Magister officiorum ipse emittit.

SVB COMITE SACRArum largitionum.
Comites largitionum per omnes diœceses.
Comites commerciorum per Orientem.
per Aegyptum.
per Mysiam.
per Scythiam.
per Pontum.
per Illyricum.
Præpositus Thesaurorũ.
Comes metallorũ per Illyricum.
Comes rationalis summarum Aegypti.
Magistri lineæ uestis.
Magistri priuatæ.
Procurator Gynæceorũ.
Procuratores Baphiarũ.
Procuratores monetarũ.
Præpositi bastagiarum.
Procuratores linificiorũ.
Officium suprascripti Illust. Comitis habet
Primicerũ totius officij.
Primicerium scrinij Canonum.
Primicerium scrinij Tabulariorum.
Primicerium scrinij numerariorum.
aureæ massæ.
auri ad responsum.
uestiarij sacri.
argenti.
anularis.
à pecunijs.
Scriniarios suprascriptorum scriniorum.
Secundocerium officij, qui Primicerius est exceptorum.
Tertiocerium officij, qui tractat bastagias, quarto loculibellos tractat, & cæteros Palatinos ipsius officij.

SVB COMITE REI priuatæ et domꝰ diuinæ.
Rationales rerum priuatarum.
Bastagia priuata.
Præpositi gregum & stabulorum.
Procuratores saltuum.
Officium eiusdem Illustris comitis habet.
Primicerũ totius officij.
Primiscriniũ beneficiorũ.
Primiscrinium canonum.
Primiscriniũ securitatũ.
Primiscrinium scrinij largitionum.
Scriniarios.
Secundocerium officij, q tractat chartas et cæteros Palatinos officij.

SVB COMITE DOmesticorum.
Domestici Equites.
Domestici Pedites.
Deputati eorum.

SVB SPECT. V. Castrensi.
Pædagogia.
Ministeriales dominici.
Cura Palatiorum.
Officium eiusdem.
Tabularius dominicus.
Tab. Dñ. Augustarum.
Adiutor.
Chartularius.
Scrinium ipsius.
Cæteri Palatini officij.

SVB DISPOSITIOne V. spect. Primicerij notariorum omnis dignitatum & administrationũ notitia, tam Militariũ quã ciuiliũ: Scholas etiã & numeros tractat, officiũ aũt nõ habet, sed adiutorẽ de Schola notariorũ.
Magister memoriæ adnotationes oẽs dictat, & emittit, & precibus rñdet.
Magister epistolarum legationes ciuitatũ, consultationes & preces tractat.
Magister epist. Græcarũ, eas epistolas, quæ Græce solẽt emitti, aut ipse dictat, aut latine dictatas transfert in Græcũ: officiũ ex ipsis nemo habet, sed adiutores electos de scrinijs.

SVB V. SP. PROconf. Asiæ.
Asia.
Insulæ.
Hellespontus.

SVB SP. V. PROconf. Achaiæ.
Achaia.
Officium utriusq; Proconf.
Princeps de Schola agentium in rebus.
Ducennarijs, q adorata clemẽtia Prĩcipali cũ insignibꝰ exit trãsacto biẽnio.
Cornicularius.
Commentariensis.
Quæstor.
Adiutor.
Ab actis.
Numerarij.
A libellis.
Exceptores.
Cæteri apparitores.

SVB. SP. V. COMITE Orientis.
Prouinciæ Orientis XV. quarũ noĩa supra retulimꝰ.
Officium idem ferè cum officio Proconsulum.

SVB PRAEF. AVgustali.
Prouinciæ Aegypti VI.

SVB VICARIIS.
Suæ unicuiq; Prouinciæ supra recitatæ.

SVB V. PERFECTISS. præside Dalmatiæ.
Prouincia Dalmatia.
Officium habet
Principem.
Cornicularium.
Tabellarios duos.
Commentariensem.
Adiutorem.
Ab actis.
Subadiuuam.
Exceptores.
Reliquos Cohortalinos, qbus nõ licet ad aliã trãsire militiã sine annotatiõe clementiæ Principalis.
Cæteri Præsides ad similitudinem Præsidis Dalmatiæ officia habent.
Idem & de VIRO CL. Cõsulari Campaniæ, Itẽq; V. CL. Correctore Apuliæ et Calabriæ cõstitutum est.

Finis indicis, & aliorum. An. M. D. XXXI.

NB

18 9bris 1647 mit d[illegible] Herrn [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible], doch
nach der malzeit, auf [illegible] [illegible], [illegible]
bringen — — — — — fl. 100 —
[illegible] der Diener [illegible] fl. — fl. 30

[illegible] [illegible] abgerechnet, dato 15 dito
bis 23 dito ich genossen malzeit 7
der Diener — — — — — 5

~~8 Xbris obermelt [illegible] [illegible] 1~~ 1
~~9 dito [illegible] — — 1~~ 1

13 8 Xbr 1647 zum nachtmal [illegible] [illegible] andere
und 16 dito nachmittag abgereist.

